dr. IVAN ČIZMIĆ

POVIJEST HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE

GOLDEN MARKETING

649.993 prinmj. a

dr. Ivan Čizmić, Povijest Hrvatske bratske zajednice

Copyright © 1994, Golden marketing, Zagreb, Hrvatska
Sva prava pridržana

Nakladnik
Golden marketing
Šenoina 28, Zagreb, Hrvatska

Za nakladnika
Franjo Maletić, dipl. prav.

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb
CIP - Katalogizacija u publikaciji
UDK 061.22(73=862)

ČIZMIĆ, Ivan

Povijest Hrvatske bratske zajednice : 1894-1994 / Ivan Čizmić, - Zagreb : Golden marketing, 1994. - XVIII, 364 str. : ilustr. ; 24 cm

Str. XVII-XVIII: Predgovor / Bernard M. Luketich.

ISBN 953-6168-01-4

940517093

dr. Ivan Čizmić

POVIJEST HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE 1894–1994.

GOLDEN MARKETING
ZAGREB, HRVATSKA
1994.

Copyright © 1994, Golden marketing, Zagreb, Hrvatska
Sva prava pridržana

Nakladnik
Golden marketing
Šenoina 28, Zagreb, Hrvatska

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
CIP - Katalogizacija u publikaciji
UDK 061.2(73=862)

ČIZMIĆ, Ivan
Povijest Hrvatske bratske zajednice : 1894-1994 / Ivan Čizmić. - Zagreb : Golden marketing, 1994. - XVIII, 364 str. : ilustr. ; 24 cm
Str. XVII-XVIII: Predgovor / Bernard M. Lahovich.
ISBN 953-6168-01-4
940917051

Ova je knjiga rađena pod pokroviteljstvom Hrvatske bratske zajednice.

Pozdravi i čestitke Hrvatskoj bratskoj zajednici uz njezinu stotu obljetnicu

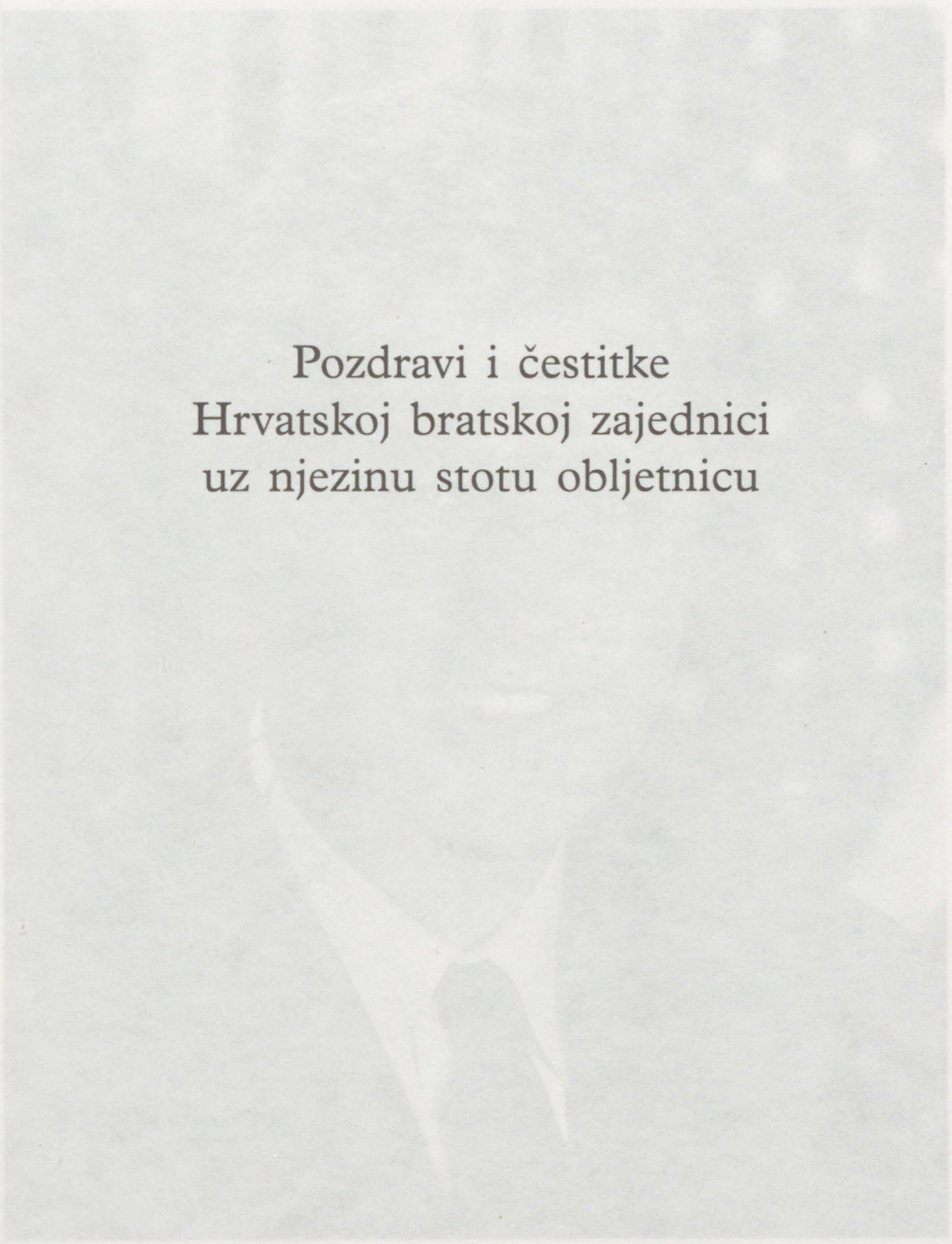

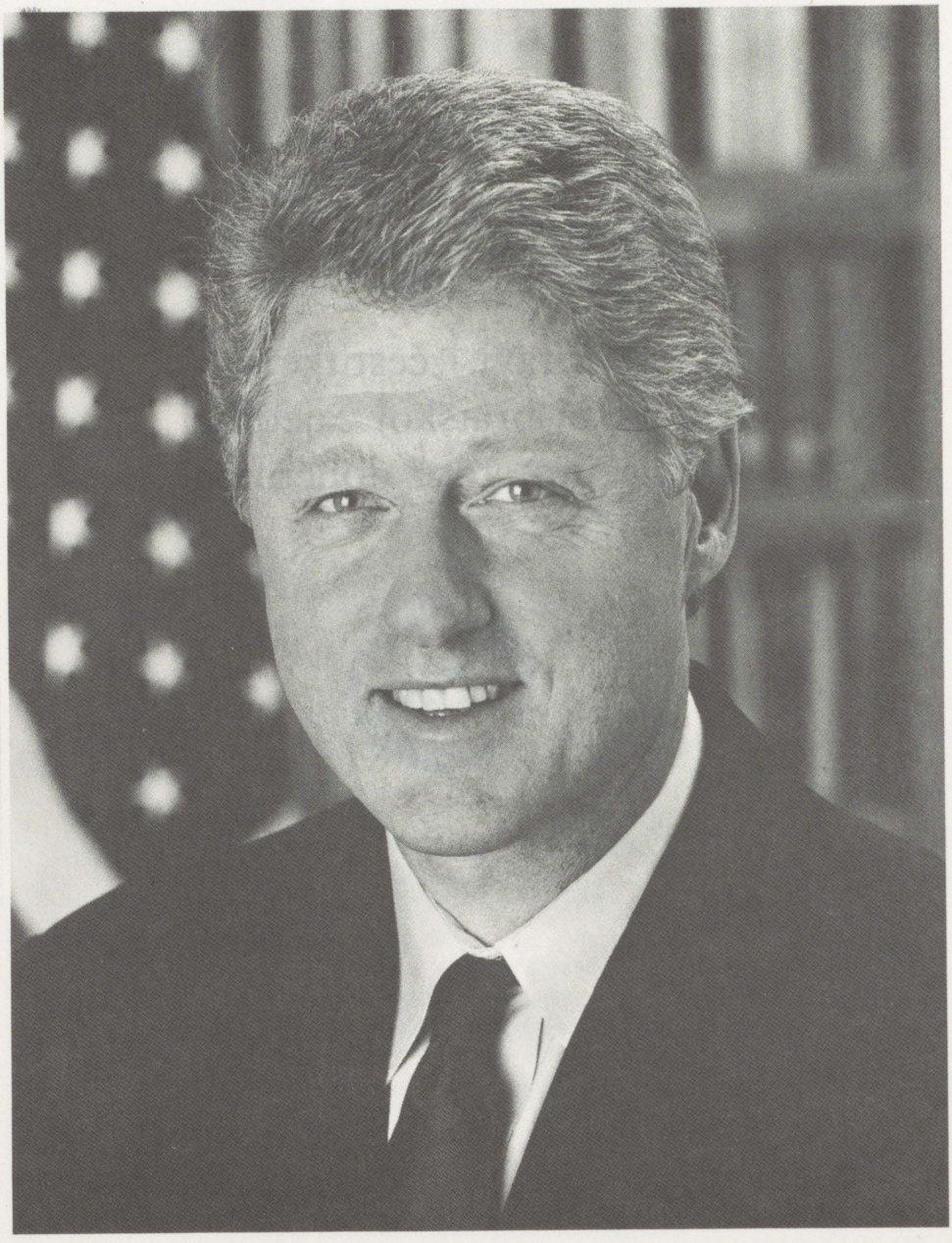

Bill Clinton, predsjednik SAD

THE WHITE HOUSE
Washington

7. travnja 1994.

Čast mi je što mogu iskazati poštovanje Hrvatskoj bratskoj zajednici prigodom proslave njezine stote obljetnice.

Udruživanje i zbližavanje u kojemu se dijele zajedničke brige i težnje jedno je od najvrednijih ljudskih iskustava. Tijekom stotinu godina Hrvatska bratska zajednica stvorila je i održala bogatu baštinu vaših predaka. Snaga vaše organizacije danas je u ostvarenju vizije njezinih utemeljitelja i odanosti zajednički odabranom cilju.

Čestitam vam na dosadašnjim postignućima i upućujem najbolje želje za duge i uspješne godine što su pred vama.

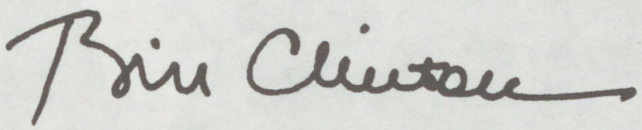

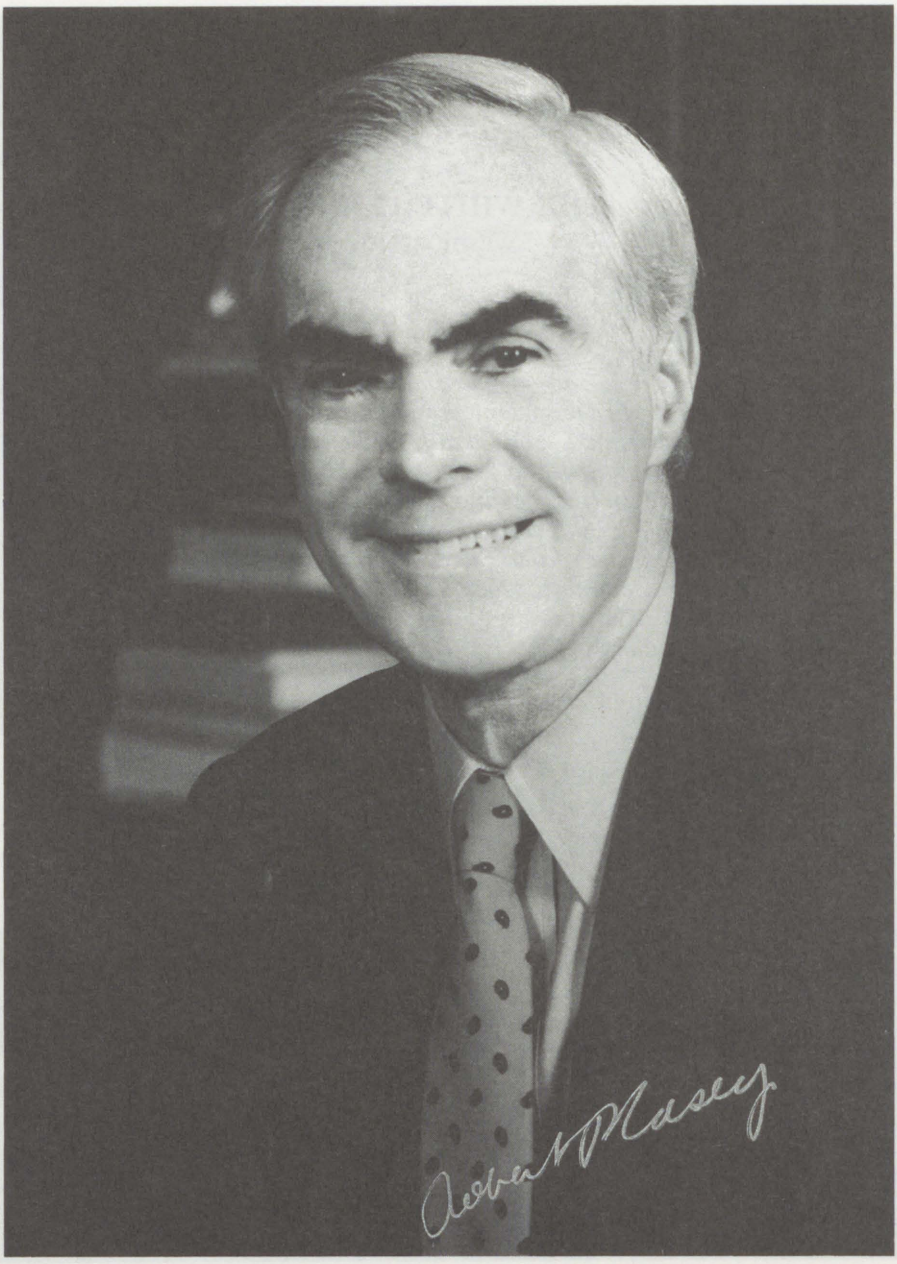

Robert P. Casey, guverner Pennsylvanije

Commonwealth of Pennsylvania

Governor's Office

Drago mi je što imam priliku uputiti najtoplije čestitke Hrvatskoj bratskoj zajednici prigodom njezine stote obljetnice. To je uistinu prijelomni povijesni trenutak.

Pennsylvaniju su sagradili ljudi iz mnogih zemalja koji su ovamo došli tražeći bolju budućnost za sebe i svoju djecu. Mnogi su udružili svoje snage da bi stvorili radne, društvene i bratske organizacije i poboljšali svoje životne i radne uvjete te pomogli jedni drugima u nevolji. Organizacije poput Hrvatske bratske zajednice trudile su se očuvati sve ono lijepo što su od predaka naslijedili njihovi članovi i što su sa sobom donijeli iz svojih domovina na naše obale. Tako su i našoj državi i narodu podarili brojne umjetničke i tradicijske vrijednosti koje su na taj način očuvane.

Od svog osnutka u Pennsylvaniji prije cijelog jednog stoljeća vaša je organizacija prerasla u najveću hrvatsku zajednicu izvan domovine i pokazala je izvanredno zalaganje za ljude i obitelji iz vaših sredina. Vaše iznimno djelovanje za dobrobit drugih dokaz je odanosti zajedničkom nastojanju kako bi susjed pomogao susjedu.

U ime svih ljudi Pennsylvanije pozdravljam vaše stoljetno djelovanje i upućujem vam svoje najbolje želje za nastavak uspješnog djelovanja.

Robert P. Casey
guverner

Dr. Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske

REPUBLIKA HRVATSKA
PREDSJEDNIK

U ime Republike Hrvatske i svoje osobno, čestitam stotu obljetnicu Hrvatskoj bratskoj zajednici, najvećoj i najuglednijoj organizaciji iseljenih Hrvata. Djelovanje Hrvatske bratske zajednice među Hrvatima SAD i Kanade, bilo je i jest od velike važnosti za njegovanje i očuvanje hrvatskoga nacionalnog bića u njihovoj novoj domovini. Povijest Hrvatske bratske zajednice dio je povijesti hrvatskog naroda u kojoj je Zajednica u proteklih sto godina imala vrlo važnu i gotovo nezamjenjivu ulogu na američkom kontinentu među iseljenim Hrvatima.

Posebno pozdravljam objavljivanje knjige "Povijest Hrvatske bratske zajednice", kojom će se američka i hrvatska javnost još više upoznati s rodoljubnim i humanitarnim radom Zajednice od osnutka do današnjih dana. Hrvati, koji su bili prinuđeni iseljavati, ostavljajući svoju rodnu grudu iz političkih i gospodarskih razloga, nikad nisu zaboravljali svoju staru domovinu, pružajući joj političku i gospodarsku pomoć, što je posebno došlo do izražaja u stvaranju današnje, samostalne i demokratske države Hrvatske.

Hrvatska bratska zajednica, kao i svi Hrvati i američki i kanadski građani hrvatskog podrijetla, mogu biti ponosni na svoj prilog razvitku svoje nove domovine - SAD i Kanade, posebno održavanjem svestranih veza sa svojim rodnim krajem.

Uvjeren sam da će Domovina i ubuduće svestrano surađivati s Hrvatskom bratskom zajednicom i radi održavanja i razvijanja dobrih odnosa između hrvatskog i američkog i kanadskog naroda i njihovih demokratskih država Hrvatske, SAD i Kanade.

Predsjednik Republike Hrvatske

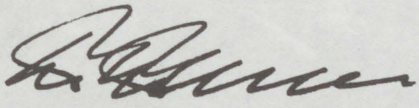

Dr. Franjo Tuđman

Kardinal Franjo Kuharić

Z A G R E B A Č K I N A D B I S K U P
A R C H I E P I S C O P U S Z A G R E B I E N S I S
41001 Zagreb, Kaptol 31 • pp 553

HRVATSKOJ BRATSKOJ ZAJEDNICI iskreno čestitam 100. obljetnicu njezina postojanja.

Dolazeći u Ameriku prije 100 godina, hrvatski su iseljenici osjećali sve teškoće života u tuđem svijetu. Radili su najteže poslove na prugama, u željezarama i rudnicima. Osjećali su osamljenost zbog nepoznavanja jezika, ali i potrebu da se udruže i tako se međusobno pomažu i zaštite. Zato su imali geslo "Svi za jednoga, jedan za sve".

Potrebu povezanosti i bratskog zajedništva očitovali su gradnjom svoje crkve, ali i udruživanjem u kulturna društva sa socijalnim ciljevima. O svemu tome tijekom 100 godina svjedoči i Hrvatska bratska zajednica. Njezini su članovi osjećali međusobnu bliskost, bratsku povezanost i zaštićenost i nitko se od njih u nepogodama života nije osjećao sam. Čuvali su i njegovali u tom zajedništvu i svoju nacionalnu svijest. Nisu zaboravljali ni svoje domovine ni svoga hrvatskog naroda iako su rasli na novom tlu, ali iz starih korijena rodnoga kraja iz kojega su ponijeli vjeru i poštenje.

Stoga svim dobročiniteljima i članovima Hrvatske bratske zajednice zahvaljujem za svako učinjeno dobro, za svaku pomoć, za svaku podršku i zauzimanje za pravednost, slobodu i mir hrvatskog naroda.

Cijeloj Zajednici čestitam i zahvaljujem, a na sve članove zazivam Božji blagoslov.

Uz iskreni pozdrav

+ Franjo kard. Kuharić

nadbiskup zagrebački

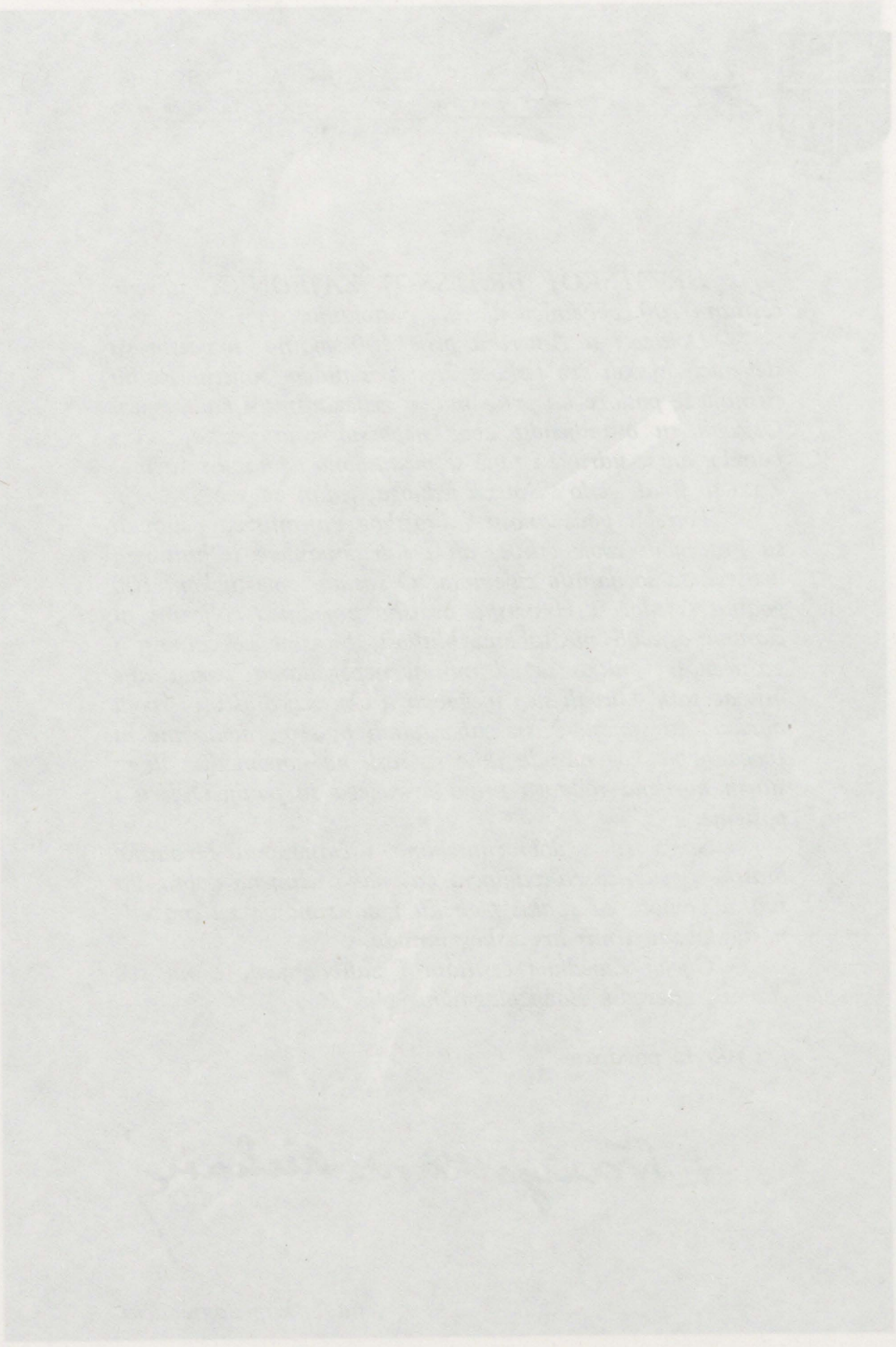

Kardinal Franjo Kuharić

SADRŽAJ

PREDGOVOR		XVII
Uvod	HRVATI U SAD I KANADI	1
Prvo poglavlje	AMERIČKI FRATERNALIZAM	7
Drugo poglavlje	OSNIVANJE I POČECI NARODNE HRVATSKE ZAJEDNICE	23
	Hrvati u Pennsylvaniji	23
	Osnivanje Hrvatske zajednice	31
Treće poglavlje	NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA I FRANJO ZOTTI - RAZDOBLJE VELIKE KRIZE	49
	Nesuglasice u hrvatskoj župi u Alleghenyju	57
	Put prema vlastitom glasilu	70
	Uspon i pad Franje Zottija	72
Četvrto poglavlje	NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA - BROJNA I MOĆNA ORGANIZACIJA	94
	Podmladak i Dječji dom Narodne hrvatske zajednice	102
Peto poglavlje	NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA U RADNIČKOM POKRETU AMERIKE	112
Šesto poglavlje	NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA U POLITIČKOM ŽIVOTU HRVATSKE I AMERIKE	133
Sedmo poglavlje	SVI HRVATI - JEDNA ZAJEDNICA: HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA	175
	Narodna hrvatska zajednica - "milijunašica"	179
	Ujedinjenje hrvatskih bratskih organizacija	186
Osmo poglavlje	DJELATNOST HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE U TRIDESETIM I ČETRDESETIM GODINAMA	206
	Podmladak i "englesko-poslujući odsjeci" Hrvatske bratske zajednice	214
	Dječji dom Hrvatske bratske zajednice	220
	Razvoj osiguranja u Hrvatskoj bratskoj zajednici	222
	"Zajedničar" - glasilo svih zajedničara	230
	Hrvatska bratska zajednica i članstvo u Kanadi	236
	Hrvatska bratska zajednica - radnička organizacija Hrvata u SAD i Kanadi	239
	Povećanje broja članova i imovine te poslovanje Hrvatske bratske zajednice	247
Deveto poglavlje	HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA U VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA	265
	Drugi svjetski rat - vrijeme velikih izazova	272
	Politička raslojavanja nakon drugoga svjetskog rata	285
Deseto poglavlje	HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA - ČUVAR I PROMICATELJ HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE	295
Jedanaesto poglavlje	HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA - SUVREMENA FRATERNALISTIČKA ORGANIZACIJA	324
	Socijalni i humanitarni rad Hrvatske bratske zajednice	341
	Rad Glavnog odbora i Glavnog ureda Hrvatske bratske zajednice	344
	Hrvatska bratska zajednica i stvaranje neovisne hrvatske države	349

Bernard M. Luketich

PREDGOVOR

Proslava stote obljetnice značajan je događaj u životu svake organizacije. Ona odražava stogodišnji napredak i daje nam priliku da se prisjetimo prošlosti, povijesnih događaja i postignuća koja su organizaciji dala snagu da doživi svoju stotu obljetnicu djelovanja.

Stoga s ponosom predstavljamo članstvu Hrvatske bratske zajednice u Americi i svim zainteresiranima za rad naše bratske ustanove ovaj znanstveni uvid u najvažnije događaje koji su uvelike odredili razvoj i napredak Hrvatske bratske zajednice.

Ovu povijest naše Zajednice napisao je dr. Ivan Čizmić iz Zagreba (Hrvatska) na temelju neumornog rada i mnogih istraživanja o našoj bratskoj organizaciji i njezinim djelatnostima. Stoga zahvaljujemo dr. I. Čizmiću na požrtvovnom i vrijednom radu što ga je obavio prikupljajući stvarne činjenice i informacije u povodu stote obljetnice naše Hrvatske bratske zajednice.

Također najsrdačnije zahvaljujemo tvrtki Golden marketing iz Zagreba (Hrvatska) na pripremi i tiskanju ove povijesne knjige. Ona će biti odličan informativni priručnik o našoj bratskoj organizaciji kojim će se služiti sadašnji, ali i mnogi budući naraštaji.

Izdavanjem ove knjige s ponosom posvećujemo svoju stogodišnju povijest našim osnivateljima, koji su imali volje, snage i dalekovidnosti da pozovu i okupe brojne hrvatske udruge u zajedničku hrvatsku organizaciju - Narodnu hrvatsku zajednicu, preteču današnje Hrvatske bratske zajednice.

Osnivateljima Narodne hrvatske zajednice također smo neizmjerno zahvalni jer su izgradili temelj i uporište za naš naraštaj i sve buduće naraštaje te probudili i njegovali u nama osjećaj pripadnosti i sigurnosti za sve hrvatske doseljenike na ovim sjevernoameričkim obalama. Pritom su prolazili kroz mnoge životne nedaće i poteškoće, ali su uvijek ponovno dokazivali da imaju snagu i moć oduprijeti se najvećim iskušenjima i odoljeti najtežim vremenima.

Proslavljajući stotu obljetnicu Hrvatske bratske zajednice, ujedno slavimo velikodušnost tih marljivih ljudi i pozdravljamo njihove uspjehe i odlučnost koja je Zajednicu održala na pravom putu napretka i uspješnog djelovanja. Zahvaljujući njihovoj ustrajnosti, danas se Hrvatska bratska zajednica smatra najvećom i najuglednijom hrvatskom organizacijom izvan domovine Hrvatske, s gotovo 90 000 članova i približnom imovinom od 150 milijuna dolara.

Kao što su naši osnivatelji daleke 1894. godine uporno pozivali sve na slogu i zajedništvo u veliku bratsku organizaciju, tako je i sadašnja Glavna

NAC. SVEUČ. BIBLIOTEKA
ZAGREB

uprava Hrvatske bratske zajednice najveći zagovaratelj i branitelj našega hrvatskog naroda.

Ovu stotu obljetnicu Zajednice posvećujemo zajedništvu i slozi našeg članstva te daljnjoj potpori demokratske Republike Hrvatske i našega hrvatskog naroda. Držeći se našeg gesla "Svi za jednoga, jedan za sve", svesrdno ćemo i odano promicati slogu svih Hrvata, a kao znak zahvalnosti našim osnivateljima, u sljedećemu, novom stoljeću s ponosom ćemo dalje graditi svoju Zajednicu na čvrstom temelju što su ga oni za nas postavili.

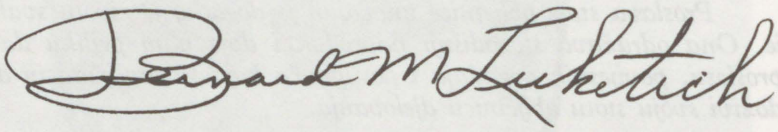

Bernard M. Luketich
glavni predsjednik HBZ-a

Uvod

HRVATI U SAD I KANADI

Iseljavanje Hrvata u Ameriku dio je europskih migracijskih procesa prema Novom kontinentu. Među prvim Europljanima u Americi su se našli i Hrvati. Prema iskazima pojedinih povjesničara, nekoliko je dubrovačkih mornara plovilo na Columbovim brodovima. Postoji priča da su Croatan Indijanci dobili ime po putnicima s dubrovačkih brodova. Kolonija u Ebenezeru, državi Georgiji, vjerojatno je bila mjesto prvog masovnijeg doseljenja Hrvata i Slovenaca u Ameriku. O hrvatskim misionarima Ivanu Ratkaju, Ferdinandu Konšćaku i Josipu Kundeku, te njihovu prosvjetiteljskom djelovanju danas postoji veoma opsežna literatura.

Brojnije iseljavanje iz Hrvatske, tzv. moderna kolonizacija, započela je u Dalmaciji i Hrvatskom primorju. U najranijoj fazi iseljavali su pojedinci, a kasnije i manje skupine iz primorskog dijela Hrvatske. Selili su u Kaliforniju, zemlju koja je s obzirom na klimatske i druge karakteristike privlačila ljude iz Primorja. Veća koncentracija iseljenika u razdoblju najranijeg useljavanja u Ameriku nastala je i uz deltu rijeke Mississipija, uz obalu sjevernog dijela Tihog oceana i u gradu New Yorku. Prvi su hrvatski doseljenici većinom bili pomorci, ribari i farmeri, a kako nisu bili brojni, nisu ni činili značajniju etničku skupinu u američkom društvu. Zbog prostorne odvojenosti i malog broja iseljenika u prvoj fazi useljavanja u Ameriku Hrvati se nisu ozbiljnije organizirali niti su društveno i politički znatnije djelovali u novoj sredini. Do 80-ih godina XIX. stoljeća postojale su samo manje organizacije lokalnog obilježja. Razdoblje masovnog iseljavanja iz Hrvatske započelo je krajem XIX. stoljeća, između 1890. i početka prvog svjetskog rata. Razmjere toga vala iseljavanja iz Hrvatske u Ameriku, sve do naših dana, najbolje pokazuju statistički podaci. Njihovom se analizom procjenjuje da je od 1890. godine do početka prvog svjetskog rata iz hrvatske iselilo oko pola milijuna ljudi.

Prvi svjetski rat prekinuo je masovno iseljavanje Hrvata. Poslije rata ponovo oživljava iseljenički problem. Opća obilježja svjetskih migracija, novi smjerovi seljenja i nove zemlje useljavanja karakteriziraju iseljavanje

iz Hrvatske između dva rata. Pod utjecajem novih gospodarskih prilika poslije prvoga svjetskog rata gotovo su sve zemlje useljenja donijele zakone kojima se nastoji zaštiti od priljeva stranaca. Između dva rata iz Hrvatske je iselilo oko 150 000 ljudi.

Nakon drugoga svjetskog rata izvan granica Hrvatske našle su se skupine novih emigranata. Tijekom i nakon njegova završetka u inozemstvu je ostalo ili je prostor bivše Jugoslavije napustilo oko 200 000 ljudi. Većinom su to bili ratni zarobljenici, pripadnici bivše vojske, kao i oni koji su se, stjecajem raznih okolnosti zatekli u inozemstvu. Oni su po nekoliko godina proveli u Njemačkoj, Italiji, Austriji i Francuskoj, pa su nakon toga sa, statusom "raseljenih lica", upučivani u Ameriku, Kanadu, Australiju i Južnu Ameriku.

U godinama nakon 1950. počeo se stvarati nov naraštaj iseljenika koji su ilegalno napuštali zemlju. Neke su zapadnoeuropske države tim iseljenicima davale status političkih izbjeglica. Prema statističkim analizama, iz popisa stanovništva zemalja useljenja i hrvatskih statističkih izvora može se zaključiti da se u razdoblju od završetka drugoga svjetskog rata do najnovijeg vremena iselilo oko 300 000 Hrvata. Najvjerojatnije danas u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi živi dva milijuna Hrvata svih naraštaja.

Nakon dolaska u Ameriku, naše je iseljenike uglavnom privukla industrijski vrlo razvijena Pennsylvanija, koja je obečavala bogatu zaradu u rudnicima ugljena, topionicima željeza, na izgradnji željezničkih pruga i cesta. Prve skupine hrvatskih iseljenika zaustavile su se upravo oko tih rudnika i topionica u Pittsburghu i okolnim mjestima. Drugo veliko središte u koje su dolazili naši iseljenici bio je grad Cleveland, u državi Ohio, gdje je također koncentrirana čelična i strojarska industrija.

Sasvim je razumljivo da je i Chicago privlačio naše iseljenike jer je kao jedno od najvećih središta trgovine i industrije u Americi omogućavao zaposlenje u vrlo razvijenoj industriji željeza, kože, električnih proizvoda, te u kemijskoj i prehrambenoj industriji. Nije moguće evidentirati sva mjesta u koja su Hrvati doselili. Bilo ih je u svim dijelovima zemlje od Atlanskog do Tihog oceana. Selili su prema potrebi, u potrazi za boljim radnim i životnih uvjetima, mijenjali mjesta i države.

Kakav je bio položaj iseljenih Hrvata u novoj američkoj sredini ? Početak je gotovo svima bio težak, a kasnije su tijekom vremena, mnogi činitelji odredili sudbinu pojedinaca. Osim ponekih poslovnih ljudi, intelektualaca, umjetnika i onih s nekim drugim uspješnijim zanimanjima, mnoštvo iseljenih Hrvata svojim se boravkom u Americi nikada nije potpuno oslobodilo ekonomskih neprilika i živjelo je u neprekidnoj borbi za opstanak. Nade u povratak kući s vremenom su za mnoge postale nestvarne, a njihova djeca sve više prihvaćaju vrijednosti svoje nove sredine.

Mnoge poteškoće useljeničkog života Hrvati su u prošlosti a i danas to čine, nadomještali vrlo raznolikim društvenim životom. Od kraja

prošlog stoljeća do danas osnovali su više od 3 000 različitih društava i izgradili stotine hrvatskih domova i crkava. Ti su domovi imali bitnu ulogu za iseljene Hrvate i bili su središta društvenih, kulturnih i političkih sastanaka te mjesta za održavanje koncerata, festivala, prigodnih svečanosti i vjenčanja. U njima su se iseljenici družili i okupljali. U vrijeme nedjeljnog odmora ondje su susretali svoje prijatelje i rođake. Narodnu glazbu, pjesme i plesove prenosili su na mlađe naraštaje, budili njihov ponos i zanimanje za kulturnu baštinu njihovih predaka. Plesne i kazališne družine, pjevački zborovi, klubovi i športska društva imaju središta upravo u hrvatskim domovima. Sokolska su društva prestala djelovati poslije drugog svjetskog rata. Novopridošli Hrvati osnovali su nekoliko nogometnih klubova, koje su redovito nazivali "Croatia". Ta su športska društva svojom kvalitetom bila na vrhu nogometa u Americi.

Važna komponenta u povijesti hrvatskog iseljeništva jest uloga svećenika i crkvenih župa. Crkva je uvijek pozorno pratila iseljavanje našeg pučanstva i organizirala vjerski život u iseljeništvu. U svakoj većoj iseljeničkoj koloniji gradile su se crkve, osnivale župe i dolazili svećenici iz starog kraja. Crkva među iseljenim Hrvatima dobro funkcionira na kulturno-prosvjetnome, organizacijskome i nacionalnom području. Često su crkve bile, a i danas su, jedina mjesta okupljanja hrvatskih iseljenika. Pri crkvama su osnivane škole za učenje hrvatskog jezika i hrvatske povijesti. Crkve, odnosno crkvene župe, središta su kulturnih i političkih događanja iseljenika. Prije prvoga svjetskog rata Hrvati su u Americi osnovali 25 župa, za vrijeme rata četiri, a između dva rata šest. Poslije drugog svjetskog rata osnovali su samo tri župe, tri misije i jednu dušobrižničku postaju. Posljednjih je godina iz domovine došao veći broj mladih svećenika, osobito franjevaca. Sagrađeno je nekoliko modernih crkava, a neke su se župe izrazito povećale zahvaljujući priljevu vjernika iz domovine, među njima i one u New Yorku, Clevelandu, Chicagu i Torontu. Hrvatski biskupi i drugi svećenici prigodice dolaze u posjet hrvatskim župama, a vjerski je tisak iz domovine vrlo popularan među iseljenicima. Crkva u Hrvatskoj sve veću pozornost pridaje hrvatskim iseljenicima i njihovim svećenicima posredstvom Ravnateljstva dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu, sa sjedištem u Rimu i Vijeća Biskupske konferencije za hrvatsku migraciju, sa sjedištem u Zagrebu.

Od samih početaka doseljavanja u Ameriku Hrvati su vrlo aktivno sudjelovali u političkom životu domovine koju su napustili, pružajući višestruku moralnu i materijalnu pomoć hrvatskom narodu u borbi za slobodu. Svojim političkim radom nastojali su upoznati američku javnost i američke političare sa stvarnim položajem Hrvata u Austro-Ugarskoj, kasnije u Jugoslaviji, te posebice danas, s položajem neovisne, demokratske i slobodne države - Republike Hrvatske. Stotine hrvatskih društava u Americi u programe svoga djelovanje uključivalo je i političke aktivnosti.

Sva ta društva s vremenom su prestajala djelovati, a značajniju ulogu imalo ih je samo nekoliko. Hrvatski savez osnovan je 1912. godine

u Kansas Cityju, s geslom "za slobodu Hrvatske". U vrijeme prvoga svjetskog rata imao je 10 000 članova i bio vrlo aktivan u borbi protiv Austro-Ugarske, zalažući se za uključivanje Hrvata u južnoslavensku zajednicu.

Tridesetih godina XX. stoljeća među američkim je Hrvatima bitnu ulogu imalo Hrvatsko vijeće, a glavna mu je zadaća bila iznijeti pred američku i svjetsku javnost činjenice o teškom položaju Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji. Poslije drugoga svjetskog rata djelovalo je nekoliko važnih političkih organizacija, među kojima treba svakako spomenuti Hrvatsko narodno vijeće, osnovano 1972. s ciljem da pomogne Hrvatskoj nakon sloma hrvatskog proljeća 1971. godine.

Američki Hrvati, kao i Hrvati iz ostalih krajeva svijeta, ističu se podrškom najnovijim demokratskim zbivanjima u Hrvatskoj. Prevladalo je mišljenje da je moralna, politička i gospodarska pomoć iseljenih Hrvata jedan od važnijih činitelja u borbi za suverenu i neovisnu Hrvatsku.

Za objašnjenje zbivanja, izučavanje društvenog života i upoznavanje gospodarskog i političkog položaja u Americi, najbogatiji su i vrlo pouzdan izvor iseljeničke novine, kalendari, časopisi i druga publicistika. Među velikim brojem iseljenika postojala je, što je i razumljivo, stalna želja da doznaju što se događa na njihovoj rodnoj grudi. Pisma što su ih primali od rodbine obično su prenosila nepotpunu sliku života kod kuće.

Dolazeći nekad iz Austro-Ugarske, a kasnije iz Jugoslavije, u kojima nikada nije bilo slobodnog tiska, Hrvati su se u Americi domogli svojih nacionalnih novina koje su slobodno pisale o svemu što se u domovini zbivalo.

Iseljenička publicistika u Americi pojavila se 80-ih godina prošlog stoljeća i traje sve do danas. Gotovo svaki list ima posebne rubrike s naslovom "Iz starog kraja", "Iz stare domovine", "Iz hrvatskih zemalja" itd. U njima izlaze i književni prilozi pisaca iz domovine i pisaca iseljenika. Svakako treba naglasiti da su mnogi hrvatski iseljenici stekli političko i građansko obrazovanje u Americi te upoznali američke prilike preko novina na hrvatskom jeziku. Usprkos brojnim proturječnostima, novine su također postale sredstvo za uspostavu solidarnosti među iseljenicima, pvezujući ih u skupine sa zajedničkim interesima, od kojih je najvažniji bila uspostava slobode u staroj domovini. Nažalost, treba istaknuti da od nekadašnjih više od 200 listova na hrvatskom jeziku u Americi i Kanadi danas izlazi samo nekoliko njih. Važniji su "Zajedničar", glasilo Hrvatske bratske zajednice; "Naša nada", glasilo Hrvatske katoličke zajednice i još neki listovi.

Osim novina, Hrvati u Americi razvili su i drugu izdavačku djelatnost. Još 1894. godine u Pittsburghu je djelovala hrvatska knjižara, u kojoj je objavljeno nekoliko knjiga na hrvatskom jeziku, a još je jedna hrvatska knjižara djelovala od 1900. godine u St. Louisu. Poslije drugoga svjetskog rata, 1953. godine, osnovana je Hrvatska akademija Amerike, radi unapređivanja hrvatske kulture i povijesti te upoznavanja Ameri-

kanaca s Hrvatskom i Hrvatima. U Akademiji se okupljalo oko 250 članova, a jedanput u godini izlazio je "Journal of Croatian Studies".

Zahvaljujući poslijeratnom doseljavanju intelektualaca, hrvatsko-američka literatura u novije je vrijeme doživjela pravi procvat.

Govoreći općenito o Hrvatima u Americi, valja naglasiti da naši ljudi, unatoč visokoj cijeni koju su platili u svom doseljeničkom životu, mogu biti zadovoljni postignutim uspjesima. Danas Hrvati u Americi imaju raznovrsne, često važne društvene položaje i značajan su činitelj u životu Amerike i Kanade.

Kip Slobode

Prvo poglavlje

AMERIČKI FRATERNALIZAM

Nastanak i razvoj američkog fraternalizma rezultat je ponajprije doseljavanja radnika i njihova organiziranja.* Došavši u stranu, nepoznatu zemlju u kojoj su ljudi govorili različitim jezicima i imali različite običaje, doseljenici su izgrađivali osjećaj zajedništva i solidarnosti unutar dvije institucije: etničkim crkvama i bratskim organizacijama. Te dvije organizacije olakšavale su im prijelaz u novo društvo, osiguravale mjesto molitve, uvjete za društveno okupljanje i upućivale u načine prihvaćanja vrijednosti novog društva. Fraternalističke organizacije imale su vrlo važnu ulogu u životu pojedinih etničkih skupina. Povijest Hrvatske bratske zajednice uvelike je i povijest Hrvata u SAD.

Različiti su uzroci i motivi upućivali useljenike na međusobnu skrb. Mnogi su od njih zbog nesreća na radu poginuli u američkim tvornicama i rudnicima, a da nitko nakon njihove smrti nije brinuo o njihovim obiteljima. Još su brojniji osakaćeni, nesposobni za daljnji rad, bespomoćni, napušteni i osamljeni. Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća u Americi nije bilo odgovarajuće socijalne zaštite, te je problem unesrećenih i osakaćenih bio jedan od osnovnih problema doseljenika.[1] Prepušteni sami sebi, teškom izrabljivanju i stradanju u američkim industrijskim postrojenjima, rudnicima, trgovinama i prometu, shvatili su da je jedini izlaz iz tih teških uvjeta života i rada međusobna sloga, uzajamna pomoć, organiziranje vlastitih društava u naseobinama sunarodnjaka.

Doseljenici iz nekih istočnoeuropskih zemalja lakše su prihvatili program američkog fraternalizma jer su iz starog kraja donijeli iskustvo i tradiciju okupljanja u različitim dobrotvornim udrugama i vjerskim zajednicama, poznatim još iz srednjeg vijeka. Život u zadrugama bio je način življenja i privređivanja u mnogim poljoprivrednim predjelima Austro-Ugarske sve do potkraj prošlog stoljeća.[2] Radnici, a napose rudari, također su imali dugu tradiciju okupljanja u svojim društvima za uzajamnju pomoć.

Počeci stvaranja potpornih odnosno fraternalističkih organizacija u Americi sežu u 1868. godinu, kada je John J. Upchurch, željezničarski radnik, organizirao prvo takvo društvo s nazivom *The Ancient Order of*

United Workmen. Cilj društva bio je radnicima osigurati bolje uvjete i veću sigurnost nego što su im pružali *Trade Unioni*. Upchurchova je inicijativa postajala sve popularnija, a organizacije koje su osnovane prema njegovoj zamisli postajale su sve uspješnije i utjecajnije. Ideja bratske zaštite postala je privlačna za javnost. Radnici udruženi u bratske organizacije imali su primjerenu zaštitu uz vrlo povoljne uvjete plaćanja. Međutim, mnoge osiguravajuće kompanije, koje su svoj posao obavljale na komercijalnoj osnovi, smatrale su bratske organizacije konkurencijom i nastojale su ih onemogućiti u radu.[3] Stoga je *Order of the United Workmen* sazvao predstavnike različitih bratskih organizacija na zajednički sastanak, koji se održao 1886. u Washingtonu. Na sastanku je osnovan savez potpornih organizacija i nazvan *National Fraternal Congress*. Cilj povezivanja u savez bilo je uspješnije vođenje konkurentske borbe protiv osiguravajućih kompanije. O tome list "Zajedničar" piše: "Cilj i svrha ove velike i moćne američke organizacije jest da štiti interese dobrotvornih zajednica, njezinog članstva, da nastoji spriječiti stvaranje nepovoljnih zakona pojedinih država tičućih se dobrotovnih zajednica, te da na temelju iskustva i pomora članstva dobrotvornih organizacija nastoji da u zajednice uvede zdravu ljestvicu uplaćivanja i time ih postavi na zdrav i čvrst temelj njihova opstanka. Samo zaslužbom *National Fraternal Congressa* digoše se i ojačaše se financijalno američke zajednice, te je danas u dvadest i sedam država poprimljen zakon po kome se imaju ravnati dobrotvorne organizacije, a taj zakon zove se *Mobile Bill*."[4] Ipak su se u *National Fraternal Congressu* pojavile nesuglasice kada je 1900. izglasan *Force Bill*, prema kojemu su neke mlađe fraternalističke organizacije trebale uplaćivati doprinos po nepovoljnoj ljestvici. U savezu nastaje raskol i stvara se još jedna organizacija - *The Associated Fraternities of America*. No raskol nije dugo trajao jer su se na zajedničkom sastanku 1912. u New Yorku obje organizacije ujedinile pod zajedničkim nazivom *The National Fraternal Congress of America*. Od tada započinje razdoblje vrlo plodnog rada u američkome fraternalističkom pokretu. Uspon koji je pokret doživio očituje se u broju organizacija koje su neposredno prije dugoga svjetskog rata djelovale u SAD; 182 nacionalne potporne organizacije imale su državnu dozvolu rada. Imale su 6 465 240 odraslih članova i 10 340 194 podmlatka, a okupljali su se u 99 148 odsjeka. Imovina svih potpornih organizacija iznosila je 1 331 019 996 USD. Vrijednost zaštite ili certifikata iznosila je 6 609 444 732 USD.

S približno osam milijuna članova organiziranih u gotovo sto tisuća odsjeka i imovinom većom od bilijun i dvjesto pedeset milijuna dolara potporne su organizacije bile vrlo utjecajna sila u američkom javnom životu.[5]

Doseljenici se nisu odmah i u većem broju uključivali u fraternalističke organizacije. Tek kada su shvatili da im one pružaju dobru socijalnu sigurnost, počeli su osnivati bratska društva, klubove, domove, otvarati dvorane za sastanke, sjednice, razgovore i dogovore o planiranju

najrazličitijih aktivnosti. Upravo tome treba zahvaliti nagli razvoj fraternalističkog pokreta, napose početkom ovoga stoljeća.

Fraternalističke su se organizacije morale ujedinjavati da bi postale djelotvornije u pružanju pomoći članstvu. Društvene aktivnosti nisu mogle ostati u granicama manjih ili većih iseljeničkih naseobina oko rudnika i tvornica. Moralo se misliti i planirati na većoj i široj osnovi nacionalnog značenja, a da se ipak očuva bratski i zajedničarski smisao rada, da se on i dalje razvija u duhu fraternalizma.

Stvaranje jakih fraternalističkih organizacija značilo je prekretnicu u životu doseljenika u SAD. U tim su organizacijama oni našli mogućnost uzajamnog pomaganja, kulturnog napredovanja i zajedničkog djelovanja na poboljšanju teških životnih uvjeta. Poseban sustav organizacija, sastavljen od gnijezda za mladež, odsjeka za starije i središnjica za jače promicanje društvenih aktivnosti, učinili su bratske zajednice glavnim promicateljima gotovo svih društvenih aktivnosti doseljenika u SAD. Pod pokroviteljstvom njihovih odsjeka održavani su tečajevi engleskog jezika za starije iseljenike i tečajevi materinskog jezika za njihove potomke rođene u Americi. Odsjeci zajednica bili su inicijatori osnivanja odbora i društava za promicanje prosvjete, kazališne umjetnosti, skupina za održavanje različitih zabava, razvoj tamburaške i orkestralne glazbe. Osim tečajeva za jezike i folklor u sklopu odsjeka zajednica, najrazličitijih priredaba s bogatim programima, od običnih i redovitih mjesečnih sjednica do dobro posjećivanih banketa u dvoranama, piknika i izleta po velikim parkovima, zajednice su organizirale svojevrsne tribine na kojima su brojni govornici objašnjavali iseljenicima mnoge nepoznanice društvenoga, kulturnoga, a često i političkog života u iseljeništvu i domovini.

Američki fraternalizam imao je svoju konkurenciju - trgovačko osiguranje, te su i bratske zajednice morale uvesti sve vrste životnog osiguranja, uz povoljnije uvjete nego što ih je davalo trgovačko osiguranje. Usto su morale ozbiljnije planirati i provoditi svoj kulturni program da bi privukli i aktivirali mladež. Konkretno, bratske su zajednice u sklopu organiziranog podmlatka osnivale odjele za šport i prosvjetu, odjele za promičbu, te omladinske kulturne federacije, zadaća kojih je bilo ujedinjenje svih tamburaških i plesnih skupina i pjevačkih zborova te osiguranje njihova dugotrajnog rada, kao i organiziranje festivalskih natjecanja. Bratske zajednice imale su i školarinske zaklade za pomoć siromašnim studentima. Uspjeh svih tih pothvata i aktivnosti ovisio je o brojčanoj veličini i financijskoj moći bratskih zajednica, što je iziskivalo koordinaciju svih aktivnosti i proširenje programa kako bi se bratske zajednice učinile što privlačnijima za naraštaje rođene i odgajane u Americi, o kojima je stvarno ovisila budućnost fraternalističkih organizacija. Povoljniji osiguravajući uvjeti, humanitarne i kulturne aktivnosti, posebno natjecanje mladih u športu i izvođenju narodnih pjesama i plesova različitih krajeva i naroda svijeta, činitelji su po kojima se fraternalizam Amerike ističe pred brojnim osiguravajućim društvima.

Bratske zajednice imale su vrlo važnu ulogu u životu iseljenika. U njihovoj je povijesti najvećim dijelom sažeta i povijest etničkih zajednica. Upravo onako kako su se iseljenici razvijali od negdašnjih seljaka u moderne američke radnike, tako su se od siromašnih iseljeničkih potpornih organizacija, čije je poslovanje bilo prosto i ograničeno, razvijale moderne i bogate dobrotvorne i kulturne ustanove, koje su vodile svoje poslovanje na stručno utemeljenom sustavu te točno i savjesno izvršavale svoje obveze prema članstvu.[6]

U nekim američkim gradovima fraternalistički se pokret razvijao veoma intenzivno, pa su ti gradovi s vremenom postali središta po nekoliko velikih fraternalističkih organizacija, a neke su etničke zajednice imale brojne podružnice i odsjeke u njima. Česi su se među prvima od Slavena udruživali u bratske organizacije. Njihove su udruge zato i najstarije. Slovanska lipa započela je raditi u svibnju 1862, a društvo Perun 1866. godine.[7] Dvije velike nadnacionalne poljske organizacije - Poljska rimokatolička zajednica i Poljski nacionalni savez - djelovale su u Clevelandu. Te dvije organizacije radile su na osnivanju novih ili ujedinjavanju postojećih društava.[8] Slovaci, koji su u SAD počeli dolaziti malo kasnije, 1880-ih, odlučili su da središte njihove najveće bratske organizacije - Prve katoličke slovačke zajednice, bude u Clevelandu.[9] Mađari i Hrvati, koji također pripadaju tzv. novoj imigraciji, nisu se u početku oduševili fraternalističkim programom. Ali neka loša iskustva, a napose nedolični pokopi nekolicine sunarodnjaka, upozorili su ih na korist što je mogu ostvariti članstvom u bratskim organizacijama.[10] Središnjice njihovih velikih bratskih organizacija - William Penn i Narodna hrvatska zajednica - bile su u Pittsburghu.

Još u starom kraju postojale su dobre veze između slobodoumnih Slovenaca i Čeha, a nastavile su se i u Americi. Prva bratska udruženja Slovenaca nastala su upravo uz pomoć slobodoumnih čeških doseljenika.[11] U socijalnom smislu, osnivači prvih fraternalističkih organizacija bili su intelektualci srednje klase - liječnici, odvjetnici, bankari, vlasnici poslovnih radnji i svećenici. Ti su ljudi često stizali u Ameriku radi neslaganja s političkim prilikama u svojim zemljama. Prihvaćali su program američkoga fraternalističkog pokreta da bi preko njega, osnivanjem fraternalističkih organizacija, širili svoje poglede na život i svoja politička uvjerenja, što im nije bilo dopušteno u starome kraju. Poslovni ljudi nastojali su preko fraternalističkih organizacija osigurati sebi uspjeh u poslu. Ali kako se članstvo u fraternalistitčkim organizacijama povećavalo, i to ponajviše iz redova doseljenih radnika, takva su vodstva postupno i spontano, ponekad i uz oštre rasprave ili sukobe, potisnuta s položaja. I svećenici su se teško uklapali u koncepcije vodstava fraternalističkih organizacija, ali su im bili dobrodošli u njihovu radu, pogotovu na sastancima, konvencijama, svečanostima i zabavama. Vodstvo u fraternalističkim organizacijama preuzela je "nova klasa" etničkih lidera iz redova radnika, obrtnika ili pak đaka i studenata koji u starom kraju nisu dokraja završili školovanje.[12] "Novim etničkim liderima" postali su doseljenici koji su se

uspjeli ekonomski afirmirati, koji su imali svoje boarding house, saloone, koji su postali povjerenici etničkih banaka ili dopisnici etničkih listova. To su mahom bili oženjeni ljudi koji su već čvrsto odlučili trajno živjeti u Americi. Postali su gospodarski neovisni i brzo su prihvatili način života i navike nove sredine, svladavši engleski jezik. Neki su postali vlasnici etničkih listova, kojima su se između ostaloga, obilno koristili za obavještavanje o radu fraternalističkih organizacija. Općenito, gotovo je svaka bratska organizacija imala svoje novine, koje je sama pokretala, ili ih je financijski potpomagala. Novine su kao dodatak sadržavale izvješća sa sastanaka u glavnom uredu bratske organizacije, koji su se odnosili na rad organizacije kao osiguravajućeg društva, a donosile su i poglede organizacije na politička pitanja u Americi i staroj domovini.

Etnički su lideri gradili veze s američkim institucijama i predstavnicima lokalane političke vlasti. Pojedinci među njima postajali su važne ličnosti u gradu, pa su često pozivali gradonačelnika, članove parlamenta i suce da prisustvuju proslavama fraternalističkih organizacija. Na taj su način najbolje širili interese fraternalističkih organizacija.

"Etnički lideri" su preko fraternalističkih organizacija sve više približavali njezino brojno članstvo životu nove sredine. Čak su i pripadnici "nove emigracije", koji su došli u Ameriku 1880-ih, nakon prvoga svjetskog rata počeli izjavljivati kako će trajno ostati u Americi. Iz tih se organizacija 1924. upućuju Kongresu prosvjedi protiv primjene nepovoljnih doseljeničkih zakona. U brojnim peticijama zahtijeva se poništenje zakona o registraciji i prebrojavanju doseljenika. Unutar pojedinih organizacija osnivaju se komisije za propagiranje prava na dobivanje građanstva i za postizanje stvarne ravnopravnosti i dobivanje svih građanskih prava. Vođe fraternalističkih organizacija upozoravaju članstvo kako se sve više mora brinuti za rješavanje problema u svojoj novoj domovini i kako trebaju sudjelovati u američkom životu ravnopravno s ostalim građanima. Sve je veći postotak članova fraternalističkih organizacija naturaliziran.

Kako su bratske organizacije s više od sto tisuća članova, a neke s nekoliko stotina tisuća članova, mogle tako uspješno okupljati doseljenike i među njima stalno održavati interes za fraternalistički program? Fraternalističke organizacije su imale čvrstu organizacijsku strukturu, koja se posebice iskazivala u djelovanju konvencija i organizaciji odsjeka.

Najviše upravno tijelo bratske organizacije bile su konvencije ili skupštine. Održavale su se periodično, za manje brojne organizacije češće, ali obično svake godine ili jedanput u dvije godine. Konvencije većih organizacija održavale su se po pravilu svake četvrte godine. Na njima je ocjenjivan rad glavnog odbora, nadzornog odbora i odbornika dotične bratske organizacije. Na konvenciji se birala nova uprava i usvajala pravila rada organizacije za sljedeće razdoblje. Sjednice konvencije, zapravo, su bile tribine, na kojima se raspravljalo o najvažnijim pitanjima organizacije i dogovaralo o osnovnim načelima kojih će se organizacija pridržavati u idućem razdoblju.

Svaki odsjek birao je jednoga ili više delegata za konvenciju, ovisno o broju članova odsjeka. Ako odsjeci nisu imali dovoljan broj članova, više njih se udruživalo i na konvenciju slalo zajedničkog delegata. Konvencije su po pravilu počinjale izvješćem glavnog predsjednika, koji je u svojoj poslanici izvijestio o radu glavnog odbora i svim bitnim događajima u organizaciji tijekom proteklog razdoblja. Na konvenciji je ujedno analizirano kretanje broja članova, pogodnosti u sustavu bratskog osiguranja i odobravano financijsko poslovanje dotične organizacije.

Sjednice konvencija nisu bile rutinske nego su redovito imale vrlo složeno i važno značenje u životu bratskih udruga. Na njima su se, u raspravama delegata, sučeljavale različite ideje, suprostavljali programi i prijedlozi za rad bratskih organizacija. Često su u vrlo napetoj atmosferi delegati polemizirali o politici u starom kraju i novoj domovini Americi. Odnos prema radničkom pokretu Amerike, religiji te pitanja međuetničkih odnosa u novom društvu bile su teme o kojima se na konvenciji obvezatno raspravljalo i o kojima su se donosili zaključci.

Glavni odbor, koji je upravljao organizacijom, u međukonvencijskom je razdoblju bio to uspješniji što je djelotvornije uspijevao pratiti i razumjeti raspoloženje i odnose u brojnim odsjecima. Glavni je odbor trebao pripremiti konvenciju kao stvarno tumačenje prilika i raspoloženja u odsjecima.

Organiziranje rada i djelovanja najuspješnije se provodilo preko mreže brojnih odsjeka na terenu. Odsjek je postao osnovni pokretač uspješnog djelovanja fraternalističkih organizacija. U sklopu sve složenijih programa društvenih aktivinosti odsjeci bratskih organizacija preuzimaju društvene aktivnosti, koje su se do tada djelomice odvijale u boarding-house i saloonima. Dapače, u radu odsjeka sve su aktivniji vlasnici boarding housesa, saloona i etničkih banaka, koji su brzo uočili kako su odsjeci postali važna središta okupljanja doseljenika. Stoga su nastojali preuzeti vodeću ulogu u odsjecima, trudeći se da to donese korist njihovim poslovima. Zato su se ponekad odsjeci raspadali jer su pojedinci zbog konkurentskih razloga nastojajli istisnuti rivale s vodećih mjesta.

Analizirat ćemo rad odsjeka bratskih organizacija i utvrditi koliko su oni dobrom organizacijom i radom pridonijeli razvoju fraternalizma u SAD.[13]

Članovi odsjeka imali su svoje redovite sjednice, koje su se održavale jedanput u mjesecu, najčešće subotom poslije 20 sati ili nedjeljom. Dvorane za sjednice su unajmljivane, i to redovito od sunarodnjaka. Prije prvoga svjetskog rata najamnina za dvoranu iznosila je oko 12 USD, a poslije rata i po 30 USD godišnje. Fraternalistička glasila primao je svaki član organizacije, a u njima su objavljivane sve obavijesti o radu odsjeka. Pazilo se na uredno administrativno vođenje odsjeka, uz osobito nastojanje da se knjigovođe, blagajnici i drugi dužnosnici ponašaju odgovorno i da redovito dolaze na sjednice odsjeka. Računovođe su godišnje dobivale 25 centi po članu organizacije. Ako su neopravdano

izostali sa sjednice odsjeka, gubili su srazmjeran dio plaće. Prema zapisnicima odsjeka, glavni financijski izdaci sastojali su se od obveza prema glavnom uredu organizacije, isplate bolesničkih potpora članovima te plaće računovođi, tajniku i predsjedniku bolesničkog odbora. Od ukupnih prihoda pojedinog odsjeka glavnom uredu pojedine bratske organizacije doznačivala se gotovo cjelokupna svota, a samo je prosječno petina novca ostajala za potrebe odsjeka, odnosno za isplatu bolesničke potpore i plaću dužnosnika odsjeka.

Zbog velikih rashoda odsjeci su često zapadali u financijske krize, koje su se, između ostaloga, rješavale i priređivanjem zabava, čijim se prihodom pokrivao financijski deficit. Ali u vrijeme težih gospodarskih kriza ni to nije bilo dovoljno. U takvim prilikama u odsjecima su bili tolerantni prema članovima koji nisu mogli platiti članarinu, ali samo dotle dok je bilo novca u blagajni, zbog čega su bogatiji odsjeci gubili manje članova.

Loše stanje odsječne blagajne članovi su rješavali na različite načine: plaćanjem jednog dolara više po članu, smanjenjem pristupnine u članstvo odsjeka (1,5 dolara), financijskim stimuliranjem nalaženja novih članova (50 centi po članu - 1914. god.), smanjenjem bolesničke potpore od 6 na 5 dolara tjedno.

Pazilo se da novi članovi budu dobrog zdravlja kako se isplatom bolesničkih potpora ne bi opteretila blagajna, a od 1924. novi se članovi primaju tek nakon liječničkog pregleda. Godine 1918. i 1919. nisu uopće primani novi članovi zbog španjolske gripe. Novog je člana (brata ili sestru) pri primanju obvezno trebao predstaviti jedan od starih članova. Na taj je način on snosio i dio odgovornosti ako bi kasnije bilo problema s novoprimljenim članom, tj. ako on ne bi poštovao društvenu disciplinu ili bi imao neki fizički nedostatak koji bi se kasnije otkrio, a zbog kojega, prema pravilima, ne bi mogao postati članom. Da bi pokazali svoj društveni utjecaj, odsjeci su iskorištavali svaku mogućnost. Upotrebljavali su najrazličitije simbole, zastave, medalje, nosili uniformne kape. Imali su čak i uniforme kada su skupno prisustvovali događajima što ih je organizirala zajednica, kada bi se postavljao temeljni kamen za crkvu, otvarala škola ili crkva ili pak slavila obljetnica pojedinih organizacija.

Jedna od najvažnijih zadaća unutar društvene funkcije odsjeka bila je posveta zastave, odnosno odsječnog barjaka. To je bila značajna etnička aktivnost koja govori o iznimnoj važnosti zastave, odsječnih medalja i ostalih simbola za etničku identifikaciju, kao i o pripadnosti članova određenom odsjeku. Vrlo su važne bile odluke odsjeka da se sudjeluje u posveti barjaka drugih odsjeka bratskih organizacija. Bez isticanja odsječnog barjaka bila je nezamisliva ikakva kulturna ili druga priredba odsjeka, a kad su odsjeci dobivali pozive za proslave od drugih odsjeka ili društava, uvijek se upozoravalo na nužnost kolektivnog nastupa pod odsječnim barjakom. Odsjecima koji su vrlo racionalno vodili svoje financije, pazeći na svaki cent, nije bilo teško još 1907. godine platiti zastavu

i po 120 dolara. Svaki je odsjek morao imati i svoj posebni znak, a svaki član po jednu medalju sa znakom odsjeka.

S odsječnim barjakom i s odsječnim znakovima išlo se i na pogrebe, jer je obaveza članova odsjeka bilo prisustvovanje sprovodu svakog člana, i to najmanje po dvanaest članova odsjeka, a po trojica njih su dan prije toga trebala čuvati mrtvaca, što je , očito, bio običaj donesen iz starog kraja.

Ipak, najvažnije mjesto među društvenim funkcijama odsjeka imale su odsječne zabave. One su, iako ne uvijek, ispunjavale i ekonomsku zadaću prikupljanja sredstava za pokriće troškova odsječne blagajne. S vremenom je priređivanje zabava i piknika sve više motivirano ekonomskim potrebama odsjeka, pa su ih pojedini odsjeci priređivali po 2-3 puta u godini. Posebno su mjesto pri tome imali plesovi, održavani pretežno u vrijeme vjerskih praznika i za Novu godinu. Za takvu priliku u odsjeku bi se izabrao i poseban odbor za pripremu plesa. Odsjeci su, kad god su mogli, osnivali i svoje tamburaške zborove, jer tako nisu trebali plaćati glazbenike. Ako bi u nekome mjestu bila zabranjena prodaja piva, piknici su, radi bolje zarade, održavani izvan grada.

Solidarnost odsjeka očitovala se u nekoliko oblika, i to kao međuetnička solidarnost bližih narodnosnih skupina, npr. među slavenskim organizacijama. Dakako, solidarnost odsjeka najdjelotvornije se provodila, što je i razumljivo, unutar vlastite etničke zajednice. Dapače, posljedica "lančanih doseljavanja" ljudi iz istih sela ili regija u iste doseljeničke kvartove bilo je osnivanje odsjeka na lokalnoj osnovi. Ti su odsjeci dobivali imena svetaca zaštitnika rodnog mjesta njegovih članova ili ime neke poznate osobe iz njihova kraja. U takve odsjeke učlanjivale su se cijele obitelji, rođaci i ljudi iz istih sela. U njima su se bolje čuvali patrijarhalni odnosi i razvijala čvršća solidarnost.

Odlazak članova odsjeka na proslave ili zabave bio je obvezan, pa je svakom članu za neopravdan izostanak izricana kazna od jednog dolara. Ako bi neki odsjek izostao s proslave drugog odsjeka, on bi mu to često uzvraćao nedolaskom na njegovu proslavu. Stoga se i te kako pazilo da se pozivi prihvaćaju i uredno sudjeluje na proslavama.

Odsjeci su svojim programom rada među useljenicima razvijali potrebu društvenog okupljanja, izgrađivali osjećaj zajedništva i kolektivne svijesti. Odsječnim su se pravilima određivale norme ponašanja, a za prekršitelje su bile predviđene i kazne, koje su imale sporedno značenje u usporedbi sa sustavnim utjecajem na spontano ponašanje članstva kroz organiziranje raznovrsnih i bogatih društvenih aktivnosti odsjeka.

Postojala je tendencija da članovi odsjeka budu samo muškarci, jer su oni radili teške i opasne poslove, pa su zato trebali biti osigurani u potpornim društvima. U nekim bratskim organizacijama žene su mogle biti samo "pridruženi članovi", s mnogo manjom skalom osiguranja.[14] Ali kada je uočeno da umiru mnoge mlade žene, osobito pri porodu, više nije bilo sumnje da i one trebaju postati članovi bratskih odsjeka. Ondje

gdje su postojali jači otpori toj tendenciji žene su osnivale svoje ženske bratske odsjeke. Čini se da otpor uključivanju žena u bratske organizacije nije bio ozbiljnije naravi, jer su i među tzv. novim doseljenicima, Slovencima, Hrvatima i Slovacima već nekoliko godina nakon osnivanja njihovih bratskih organizacija počeli djelovati zasebni ženski odsjeci. Tako su tvrdnje da se žene trebaju brinuti za kuću i odgoj djece, a ne osnivati ženske odsjeke u praksi brzo demantirane. Treba naglasiti da su se napredni pokreti jače zalagali za uključiivanje žena u fraternalistički pokret i osnivanje zasebnih ženskih odsjeka. To se navlastito očitovalo među slobodoumnim češkim i slovenskim doseljenicima.[15]

Fraternalistički je pokret kao američki socijalni pokret trebao brinuti o svojoj budućnosti i svome razvoju. Vodeći ljudi fraternalističkih organizacija počeli su razmišljati kako u svoje članstvo privući djecu doseljenika rođenu u Americi. Na konvencijama organizacija početkom stoljeća o tome se sve više razgovaralo. Na tim su skupovima donošene odluke o osnivanju posebnih odsjeka za podmladak. To su bili uglavnom odsjeci s engleskim govornim jezikom, a programi njihova djelovanja bili su prilagođeni ukusu i željama doseljeničke djece, koja su prihvatila vrijednosti nove američke sredine. Ali i u tim odsjecima podmlatka roditelji su ljubomorno čuvali i prenosili na mlade kulturnu baštinu naroda iz kojega su potekli.

Uključivanjem žena i doseljeničke djece u članstvo fraternalističkih organizacija američka su se fraternalistička društva proširila mnoštvom novih članova, a osim osnovne zadaće - osiguranja članstva, znatno su obogaćeni programi djelovanja odsjeka na području kulture, športa, umjetnosti i znanosti.

Iako su se fraternalističke organizacije osnivale i formirale na etničkoj osnovi i u tome pokazivale određenu konstantu, ipak su vjerska, politička i ideološka opredjeljenja ponekad bila podloga za međuetničko okupljanje u nekim fraternalističkim organizacijama. Tako su poljske rimokatoličke zajednice kao svoje članove okupljale Poljake, Litvance, karpatske Rusine i pripadnike drugih slavenskih katolika u "ujednu rimokatoličku organizaciju". Slovaci i Slovenci često su se uključiiviali u češke bratske organizacije. Kranjsko-slovenska katolička unija u početku je u svoje članstvo primala samo Slovence, a kasnije i katolike drugih narodnosnih zajednica, posebice Hrvate. Mađarsko rimokatoličko društvo "Sv. Ladislav" okupljalo je pripadnike različitih nacionalnosti, najviše Mađare i Slovake. Grkokatolici su se učlanjivali u katoličke organizacije, i obratno. Organizacije slobodoumnih čeških iseljenika primale su slovenske, ali i slovačke doseljenike. No neke su fraternalističke organizacije strogo odjeljivale vjerska i druga shvaćanja od svoga djelovanja, smatrajući da su takva opredjeljenja stvar svakog pojedinca. Ni etnička pripadnost nije bila mjerilom za prijem u članstvo.

Ipak tako uzorna praksa međuetničkog razumijevanja i suradnje unutar odsjeka fraternalističkih organizacija nailazila je na otpor i ne-

razumijevanje unutar pojedinih etničkih skupina, ali i na međuetničkoj razini.

Fraternalistički je pokret postao najprihvatljiviji, najmasovniji i najtrajniji oblik etničkoga i društvenog okupljanja doseljenika. Zato je i razumljivo što su se kao popratne pojave u radu odsjeka iskazivali različiti interesi i ciljevi. To se očitovalo na nekoliko razina.[16] Kako je etnička crkva bila drugi najuspješniji oblik okupljanja doseljenika, ponekad su se upravo na toj relaciji pojavljivali najsloženiji problemi. "Etnički lideri", koji su redovito obavljali najvažnije dužnosti u fraternalističkim organizacijama i njihovim odsjecima, bili su osnovni pokretači i nositelji najvažnijih aktivnosti osnivanja i izgradnje župa, pa su se istodobno pojavljivali u ulozi tzv. crkvenih graditelja. Često su i prije osnivanja župe i dolaska svećenika na službu u župu "etnički lideri" kao članovi crkvenog odbora, uz biskupovu suglasnost, obavili najvažnije financijske i organizacijske poslove. Crkveni je odbor upućivao poziv za dolazak svećenika, a nakon njegova dolaska brinuo je o njegovoj egzistenciji i uvodio ga u rad odbora za gradnju crkve i crkvenog doma. Uloga crkvenog odbora bila je dominantna, a od mjesnog se biskupa najčešće očekivala samo moralna podrška. Nakon što je župa osnovana i započela raditi, odsjeci su skupljali novac za crkvu, organizirali crkvene sastanke u župi, potpomagali župu u njezinu radu i brinuli o radu svećenika. Prema tome, jasno je da su odsjeci fraternalističkih organizacija posredstvom svojih lidera imali odlučujuću ulogu u izgradnji etničkih župa i crkava. Zato je razumljivo da je ponekad moralo doći do trvenja i borbe za ugled sa župnikom i njegovim pristašama.[17]

Sukobi su ponekad bili vrlo oštri, sve do incidentnih situacija kakve su bile tuče ispred crkve između župnikovih pristaša i onih koji su podržavali "etničke lidere", tj. laika. Biskup je morao često posredovati među zavađenim stranama. Ipak, ta borba za utjecaj završavala je kompromisom, i to tako da su odsjeci bratskih organizacija razvijali svoj rad unutar svoga fraternalističkog programa, a svećenici su se odrekli liderskih ambicija glede fraternalističkih odsjeka, nudeći im svoju suradnju. Ali nije bilo tako kada je riječ o podjelama na vjerskoj i političkoj osnovi. Kada su neke katoličke fraternalističke organizacije htjele okupiti sve pripadnike svoje narodnosne skupine, pa čak i pripadnike drugih nacionalnosti, nailazile su na otpor drugih crkava. Ne često, ali i među pripadnicima iste religije nastajale su podjele među fraternalističkim organizacijama. Tako su luterani zbog međusobnih vjerskih neslaganja bili članovi različitih organizacija "kako bi očuvali originalni luteranizam u okruženju različitih teoloških tendencija i mnogih sekti i od utjecaja drugih doktrina".[18]

Bilo je također neslaganja između svjetovnih i vjerskih fraternalističkih organizacija. Te su se organizacije međusobno natjecale, a pojačane aktivnosti nekih vjerskih organizacija bile su ponajprije uperene protiv organizacija unutar njihove etničke zajednice.

Politički sukobi u odsjecima bratskih doseljeničkih organizacija bili su stalna pojava. Programe nacionalnih pokreta doseljenici su prenijeli u Ameriku, pa su u novoj demokratskoj sredini njihovi zahtjevi za slobodom njihova naroda u starom kraju često bili mnogo radikalniji negoli u njihovoj rodnoj domovini. Nacionalni simboli ponekad su bili povodom za sukobe u odsjeku. Slovaci i karpatski Rusini napuštali su odsjeke u kojima su Mađari bili većina, ili obrnuto: Mađari su prestajali biti članovima odsjeka sa slovačkom ili karpatorusinskom većinom.[19] Hrvati su se odbijali uključivati u odsjeke s Mađarima. Zbog nepovjerenja Slovaci se nisu učlanjiivali u češke odsjeke, pa ni u vrijeme prvoga svjetskog rata, kada su radili za uspostavu neovisne Čehoslovačke. Došavši u Ameriku doseljenici iz iste države zbog političkih i nacionalnih razloga nisu htjeli osnivati zajedničke, tzv. državne organizacije.

Nacionalno-politički rad bio je važan sadržaj aktivnosti odsjeka. Mnoge političke manifestacije, kongresi, sastanci, predavanja na kojima su doseljenici iznosili svoja politička gledišta poticali su i organizirali upravo odsjeci.

Fraternalističke organizacije i njihovi odsjeci održavali su patriotske veze, poticale suradnju i pružale višestruku pomoć kulturnim, gospodarskim i političkim organizacijama u staroj domovini. Svoju solidarsnost s političkim, kulturnim i drugim zbivanjima članovi fraternalističkih organizacija iskazivali su organiziranjem skupova, sastanaka, priredaba ili čak kongresa na kojima su rezolucijama potpore i skupljanjem novca nastojali pomoći svojim istomišljenicima u staroj domovini. Obljetnice revolucija, ustanaka ili smrti njihovih vođa bile su povodom za organiziranje priredaba ili čak većih proslava u odsjecima. U Ameriku su dolazili i politički emigranti, intelektualci ili poslovni ljudi, koji su redovito odsjedali kod doseljenika svoje narodnosne skupine i među njima širili svoje političke stavove i svjetonazor. Tako je od svojih novopridošlih političkih vođa većina doseljenika prvi put doznavala činjenice o pozadini političkih zbivanja u starom kraju.[20]

Zbivanja u starom kraju, napose tijekom prvoga i drugoga svjetskog rata, i pomoć postradalima često su bili razlogom pomirbe i zajedničkog rada i onih fraternalističkih organizacija koje do tada nisu surađivale ili su pak bile u međusobnim sporovima. Solidarnost se iskazivala u sklopu širih kampanja, ponekad i samostalnim odlukama pojedinih odsjeka. Odsjeci su voljeli autonomno odlučivati o svrsishodnosti pojedinih akcija, ali uvijek pazeći da cilj tih akcija bude prihvatljiv. Neke dobrotvorne akcije za staru domovinu ponekad su im se činile apstraktnima, a ni pokretači kampanja nisu im uvijek djelovali uvjerljivo. Naime, život u Americi naučio je doseljenike da budu oprezni. Ipak, stalna briga za zbivanja u domovini i sve što se u svezi s njom zbivalo povećavalo je ugled i davalo važnost fraternalističkim organizacijama i njihovim odsjecima u očima članstva.

Fraternalističke organizacije i njihovi odsjeci s vremenom su se počeli sve više okretati novoj domovini Americi. Tako su obljetnice smrti is-

NAC. SVEUČ. KNJIŽNICA ZAGREB

taknutih Amerikanaca također bile povodom za raznovrsne odsječne priredbe. Odsjeci sve češće upućuju članstvo na uzimanje američkog državljanstva. Teme iz života američkih gradova i mjesta, te gradska politika i izbor gradskih dužnosnika postaju sve aktualnije teme o kojima se raspravlja na sjednicama odsjeka.

Fraternalističke organizacije po svom su socijalnom sastavu bile radničke organizacije jer je u njima bilo više od 90% radnika. Unatoč tome, njihova pripadnost radničkom pokretu Amerike ponekad je bila sporna. Članovi Socijalističke stranke Amerike fraternalističkim su organizacijama prigovarali kako su one svojevrsne bolesničke blagajne, naglašavajući njihovu osiguravajuću zadaću, čemu je trebalo zahvaliti i velik udio radnika doseljenika u njihovu članstvu. Ono što su im socijalisti prigovarali jest da nisu bile "revolucionarne organizacije" nego samo "korporacije za dijeljenje potpore". Socijalistička radnička partija u načelu je odbijala bilo kakvu suradnju s potpornim organizacijama, nazivajući ih "bolničarkama kapitalizma".[21] Međutim, Socijalistička je stranka postupno promijenila svoj stav prema fraternalističkim organizacijama. Prevladalo je mišljenje da bi te organizacije ipak mogle razvijati duh radničke solidarnosti i upućivati doseljene radnike na potrebu ulaska u unije i na uključivanje u radničke stranke. Dok su unije bile borbene radničke organizacije, prema mišljenju socijalista, fraternalističke su organizacije bile dobrotvorne i humanitarne.[22] I usprkos tim akademskim raspravama i načelnom odnosu prema fraternalističkom pokretu, socijalisti su još od početka stoljeća ulagali velike napore da steknu utjecaj u fraternalističkim organizacijama.

Tijekom prvoga svjetskog rata i neposredno nakon njega u SAD se sve češće osnivaju udruženja socijalističke orijentacije. I ta su udruženja imala dvostruku namjenu: osiguravala su članove za slučaj bolesti i smrti, ali su i djelovala na radnike u duhu socijalizma, socijalne i političke jednakosti i slobode. Činila su to raznovrsnim socijalnim aktivnostima. Ta su društva također sponzorirala gimnastičke aktivnosti, piknike, glazbene priredbe i učenje materinskog jezika u školama. Ali u fraternalističkim društvima socijalističkog usmjerenja poticalo se i čitanje socijalističke literature i tiska. Neki su socijalistički odsjeci bili iznimno aktivni i brojni, pa su čak pokretali i svoja službena glasila.

Nakon prvoga svjetskog rata i rascjepa u socijalističkom pokretu SAD počelo je i političko raslojavanje u mnogim odsjecima. Neki su članovi Socijalističke stranke postali komunisti. I članovi organizacije Industrial Workers of the World također su prelazili komunistima.[23] Među lijevo orijentiranim fraternalističkim odsjecima u to su vrijeme izbijali oštri politički sukobi. Treba istaknuti da su u to vrijeme komunisti pokazivali iznimno veliku aktivnost. Njihov je cilj bilo uključivanje u različiite kulturno-prosvjetne programe i tako dovesti fraternalistička udruženja pod svoju kontrolu.

Pokušaji socijalista i komunista da se infiltriraju u bratske organizacije i preuzmu vodstvo u njima zabrinulo je mnoge svećenike i druge

nacionalne vođe. Svećenici su zahtijevali da svi vjernici ostanu unutar svoje crkve i da budu članovi vjerski opredijeljenih bratskih organizacija. Kada u tome nisu uspjeli, osnivali su nove bratske organizacije na isključivo vjerskoj podlozi. Takve su organizacije redovito postajale vodeća društvena snaga unutar svoje etničke zajednice. Neki su svećenici otvoreno pisali kako je cilj novoosnovanih fraternalističkih organizacija borba "protiv socijalizma i komunizma".[24]

Netrpeljivosti i međusobni ideološki sukobi slabili su fraternalistički pokret i mnoštvo članova postalo je indiferentno prema ideji fraternalizma i svim pozitivnim odrednicama tog pokreta. Osim toga, fraternalističkim organizacijama što su djelovale na različitim vjerskim i ideološkim temeljima priključivali su se pripadnici različitih etničkih skupina, kojima su kao putokaz za priključenje određenoj fraternalističkoj organizaciji služila njihova vjerska ili ideološka opredjeljenja. To je bio razlog što su mnoge fraternalističke organizacije djelovale kao multietničke zajednice. Unatoč višestrukim i raznovrsnim konfrontacijama u fraternalističkim udruženjima, ipak je u njima postojala spontana i jedinstvena radnička solidarnost. Ona se napose očitovala u vrijeme radničkih štrajkova. Financijska pomoć radnicima u štrajku dijelila se iz odsječnih blagajna, a novac se prikupljao i na sjednicama odsjeka. Na taj se način štedio novac koji je služio za potrebe odsjeka, a na članstvo se apeliralo da novčanim prilozima iskaže svoju solidarnost sa štrajkašima. Među članovima odsjeka nije uvijek postojala suglasnost o tome treba li uopće pomoći štrajkašima, pa su se na odsjecima ponekad vodile žučne rasprave o tome, uz argument da se štrajk ne organizira ako nema sredstava za uzdržavanje radnika.

* * *

Američki je fraternalizam proživljavao mnoge krize i često mu je budućnost bila neizvjesna. Bratske su organizacije sve teže odolijevale konkurenciji velikih osiguravajućih društava, koja su bila financijski jača i nudila povoljnije uvjete osobama zainteresiranim za različite vrste osiguranja. Zato je budućnost bratskih organizacija postala jednim od najvažnijih pitanja. Bilo je jasno da rodoljublje doseljenika nije više dostatno za osiguranje većeg broja članova pojedinih organizacija. Povoljnije osiguranje sve je češće bivalo važnim motivom za upis u članstvo neke organizacije. Bez sredstava iz osiguranja nisu se mogle razvijati ni brojne društvene i druge aktivnosti. Upravo su zato mnoge bratske organizacije usavršavale svoj sustav osiguranja, nastojeći članstvu ponuditi više pogodnosti.

Ipak, sudbina mnogih bratskih organizacija ovisila je o tome koliki su interes za njih pokazivali mladi ljudi rođeni u Americi i novi doseljenici. Važnost aktiviranja mladih naraštaja shvatila su mnoga vodstva hrvatskih organizacija. Zato su odjeli za podmladak neprekidno i sustavno brinuli o pridobijanju mladih u svoje članstvo. Njima su sve više

prilagođavani kulturni, športski i drugi programi, a glasila organizacija uvodila su sve veći broj stranica pisanih engleskim jezikom. Novopridošlima, koji često nisu razumjeli pravi cilj fraternalističkog pokreta, u sklopu aktivnosti odsjeka i posredstvom iseljeničkog tiska objašnjavana je potreba njihova uključivanja u rad bratskih organizacija. Zahvaljujući tom radu, američki je fraternalizam sve do danas očuvao svoju važnu ulogu među doseljenicima. Tu tvrdnju potvrđuje i činjenica da ove godine najveća hrvatska iseljenička organizacija - Hrvatska bratska zajednica slavi svoju stotu obljetnicu.

Bilješke

* Ovo je poglavlje pisano na osnovi autorovih istraživanja nastanka i razvoja fraternalističkog pokreta u SAD. Velik dio poglavlja pisan je i na temelju rezultata istraživanja u sklopu projekta "Conflict and Cooperation: Comparative Research on the Easteuropean Experience in area City of Cleveland, Ohio, 1880-1930". Tim su projektom proučavane brojne etničke skupine i to prema ovim temama: Ivan Čizmić, *Cleveland's Croats*; Juliana Puskas, *Cleveland's Magyars*; Adam Walaszek, *Cleveland's Poles*; Matijaž Klemenčič, *Cleveland's Slovenes*; Michael Kopanic, *Cleveland's Slovaks*; Winston Chrislock, *Cleveland's Czechs*. Radovi još nisu objavljeni, a rukopis se nalazi u biblioteci Instituta za primijenjena društvena istraživanja u Zagrebu.

1 George J. Prpić, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971, str. 156.

2 Dragutin Pavličević, *Hrvatske kućne zadruge*, Zagreb, 1989.

3 *Fraternal Life Insurance*, Indianopolis, Indiana, 1938, str. 24.

4 "Zajedničar" (Fraternalist), br. 42, Pittsburgh, 22.10.1913.

5 "Radnički kalendar", Pittsburgh, 1941, str. 77.

6 Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Globus, Zagreb, 1982, str. 160.

7 C. Winston Chrislock, *Cleveland's Czechs*, str. 20.

8 Adam Walaszek, *Cleveland's Poles*, str. 46.

9 John Kopanic, *Cleveland's Slovaks*, str. 24; June Granatir Alexander, The Immigrant Church and Community - Pittsburgh's Slovak Catholics and Lutherans, 1880-1915 (From Self-Help to Community Development: Slovak Fraternal Societies), University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, Pa., 1987.

10 Juliana Puskas, *Cleveland's Magyars*, str. 7; Ivan Čizmić, *Cleveland's Croats*, str. 1.

11 Matijaž Klemenčič, *Cleveland's Slovenes*, str. 129.

12 J. Puskas, n.d., str. 92.

13 I. Čizmić, n.d., str. 36-39.

14 George J. Prpić, *The Croatians in Metropolitan Cleveland*, Cleveland, Ohio, 1978, str. 100.

15 M. Klemenčič, n.d., str. 141.

16 I. Čizmić, n.d., str. 3.

17 Gudrun N. Birnbaum, *Cleveland's Religious Life*, in: "Conflict and Cooperation: Comparative Research on the Easteuropean Experiance in area City of Cleveland, Ohio, 1880–1930"

18 Isto.

19 M. Kopanic, n.d., str. 37.

20 Ivan Čizmiić, *Jugoslavenski iseljenički pokret i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1974, str. 32.

21 Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982, str. 228.

22 Isto.

[23] Isto, str. 211.

[24] I. Čizmić, *Cleveland's Croats*, str. 14.

Pittsburgh danas

Drugo poglavlje

OSNIVANJE I POČECI NARODNE HRVATSKE ZAJEDNICE

Hrvati u Pennsylvaniji

U zapadnom dijelu Pennsylvanije, na mjestu gdje se spajaju rijeke Allegheny i Monongahela u rijeku Ohio i gdje su Francuzi u XVIII. stoljeću sagradili tvrđavu Fort Duquesne, koju su nekoliko godina kasnije osvojili Englezi i nazvali je Fort Pitt, diže se veliki industrijski grad Pittsburgh.

Pittsburgh je bio poznat u svijetu kao središte američke teške industrije. U okolici Pittsburgha iskopani su najveći i najmoderniji ugljenokopi i sagrađene najveće željezare i čeličane u Sjedinjenim Američkim Državama. Osim te bazne industrije, u okolici Pittsburgha razvila se i industrija električnih strojeva, aluminija, nafte, lokomotiva, vagona, a rade i brojne tvornice teške i lake industrije . Pennsylvanija ima najgušću mrežu željezničkih pruga i auto–putova.

U izgradnji tog središta američke teške industrije, iz kojeg se gradila i razvijala golema američka industrija, važnu su ulogu imali doseljeni radnici iz Europe, uglavnom Slaveni. Upravo su u Pittsburgh, u središte američke teške industrije, doselile stotine tisuća Poljaka, Rusa, Hrvata, Slovenaca, Čeha i Slovaka, koji su pomogli izgraditi mnoge ugljenokope, čeličane i tvornice.

Tu, u zapadnom dijelu države Pennsylvanije svoju je novu domovinu našao i veliki broj Hrvata. U gotovo svakome industrijskome mjestu i rudarskom naselju živi i radi određen broj naših ljudi.

Većina Hrvata koji danas žive u Sjedinjenim Američkim Državama prošla je kroz Pittsburgh i njegovu industrijsku okolicu. Tu su najprije počeli osnivati svoje potporne i kulturne udruge. Iz Pittsburgha se s našim naseobinama širila društvena i kulturna djelatnost u okolna industrijska i rudarska mjesta. U gotovo svakome mjestu Pennsylvanije bilo je većih ili manjih hrvatskih naselja. U većini mjesta, kao i u Aliquippu,

Ambridgu, Braddocku, Brownsvilleu, Clairtonu, Donori, Farrellu, Greensburgu, Johnstownu, McKeesportu, McKees Rocksu, Monessenu, New Brightonu, Rankinu, Uniontownu, Conwayu, Cokeburgu, Steeltonu i mnogim drugim mjesne su zajednice iseljenika sagradile svoje domove, u kojima su se održavale sjednice, konferencije, skupštine, zabave i organizirale razne druge priredbe.

Prve vijesti o prisutnosti Hrvata u Pittsburghu potječu još iz 1866. godine, kada je austrijski počasni konzul Max Schamberg osnovao poslovnicu koja je djelomice bila putnička agencija, a djelomice banka. Nazvao ju je *Hrvatska banka,* da bi privukao hrvatsku klijentelu.[1] Međutim, prva poznata imena Hrvata u Pittsburghu potječu iz 1882. Bili su to Juraj Grguri, Juraj i Janko Leš, Blaž Sečanj i Josip Buneta. Godine 1884. doselio je Josip Šubašić i nastanio se u jednoj baraci u Millvaleu, Pennsylvania, s još dvadesetak Hrvata.

Početkom godine 1888. doseliše Franjo Žibrat, Trivun Lazić, Krunoslav Maljevac, Josip Štibuhar i Josip Novaković. Neki su Hrvati doseljavali u Pittsburgh iz drugih američkih gradova. Tako su potkraj godine 1893. doselili Zdravko Valentin Mužina, Josip Marohnić, Franjo Šepić, Petar Pavlinac, a s njima i Franjo Božić.

Potkraj stoljeća Hrvati u većem broju doseljavaju u Pennsylvaniju, posebice na područje Pittsburgha. Premda su se mnogi nakon nekoliko godina vratili u domovinu, većina ih je ipak ostala. Uglavnom su to bili doseljenici s područja Jaske, Karlovca, Vrbovskog i Ogulina. Početkom stoljća na području Pittsburgha živjelo je oko devet tisuća Hrvata. U cijeloj Pennsylvaniji bilo ih je oko 38 tisuća. Bila je to najveća hrvatska naseobina izvan domovine.[2]

Kako se naseobina povećavala, stvarala su se nova naselja, i to najprije u Rankinu i Braddocku. McKeesport je postao središte onih Hrvata koji su se naselili u Duquesneu, Versaillesu, Port Vueu, Christy Parku i Clairtonu.

U East Pittsburghu Hrvati su se naseljavali blizu tvornice Westinghouse, uz Braddock Avenue. Naselje se zvalo Brinton, zapravo prvo hrvatsko naselje u East Pittsburghu. Na lijevoj strani potoka Turtle Creek, također u blizini Westinghouse tvornice, bilo je još jedno hrvatsko naselje u Port Perryju. Tu su Hrvati imali svoju poštu. Istočno, uz Braddock Avenue, imali su svoje *rooming house* - prenoćišta-gostionice i trgovine. Nastanili su Electric Avenue, a u gornjem dijelu East Pittsburgha, uz Bessemer Terace, postojala je velika hrvatska naseobina. Godine 1914. određen broj hrvatskih obitelji počeo je seliti u Wilkins Township, s desne strane potoka Turtle Creek, gdje su, sjeverno od tvornice Westinghouse, počeli graditi svoje kuće.[3] I u gradiću Monessenu postupno je izrasla veća hrvatska naseobina. Na početku stoljeća mjesto je imalo oko 21 000 stanovnika, među kojima oko 600 Hrvata. Nakon izgradnje *Pittsburgh Steel Co* 1901. u Monessen je dolazilo sve više Hrvata iz drugih mjesta.

Neposredno prije prvoga svjetskog rata u mjestu Etna živjelo je oko tri tisuće Hrvata. Okupljali su se u desetak društava. Sagradili su *Hrvatski dom* i *Hrvatski klub*. Hrvati su u Etni bili vlasnici nekoliko piljarnica, *saloona* i hotela. Adam Jovanović osnovao je svoje industrijsko poduzeće pod nazivom *Croatian Concrete Brick and Block Co.*[4]

Povijest hrvatske naseobine u Steeltonu gotovo je jednaka povijesti brojnih rudarskih naselja u Pennsylvaniji. Hrvati u većem broju dolaze u Steelton 1890-ih godina, i to iz okolice Karlovca, Bjelovara i Vivodina. Godine 1910. u Steeltonu je bilo dvije tisuće Hrvata. Od radnika rođenih izvan SAD u *Pennsylvania Steel Company* trećina su bili Hrvati, a slavenski su doseljenici prije prvoga svjetskog rata činili 70% radne snage u rudnicima s obzirom na ukupan broj stranih radnika. Neposredno nakon zaposlenja njihove su dnevne zarade iznosile dolar i 40 centi.

Godine 1893. Hrvati i Slovenci osnovali su u Steeltonu zajedničko društvo za uzajamnu pomoć i nazvali ga *Hrvatsko-slovensko društvo "Sv. Nikola"*, a 1898. osnivaju *Hrvatsko-slovensku crkvu sv. Marije*. Društvo "Sv. Nikola" prestalo je djelovati 1895. Hrvati u Steeltonu osnovali su i *Hrvatsku čitaonicu,* za koju su knjige i novine pribavljali iz domovine. Sagradili su i *Hrvatski dom,* koji je postao središtem društvenih aktivnosti ne samo Hrvata nego uopće građana Steeltona. Još 1903. otvorili su školu pri crkvi sv. Marije, koju je u to vrijeme pohađalo 150 djece. Godine 1909. crkva sv. Marije ostaje samo Hrvatima, jer su se Slovenci odijelili i osnovali svoju crkvu.[5]

Hrvati su sudjelovali i u utemeljenju nekih rudarskih naselja u državi Pennsylvaniji. To dokazuje primjer Cokeburga. Mjesto je osnovano 1902, a već 1907. Hrvati su u njemu imali dva svoja društva. Sam Lapčević bio je vrlo aktivan pri osnivanju i razvoju Cokeburga. Doselio je 1880. u Chicago, gdje je pet godina radio u rudniku srebra. Godine 1885. seli u *Export Westmoreland County*, gdje je radio u rudniku ugljena, a kasnije je otvorio svoju mesnicu. Posreduje kod *Mellon firme* pri zapošljavanju naših ljudi u rudnicima. Lapčević je došao u Cokeburg početkom stoljeća, upravo kada se naselje osnivalo. Prvi mu je posao bila prodaja piva na veliko. Kasnije osniva robnu kuću specijaliziranu za rudarski alat. Lapčević se bavio još mnogim trgovačkim poslovima i postao jedan od uglednih ljudi u gradu. Njegovi nasljednici i danas imaju robnu kuću u Cokeburgu.[6]

Hrvatska naseobina u Alleghenyju i Pittsburghu prvih je godina XX. stoljeća već imala oko 13 000 osoba, i to 7 000 u Pittsburghu i 6 000 u Alleghenyju. *Steel Mill* u Dvadesetosmoj ulici zapošljavala je 1 500 njih, *South Side i Steel Co* 600, *Clinton Iron Works* 500, *Carnegie* u Dvadesetosmoj ulici 1000 i *Small Mill* 400, *Black Diamond* 1000, *Iron City Steel Co* 200, *Carbon Steel Co* 600, *McConway i Co Steel Works* 600 i *Carnegie Bridge Works* 300 radnika.

Osim u industriji Pittsburgha, Hrvati su radili za *Ritter i Conley Iron te za Steel Co, Thomas Carlin Sons, H.J. Heinz and Co, Kieffer Stiefel i*

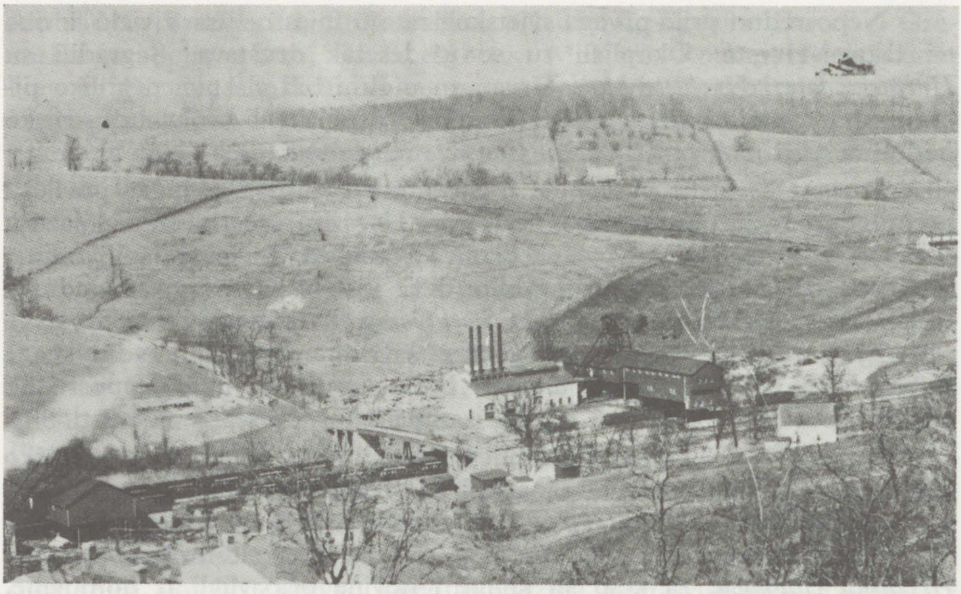

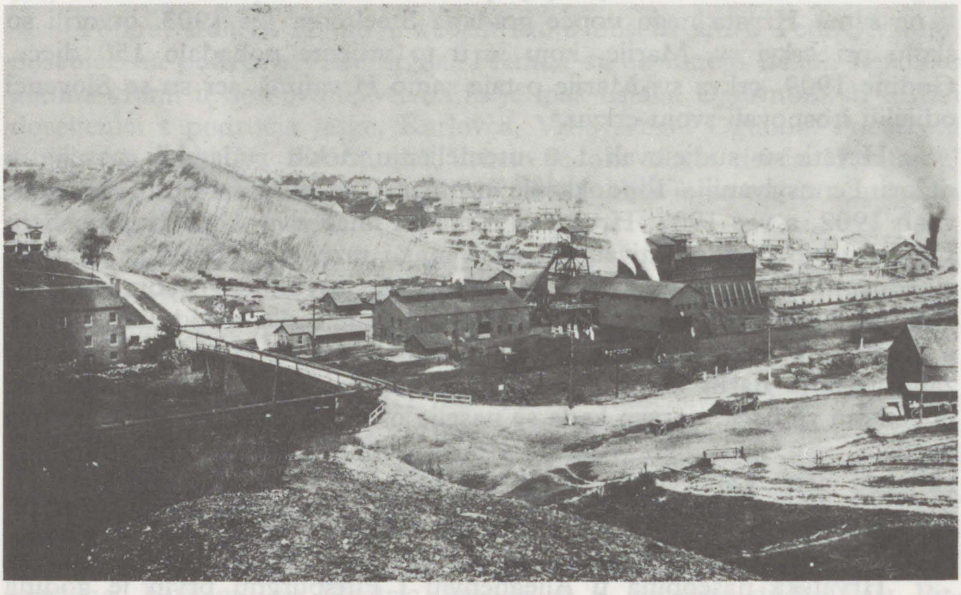

Stara slika Cokeburga, *gore:* početkom 1900. god.; *dolje:* sredinom 1920. god.

Lape and Co. Godine 1915. na području Pennsylvanije živjelo je više od 100 000 Hrvata.[7]

Zajednica Hrvata u Pittsburghu bila je po brojnosti treća među doseljenicima iz istočne Europe, iza Poljaka i Slovaka. Hrvati su uglavnom živjeli između Dvadesetpete i Tridesete ulice, na području

starog Alleghenyja, na istočnom dijelu Ohio ulice, na području popularno nazvanom *Mala Jaska.* Naime u tom je dijelu živjelo više od 10 000 Hrvata doseljenih s područja Jaske.[8]

Hrvati su sagradili dvije crkve, 1894. crkvu sv. Nikole u Alleghenyju i, nekoliko godina kasnije, također crkvu sv. Nikole u Bennettu. Obje crkve djeluju i danas. Hrvati su na širem području Pittsburgha imali svoje škole, mnogo hrvatskih domova i klubova. Danas u Pennsylvaniji ima oko 120 hrvatskih naseobina. Mnogi su Hrvati u toj zemlji danas poznati u poslovnim krugovima, politici, unijskom pokretu, u školama i na sveučilištima, a tisuće ih još rade u čeličnoj i rudarskoj industriji. Prema svim tim pokazateljima, Hrvati su danas vrlo značajna narodnosna skupina u državi Pennsylvaniji.

Nažalost, život hrvatskih doseljenika u Pennsylvaniji, kao i u ostalim američkim državama, u prošlosti je bio vrlo težak. Osim nekih trgovaca, bankara i vlasnika gostionica, većina je doseljenika i u SAD živjela u oskudici, u neprekidnoj borbi za opstanak. Nade u povratak kući s vremenom su za mnoge postale nestvarne. Njihov se položaj u društvu sporo popravljao. Osim svih tih teškoća, pritiskala ih je nostalgija za rodnim krajem, a mnoge od njih i za ostavljenom obitelji. Valjalo je zarađivati toliko da bi se održao vlastiti život, a ponešto i poslalo najbližima u domovinu.

Radni dan trajao je 10-12 stati, ponekad i više, a radilo se vrlo naporno, pod nadzorom *formena* i *supertendanata,* bez ikakve zaštitne opreme, pa su i nesreće bile svakidašnja pojava. O tome Jure Prpić piše: "Radni uvjeti u čeličanama, rudnicima i industriji bili su veoma loši. U čeličanama se radilo po dvanaest sati na dan (...). Radeći polunagi u talionicama željeza, stotine su ginule ili postale invalidi zbog nesreća na radu."[9] Nebrojeni iseljenici, među njima i Hrvati, umrli su u američkim tvornicama i rudnicima, a da nitko nakon njihove smrti nije brinuo o njihovim obiteljima; mnogi su ostali osakaćeni i nesposobni za daljnji rad. Zbog nedostatka socijalne zaštite problem invalida rada bio je jedan od težih u životu iseljenika.

Osim teških radnih uvjeta, bio im je težak i život u slobodno vrijeme. U neposrednoj blizini tvornica ili gradilišta kompanije su gradile nastambe za iseljenike. Kuće u kojima su iseljenici živjeli bile su tipske, drvene, čađave od tvorničkog dima, stisnute jedna uz drugu. Popularno su ih nazivali *boardinghouse.* U njima nije bilo ni vode, ni struje, niti drugih uvjeta za civilizirani život. U dvorištu je obično bila crpka za vodu, a oko nje klupa s umivaonicima. Kuća je imala šest prostorija: tri u prizemlju, tri na katu. U prizemnim je prostorijama bila smještena vlasnikova soba, blagovaonica i kuhinja. Na katu su bile sobe, u kojima je spavalo i po osamnaest ljudi. U svakoj su sobi bila po tri željezna kreveta, a u svakome su spavala po dva čovjeka.[10]

Gostionice, popularno nazivane *salooni,* bile su u to vrijeme najunosniji i najsigurniji put do zarade. Gostioničari su stekli velik ugled

Kompanijske kuće

među svojim sunarodnjacima, pa su gostionice ubrzo postale važna mjesta u privatnom životu iseljenika. Njihovi su vlasnici ujedno bili i agenti američkih kompanija i pronalazili su im radnu snagu među pridošlicama. U *saloonima* su djelovali i agenti parobrodarskih društava za prijevoz putnika, a neki su se vlasnici *saloona* bavili i bankovnim poslovima te bili posrednici između američkih vlasti i iseljenika. *Salooneri* su mogli lakše od ostalih dobiti američko državljanstvo. Bili su aktivni u odborima dobrotvornih i crkvenih iseljeničkih zajednica. Budući da je za obavljanje spomenutih poslova bilo potrebno znati engleski jezik, oni su prvi među iseljenicima naučili engleski jezik.

Danas postoje proturječna mišljenja o utjecaju *boardinghousesa* i *saloona* na život naših iseljenika. Hinko Sirovatka ih je ovako opisao: "'Salooni', ili po naše 'saluni', to su vam kao naše krčme i gostionice. Takve 'salune' nađete svugdje gdje je išta od našeg naroda. Nema tu moguće ni društva ni čitaonice, ni škole, ni crkve, ali 'saluna' imade sigurno svuda (...). Imade ih mnogo više nego ih traži prava potreba. U nekim mjestima stoje jedan do drugoga, a otvaraju ih većinom takvi ljudi kojima je samo do toga da na lak način što više izrabe svoje znance i uže zemljake. Pije se rakija, pivo, vino, puše cigare, u mnogim su još kuglane (...). Znatan dio cijele svoje krvave zaslužbe ostavljaju mnogi u tim 'salunima' (...), većina nerazumno troši i uludo razbacije novac za koji troši svoju tjelesnu snagu i izlaže na pazar svoje tijelo i život."[11] Sirovatka je na početku stoljeća nekoliko godina proveo među iseljenicima u SAD, pa njegovo mišljenje svakako treba poštovati. Međutim, čini se da su istraživanja Jure Prpića o tom problemu bliža istini. Prpić kaže: "Najveći dio radnika, čak i u vrijeme depresija i štrajkova, vijećali su u 'salunima' (...); 'saloon' je postao važno mjesto hrvatskog iseljeničkog života i

aktivnosti i on je zadržao svoje značenje čak poslije osnivanja mnogobrojnih hrvatskih domova, dvorana i klubova. U stvari svaki hrvatski dom imao je osim svog kulturnog i socijalnog centra 'saloon' ili bar (...). 'Saloon' je bio mjesto gdje je iseljenik sretao svoje sunarodnjake subotom uvečer, u nedjelju ili u vrijeme praznika (...), gdje je slušao tamburicu i pjesme iz staroga kraja (...). Hrvati redovito nisu išli u 'saloone' zato što su voljeli piti; oni su tamo išli u želji za svojim društvom."[12]

Valja istaknuti da su *salooni* osim negativnih obilježja imali i pozitivnu ulogu u životu iseljenika. U njima su oni izmijenjivali svoja iseljenička iskustva i davali jedni drugima savjete. U *saloone* su stizale najnovije vijesti o zbivanjima u starom kraju, napose o političkim događajima. Na tim se mjestima politički agitiralo među iseljenicima. Mnogi su vlasnici *saloona*, kako smo istaknuli, bili osnivači i dužnosnici u dobrotvornim i političkim iseljeničkim organizacijama.

Važnu ulogu u životu iseljenika imali su i tzv. *šifkartaši* ili bankari. Oni su iseljenicima prodavali putničke karte i bili posrednici u slanju njihova novca kući. Neki su od njih stekli vrlo veliko bogatstvo i ugled među iseljenicima. Aktivno su sudjelovali u svakidašnjem životu naših ljudi, bili osnivači i funkcionari u dobrotvornim i političkim udrugama iseljenika. Nažalost, nijedan od njih, iako su neki raspolagali stotinama tisuća dolara, nije uspio prebroditi teške gospodarske krize u SAD u godinama prije prvoga svjetskog rata. Ulogu *šifkartaša* Milan Jevtić opisao je ovako: "Novine su jedino sredstvo koje naše iseljeništvo drži u vezi. Radi toga 'šifkartaši' počinju odmah izdavati novine. U novinama se nalazi njegova adresa, oglasi preko kojih on 'dokazuje' da je za iseljenike najbolje da svoj novac ostave kod njega (...). Oni su bili bankari za naše ljude. Iseljenici su im povjeravali svoje najprivatnije stvari. Kod njih su ostavljali novac na štednju. Kroz sve kolonije oni su imali svoje povjerenike koji su im privodili ljude (...). Kolonije su bile preplavljene štampanim spiskovima o tim 'šifkartašima'. Njihov posao je uzimao takve razmjere da su se za tu trgovinu jagmile i velike američke banke. Sve je to pojačalo upliv 'šifkartaša' pa su postali vrsta 'useljeničkih kraljeva'".[13]

Vlasnici *boardinghousesa* i *saloona*, kao i *šifkartaši*, djelovali su u iseljeničkim naseljima ili kolonijama naših ljudi. Ta su se naselja ili kolonije razvijali postupno, usporedno s povećanjem broja doseljenika. U njima su iseljenici u mnogo čemu nastavili stari način života i zadržali običaje rodnog kraja, pa su se, osim nacionalnih, stvarale i regionalne zajednice iseljenika. O postanku iseljeničkih kolonija Prpić piše: "Kad su novodošljaci stizali iz Hrvatske, njihovi prijatelji ili rođaci obično su im nalazili posao, davali im smještaj i hranu, a ponekad ih upošljavali u vlastitim radnjama. To nam objašnjava zašto su grupe Hrvata iz istog mjesta, kotara ili pokrajine naseljavali isto mjesto u Americi i tako osnivali velike kolonije ljudi koji su jedan drugoga poznavali, bili čak rođaci i bili iz istoga mjesta u Hrvatskoj."[14]

Gospodarske krize i depresije donosile su teška iskušenja za iseljenike iz Hrvatske, čiji je položaj unutar radničke klase Amerike bio još

Hrvatsko groblje u Pittsburghu

nepovoljniji i teži jer su pripadali tzv. novoj imigraciji. U uvjetima gotovo nikakve zaštite na radu, često su se događale tragedije koje su odnosile stotine mladih života. Najviše je ljudi stradalo u ljevaonicama čelika, za prirodnih nepogoda, u prometnim nesrećama, umrlo od različitih bolesti, poglavito tuberkuloze, a bili su tučeni i ubijani i u štrajkovima. Američke su kompanije prikrivale činjenice o pogibeljima radnika i time izbjegavale plaćanje odštete.

U studiji *Tisuće hrvatskih grobova* Jure Prpić upozorava na nepoznatu stranicu hrvatske povijesti uopće, koja je ujedno i nepoznato poglavlje povijesti američkih Hrvata - na njihov danak u krvi i životima. U našem je narodu bila dobro poznata izreka "Amerika-čemerika", jer je doista za mnoge iseljenike bila puna čemera i tragedija. Američki je tisak pokazivao malo zanimanja za stradanja iseljenika. Pišući danas o doprinosu pojedinih nacionalnih skupina razvoju Amerike, obično se opisuje njihov doprinos umjetnosti, znanosti i postignućima u praksi. Među njima su znatan udio dali i Hrvati. U Americi su poznata imena Ratkaja, Konščaka i Kundeka, često se piše o Lucasu, Meštroviću, Vanki i drugima. Ali tisuće Hrvata umrli su nepoznati i danas se o njima gotovo ništa ne zna, iako su dali sve što su imali za izgradnju američke civilizacije. A često im je sve što su imali bio goli život.[15]

Jasno je da doprinos nekom društvu ne treba mjeriti isključivo naporima i postignućima nekolicine poznatih i iznimnih osoba. Valja ga cijeniti ponajprije po ulozi što ju je imala cijela narodnosna zajednica. Glavni doprinos razvoju američke civilizacije dali su obični ljudi koji su

doseljavali u Ameriku. U američkim narodnim umotvorinama taj je doprinos simbolično iskazan u narodnoj priči o jednome hrvatskom ljevaču nadljudske snage, koji je u industriji čelika značio ono što je Paul Bunyan, legendarni američki drvosječa, značio u sječi šuma.

Joe Magarac bio je narodni junak doseljenih rudara i radnika u čeličanama na području Pennsylvanije 1880-ih godina. Magarac je bio obdaren snagom i mogao je izvesti i najteže, nadljudske pothvate. Pojavljivao se samo u vrijeme velikih nevolja. Izašao bi iz maglovite rijeke Monongahela i nakon obavljena posla nestajao u njoj. Pobijedio je u dvoboju u kojem se borio za ruku Mary Mastrovich, najljepše djevojke u Homesteadu, ali se nije njome oženio. Saga o Joeu Magarcu potječe, zapravo iz razdoblja jačanja radničkih udruga, čiji su vođe osjećali da bi se doseljenici trebali djelatno uključiti u unije, a ne tražiti zaštitu stvarajući legende o narodnim junacima. O Joeu Magarcu širila se legenda kako je bio sin željezne rudače te se jednom, kada rudari nisu imali dovoljno rudače, bacio u peć za taljenje željeza i pomiješao se s rudačom. Tako je nastao najbolji čelik ikada proizveden.

Amerika 80-ih godina nije imala gotovo nikakva socijalnog zakonodavstva, nikakve zaštite ni osiguranja radnika u slučaju nesreće, bolesti, smrti ili nezaposlenosti, pogotovo ne za strane, mahom nekvalificirane radnike koji su obavljali najteže i najslabije plaćene poslove.

Sindikati su bili tek "u pelenama", ograničeni na neke "elitne" struke kvalificiranih, uglavnom domaćih radnika, opterećenih kojekakvim predrasudama prema doseljenim nekvalificiranim radnicima, osobito onima slavenskog podrijetla. Svedeni tako na uske, sektaške udruge, nisu ni mogli išta ozbiljnije učiniti za poboljšanje položaja radništva, osobito doseljenoga, koje je, neorganizirano i rascjepkano različitim podrijetlom, jezikom i tradicijom, bilo zahvalan plijen za najgrublja kapitalistička iskorištavanja.[16] U poduzećima, rudnicima, tvornicama i na gradilištima carevao je teror posebnih kompanijskih policajaca, *kozaka*, *pinkertonovaca* i raznih špijuna koji su budno pazili na svaki pokret među radnicima. Posebne građanske reakcionarne organizacije *vigilanata* i kojekakvih *vitezova* širile su u naseljima mržnju i prezir prema doseljenicima ne zazirući ni od nasilja nad njima. Naši se stariji iseljenici još sjećaju uvredljivih naziva *Hunky*, *Slave* i dr. za hrvatske, srpske, slovenske i druge slavenske radnike u različitim krajevima Amerike.

Izvrgnuti mnogim pritiscima, hrvatski su se doseljenici teško snalazili u novom životu i bili su prisiljeni živjeti izdvojeno, u najužim skupinama poznanika i zemljaka.

Osnivanje Hrvatske zajednice

Dok su pripadnici drugih naroda, onih s duljom iseljeničkom tradicijom, primjerice Talijani, Grci, Poljaci, Česi, Židovi itd. u "novom svijetu" nalazili svoje nacionalne organizacije koje su im u nevolji pružale kakvu-takvu pomoć, iseljeni Hrvati nisu imali takvih organizacija, pa im

Zdravko V. Mužina, utemeljitelj Hrvatske zajednice

je položaj, osobito nakon nesreća pri radu, bio to teži i beznadniji. Istina, postojala su neka hrvatska dobrotvorna društva, npr. Slavensko-ilirsko uzajamno pripomoćno društvo u San Franciscu, osnovano još 1857. godine, ili Sjedinjeno slovinsko društvo od dobročinstva u New Orleansu, osnovano 1874. Ta su društva bila isključivo lokalnog značenja i bila su smještena na zapadnoj i južnoj obali SAD, predaleko od glavnih tokova masovnog useljavanja Hrvata, uglavnom u područjima rudnika i čeličana Pennsylvanije, susjedne Zapadne Virginije, Ohija ili, malo dalje, Indiane, Michigana, Ilinoisa i drugih država Srednjega zapada. Od austrougarskih diplomatskih i konzularnih predstavnika u SAD iseljeni Hrvati nisu mogli očekivati niti su očekivali ikakve pomoći i razumijevanja za svoje potrebe.

U takvim teškim prilikama, iskorištavani i diskriminirani, prepušteni samima sebi bez nužne zaštite u netolerantnome američkom industrijskom sustavu, među Hrvatima je nikla, po uzoru na ostale doseljenike, ponajprije Čehe i Slovake, ideja o samozaštiti, o stvaranju udruženja za uzajamnu pomoć u slučaju smrti, bolesti, nesreće na radu, nezaposlenosti i ostalih neprilika. Tu su ideju na svojim stupcima počela promicati dva hrvatska iseljenička lista. Urednik i izdavač lista "Chicago-Sloboda" Nikola Polić te izdavač i urednik lista "Napredak" iz Hobockena Juraj Škrivanić sustavno su tijekom 1893. godine zagovarali osnivanje opće organizacije za Hrvate u Americi. Ali pravi, vatreni zagovornik te ideje bio je Zdravko V. Mužina, bivši zagrebački student rodom iz Hrvatskog primorja, koji je zbog svoje pravaške političke aktivnosti bio izgubio stipendiju u domovini, pa su ga njegovi stranački drugovi iz Hrvatske stranke prava poslali u Chicago da ondje pomogne Nikoli Poliću, također pravašu, u uređivanju njegova lista "Chicago-Sloboda".

Mužina se nije slagao s Polićevom koncepcijom o potrebi što brže amerikanizacije hrvatskih iseljenika, što ju je Polić zagovarao na stranicama lista. No to nije bio pravi razlog zbog kojega je Mužina nakon nekog vremena napustio Chicago. Zapravo se bio dogovorio s Polićem da ode u Pennsylvaniju, na područje Alleghenyja gdje je živio velik broj Hrvata i da ondje poradi na osnivanju društva za hrvatske iseljenike. Mužina je stigao u Pittsburgh potkraj 1893. i odmah se povezao s iseljeničkim prva-

DANICA

Organ hrvatske Zajednice

Entered at the Post office at Pittsburg, Pa. and admitted for transmission through the Mails at second class Rates.

Godina I. — Broj 35. PITTSBURG, Pa. 6. rujna 1894. Pojedini broj 5 cenata.

HRVATSKA ZAJEDNICA.

List "Danica", 1894.

cima Petrom Pavlincem i Franjom Šepićem s kojima je započeo rad na osnivanju hrvatske zajednice. Zato je pokrenuo i novine "Danica", koje su se pojavile na samu Novu godinu 1894.

Već u prvom broju, u uvodniku lista, čitamo:" Cilj 'Danice' bit će sljedeći (...) brinuti se, da u svakome mjestu gdje stanuju Hrvati, stvaraju društva, te da se ova opet spoje u jednu veliku zajednicu. Ovako ćemo promicati moralne i materijalne probitke hrvatskoga naroda."[17] List i njegov urednik dali su se na posao. Za 14. siječnja Mužina je sa svojim suradnicima sazvao sastanak u dvorani češke zajednice namjeravajući osnovati duštvo za Hrvate Alleghenyja. Iz zapisnika s osnivačke skupštine saznajemo da je na sastanku bilo nazočno 300 osoba i da su se svi složili kako je potrebno osnovati društvo. Na Mužinin prijedlog nazvali su ga Hrvatsko radničko podupirajuće društvo "Dr. Ante Starčević". Na sjednici su prihvaćena pravila Društva, a dogovoreno je da članovi Društva mogu biti i Hrvati iz udaljenijih mjesta ukoliko uplaćuju pristojbe i dolaze na polugodišnje i godišnje sastanke.[18]

Već je na osnivačkoj sjednici Društva "Dr. Ante Starčević" donesena odluka da će nakon osnivanja hrvatske zajednice društvo pristupiti toj udruzi.

Hrvati su već godinu dana prije toga osnovali društvo "Franjo Josip I." u obližnjemu rudarskom gradiću Benwoodu, a predsjednikom mu je bio istaknuti hrvatski doseljenik Ivan Ljubić. Mužina im je prigovorio što su

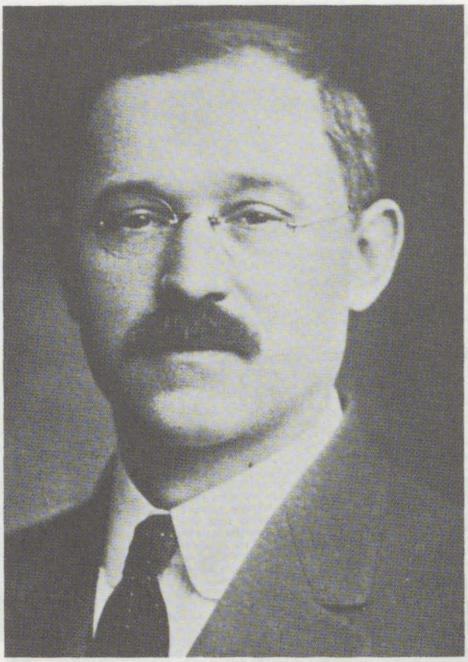

Petar Pavlinac, utemeljitelj Hrvatske zajednice i predsjednik NHZ, 1900–1904.

Franjo Šepić, utemeljitelj Hrvatske zajednice

društvu dali ime austrijskog cara. Članovi društva uzeli su u obzir prigovor i društvo nazvali novim imenom - "Hrvatska".[19]

U međuvremenu su osnovana i druga društva. Tako je u ožujku 1894. u Pittsburghu osnovano društvo "Sv. Vid", u travnju iste godine u McKeesportu društvo "Sv. Ćiril i Metod", u svibnju iste godine u Johnstownu, Pa., društvo "Sv.Rok", a u Braddocku, Pa., "Sv.Nikola". Sva su ta društva pokazala spremnost za ujedinjenjem u zajedničko hrvatsko udruženje.

Čini se da su se neke hrvatske novine pobojale zamisli o stvaranju velike bratske zajednice Hrvata. Prigovarali su Mužini da želi ostvariti nešto što je teško ostvariti i u većim slavenskim zajednicama. Međutim, Mužina je bio uporan, a svojim je kritičarima preko lista "Danica" odgovorio kako su slovačke i češke zajednice vrlo uspješne i kako nema razloga da to ne postignu i Hrvati.

U međuvremenu je utemeljen i Osnivački odbor predstavnika hrvatskih društava, a činili su ga Petar Pavlinac i Franjo Šepić iz Alleghenyja, Josip Žegudović iz McKeesporta, Božo Gojsović iz Johnstowna i Ivan Ljubić iz Wheelinga. Osnivački odbor proveo je sve potrebne pripreme i osnivačku skupštinu zakazao za 2. rujna 1894. u Majak dvorani češke zajednice u Alleghenyju. O tome je očuvan dokument koji donosimo.

Zapisnik

Prve konvencije "Hrvatske Zajednice" obdržavane dne 2. rujna godine 1894. u "Majak" dvorani na South Canal ulice Allegheny City, Pa.

Prisutni bijahu zastupnici sliedećih družtava:

Od družtva "Starčević"	*Z. V. Mužina*
iz Allegheny City, Pa.	*Petar Pavlinac*
	Franjo Šepić
Od družtva "Sv. Ćirila i Metoda"	
iz Etna, Pa.	*Josip Šubašić*
	Petar Barbić
	Josip Buneta
Od družtva "Sv. Nikole"	
iz Braddocka, Pa.	*Anton Nemanić*
	Nikola Bukovac
Od družtva "Sv. Jurja"	
iz McKeesporta, Pa.	*Josip Žegudović*
	Ignjat Jarenević
Od družtva "Sv. Roka"	
iz Johnstowna, Pa.	*Božo Gojsović*
Od družtva "Hrvatska"	
iz Wheelinga ,W.Va.	*Ivan Ljubić*

Ukupno bje zastupano 6 (šest) družtava.

U dva sata poslije podne bje otvorena sjednica i na prijedlog Frana Šepića je jednoglasno izabran izvjestiteljem brat Josip Žegudović.

Iza kako su živo zagovarali ideju "Zajednice" brat Josip Žegudović i mnogi drugi, odlučeno bje da se ista i za Hrvate ustroji.

Prije svega bje Zajednici nadjenuto ime "Hrvatska Zajednica" za Sjedinjene Države u Americi.

Delegati sviju družtava zastupanih izjaviše se da društva koja oni zastupaju pristupljuju k istoj, zatim prešlo se na čitanje pravila, kod čitanja istih pravila bjehu učinjene nekoje preinake, inače ostadoše primljena u formi podnešenoj po bratu Josipu Žegudoviću.

Iza kako bje u 6 sati zaključena razprava o pravilima, primljena bijaše 10 časovna pauza, nakon ove nastavilo se zasjedanje.

Ponajprije se je ureklo mjesto buduće konvencije, koja se imade obdržavati buduće godine, te na prijedlog brata Josipa Žegudovića, prifaćeno bje da se druga konvencija "Hrvatske Zajednice" obdržaje u Wheeling-u W.Va. Iza ovog prešlo se na biranje glavnog Odbora, u koji bijahu izabrani većinom glasova sliedeći:

Ivan Ljubić, predsjednik

Josip Subašić, pod.pred.

Petar Pavlinac, tajnik

Franjo Šepić, računovodja

Josip Buneta, blagajnik

U nadgledni odbor bijahu izabrana sliedeća braća:

Božo Gojsović

Josip Žegudović

Franjo Žibrat

Nikola Bukovac

Franjo Tahija

Ignjat Jarnević

U porotni odbor izabrani su sliedeća braća:

Juro Papa

Anton Nemanić

Miko Moškun

Za "Organ" "Hrvatske zajednice" je odabran list "Danica".

Novo izabrani predsjednik brat Ivan Ljubić zahvalio se je na povjerenoj mu časti krasnim riečima, potaknuo je koli odbornike toli sve članove na ustrajan rad.

Zapisnik prve konvencije Hrvatske zajednice, 2. rujna 1894.

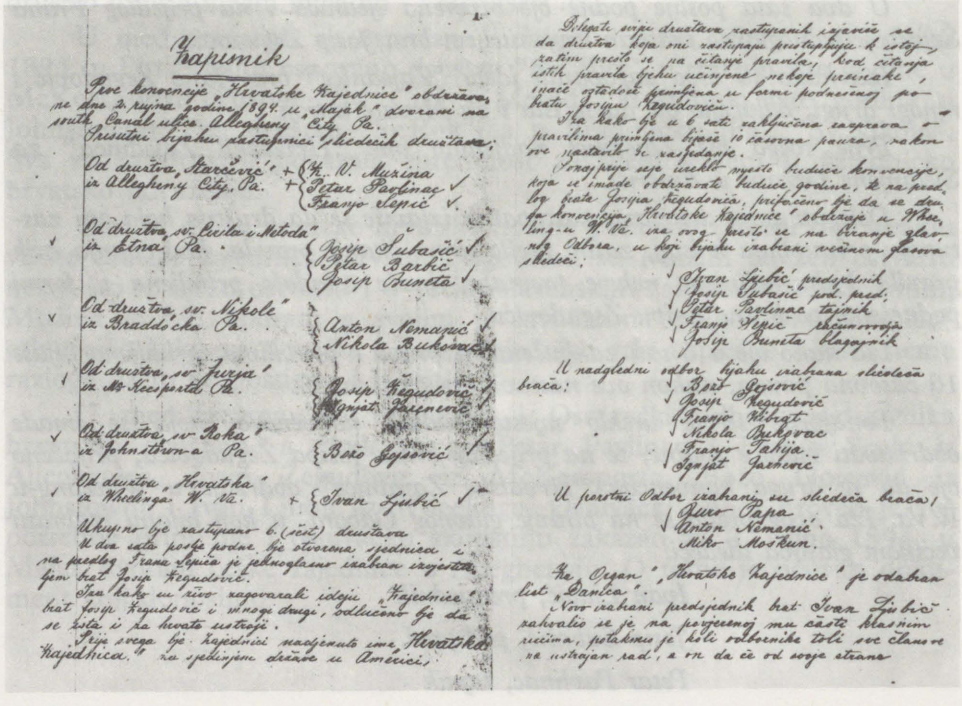

Zapisnik

Prve konvencije „Hrvatske Zajednice" obdržavo se dne 2. rujna godine 1894. u „Majak" dvorani na south Canal ulice Allegheny City Pa.

Prisutni bijahu zastupnici sliedećih društava:

Od društva „Karčevići" iz Allegheny City, Pa. — M. V. Mužina, Petar Paulinac, Franjo Šepić

Od društva „sv. Ćirila i Metoda" iz Etna Pa. — Josip Šubašić, Petar Barbić, Josip Buneta

Od društva „sv. Nikole" iz Braddock Pa. — Anton Nemanić, Nikola Bukovac

Od društva „sv. Jurja" iz Mt. Kresperta Pa. — Josip Žegudović, Ignjat Jarnević

Od društva „sv. Roka" iz Johnstown-a Pa. — Božo Gojsović

Od društva „Hrvatska" iz Wheeling W. Va. — Ivan Ljubić

Ukupno bje zastupano 6 (šest) društava.

U dva sata poslie podne bje otvorena sjednica i na predlog Franа Šepića je jednoglasno izabran izvjestiteljem brat Josip Žegudović.

Tim bratom se živo razgovarali izlaju „Hajednice" brat Josip Žegudović i mnogo drugi, odlučeno bje da se listu i na dalje ustraje.

Tim sveza bje hajednici nadjenuto ime Hrvatska Hajednica. na sjedinjenu državo u Americi.

Dalnjem tieku društava zastupnik izjavio se da društva koja oni zastupaju pristupaju k ustanovljenim pravila bychu učinjene neke preinake, ivajući ustanovit spomenu u formi podnesenoj potom Josipu Žegudoviću.

Na kako bje u 6 sati zaključena rasprava o pravilima primjena bijaše to časovna pauza, nakon ove nastavit će zasjedanje.

Za predsjednika mjesto budućeg konvencije, koja će imade obdržavate budućeg godine, te na prijedlog brata Josipa Žegudovića, prihvaćen bje da se dođa konvencija „Hrvatske Hajednice" obdržaje u Wheeling-u W. Va. na svog mjesta se na branje glasova odbora, u koji bijahu izabrani većinom glasova sliedeći:

Ivan Ljubić predsjednik
Josip Šubašić pod. pred.
Petar Paulinac tajnik
Franjo Šepić računovoja
Josip Buneta blagajnik

U nadgledni odbor bijahu izabrana sliedeća braća:

Božo Gojsović
Josip Žegudović
Franjo Žibrat
Nikola Bukovac
Franjo Tahija
Ignjat Jarnević

U porotni Odbor izabrani su sliedeća braća:

Juro Papa
Anton Nemanić
Miko Moškun.

Za „Organ" „Hrvatske Hajednice" je odabran list „Danica".

Novo izabrani predsjednik brat Ivan Ljubić zahvalio se je na povjerenoj mu časti krasnim riečima, potaknuo je koli odbornike toli sve članove na ustrajan rad, a on da će od svoje strane

Prva konvencija usvojila je i prva pravila čije glavne točke glase:

"Zajednici može pristupiti svako postojeće družtvo i ono, koje će se ustrojiti. (...) Družtva upravljaju neodvisno svojim imetkom. Svaki član imade kod pristupa pridonieti lječničku svjedočbu i uplatiti 50 centa pristupnine u 'Zajednicu'. Svaki član imade plaćati svaki mjesec 10 centa u glavnu blagajnu osim eventualnih osmrtnih pristojba. U slučaju smrti člana dobije njegova obitelj za sada 300 dolara podpore, a u slučaju smrti supruge kojeg člana, dobije član udovac 100 dolara podpore. Ovo je određeno za sada, dok 'Zajednica' ne naraste. Svako družtvo imade na konvenciju odaslati po jednog delegata, a u slučaju velike udaljenosti te usljed toga skopčanog velikog troška može imenovati od najavljenih delegata jednog zastupnika. Konvencije će se obdržavati svake godine u drugom mjestu."[20]

Hrvatsku zajednicu osnovalo je 13 delegata koji su predstavljali šest društava, i ukupno 600 članova, a imovina joj je tada iznosila četrdeset dva dolara i pedeset centa. Iako je to bio vrlo skroman početak, list "Danica" ipak je sa zadovoljstvom zabilježio:

"Ovako bje riešeno ovo toli veliko i najuznamenitije pitanje naše kolonije u Americi. S ovime smo se iskazali, s ovime smo pokazali, da ni mi ne zaostajemo za drugim narodnostima. Sveta je sada zadaća 'Hrvatske zajednice', da nastoji skupiti pod svoj barjak sva postojeća družtva, da gdjegod imade našeg naroda, da podiže i ustraja nova, da kupi i ujedinjuje naš hrvatski narod, da širi medju njime prosvjetu, a u slučaju potrebe, da pruži svojim članovima koli moralnu toli materijalnu pomoćnicu ruku.

Dužnost jest pako svakog Hrvata, da pristupi u družtvo i da nastoji, da družtva pristupe k Zajednici. Ovo nam mora biti Matica, oko koje se imademo svi sakupljati. Ovo mora biti os, oko koje se mora vrtiti djelovanje ciele naše kolonije. Budemo li ovako radili vladati će medju nama sloga, prijateljstvo, zadovoljstvo i blagoslov božji."[21]

Vijesti o osnivanju Hrvatske zajednice naišle su na vrlo pozitivne reakcije u Hrvatskoj. Mnogi poznati Hrvati i hrvatska udruženja uputili su čestitke osnivačima. U poruci biskupa Josipa Juraja Strossmayera (1815-1905) piše:

"Sa velikom radošću srdca moga čuo sam da kanite sve tamošnje Hrvate - koji već posebna družtva imaju ili će ih imati - u jednu 'Zajednicu' sklopiti, i tako jedni druge izdašnije pomagati, bodriti, braniti i na plemenita djela buditi. Time ćete najbolje očuvati ime hrvatsko, a time najsjajnije prodičiti jadnu svoju domovinu Hrvatsku. Bog Vas dragi blagoslovio a i ja od svega srdca podjelujem tomu Vašemu i Vaše braće naumu svoj biskupski blagoslov!"[22]

Utemeljitelj i ideolog Hrvatske stranke prava dr. Ante Starčević (1823-1896) obratio im se riječima: "Slavnoj Hrvatskoj zajednici! Jedino u slozi i radu je spas Hrvata!"[23]

Ivan Ljubić, utemeljitelj i prvi predsjednik Hrvatske zajednice

Vođa Čiste stranke prava Josip Frank (1844-1911) poslao je također čestitku u kojoj stoji: "'Zajednica' sjajan dokaz životne snage hrvatskoga naroda i u novom svietu, neka bude ne samo tješiteljica nesretnih i potlačenih, nego i živi plamen uskrsnuća, slobode i ujedinjenja hrvatske otačbine."[24]

U poruci lista "Hrvatska" iz Zagreba piše: "Obveselio nas je glas, da Hrvati u dalekoj Americi rade složno. Ovime braćo svjetlate lice sebi i svojoj miloj domovini medju stranim narodom. Želeći Vašoj 'Zajednici' svaki uspjeh kličemo Vam: Živili!"[25]

Uspjeh Zajednici poželili su i drugi listovi i osobe iz Hrvatske.

Hrvati Pennsylvanije nisu izabrali najsretnije vrijeme za osnivanje svoje zajednice. Godine 1894. i sljedećih nekoliko godina SAD je zahvatila teška recesija. Radničke su zarade bile vrlo niske, a nezaposlenost izrazito velika. Ipak, na drugoj konvenciji u rujnu 1895, održanoj u hrvatskoj crkvenoj dvorani u Alleghenyju, Zajednicu su zastupala 22 odsjeka. Imala je 1 143 člana, a ukupna imovina iznosila je 848 dolara i 58 centi. U to vrijeme članovi su u društvenu blagajnu uplaćivali 10 centi mjesečno, a u slučaju smrti nekog člana raspisivan je posebni rasporez.[26] Glavni predsjednik Ivan Ljubić na konvenciji je sa zadovoljstvom istaknuo: "Cijenjena braćo! Sutra će biti jedna godina, kako ustrojismo svim Hrvatima na korist i slavu našu milu 'Hrvatsku zajednicu' koju mi moramo smatrati u ovoj zemlji kao našu majku. Vi ste braćo uvidili od kolike nam je koristi 'Hrvatska zajednica'. Vi ste se osvjedočili kod ono par umrlih članova kako dobro dodje ona podpora što ju daje 'Hrvatska zajednica' njihovim ucviljenima, zato Vam braćo preporučamo i nadalje, da svi u slozi radite zajednički za 'Hrvatsku zajednicu' i za njezin napredak."[27]

Na drugoj konvenciji je zaključeno da se od nadležnih vlasti u Pittsburghu zatraži dozvola za legalno djelovanje Hrvatske zajednice. Imenovana je posebna komisija koja je posjetila suca Johna M. Kennedyja, a on je 14. listopada 1895. izdao službeno dopuštenje Hrvatskoj zajednici za zakonito poslovanje.

Iako se Hrvatska zajednica razvijala vrlo uspješno, ipak je među delegatima na konvenciji bilo dvojbi o njezinoj budućnosti, što se vidi iz sljedećeg zaključka: "U slučaju raspada 'Hrvatske zajednice', polovica imovine pripada siročadi iza umrlih članova, a druga polovica hrvatskim crk-

Delegati 2. konvencije Hrvatske zajednice, 1895. Pittsburgh, PA

Josip Šubašić, utemeljitelj Hrvatske zajednice

vama u Americi."[28] No hrvatski zajedničari nisu posustali nego su nastavili raditi za budućnost Zajednice. Na trećoj konvenciji od 12. srpnja 1896. u dvorani Travnikar, u Clevelandu, Ohio, bili su zastupnici 33 odsjeka sa 1 885 članova i imovinom od 2 088 dolara i 59 centi. Tu su konvenciju pratile nesuglasice, koje će postati vrlo karakteristične za povijest Hrvatske zajednice. Zaključak druge konvencije bio je da se sljedeća treća konvencija održi u mjestu McKeesport. Kako taj zaključak nije proveden, Odsjek br. 3 iz McKeesporta, zaplijenio je zajednički novac od 1 000 dolara, pa je konvencija imala mnogo posla dok je riješila taj spor.

O trećoj bismo konvenciji imali vrlo oskudne podatke da, srećom, u to doba u Americi nije boravio Ivan Lupis Vukić, američki dopisnik "Narodnog lista" iz Zadra. On je u dopisu od 2. rujna 1896. izvijestio čitatelje "Narodnog lista" o konvenciji u Clevelandu. Lupis piše kako je na konvenciji sve teklo u najboljem redu i kako je Hrvatska zajednica vrlo lijepo napredovala. Opisao je dolazak delegata iz mnogih američkih mjesta koje su na kolodvoru dočekali clevelandski Hrvati i smjestili ih u poznati clevelandski *boardinghouse* Pavla Kekića. Na zgradi u kojoj se održavala konvencija vihorile su hrvatske i američke zastave. Na pročelju zgrade bio je veliki natpis "Convention of the Croatian Society". Lupis napominje kako su na konvenciji poboljšana pravila Zajednice, a osmrtnina je povišena na 500 dolara, a za suprugu je iznosila 250 dolara. Lupis ujedno zaključuje da je to prava blagodat za hrvatske radnike u Americi, pa je prava šteta što ima mnogo hrvatskih društava koja se nisu priključila Zajednici. Na konvenciji je za predsjednika izabran Ivan Ljubić, za potpredsjednika Josip Šubašić, tajnikom je postao Frane Šepić, a blagajnikom Josip Buneta. Zaključeno je da će glasilo Zajednice biti list "Napredak" iz Hobockena.[29]

Nažalost u Hrvatskoj zajednici ipak nije sve teklo onako kako je to Lupis napisao u "Narodnom listu". Nakon treće konvencije u Glavnom odboru Zajednice pojavio se vrlo neugodan problem u vezi s optužbama Trivuna Lazića o tobožnjoj korupciji i nepravilnostima u radu i konstantnom kršenju pravila Zajednice. Lazić je 23. veljače 1897. tiskao okružnicu i podijelio je po iseljeničkim naseobinama uvjeravajući članstvo da treba nešto poduzeti protiv lošeg rada u upravi Zajednice. Na četvrtoj konvenciji održanoj 21. lipnja 1897. godine, Lazićeve optužbe

teško su se dojmile delegata. Posebna komisija ispitala je Lazićeve navode, koji su se pokazali netočnima, pa je od Lazića, velikom većinom glasova članstva, zahtjevano povlačenje optužbi i pod prijetnjom brisanja s popisa članstva Zajednice. Inače, četvrta konvencija u McKeesportu ponovno je pokazala kako se Zajednica uspješno razvija: imala je 2 679 članova i imovinu od 3 229 dolara i 58 centi.

Zahvaljujući Lupisovu dopisu u "Narodnom listu", i o četvrtoj se konvenciji očuvao dostatan broj podataka. Prije svega, Lupis navodi kako su se u četiri godine odsjeci Zajednice udeveterostručili, a broj članova povećao se deset puta. Sve su to postigli sami hrvatski radnici, bez ičije pomoći i savjeta. "U vas u domovini gdje je toliko patriotske inteligencije i narodne svijesti, narodnih čitaonica, malo kad se sastajete i vijećate, dočim mi u Americi postižemo tako lijepi napredak." Zajednica je samo kroz protekle godine, ističe Lupis, obiteljima svojih umrlih članova isplatila 12 000 dolara, što je velik novac. Nadalje Lupis obavještava čitatelje "Narodnog lista" o izboru nove uprave, u kojoj je četvrti put predsjednik Ivan Ljubić, potpredsjednik Pavao Hajdić, a tajnik Franjo Šepić. Međutim, među članovima uprave posebno izdvaja Josipa Marohnića i o njemu piše: "Za računovođu izabran je jedan bez dvojbe od najumnijih hrvatskih mladića u Americi, u osobi gospodina Josipa Marohnića, nastanjena u Chicagu, a rodom iz Hrvatske. Mjesto računovođe skopčano je tolikim trudom, te i iziskuje čovjeka izobražena i zauzetna. Doista tu ima toliko posla, da Zajednica eto dvije godine stalno drži i plaća svog računovođu, koji joj svoje vrieme mora posvetiti. A da je gospodin Marohnić prikladan za to mjesto, o tom nema dvojbe. On je vrstan i na peru. Njegovi članci i pripoviedke nasladom se čitaju, a njegove pjesme odaju pravu pjesničku žicu. Kamo sreće da je mogao ostati u domovini i pribavit si široku naobrazbu! Ovako mora da se u dalekom svietu bori za kruh. On je po zanatu bivši slagar."[30]

Uspjeh četvrte konvencije je činjenica da je Zajednica konačno počela potpuno zakonito djelovati. Prvi *charter* Zajednici izdao je County Court of Allegheny County 16. listopada 1895, sudac John M. Kennedy. Uprava Zajednice odlučila je 1897. nabaviti drugi *charter,* u kojemu su djelovanje i prava Zajednice trebali biti jasnije određeni, a i djelokrug rada proširen. Odvjetnik Archibald Blakley savjetovao im je da naziv Hrvatske zajednice u zahtjevu za *charter* promijene u Narodna hrvatska zajednica, jer je prvo ime zvučalo "nekako lokalno", a drugo bi imalo šire narodno značenje. Uprava Zajednice prihvatila je taj prijedlog. Nakon toga sudac F. H. Hollier izdao je Zajednici 3. svibnja 1897. *charter* prema kojemu je ona dobila svoje konačno ime - Narodna hrvatska zajednica.

Već nakon tri godine rada Narodne hrvatske zajednice postalo je jasno da ona nije isključivo organizacija osobnoga i obiteljskog osiguranja u sklopu američkoga fraternalističkog pokreta. Uprava Zajednice, a i članstvo, od početka su je doživljavali kao svoju nacionalnu i humanitarnu ustanovu. Na sedmoj konvenciji predsjednik Petar Pavlinac delegati-

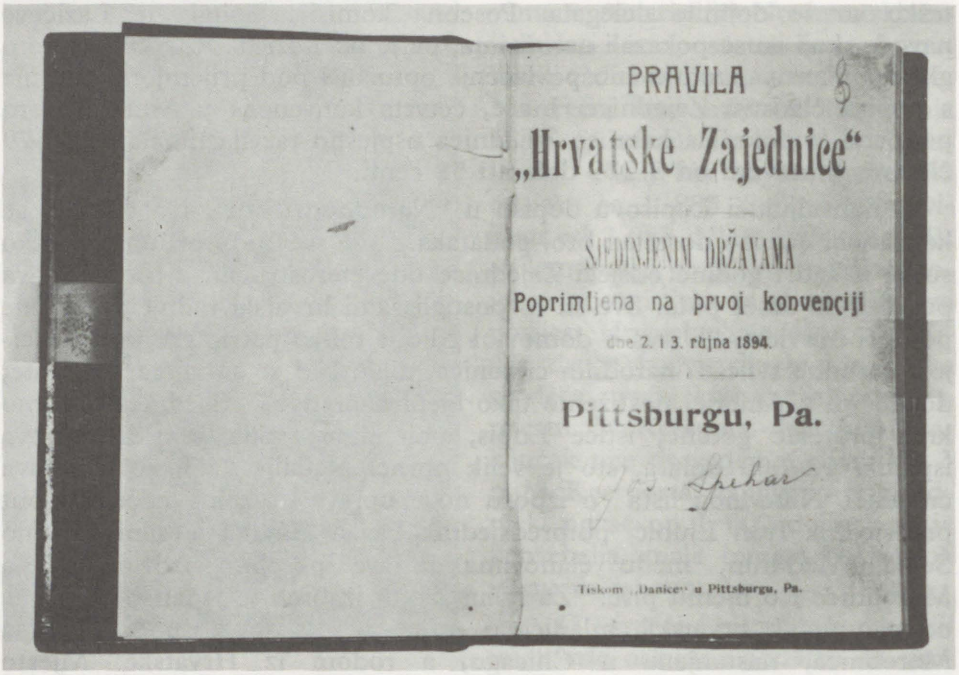

Prva pravila Hrvatske zajednice iz 1894. god.

ma je to objasnio ovako: "Narodna hrvatska zajednica nije samo hrvatsko dobrotvorno družtvo, koje podupire bolestne, osakaćene i sirotčad pokojnih članova; nego ona ima i drugo značenje, koje sve to više izbija na površinu i postaje sve to aktivnije i čvršće - samo od sebe, a to je hrvatstvo. U Narodnoj hrvatskoj zajednici zagrliše se 14.000 naše braće, koji su rođeni u raznim krajevima i zakutcima naše domovine; kojih je dielio kinezki zid od hrvatstva, a sada, eto ih u zagrljaju su rođenom braćom Hrvatima. To znači, da su otvorili oči i da su prigrlili svoje pravo ime hrvatsko, čim su stupili u Narodnu hrvatsku zajednicu.

Kada dakle Narodna hrvatska zajednica nije samo humanitarna, nego i narodna hrvatska inštitucija, onda je njezina dužnost da postane aktivna i na narodnom polju, po mogućnosti, uz geslo velikog hrvatskog rodoljuba Strossmayera: 'Prosvjetom k slobodi'."[31]

Narodnu i humanitarnu narav Zajednice njezina je uprava nastojala iskazati preporukama i pravilima ponašanja koje je propisivala za svoje članstvo. Tako je već na drugoj konvenciji prihvaćen prijedlog Z. Mužine da se napravi fotografija cijeloga Glavnog odbora, koja se treba nalaziti u svakom odsjeku da bi članovi znali kako izgledaju odbornici koje su izabrali. Na istoj je konvenciji dana preporuka cjelokupnom članstvu Zajednice "da nastoje postati vrijedni građani ove velike republike, da štuju njene zakone i smatraju je za svoju novu domovinu".

Zajednica je i te kako brinula o moralnom ponašanju svojih članova, pa je na drugoj konvenciji zaključeno da će se iz Zajednice isključiti

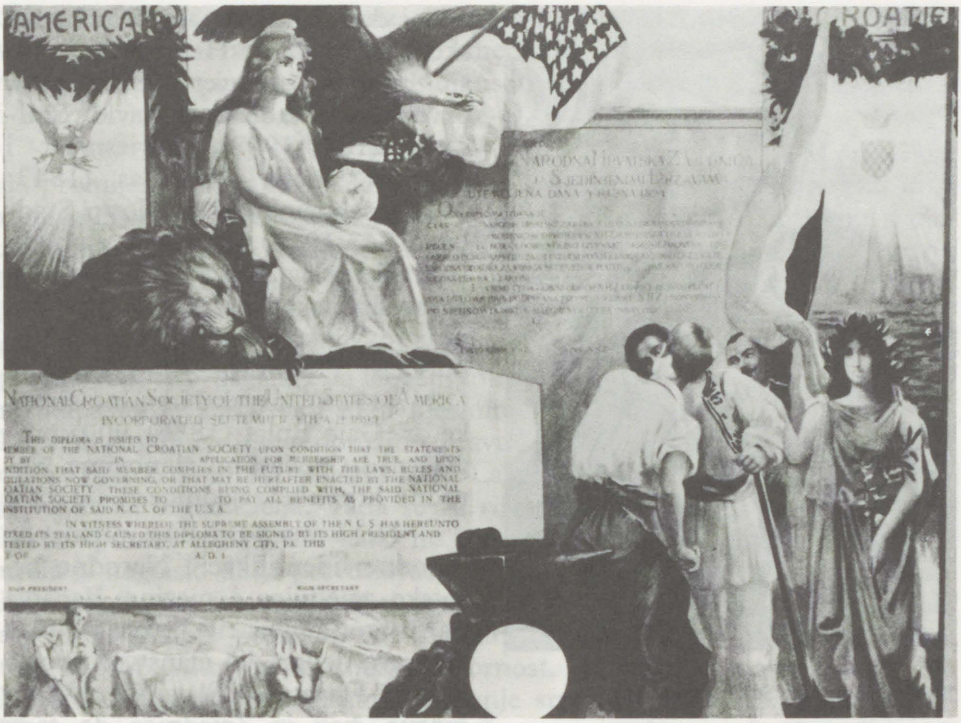

Diploma za zaslužne Hrvate, rad slikara Vlahe Bukovca

svaki član za kojega se ustanovi da je prevario drugog člana. Ako se koji član svojom krivnjom rastavi od svoje supruge, i on će biti isključen. Pokušaj samoubojstva također je bio razlogom za isključenje iz Zajednice.[32] Međutim, kada je svećenik Božić predložio da se u pravila uvrsti obveza svakog člana da se jedanput u godini ispovjedi, njegov je prijedlog konvencija odbila, uz obrazloženje da je Zajednica radnička organizacija koja ionako nikome ne zabranjuje ispunjanje svojih vjerskih dužnosti.[33]

Među članovima Narodne hrvatske zajednice koji su u Sjedinjenim Državama boravili tek nekoliko godina bile su žive uspomene iz njihova rodnog kraja i domovine Hrvatske. Stoga se na konvencijama često govorilo o potrebi stalnih veza s rodnim krajem i narodom u domovini. Na trećoj konvenciji D. Božić je upozorio delegate da će 1901. biti velika izložba u Zagrebu i da bi, prema njegovom mišljenju, NHZ kao najveća hrvatska organizacija i njezini članovi kao američki Hrvati trebali skupno posjetiti Zagreb i izložbu. Za tu svrhu Zajednica bi, smatrao je Božić, trebala izabrati organizacijski odbor za posjet izložbi. Nažalost, ta dobra ideja nije, zbog objektivnih razloga, provedena. Još jedan prijedlog nije ostvaren: Ivan Ljubić predložio je da se tiska knjiga o povijesti Hrvata u Americi.

U želji da se u Hrvatskoj što više sazna o Zajednici i njezinu radu, na četvrtoj konvenciji zaključeno je da se putem zagrebačkog lista "Obzor" tamošnjoj javnosti uputi poruka kako američki Hrvati u svojoj

Biskup Josip Juraj Strossmayer

novoj domovini nastoje širiti hrvatsko ime. Istaknuti Hrvati biskup Josip Juraj Strossmayer (1815-1905), prvak Stranke prava David Starčević (1840-1908), povjesničar i političar Tadija Smičiklas (1843-1914), sarajevski biskup Josip Stadler (1843-1918), borac za slobodu Istre Vjekoslav Spinčić (1848-1933), prvak hrvatskog nacionalnog pokreta Istre Matko Laginja (1852-1930), publicist i političar Juraj Biankini (1847-1928), prvak Narodne stranke dr. Gajo Bulat (1836-1900) proglašeni su počasnim članovima Narodne hrvatske zajednice.[34]

Neka su formalna pitanja o narodnoj identifikaciji Narodne hrvatske zajednice i njezina članstva na drugoj konvenciji izazvala žučne rasprave. Jedan dio članstva osporio je grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koji je Zajednica do tada upotrebljavala, uz obrazloženje da je to "mađaronski" grb. Zabuna je bila tolika da je delegat Ivan Mavretić, koji se prije toga obratio književniku Eugenu Kumičiću u Zagreb s pitanjem koji je pravi hrvatski grb, pokazao Kumičićev odgovor. Kumičić je ustvrdio da je pravi hrvatski grb onaj s četverokutima i da članovi NHZ-a, ako "dišu" pravim hrvatskim duhom, moraju prihvatiti grb Stranke prava s četverokutima kao svoj znak. To je bio dovoljan dokaz da konvencija prihvati Kumičićev prijedlog.[35]

Zajednici su također bile potrebne i posebne diplome za zaslužne članove. Prihvaćen je prijedlog da se hrvatskom slikaru Vlahi Bukovcu plati 1 000 forinti za izradu diplome, koja je tiskana u 5 000 primjeraka.[36]

I kulturne aktivnosti članstva Zajednice bile su predmetom rasprava na prvim konvencijama. Treća konvencija dodijelila je 40 dolara pomoći za objavljivanje pjesama Josipa Marohnića. Tada je dana i puna podrška radu Hrvatske čitaonice u Steeltonu, Pa. Petar Pavlinac predložio je također da se izdaju dionice od 20 ili 25 dolara, prodajom kojih bi se što prije počela graditi zajednička dvorana za kulturne potrebe Hrvata u Alleghenyju.[37]

Prve konvencije su pokazale i potpuno očitovale hrvatski duh Narodne hrvatske zajednice. Stoga je jasno da su svi pokušaji mijenjanja njezina imena bez razmišljanja odbijeni. Kada je još 1894. stigao prijedlog Hrvata iz Globevilla,Co, da se Zajednica nazove jugoslavenskim imenom kako bi joj pristupili i Slovenci, odgovoreno im je da braća

Slovenci imaju svoju organizaciju Slovensku jednotu. Iste je godine upravi Zajednice stigao prijedlog Američko-slavenske sloge iz Leada da se Zajednica preimenuje u Jugoslavensku slogu kako bi se u nju učlanili i Srbi. Ni taj prijedlog nije prihvaćen.[38]

Odsjek br. 8 uputio je prvoj konvenciji Hrvatske zajednice prijedlog da promijeni ime u Hrvatsko-slovenska zajednica jer u tom odsjeku ima mnogo Slovenaca. Odgovor je glasio: "Pošto braća Slovenci imaju svoju zajednicu, mogli bi misliti i smatrati to od naše strane kao neku vrstu konkurencije. Uostalom imade i u Slovenskoj zajednici mnogo Hrvata koji ne zahtjevaju promjenu imena."[39] Međutim, Zajednica nije bila nacionalno isključiva jer je za odsjeke u kojima je bio veći broj Slovenaca pravila redovito tiskala i na slovenskom jeziku. Ipak, nacionalne rasprave nisu mimoišle Zajednicu ni u njezinim prvim danima. Kada je Trivun Lazić neargumentirano optužio upravu Zajednice za korupciju, neki su članovi na konvenciji naglasili kako Lazić želi oslabiti Zajednicu zato što je hrvatska organizacija. Tada se za riječ javio Simo Mamula, rodom iz Like, upozorivši nazočne kako ne treba miješati vjeru i narodnost. Mamula je naglasio da je pravoslavac, ali je Hrvat iz Hrvatske. Isto je učinio i Trivun Lazić, što su delegati četvrte konvencije burno pozdravili.[40] Ali srpsko je pitanje postajalo sve aktualnije. "Narodni list" iz New Yorka tom je problemu pridao osobitu pozornost. U njemu je istaknuto kako za Hrvate u Americi nije uputno bavljenje srpskim pitanjem. To im je i u Hrvatskoj, piše list, donosilo veliku štetu pa se isto može dogoditi i u Americi. U početku se činilo da će se Srbi bez predrasuda uključivati u Narodnu hrvatsku zajednicu, to više što ih je članstvo NHZ-a smatralo Hrvatima pravoslavne vjere. Međutim, Srbi su se, prema pisanju "Narodnog lista", tome suprostavili i počeli osnivati svoje nacionalne zajednice. Prema mišljenju novinara lista Narodna hrvatska zajednica o tome treba zauzeti načelno stajalište prema kojemu je svaki pravoslavac dobrodošao u Zajednicu, a oni koji se smatraju Srbima neka se slobodno organiziraju u svoje zajednice i nitko ih od toga ne smije odvraćati.[41] Srbi su tako i postupili te su se konačno 1902. najprije učlanili u Ruski savez, a ubrzo nakon toga u McKeesportu osnovali svoju nacionalnu organizaciju Srpski pravoslavni savez "Srbobran".

Premda je Narodna hrvatska zajednica izgubila dio članstva, i dalje se uspješno razvijala. Na petoj konvenciji u Chicagu u listopadu 1898. bila su zastupljena 83 odsjeka sa 5 173 člana i imovinom od 5 213 dolara i 66 centi. Međutim, brojčani porast članstva poglavito se očitovao u izvješću šeste konvencije, održane u kolovozu 1900. u Wheelingu, W.Va. Zajednica je tada imala 8 276 članova, a imovina joj je iznosila 20 209 dolara. Taj brzi porast broja članova potaknuo je delegate da se pobrinu kako bi Zajednica što prije postala općehrvatska organizacija u Americi. Smatrali su da će im dobronamjerna podrška hrvatskog novinstva uvelike koristiti, pa su delegati odlučili svakom hrvatskom listu dodijeliti potporu od 100 dolara. Na šestoj konvenciji za predsjednika je, umjesto Ivana Ljubića, izabran Petar Pavlinac.

Delegati 5. konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1898. Chicago, Ill.

Bilješke

1 Stjepan Gaži, *Croatian Immigration to Allegheny County, 1882-1914*, Pittsburgh, Pennsylvanija, 1956, str. 24.

2 Josip Marohnić, *Popis Hrvata u Americi*, Allegheny, Pa., 1902, str. 99.

3 Usp. "Zajedničar", 28. siječnja 1976.

4 "Hrvatski glas", Chicago, 22. rujna 1921.

5 O Hrvatima u Steeltonu vidjeti knjigu John Bodnar, *Immigration and Industrialization, Etnicity in an American Mill Town*, 1870-1940, Pittsburgh 1977.
U toj knjizi Bodnar je analizirao društveni položaj "novih imigranata" (Hrvata, Slovenaca, Srba, Bugara i Talijana) i crnaca. S obzirom na to da je u Steeltonu živjelo najviše slavenskih doseljenika, posebno Hrvata, Bodnarova se istraživanja uglavnom i odnose na pitanja vezana za njihov položaj. Iz knjige saznajemo o diskriminaciji kojoj su bili izloženi ne samo pri teškim poslovima na radnim mjestima, nego i u svakidašnjem životu u Steeltonu, u kojem su Anglosaksonci i Irci imali neusporedivo povoljniji socijalni položaj. Stoga slavenski doseljenici osnivaju svoja etnička društva i preko njih nastoje sebi osigurati veću socijalnu sigurnost u stranoj zemlji. U početku odbijaju sudjelovati u unijskom pokretu, jer su unije bile u službi strukovnih radnika, koji su imali povlašten položaj, zbog čega su socijalističke ideje teško prodirale među slavenske radnike u Steeltonu. Osim toga, politička zbivanja u staroj domovini duboko su prožimala život Slavena, dakako i Hrvata. Sudjelovali su u svim akcijama potpore borbi svog naroda u staroj domovini. Između dva rata socijalni položaj "novih imigranata" znatno se poboljšao. Iseljenici i njihova djeca postali su priznati građani Steeltona i ravnopravno su se ukključili u sva područja života i rada u gradu.
Bodnarov je rad, zapravo, ogledna studija koja na primjeru Steeltona obrađuje probleme, dakako, uz neke specifičnosti, desetaka rudarskih i industrijskih naselja države Pennsylvanije u kojima su slavenski doseljenici, navlastito Hrvati, činili pretežan dio pučanstva.
Zaključci Bodnarovih istraživanja najvećim se dijelom odnose na sva ta naselja.

6 Usp. *Cokeburg Diamond Jubilee 1902-1977*, Cokeburg, 1977, str. 75.

7 S. Gaži, n.dj., str. 43.

8 S. Zupčić-Ch.Gaus-Zupčić, *The Evolution of Pittsburgh's Croatian Community*, "Kalendar" Matice iseljenika Hrvatske, 1978, str. 94.

9 George J. Prpić, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971, str. 156.

10 Život iseljenika u *boardinghousesima* i *saloonima* zorno je prikazan u člancima:
- Josip Kraja, *Narodna borba prvih hrvatskih iseljenika u USA*, "Hrvatska revija", Buenos Aires, 1963.

- Ivan Čizmić, *The Role of Boarding Houses and Saloons in the Life of South Slav Immigrants in the USA (1880-1920)*, Lock Haven International Review, Issue 1, Lock Haven 1987, str. 6-13.

11 Hinko Sirovatka, *Kako je u Americi i komu se isplati ovamo putovati?*, Zagreb, 1907, str. 42.

12 G. J. Prpić, n.dj., str. 158.

13 Milan Jevtić, *Srpsko useljeništvo u Americi*, New York, 1916, str. 19.

14 G. J. Prpić, n.dj., str. 118.

15 Jure Prpić, *Tisuće hrvatskih grobova*, Buenos Aires 1960, posebni otisak iz "Hrvatske revije", god. X, sv.4.

16 O nepovoljnom položaju novih doseljenika unutar radničke klase Amerike i netolerantnom odnosu američkih radničkih organizacija prema njima usp. Charles Leinenweber, *The American Socialist Party and "New" Immigrants*, Science and Society, New York 1968, Number 1, Volume XXXII.

17 *"Danica"*, Pittsburgh, 1.1.1894.

18 Pedeset godišnjica društva Svi sveti, Odsjek br. 1 Hrvatske bratske zajednice, N. S. Pittsburgh 1944, str. 9.

19 Ibid, str. 10.

20 "Danica" 6. 9. 1894.

21 Ibid.

22 Ibid.

23 Ibid.

24 Ibid.

25 Ibid.

26 Kratka povijest života i djelovanje Narodne Hrvatske Zajednice, zajednički kalendar, Pittsburgh 1923.

Prvi izvještaj o radu Hrvatske zajednice nalazimo u listu "Danica" u kojoj je Mužina napisao: "Pošto me već više puta pitaše društveni članovi i nečlanovi Hrvati i Slovenci, kako ide kod nas Hrv. Zajednica ja sam im dosele mogao uvijek kazati dobro, pošto evo već devet mjeseca ista obstoji, pa imadosmo dva slučaja smrti muška i jedan ženski. Kada čovjek promisli kod ovih teških radnja samo toliko mrtvaca, to smo upravo sretni jer nas još nije mnogo, pa smo ipak za troje siročadi poslali 700 dolara u stari kraj, a to čini tamo 1 750 forinti. Kolika je to pomoć razcviljenoj obitelji, a je li nama to bio kakav izdatak? Nije, braćo, za tri dosele umrla člana Hrvatska zajednice platismo svaki član jedan dolar i 34 centi. Taj novac ili toliko novca bacimo više puta u dosta neznatna mjesta, a kamo li ne bi tolikim preostavšim obiteljima i za našu braću, a tim više, kada znademo, da svaki časom može i nas nesreća stići. Sada nas već ima 700, čim nas bude više time će biti manje plaćanja po nas, a obiteljima umrlih davati ćemo veću podporu. Za to svaki za sebe dobro misleći radnik bi morao najprije misliti na svoju obitelj, jer tko će joj pružiti pomoć iza njegove smrti, jer današnjim danom težkom i krvavom mukom možemo što prištediti za ostaviti svojim mlađima, ovo par centa, što ih plaćamo u društva je neznatna stvar. Pogibelj prijeti svakim časom, stoga budite na oprezu. Toliko na razjašnjenje onima, koji me žele u tom pogledu pitati." ("Danica", 16. svibanj 1895.)

27 Zapisnik druge konvencije Hrvatske zajednice, 1. rujna 1895., Allegheny, str. 10. Ivan Ljubić rođen je 1854. u Bosiljevu. Godine 1899. doselio je u Ameriku, u gradić Wheeling, u kojemu je imao i svoju trgovinu. Bio je prvi predsjednik Hrvatske zajednice, a na konvenciji u St. Louisu 1904. ponovno je izabran za predsjednika, i tu je dužnost obavljao do 1906. godine.

28 Kratka povijest života i djelovanja NHZ ... Pittsburgh, 1923.

29 "Narodni list", Zadar, 2. rujna 1896.

30 "Narodni list", Zadar, 23. lipnja 1897.

31 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zjednice, Allegheny, 1902., str. 7. Petar Pavlinac rođen je 1871. u selu Močilima, kod Karlovca. U Ameriku je doselio 1887. Nakon kraćeg boravka u Chicagu došao je u Allegheny i uključio se u društveni život tamošnjih Hrvata. Jedan je od utemeljitelja hrvatske župe sv. Nikole, hrvatskoga pjevačkog društva "Sloga" i drugih prosvjetnih društava. Također je bio aktivni član organizacije Eagle and Elks. Obnašao je gotovo sve funkcije u Narodnoj hrvatskoj zajednici, a na konvenciji u Wheelingu, W. Va., bio je izabran za njezina

glavnog predsjednika. Pavlinac je u Alleghenyju imao svoj *boardinghouse*, koji se zvao Hotel "Croatia". U njemu je bilo središte mnogih društvenih aktivnosti hrvatskih doseljenika s područja Pennsylvanije.

32 Zapisnik druge konvencije Hrvatske zajednice, 1. rujna 1895, Allegheny, str. 10.
33 Zapisnik treće konvencije Hrvatske zajednice, 12.srpnj 1896, Cleveland, str.51.
34 Zapisnik četvrte konvencije Hrvatske zajednice, lipanj 1897, McKeesport, str.134.
35 Zapisnik druge konvencije Hrvatske zajednice, 1. rujna 1895, Allegheny, str. 24.
36 Zapisnik četvrte konvencije Hrvatske zajednice, lipanj 1897, McKeesport, str. 160.
37 Zapisnik treće konvencije Hrvatske zajednice, 12. srpnja 1896, Cleveland, str. 132.
38 "Danica", Pittsburgh, 1894, br. 16.
39 Zapisnik druge konvencije Hrvatske zajednice, 1. rujna 1895., Allegheny, str. 7.
40 Zapisnik četvrte konvencije Hrvatske zjednice, lipnja 1897, McKeesport, str. 104.
41 "Narodni list", New York, 3. 2. 1902.

Treće poglavlje

NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA I FRANJO ZOTTI - RAZDOBLJE VELIKE KRIZE

Tijekom 1902. godine "Narodni list" iz New Yorka nastavio je sustavno napadati rad Glavnog odbora Narodne hrvatske zajednice. Glavne su zamjerke bile upućene radu odbora. U listu se navodi kako je Glavni odbor nezakonito smijenio glavnoga računovođu Gojsovića iako mu nije mogao dokazati pronevjeru. List također zamjera glavnim odbornicima što su, suprotno odredbama šeste konvencije, zaposlili organizatora koji je vrlo malo napravio za pridobivanje novih članova i bio je samo poslušnik glavnih odbornika. No list je glavnu oštricu svojih napada uputio glavnom računovođi A. C. Jankoviću, koji je, prema navodima "Narodnog lista", na stupcima čikaškog lista "Branik" javno ismijavao vjeru. List je napao i Zdravka Mužinu, koji je, navodno paktirao s masonima i javno priređivao spiritističke seanse. Novinari lista uzeli su u zaštitu hrvatske svećenike koje je, kako tvrde, Zajednica optužila da hrvatskim iseljenicima žele uzeti teško zarađeni novac. List je objavio izjavu nekolicine svećenika, u kojoj, između ostaloga, piše: "Međutim, mi svećenici nemamo takovih ambicija, nego hoćemo da Zajednica dođe u poštene ruke. Nama svećenicima oni iz Glavnog odbora prigovaraju da očijukamo s konzulatom i da primamo novac od mađarske vlade."[1]

Tijekom 1901. i 1902. nekoliko je odsjeka istupilo iz Narodne hrvatske zajednice, što je "Narodni list" objasnio kao posljedicu lošeg rada Glavnoga odbora. Ujedno je glavne odbornike podsjetio na to da su godine 1899. i sami htjeli razbiti Narodnu hrvatsku zajednicu, dakle još prije šeste konvencije u Wheelingu, želeći osnovati novu zajednicu ako Ivan Ljubić i dalje ostane glavnim predsjednikom Narodne hrvatske zajednice.[2]

"Narodni list" ustupio je svoje stranice nekim hrvatskim svećenicima koji nisu bili zadovoljni radom Zajednice, pa su u listu iznosili svoje stavove i gledišta. Dakako, ti svećenici nisu bili solidarni s djelovanjem Franje Zottija i pisanjem "Narodnog lista", ali to je bila jedina mogućnost njihova djelovanja u javnosti. Osim toga, pisanje tih svećenika dobro

Franjo Zotti, predsjednik Narodne hrvatske zajednice, 1908.

je dolazilo Zottiju u borbi protiv njegovih suparnika u Zajednici. Naime, već je na sedmoj konvenciji nastojao zauzeti važno mjesto u Narodnoj hrvatskoj zajednici, pa mu je savezništvo svećenika zaista dobro došlo.

Prema odluci šeste konvencije, kao mjesto održavanja sljedeće, sedme konvencije određen je grad New York, u kojem je bilo sjedište Zottijeve banke i redakcije "Narodnog lista". Zotti se nadao da će u New Yorku iskoristiti sve svoje prednosti i dobiti važan položaj u Glavnom odboru Zajednice. Čak je planirao tužiti članove Glavnog odbora te ih, prema važećemu američkom zakonu, zatvoriti u New Yorku i tako ih spriječiti da sudjeluju u radu konvencije. U njihovoj odsutnosti Zotti je lako mogao ostvariti svoj naum.[3] Međutim, netko iz Zottijeve okoline o tome je obavijestio glavne odbornike u Alleghenyju, i oni su odlučili promijeniti mjesto održavanja konvencije. Umjesto New Yorka, odabrali su Allegheny, što su im pravila Zajednice u iznimnim prilikama dopuštala.[4] Reakcija "Narodnog lista", Zottija i njegovih pristaša bila je vrlo oštra. Oni su odluku o promjeni mjesta održavanja konvencije proglasili nezakonitom.[5] Zotti se nije želio pokoriti odluci Glavnoga odbora, nego je preko svoga "Narodnog lista" uputio javni poziv da se konvencija ipak održi u New Yorku 22. rujna 1902. godine. Podršku za to zatražio je čak i od pravnog zastupnika McCreadyja iz Pittsburgha, koji mu je odgovorio da bi konvencija u Alleghenyju bila nezakonita, a njezine odluke ne bi imale pravni učinak.[6]

Zottija su podržali, kako smo već istaknuli, utjecajni hrvatski svećenici dr. M. Kajić, B. Bekavac, F. Glojnarić, I. Kranjac. Oni su također zahtijevali da se konvencija održi u New Yorku, i o tome su dali ovu izjavu: "Eto ti, narode hrvatski, pregled razloga, koji nas primoraše, da ustanemo proti truleži i radi koji mi današnji gl. odbor držimo nevrijednim i nesposobnim, da upravlja našom milom Zajednicom. Bog nam je svjedok, da se ne borimo za našu korist, nit hoćemo (opetovno izjavljujemo) primiti ikakvo plaćeno mjesto u N. H. Z. nit ga tražimo za ikoga našega prijatelja itd. Ti sam, narode biraj poštene i pouzdane ljude, koji će pošteno i kršćanski upravljati tvojom Zajednicom, koji će poštivati tvoju volju i zakone. Na koncu upozorujemo sve zajedničare na najnoviju i najpogibeljniju protuzakonitost gl. odbora, t. j. na njegovu agitaciju,

da se buduća Konvencija iz N. Yorka prenese u Allegheny, te da se tako i opet povrijedi zakon stvoren po Convenciji."[7]

Zotti nije imao znatniju podršku članstva Zajednice niti delegata. Na newjoršku konvenciju došlo je samo 28 delegata, a u Allegheny ih je stiglo 150. Međutim, Zotti nije posustao nego je opet preko "Narodnog lista" sazvao konvenciju u Harisburgu za 27. rujna 1902, ali ni tada nije bolje prošao. Na kraju je Zotti trećega, podsljednjeg dana konvencije sa svojom skupinom delegata ipak došao u Allegheny i s njima sudjelovao u radu, praveći se da se ništa nije dogodilo, niti su delegati iz Alleghenyja bilo što pitali Zottija i njegove delegate.[8]

Nakon sedme konvencije "Narodni list" je s gorčinom ustvrdio da su sve odluke konvencije unaprijed dogovorene u *saloonu* Petra Pavlinca. Pritom je istaknuo: "Za cijelog zasjedanja alleghenske konvencije vidjeli smo na svoje oči Pavlinčev saloon pun puncat delegata, jer su sateliti znali tamo namamiti i dovući sve (...). Pavlinac je dobro znao da će samo u Alleghenyju moći postići svoj cilj, a nipošto u New Yorku. Tako je doista bilo, on se nije u računu prevario."[9] Zotti nije priznao odluke sedme konvencije, tvrdeći na stranicama "Narodnog lista" kako još vrijede odluke šeste konvencije iz McKeesporta, a sebe je proglasio privremenim upravnikom Narodne hrvatske zajednice.

Iako je sedma konvencija započela nesporazumom, ipak su njezin rad i zaključci bili vrlo uspješni. Na konvenciji su Zajednicu zastupali delegati iz 144 odsjeka, koji su predstavljali 14 117 članova. Imovina Zajednice dosegla je 40 656 dolara i 88 centi. Na konvenciji je osmrtnina povišena na 800 dolara, a za suprugu na 400 dolara. Zaključeno je da članovi mjesečno uplaćuju 50 centi rasporeza. Valja napomenuti da se broj članova zaista vrlo brzo povećavao jer je od šeste konvencije, kad je Zajednica imala 8 276 članova, na sedmoj konvenciji taj broj, kako smo spomenuli, dosegnuo 14 117 članova. Zajednica je od svog osnutka do 15. rujna 1902. godine isplatila svotu od 283 420 dolara i 82 centa pomoći, a samo posljednje dvije godine isplaćeno je 179 234 dolara i 70 centi, dakle gotovo dvostruko više od svote isplaćene od njezina osnutka. Dvije trećine tog novca poslano je u Hrvatsku, u kojoj se već naveliko počelo govoriti onima koji su odlazili u Ameriku: "Čim dođeš u Ameriku, otiđi u Narodnu hrvatsku zajednicu." Na sedmoj konvenciji financijsko je stanje Zajednice zaista bilo povoljno, nije imala nikakvih dugova.

Međutim, glavni predsjednik P. Pavlinac u svojoj je poslanici analizirao kretanje članova i ustanovio da je u proteklome konvencijskom razdoblju umrlo 215 članova, 64 od njih stradala su u rudnicima ili na gradnji željeznica. Otpremninu, zbog tjelesnog oštećenja dobilo je 56 članova. Također je spomenuo velik broj umrlih od tuberkuloze, pa je preporučio da se prije učlanjenja u Zajednicu dobro kontrolira zdravlje kandidata, jer je Zajednica time gubila velike svote novca. Zajednica je izgubila 845 članova koji su se vratili u domovinu, 42 su isključena, a zbog neuplaćivanja članarine brisano je iz članstva 2 484 osoba. Pavlinac se osvrnuo na te tisuće ispisanih članova, prigovarajući im za nemar,

nepromišljenost, lakoumnost i druge neopravdane razloge, navodeći kako je Zajednica zbog toga izgubila gotovo 10 000 dolara.

Organizacija s više od 14 000 članova morala je i te kako brinuti o poboljšanju organizacije svoga rada, što se ponajprije odnosilo na dotjerivanje pravila organizacije kao osnovne podloge za rad. Nije bilo konvencije na kojoj se nije žučno raspravljalo o pravilima i često se isticalo kako Zajednica, nažalost, nema "valjana i zakonita pravila". U njima su se pojavljivali članci koji nisu bili u skladu s *charterom* Zajednice, a bilo je i onih što su bili suprotni postojećim zakonima nekih država. To je i bio razlog što Zajednica u pojedinim državama nije mogla dobiti *charter* za poslovanje. Problem je bio u tome što su delegati često smatrali da imaju pravo usvojiti pravila koja njima odgovaraju, bez obzira na to što su se *charter* Zajednice i američki zakon razilazili. Zato je Glavni odbor često morao tražiti pomoć američkih pravnika.[10]

Na konvencije su dolazili zastupnici izabrani u svojim odsjecima. Međutim, i u tome se pojavio problem jer su po pravilima Zajednice odsjeci od 15 članova imali pravo poslati svoga delegata kao i odsjeci sa 200 članova. U samom početku to i nije bio osobit problem, ali kad se broj članova Zajednice povećao, na konvencije je počelo dolaziti vrlo mnogo zastupnika. Stoga je na sedmoj konvenciji predsjednik Pavlinac predložio da svakih 250 članova Zajednice zastupa po jedan delegat. Na taj su se način smanjili troškovi konvencija, a država Pennsylvania, koja je neko vrijeme imala nesrazmjerno velik broj od 90 delegata, prema tom kriteriju imala bi ih samo 30. Uštede bi iznosile nekoliko tisuća dolara.[11]

Konvencije su se bavile vrlo važnim pitanjem za uspješan razvoj Zajednice - upošljavanjem tzv. organizatora. To su bili stručni ljudi koji su, obilazeći članstvo i doseljenike, upoznavali ljude s radom i važnošću bratskih organizacija. Za Narodnu hrvatsku zajednicu pitanje organizatora bilo je vrlo bitno, jer je samo 10% ukupnog broja hrvatskih doseljenika bilo učlanjeno u Zajednicu. Pavlinac zaključuje: "Nemojmo se čuditi tomu; narod nije kriv što su mu političke okolnosti u domovini utukle svaki duševni polet, te je došao ovamo u onoj tmini, u kojoj će i ostati, ako se ga ne uzme za ruku i izvede na svietlo. Tolike tisuće naše braće krije se pod tuđim imenom, a tolike tisuće njih, koji ako i znadu, da su Hrvati i osjećaju tako, a nisu još stupili u NHZ do danas za to, jer ne imaju niti pojma što je njezina svrha, a mnogi niti neznaju da ista obstoji. To su žalostne prilike, koje ne služe nama na čast, a na koliku štetu po hrvatsku narodnu misao, to se nemože izreći. Naše geslo neka bude: 'svi Hrvati - jedna zajednica' i na njemu treba nam svom silom uzraditi."[12] Predsjednik Pavlinac predložio je konvenciji da usvoji odluku o angažiranju organizatora, što je prihvaćeno, uz napomenu da Glavni odbor, sporazumno s odsjecima, imenuje organizatore za svaku državu, s tim da odbor prepusti odsjecima pravo predlaganja organizatora za svoju državu, odabranih među članovima Zajednice.

Glavni predsjednik upozorio je delegate sedme konvencije kako sve velike i na čvrstom temelju ustrojene zajednice imaju svoga glavnog

liječnika, koji daje konačni pristanak za prijem pojedinog člana u organizaciju. Ta je praksa prihvaćena jer su mnogi liječnici preporučivali i bolesne članove odsjecima kako se ne bi zamjerili samom članu ni njegovoj rodbini. U zajednicama koje imaju svoga glavnog liječnika potrebna se dokumentacija šalje njemu, čime se izbjegavaju nepravilnosti. Narodna hrvatska zajednica nije do tada imala glavnog liječnika, a kriterij za prijem u članstvo nije bio strog, kako bi se u Zajednicu učlanilo što više osoba. Prema Pavlinčevu mišljenju, tu je praksu trebalo prekinuti, a konvencija imenovati glavnog liječnika Narodne hrvatske zajednice, što je i učinjeno.

Zbog uspješnog razvoja Narodne hrvatske zajednice i njezina dobrog poslovanja, među delegatima sedme konvencije osjećalo se dosta veliko samopouzdanje. Rezultat toga bili su i neki vrlo zahtjevni prijedlozi, primjerice gradnja vlastite bolnice, ubožnice i sirotišta. Raspravljalo se i o osnivanju i izgradnji više hrvatske škole u Americi. Nažalost, Narodna hrvatska zajednica i njezino članstvo tada još nisu mogli ostvariti tu zamisao.

Međutim, delegati su bili mnogo učinkovitiji u pomoći svojim članovima u nekim posebnim slučajevima. Tako je V.O., optuženom za ubojstvo, isplaćena puna osmrtnina od 600 dolara, isto tako D. K., koji je bio u zatvoru zbog optužbe za ubojstvo, doznačena je novčana pomoć za odvjetničke troškove te N.M., koji je u samoobrani ustrijelio čovjeka, također je dana novčana pomoć za plaćanje odvjetnika.

Osobitu pozornost delegati su usmjerili na pomoć obiteljima ubijenih i ranjenim članovima NHZ-a pri eksploziji u rudniku u državi Virginiji. Dana je i pomoć obiteljima osmorice članova NHZ-a koji su poginuli u ugljenokopu u Johnstownu, Pa. Pomoć od 500 dolara upućena je i rudarima koji su štrajkali u mjestu Scrantonu, Pa.

Sedma konvencija osobito je detaljno razmotrila nepovoljne političke prilike u kojima je hrvatski narod živio u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Godine 1902. uspostavljene su izravne političke veze između nekih opozicijskih političkih stranaka u Hrvatskoj i Narodne hrvatske zajednice. Političar i pisac Stjepan Radić (1871-1928) uputio je NHZ-u poruku u kojoj stoji: "Rad hrvatske opozicije pravi je, dakle, narodni rad, pa se zato obraćamo i na vas da pomognete sada kada najviše treba, kad se naime brani temelj naše narodne budućnosti."[13] Prihvaćajući Radićev poziv, Petar Pavlinac smatrao je da Zajednica treba pomoći oporbi u Hrvatskoj i da joj valja uputiti financijsku pomoć. Neki su delegati dvojili jer nisu bili sigurni u jedinstvo opozicijskih stranaka, pa je prihvaćen prijedlog da Zajednica uputi novac u Hrvatsku tek kad se sve opozicijske stranke udruže u jedinstveni blok. Načelno je odobrena svota od 500 dolara, koja je u pogodnom trenutku trebala biti upućena u Hrvatsku, a Stjepanu Radiću je s konvencije odaslana poruka: "Jučer posvetismo barjak Narodne hrvatske zajednice, kome je kumovao Strossmayer. Sudjelovalo je dvadeset odsjeka incorpore, i stotinu osamdeset delegata.

Danas otvorismo sedmu konvenciju NHZ. U ime četrnajst hiljada zajedničara pozdravljamo rođenu grudu. Neka Bog živi milu Hrvatsku!"[14]

O političkim prilikama u Hrvatskoj na sedmoj se konvenciji neuobičajeno mnogo raspravljalo, kao da su delegati slutili burna politička zbivanja u sljedećoj, 1903. godini. Skupštinski pokret u Hrvatskoj i pobuna protiv bana Khuena-Hedervaryja bili su prvi povod za neposredno i opsežnije angažiranje američkih Hrvata. Prve vijesti o nemirima u Hrvatskoj stigle su u Ameriku potkraj ožujka. Povijesni izvori pokazuju da su američki Hrvati tada doista dijelili tragediju svog naroda. Narodna hrvatska zajednica uputila je odmah proglas svom članstvu, u kojemu je, između ostaloga, stajalo: "Na Uskrs o. g. prolivena je krv u našoj domovini Hrvatskoj (...) Prolivena krv hrvatskog seljaka Ivana Pasarića, koji je branio pravo i čast naše domovine, vapi k nama, koji smo u zemlji slobode i ravnopravnosti, da je osvetimo na bilo koji način (...) U našoj domovini nastali su ozbiljni dani i naša braća prolijevaju svoju krv (...). Mi ne možemo preskočiti širokoga mora da se nađemo u redovima naših mučenika, da s njima zajedno trpimo i krv svoju prolijevamo, ali nam je ipak moguće pomoći im novčano."[15]

U svim hrvatskim iseljeničkim kolonijama održavani su zborovi, donošene rezolucije solidarnosti i prikupljan novac. Stupci iseljeničkog tiska bili su preplavljeni događajima u Hrvatskoj, ali i napisima o akciji američkih Hrvata. Osnovan je i Hrvatski otačbenički odbor u Americi, koji je nastojao biti pandan Zboru narodne obrane u Zagrebu te upravljati cjelokupnom iseljeničkom akcijom. Valja istaknuti i to da su i ostali južnoslavenski iseljenici podržali američke Hrvate, da su s njima sudjelovali na protestnim skupštinama i tako uveličali njihovu akciju. Jednako su i srpski i slovenski iseljenici skupljali pomoć za nastradale u Hrvatskoj. Slovenski list "Glas svobode" u članku "Živeli Hrvati v njih obupnem boju za pravico in svobodo" pisao je: "Ameriški Jugoslovani smo v tem jedini: če ne mirnim potom, z mečem in puško v roki! Živela Hrvatska! Živela slovanska vzajemnost!"[16]

O skupštinskom pokretu u Hrvatskoj 1903. američki je tisak mnogo pisao. Jedan dio novinara nije bio dobro obaviješten o biti sukoba pa je, pišući o Hrvatima i Mađarima kao braći koja se ne podnose, donosio članke s naslovima "Braća se posvadiše" ili "Dva nemila brata". Međutim, o pokretu se pisalo i objektivno, kao o revoltu studentske omladine i pučanstva protiv mađarske prevlasti u Hrvatskoj, osobito protiv mađarskog jezika i financijske podređenosti Hrvatske Mađarskoj. Tako je newyorški "The Herald" pisao: "Nemiri ovi su plod najprije stare mržnje Hrvata prema Mađarima, koji su toliko zla učinili mirnom, ali junačkom slavnom po povijesti narodu hrvatskomu, a na tu mržnju ih je dovelo dvoje: prvo, sveopće nezadovoljstvo naroda radi siromaštva, koje je tako daleko došlo da u mnogim krajevima Hrvatske vlada upravo skrajna nužda i glad; drugo, ogorčenje prema tiranskom vladanju sadanjeg hrvatskog bana, grofa Khuena-Hedervaryja, koji je sve samo nije državnik koji bi se brinuo za dobrobit i blagostanje naroda. Hrvati imaju pripisati svoju nevolju i siromaštvo financijskim metodama ugarske vlade,

koja se unatoč protestima svom silom nameće i hoće da gospodari hrvatskim novcem, te ubire poreze od kojih narod osiromašuje (...) Stoga je mržnja od strane Hrvata protiv jezika i gospodstva Mađara upravo neizmjerna."[17]

Stjepan Radić

Događaji 1903. imali su dvostruk učinak na život američkih Hrvata. Prvo, potvrdili su im da su organski dio svoga naroda, najizravnije vezan za njegovu sudbinu, iako su daleko od Hrvatske. Najveći tadašnji hrvatski iseljenički list, "Narodni list" iz New Yorka, pisao je: "Svi narodi u ovoj zemlji, pa bili oni amerikanizirani u kom god smislu hoćete, nikada ne prestaju biti u uskoj svezi sa svojom domovinom (...) nikada ne prestaju a da se ne ponose sa svojim domom, svojom rođenom grudom." Drugo, američki su Hrvati 1903. naučili da im je nužna trajna i jaka politička organizacija. Tada je nikla zamisao o osnivanju Hrvatskog saveza, pa je pokrenuta široka akcija za njegovo osnivanje. Dana 26. kolovoza u New Yorku je održana i osnivačka skupština Saveza, na kojoj je bilo oko stotinu delegata, među njima i neki istaknuti hrvatski iseljenici kao N. Gršković, E. Kajić, P. Pavlinac, H. Sirovatka, Z. Mužina, M. Pavelić i drugi. Ali Savez nije osnovan 1903. Borbe za prevlast između skupine hrvatskih iseljenika oko "Narodnog lista" i onih oko Narodne hrvatske zajednice bile su glavni razlog neuspjeha. Vlasnik "Narodnog lista" Franjo Zotti, koji je u Americi stekao veliko bogatstvo, smatrao je da on i njegov list moraju imati glavni utjecaj na Hrvatski savez. Drugi iseljenici, okupljeni oko Narodne hrvatske zajednice, držali su da Zajednica a ne pojedinac treba imati odsudan utjecaj na iseljenike i Savez.

Već iduće, 1904. godine američki su Hrvati organizirali "skupštinski pokret" za financijsku samostalnost Hrvatske, koji je značio podršku političkoj borbi u Hrvatskoj za povoljnu obnovu financijske nagodbe između Hrvatske i Ugarske. Poznato je da je većina hrvatskih iseljenika u to vrijeme željela pribaviti što više novca kojim bi spasila ili ojačala svoje gospodarstvo u rodnom kraju. Prema pisanju "Hrvatske zastave" iz Chicaga, tih su godina iseljenici iz SAD slali u Hrvatsku otprilike deset milijuna kruna na godinu. Među iseljeništvom postavljalo se pitanje što biva s tim novcem, kamo i za što on odlazi. Zato su Hrvati u Americi smatrali da imaju stvarno i moralno pravo tražiti reviziju financijske nagodbe s Ugarskom, pogotovu zato što su oni tada činili gotovo polo-

vicu hrvatskog radništva, a najvećim su dijelom bili i hrvatski građani, tj. nisu uzeli američko državljanstvo.

Neposredni pokretač "skupštinskog pokreta" za financijsku samostalnost Hrvatske bilo je Hrvatsko novinsko društvo u Chicagu, koje je zahtijevalo da se Hrvati u SAD angažiraju i izvijeste Hrvatski sabor u Zagrebu kako se pridružuju svim narodnim zborovima u Hrvatskoj na kojima se iskazuje odlučnost za potpunu financijsku samostalnost Hrvatske.

Neposredno nakon inicijative Hrvatskog novinskog društva u hrvatskim su se kolonijama počele održavati skupštine, pa je cijela akcija doista bila skupštinski pokret za financijsku samostalnost Hrvatske. Središnja skupština održana je 7. kolovoza u Chicagu. Prema općemu mišljenju nazočnih, 36-godišnja financijska podređenost Hrvatske Ugarskoj najveći je zločin što je do tada učinjen hrvatskom narodu. Najbolja potvrda toga bile su stotine tisuća Hrvata što su posljednjih trideset godina spas za svoja imanja i obitelji u domovini tražile iseljavanjem.

Skupštinski je pokret naišao i na neke otpore među dijelom iseljenika. Jedan dio njih smatrao je da iz Amerike treba voditi političke akcije samo kad je riječ o interesima cijeloga hrvatskog naroda, a tada se radilo samo o Hrvatima iz Banovine. Prema mišljenju toga dijela iseljenika, nije se smjelo ni raspravljati o reviziji nagodbe zato što se time priznavala ona iz 1868. godine.

Pokret je ipak bio važan činitelj u širokoj akciji hrvatskog iseljeništva za pomoć domovini. Vrijedno je spomenuti da je uz pokret pristala i moralnu i financijsku pomoć pružila mu Narodna hrvatska zajednica, koja je na konvenciji 1904. odobrila financijsku pripomoć organizatorima skupštinskog pokreta. S te je konvencije, nakon izlaganja delegata N. Grškovića o prilikama u Hrvatskoj, upućena ovakva predstavka Hrvatskom saboru: "Delegati osme konvencije NHZ kao tumači čuvstava onih Hrvata, koji su sada američki građani, a predstavnici osvjedočenja članova Narodne hrvatske zajednice, koji su danas hrvatski državljani, izrazuju svoje simpatije onim hrvatskim otačbenikom, koji požrtvovno rade za financijalnu samostalnost Hrvatske, a pridružuju se kao državljani Hrvatske svojim glasom, nastojanju i radu hrvatskog naroda za financijalnu samostalnost Hrvatske."[18]

Skupštinski pokret imao je jak odjek i naišao je na odobravanje u Hrvatskoj. Hrvatski mu je tisak pridao veliku pozornost. U zagrebačkom "Obzoru" nalazimo i ove retke: "U toj akciji američkih Hrvata vidimo jak izražaj svijesti narodnog jedinstva, da teška naša narodna borba nailazi kod američkih Hrvata ne samo na odjek razumijevanja i simpatija, nego i na organiziranu pomoć i sudjelovanje. Prošlogodišnji narodni pokret silnom je snagom odjeknuo među Hrvatima preko Oceana, a razbudio je i plodonosno nastojanje oko organiziranja narodnih sila američkih Hrvata u službi stare domovine (...) Sadanja akcija za financijsku samostalnost Hrvatske pokazuje, da svaka naša narodna akcija može kod američkih Hrvata računati na bezodvlačnu i djelotvornu pomoć (...) Gospodarska podređenost prouzročila je sadanji naš teški gospodarski zastoj, a silna

emigracija pokazuje njegove teške posljedice. Hrvatski iseljenici dobro vide, da je jedini izlazak iz njihove osobne i opće narodne nevolje gospodarska financijalna samostalnost Hrvatske."[19]

Hrvatsko novinsko društvo uputilo je 20. rujna 1904, nakon šest javno održanih skupština, predstavku Hrvatskom saboru, a tri skupštine učinile su to zasebno. U predstavci se, u ime više od dvjesto tisuća Hrvata u SAD, između ostaloga, kaže: "Podpisani kao izravno zainteresirani sa gledišta gospodarskoga, a u većini kao građanski pripadnici kraljevine Hrvatske, mole u ime dvie sto i više tisuća Hrvata u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike, ovaj visoki sabor, da nacrt pogodbe za novu financijalnu nagodbu, kako je formuliran po većini hrvatskoga i ugarskoga kraljevskog odbora: ne prihvati, već svako daljnje pregovaranje sa Ugarskom prekine, te kao samostalni državni faktor sav naš financijalni odnošaj sa Ugarskom svede tek na udovoljavanje dužnosti Hrvatske prema zajedničkim državnim poslovima ciele monarhije dotle, dok će obstojati današnji državnopravni odnošaj između Hrvatske i Ugarske. Ako ovaj visoki sabor nebi osjećao za taj korak volje i snage podpisani ga u ime narodne dobrobiti i budućnosti mole, neka položi svoj mandat, a visokoj zemaljskoj vladi naloži, da sazove novi i na temelju općega prava glasovanja izabrani sabor."[20]

Na osmoj konvenciji Zajednice Petar Pavlinac opširno je obavijestio delegate o angažiranju i pomoći američkih Hrvata i Narodne hrvatske zajednice narodu u domovini za vrijeme skupštinskog pokreta. O proglasu koji je tada uputio članstvu Pavlinac kaže: "Rečeni proglas, bio je prst položen na tipku, koja udarivši o žicu rodoljubnog čustvovanja članova NHZ odjeknula je sebi doličnim glasom svuda, gdjegod ima članova NHZ. Odsjeci se pozivu odazvaše i doprinesoše bilo iz svoje blagajne, bilo što su među sobom na sjednici i izvan sjednice sakupili."[21]

Narodna hrvatska zajednica najprije je odlučila uputiti svotu od 900 dolara za postradale u Hrvatskoj, a odsjeci su sakupili 15 000 dolara. Međutim, iznosi svota nisu bili objavljeni kako se u javnosti ne bi znalo da se Zajednica izravno miješa u revolucionarni pokret u domovini. Ali članstvo i odsjeci zahtijevali su da Zajednica ipak objavi visinu svog priloga, a odsjeci su usto zatražili da članstvo referendumom odluči koliko će novca Zajednica dati iz svoje blagajne. Konačno je izglasana suma od 5 900 dolara. Godine 1903. Zajednica je imala 15 000 članova i svotu od 42 000 dolara, pa je sedminu svoje ukupne imovine dala domovini, što je najočitiji dokaz koliko je duboko Narodna hrvatska zajednica suosjećala sa svojim narodom u potlačenoj domovini.

Nesuglasice u hrvatskoj župi sv. Nikole u Alleghenyju

Važna sastavnica povijesti iseljeništva jest uloga svećenika i crkvenih župa među iseljenicima. Crkva je uvijek pozorno pratila iseljavanje Hrvata i organizirala crkveni život iseljenika. U svakoj većoj iseljeničkoj koloniji gradile su se crkve, osnivale župe i dolazili svećenici iz starog kraja. Crkva je među hrvatskim iseljenicima imala važnu ulogu glede kul-

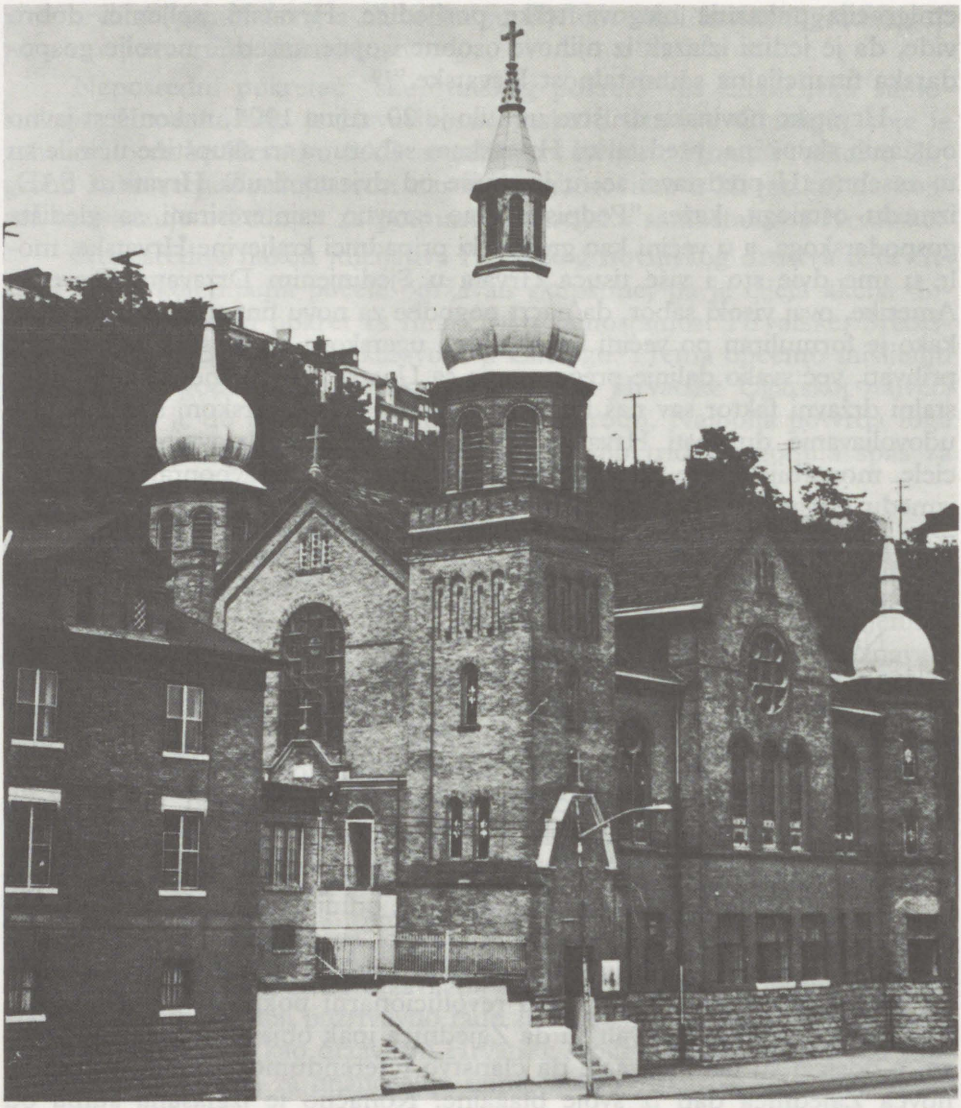

Hrvatska crkva sv. Nikola u Pittsburghu, PA

turno-prosvjetnga, organizacijskog i nacionalnog života. Često su crkve bile jedina mjesta okupljanja naših iseljenika. Pri crkvama su osnivane škole za učenje hrvatskog jezika. Crkve su bile i središta političkih i kulturnih zbivanja iseljenika.

Međutim, nije bilo jednostavno organizirati vjerski život Hrvata u Americi. Katolička crkva u Americi nije im mogla izravno pomoći u tome, jer tamošnji svećenici nisu znali hrvatski jezik. Stoga je pitanje dolaska svećenika iz Hrvatske postalo vrlo važno pitanje. Poticaj za to dala je Crkva u Americi, a osobito su gorljivo to željeli hrvatski iseljeni-

ci. Dakako, Crkvene vlasti u Hrvatskoj vrlo su spremno odgovorile na to i u sklopu svojih mogućnosti izlazile ususret zahtjevima iseljenika. Mnogim Hrvatima u Americi bio je nužan odgovarajući broj svećenika, pa je zagrebački nadbiskup 26. srpnja 1902. uputio okružnicu svećenstvu u Hrvatskoj tražeći među njima one koji bi otišli među američke Hrvate. U okružnici, između ostaloga, stoji: "Zato dobivam odanle molbe i od pojedinih skupina Hrvata i od ondašnjih biskupa, da pošaljem narodu hrvatskomu svećenika, koji će ih u materinjem jeziku učiti zakonu Božjemu i dieliti vjersku utjehu i okrepu."[22] Zagrebački nadbiskup u poslanici zaključuje kako se i u Hrvatskoj osjeća nedostatak svećenika, ali to nije razlogom da pojedinci ne odu Hrvatima u Ameriku. Međutim, nedostatan broj svećenika u Hrvatskoj bio je pravi razlog što ih je malo odlazilo u Ameriku i što je manjak svećenika među iseljenicima bio velik problem. Stoga se tim pitanjem pozabavio i sam papa Pio X. i njegov tajnik Mary del Val. Pri posjetu zagrebačkog nadbiskupa Posilovića Vatikanu oni su mu, kako sam Posilović ističe, "stavili na srce duhovnu potrebu Hrvata katolika u sjevernoj Americi". Ubrzo nakon toga Posilović je dobio požurnicu da što prije pošalje svećenike u Ameriku.[23]

Uza sve poteškoće, čini se da se organizacija vjerskog života američkih Hrvata ipak uspješno rješavala. Do prvoga svjetskog rata u SAD su djelovale 33 hrvatske vjerske župe.[24]

Tko su bili njihovi župnici? Svi su svećenici dolazili s dozvolom, premda i formalnom, svojih biskupa i uz dopuštenje i pristanak nadležnih američkih biskupa. Određen broj svećenika odlazio je radi zadovoljenja vjerskih potreba svojih župljana. Ipak, najviše onih koji su u Americi djelovali do prvoga svjetskog rata, ali i između dva rata, išli su u Ameriku zbog nekih drugih razloga, ponajprije zbog političkih progona kojima su bili izloženi u Hrvatskoj. Tako se prvi hrvatski svećenik u Americi - franjevac Dobroslav Božić, župnik u Alleghenyju, Pa., prije dolaska u Pennsylvaniju oštro sukobljavao sa svojim franjevačkim starješinama u Bosni i Hercegovini zato što su bili popustljivi prema austrougarskoj vlasti i nisu se zalagali za temeljitiju agrarnu reformu. Drugi svećenik, Davorin Krmpotić, uvjereni pristaša opozicijske Stranke prava, zbog svoga je političkog radikalizma izgubio mogućnost dobivanja bilo koje župe, pa je, ostavši bez egzistencije odselio u Ameriku i postao župnik hrvatske crkve sv. Ivana u Kansas Cityju, u državi Kansas. Svećenici Nikola Gršković, Josip Stipanović, R. Sorić, M. Kaić bili su pristaše pokreta za ujedinjenje Južnih Slavena u Austro-Ugarskoj, pa su kao politički nezadovoljnici otišli u Ameriku. U Americi su se uključili u vrlo živ politički život američkih Hrvata i postali njihovi vođe. Ti se svećenici nikada nisu vratili u domovinu, ostali su u Americi do smrti. Međutim, brojni su se svećenici, nakon nekoliko godina provedenih u Americi, vraćali u svoju negdašnju župu.

Dobroslav Božić zaslužan je što su Hrvati u SAD osnovali svoju prvu hrvatsku župu i izgradili prvu hrvatsku crkvu sv. Nikole u Alleghenyju, Pa. Vrlo zadovoljan svojim uspjehom, o tome je posredstvom

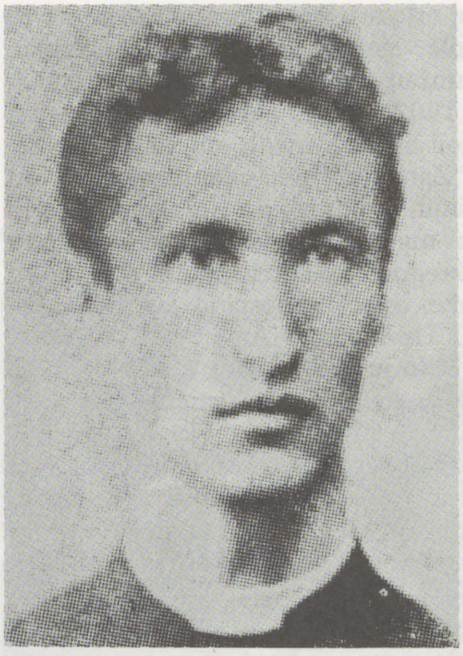

Dobrosav Božić, svećenik župe sv. Nikola, Pitsburgh, PA

nekoliko novina izvijestio javnost u Hrvatskoj. U "Obzoru" je ovako opisao ceremoniju posvete crkve sv. Nikole: "Uoči samog blagoslova tako se zaledilo bilo, da se čovjeku od studeni srce treslo. Niko se nije bio nadao, da će ipak ranom zorom društvo 'Saračević' stići u crkvenu dvoranu, pa da će odatle u hrvatskim narodnim nošnjama pod hrvatskom zastavom i zastavom slobodne Amerike, u pratnji češke glazbe krenuti na Baltimore i Ohio željezničku stanicu gdje su ih dočekala hrvatska društva iz Braddocka i McKeesporta. (...) Kod češke crkve sv. Venceslava pridružila su im se društva češka, slovačka i slovenska (...) i krenula da dočekaju biskupa iz Pittsburgha, Rikarda Phelana. Odatle su društva išla k hrvatskoj crkvi (...) Svirke, bubnjevi, zastave, divna parada, mnogobrojna masa svijeta različitih nacionalnsoti upravo su oduševljavali svakog čovjeka."[25]

Crkvu je blagoslovio biskup Pehlan, a misu je služio kapucin rev. Herman, župnik njemačke crkve sv. Augustina. Božić posebno naglašava kako su pri posveti crkve sudjelovali svećenici različitih narodnosti, a bio je napose ponosan što je poslanicu i evanđelje čitao na hrvatskom jeziku. Božić je održao propovijed, prvi put na hrvatskom jeziku. O biskupovu govoru prisutnima Božić piše: "Iza dovršene službe božje sam je biskup izrekao govor u engleskom jeziku i istakao je da ga osobito veseli što je upravo u njegovoj biskupiji podignuta prva hrvatska crkva u cijeloj Americi i što svi narodi slave i hvale Boga u svom materinskom jeziku"[26]

Osnivanje i uspješan razvoj hrvatske župe sv. Nikole također valja zahvaliti iseljeničkim prvacima okupljenima oko Narodne hrvatske zajednice. Oni su osnovali crkveni odbor, zadužili ga za sakupljanje novca i brigu o izgradnji crkve i župnog stana. Crkveni je odbor, zajedno sa svećenikom, uspostavio potrebite veze s pittsburškim biskupom. Jednom riječju, uspostavljen je sklad između glavnih odbornika NHZ-a i Dobroslava Božića, župnika hrvatske župe sv. Nikole. Pri tome je osobito važnu ulogu imao Zdravko Mužina, koji je znao engleski i bavio se odvjetničkim poslovima, pa je u svakom smislu bio koristan u radu župe. Stekavši veliki ugled i povjerenje, Mužina se s vremenom počeo ponašati samouvjereno i ponekad nedosljedno. Tako je u ožujku 1895. zatražio od Odsjeka br. 1 - "Starčević", da iz svoje blagajne pozajmi crkvi 400 dolara. Uprava Odsjeka suprostavila se tome i pokazala Mužini pravila Zajed-

nice, prema kojima novac odsjeka ni formalno nije moguće pozajmiti Crkvi. No Mužina, u kojega su mnogi vjerovali, nije mario za pravila i došlo je do vrlo napetih odnosa u Odsjeku, koji su trajali nekoliko tjedana. Na kraju je problem riješen kompromisom: Odsjek je crkvi sv. Nikole darovao 150 dolara.[27]

Godine 1898. iskrsnuo je svojevrstan sukob između dvije hrvatske crkvene općine - one u Alleghenyju i one u Benettu. Članovi Glavnog odbora NHZ-a nisu se osobito aktivno uključivali u rad i razvoj župe u Benettu, a više su pozornosti pridavali župi sv. Nikole u Alleghenyju. Zbog toga su članovi župe u Benettu protestirali i prijetili odcjepljenjem od Narodne hrvatske zajednice. Nisu prihvatili argument kako su dvije župe nepotrebne i kako bi jedna trošila mnogo manje novca. [28] Ubrzo je izbio i sukob i između župnika D. Božića i Zdravka Mužine, pa je Božić napustio župu i otišao među Hrvate Steeltona, Pa., gdje je osnovao hrvatsku župu za tamošnje Hrvate.

Unatoč svim nesporazumima, odnosi između župnika i crkvenog odbora, u kojemu su bili i odbornici Narodne hrvatske zajednice, još su bili dobri. Potkraj 1900. u hrvatsku župu sv. Nikole u Alleghenyju došao je novi župnik Bosiljko Bekavac. Tom je prilikom Josip Marohnić, u ime Narodne hrvatske zajednice, organizirao izgradnju novoga župnog stana, prikupio sredstva za župnikov namještaj, te za nove crkvene orgulje. Župnik Bekavac sudjelovao je u svim proslavama Narodne hrvatske zajednice, proslavi barjaka Zajednice, proslavi tisućite obljetnice krunidbe prvoga hrvatskog kralja Tomislava. Te su proslave bile vrlo važne za afirmaciju hrvatske etničke zajednice u gradu, jer su u njima sudjelovale mnoge kulturne i folklorne skupine ne samo Hrvata, nego i drugih slavenskih naroda, pa se tako hrvatska narodnosna zajednica dokazivala među Amerikancima.

Nažalost, suradnja je kratko trajala i počelo je razdoblje teških sukoba. Crkveni odbor, s Mužinom na čelu želio je kontrolirati cjelokupan rad župe i župnika. Svećenik Bekavac sa svojim pristašama suprotstavio se tome. Počele su međusobne optužbe, a Bekavac je, između ostaloga, optužio Mužinu i za pronevjeru novca namijenjenoga kupnji groblja, zbog čega, Mužina nije dopustio ckrvenom odboru uvid u novčano poslovanje crkve.

O nesuglasicama u župi sv. Nikole saznao je i pittsburški biskup R. Pehlan. Stoga je imenovao posebnu komisiju za ispitivanje stanja u hrvatskoj župi i nakon njezina izvješća podržao župnika Bekavca te objavio sljedeće priopćenje: "Pošto župom Sv. Nikole u Allegheny, Pa., upravlja nekoliko tako zvanih crkvenih odbornika, koji nisu nikad bili potvrđeni po nama kao biskupu ove biskupije od Pittsburgha, kako to zahtjevaju zaključci 3. Plenarnog Baltimorskog Sabora i pravila ove biskupije; pošto su ti ljudi pokušali zabaciti pravila ove biskupije i gospodovati nad župnikom i župom po pravilima, koja su si sami po volji skrojili; pošto su ti isti na svog župnika navaljivali i dosađivali u svrhu, da mu njegov položaj učine nemogućim, te on ćuti, da svoje djelo ne može

nastaviti; pošto su ovi tako zvani crkveni odbornici odbili, kad smo ih mi, njihov biskup, pozvali da predadu crkvene knjige, novce itd., što pripada župi dapače odgovorili ponovnim bunjenjem i grožnjom, da će ustrajati u neposlušnosti i nepoštivanju, to danas, dne 3. srpnja 1904., doklegod ne prestanu spomenuti škandali i dok se ne uzmogne upravljati rečenom župom Sv. Nikole prema principima kršćanske vjere i pokornosti crkvenim poglavarima, kako je to po drugim katoličkim crkvama ove biskupije, ostat će ova crkva zatvorena."[29]

Članovi Glavnog odbora Narodne hrvatske zajednice iz Alleghenyja nisu se mirili s biskupovom odlukom, prosvjedovali su, a na pittsburškim su ulicama izbile oštre demonstracije i tuča između župnikovih pristaša i njegovih protivnika. Pittsburška je policija jedva smirila demonstrante. Katolički su svećenici bili nezadovoljni takvim prilikama u Narodnoj hrvatskoj zajednici, pa se župnik iz Benetta, Pa., Franjo Glojnarić u jednom pismu biskupu Strossmayeru u Đakovo potužio ovim riječima: "Organizirali smo društvo Narodna hrvatska zajednica koja ima svoje odsjeke (lodge) širom Amerike. To je osiguravajuće društvo, a tako su udruženi i ostali katolički narodi u ovoj zemlji po katoličkim pravilima. Na žalost poluinteligentni dotepenci nametnuše našem katoličkom hrvatskom radniku ideje slobodnih zidara. I odatle sve zlo potječe. U službi ovih je danas hrvatsko novinstvo u Americi. I tako neuki ovaj narod demoraliziraju i materijalno izrabljuju. Molim s toga preuzvišenost vašu za slijedeću moralnu podršku; ako bi ikada na preuzvišenost vašu došla bilo odkuda molba za svećenika, stavite uvjet da takvo društvo ne samo da briše iz svojih pravila svaku točku protiv našoj svetoj vjeri, nego da upravo prihvate katolička društvena pravila po primjeru drugih katoličkih naroda u ovoj zemlji (...). Molim preiuzvišenost vašu (...) da u tom uznastoji jer ovdje ne mogu kod crkvenih vlasti nikakovoj se pomoći nadati."[30]

"Narodni list" iz New Yorka želio je ostati nepristran glede sukoba u hrvatskoj župi sv. Nikole. Pritom je prigovorio članovima Glavnog odbora što su podržavali Zdravka Mužinu čak i nakon propasti njegove banke i prestanka izlaženja "Danice", kada Mužina više nije imao nikakva ugleda među tamošnjim Hrvatima. Odbornici Zajednice, prema mišljenju "Narodnog lista", nisu trebali polemizirati s liječnikom Kovačevićem i s hrvatskim svećenicima samo zato što su oni kritizirali rad Zajednice ili zato što je svećenik Kaić u Alleghenyju pokrenuo list "Hrvatska".[31]

Sukob između glavnih odbornika Narodne hrvatske zajednice s doktorom Kovačevićem i nekim hrvatskim svećenicima kulminirao je, kako smo već naglasili, u vrijeme priprema sedme konvencije i na samoj konvenciji. Tri hrvatske župe - iz Kansas Cityja, Chicaga i Steeltona, zatražile su financijsku pomoć za izgradnju i održavanje svojih crkava. Najprije su neki delegati spriječili i samu raspravu o tome jer molbe konvenciji nisu bile upućene u pismenom obliku, kako zahtijevaju pravila. Međutim, rasprava je pokazala da se većina delegata uopće ne slaže s

Crkva sv. Antuna, Los Angelos, CA

financiranjem rada crkava, uz obrazloženje da u Americi ima dosta hrvatskih crkava i Zajednica ih naprosto ne može sve pomagati. Na to je doktor Kovačević izrijekom optužio neke odbornike da su njega te neke svećenike i intelektualce nazvali "velikoučenim izdajicama" i "mađaronima". Nakon toga na konvenciji su uslijedile oštre rasprave, a dr. Kovačeviću je prigovoreno što je neopravdano optužio Glavni odbor za korupcije i pripremu osnivanja nove zajednice.[32]

Bivši predsjednik NHZ-a Ivan Ljubić, dr. Kovačević te svećenici Glojnarić i Bekavac osnovali su 20. ožujka 1902. u Benettu Hrvatsku radničku katoličku zajednicu. Formalni je poticaj za osnivanje dao Odsjek NHZ-a "Vitezi Filipović", koji je bio u sukobu s glavnom upravom, te se odcijepio od NHZ-a i postao prvim odsjekom nove zajednice. Toj se zajednici priključilo još nekoliko odsjeka s područja Benetta, pa je ona ubrzo imala tisuću članova, uglavnom pridošlih iz Narodne hrvatske zajednice. Osnivači su tada dali ovakvo priopćenje: "Temeljna načela hrvatske katoličke radničke zajednice jesu ova: članom može postati svaki Slaven, koji nije premašio 55 godina, izuzev Srbe, te oni pravoslavni, koji su njezini članovi, nisu Srbi, nego Hrvati. Svrha zajednice jest: odgajati dobre Hrvate i dobre američke građane u njihovoj svetoj vjeri. Svaka država imade svoj glavni odbor, koji sastavlja konvenciju dotične države svake godine jedanput, nu na tu konvenciju dolazi svaki član; za sve države opstoji posebni vrhovni odbor, koji sazivlje konvenciju svake tri godine, a svaka država šalje 2 delegata."[33]

Hrvatska iseljenička javnost u Americi nije odobravala osnivanje nove zajednice. "Narodni list" je upozoravao kako rješenje sukoba nije u osnivanju novih zajednica nego u smjeni "loše" uprave postojeće zajednice, koja je hrvatska udruga, a njeni su članovi ujedno i dobri vjernici. "Proletersku inteligenciju" iz Uprave treba izbaciti, "pa neka se igraju anarhizma i nihilizma pak i spiritizma u svojoj zajednici koju neka si podignu svojim novcem i svojim žuljevima".[34]

Hrvatska radnička katolička zajednica nije bila ni uspješna, ni dugog vijeka. Naime, malobrojni svećenici bez znatne podrške iseljenika nisu mogli provoditi složeni i odgovorni program američkog fraternalizma. Konačno, istupom Odsjeka "Sv. Antun od Paga" iz Benwooda te njegovim priključenjem Narodnoj hrvatskoj zajednici 1905. godine Hrvatska radnička katolička zajednica prestala je djelovati.[35]

Sukobi u hrvatskoj župi sv. Nikole u Alleghenyju, kao i neki sukobi u drugim hrvatskim župama, te česti prelasci svećenika iz župe u župu nisu bili samo incidentne epizode slučajnih nesporazuma svećenika sa svojim župljanima. To je bio dio vrlo ozbiljnoga i složenog problema pred kojim se našla hrvatska etnička crkva u SAD, a koji je rezultirao oštrim sukobima između crkvenog odbora i dijela župljana sa župnikom i njegovim pristašama. Stoga ćemo pokušati rasvijetliti bit sukoba.

Rev. Sutlić sazvao je u Clevelandu 23. kolovoza 1903. sastanak hrvatskih svećenika koji su u to vrijeme radili u raznim hrvatskim župama u SAD. Povod sastanku bili su oštri sukobi između crkvenog odbora i župnika rev. Bekavca iz crkve sv. Nikole u Pittsburghu. Sukobi su bili tako duboki da je pittsburški biskup nekoliko puta naredio zatvaranje crkve, a policajci su po alleghenskim ulicama silom rastjerivali zavađene pristaše crkvenog odbora i župnika.

Na sastanku u Clevelandu osam je svećenika prihvatilo rezoluciju i uputilo je pittsburškom biskupu, upozoravajući ga da će, ako ne smiri

prilike u crkvi sv. Nikole, "nemir odjeknuti i po drugim hrvatskim župama u Americi, da ni jedan svećenik neće moći mirno raditi i vršiti svećeničku dužnost; zato da upotrijebi sav svoj upliv, da zaštiti nevinog svećenika, a pobunjeničke vođe da odstrani". Tu je rezoluciju potpisalo osam nazočnih svećenika te naknadno još trojica koji nisu bili u Clevelandu. Nekoliko hrvatskih novinara u Americi također je podržalo rezoluciju.[36]

don Niko Gršković

Malo više svijetlosti na clevelandski sastanak baca pisanje lista "Hrvatska sloboda", što ga je izdavao rev. Niko Gršković, tada župnik u hrvatskoj župi u Chicagu. Prema Gršković, svećenici su u Clevelandu trebali raspravljati o vjerskim i nacionalnim pitanjima Hrvata u Americi. Sastanak je, smatra on, trebao koristiti ne pojedincima već cijelom narodu, a rezolucija sa sastanka morala je biti poruka hrvatskih svećenika na kojoj će se temeljiti mir, sloga i napredak Hrvata u Americi.

Dakako, tim se Gršković evim stavovima suprotstavio Hinko Sirovatka, kršćanski socijalist i urednik lista "Hrvatska zastava" iz Chicaga. On se složio s nužnošću da hrvatski svećenici raspravljaju o svojim staleškim pitanjima i problemima, ali im je osporio pravo da bez sudjelovanja predstavnika ostalih staleža rješavaju pitanja i donose odluke koje bi nametnuli kao jedinstven program svim Hrvatima u Americi.[37] Možda je taj načelni sukob oko vođenja hrvatske etničke zajednice u Americi bio glavni uzrok nesuglasica. Ali bilo je i mnogo drugih razloga za sukobe župnika s crkvenim odborima u hrvatskim etničkim župama u SAD. Crkveni si odbori bili pokretači i nositelji svih važnijih aktivnosti u stvaranju i izgradnji hrvatskih župa. Još prije svećenikova dolaska u župu crkveni bi odbor, uz biskupovu suglasnost, obavio sve važnije financijske i organizacijske poslove. Odbor je upućivao poziv za svećenikov dolazak, a nakon dolaska brinuo o njegovoj egzistenciji i uključivanju u rad odbora za izgradnju crkve. Dakle, uloga crkvenog odbora bila je u svemu tome nezaobilazna, a od mjesnog je biskupa očekivana samo moralna podrška. Članovi odbora redovito su bili "etnički lideri", prvi ljudi hrvatskih naseobina, koji su već bili ekonomski uspješni, imali svoje *boarding-houses*, *saloone*, a bili su i povjerenici hrvatskih etničkih banaka te dopisnici hrvatskih listova u Americi. Oni su i osnivači hrvatskih bratskih organizacija te športskih i kulturnih društava, vodili su etničke zajednice i

brinuli o njihovom uspješnom razvoju. Mahom su to bili oženjeni ljudi koji su čvrsto odlučili zauvijek ostati u Americi.

Odluka članova crkvenog odbora o izgradnji hrvatske crkvene župe, najčešće je bila rezultat njihovih vjerskih uvjerenja i potreba etničke zajednice. Međutim, važan motiv za osnivanje župa bila je i konsolidacija hrvatske etničke zajednice, čemu je, između ostaloga, trebala poslužiti i hrvatska župa, s hrvatskim svećenikom na čelu. Sve je to zapravo trebalo služiti interesima etničke zajednice i njezinim etničkim vođama.

Hrvatski svećenik, koji je u svojoj župi u Hrvatskoj naučio biti "dobar pastir" svojih župljana, a uz liječnika i učitelja bio glavna osoba u selu, teško se mirio s takvim položajem i ulogom među svojim američkim župljanima. Kako im je to teško padalo, dokazuju izvodi iz pisma Mile Golubića, župnika hrvatske grkokatoličke župe sv. Nikole u Clevelandu, što ga je uputio svome biskupu:"... crkvena općina me je plaćala mjesečno po 50 dolara kroz osam mjeseci, a sada mi je povisila plaću na 60 dolara mjesečno. Te sve novce (4 000 dolara) s malom iznimkom morao sam ja sam ubirati i mnogi sam korak morao učiniti i mnogu gorku progutati dok se je ta svota takorekuć upravo napetljala. Stana za svećenika nisu još kupili, ni sagradili, nego svećenik mora stanovati pod kirijom (...) Svakom svećeniku koji bude ovamo došao biti će još za dugo vremena jako teško. Narod bi htio da se sasvim svećeniku nametne za gospodara, da što je riječ pleše po miloj njihovoj volji. I u istinu ja ne upravljam ni malo sa crkvenim imetkom. Ljudi između sebe izabiraju predsjednika, blagajnika i tajnika, a svećenik mora okolo sakupljati milodare i blagajniku u ruke predati. Ja mislim ovo je razumljivo svakome u kakav položaj svećenik dolazi (...) Razočaranje mora svaki doživjeti kao što sam ja doživio, koji si ma u što boljem svjetlu bude Ameriku predstavljao. Iz pred rečenoga lahko će uviditi Vaša presvjetlost u kakvom sam se položaju nalazio kada sam u Ameriku došao i još se sve jednako nalazim. Taj položaj je težak i mojem nasljedniku neće biti za dulje vremena bolje. Moj dopust se kraju približava i zato vas molim u ime mojih župljana da se postarete za svećenika koji će mene zamijeniti u Clevelandu. Oženjena čovjeka nikako ovamo ne šaljite, jer ne bi mogao ovdje nikako pristojno živjeti prema svome svećeničkom zvanju, radi premalenih dohodaka, a i biskupi američki svećenike naše oženjene baš nimalo rado ne gledaju."[38]

Jedan od razloga župnikova sukoba s crkvenim odborom bio je i političke naravi. Naime, mlađi iseljenici, koji su u Americi prihvatili liberalnije ideje, teško su nalazili zajednički jezik sa župnicima koji su dolazili iz konzervativnih sredina Austro-Ugarske Monarhije.[39]

Sukobi župnika i njegovih pristaša s crkvenim odborom u hrvatskim župama u SAD završili su ipak sporazumom i bili su samo epizoda u njihovim međusobnim odnosima. Narodna hrvatska zajednica širila je svoju djelatnost u sklopu američkoga fraternalističkog sustava, manje se miješajući u rad svećenika i njihovih župa. Nasuprot tome, hrvatski su svećenici i dalje bili aktivni u Narodnoj hrvatskoj zajednici, ali ne težeći više etnič-

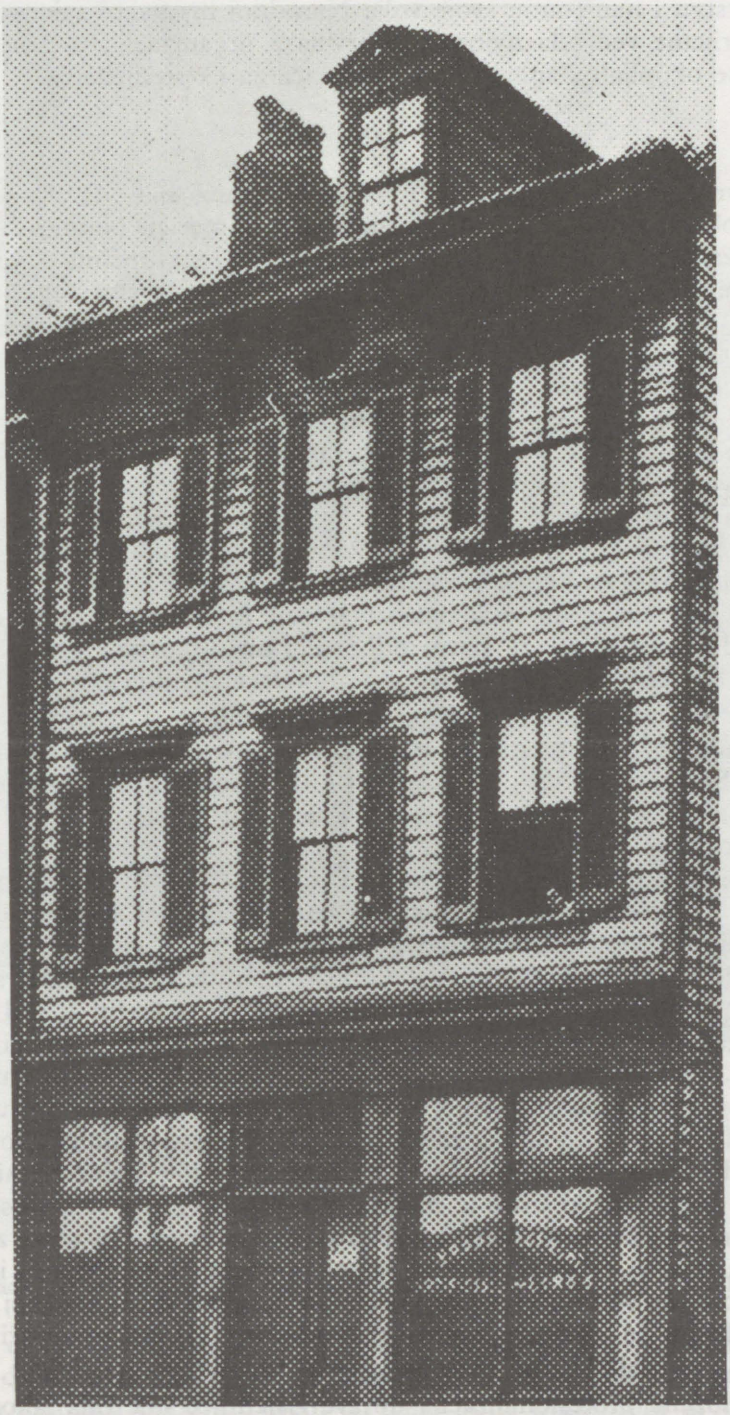

Prvi ured Narodne hrvatske zajednice
639, E. Ohio St., danas 1420, E. Ohio St., Pittsburgh, PA

kom liderstvu i nametanju svoje volje Narodnoj hrvatskoj zajednici, koja je u to vrijeme već bila najbrojnija hrvatska organizacija u Americi i u kojoj su se okupljali članovi različitih shvaćanja i opredjeljenja.

***

Glavni odbornici Narodne hrvatske zajednice bili su vrlo zabrinuti zbog sukoba u hrvatskoj etničkoj zajednici u Americi. Naime, Narodna hrvatska zajednica bila je neprekidno napadana na stupcima "Narodnog lista", koji je promicao Zottijeve interese i težnje. Osim toga, između Zajednice i nekih hrvatskih svećenika pojavio se velik nesporazum. Na osmoj konvenciji, održanoj 26. rujna 1904. u St. Louisu, Mo., glavni predsjednik Petar Pavlinac potužio se pred delegatima kako su neke iseljeničke novine, a napose "Narodni list" iz New Yorka, činile da pred članstvom omrznu Glavni odbor, uspoređujući ga s vladom Khuena-Hedervaryja u Hrvatskoj, a samu Narodnu hrvatsku zajednicu prikazujući kao korito glavnih odbornika. Pavlinac je napomenuo kako je Zajednica bila izložena brojnim spletkama i klevetama koje su ometale rad i sprječavale napredak organizacije. Pavlinac je upozorio delegate kako valja naći način da se članstvo Narodne hrvatske zajednice od toga ogradi i da se kaže istina: glavni odbornici nisu "koritaši", već narodni pregatelji koji rade u interesu Narodne hrvatske zajednice.[40]

Iako su odnosi u Narodnoj hrvatskoj zajednici između sedme i osme konvencije bili bremeniti mnogim nesuglasicama, na osmoj konvenciji u St. Louisu, Mo., u rujnu 1904. ustanovljeno je da se zanimanje hrvatskih iseljenika za učlanjenje u Zajednicu i dalje povećava. Zajednica je tada imala 281 odsjek sa 22 384 člana, a imovina joj je iznosila 48 541 dolara i 39 centi. Tijekom dvije godine Zajednici su se priključila 74 nova odsjeka, zbog čega je sasvim razumljivo da su se pojavili i novi organizacijski problemi. Vođenje evidencije i briga za desetke tisuća članova moralo se provoditi uz bolje organiziranu administraciju, a glavni odbornici morali su se neusporedivo učinkovitije uključiti u rad Zajednice. Stoga se na osmoj konvenciji raspravljalo o profesionalizaciji uprave Zajednice, jer, kako je istaknuo glavni predsjednik, "nitko nije dužan da sebe i svoje izloži bijedi radeći pošteno i požrtvovno za tolike tisuće članova". Bilo je jasno da će se izbjeći mnogi financijski gubici ako se rad glavnih odbornika profesionalizira, "jer škrtarenje kod stalno namještenih upravnika u zajednički ured je najveća pogreška i grieh svih dosadanjih konvencija, koja pogreška i grieh već sada kobno djeluju, a tekar za kojih 10 godina strašno će se osvetiti na samoj zajednici. Ako i kasno, ipak još je na vrieme, da se u ured zajednice stalno namjesti dovoljan broj dobrih sila, i dade im se na razpolaganje sredstva, koja će im omogućiti svestrani, brzi i neprekidni rad oko uređenja N. H. Z."[41]

Predložena profesionalizacija uprave Zajednice nije bila lako provediva, jer je zbog čestih i oštrih kritika upućivanih Glavnom odboru postojala bojazan da bi se time dao argument onima koji su i inače napadali

Prva zgrada u vlasništvu Narodne hrvatske zajednice, 1012 Perolta, St. W. S. 1909. Pittsburgh, PA

glavne odbornike kako su "na koritu" Zajednice. Zato je konvencija zaključila da do daljnjega glavni predsjednik svakog mjeseca, za vrijeme zasjedanja Glavnog odbora, barem tri dana bude u glavnom uredu kako bi mu se mogao obratiti svaki član kad zaželi, te da mu se za to odredi odgovarajuća novčana naknada.

Put prema vlastitom glasilu

Od samog osnutka Narodna hrvatska zajednica imala je svoj list, koji je kao službeno glasilo organizacije najpotpunije iskazivao njezine stavove i usmjerenja te se trudio upoznati članstvo Zajednice i druge čitatelje s prilikama u Zajednici i izvijestiti ih o svim pitanjima važnim za organizaciju. Sasvim je razumljivo da je u samom početku, kada je Zajednica tek osnovana, uprava jednodušno prihvatila ideju da glasilo organizacije bude list "Danica", urednik kojega je bio Zdravko Mužina. "Danica" se tiskala u poznatoj tiskari slovačkoga nacionalnog radnika i poslovnog čovjeka R. V. Rovinianeka u Pittsburghu. U njegovoj su se tiskari tiskali gotovo svi listovi slavenskih doseljenika u Pennsylvaniji, ali i sa šireg područja, kao i druga izdanja slavenskih autora. Dakako, Rovinianek je od toga imao i koristi, jer su te novine, a među njima i "Danica", oglašavali njegove poslove i prodaju putnih karata za Europu.

Nažalost, nakon početnih uspjeha Mužina i njegov list postajali su sve prosječniji, što se nepovoljno odražavalo i na rad Hrvatske zajednice. Zato se već na drugoj konvenciji postavilo pitanje lista "Danica" i svih njezinih nedostataka. Delegat Dobroslav Božić predložio je čak da novo glasilo Zajednice postane list "Chicago", s njegovim urednikom Nikolom Polićem.[42] Polić je bio spreman besplatno objaviti adresar Zajednice i ostale potrebne materijale. Međutim, Mužina je na drugoj konvenciji još imao znatnu podršku članstva, pa su delegati odbili Božićev prijedlog i predložili da "Danica" i dalje bude službeno glasilo, uz naplatu od 180 dolara.[43] Nažalost, problem glasila time nije bio riješen, pa se o pisanju i izlaženju "Danice" raspravljalo i na polugodišnjoj sjednici Hrvatske zajednice u siječnju 1896. Odbornici su prigovarali da list ne izlazi redovito i da Mužina ne uvrštava sve potrebite obavijesti o radu Zajednice. Ponovno je predloženo da glasilo Zajednice bude list "Chicago". Ipak je većina bila za to da se "Danici" ponovno pruži prilika.[44]

U međuvremenu je zbog neposlovnosti i bolesti Z. Mužine list "Danica" potpuno prestao izlaziti, pa je tajnik Zajednice sazvao sastanak odbornika u Alleghenyju i Pittsburghu, da bi se dogovorili o novom glasilu. Tada su zaključili da to bude "Chicago" iz Chicaga. Delegati treće konvencije dali su primjedbe na tu odluku, upozoravajući da list "Chicago" nije uvijek pisao u interesu Zajednice i da je objavio neargumentirane navode o tobožnjoj pronevjeri 800 dolara. Na konvenciji nije prihvaćen ni prijedlog da list "Velika Hrvatska" iz Alleghenyja bude novo glasilo zato što nije dovoljno ozbiljan. Najbrojniju podršku dobio je list "Napredak" iz Hobockena, iako su neki delegati i na nj imali primjedbu zbog njegove negdašnje "slavenske orijentacije". Glavni urednik lista Juraj Škrivanić branio se zbog takvog pisanja lista tvrdnjom da nije bio dobro obaviješten o zbivanjima u Hrvatskoj, koju je odavna napustio. Ujedno je ustvrdio da posljednjih godina njegov list piše isključivo u hrvatskome duhu. Nakon odulje rasprave i tajnoga glasanja list "Napredak" postao je novo glasilo Hrvatske zajednice. Delegati su zaključili da se listu plaća 180 dolara godišnje, a svaki odsjek obvezatan je plaćati

5 dolara za uvrštenje svojih vijesti. Usvojen je i zaključak da će se svim hrvatskim listovima u Americi davati potpora od 25 dolara godišnje ako promiču rad Hrvatske zajednice. Škrivanić je zahvalio na povjerenju i naglasio kako će svojim radom dokazati da je Hrvatska zajednica "u poštene ruke predala ovu čast i službu". Ujedno se obvezao da će list redovito izlaziti svakog četvrtka, upozoravajući delegate da se na stranicama lista neće voditi neplodne rasprave.[45]

Članstvo Narodne hrvatske zajednice nije bilo sasvim zadovoljno dotadašnjim načinom rješavanja pitanja glavnoga glasila, pa se o tome raspravljalo i na sljedećoj, četvrtoj konvenciji. Upućujući zamjerke Škrivaniću i njegovu "Napretku", delegati su ponovno predložili da glavno glasilo bude list "Chicago". Bilo je prijedloga da Narodna hrvatska zajednica konačno počne izdavati svoje glasilo, ali dio delegata upozorio je konvenciju da je urednik Škrivanić svoj list "Napredak" i cijelo uredništvo iz Hobockena preselio u Pittsburgh i da bi mu bila nanesena velika šteta kad "Napredak" ne bi i dalje bio u službi Zajednice. Objašnjenje je prihvaćeno i listu je određena naknada od 275 dolara godišnje, urednik se obvezao besplatno oglašavati vijesti odsjeka. Konvencija je usto zahvalila svim hrvatskim listovima u Americi koji su podržavali rad Zajednice.[46]

Pitanje glavnoga glasila i njegove uloge za rad Narodne hrvatske zajednice bilo je stalno aktualno i uvijek razlogom novih rasprava. Mnogi su delegati upozoravali da Narodna hrvatska zajednica, kao i svaka druga javna ustanova, treba obavještavati javnost o svome radu. Za tu je svrhu bez sustezanja trebalo odobriti odgovarajući novčani iznos. O istom je pitanju još češće raspravljalo članstvo Zajednice, naglašavajući stajalište da se za Narodnu hrvatsku zajednicu, koja je jedina dobrotvorna hrvatska institucija u Americi, trebaju zalagati svi, pa i cjelokupno hrvatsko novinstvo. Zato Zajednica treba odobriti novčanu potporu svim hrvatskim novinama koje pišu u prilog njoj i objavljuju izvješća o njezinom radu.[47]

Ali i nakon svih rasprava na konvencijama i u javnosti pitanje službenoga glasila nije bilo dokraja riješeno. Dapače, na sjednici Glavnog odbora Zajednice od 10. studenog 1904. ponovno je upozoreno da Zajednica mora imati svoje glasilo. Tisak i raspačavanje tog glasila, istaknuo je Zotti, spremni su preuzeti J. Subašić i Z. Mužina. Dobroslav Božić dodao je kako je Juraj Mamek iz Chicaga voljan preuzeti uređivanje lista, uz određenu naknadu. Rasprave na sjednici Glavnog odbora pokazale su, međutim, kako najprije treba riješiti neka načelna pitanja, ponajprije dilemu može li urednikom službenoga glasila biti netko tko nije član Zajednice ili, štoviše, mora biti i član Glavnog odbora. Članovi Glavnog odbora složili su se da urednik ipak mora biti član Glavnog odbora, te su za glavnog urednika izabrali Josipa Marohnića, odredivši mu godišnju nadoknadu od 250 dolara. Zaključeno je također, da list izlazi svakoga 15. u mjesecu.[48]

Ta odluka Glavnog odbora nije provedena, pa se pitanje glavnoga glasila ponovno pojavilo na devetoj konvenciji 1906. godine. Tada je glavni predsjednik upozorio delegate da gotovo sve velike bratske organizacije u Americi izdavanje vlastitoga glasila smatraju nužnošću i brinu o tome da list bude što bolje uređen. Stoga i Narodna hrvatska zajednica tom problemu mora pridati što veću pozornost, pogotovo zato što su hrvatski listovi u Americi vlasništvo poslovnih ljudi i uglavnom oglašavaju njihov rad ili su pak u službi političkih stranaka te promiču stranačku politiku. Narodnoj hrvatskoj zajednici potrebit je list koji će objašnjavati duh i smisao fraternalizma, na kojemu se zasniva život i rad Narodne hrvatske zajednice. Prema tome, ako je cilj članstva napredak Zajednice i što bolje upoznavanje hrvatskog naroda u Americi s njezinim djelovanjem, Zajednici je prijeko potreban njezin vlastiti list i urednik. Važno je također da se list besplatno i navrijeme dostavlja svim čitateljima. U tom je smislu glavni predsjednik dao ovakav prijedlog:

1. NHZ će za svoje članstvo tiskati vlastiti list "Zajedničar", i to jedanput mjesečno;

2. osim članaka i uputa članstvu te iznošenja potreba i prosudbe rada odsjeka i glavne uprave, list će objavljivati sva poslovna izvješća glavne uprave i uprava svih odsjeka.

Iako su te prijedloge načelno prihvatili svi delegati, ipak su se na konvenciji iskristalizirala dva međusobno suprotstavljena mišljenja. Hinko Sirovatka, delegat iz Chicaga, predložio je da konvencija izabere odbor koji će uređivati, izdavati i otpremati list te da taj odbor snosi svu odgovornost. Tome se suprotstavio F. Zotti prijedlogom da se uređivanje, izdavanje i otprema lista povjeri Glavnom odboru, koji bi o svom radu izvijestio konvenciju. Zottijev prijedlog delegati su usvojili većinom glasova.[49]

Tako se odlukom šeste konvencije u posve skromnom obliku pojavio mjesečnik "Zajedničar". Međutim, tijekom svog izlaženja list je nadmašio sve ostale novine hrvatskih iseljenika.

Uspon i pad Franje Zottija

Na osmoj konvenciji je kao delegat bio nazočan i Franjo Zotti, pa su mu postavljena pitanja o pisanju "Narodnog lista" koji je on kontrolirao. Zatraženo je objašnjenje o tome zašto je "Narodni list" donio vijest kako se spomenuta konvencija može održati samo uz Zottijevo dopuštenje. Međutim, i Zotti je imao svoj plan na konvenciji. Tražio je da članovi Glavnog odbora koji budu izabirani na konvenciji moraju biti američki građani, a glavni predsjednik i glavni potpredsjednik za svoj rad u Zajednici nesmiju dobivati nikakovu plaću. Zotti se na taj način želio riješiti mnogih suparnika koji još nisu uzeli američko državljanstvo i nisu bili novčano neovisni.

Još prije osme konvencije u Upravi Narodne hrvatske zajednice razmišljalo se o potrebi dogovora s Franjom Zottijem, što je na konvenciji i provedeno: Zotti je izabran za predsjednika Nadzornog odbora.

Familiar heading for the Official Organ used since 1926 with some variations.

Zaglavlja "Zajedničara" kroz povijest

Delegati su na to morali pristati, jer to je bilo vrijeme najvećega poslovnog uspona Franje Zottija.

Vlasnik "Narodnog lista", Franjo Zotti, jedna je od najzanimljivijih, ali i najdubioznijih osoba našeg iseljeništva uopće. Od siromaha, pometača newyorških ulica, postao je bankar, šifkartaš, brodovlasnik, najbogatiji hrvatski iseljenik uopće, da bi na kraju umro kao siromah u Americi. Godinama su ga u desecima iseljeničkih listova napadali zbog prevara i pronevjera. Drugi su ga hvalili i isticali njegove zasluge za naše iseljenike u Americi. Franjo Zotti započeo je karijeru među hrvatskim iseljenicima 1889, kad je u New Yorku otvorio poslovnicu za upute našim doseljenicima upravo prispjelim u Ameriku. Nakon devet godina rada toliko se podigao da je 1898. otvorio veliku poslovnicu na Whitehallu i Bridge St., koja je postala stjecištem svih hrvatskih iseljenika i u kojoj su oni obavljali svoje novčane i druge poslove. Posao mu je tako dobro išao da je uskoro počeo otvarati podružnice i u drugim mjestima i većim iseljeničkim kolonijama, osobito u Pittsburghu i okolici, gdje su već onda živjeli deseci tisuća naših iseljenika. Godine 1904. otvara svoje podružnice u Chicagu. Glavni novčani prihodi pristizali su Zottiju od prodaje putničkih karata. Prvih desetak godina našeg stoljeća kroz njegove je agencije godišnje prolazilo prosječno 20 000 putnika iseljenika s Balkana. A. Tresić Pavičić piše o Zottiju: "Na me je učinio Zotti utisak čovjeka, koji će ili postati milijunaš, ili propasti. Smionosti ima upravo amerikanske, a kad je mogao ustrojiti, došavši bez pare, i metući na početku ulice, tolike banke i dnevnik, ne vidim u kojem trgovačkom poslu ne bi mogao uspjeti. On me je uvjeravao, da barem polovica svih novaca, koji polaze iz Amerike u našu domovinu, prelazi preko njegovih banaka, a to znači na godinu 8 milijuna dolara, ako iz taštine ne pretjerava."[50]

Godine 1898, kad se novinstvo na hrvatskom jeziku u SAD sastojalo od po kojeg tjednika, što bi obično za godinu dana propao, Zotti je utemeljio "Narodni list". U programu lista bilo je istaknuto da mu je zadaća služiti Hrvatima u SAD. List je bio "foreign in language only", zapravo "American in spirit", a to je američka vlast primila sa simpatijama.

Godine 1907. Zotti je u svojim bankama i poslovnicama imao oko 800 000 dolara naših iseljenika. Njegov osobni imetak premašio je 500 000 dolara, a u zemljištu, kućama, bondovima (vrsta bankovnih papira) imao je i do milijun dolara.

Svoju dužnost predsjednika Nadzornog odbora Franjo Zotti je vrlo ozbiljno shvatio i od samog početka sustavno počeo graditi svoj utjecaj i vlast u Narodnoj hrvatskoj zajednici. Prigovarao je Glavnom odboru zbog neuredne administracije, a za zapisnike konvencija i sjednica Glavnog odbora počeo govoriti kako su nestručno i nepotpuno vođeni. Takvo Zottijevo ponašanje nisu odobravali glavni predsjednik Ljubić ni glavni računovođa Janković, hrvatski bankar iz Chicaga koji je u Zottiju vidio glavnog konkurenta za svoje novčane poslove s Hrvatima na

području Chicaga. Međutim, snažna opozicija cjelokupnome novom rukovodstvu Zajednice bila je skupina zajedničara s područja Chicaga, koji se nisu mirili sa Zottijevim izborom u Upravu Zajednice.[51]

Zajedničari iz Chicaga nisu bili nezadovoljni samo radi izbora Franje Zottija. Nesuglasice s glavnom upravom u Alleghenyju datirale su još od ranije. Iz Chicaga se predbacivalo "alleghenycima" nesposobnost u vođenju Zajednice, pretjerane troškove u mnogim stvarima. Tako su im predbacivali trošak od 12 000 dolara za diplome koje im je izradio slikar Vlaho Bukovac (1855-1922). Također "čikažanima" su i troškovi lista Zajedničar bili preveliki, a bilo je i mnogo prigovora zbog nepotizma pri biranju činovnika u Ured Zajednice.[52]

U Chicagu na skupštini Zajedničara od 18. travnja 1905. kojoj su prisustvovali upravitelji chicaških odsjeka Narodne hrvatske zajednice i predstavnika Glavnog odbora iz Alleghenyja raspravljalo se o nesređenim odnosima u Zajednici i predložilo da se provede potpuna reorganizacija Zajednice po državama, da se donesu nove odredbe o rasporezu i uplaćivanju u blagajnu Zajednice i to sve sa ciljem da se što prije Zajednicu postavi na solidne temelje. [53]

Međutim, Zotti nije mnogo mario za opoziciju iz Chicaga. I dalje je sprovađao svoju samovolju pa i onda kad su se odobravale humanitarne ili rodoljubne aktivnosti u Zajednici. Tako je na sjednici Glavnog odbora 5. listopada 1905. inzistirao da se odobri 10 000 kruna pomoći za izgradnju spomenika biskupu Strossmayeru u Zagrebu. Članovi Glavnog odbora upozoravali su da o tome odlučuje konvencija. Međutim, na Zottijevo navaljivanje odluka je usvojena. [54] Na devetoj konvenciji 1906. u New Yorku, neki su delegati pokušali osporiti tu odluku Glavnog odbora, ali je Zotti imao veliku podršku, što je bilo vrlo znakovito, pa je i konvencija potvrdila tu odluku.

U međuvremenu je Zotti preko svoga "Narodnog lista" oštro napadao glavnog blagajnika Jankovića kako bi stvorio javno mnijenje o njegovu nekorektnom vođenju novčanih poslova Zajednice. List je iz broja u broj iznosio podatke o tome kako A. C. Janković novce Zajednice šalje u Hrvatsku suprugama umrlih ili poginulih članova Zajednice uz vrlo nepovoljne uvjete iz čega za sebe izvlači popriličnu korist. Ne birajući riječi, list je ponekad tiskao i ovakve optužbe: "Komu je slan taj novac u domovinu? Poslan je jadnoj siročadi, drobnoj dječici i tužnim osiromašenim ženama, majkama, kojim je ovdje u Americi, otac, muž, sin ili tko umro - poginuo. Tim je eto sirotan, tim bijednim stvorovima blagajnik N. H. Z., A. C. Janković, oteo, da oteo do 15. 000 kruna. Što više, oteo im je to, sve na temelju njekog 'poštenog' rada i još imao lica da u brk cieloj konvenciji reče, da se on žrtvuje za N. H. Z. "[55]

Zotti nije dugo oklijevao te je iz Zajednice, na sjednici Glavnoga odbora 6. srpnja 1905 maknuo Jankovića, uz obrazloženje da je pronevjerio novac namijenjen baštinicima pokojnih zajedničara u Hrvatskoj.

A. C. Janković, blagajnik Narodne hrvatske zajednice

Optužio ga je također da ne poštuje odluke Nadzornoga i Glavnog odbora. Na istoj je sjednici Zotti izabran za glavnog blagajnika, davši ostavku na dotadašnje mjesto predsjednika Nadzornog odbora. No odmah se predomislio, povukao svoje imenovanje, a glavnim je blagajnikom imenovan Tomo Lacković.[56]

Dakako, sve Zottijeve akcije u Glavnom odboru za javnost je pratio i podržavao "Narodni list", koji je tada pisao: "A. C. Janković je skinut s časti i ovaj žig sramote i rugla neće se tako lahko niti s dugim vremenom izbrisati. - Ta sjetimo se Bože Gojsovića kome je na sličan način žig sramote udaren na čelo - premda on nije barem to učinio što Janković; - već je novac odsjeka kod sebe bio držao. Ovakova skinuća neka budu u buduće i za druge primjer: - neka bude primjer, da neće ostati nekažnjeno odiranje zajedničara i da nema grieha, koji nebi s vremenom došao na vidjelo. Janković se još sada bude borio valjda i sudbenim putem da mu blagajna ostane u ruci - ali mi znamo da mu niti sud to može niti ima pravo da dade, - jer on se ima pokoravati onim zakonima što su zajednice članovi stvorili i na temelju kojih je i on izabran."[57]

Da bi bio što uvjerljiviji u svojim optužbama protiv Jankovića, Zotti ga je, posredstvom novog blagajnika Tome Lackovića tužio pittsburškom sudu. Presudu suda objavio je "Narodni list": "Sudac Robert S. Frazer izdao je danas odluku u civilnom sudištu br. 2, u stvari što bje A. C. Janković izbačen sa časti glavnog blagajnika Narodne hrvatske zajednice, a Tomo Lacković bje postavljen na njegovo mjesto. Sud je odobrio postupak odbora i naložio Jankoviću, da preda svome nasljedniku sve knjige, spise i novac, što se nalazi kod njega a vlasništvo je rečenoga društva. "[58]

U kolovozu 1905. list "Hrvatska zastava" iz Chicaga počeo je sustavno napadati Glavni odbor Zajednice, koji je, prema tvrdnjama lista, djelovao u žalosnim okolnostima. Financije su, piše list, u potpunom neredu, bez odgovarajuće kontrole. Smijenjeni blagajnik Janković nije predao blagajnu i s Glavnim odborom vodi sudski spor unatoč tome, što protiv njega nije podignuta tužba za pronevjeru. "Hrvatska zastava" prigovara Glavnom odboru i za nedosljedne odluke. On, naime, jedanput daje upute odsjecima da novac šalju glavnom blagajniku Tomi Lackoviću, a odmah nakon toga obavještava ih kako novac trebaju zadržati.

Među mnogim zajedničarima pojavile su se inicijative i prijedlozi kako pomoći Zajednici. "Hrvatska zastava" obavještava da su zajedničari u Clevelandu prihvatili smjenu bivšeg blagajnika, ali se nisu složili načinom izbora novoga. U Clevelandu je osnovan i odbor od deset članova, koji je pratio zbivanja u Glavnom uredu Zajednice. "Hrvatska zastava" preporučila je zajedničarima u Chicagu da postupe na jednak način kako bi spriječili Zottija da prigrabi svu vlast u Zajednici. List je ustvrdio da je prethodna "šusterska" i "šnajderska" uprava bila uspješnija od novoizabrane, koju vode tobožnji stručnjaci. List ujedno prigovara i izigravanju pravila Zajednice, koja se na sjednicama Glavnog odbora mijenjaju prema trenutnim potrebama. Jednom riječju, tvrdi list, glavni predsjednik Ljubić nije dorastao svojoj zadaći jer u svemu slijedi upute Franje Zottija.[59]

"Narodni list", koji je štitio interese svoga vlasnika Zottija, suprotstavljao se kampanji iz Chicaga tvrdeći da su joj motivi ambicije nekih zajedničara da zauzmu rukovodeća mjesta u Glavnom odboru, pa su otišli tako daleko da bez ikakova razloga zahtijevaju da se za blagajnu NHZ-a postavi sudski skrbnik.[60] Međutim, chicaška se opozicija nije smirivala pa su tijekom 1905. zaredale skupštine zajedničara na kojima se tražila izvanredna konvencija radi rasčišćavanja s onima koji svojim bankarskim interesima podređuju interese Narodne hrvatske zajednice. Bilo je i prijedloga da Glavni odbor opozove prijašnje odluke i rehabilitira glavnog blagajnika te ga ponovno vrati na dužnost. Članovi društva "Strossmayer" zahtijevali su smjenu Zottija s dužnosti predsjednika Nadzornog odbora jer je njegovo ponašanje suprotno interesima Zajednice.[61]

Nekoliko odsjeka NHZ-a s područja Chicaga, nezadovoljni stanjem u Zajednici, na sastanku 5. travnja 1905. zaključili su da će, ako se prilike u Zajednici ne poprave, osnovati posebnu organizaciju - Hrvatsku zajednicu Illinois.

Analizirajući opće stanje u kojemu se našla Narodna hrvatska zajednica, Hinko Sirovatka u listu "Hrvatska zastava", piše: "Kad bi N. H. Z. imala ostati u današnjim okolnostima, bila bi očita pogibelj, da se raspadnemo u zajednice po teritorijima. Ja sam o tome stekao tvrdo uvjerenje, osobito prigodom sadašnjega putovanja moga po Sjedinjenim Državama. U narodu je naime još previše i patriotizma i osobnoga ponosa, a da se trajno podvrgne jednom samovoljnom sebičnjaku Zottiju, i njegovim kreaturama. I mene to veseli, te se nadam, da će ovaj patriotizam i ta svijest pobjediti korupciju, izvesti N. H. Zajednicu na put zdravoga narodnoga života, ili da će, ne uspije li to, sav svijestni narod listom dignuti preko N. H. Zajednice novu svoju zajednicu ne samo za jednu državu, ili pojedini teritorij, već na boljem putu nego dosada - za sve Hrvate u Sjedinjenim Državama, koji napredno misle i slobodno osjećaju. Obzirom na ove okolnosti, nije mi sada, iskreno kažem, žao, da se je sastavila nova, ali već krijepka Hrvatska zajednica u Illinoisu. S njom smo dobili rezervu, da ne budemo u neprilici ako buduća konvencija ne bi iz temelja ispravila sadašnje sramotne okolnosti. Ne dogodi li

se to, mislim neće biti teško, da već charteriranu 'Hrvatsku Zajednicu u Illinoisu' pretvorimo u 'Hrvatsku Zajednicu u Sjedinjenim Državama'."[62]

Konačnu riječ o nezadovoljstvu u Zajednici, ponajprije u svezi sa slučajem blagajnika Jankovića, trebala je ipak dati deveta konvencija u New Yorku 1906. Najprije je Zottiju dopušteno obrazloženje cijeloga "blagajničkog pitanja", što je on vrlo uvjerljivo učinio. Tvrdio je da su Nadzorni i Glavni odbor potpuno ispravno postupili prema blagajniku Jankoviću iskazujući odgovarajuću toleranciju i zahtijevajući dogovor s njime o pravilima rada. Zotti je napomenuo kako su već 7. prosinca 1904. upozorili Jankovića da u svoju korist zaračunava odveć velike pristojbe za slanje osmrtnina u domovinu, članovima obitelji umrlih zajedničara. Jankoviću je skrenuta pozornost da dužnost Nadzornog odbora nije samo odobrenje osmrtnine i njezino doznačivanje glavnom blagajniku radi isplate, već briga o tome da ta osmrtnina bude točno i u punom iznosu isplaćena članovima obitelji. Međutim, Janković je ustvrdio da je on glavni blagajnik, da je jedino on odgovoran za poslani novac i da Nadzorni odbor nema nikakvih nadležnosti s obzirom na način upućivanja novca u domovinu. Zotti kaže kako se Nadzorni odbor nije s time složio, već je odredio glavnom blagajniku uvjete isplate novca baštinicima u domovini. Taj je prijedlog jednoglasno prihvaćen i u Nadzornome i u Glavnom odboru Zajednice. Međutim, Janković nije proveo odluke Nadzornoga i Glavnog odbora i, što je još gore, odbio je nakon smjenjivanja vratiti blagajnu Upravi Zajednice. Stoga je u lipnju 1906. tužen Okružnom sudu u Pittsburghu.

Iako je Zotti vrlo uvjerljivo pred delegatima branio svoje stavove i postupke Nadzornog odbora prema blagajniku Jankoviću, ipak je rasprava na konvenciji pokazala da mnogi delegati nisu prihvatili njegove argumente. Prije svega, bilo je prigovora kako je mnogo novca potrošeno za sudske troškove. Bilo je i pitanja tipa: "Je li Janković još blagajnik i je li uopće pronevjerio novac?" Zotti im je uzvratio riječima: "Naravno, da je za nekoje članove osobito u Chicagu dovoljno bilo to, što sam ja ustao protiv ovakovim protuurednostima, a na obranu pravila i zaključaka osme zakonite konvencije, da uzvitlaju smutljivačku prašinu i dignu buku i viku; kako Zotti hoće da gospodari sa Zajednicom i kako će ju on upropastiti. Ali, braćo, sa poštenim radom ne upropašćuje se nitko! Ja nisam ništa drugo tražio, nego poštivanje pravila i zaključaka konvencije, i protivno mi nitko dokazati nemože."[63]

Čini se da su delegati devete konvencije bili dobro obaviješteni o pravoj naravi sukoba Franje Zottija s A. C. Jankovićem i shvatili da je posrijedi konkurencija između dva hrvatska bankara i problem preuzimanja novčanog poslovanja Narodne hrvatske zajednice. Janković je bio rehabilitiran jer su delegati prihvatili izvješće stručne komisije, prema kojoj su blagajničke knjige bile uredno vođene. Međutim, delegati su osudili samovoljno ponašanje A. C. Jankovića, koji nije želio surađivati s Glavnim i Nadzornim odborom u rješavanju njegova slučaja.

Afera Janković štetila je Narodnoj hrvatskoj zajednici, pa je "Hrvatska zastava" s pravom komentirala: "Ako su njegovi računi čisti i u redu, zašto je Glavni odbor digao taj škandal u N. H. Z? Zar zato, jer su bili u Glavnom odboru četiri šifkartaša pak je konkurencija zahtijevala da se jednoga uništi? Ako je tako, je li N. H. Z. zato tu da u njoj vode poslovnu borbu glavni odbornici šifkartaši? (...) Tko će nositi troškove ove borbe? Sigurno N. H. Z. Neki vele, da nije pravo da N. H. Z. bude nosila te troškove. To je lijepa i dobra želja, ali pred zakonom je N. H. Z. dužna nositi troškove. Zakon će reći delegatima i članovima N. H. Z. kakove ste si upravitelje izabrali, takovo vam je gospodarstvo. Ako niste sa jednimi zadovoljni, birajte druge, bolje.

Kada su uvidili chicaški zajedničari, još prije blagajničke afere, da novi Glavni odbor je počeo tako gospodariti, da će s time dovesti u kaos N. H. Z., podigli su proti tomu 'svetu bunu' i pozvali zajedničare po cieloj zemlji, da pomognu dovesti Glavni odbor k pameti. Osim 'Zvonimira' u San Franciscu, nitko se izvan Chicaga nije tomu priključio. To mrtvilo zajedničara okoražilo je još više Glavni odbor te je isti postao još drzovitiji i bezobrazniji. A jer se je i glavni blagajnik Janković priključio toj 'svetoj buni' iz osvete proti njemu učinili su taj blagajnički škandal. Učinili su ogromne štete N. H. Zajednici i njezinom članstvu. Uprava N. H. Z. kroz zadnje dvie godine bila je hazardna igra, ferbel, kod koje igre su izgubili članovi N. H. Z. a dobili su fiškali. "[64]

Usprkos krizi odnosa u Narodnoj hrvatskoj zajednici prije devete konvencije i unatoč brojnoj opoziciji, ipak je na konvenciji Franjo Zotti izabran za glavnog predsjednika Zajednice. Dogodilo se to u New Yorku, u njegovoj sredini, u kojoj su njegove banke i poslovna poduzeća najjači i gdje on ima nesumnjivo najveću podršku. Bio je uvjeren da će dugo obnašati dužnost predsjednika jer je na njegov prijedlog konvencija zaključila kako će svoja zasjedanja, umjesto svake druge, održavati svake treće godine. Međutim, hrvatski se tisak nakon konvencije ozbiljno pozabavio položajem Narodne hrvatske zajednice među američkim Hrvatima. Temeljno je pitanje bilo zašto učlanjivanje oko 400 000 hrvatskih iseljenika u Zajednicu nije masovnije i tko je kriv za to. Naime, u brojnim mjestima širom SAD Zajednica ima svoje odsjeke. U tim mjestima, međutim, djeluju i druga hrvatska društva, ali u njima žive i stotine Hrvata koji nisu članovi nijednog društva. Zašto oni ne pristupe odsjecima Zajednice? Prema pisanju hrvatskog tiska, netko je kriv za to, a aludiralo se na Franju Zottija i one koji su ga podržavali. Sve je više ljudi u Narodnoj hrvatskoj zajednici osjećalo da je izbor Zottija za glavnog predsjednika bio nesmotrena odluka. Članovi Glavnog odbora sve su češće spoznavali kako je Zotti u svojim poslovima sve nesolidniji, pa su članovi Nadzornog odbora u studenom 1907. odlučili prekinuti svaku suradnju s njegovom bankom, preko koje je Zajednica do tada slala novac rodbini zajedničara u Hrvatsku. To je bio prvi javni razlaz Glavnog odbora sa svojim predsjednikom i početak nove kampanje "Narodnog lista" protiv Zajednice. List je ponovno, ali na stari način,

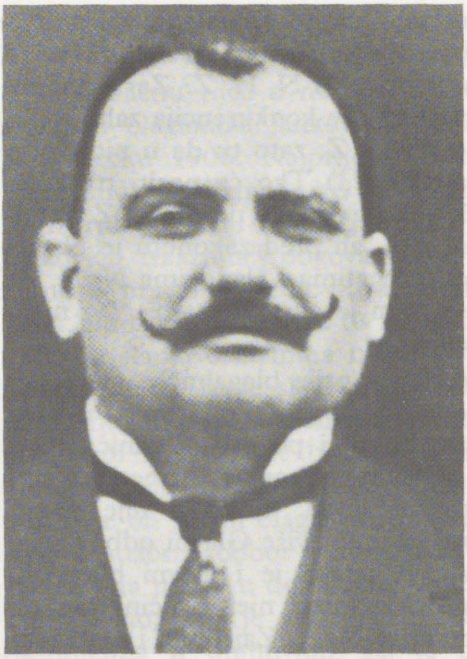

Pavao Hajdić, predsjednik Narodne hrvatske zajednice, 1908–1912.

počeo optuživati upravu Zajednice za nesavjesno novčano poslovanje.

U drugoj polovici 1907. započela je jedna od najozbiljnijih gospodarskih i novčanih kriza u SAD. Protegla se i kroz 1908. godinu, a njezine su žrtve bili mnogi poslovni ljudi, među njima i Franjo Zotti. Dana 15. srpnja 1908. otvorio je Okružni sud u New Yorku stečaj banaka tvrtke Fran Zotti & Co. u New Yorku, Pittsburghu i Chicagu. Među članstvom Narodne hrvatske zajednice zavladala je velika zabrinutost nije li i sama Zajednica uvučena u njegove poslove i znači li to i gospodarski krah i za nju. Glavni odbor sastao se 21. kolovoza 1908. i donio odluku o suspendiranju Zottija s položaja glavnog predsjednika.[65] Iseljenički je tisak s vrlo velikim zanimanjem pratio vijesti o gospodarskom krahu hrvatskog bankara u Americi i o reakcijama u Narodnoj hrvatskoj zajednici. U novinama je objavljeno kako je na Zottijevo mjesto imenovan prvi potpredsjednik Pavao Hajdić, koji je u listu "Zajedničar" dao ovakvo priopćenje: "Pošto sam preuzeo čast glavnog predsjednika N. H. Z., ja Vas uvjeravam, da ću se držati prisege koju sam položio na prošloj konvenciji, i ponovno u uredu N. H. Z. na 26. p. m. Ja ću nastojati, da svi glavni odbornici budu vršili svoje dužnosti točno, i da se budu strogo držali zajedničkih pravila N. H. Z. i raditi na ponos, čast i korist naše velike organizacije, u koliko budu dopuštale moje slabe sile.

Draga braćo i sestre! Ja se pouzdam u Vašu bratsku i hrvatsku ljubav, da ćete i Vi kao dobri Hrvati i vjerni Zajedničari vršiti svoju zajedničku dužnost, te time pomagati meni i cielomu glavnomu odboru, da vodimo k napredku i boljoj budućnossti ovu našu veliku i časnu organizaciju.

Štovana braćo i sestre! U ovo posljednje vrieme nekoji dušmani N. H. Z. digli su hajku protiv nekojih glavnih odbornika N. H. Z., da time nanese štetu našoj organizaciji; ali ja Vas uvjeravam, da su to samo sve proste laži i izmišljotine. Uvjeravam Vas, da su svi bondovi (jamčevine) glavnih odbornika u podpunome redu, i da svi glavni odbornici vrše svoje dužnosti, kako im to propisuju zajednička pravila. Budem li pronašao ikakovu manjkavost kod kojega glavnog odbornika, ja ću se pobrinuti, da tu stvar uredim."[66]

U Narodnoj hrvatskoj zajednici reagirali su potpuno ispravno, smatrajući da čovjek čije je poslovanje pod stečajem ne može obavljati

Zgrada Hrvatskog doma, Farell, PA, odsjek 126 Hrvatske bratske zajednice

odgovornu zadaću predsjednika Narodne hrvatske zajednice, to više što se znalo za nesolidan način njegova poslovanja s novcem hrvatskih iseljenika. Zato je Zottijev slučaj predan Porotnom sudu NHZ-a, koji ga je

16. studenog 1908. smijenio s položaja glavnog predsjednika i isključio iz članstva Narodne hrvatske zajednice.

Na odluke Glavnog odbora Zotti je oštro reagirao preko stupaca svoga "Narodnog lista", obrazlažući da takav postupak nije dopušten ni prema "običnom članu" Zajednice, a kamoli prema njezinu glavnom predsjedniku. Svoje poslovne neprilike opisao je kao privremenu krizu i rezultat okolnosti u kojima se Amerika našla, zbog čega on osobno nije ni najmanje kriv. "Trgovački moj privatni život, nema upravo nikakova posla sa mojim javnim društvenim životom. A ako sam ja šta skrivio, o tome će već građanski sud svoju reći i onda će se hrvatski narod osvedočiti, da li sam počinio kakovo nepošteno djelo. Moja borba proti kapitalu od hiljadu milijona dolara, nije bila lahka, nije bila igra, pa ako me je ta sila momentalno srušila, to ne znači, da sam uništen. Ja se danas borim još žešće za moj narod i za njegovu muku, kako sam se to uvijek borio."[67] Zotti je iznio i pozadinu svog sukoba s članovima Glavnoga odbora u razgovoru za "Narodni list", u kojemu ističe: "Glavni odbornici, ne mogu reći baš svi, već oni 'stari', koji se hranjahu godine i godine na N. H. Z. mrko su gledali na me, jer sam tražio uvijek samo korist Zajednice i zajedničara. Najprije sam tražio, da se novac N. H. Z., što je uložen po raznim bankama, izvadi i za nj kupi državne bondove u zlatu, jer je to najsigurniji na svietu način za ulaganje novca. Moji 'kolege' glavni odbornici, protivili su se tome i rukama i nogama, i zbog toga još više neprijateljski gledali na me. Za tim sam tražio, nepopustljivo zahtijevao, da se knjige N. H. Z. točno i temeljito dadu pregledati, e da bi se jednom znalo gdje i kako stojimo sa tom našom organizacijom, dapače pred tri-četiri mjeseca, kada se je pošiljao izvještaj od strane Zajednice državnom Commissioner of Insurance u Harrisburg, Pa., nisam htio da podpišem taj izvještaj, jer nisam u njega vjerovao da je točan, ali ga ipak podpisah nakon mi je Marohnić obećao, da će odmah poslije toga dati knjige točno i temeljito sve pregledati, a još više sam podpisao stoga, da se ne dogodi koje zlo Zajednici, ne bude li država obaviještena o njezinom stanju. I ovo su glavni uzroci aferi, koja je izbila danas na površinu."[68]

Preko stupaca "Narodnog lista" Zotti se dugo obraćao hrvatskim iseljenicima uvjeravajući ih da će njegove poslovne neprilike proći, da će se riješiti stečaja i da će im sav novac pošteno vratiti. Bio je optimist sve do 1912, kada se konačno i beznadno obratio hrvatskoj javnosti: "Prilike, ili da bolje rečem neprilike, koje su prouzročili moji, a i našeg naroda neprijatelji, - dovele su do danas dotle, da su moji t. j. vjerovnici moje tvrtke Frank Zotti & Co. još uvijek na gubitku. Ja sam činio sve moguće, da stečaj dignem sa moje tvrtke i da se tako omogući isplatiti dolar za dolar tijekom kratkog vremena. Neprijatelji i protivnici moji, kojima bijaše zadnja briga za vjerovnike i njihovu tražbinu, već im bijaše samo jedan cilj, da uruše mene i Narodni list - kuku i motiku podigoše, da spriječe jedini put, kako da se vjerovnici udovolje."[69]

Svi pokušaji Franje Zottija da se opravda pred hrvatskom javnošću ostali su neuspješni jer je najveći dio iseljeničkih listova osudio Zottija,

njegovo poslovanje i ponašanje u Narodnoj hrvatskoj zajednici. Najoštriji je u tome bio "Hrvatski glasnik" iz Pittsburgha, u kojemu je njegov urednik Josip Marohnić napisao: "Pravedno je, da je izbačen s predsjedništva Narodne hrvatske zajednice; pravedno je, da je isključen iz same organizacije; pravedno bi bilo, da bude isključen iz čitavoga hrvatskoga društva. Nikuda mu ne dati pristupa, ni njemu glavom, ni ničemu onomu, što bi njega pokušavalo uvađati. Novinstvo njegovo i agente njegove tjerati iz svih poštenih hrvatskih kuća."[70]

Franjo Zotti se više nikada nije uspio gospodarski oporaviti, ali je ostao vlasnikom "Narodnog lista", preko kojega su on i glavni urednik Stjepko Brozović stalno i dosljedno napadali Narodnu hrvatsku zajednicu i njezinu upravu. Oni su im uzvraćali istom mjerom i bez kompromisa. Franji Zottiju nastojali su dokazati isključivu odgovornost za gubitak 750 000 dolara hrvatskih iseljenika. Međutim, već u to vrijeme neki iseljenički listovi, a napose "Jadran" iz San Francisca, nisu prihvaćali bezrezervnu osudu Zottija, ispravno tvrdeći da samu Zajednicu nije financijski oštetio. Činjenica je, također, da su u to vrijeme i ostali hrvatski bankari propali. To se odnosi ponajprije na urednika "Zajedničara" Škrivanića, koji je zbog toga smijenjen sa svog položaja. U isto je vrijeme propao i hrvatski bankar iz Johnstowna Božo Gojsović. Malo kasnije i bivši je blagajnik NHZ-a A. C. Janković, bankar iz Chicaga, također izgubio sav novac. Ista je sudbina snašla i neke druge ugledne poslovne ljude slavenskog podrijetla. Godine 1912. bankrotirao je i poznati slovački rodoljub Rovinijanek, a malo kasnije i Slovenac Franjo Sakser. Kada je u Pittsburghu 1912. godine bankrotirao poznati poslovni čovjek Židov Moritz Rosett, "Narodni list" je zlobno primijetio da su mnogi hrvatski iseljenici u njegovim bankama izgubili velike svote novca. Ipak, Narodna hrvatska zajednica i njezino glasilo nijednom se riječju nisu osvrnuli na to.

Gospodarska kriza 1907. i 1908. bila je uzrokom neuspjeha nekolicine biznismena, koji su se uglavnom bavili bankarskim poslovima s hrvatskim doseljenicima. Franjo Zotti bio je najpoznatiji i najuspješniji među njima. Stoga je propast njegovih bankarskih poslovnica u nekoliko američkih gradova izazvala najveću pozornost iseljeničke javnosti i iseljeničkog tiska. Oštre reakcije i teške optužbe argumentirane su navodima prema kojima su hrvatski iseljenici u Zottijevim bankama izgubili 750 000 dolara. Međutim, nisu propale samo Zottijeve poslovnice niti je on isključivi krivac za to. Tome su, uz ostalo, pridonijele i objektivne okolnosti koje su u to vrijeme vladale u SAD. Vjerojatno bi Zotti bio ubrzo zaboravljen kao i mnogi poslovni ljudi koji nisu uspjeli, ali je njegov slučaj dugo ostao u vrlo lošoj uspomeni članovima NHZ-a. Naime, Zotti se godinama trudio da postigne utjecaj i vlast u Zajednici. To mu je konačno i uspjelo. Međutim, vođen osobnim ambicijama nastojao je ostvariti osobnu korist i zaraditi novac. Doseljenici su radije kupovali putne karte i ulagali novac u poslovnicama predsjednika Zajednice negoli negdje drugdje. Zotti je na taj način pokušao vezati sudbinu Zajednice za svoj osobni uspjeh, odnosno

neuspjeh. To je bilo u suprotnosti s idejom i programom djelovanja Narodne hrvatske zajednice kao američke bratske ustanove. Stoga su hrvatski fraternalisti bili u pravu kada su oštro i odlučno istupali u aferi oko Franje Zottija.

***

Poteškoće kroz koje je prolazila Narodna hrvatska zajednica u godinama poslije osme konvencije nepovoljno su se odrazile na njezin razvoj i potaknule su proces dezintegracije. Od samog početka 1905. Hrvatsko dobrotvorno društvo Hrvatski Primorac iz Chicaga zagovaralo je stvaranje nove zajednice. U tome je imalo uspjeha, pa su se 5. ožujka 1905. predstavnici spomenutog društva našli s predstavnicima društva "Strossmayer" te "Sv. Juraj" i utemeljili Hrvatsku zajednicu Illinois. Zajednica je dobila dozvolu djelovanja u svibnju 1905, nakon čega se uspješno razvijala i u prosincu 1908. imala 25 odsjeka i 2 036 članova. Dana 1. svibnja 1908. list "Hrvatska zastava" postao je službeno glasilo organizacije.

Tri društva koja su osnovala Hrvatsku zajednicu Illinois odvojila su se od Narodne hrvatske zajednice. Kasnije su im se priključili neki odsjeci, a osnovan i je određen broj novih. Od 40 odsjeka koji su dulje ili kraće bili aktivni u Zajednici Illinoisa 16 ih je djelovalo na području Chicaga, a 27 u državi Illinois. Dio njih djelovao je u susjednim državama, a samo su poneki osnovani u udaljenijim krajevima. Najveći dio članstva u odsjecima bili su doseljenici s područja Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. To jasno upućuje na lokalnu narav Hrvatske zajednice Illinoisa, što, uostalom, potvrđuje njezin naziv.

Tijekom 1908. počele su i sa Pacifika stizati vijesti da Hrvati i ondje namjeravaju osnovati svoju zajednicu. U najaktivnijemu hrvatskom društvu "Zvonimir", koje je djelovalo kao Odsjek NHZ-a 61, pojavile su se razmirice. Brojni članovi, nezadovoljni stanjem u Narodnoj hrvatskoj zajednici, sve su gorljivije zagovarali odcjepljenje. List "Jadran" u seriji članaka obrazlagao je kako geslo Narodne hrvatske zajednice "Svi za jednoga, jedan za sve" nije prihvatljivo za Hrvate u Kaliforniji, koji žive u neusporedivo boljim uvjetima i koji na svojim farmama nisu izloženi opasnostima u kakvima žive, primjerice, Hrvati Pennsylvanije, koji obavljaju opasne poslove u rudnicima i čeličanama. Na sjednici društva "Zvonimir" u siječnju 1908. donesena je odluka o odcjepljenju, a kao razlozi poslužile su upravo navedene tvrdnje o povoljnijim i manje pogibeljnim prilikama u Kaliforniji, ali i nesavjestan rad Glavne uprave Narodne hrvatske zajednice.[71]

Članovi društva "Zvonimir" ozbiljno su prionuli na posao ustrojavanja nove zajednice. No to nije teklo baš lako, pa su se tek u ožujku 1910. našli predstavnici nekoliko hrvatskih društava u San Franciscu i dogovorili se da osnuju Hrvatsku svezu na Pacifiku. Međutim, jedan dio nazočnih na skupštini suprotstavio se nazivu Hrvatska sveza. To su bili neki doseljenici iz Dalmacije, koji su sa sobom u Ameriku donijeli i svoja

antihrvatska raspoloženja, slijedeći tako i u Americi politiku dalmatinskih autonomaša. Na skupštini je nađen kompromis, pa je odlučeno da se buduća zajednica nazove Slavenska-hrvatska sveza. Međutim, ni to nije bilo dovoljno pa je početak rada zajednice za neko vrijeme odgođen, sve dok članovi društva "Zvonimir" nisu, konačno u lipnju 1910. odlučili prihvatiti prvo ime - Hrvatska sveza na Pacifiku. Hrvatskoj svezi postupno se pridružilo osam odsjeka s područja Kalifornije.[72]

* * *

Deseta konvencija Narodne hrvatske zajednice započela je 20. rujna 1908. u Calumetu, Mich., u vrlo nepovoljnim uvjetima. Predsjednik Hajdić odmah je na početku svoje poslanice upozorio kako je posljednje tri godine nezaposlenost bila velika i kako su se mnogi Hrvati vratili u domovinu. Pritom nije ni spomenuo one članove koji su napustili Zajednicu. Unatoč svim tim činjenicama, od posljednje konvencije broj članova se povećao za 2 208. Dvadeset jedan odsjek je zatvoren, ali su osnovana 73 nova. Umrlo je 606 članova Zajednice, od toga 106 od sušice. Nesreće na poslu odnijele su živote 179 članova, a 154 su ostala invalidima.

Imovina Zajednice iznosila je 162 171 dolar. Rasporezi za umrle i osakaćene članove i bračne drugove, iznosili su 61 265 dolara. Za umrle i osakaćene članove, te umrle bračne drugove isplaćeno je 642 036 dolara. Od te je svote za isplatu osmrtnina u Hrvatsku poslano 214 223 dolara. Sirotinjska zaklada imala je 28 929 dolara. Narodni fond, osnovan za potporu kulturnim i narodnim potrebama Hrvata u Americi i domovini, iznosio je 13 060 dolara.[73]

Delegati su bili zadovoljni financijskim stanjem Zajednice, ali su morali riješiti neka druga bitna pitanja. Rasprave na konvenciji pokazale su da problem pravila organizacije nije riješen, pa su prigovori članstva bili učestali. Čule su se tvrdnje da su pravila preopsežna, nepotpuna, nejasna, čak i nedosljedna. Neki su delegati smatrali kako pravila ne odgovaraju *charteru* Zajednice, kako su loše stilizirana i ponekad se miješaju s poslovnikom. Prema *charteru,* Zajednica je potporna, dobrotvorna i odgojna organizacija, a iz pravila proizlazi da je ona naprosto osiguravajuće potporno društvo za uzajamnu pomoć. Na konvenciji je iskazano mišljenje kako članstvo Zajednice očekuje određene preinake u pravilima te sniženje pristojba i uvođenje raznih olakšica u sustavu osiguranja. Ali pri tome nitko nije mislio da zajednička blagajna, kao ni blagajne odsjeka, mogu isplatiti više novca nego što se u njih uplati, što je zahtijevalo točno ispunjavanje novčanih obveza članstva prema Zajednici. Zato je predsjednik Hajdić zamolio delegate za maksimalne napore radi donošenja valjanih pravila kako bi se postojeća prestala "krpati" od konvencije do konvencije.[74]

Želja za što većim brojem članova u Zajednici oduvijek je bila izazov za delegate na svakoj konvenciji. Stoga se i na desetoj konvenciji gov-

orilo o potrebi angažiranja većeg broja organizatora, a upućen je prigovor iseljeničkim listovima i pojedincima koji su se suprotstavljali takvim nastojanjima. Predsjednik Hajdić skrenuo je pozornost delegata na to da velike američke dobrotvorne organizacije svoju uspješnost ponajprije temelje na radu sposobnih organizatora. Hajdić je doslovce rekao: "Mnogi niti ne znaju, da postoji N. H. Z., mnogi bi se upisali u nju, ali ne znaju ni gdje ni kako, a mnogi su tako bezbrižni, da se prije u nijedno društvo upisati neće, dok mu na vratima ne pokucaš. To je pogreška našeg naroda i mi s tom pogreškom moramo računati. Kad bi N. H. Z. imala dva valjana organizatora, ja sam uvjeren, da bi ona do dojduće konvencije brojila najmanje za sto odsjeka više, a članstvo bi se moguće podvostručilo. N. H. Zajednica, ako bi kroz organizatore imala nešto više troška, njezin dohodak s druge strane, koji bi se kroz njih podigao, na daleko bi nadmašio te izdatke."[75]

I dok su delegati raspravljali o tome kako povećati broj članova Zajednice, predsjednik Hajdić ih je upozorio na stvaranje novih zajednica od odsjeka Narodne hrvatske zajednice. Delegati su osudili te pojave kao podjelu narodnih snaga, a Hajdić je primijetio: "Nisu mi poznata načela, na kojima kane ti reorganizatori reorganizaciju N. H. Z. izvesti, ali već unapred mogu reći, da se reorganizacija ne može provesti a da se ne udari o temelj, na kom je N. H. Zajednica osnovana. Udariti u taj temelj i uzdrmati ga, to neće ni jedan sviestni član N. H. Z. dozvoliti"[76]

Činilo se da je deveta konvencija 1906. definitivno riješila pitanje glavnoga glasila "Zajedničar". No, ipak nije bilo tako. Zbog različitih nastojanja glede orijentacije lista on određeno vrijeme uopće nije izlazio. Tek u veljači 1907, nakon što je imenovan urednik Juraj Škrivanić, list je počeo ponovno izlaziti. U uvodniku s naslovom "Organizacija američkih Hrvata" Škrivanić je pisao o ulozi lista "Zajedničar" i uputio mnoge zamjerke suradnicima lista zbog nejavljanja. Upozorio ih je da list "Zajedničar" nije vlasništvo jedne osobe, već svih zajedničara, a šira suradnja može uvelike pomoći uredniku. Dakako, urednik ne treba objavljivati članke od nekoliko stranica, a pogotovo ne one u kojima zajedničari neopravdano kritiziraju jedni druge. Škrivanić je uvodnik završio riječima: "Budu li se naša braća Zajedničari držali ovih mojih iskrenih riječi, ne samo da će Zajedničar uzmoći biti bolji, poučniji i zabavniji od prošlih godina, nego će i Narodna hrvatska zajednica orijaški napredovati i članstvom i novcem."[77]

Nakon što je Škrivanićeva banka propala, a on napustio Allegheny, na mjesto urednika imenovan je Gabro Rački, koji je čitatelje lista također nastojao uvjeriti kako je nužno da Zajednica izdaje ugledno i dobro uređivano glasilo. Rački je tvrdio da su se mnoge neopravdane kritike upućivane Zajednici mogle lakše demantirati da je "Zajedničar" bio bolje uređivan i prisutniji među čitateljima. Među 20 000 članova Zajednice prijeko je potrebno naći dopisnike koji će slati listu korisne prijedloge i dobra rješenja. Rački kritizira hrvatske svećenike, koji su se posve pasivizirali i mirno promatraju nesuglasice u Zajednici. Prigovorio

je i upravi Zajednice da se, zapravo, nikada nije ozbiljno bavila pitanjem svoga glasila i da u pravilima Zajednice nikada nije precizno određena uloga lista "Zajedničar". Stoga urednik "Zajedničara" nikada nije znao kako smije odnosno kako ne smije uređivati list.[78]

Na desetoj konvenciji predsjednik Hajdić također se opširno osvrnuo na list "Zajedničar" davši mu lošu ocjenu. Pritom je istaknuo kako je na konvenciji u St. Louisu zaključeno da bi "Zajedničar" trebao donositi samo mjesečna izvješća Glavnog ureda, a samo ponekad pokoji poučni članak o radu bratskih udruga. Međutim, list se pretvorio u mjesečnik bez pravog usmjerenja i cilja. Članovi su ga malo kad čitali, a neki uopće nisu. Većina ih se tužila kako ga i ne dobiju, a njegovo je izlaženje koštaolo 4 000 dolara godišnje. Nasuprot tome, Narodna hrvatska zajednica napredovala je i brojčano i financijski, pa su članovi nastojali o svemu biti detaljno i brzo obaviješteni, a željeli su znati i o svim zbivanjima u Zajednici. Stoga je, ističe Hajdić, mnogo svrsishodnije da neke već postojeće i uspješne hrvatske novine ponovno postanu dnevnikom i glasilom Narodne hrvatske zajednice, što nijednom listu ne bi bio problem kad bi mu Zajednica dodijelila pomoć od 4 000 dolara, koliko se u godini troši za "Zajedničar".[79]

Svi delegati desete konvencije nisu mislili o "Zajedničaru" kao predsjednik Hajdić. Shvatili su da je pitanje lista "Zajedničar" mnogo složenije i da ga treba riješiti na bolji način i u interesu Zajednice. Neki su upozoravali kako "Zajedničar" nije osobito uspješan ni zbog njegova skromnog izgleda, jer je više nalik biltenu koji se dijeli na ulici negoli ozbiljnom listu. Tvrdili su kako list treba preurediti, dati mu pravi format uobičajene novine i izdavati ga kao dnevnik. Različita izvješća Uprave Zajednice i odsjeka te njihove adrese dovoljno je priložiti svakom prvom izdanju u mjesecu. Svaki član Zajednice sigurno bi bio spreman dati dodatnih deset centi za dobar dnevnik, jer su zajedničari ionako bili pretplaćeni na neke hrvatske novine. Čula su se i mišljenja kako je nužno raspraviti i koncepciju lista, koji bi trebao donositi poučne članke, baviti se svim pitanjima važnim za Zajednicu i američke Hrvate, donositi vijesti o životu u Americi i Hrvatskoj, ali i članke iz književnosti i umjetnosti. S obzirom na troškove lista, ustanovljeno je da ih 30 000 članova Zajednice može bez problema podmiriti

Iza svega se može zaključiti kako su se delegati podijelili oko lista "Zajedničar" jer je nekoliko puta predlagano odgađanje rasprave, što delegati nisu prihvatili. Konačno je dogovoreno da skupina od pet delegata izradi prijedlog o budućem izlaženju "Zajedničara". Prijedlog te skupine konvencija je jednoglasno usvojila: "N. H. Zajednica izdaje organ pod naslovom: 'Zajedničar' i to jedanput sedmično. Organ u prvom redu mora biti agitaciono sredstvo Zajednice, tj. mora širiti smisao zajedništva, prikazivati važnost udruživanja i upućivati članstvo u svim društvenim pitanjima. Ne smije donašati osobnih prepiraka, ali mora svagdje dostojno zastupati i braniti interese i čast N. H. Z i njezinih odsjeka. Osim gore spomenutog, mora organ donašati članke o širenju narodne sviesti,

bez obzira na političke stranke; članke o industriji i prometu; o zdravstvu i narodnom gospodarstvu, a također o književnosti i umjetnosti. Mora donašati i zabavna štiva, te napokon domovinske i svjetske viesti. Vjerska su pitanja isključena. Nadalje, organ donaša svakog mjeseca adresar odsječnih predsjednika, tajnika, računovođa, blagajnika i predsjednika odbora bolesničke potpore, kao i točan broj članova pojedinih odsjeka. Samo oglasi zajedničkih članova primaju se u organ. Oglasi raznih lječilišnih i bankarskih zavoda, te raznih sumnjivih ponuda i poduzeća ne primaju se. Urednik 'Zajedničara' je član N. H. Z., kojega bira Glavni odbor na osnovu natječaja. Urednik prisustvuje konvencijama i ima pravo glasa."[80]

Početkom studenoga 1909. godine, a prema odluci desete konvencije sastao se Glavni odbor i na svojoj sjednici za urednika lista izabrao don Niku Grškovića, svećenika, župnika hrvatske crkve sv. Pavla u Clevelandu. Gršković je već u to vrijeme bio jedan od najaktivnijih i najutjecajnijih hrvatskih iseljenika u SAD. U NHZ-u do tada nije obnašao nijednu dužnost, ali je svojim autoritetom uvelike, i pozitivno, usmjeravao njezin rad. U opširnoj izjavi koju je dao nakon izbora Gršković je rekao kako će "Zajedničar" biti list koji će objašnjavati i zastupati najšire interese Hrvata u Americi. Ponajprije će zastupati ciljeve Narodne hrvatske zajednice, i to tako da i Zajednica i list "napreduju do zamjerne visine i jakosti" ne samo brojčano nego i duhovno i moralno, što i je želja prijatelja Narodne hrvatske zajednice. Gršković kaže: "Osobito potrebnim držim istaknuti, da strančarstvu, cijepanju i onako oslabljenih narodnih silah nesmije i neće biti mjesta u glasilu N. H. Zajednice, njegova je zadaća da ujedinjuje, združuje dobre u radu za dobro; on je čedo narodnog udruženja, on je vjesnik i tumač našeg gesla: 'svi za jednoga, jedan za sve!' (...) Glasilo N. H. Zajednice ima biti ogledalo našeg naroda, ali vjerno, savjetnik-istinit i nepristran, putokaz, ravan, vodič savjestan, a po tomu i dokazom braći u Hrvatskoj, da nas sloboda uzdiže i oplemenjuje, da nas borba za život očeličuje, da nas udaljenost ne otuđuje, a da sa ranah otačbine i naše srce krvari."[81]

Na desetoj konvenciji Josip Marohnić nije izabran za glavnog računovođu, na dužnost koju je obavljao gotovo od samog početka djelovanja Narodne hrvatske zajednice. Marohnić se proteklih godina iskazao čestim upozoravanjem na negativne pojave u Zajednici, osobito na štetno djelovanje Franje Zottija, pa je bio stoga izložen žestokoj kritici brojnih opozicionara u Zajednici. No delegati su znali kolika je njegova zasluga za Narodnu hrvatsku zajednicu, pa su ga izabrali u Nadzorni odbor i dodijelili mu 500 dolara kao znak zahvalnosti za njegov dugogodišnji rad u Zajednici.

Deseta se konvencija nastavila baviti određivanjem normi društvenog ponašanja svojih članova. Tako je u pravila Zajednice unesen članak 22, prema kojemu član Zajednice svoju osmrtninu ostavlja ovim redom: zakonitoj ženi i djeci; svojim roditeljima; braći i sestrama; bližnjoj rodbini po krvi; komu želi ako nema krvne rodbine; odsjeku u kojemu je

bio član, ako nikome drugom ne ostavlja. Također je prihvaćen prijedlog da svakog člana koji živi u bigamiji ili je ostavio zakonitu ženu te živi s drugom ženom treba isključiti iz Zajednice.[82]

Novčana pomoć školama i crkvama također je bila tema desete konvencije, a Petar Pavlinac dao je konvenciji vrlo zahtjevan i za ono vrijeme neostvariv prijedlog: "Ova konvencija prihvaća ideju za višu školu Narodne hrvatske zajednice u Sjedinjenim Državama, i u tu svrhu zaključuje, da budući Glavni odbor na svojem prvom zasjedanju imenuje odbor od 5 lica, čija će dužnost biti, da se tim pitanjem bavi od ove do dojduće konvencije, prije koje imade uručiti Glavnom odboru podpuni nacrt za podignuće ovakove institucije, iz kojih sredstava i gdje."[83] Delegati su upozorili Pavlinca kako Zajednica nema financijskih mogućnosti za osnivanje hrvatskog *college*, ali su se složili da skupina delegata prouči taj prijedlog i na sljedećoj se konvenciji donese odluka.

Slavensko doseljeničko društvo, koje je brinulo o doseljenicima slavenskog podrijetla na Ellis Islandu, zatražilo je financijsku pomoć od NHZ-a, pa mu je na konvenciji, kao znak solidarnosti, odobren iznos od 500 dolara.[84]

Rasprave i prijedlozi delegata te zaključci desete konvencije bili su, zapravo pregled cjelokupnog razvoja Narodne hrvatske zajednice od njezina početka. Konvencija je upozorila na uspjehe i postignuća Zajednice, ali i na mnoge činjenice što su nepovoljno utjecale na njezino djelovanje. Iz rasprava i zaključaka desete konvencije mogu se izvesti i najvažnije zadaće i načela na kojima je trebala djelovati Narodna hrvatska zajednica. Zaključeno je kako je Zajednica općehrvatska organizacija Hrvata u SAD i Kanadi, koja slijedi ideje i program američkog fraternalizma te djeluje kao dio zajednice američkih dobrotvornih organizacija. Narodna hrvatska zajednica nije samo osiguravajuća ustanova, nego nacionalna i domoljubna organizacija američkih Hrvata, koja brine o nacionalnim interesima hrvatskog naroda u Americi i Hrvatskoj. Njezino se članstvo sastoji gotovo isključivo od radnika, pa je Zajednica radnička organizacija koja je aktivna i solidarna s drugim organizacijama u radničkom pokretu Amerike.

Uprava Zajednice i članstvo bili su svjesni da će samo na tom programu moći razvijati i unaprijediti Narodnu hrvatsku zajednicu.

Bilješke:

1 "Narodni list", New York, 24. srpnja 1902.
2 Ibid., 20. veljače 1902.
3 "Zajedničar", Pittsburgh, 9. svibnja 1930.
4 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1902, str. 22.
5 "Narodni list", 1. rujna 1902.
6 Ibid., 18. rujna 1902.
7 Ibid., 23. travnja 1902.
8 "Zajedničar", 9. svibnja 1930.

9 "Narodni list", 15. listopad 1902.

10 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1902, str. 4.

11 Ibid.

12 Ibid., str. 5.

13 "Narodni list", 7. kolovoza 1902.

14 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1902, str. 16.

15 "Narodni list", 14. svibnja 1903.

Khuen-Hedervary, grof Karlo (1849-1918), madžarski političar; hrvatski ban 1883-1903, predsjednik madžarske vlade 1903. i 1910-12. U Hrvatskoj se služio represivnim metodama; gušio politička i građanska prava i hrvatsku autonomiju; provodio madžarizaciju. Izazvao opći otpor naroda koji ga je srušio. (Vidi Leksikon Leksikografskog zavoda, Zagreb, 1974, str. 465)

16 "Glas svobode", Pueblo, Colorado, 3. srpnja 1903.

17 "Narodni list", 13. svibnja 1903.

18 Zapisnik osme konvencije Narodne hrvatske zajednice, St. Louis, MO., 1904, str. 75.

19 "Obzor", Zagreb, 6. kolovoza 1904.

20 "Hrvatska zastava", Chicago, 22. rujna 1904.

21 Zapisnik osme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1904, str. 14.

22 Nadbiskupski arhiv Zagreb, Officium dioceseaneum, br. 3134/1902.

23 Ibid., br. 100/1905.

24 Ivan Čizmić, *Jugoslavenski iseljenički pokret u U. S. A. i stvaranje jugoslavenske države 1918*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1974, str. 22.

25 "Obzor", 16. veljače 1895.

Dobroslav Božić rođen je 1860. u mjestu Jošavi, u Bosni. Bogoslovni studij završio je u Pečuhu, u Mađarskoj. Kao mladi svećenik mnogo se bavio novinarstvom i bio dopisinik gotovo svih novina u Hrvatskoj. U kolovozu 1894. stigao je u Allegheny, na dužnost prvoga hrvatskog župnika. Uvelike je zaslužan za osnivanje i rad hrvatske župe i izgradnju hrvatske crkve u Alleghenyju. Njegovim zalaganjem izgrađena je i hrvatska crkva u Steeltonu. Sa svojih putovanja po Americi redovito je slao dopise za novine u Hrvatskoj, u kojima je opisivao Ameriku svoga vremena i život američkih Hrvata. Zaslužan je za osnivanje mnogih hrvatskih društava, napose Narodne hrvatske zajednice, u kojoj je bio iznimno aktivan. Umro je vrlo mlad, u 38 godini, od tuberkuloze.

26 *Posavska Hrvatska*, Brod na Savi, 23. veljače 1895.

27 *Pedeseta godišnjica društva "Svi sveti"*, Odsjek 1, HBZ, N. S., Pittsburgh, 1944, str. 17.

28 "Narodni list", 20. veljače 1902.

29 "Naša nada", kalendar za američke katoličke Hrvate, Cleveland, 1930, str. 70.

30 Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb, Zbirka biskupa Strossmayera, XI, A/Gloj., F. 1; Ivan Čizmić, Letters of Croatian Priests from the United States to Croatia about the Life of Croatian Immigrants (1894-1940), The European Emigrant Experience in the U. S. A., eddited by Walter Holbling and Reinhold Wagnleitner, Gunter Narr Verlag, Tubingen, 1992, str. 128.

31 "Narodni list", 25. veljače 1902.

32 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1902, str. 110.

U "Narodnom listu" dr. Kovačević uputio je otvoreno pismo Petru Pavlincu i A. C. Jankoviću, u kojemu piše: " Vi ste u Vašoj okružnici na odsjeke N. H. Z. u svojstvu predsjednika odnosno tajnika N. H. Z. ustvrdili, da imade 'visokoučenih' izdajica naroda hrvatskoga ovdje u Americi kano za potvrdu pisanja 'Napredka' koji je donio viest, da imade ovdje Hrvata, koji primaju plaću do Madjara, da razdvoje i upropaste N. H. Z. Pošto se među 'visokoučene' Hrvate u Americi imadem čast ubrajati i ja, to sam se odma bio obratio na Vas. Petre Pavlinče, da iznesete imena onih, koje Vi i A. C. Janković držite za 'visokoučene' izdajice, te mislite li možda i mene. Nu Vi niste imali smjelosti odgovoriti mi. Razmišljajući nas nekoliko 'visokoučenih', kako da postu-

pamo proti vama dvima, smislili smo, da nam se ne valja obraćati na porotni odbor N. H. Z. s tužbom proti vama, pošto ste Vi, Petre Pavlinče, ugled njegov javno podkopali, te se nalazi u nezakonitom stanju, jer ste protupravno jednog odbornika skinuli, a drugog namjestili, a opet na državni vas sud nismo htjeli dati, jer bi mi uz sramotu, koju ste nam nanieli imali još i dangube i stroška. Ne preostaje dakle, nego da vam jasno i pred čitavim hrvatskim narodom ovim pismom kažem, da - ako ne dokažete, da sam bilo ja, bilo ikoj od mojih osobno mi poznatih 'visokoučenih' prijatelja primio i jedan cent od mađarske vlade za rasciepiti i upropastiti N. H. Z., ili da smo u ikojem savezu bilo s kojom osobom ili s kojom vladom proti braći Hrvatima, te da smo 'izdajice' - da ste Vi Petre Pavlinče i Vi A. C. Jankoviću, obadva skupa i svaki za se podle kukavice, hulje i ništarije" ("Narodni list", 22. srpnja 1902).

33 "Narodni list", 25. ožujka 1902.

34 Ibid., 12. travnja 1902.

35 Ibid., 25. studenoga 1905.

36 "Naša nada", kalendar za američke katoličke Hrvate, 1930, str. 75.

37 "Hrvatska zastava", Chicago, 25. ožujka 1904.

38 Arhiv Biskupije križevačke, Križevci, br. 551/1903.

39 I. Čizmić, Jug. iseljenički pokret. ... ., str. 22.

40 Zapisnik osme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1904, str. 8.

41 Ibid.

42 Zapisnik druge konvencije Hrvatske zajednice, str. 25.

Nikola Polić rođen je 1842. u Kraljevici, u Hrvatskom primorju. Gimnaziju je pohađao u Rijeci, gdje se zarana počeo baviti politikom, pa je u 25. godini izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru. Izdavao je i list "Primorac". Kao oštri opozicionar postojećem režimu morao je napustiti Hrvatsku. Iselio je u Ameriku i 1880. nastanio se u Chicagu. U tom je gradu u listopadu 1892. godine pokrenuo list "Chicago". U listu je pisao kako je Chicago grad velike budućnosti, dakle i budućnosti hrvatskih doseljenika. Etničke skupine u Americi vrijede onoliko koliko glasova imaju na izborima i koliko se zanimaju za javni američki život. Doseljenici mogu pomoći staroj domovini samo ako u Americi budu nešto značili. Mnogi hrvatski doseljenici nisu razumjeli stajalište Nikole Polića. Međutim, on je bio uporan u svojim tvrdnjama i neumorno nastojao redovito izdavati svoj list. Kasnije je pokrenuo i drugi list i nazvao ga "Sloboda". List je uglavnom donosio vijesti iz Hrvatske. Izdavanje dvaju listova bila je velika žrtva za Polića, ali je on u tome bio uporan i dosljedan sve do svoje smrti 1902.

43 Ibid., str. 132.

44 Zapisnik polugodišnje sjednice Glavnog odbora Hrvatske zajednice, 26. siječnja 1896.

45 Zapisnik treće konvencije Hrvatske zajednice, 1896., str. 58.

Juraj Škrivanić rodio se u Dubrovniku 1861. i u tom je gradu završio i gimnaziju. Vojnu je karijeru započeo u austrijskoj vojsci. Kao gorljivi slavenofil politički se sukobio sa svojim pretpostavljenima. Zato je u prosincu 1886. iselio u Ameriku. Godine 1891. u Hobockenu pokreće list "Napredak". Sudjelovao je u osnivanju mnogih hrvatskih društava. List preseljava u Allegheny, gdje također osniva novčarski zavod Hrvatsku banku i agenciju za prijevoz putnika.

46 Zapisnik četvrte konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1897., str. 136. i 167.

47 Zapisnik sedme konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1902., str. 8.

48 Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a, 10. studenog 1904.

49 Zapisnik devete konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1906, str. 135.

50 Ante Tresić Pavičić, *Preko Atlantika do Pacifika, Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, 1907.

51 "Narodni list", 20. siječnja, 26. travnja i 28. travnja 1905.

52 Još na sedmoj konvenciji pojavile su se nesuglasice između delegata iz Chicaga i onih iz Alleghenyja, o čemu je u zapisniku sedme konvencije zabilježeno i ovo: "Delegati Maks Malić i Anton Nemanić stanu u sried dvorane a za njima svi delegati iz zapad-

nih država. Delegat Malić zamoli rieč i kaže, da je delegatom zapadnih država dosadilo slušati već osam dana u ovoj konvenciji razmirice alleghenske braće, koji su došli u konvenciju da svoje domaće prčkarije rešetaju, koje ne spadaju u dielovanje ove konvencije, i koje su na štetu svih zajedničara. On u ime zapadnih delegata prosvjeduje proti takovom radu i ako se od strane alleghenske braće neće pokoravati predsjedateljima, te se ponašati kako se to pristoji, delegati iz zapada, da će svi kako stoje odma napustiti dvoranu i poći doma k svojim odsjecima.

Predsjedatelj Juraj Mamek kaže, da je prisustvovao skupštini zapadnih delegata, koja je bila pozvata zato, da se vieča, kako bi se došlo na kraj ovom neliepom i neparlamentarnom ponašanju njekih pennsilvanskih delegata. Istini za volju, priznaje da ovdje ima liepi broj pametnih i razboritih delegata iz Pennsylvanije, ali na žalost ima i takovih, koji uvjek u sred dvorane skaču i rukama mašu i nikako se neće da umire, da sjednu na svoja mjesta i da se pokoravaju poslovnom redu konvencije. Zapadni delegati, da su zaključili, ako tomu ne bude kraj, da će smjesta izstupiti iz konvencije i otići svojim kućam, a za sve posljedice toga, neka stanovita braća krive sami sebe. Mamek moli nemirne delegate neka si uzmu primjer od zapadnih delegata i neka se parlamentarno vladaju, a zapadne delegate moli, neka se još malo strpe.

Delegat Anton Neimanić kaže, da će se zapadni delegati pokoriti molbi predsjedatelja, ali pod uvjetima, da, ako opet kakova buna nastane od strane alleghenskih delegata, da će ovu konvenciju, napustiti.

Delegat Josip Vrbos protestira u ime odsjeka broj 13 proti riečima predsjedatelja u kojima je isti krivio cielu Pennsylvaniju" (Zapisnik sedme konvencije NHZ-a, 1902, str. 101).

53 "Narodni list", 28. travnja 1905.

54 Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a, 5. rujna 1905.

55 "Narodni list", 16. veljače 1905.

A. C. Janković rođen je 1866. u Sisku gdje je učio knjigotiskarski obrt. U Ameriku je doselio 1885. i radio na gradnji Panamskog kanala. Od 1890. živi u Chicagu, gdje obavlja razne teške poslove.

Godine 1894, nakon što je svladao engleski jezik, radio je kao blagajnik u Cook Countyju. Godinu dana kasnije osniva svoju banku i putničku agenciju, a ujedno radi i kao javni bilježnik u Chicagu. Sudjeluje u osnivanju mnogih hrvatskih društava, a 1899. izdaje i list "Branik".

56 Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a, 6. srpnja 1905. i 5. rujna 1905.

57 "Narodni list", 16. veljače 1905.

58 Ibid., 20. lipnja 1906.

59 "Hrvatska zastava", 3. kolovoza i 12. listopada 1905.

60 "Narodni list", 3. kolovoza 1905.

61 "Hrvatska zastava, 10. kolovoza 1905.

62 Ibid., 12. travnja 1906.

63 Zapisnik devete konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1906, str. 72.

64 "Hrvatska zastava", 4. listopada 1906.

65 Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a 21. kolovoza 1908, str. 64.

66 "Zajedničar", br. 45, 1908, str. 7.

67 "Narodni list", 29. rujna 1908.

68 Ibid., 14. kolovoza 1908.

69 Ibid., 19. kolovoza 1912.

70 "Hrvatski glasnik", 18. rujna 1909.

71 "Narodni list", 24. siječnja 1908.

72 Zapisnik četvrte konvencije Hrvatske sveze na Pacifiku, Sacramento, Ca., 28. rujna 1916.

73 Trogodišnje izvješće glavnog računovođe Narodne hrvatske zajednice Josipa Marohnića na desetoj konvenciji NHZ-a, 1909.

74 Zapisnik desete konvencije Narodne hrvatske zajednice, Calumet, Mich., 1909, str. 7.

75 Ibid., str. 9.

76 Ibid.

77 "Zajedničar", br. 26, veljača 1907,

78 Ibid., 1909, br. 53, str. 14.

79 Prema pisanju lista "Radnička straža" iz Chicaga, Hajdić se protivio daljnjem izlaženju "Zajedničara" jer se, tobože, već bio dogovorio prethodno s Josipom Marohnićem da njegov list "Hrvatski glasnik" iz Pittsburgha preuzme ulogu "Zajedničara" i da se za to Marohniću plaća 4 000 dolara godišnje ("Radnička straža", 24. rujna 1909).

80 Zapisnik desete konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1909., str. 38-40.

81 "Zajedničar", br. 59, studeni 1909,

Niko Gršković rođen je 1863. u Vrbniku na otoku Krku. Gimnaziju i bogosloviju završio je u Senju. Kao kapelan služio je u nekoliko mjesta senjske biskupije. Politički se angažirao u Stranci prava i povezao s njezinim osnivačem Antom Starčevićem. U to je vrijeme uređivao i pravaški dnevni list "Hrvat". Zbog političkih sukoba s vlastima i crkvenim starješinama, ozlojeđen općim političkim stanjem i kojekakvim trzavicama i osobnim borbama u samoj Stranci prava, već je 1901. godine emigrirao u SAD, nastanio se u Chicagu, gdje je bio župnik jedne od hrvatskih katoličkih župa u tom gradu. Uskoro nakon dolaska u SAD Gršković se učlanjuje u dobrotvornu organizaciju Narodnu hrvatsku zajednicu. Godine 1901, zajedno s najstarijim hrvatskim novinarom u SAD Nikolom Polićem počinje izdavati list "Sloboda". Kasnije je list nazvan "Hrvatska sloboda" i od 1904. godine izlazi u Clevelandu, kamo je Gršković preselio. Prvi znatniji uspjeh u iseljeništvu Gršković postiže 1909. godine na calumetskoj konvenciji Narodne hrvatske zajednice, kada je izabran za potpredsjednika i prvog urednika tjednoga službenog lista Zajednice - lista "Zajedničar". Od tada Gršković sudjeluje u svim važnijim zbivanjima među hrvatskim iseljeništvom u SAD. Njegove najveće zasluge u društveno-političkom angažiranju naših iseljenika očitovale su se za vrijeme njegova urednikovanja i izdavanja "Hrvatskog svijeta", kada je za punih 25 godina u uredničkim člancima danomice pisao o ljudima i događajima koji su zasijecali u svagdašnji život hrvatskih iseljenika. Kao urednik i vlasnik "Hrvatskog svijeta" borio se za oslobođenje hrvatskog naroda.

82 Zapisnik desete konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1909., str. 27.

83 Ibid., str. 50.

84 Ibid., str. 45.

Ivan Čizmić, The Experience of South Slav Immigrants on Ellis Island and the Establishment of the Slavonic Immigrant Society in New York, In the Shadow of the Statue of Liberty, Immigrants, workers and citizens in the American Republic, 1880-1920, Pariz, 1982, str. 78.

Četvrto poglavlje

NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA-BROJNA I MOĆNA ORGANIZACIJA

Nekoliko godina prije prvoga svjetskog rata najuspješnije je razdoblje u razvoju Narodne hrvatske zajednice, kako po broju novo upisanih članova, tako i po finacijskim rezultatima. Međutim, još su važnije u tom razdoblju bile raznovrsne humanitarne akcije te društveni i politički program Zajednice.

Uoči jedanaeste konvencije u Kansas Cityju u rujnu 1912. Zajednica je imala 24 532 člana i 5 642 njihova bračna druga, dakle ukupno 30 174 osobe, okupljene u 473 odsjeka. Imetak Zajednice povećao se na

Delegati 11. konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1912. god. u Kansas Cityju, Kansas

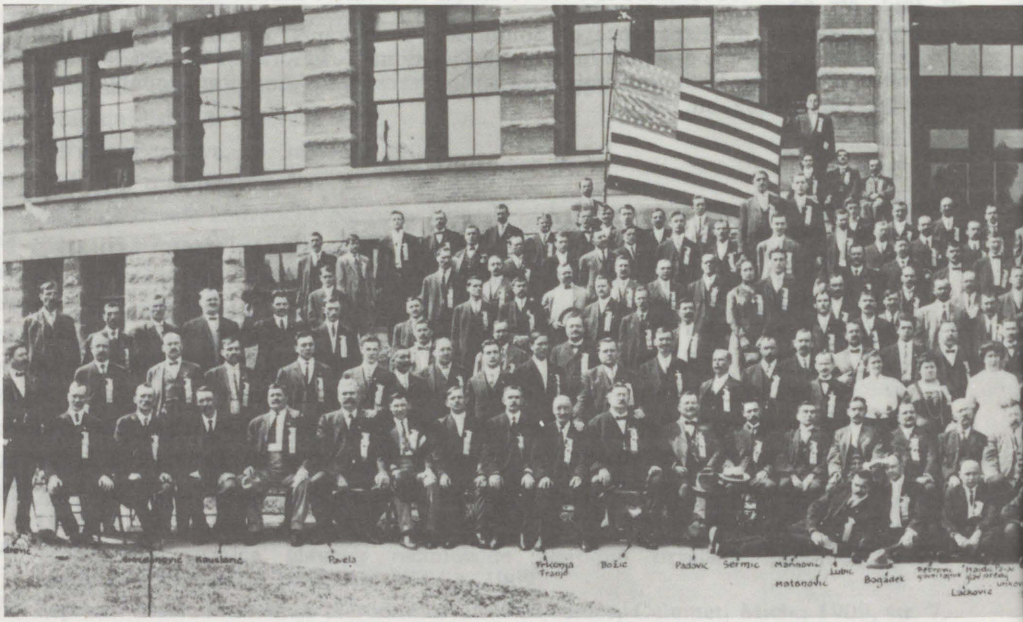

249 577 dolara. Iako su delegati na nekoliko proteklih konvencija iskazivali želju da se imetak NHZ-a ne ulaže samo u banke već i u bondove, to je ostvareno uoči jedanaeste konvencije, kada je u različite bondove uloženo 112 000 dolara.

Spoznaja o nekoliko desetaka tisuća članova okupljenih u NHZ-u, uz velika novčana sredstva kojima je organizacija raspolagala, uvjerili su delegate jedanaeste konvencije da oni upravljaju sudbinom tada već moćne i brojne organizacije, koja počinje dobivati sve veću ulogu u američkome fraternalističkom pokretu. Osim toga, NHZ je uvelike preuzela odgovornost za sudbinu američkih Hrvata, a organizacija je sve više utjecaja imala i na događaje u staroj domovini Hrvatskoj. Zato je glavni predsjednik Hajdić u svojoj poslanici naglasio: "Mirnom dušom mogu uztvrditi, da stojimo na predvečerju teškog i ozbiljnog rada, kakov je teško koju dosadanju konvenciju čekao; da nas čeka rješenje takovih pitanja, od kojeg će odvisiti budući razvitak i boljak N.H.Z., a da bi samo jedana krivi zaključak mogao biti zlokobnim i po nju i po njezino članstvo."[1]

Međutim, Narodnom hrvatskom zajednicom upravljali su već iskusni i provjereni hrvatski fraternalisti, koji su proveli organizaciju kroz mnoge teške, kontradiktorne i vrlo osjetljive događaje, pa nije bilo bojazni da neće naći putove prema još uspješnijoj budućnosti organizacije. Među njima se svakako isticao Josip Marohnić. On na desetoj konvenciji u Calumetu, MI, nije izabran u Glavni odbor, ali su te tri godine bile razdoblje u kojemu se Marohnić pokazao pravim vođom američkih Hrvata. Djelovao je u American Fraternal Coungressu i sudjelovao na mnogim njegovim sastancima. Stječe dragocjena stručna znanja o životu i radu američkog fraternalizma. Uspostavlja i održava dobre odnose s

Josip Marohnić, predsjednik Narodne hrvatske zajednice, 1912–1921.

vodstvom ostalih slavenskih etničkih skupina. Zajedno s njima bori se za interese i bolji položaj Slavena u američkom društvu. Preko svoga lista "Hrvatski glasnik" iz Pittsburgha utječe na javno mnijenje u hrvatskoj zajednici u SAD. Zato na jedanaestoj konvenciji nije bilo dileme o tome da Marohnić treba biti predsjednik NHZ-a, što je većina delegata i potvrdila. Osim toga, konvencija je donijela odluku da glavni predsjednik bude stalni djelatnik u uredu Zajednice, a prema pravilima usvojenim na konvenciji, određene su mu vrlo velike ovlasti: "Glavni predsjednik - koji je stalno namješten u gl. uredu - imade vrhovni nadzor koli nad onim glavnim odbornicima, koji su stalno namješteni u uredu, toli i nad ostalim namještenicima u uredu NHZ. Svakog namještenika, kao i stalno namještene gl. odbornike, imade pravo suspendirati radi nevršenja propisanih dužnosti i njegovo mjesto privremeno popuniti zamjenikom, a sa odobrenjem većine članova izvršnog i nadzornog odbora može ga lišiti službe."[2]

Nakon jedanaeste konvencije dodatno se pojačalo zanimanje hrvatskih iseljenika za NHZ, što potvrđuje i činjenica da se samo u 1913. godini u Zajednicu učlanilo 6 625 novih članova. Taj neočekivano velik broj članova u tako kratkom vremenu izazvao je pozornost hrvatskoga iseljeničkog tiska, a "Hrvatski glasnik" je pisao: "Lijepo ovdje ističe glavni predsjednik Zajednice, da iako ovakova porasta ne pamti historija Nr.Hrvatske Zajednice, da ne smijemo sada spavati, već treba da i nadalje radimo oko procvata naših potpornih organizacija, pa da nas - Hrvata - od preko po milijuna u Ujedinjenim Državama nastanjenima, ne bude tek samo oko 60.000 u potpornim organizacijama, već da broj članova same Narod. Hrvatske Zajednice dignemo na 150.000, jer ako ikomu, a to nama Hrvatima su potporne organizacije potrebite, jer - 'Pregled' kaže - od 277 mrtvih članova Zajednice tečajem 1913. god. 78 ih je poginulo na radnjama." "Hrvatski glasnik" je priopćio još jedan zadivljujući podatak: od svog osnutka 4. rujna 1894. pa do 31. prosinca 1913. Zajednica je svojim članovima isplatila dva milijuna osam stotina i osam tisuća četiri stotine šezdeset i dva dolara, što kao osmrtnine, što kao pomoć bračnim drugovima, što u ime invalidnine i pomoći bolesnim članovima, a trećina novca poslana je i u Hrvatsku.[3]

U Glavnom odboru sve se češće raspravljalo o tome na koji način što bolje organizirati Narodnu hrvatsku zajednicu i kako u njezino članstvo privući što više Hrvata. Tim se pitanjem posebno bavio glavni predsjednik Josip Marohnić, koji je u srpnju 1913. u listu "Zajedničar" počeo objavljivati seriju članaka s naslovom "Hrvati i Amerika". Marohnić je ponajprije želio upoznati čitatelje lista s prilikama u američkome fraternalističkom pokretu, spominjući kako su mnoge dobrotvorne organizacije koje su počele djelovati u SAD prije pedesetak godina tako uspješno napredovale u svom radu i povećale članstvo da fraternalistički pokret okuplja gotovo osam milijuna članova. Nikada u povijesti Amerike, tvrdi on, zajedništvo i bratstvo među ljudima nisu bili tako izraziti kao u prvom desetljeću XX. stoljeća. Bratske organizacije osim svoje osnovne zadaće - osobnoga i obiteljskog osiguranja, mogu se ponositi i svojim visokim utjecajem na članstvo, koje djelovanjem u dobrotvornim organizacijama zauzima sve važnije mjesto u američkom društvu. Pravi duh fraternalizma pomaže članstvu u oblikovanju i odabiru moralnih vrijednosti i pomaže ljudima da se odluče za dostojniji osobni i obiteljski život. Marohnić doslovce kaže: "Još se nije čulo za jednoga člana dobrotvorne organizacije, koji redovito polazi svoje sjednice i koji sluša i prima razne dobre nauke i poduke, da bi bio zao čovjek, da bi zanemarivao svoju obitelj, da bi zlo odgajao svoju djecu, da bi postao nepoželjan građanin i zao član ljudskoga društva."[4]

Zadaća i cilj bratskih organizacija, prema Marohniću, trebaju biti poznate i prihvatljive razumnim i dobronamjernim ljudima. Koristi koje donose svom članstvu svakako razumijevaju i određene obveze članova. Oni, naime, trebaju raditi u interesu svoje zajednice, međusobno se poštovati, cijeniti i podupirati te njegovati one humane vrijednosti koje unapređuju život pojedinca i cijele organizacije.

Dobrotvorne organizacije ne postoje zato da gomilaju dobit za sebe ili pojedince. One posluju bez profita i svojim članovima osiguravaju zaštitu uz najnižu cijenu. Upravo su zato naišle na velik odaziv među siromašnim radnicima, koji ne mogu plaćati osiguranje različitim osiguravajućim društvima koja posluju na osnovi visokih zarada. Ali nije riječ, kaže Marohnić, samo o pogodnostima osiguranja, već o humanom načelu američkog fraternalizma, koje ponajviše privlači milijunsko članstvo u redove zajednica. Važno je da to zanimanje neće slabiti i da je bratskim organizacijama osigurana budućnost. Tome u prilog govori i činjenica da su dobrotvorne organizacije svoje poslovanje prilagodile državnom zakonodavstvu, pa su glede novčanog poslovanja osigurale čvrste i jake temelje. Iskustva dobrotvornih organizacija pokazala su se vrlo pozitivnima i uspješnima. Vodeći ljudi u njima oduševljeni su radom, pa će dobrotvorne organizacije sigurno sve češće postizati svoje plemenite ciljeve u korist svoga članstva i cijelog društva.[5]

Ocijenivši pozitivnim rad američkih fraternalističkih organizacija, Marohnić u svom članku postavlja važno pitanje: Kakav je položaj

američkih Hrvata u američkome fraternalističkom pokretu? Jesu li i Hrvatima potrebne bratske organizacije?

Marohnić na to potvrdno odgovara, ističući kako je nekoliko desetaka tisuća Hrvata u Narodnoj hrvatskoj zajednici velik poticaj, ali i svojevrsni fenomen. Prije svega, čudno je, kaže Marohnić, da najveća hrvatska organizacija nije niknula,razvila se i održala u Hrvatskoj, gdje žive milijuni Hrvata, nego je nastala i održala se baš u Americi. No to može biti čudno samo nekome tko ne poznaje prilike u Hrvatskoj, gospodarski zapuštenoj i politički ugnjetenoj, u kojoj tuđinske vlasti nikad nisu brinule o hrvatskom narodu. I hrvatska inteligencija, ističe Marohnić, snosi dio odgovornosti za to jer je mislila kako sama može preuzeti brigu o narodu i nije se osobito brinula da odgoji narod tako da brine o sebi i postane sposoban sam odlučivati o svojoj sudbini. Međutim, najbolji dokaz da hrvatski ljudi i sami mogu postići nešto lijepo i veliko upravo je Narodna hrvatska zajednica u Americi. To nije bilo lako postići, bilo je mnogo poteškoća, ali su zato i rezultati očitiji. Da nije bilo Narodne hrvatske zajednice, najveći dio Hrvata bio bi izgubljen u prostranoj Americi. Zajednica je okupila najbolji dio hrvatskog iseljeništva i spasila ga za svoj narod. Bez Zajednice mnogi Hrvati više ne bi ni znali govoriti hrvatski, a ako bi i znali, ne bi to željeli. Ona je razvila hrvatsku zastavu u Americi i Hrvate uvela u društveni život, pokazavši im što znači biti organiziran. Ondje gdje su djelovali odsjeci NHZ-a podignute su hrvatske crkve i škole te osnovana druga kulturna društva.[6]

Nakon afirmativnog osvrta na rad Zajednice i njezina članstva, Marohnić je u svojim člancima "Hrvati i Amerika" objavio kritičku analizu stanja hrvatskog fraternalizma, s jasnom porukom da treba još štošta napraviti za uspješan razvoj hrvatskog fraternalizma u Americi. Prije svega, ističe Marohnić, nema većeg mjesta u Americi gdje nema Hrvata. Nema tvornice ili većeg poduzeća u kojemu nije uposleno više hrvatskih radnika. Širom Amerike živi velik broj Hrvata, a ipak ih je razmjerno malo učlanjeno u Zajednicu. Što je razlog tome? Treba istaknuti da su dobrotvorna društva u Hrvatskoj rijetkost, a hrvatski su iseljenici prije dolaska u Ameriku bili dobro upućeni samo u vojnu obvezu i plaćanje poreza, i u potrebu potpune poslušnosti tuđinskom režimu u njihovoj domovini. Došavši u Ameriku, gdje se slobodno živi i gdje su počeli dostatno zarađivati za život, mnogi su naši ljudi pogrešno zaključili kako se ne trebaju udruživati, često razmišljajući na načelu: "Što će meni društvo? Moj je dolar moje društvo!" Naši ljudi nisu slijedili primjer Amerikanaca, koji su dobro uočili da je njihovo članstvo u dobrotvornim organizacijama u biti njihov imetak, koji mogu čuvati za sebe ili svoju obitelj. Zato Marohnić s nelagodom komentira: "Pošto nas imade svakakvih u Americi, naći će se možda koja pokvarena duša, koja će ove moje riječi iskriviti i odjenuti ih drugim ruhom, računajući da u mutnom ribe lovi. Ali svaki misaoni i ozbiljan čovjek znade, da sve tri hrvatske Zajednice u Americi ne broje 50 000 članova, a znajući da nas Hrvata u Americi imade barem 400 000, nameće se svakomu pitanje zašto taj naš

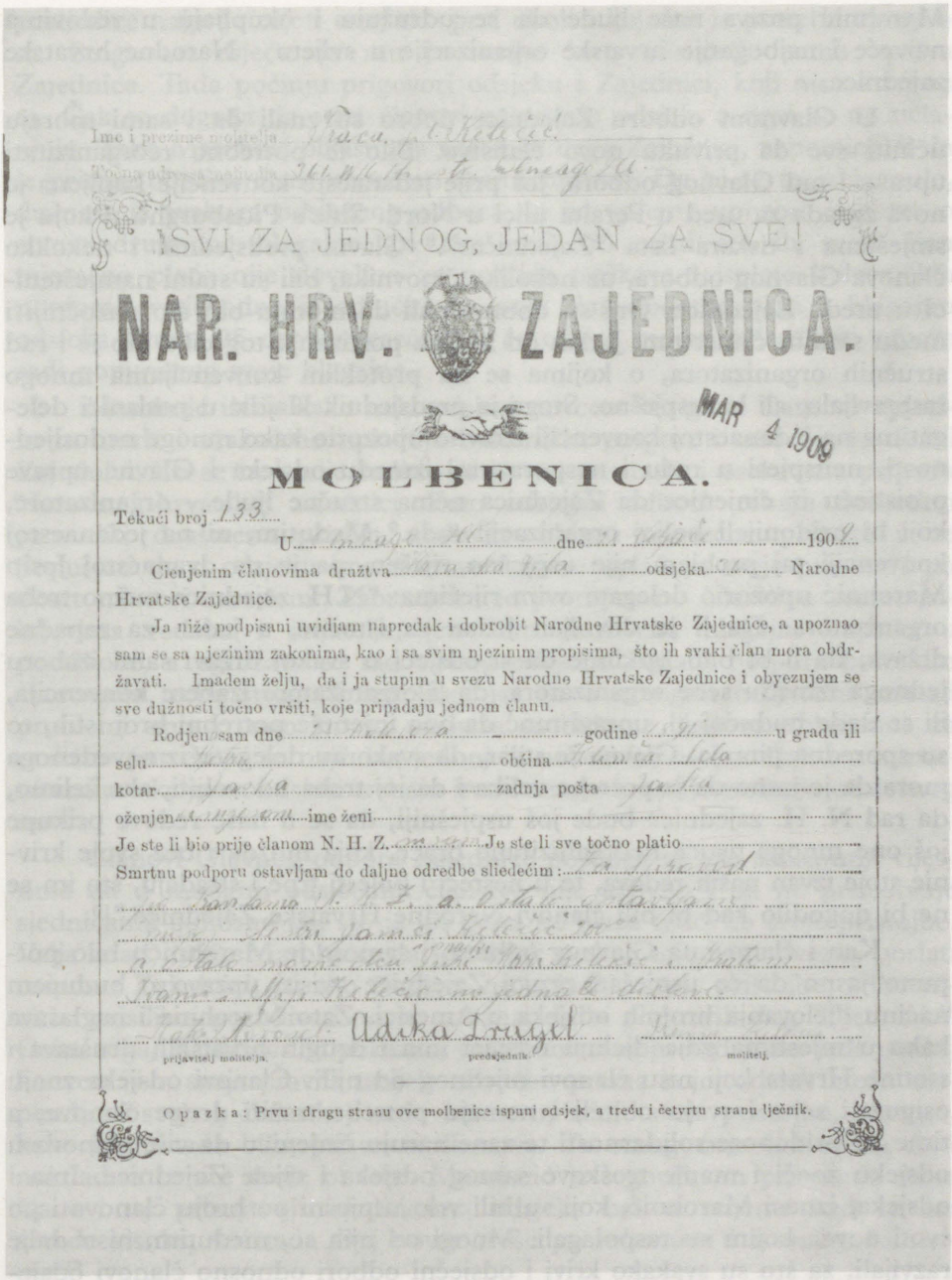

Ime i prezime molitelja

SVI ZA JEDNOG, JEDAN ZA SVE!

NAR. HRV. ZAJEDNICA.

MAR 4 1909

MOLBENICA.

Tekući broj 133

U ..... dne ..... 190..

Cienjenim članovima družtva ..... odsjeka ..... Narodne Hrvatske Zajednice.

Ja niže podpisani uvidjam napredak i dobrobit Narodne Hrvatske Zajednice, a upoznao sam se sa njezinim zakonima, kao i sa svim njezinim propisima, što ih svaki član mora obdržavati. Imadem želju, da i ja stupim u svezu Narodne Hrvatske Zajednice i obyezujem se sve dužnosti točno vršiti, koje pripadaju jednom članu.

Rodjen sam dne ..... godine ..... u gradu ili selu ..... občina ..... kotar ..... zadnja pošta ..... oženjen ..... ime ženi ..... Je ste li bio prije članom N. H. Z. ..... Je ste li sve točno platio ..... Smrtnu podporu ostavljam do daljne odredbe sliedećim: .....

Adika Drugel

prijavitelj molitelja. predsjednik. molitelj.

Opazka: Prvu i drugu stranu ove molbenice ispuni odsjek, a treću i četvrtu stranu lječnik.

Pristupni list u Narodnu hrvatsku zajednicu (Molbenica 1909.)

narod ne stupa u društva, u organizacije."[7] Svakome bi trebalo biti jasno da je pogrešno misliti kako im se ništa ne može dogoditi u Americi i kako će uvijek biti zdravi te za nekoliko godina otputovati natrag u domovinu. Nažalost, iskustva mnogih bila su sasvim oprečna. Zato

Marohnić poziva naše ljude da se udružuju i okupljaju u redovima najveće i najbogatije hrvatske organizacije u svijetu - Narodne hrvatske zajednice.

U Glavnom odboru Zajednice dobro su znali da i sami moraju učiniti sve da privuku novo članstvo. Bilo je potrebno reorganizirati upravu i rad Glavnog odbora. Još prije jedanaeste konvencije kupljena je nova zgrada za ured u Peralta ulici u North Side's Pittsburghu u koju je smještena i tiskara lista "Zajedničar".[8] Glavni predsjednik i nekoliko članova Glavnog odbora, uz nekoliko činovnika, bili su stalni namještenici u uredu Zajednice. Oni su dobro znali da moraju biti što nazočniji i među samim članstvom. Jedan od načina postizanja tog cilja bio je i rad stručnih organizatora, o kojima se na proteklim konvencijama mnogo raspravljalo, ali bezuspješno. Stoga je predsjednik Hajdić u poslanici delegatima na jedanaestoj konvenciji izravno upozorio kako mnoge nedosljednosti, neuspjesi u radu i nesporazumi između odsjeka i Glavne uprave proistječu iz činjenice da Zajednica nema stručne ljude - organizatore, koji bi pridonijeli boljoj organizaciji rada.[9] Međutim, ni na jedanaestoj konvenciji taj problem nije uspješno riješen, pa je na dvanaestoj Josip Marohnić upozorio delegate ovim riječima: "N.H. zajednica nužno treba organizatora. Da li je dovoljan jedan za istočne, a jedan za zapadne države; da li bi bilo zgodnije da si odsjeci u svakoj državi sami izaberu jednoga između sebe organizatora, da li organizatore izabere konvencija, ili se dade budućoj gl. upravi moć da ona imenuje potrebni broj istih, to su sporedna pitanja. Glavna je stvar, da svakomu delegatu iz navedenoga mora da je jasno da je potreba velika i da joj treba udovoljiti, ako želimo, da rad N. H. zajednice bude još uspješniji, da se u naše redove prikupe još one mnoge tisuće neorganizirane braće, koja možda i bez svoje krivnje stoje izvan naših redova, te u nesreći i bolesti trpe i stradaju, što im se ne bi dogodilo kad bi bili članovi Narodne Hrvatske Zajednice."[10]

Kao i članovima Glavnog odbora, i samom je Marohniću bilo potpuno jasno da će uspješan razvoj Zajednice ovisiti upravo o budućem načinu djelovanja brojnih odsjeka u Americi. Zato Marohnić i naglašava kako u mjestima gdje djeluju odsjeci ima i drugih hrvatskih društava i stotine Hrvata koji nisu članovi nijednog od njih. Članovi odsjeka znaju osigurati sebe i svoju obitelj i nemaju potrebe tražiti druge članove, a time ne pridonose solidarnosti te zanemaruju činjenicu da više članova u odsjeku znači i manje troškove samog odsjeka i cijele Zajednice. Ima i odsjeka, iznosi Marohnić, koji su bili vrlo uspješni po broju članova i po svoti novca kojim su raspolagali. Mnogi od njih se, međutim, nisu dalje razvijali, za što su svakako krivi i odsječni odbori odnosno članovi odsjeka. Neki odsjeci sa stotinu članova ponašali su se kao da je taj broj sasvim dovoljan. U nekim *boarding housesima* bilo je i po 30 *bordera*, a da se vlasnik nije pobrinuo za njihov upis u Zajednicu.

Poslovanje u odsjecima nije uvijek bilo uspješno. Poznato je da je blagajna odsjeka zaštićivala svakoga člana, kojemu je i pripadala i jednaka svota novca. Međutim, kad se ta blagajna isprazni neposredne

posljedice najprije osjeti onaj tko prvi oboli i kojemu je potrebna potpora. Stoga on osjeća da mu je svatko kriv, a najviše sama uprava Zajednice. Tada počinju prigovori odsjeku i Zajednici, koji nisu krivi za to. Čak se događa da stari članovi napuštaju odsjek, a novi se ne učlanjuju. Tako Marohnić objašnjava nastanak duga Zajednici, napominjući da je pritom oboljeli član prepušten svojoj sudbini. Da bi se to izbjegnulo, dužnost je svakoga odsječnog odbora da na vrijeme upozori članstvo o stanju društvene blagajne, pa ako onih 50 centi što ih svaki član mjesečno plaća nije dovoljno za pokriće troškova i isplate bolesničkih potpora, svrsishodno je odlučiti da svaki član dodatno plati u blagajnu odsjeka barem 25 centi mjesečno ili će odsjek morati priređivati zabave radi popunjenja svoje blagajne.

Marohnić ističe kako neki odsjeci novcem što ga je članstvo uplatilo za umrle i osakaćene isplaćuju bolesničke potpore i tako ostaju dužni Zajednici. To se ne smije raditi, jer novac za umrle i osakaćene pripada Narodnoj hrvatskoj zajednici. Zato odsječni odbori trebaju dosljedno provoditi društvena pravila, redovito ubirati mjesečne prinose i ne dopuštati da u odsjeku ima članova koji ne uplaćuju svoje prinose i po deset mjeseci zaredom. Zabranjeno je protupravno izlaziti u susret zahtjevima rođaka i prijatelja, jer time društvena blagajna zapada u poteškoće, a ugrožava se rad cijelog odsjeka. Isplatu potpora bolesnim članovima treba strogo kontrolirati jer su u mnogim odsjecima nastali problemi upravo zato što su sredstva za bolesne članove isplaćivana za različite potrebe, i to najčešće jednoj ili nekolicini osoba. Čak i u humanitarnim akcijama odsjeci trebaju imati stroge kriterije trošenja odsječnog novca.

Članovi Glavnog odbora Zajednice postajali su sve zabrinutiji vijestima da u mnogim odsjecima članstvo nije aktivno i da ne prisustvuje sjednicama odnosno da, što je još gore, ne plaća redovito svoje pristojbe. Valja znati, ističe Marohnić, da je odsjek svakog mjeseca obvezan poslati raspored Zajednici, pa ako članstvo ne uplaćuje svoje pristojbe, odbornici su prisiljeni posuđivati novac u banci da bi podmirili dug Zajednici.[11] Osim toga, Zajednica je pokazala veliku toleranciju kad je na jedanaestoj konvenciji u svoja pravila unijela odredbu prema kojoj odsjek može suspendirati svakog člana koji redovito ne uplaćuje svoje pristojbe, a ne ga, kako je do tada bilo, brisati iz članstva. To omogućuje članovima da i naknadno izmire svoje obveze. Marohnić je s gorčinom primijetio kako članovi ne prisustvuju sjednicama odsjeka baš u vrijeme kad su im zarade visoke, već tada svoj novac troše po *saloonima* i *boarding housesima*.[12]

Nastojeći suzbiti neke nepovoljne pojave u odsjecima, list "Zajedničar" je uputio sljedeći apel: "Članstvo odsjeka Narodne Hrvatske Zajednice, kadro je napredku našeg narodnog života najviše doprinijeti. Pa bio to i najmanji odsjek, ma brojio samo 20 članova, ovi su članovi kadri, ako hoće, mjesečno barem dva nova člana dovesti u Zajednicu. Veći pak odsjeci mogu mjesečno dovesti daleko veći broj

članova, te tako od neorganiziranog i rastepenog našeg naroda, stvoriti veliki organizirani narod, veliku Narodnu Hrvatrsku Zajednicu. Svaki od nas znade, da onaj koji nije u nikakvom dobrotvornom društvu i Zajednici - velim - koji nije član Narodne Hrvatske Zajednice, taj je, sa malom časnom iznimkom, mrtav za svaki hrvatski pokret i instituciju u Americi. Uprimo dakle sve svoje sile, radimo odlučno i ustrajno, da se naši odsjeci, naša organizacija množi, pa ćemo u skoroj budućnosti osjetiti i viditi na svim točkama našeg narodnog života veliki moralni i materijalni napredak."[13]

U Glavnom odboru znali su koliku važnost za život, rad i napredak Narodne hrvatske zajednice ima iseljenički tisak. Marohnić je jasno upozorio kako hrvatske iseljeničke novine trebaju uočavati sve bitne probleme života iseljenih Hrvata i na svojim stupcima nuditi najbolja rješenja. Nažalost, iseljenički je tisak imao svojih slabosti, a često je nesvrsishodno pisao o nekim svjetskim zbivanjima i općim temama zanemarujući pritom svakidašnja pitanja svoga naroda u Americi. U iseljeničkom tisku nema dovoljno napisa o nužnosti zdravog udruživanja i razvijanju nacionalnih organizacija. Nažalost, mnogi listovi služe interesima pojedinaca ili manjih skupina, koje ni same nemaju osobit odnos prema bratskim organizacijama američkih Hrvata.

Svoju seriju "Hrvati i Amerika" Marohnić je završio zaključcima kako pojedinci, odsjeci, društva i tisak trebaju još štošta napraviti, i to sve u skladu s pravilima Narodne hrvatske zajednice, usvojenima na jedanaestoj konvenciji 1912. u Kansas Cityju:

"1. Raditi oko dobrog imena, razvitka i dobrobiti NHZ i njezinih odsjeka;

2. Postati građaninom SAD;

3. Živjeti moralno i pošteno;

4. Čuvati se svih zlih djela, koja bi mogla škoditi dobrom imenu NHZ, njezinih članova i hrvatskog naroda uopće."[14]

Podmladak i Dječji dom Narodne hrvatske zajednice

Iseljenička društva i organizacije koje nisu pridavale dovoljno pozornosti svom mladom naraštaju najčešće su za nekoliko godina prestale postojati. Stariji su ostajali bez sljedbenika jer ih je nova sredina asimilirala - prihvatili su njezine običaje, navike, tradiciju i jezik. Zato su u Narodnoj hrvatskoj zajednici počeli rano razmišljati kako organizirati mladi naraštaj - djecu svojih članova. Na jedanaestoj konvenciji je Josip Marohnić dao prijedlog za osnivanje podmlatka. Nažalost, tada nije bio dokraja shvaćen jer su mnogi delegati imali različito mišljenje o tome. Nije im bio jasan cilj ni zadaća podmlatka, a mnogi su bili skeptični glede ostvarenja te ideje unutar Zajednice.[15] Međutim, pobornici te zamisli nisu posustali, pa su se za dvanaestu konvenciju Zajednice bolje

pripremili. "Zajedničar" je u nekoliko brojeva upoznavao članstvo s idejom i programom podmlatka. Bila su sastavljena pravila te objavljena u listu, koji je tom prilikom pisao kako su tisuće djece zajedničara osigurani u različitim tuđim osiguravajućim društvima, a još je onih koji nisu uopće osigurani. Kad bi Zajednica imala svoj podmladak, svi bi sigurno ušli u njegovo članstvo. Zato je, prema pisanju "Zajedničara", potrebno poduzeti sve da se hrvatska djeca barem donekle osiguraju i pripreme za društveni život u Zajednici. Ako se to može postići u redovima vlastite organizacije, onda treba spriječiti da druge organizacije zarađuju na hrvatskoj djeci. Da bi pridobio članstvo za ideju podmlatka, "Zajedničar" je objavio članak iz lista "Fraternal Monitor", u kojemu piše: "Kao što u svemu, tako bi i u ovoj stvari roditelji radili u prvom redu da djecu privikavaju na društveni život. Pojedine organizacije možda će se razlikovati u načinima i provađanju ove ideje, ali je glavno da se svim onim organizacijama, koje to žele, omogući postignuće cilja. Istaknuto je da bi djeca pripadala ovakvoj organizaciji do stanovite dobi, kad bi se dovoljno uputila u društveni život i bila sposobna da stupe u redove organizacije svojih roditelja. Pitanje o načinu uplaćivanja te o smrtnim slučajevima među djecom isto je tako važno kao i u redovima odraslih zajedničara. Nipošto ne stoji prigovor da bi osnutak dječjih organizacija bio na štetu zajedničarstva. Taj prigovor dolazi samo od neprijatelja ovoga pokreta. Prihvatom i ustanovljenjem ovakve organizacije pruža se članstvu neiscrpivo polje rada za budućnost svoje organizacije. U takvim organizacijama moći će se djecu bolje privikavati na one uzvišene ideje zajedničarstva, zajedničkog rada, međusobnog pomaganja, a to su najveće istine i najplemenitiji ciljevi cijeloga čovječanstva."[16]

Marohnić je članstvu Zajednice uputio poziv za osnivanjem podmlatka, napominjući da Zajednica neće moći računati na mladi naraštaj američkih Hrvata ako sami Hrvati ne budu svoju djecu privikavali na društveni život i upućivali ih u svoja društva i organizacije. Svake godine članstvo Zajednice postaje sve starije, mnogi umiru, a ne može se stalno računati na pridošlice iz Hrvatske. Ne može se također očekivati da će pripadnici drugih naroda učlanjivat se u Narodnu hrvatsku zajednicu. "Na koga se dakle može računati da će umnažati naše redove, ako ne na djecu onih zajedničara koji će ostati ovdje? Jasno je iz toga da je potreba pomladka N. H. zajednice velika i očita."[17]

Na dvanaestoj konvenciji 1915. Marohnić je delegatima predložio nacrt pravila i u poslanici istaknuo: "Braćo i sestre, ovoj dvanaestoj konvenciji naše Zajednice pala je dužnost i čast da pred cjelokupno članstvo naše organizacije iznese pravila za osnivanje i rad njenog novog odjeljenja, koje će se zvati 'Pomladak NHZ'. Držimo vazda na umu, da ćemo ustrojenjem ove mlade organizacije postići to da narodna hrvatska svijest prodre u srca naše mladeži i u njima se udomi, da djecu našu sačuvamo, uzgojimo i priredimo za buduće članove Narodne hrvatske zajednice. Da

Danica Rački, upraviteljica Podmlatka Narodne hrvatske zajednice

nam se krv naše krvi ne otuđi, da nauče jezik svojih roditelja, i da se donekle upoznaju s krvavom prošlošću naroda čijeg su porijekla. Mi stariji jedan za drugim otići ćemo 'kud se za vazda gre', pak nama je dužnost da se na vrijeme pobrinemo za naše potomke, koji će naše narodne redove i ubuduće popunjavati, te našu narodnu hrvatsku stvar častno zastupati u ovoj zemlji."[18]

Konvencija je prihvatila prijedlog pravila o osnivanju podmlatka prema kojima je članom moglo postati svako dijete hrvatskoga i slavenskog podrijetla od 6 do 16 godina. Određeno je također da glavno sjedište podmlatka bude u Pittsburghu, u uredu Zajednice, te da se u svakoj većoj naseobini iseljenika osnuju *gnijezda*, odnosno male podružnice podmlatka. Za upravitelja podmlatka izabrana je istaknuta javna djelatnica Danica Rački, supruga urednika "Zajedničara" Gabre Račkoga.

Podmladak se vrlo dobro i brzo razvijao. Već nakon godinu dana okupio je 3494 članova u 86 gnijezda. U 27 gnijezda osnovane su škole za učenje hrvatskog jezika i folklora. Zanimljivo je spomenuti da je od ukupnog broja članova 1 156 djece znalo čitati i pisati hrvatski. To su mahom bila djeca iz naseobina u kojima su djelovale hrvatske škole.[19] Gnijezda odsjeka osnovana su u 84 hrvatske naseobine, pa je "Zajedničar" uputio poziv i ostalima da slijede taj primjer.[20]

U svibnju 1916. godine izišao je i prvi broj lista "Pomladak" koji je poticao članove na učenje hrvatskoga jezika i zagovarao osnivanje novih gnijezda. "Pomladak" je donosio poučna štiva, lagane pripovijetke, šale, a u svakom su broju objavljivana imena novih članova i novčano napredovanje organizacije. Nažalost, na četrnaestoj konvenciji u Pittsburghu 1921. donesena je odluka o ukidanju lista, a Danica Rački je to ovako obrazložila: "Povodom mog iskustva predlažem vam, sestre i braćo delegati, da se organ 'Pomlatka' ukine, jer izdavanjem lista ne polučuje se nikakva svrha, na koju se je u prvom početku računalo. Da potkrijepim moju tvrdnju, dostavljam Vam na znanje da od sviju 7 450 odraslih članova njih oko 850 zna čitati hrvatski, a ostale članove valja istom učiti čitati i sada, napram tome, valjalo bi najprije ustrojiti nešto srednjeg poput tečajeva ili vrst škola u kojima bi podučavali pedagozi, tj. učitelji, i potom istom kad bi se naši članovi osposobili čitati hrvatski bilo bi vri-

jedno trošiti na izdavanje lista, a ovakva poduzimanja mi ne bi mogli izvesti radi ogromnih troškova."[21]

Iako je glavni cilj podmlatka bio odgojni i rodoljubni, a ne osiguravajući, ipak se uprava Zajednice rukovodila i nekim praktičnim razlozima. Na pitanje nekih delegata na dvanaestoj konvenciji o tome što državni zakoni kažu o takvim organizacijama, Marohnić je odgovorio: "Zakon ne dozvoljava, da organizacija vodi Pomladak i da je s njim u financijskoj vezi. Pomladak će se iz početka podupirati iz Narodnog fonda. Glavna je svrha Pomladka odgojna, a ne osiguravajuća. Zato je označeno u Pravilima, da se 100 dolara daje samo kao pripomoć za pogrebne troškove, a ne kao osmrtnina."[22]

Prva pravila podmlatka nisu predviđala nikakve osmrtnine za umrle članove, osim spomenutih 100 dolara za pogreb. Članarina je sve do 1. prosinca 1918 bila 10 centi mjesečno. Nakon toga usvojena je nova ljestvica, prema kojoj se uplaćivalo 20, 25 ili 30 centi mjesečno, a osmrtnina je iznosila od 34 do 350 dolara. Tako je podmladak prvi put utvrđen tako da je mogao udovoljavati svim svojim obvezama.

U Narodnoj hrvatskoj zajednici nisu se samo brinuli kako okupiti djecu svojih članova u podmladak već su se od samog početka starali i o zaštiti djece nastradalih zajedničara. Još na osmoj konvenciji 1904. godine donesen je zaključak da roditelji uplaćuju određene iznose u sirotinjsku zakladu za svoju djecu. Ali to nije bilo dovoljno jer su zajedničari počeli razmišljati i o posebnoj ustanovi. Tako su 1911. godine Hrvati iz Kansas Cityja na stranicama "Zajedničara" zagovarali osnivanje

Upravna zgrada Hrvatskog sirotišta u Chicagu, Ill

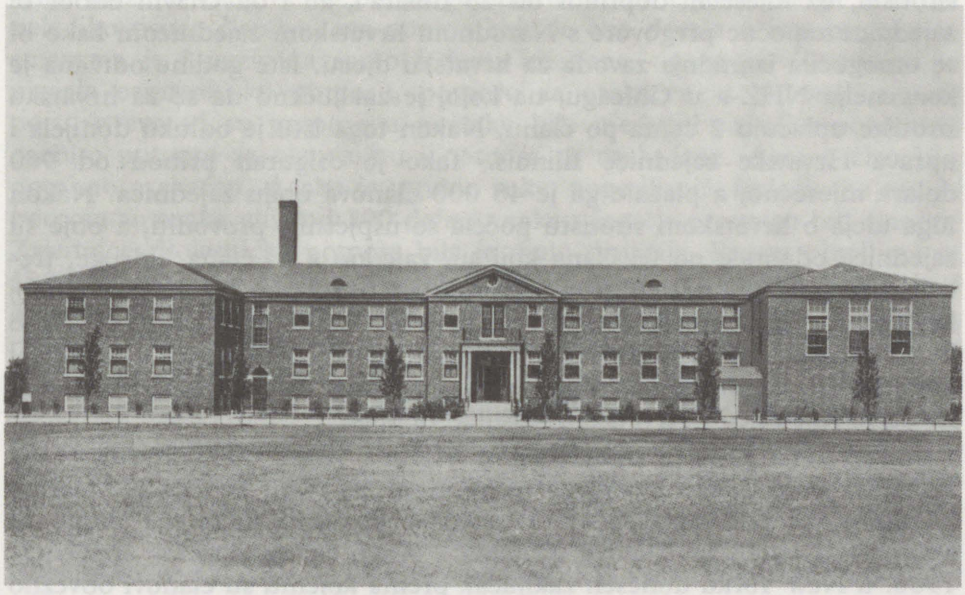

hrvatskog sirotišta u Americi.[23] Na jedanaestoj konvenciji 1912. u Kansas Cityju zaključeno je kako na potporu iz Narodnog fonda imaju ponajaprije pravo djeca zajedničara. Međutim, sve su to bile povremene inicijative, koje nisu osiguravale stalnu i sveobuhvatnu zaštitu hrvatske siročadi. Tako je bilo sve do ožujka 1915. godine, kada su hrvatske novine donijele vijest kakao se u češkom sirotištu u Lisle, Illinois, nalazi određen broj hrvatske djece i kako je obveza Hrvata da se pobrinu za tu siročad te pomognu tom češkom zavodu. Vijest je potaknula neke odsjeke Narodne hrvatske zajednice i Hrvatske zajednice Illinois da poduzmu potrebne radnje za osnivanje Udruge za odgoj hrvatske siročadi u Americi. Udruga je utemeljena 6. ožujka 1915, i to s ciljem "da se pomažu oni zavodi u kojima se nalazila hrvatska siročad". Međutim, članovi Udruge dobro su zaključili kako nije svrsishodno pomagati strane zavode već treba izgraditi vlastiti, hrvatski zavod. Tako je osnovana Udruga za podizanje hrvatskog sirotišta. Inicijatori tog poduhvata bili su članovi Narodne hrvatske zajednice i Hrvatske zajednice Illinois. Tako je na dvanaestoj konvenciji NHZ-a 1915. u Clevelandu odlučeno da cijela Zajednica postane članicom Udruge, uz mjesečni doprinos od 10 dolara. Članovi Udruge uplaćivali su 10 centi mjesečno, pa su i odsjeci Zajednice pozvani da se učlane u Udrugu. Potkraj 1916. godine 30 odsjeka obiju hrvatskih zajednica učlanilo se u Udrugu.

Udruga je organizirala zabave i izlete te pokoji piknik, a prihodi su išli u korist Udruge. Prikupljeni su novčani prilozi i drugi darovi uglednih Hrvata, napose naših poslovnih ljudi. Ali to sve nije bilo dovoljno za troškove početka gradnje odgovarajuće zgrade. Stoga su na šestoj konvenciji Hrvatske zajednice Illinois u lipnju 1918. u St. Louisu delegati zaključili da Zajednica postane članom Udruge za podignuće hrvatskog sirotišta, uz mjesečni doprinos od 25 dolara , ali i da Glavni odbor te zajednice započne pregovore s Narodnom hrvatskom zajednicom kako bi se omogućila izgradnja zavoda za hrvatsku djecu. Iste godine održana je konvencija NHZ-a u Chicagu, na kojoj je zaključeno da se za hrvatsko sirotište uplaćuju 2 centa po članu. Nakon toga istu je odluku donijela i uprava Hrvatske zajednice Illinois. Tako je osiguran prihod od 960 dolara mjesečno, a plaćalo ga je 48 000 članova obiju zajednica. Nakon toga ideja o hrvatskom sirotištu počela se uspješnije provoditi, a obje su zajednice odabrale po tri člana koji su, zajedno s tri člana Udruge, trebali pripremiti sve potrebno za izgradnju sirotišta. I ime Udruge za odgoj hrvatske siročadi promijenjeno je u Hrvatsko sirotište u Americi. Ubrzo je od države Illinois dobiven *charter,* a na Ballard Road u Chicagu kupljeno je zemljište na kojemu je izgrađen Dječji dom Narodne hrvatske zajednice i Hrvatske zajednice Illinois.

Izgradnja Dječjeg doma bila je važna i velika humanitarna akcija hrvatskih fraternalista kojom su se pobrinuli za svoju mladež u Americi. Istodobno je bilo razmišljanja i ozbiljnih pokušaja izgradnje doma za nemoćne i ostarjele članove Zajednice. Tako je na devetoj konvenciji 1906. u New Yorku donesen zaključak prema kojemu su članovi obvezno

trebali godišnje izdvajati po 25 centi za dom starih i nemoćnih. Na jedanaestoj konvenciji 1912. delegat Tomo Bešenić iznio je prijedlog o izgradnji lječilišta za oboljele od tuberkuloze te doma za stare i nemoćne.[24] List "Zajedničar" također se dosta bavio pitanjem izgradnje doma obavještavajući članstvo o tome što Glavni odbor poduzima u sklopu te akcije. Ali to je bila dosta velika obveza za Zajednicu jer su prvi predračuni za izgradnju takvog doma iznosili 50 000 dolara, a ta se svota mogla osigurati samo uz pristanak članstva da za tu svrhu uplaćuje 10 centi mjesečno. Glavni se odbor 1914. godine obratio odsjecima radi izjašnjenja o tome. Međutim, odgovor je bio negativan jer je većina odsjeka bila protiv posebnog rasporeza. Na trinaestoj konvenciji 1918. u Chicagu ponovno se raspravljalo o izgradnji doma za stare i nemoćne. Ta je konvencija usvojila zaključak da članovi godišnje za tu svrhu izdvajaju 50 centi, ali odluka nikad nije provedena, i to zbog obveza što ih je Zajednica imala u drugim humanitarnim akcijama potkraj prvoga svjetskog rata, kao i zbog rasporeza za pomoć članstvu pogođenome epidemijom španjolske gripe.[25]

Naveli smo neuspjelu akciju izgradnje doma za stare i nemoćne da bismo pokazali kako su članovi Narodne hrvatske zajednice i u tom smislu imali najbolje namjere. Međutim, tih godina Zajednica još nije mogla realizirati sve što je bilo potrebno i što bi koristilo njezinom članstvu.

* * *

Ne treba zaboraviti da je NHZ u svojoj osnovi bila ustanova osobnoga i obiteljskog osiguranja. Zato se u Zajednici tom problemu uvijek pridavala iznimno velika pozornost. Kako se Zajednica razvijala s obzirom na broj članova i poslovanje, tako se usavršavao i način osiguranja njezinih članova. U prvim godinama, kada je u Zajednici bilo tek nekoliko tisuća članova, sva pomoć koju je ona davala u ime osiguranja smatrana je i nazivana samo jednim imenom - potpora. Zajednica je plaćala osmrtninsku potporu, potporu za osakaćene i bolesničku potporu, a sve tri su potpore u početku bile međusobno usko povezane, osobito potpora za osmrtninu i potpora za osakaćene. Ako je član bio potpuno osakaćen, tj. ako je izgubio ruke, noge ili oči, isplaćivana mu je potpora za osakaćenje od 300 dolara, nakon čega je prestajao biti članom Zajednice. Bolesnička potpora bila je malo drukčija. Prema pravilima iz 1896, odsjek je pomagao oboljelom članu do godinu dana, a ako je i dalje bolovao, Zajednica bi mu isplatila 100 dolara i njegovo je članstvo prestajalo. To je ujedno značilo da je i bolesnička potpora imala sudbinu dviju prethodnih. Tako je bilo sve do konvencije 1909, kada je Zajednica na neki način preuzela obvezu plaćanja potpore. Naime, zaključeno je da Zajednica preuzme plaćanje bolesničke potpore nakon šestomjesečne potpore odsjeka. Onima koji su bolovali od neizlječivih bolesti isplaćivalo se 400 dolara osmrtnine. U drugim slučajevima bolesnička se potpora plaćala sve dok član ne bi ozdravio, iako su uplate za tu potporu još iznosile samo 25 centi na godinu. No sve su se češće raspisivali izvanred-

Hrvatski dom, West Brownsville, PA, odsjek 307 Narodne hrvatske zajednice, 1922.

ni rasporezi jer se tijekom tri godine nakon konvencije i zaključka da će Zajednica preuzeti obvezu plaćanja potpore iznos isplata povećao na više od 70 000 dolara.

Konvencija 1912. u Kansas Cityju donijela je neke važne promjene u poslovanju bolesničke potpore. Ustanovljeno je kako se potpora ne smije plaćati iz Fonda za nemoćne, i to samo za 25 centi na godinu, pa je zaključeno da se u Fond bolesničke potpore plaća redovito 5 centi mjesečno. Odlučeno je također da se bolesnička potpora ne isplaćuje neprekidno nego samo godinu dana, a nakon toga Glavni je odbor mogao, ako je član i dalje bolovao, dotičnome isplatiti najvišu svotu od 100 dolara, čime je prestalo njegovo pravo na bilo kakvu daljnju potporu. Oboljeli je i dalje bio član Zajednice, ali je mogao dobiti još samo osmrtninu.

Iako je vrijeme davanja potpore bilo ograničeno u trogodišnjem razdoblju nakon 1912., iznosi su porasli na 99 383 dolara, a Fond potpore imao je usto manjak veći od 11 000 dolara. Zato su na dvanaestoj konvenciji 1915. povišene uplate za bolesničku potporu na 10 centi mjesečno. Međutim, ta je konvencija produljila rok potpore s jedne na dvije godine, pa se ubrzo pokazalo da je mjesečna povišica od 5 centi bila nedostatna. U trogodišnjem razdoblju nakon 1915. isplata za potpore povećana je na 146 134 dolara, pa je Fond za potporu uoči konvencije 1918. bio u deficitu više od 28 000 dolara. Na konvenciji 1918.

donesen je još jedan zaključak u prilog zajedničara: članu se može plaćati potpora na račun njegove osmrtnine, nakon što je dvije godine dobivao potporu iz redovitog fonda. Izvješće konvencije iz 1918. pokazuje da je za takve potpore tijekom tri godine prije te konvencije isplaćeno 2 300 dolara, a za tri godine nakon konvencije, do 1921. godine, kada je spomenuta odluka ukinuta, isplaćeno je 28 228 dolara.

Konvencija 1918. godine značila je korak dalje prema potpunom preuzimanju plaćanja potpore od Zajednice. Zaključeno je da Zajednica preuzme plaćanje potpore bolesnim članovima već nakon tri mjeseca. Određeno je da član ima pravo na potporu Zajednice tijekom dvije godine i tri mjeseca, a nakon toga je mogao dobivati potporu na račun osmrtnine. Ako je oboljeli član iscrpio i svu osmrtninu, prestao je biti članom Zajednice, ali je Zajednica i tada štitila tog člana dajući mu određenu pomoć.

Na konvenciji 1918. zaključeno je da se povise uplate za potporu oboljelim članovima na 20 centi mjesečno te da se oboljelom članu daje dolar dnevno. Posljedica toga bio je porast iznosa za potporu u trogodišnjeme razdoblju nakon 1921. na čak 303 600 dolara, što je bilo dvostruko više od iznosa isplaćenog u proteklome razdoblju.

U spomenutim godinama nije se u Zajednici poboljšavao samo sustav bolesničke potpore. Na konvenciji 1912. usvojena je prva ljestvica iznosa osmrtnine, a posve je odijeljeno odštetno osiguranje od onoga za osmrtne. Prvi su put određene i stalne mjesečne uplate za odštete i bolesničku potporu. List "Zajedničar" to je ovako komentirao: "Minula godina bila je u svakom pogledu povoljna za našu organizaciju, dapače bez pretjerivanja, da je 1913. jedna od najznamenitijih godina za Narodnu hrvatsku zajednicu. Uvedena je ljestvica, proveden je novi sistem, a time uveden novi red i kod odsjeka i Zajednice. Sa uvođenjem ljestvice, mada još nije posve usavršena, postavljena je Zajednica na čvrst i zakonit temelj. Bez valjane ljestvice nemoguće je pomisliti na jaku i dugotrajnu dobrotvornu organizaciju, pa kad bi članstvo dobrotvornih organizacija u tančine zdravo shvatilo značenje valjanih i točnih ljestvica, to bi samo članstvo zahtijevalo uvođenje ljestvica. Dne 1. svibnja 1913. uvedena je kod N.H.Z. ljestvica, pa s uvođenjem te ljestvice, ne samo što Zajednica nije izgubila članstvo, već se je znatno članstvo pomnožilo. Imovina Zajednice povećala se kao nikada prije, a za ono par centi, što je član plaćao više, nitko nije za to postao siromašniji. Za svakog razumnog člana dobrotvorne organizacije ne smije biti životno pitanje, koliko imade mjesečno platiti, već mora biti na čistu, da li će on i njegovi primiti ono, što njima pripada po pravilima i zakonima organizacije. Radi toga čvrsta blagajna Zajednice najbolje je jamstvo članstvu da neće jednog dana ostati kratkih rukava."[26]

Do dvanaeste konvencije raspisivao se rasporez za osmrtninu, a time i za odštete za osakaćenja, jer su one bile povezane s osmrtninom, a njihove su se isplate oduzimale od osmrtnine. Zaključkom dvanaeste konvencije to je promijenjeno, pa bi član koji je dobio 800 dolara za

osakaćenje ili operaciju, prestao biti osiguran za odštete, ali je i dalje ostao članom Zajednice i bio osiguran za osmrtninu.

Zaključcima dvanaeste konvencije sustav osiguranja Narodne hrvatske zajednice postao je mnogo solidniji. Iako su zaključci te konvencije kasnije u mnogočemu izmijenjeni, bitna su načela kasnije zadržana za sve tri vrste osiguranja u Zajednici. Međutim, očito je među delegatima i članstvom uvijek prevladavalo suosjećanje prema onima kojima je bila potrebna potpora, pa su se tako stalno prava članova proširivala na sve veći broj odšteta, bez obzira odakle su se mogle platiti. Tako su se isplate odšteta u trogodišnjem razdoblju prije konvencije 1915. povećale za 70%, ali to nije bio razlog da se ne usvoji prijedlog o potpori za još deset novih operacija, pri čemu se uplata povisila samo za 50%, tj. za 5 centi mjesečno. Isplate odšteta u razdoblju od 1915. do 1918. dosegnule su svotu od 159 000 dolara, a do 1921. i svotu od 203 700 dolara.

Još na konvenciji 1912. godine predloženo je da Zajednica potpuno preuzme plaćanje potpora, ali to tada nije prihvaćeno. Čuli su se argumenti kako bolesne članove neće biti moguće kontrolirati, te će biti previše nepravilnosti, pa Zajednica neće moći plaćati potporu bez velikih izvanrednih rasporeza. Međutim, razlozi onih koji su zagovarali spomenuti prijedlog također su bili opravdani. Naime, tvrdili su da će se na taj način osigurati davanje potpora svim članovima, a navlastito onima iz manjih odsjeka, čime će se pridobiti mnogo veći broj članova. Tada je, naime, prvi put potaknuto pitanje tzv. centralizacije u Narodnoj hrvatskoj zajednici, tj. postavljanje bolesničke potpore na sigurniju osnovu te omogućivanje svim članovima da je dobiju. To je pitanje list "Zajedničar" ovako definirao: "Pod centralizacijom u ovom pogledu razumijeva se, da Zajednica isplaćuje bolesničku potporu članovima kroz sve vrijeme bolesti, a ne kako je to do sada bilo, da su odsjeci plaćali potporu 6 mjeseci, a kasnije Zajednica 1 godinu."[27]

Na trinaestoj konvenciji 1918. usvojen je prijedlog o centralizaciji, ali samo djelomičnoj. Odlučeno je da Zajednica plaća porporu nakon tri mjeseca, s tim da se konačna odluka o tome donese na četrnaestoj konvenciji 1921. Ali ni konvencija iz 1921. nije riješila to pitanje. Tek je godine 1924. na petnaestoj konvenciji u Detroitu većina delegata usvojila prijedlog o centralizaciji.

Bilješke

1. Zapisnik jedanaeste konvencije Narodne hrvatske zajednice, Kansas City, Kansas, 1912, str. 19.
2. Ustav i pravla NHZ, Pittsburgh, 1912, str. 69.
3. Hrvatski glasnik, Pittsburgh, 28. veljače 1914.
4. "Zajedničar", 23. srpnja 1913.
5. Ibid., 29. kolovoza 1917.
6. Ibid., 9. travnja 1913.
7. Ibid., 21. siječnja 1913.
8. Zapisnik jedanaeste konvencije NHZ-a, str. 11.

9. Ibid., str. 21.
10. Poslanica glavnog predsjednika NHZ-a Josipa Marohnića dvanaestoj konvenciji, Cleveland, 1915, str. 11.
11. "Zajedničar", 10. listopad 1917.
12. Ibid., 9. travnja 1913.
13. Ibid., 23. srpnja 1913.
14. Pravila i uredbe NHZ u SAD, Pittsburgh, 1912.
15. "Zajedničar", 21. veljače 1917.
16. Ibid., 25. kolovoza 1915.
17. Ibid.
18. Zapisnik dvanaeste konvencije NHZ-a, Cleveland, Ohio, 1915.
19. Godine 1914. u SAD je djelovalo šest hrvatskih škola: St. Louis, Mo.; Cleveland, Ohio; Joliet, Ill; Johnstown, Pa.; Steelton, Pa. i Kansas City, Kansas. Rad tih škola list "Zajedničar" prikazao je ovako: "U svemu imade u Sjedinjenim Državama šest hrvatskih škola; koje su podignute uz crkve i s toga spadaju u vrstu zvanih župnih škola (parochial Schools). Pred zakonom imadu ovakve župne škole pravo podučavati djecu u meterinskom jeziku, odgajati ih u vjerskom pogledu, ali glavni dio naobrazbe mora da je po prilici isto takav kao što je u javnim školama. S toga se upotrebljavaju za razne predmete (matematiku, čitanje, zemljopis, povijest itd.) iste knjige koje se upotrebljavaju u javnim školama,pod nadzorom su školskih nadzornika dotičnoga mjesta, čijim se odredbama moraju pokoravati.
    Ovakove škole ne dobivaju nikakove podpore od države, već se uzdržavaju jedino doprinosima župljana ili članova dotične kolonije. Prema tome je svakome jasno da su takove škole skopčane sa dosta velikim teretom za koloniju, a napose za roditelje koji žele da im se djeca odgoje u takovim školama. Zato ide tim veća zasluga predstavnicima i članovima naših hrvatskih kolonija koje imadu svoje škole.
    Narodna hrvatska zajednica prepoznala je na svojim zadnjim konvencijama te poteškoće, s kojima je uzdržavanje hrvatskih škola skopčano, pak je i ona učinila svoj dio, davši izdašnu podporu svim školama, a sigurni smo da će je dati i u buduće.
    Time je ona najbolje zasvjedočila i potkriepila svoje obilježje kao narodna i hrvatska organizacija, jer podupirući hrvatske škole radi za hrvatsku narodnost u ovoj zemlji" ("Zajedničar", 22. kolovoza 1914).
20. "Zajedničar", 21. veljače 1917.
21. Zapisnik trinaeste konvencije Narodne hrvatske zajednice, Chicago, 1918, str. 88.
22. Hrvatski sokolski kalendar za godinu 1919., Chicago, str. 73
23. "Zajedničar", 6. rujna 1911.
24. "Hrvatski svijet", New York, 11. srpnja 1913.
25. Zapisnik četrnaeste konvencije Narodne hrvatske zajednice, Pittsburgh, 1921, str. 94.
26. "Zajedničar", 28. siječnja 1914.
27. Ibid., 17. veljače 1915.

Peto poglavlje

NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA U RADNIČKOM POKRETU AMERIKE

Gotovo su svi hrvatski doseljenici prije dolaska u Ameriku pripadali seljačkom staležu. U Americi su se odmah priključivali američkom radništvu dijeleći njegovu sudbinu. Poznato je da su zbog teških životnih i radnih uvjeta američki radnici često pribjegavali štrajkovima i drugim oblicima borbe za veće plaće, kraće radno vrijeme, bolje radne uvjete te za priznanje radničkih udruga. Poslodavci su se obično služili silom protiv štrajkaša. Mjesne i državne vlasti često su im u tome pružale oružanu pomoć, posebno kad se činilo da će radnici uspjeti prisiliti poslodavce da udovolje njihovim opravdanim zahtjevima. I sudovi su nerijetko izdavali zabrane protiv štrajkova, poznate pod nazivom *injunctions*, u čijoj je provedbi sudjelovala i policija.

Pri gušenju štrajkova najviše su stradali doseljenici, osobito oni slavenskog podrijetla. Protiv njih su organizirane posebne kampanje i širene klevete radi zastrašivanja i odvajanja od američkih radnika kako bi se slomilo jedinstvo štrajkaša. Međutim, upravo su se među slavenskim doseljenicima izdvajali pojedinci i stvarale udruge za obranu radničkih prava. U zapisniku društva "Dr. Ante Starčević" od 22. travnja 1894. unesena je ova izjava: "Prigodom štrajka u Connellsvilleu napale su sve ovdašnje novine 'Huns i Slavs'. Brat Mužina izdao je izjavu u njemačkim novinama (hrvatske novine su tada bile rijetke i vrlo slabo proširene), gdje zagovara hrvatsko ime i ukratko je opisao hrvatsku povijest. Nadalje brat Mužina predlaže društvu da izdade sličnu 'Izjavu' i prijedlog je primljen."[1]

U štrajku u Pennsylvaniji 1902. stradalo je nekoliko Hrvata. U zapisniku osme konvencije Narodne hrvatske zajednice navodi se prijedlog Maksa Malića da se pomogne hrvatskim radnicima koji su sudjelovali u štrajku rudara tvrdog ugljena u Pennsylvaniji. Malić je upozorio da su

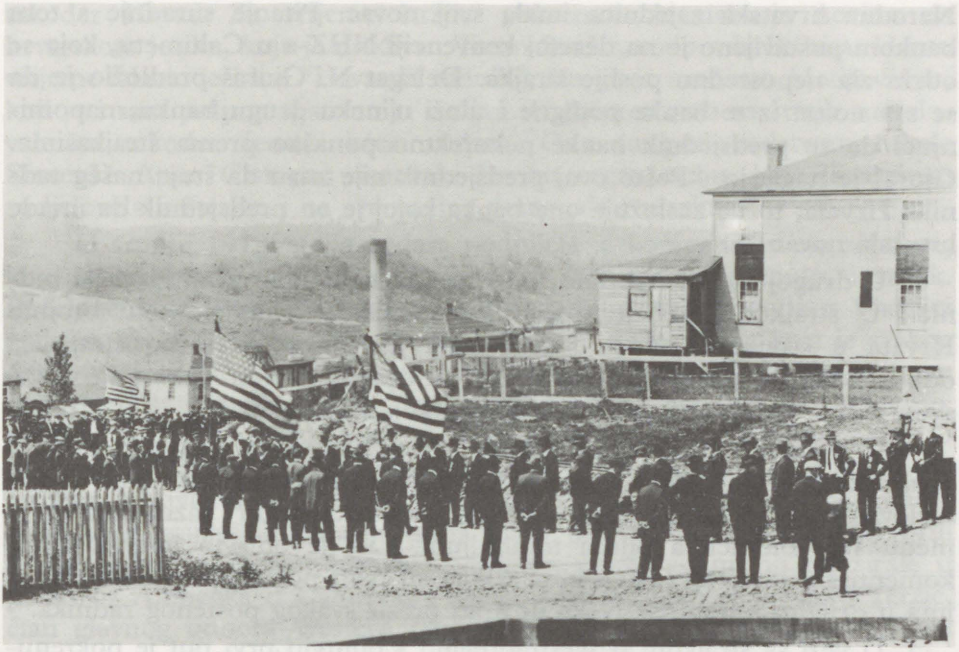

Štrajk u Pittsburghu, PA, 1910.

im mnoge bratske organizacije već pomogle, pa bi to trebala učiniti i Narodna hrvatska zajednica, čiji su radnici članovi.[2]

Konvencija je kao znak solidarnosti štrajkašima odobrila 500 dolara i o tome obavijestila predsjednika United Mine Workers of America Johna Mitchella, koji je ovako zahvalio: "Najsrdačnije se zahvaljujem Konvenciji na pomoći i izrazima podrške za štrajkajuće rudare. Želim vašoj organizaciji mnogo uspjeha."[3]

U vrijeme velikog štrajka u McKees Rocksu, Pennsylvania, 1909, također su stradali mnogi naši ljudi. U *Kratkom pregledu povijesti Hrvatske bratske zajednice* taj se štrajk spominje kao jedan od najžešćih sukoba između radnika i poslodavaca. Kompanije su imale svoje naoružane ljude sakupljene iz podzemlja, a mjesne su im vlasti ponudile mjesnu policiju. Policajci su bili potpomognuti mnogim profesionalnim štrajkolomcima. Svi su trebali pomoći kompanijama da slome štrajk. Radnici su izazivani, pa je izbio sukob u kojemu je poginulo desetak štrajkaša, među njima i nekoliko Hrvata, članova Narodne hrvatske zajednice. Konačno je vodstvo štrajkaša zaključilo da će za svakoga ubijenog radnika biti ubijena dva kompanijska "puškara". Ta je odluka, s potpisima predsjednika i tajnika štrajkaškog vodstva, službeno dostavljena kompaniji i vlastima, nakon čega je prestalo zlostavljanje i ubijanje radnika.[4]

Predsjednik Pressed Steel Car Corporationa bio je ujedno i predsjednik German National Bank u Alleghenyju, Pennsylvanija, u kojoj je

Narodna hrvatska zajednica imala svoj novac. Pitanje suradnje s tom bankom postavljeno je na desetoj konvenciji NHZ-a u Calumetu, koja se održavala neposredno poslije štrajka. Delegat N. Gjuraš predložio je da se sav novac iz te banke podigne i uloži u neku drugu banku, napominjući da se predsjednik banke nekorektno ponašao prema štrajkašima. Gjuraš je naglasio: "Pošto ovaj predsjednik nije znao da štuje našeg radnika Hrvata, to ne zaslužuje ona banka kojoj je on predsjednik da imade hrvatski novac."[5]

U drugoj polovici godine 1910. u Chicagu su štrajkali krojački radnici. U štrajku je ubijen krojač Ivan Senica. O sudjelovanju brojnih Hrvata u štrajku svjedoči činjenica da je stvoren Hrvatski štrajkaški odbor, kojemu je na čelu bio Anton Anderlon. Odbor je skupio velike svote novca za pomoć našim radnicima koji su štrajkali.[6]

U Westmoreland Countyju, u okolici Irwin-Greensourg-Exporta i Claridgea, u rujnu 1910. izbio je veliki štrajk rudara , u kojemu je sudjelovalo više od 20 000 ljudi. Iz lista "Radnička straža" saznajemo da je među štrajkolomcima bilo i naših ljudi. List je objavio imena nekih, komentirajući: "Ovo su tek imena koja su nam poznata, a koliko ih još ima u drugim mjestima? Neka ih prati prezir svakog poštenog radnika."[7]

U vezi sa štrajkom u Westmoreland Countyju prvi put je pokrenuto pitanje odnosa Narodne hrvatske zajednice prema štrajkolomcima. List "Radnička straža" zatražio je od Glavnog odbora da sve štrajkolomce, ako su članovi Zajednice, izbriše iz članstva. U listu se navodi da u pravilima Zajednice to pitanje nije obrađeno, ali Glavni odbor mora biti solidaran s radnicima u štrajku te takvu odluku donijeti i mimo pravila. "Radnička straža"sve više inzistira na tome budući je cijelo vrijeme štrajka "Zajedničar" pružao bezrezervnu podršku štrajkašima, a napose njegov urednik don Niko Gršković. "Radnička straža" je zahtijevala da Glavni odbor za vrijeme trajanja štrajka oslobodi radnike koji štrajkaju od plaćanja rasporeza.[8]

Možda je ta inicijativa i potaknula delegate jedanaeste konvencije NHZ-a da u pravila Zajednice uvrste ovu odredbu: "Članovi koji postaju bolesnim radi pijanstva, nemoralnog života, veneričkih bolesti ili na radu pod štrajkom u svojstvu štrajkolomaca gube pravo na potporu."[9] Pitanje položaja radnika u štrajku raspravljalo se i na dvanaestoj konvenciji 1915. godine, kada je zaključeno da se u pravila unese i ova odredba: "Ako je član poginuo kao štrajkolomac, gube baštinici svako pravo na posmrtninu."[10]

Radnički su se štrajkovi redali iz godine u godinu, a naši su radnici sve aktivnije sudjelovali u njima. Veliki radnički štrajk u Calumetu, u državi Michigan, ostao je dugo u sjećanju naših iseljenika. Tada je počelo upisivanje u sindikat Western Federation of Miners. Među organizatorima je bio i mladi Hrvat Toni Maleta, koji je dobro govorio engleski jezik, što je u ono doba bila rijetkost. Uglavnom je organizirao Hrvate i Slovence. Poslije njega to je neko vrijeme obavljao Mike Gregurić,

također Hrvat. Za vrijeme štrajka pokrenuto je tiskanje novina na hrvatskom jeziku, koje je uređivao Tomo Strižić, rodom iz Bribira. U isto vrijeme izlazio je i list "Hrvatski radnik", što ga je uređivao Matija Šojat, koji je i sam potpomagao uniju rudara. U pripremama za štrajk sudjelovale su također žene i kćeri rudara. One su pod vodstvom mlade Slovenke Anne Clemenc osnovale žensku organizaciju, koja je aktivno sudjelovala u štrajku i na sve načine pomagala rudarima.

U srpnju 1913. unija rudara podnijela je kompaniji svoje zahtjeve, koje je kompanija odbacila. Stoga je 15 000 rudara krenulo u štrajk. Počela je duga i teška borba, koja je trajala dulje od pola godine. Vlasnici rudnika mobilizirali su svoju privatnu policiju na konjima, koja je svakog dana terorizirala, izazivala i zastrašivala štrajkaše da bi slomila njihovu jedinstvenost i skršila štrajk. Štrajkaši su se držali čvrsto i disciplinirano. Aktivno su im pomagale žene, potičući ih na borbenost i izdržljivost. O tome je "Radnička straža" pisala: "I sad se kompanije očajno naprežu da nasiljem i divljavštvima zbune štrajkaške redove. Hapšenje i zatvaranje štrajkaša i štrajkaških žena nastavlja se. U petak 12. septembra, zatvorili su kapitalistički slugani šesnaest naših žena koje su mirno marširale u paradi iz Ahmeeka u Calumet, i istoga dana je uhapšen i Janko Terzić, član glavnog odbora Western Federation of Miners i još neki - ali su nakon par sati morali biti pušteni."[11] "Radnička straža" spominje velike demonstracije u kojima je sudjelovalo više od devet tisuća radnika i na kojima je, među ostalima, govorio i T. Strižić. Strižić je inače svake nedjelje organizirao posebne skupštine za Hrvate i Slovence.

I u tom je štrajku stradao jedan hrvatski radnik - Josip Marinić. Ubijen je u sukobu između kompanijskih policajaca i štrajkaša u Hurontownu.

Radi pomoći u što uspješnijem organiziranju i uključivanju naših radnika u štrajk u Calumetu, iz Chicaga je doputovao tajnik Jugoslavenskoga socijalističkog saveza Ilija Šušnjar. List "Radnička straža" je uputio tada javnosti poseban proglas s naslovom "Radnicima širom Amerike", u kojemu je pisalo: "Velika borba rudara u državi Colorado i u Calumetu, Michigan, još traje. (...) Drugovi, radnici, braćo! Neka nitko ne odlazi u ove države! Obavijestite svoje prijatelje i drugove da potraže rada na drugom mjestu i da ne budu izdajice onih mučenika koji su naša braća i čija borba jeste i naša borba."[12] Proglas je upućen zato što je u tom štrajku određen broj naših radnika prešao među štrajkolomce. List "Hrvatska sloboda" javio je kako je i glavni tajnik potporne organizacije Slovensko-hrvatska sveza postao štrajkolomac, a cijela organizacija zbog toga je oštro kritizirana.[13]

O štrajku u Michiganu mnogo je pisao i naš iseljenički tisak. List "Zajedničar" objavljuje: "Kako se po vijestima u svim našim hrvatskim novinama vidi, Hrvati širom Amerike izdašno podupiru štrajkaše, te je već lijepa svota poslana njima u pomoć, a još uvijek se sakuplja. Tako i treba. Kako izgleda državni će odjel poduzeti oštre mjere u Michiganu."[14] List "Zajedničar" uputio je poziv za pomoć stradalim

Hrvatska crkva u Calumetu, MI

rudarima pišući: "Mi od srca preporučamo odsjecima da svaki ponešto dade za svetu radničku stvar (...). Mnogo je naše braće Hrvata koji su također u štrajku, imajmo njih na umu, pomozimo im!"[15]

Zanimljivo je spomenuti da je hrvatski svećenik Medin, iz Calumeta, simpatizirao s hrvatskim štrajkašima, pružajući im podršku, iako nije potpuno prihvaćao propagandu nekih radničkih agitatora među štrajkašima. Zapravo je bio istomišljenik urednika "Zajedničara" don Nike Grškovića, smatrajući da hrvatski radnici moraju biti solidarni s ostalim radnicima, ali ne i manipulirani sa strane.[16]

I nakon dugoga i iscrpljujućeg štrajka u državi Michigan neki su odsjeci Narodne hrvatske zajednice i dalje zahtijevali da Glavni odbor ne traži nikakvih novčanih davanja od odsjeka ni njihovih članova dok radnici štrajkaju. Bili su uporni i u tome da se štrajkolomci izbace iz Zajednice. Na svojoj sjednici od 23. travnja 1914. Glavni odbor Zajednice sa zadovoljstvom je ustvrdio kako je štrajk u državi Michigan završen a da nijedan odsjek nije zbog štrajka ukinut. Na odboru je potvrđeno kako od štrajkaša nisu zahtijevana nikakva plaćanja u blagajnu odsjeka i kako se očekuje da će sada, nakon završetka štrajka, odsjeci uredno namiriti svoja dugovanja i nastaviti upis novih članova. Međutim, zahtjev da se štrajkolomci isključe iz Zajednice uznemirio je upravu. Naime, pravni savjetnik Zajednice upozorio je da bi predstavnici poslodavaca mogli tužiti Zajednicu i zabraniti joj poslovanje u svojim državama ako usvoji te zahtjeve.[17]

Godine 1914. izbio je štrajk rudara u Ludlowu,Co, popraćen krvavim okršajima. Rudari su radili 14 sati na dan, za vrlo niske nadnice. Stoga su u rujnu radnici predali zahtjev upravi Rockefellerove kompanije Colorado Fuel and Iron Co za 10%-tnim povišenjem nadnice, smanjenjem radnog vremena na osam sati na dan te priznanjem njihova sindikata.

U štrajku su sudjelovali mnogi članovi Odsjeka 364 Narodne hrvatske zajednice iz Ludlowa. Mnogi su od njih u požaru izgubili sve što su imali. U *Kratkom pregledu povijesti Hrvatske bratske zajednice* o štrajku u Ludlowu piše da je štrajkaše, među njima i članove Zajednice, oštro napadala policija i profesionalni štrajkolomci, da su izbačeni iz stanova kompanije te da su živjeli pod šatorima, ali su se hrabro opirali prije nego što su podlegli jačoj sili.[18]

Štrajkovi u državi Michigan i Colorado zabrinuli su našu iseljeničku javnost, a iseljenička im je tisak pridavao sve veću pozornost. Tako je u listu "Zajedničar" objavljeno: "Veliki štrajk u državi Michigan, koji još i danas traje, prouzrokuje dosta štete tamošnjim odsjecima i Narodnoj hrvatskoj zajednici. Zajedničari, štrajkaši, jedva uzdržavaju sami sebe, pa je dobro da stvar ne stoji lošije. Hvalevrijedni su oni odsjeci, koji su štrajkajućoj braći pritekli u pomoć. Također radi štrajka u jednom dijelu države Colorado, tamošnja dva odsjeka osjetiše posljedice. I ovom zgodom preporuča se našemu narodu, da ne bude štrajkolomac, da se ne ponizuje ispod čovjeka i da svojim nečovječnim postupkom ne uzimlje svojoj radničkoj braći kruh iz ustiju. Veliki štrajkovi ne vode se iz obijesti, već iz krvave nužde. Pobjeda štrajkaša znači poboljšanje radničkog stanja, poboljšanje čovječanstva, pa je sramota za dvadeseti vijek, da sam radnik koji je štrajkolomac, svojom kratkovidnošću pomaže uzdržavati današnje teško radničko stanje. Koliko je nama poznato, vrlo malen broj imade zajedničara štrajkolomaca, što samo služi na čast i ponos Narodnoj hrvatskoj zajednici."[19]

Zabrinutost za hrvatske radnike štrajkaše iskazao je i u svom izvješću na dvanaestoj konvenciji Josip Marohnić, koji je delegatima priopćio kako je u sjevernim okružjima države Michigan bilo 800 članova Zajednice, koji su odgovorno ispunjavali svoje obveze prema organizaciji, sve dok se članstvo nije raspršilo, a blagajne odsjeka ispraznile zbog štrajka. Bilo je ozbiljnih izgleda da će odsjeci ugasnuti. Glavni odbor održavao je stalne veze s njima hrabreći ih i obećavajući da im neće biti učinjeno ništa nažao. Odsjecima je preporučeno da nijednog člana ne suspendiraju i da se vodi točna evidencija o dugovanjima, koja će članovi platiti kad budu mogli. Time je Glavni odbor učinio sve što je mogao za spas odsjeka i nastavak njihova rada.[20]

U velikom štrajku 1915. u Zapadnoj Virginiji sudjelovao je velik broj naših ljudi. U borbi koja je za vrijeme štrajka izbila između rudara i kompanijskih agenata ubijen je i jedan policajac. To je bio povod da se kompanija okomi na doseljene radnike. Žrtve su postali naši doseljenici, koji su se osobito hrabro držali u štrajku. Pod optužbom da su ubili policajca uhapšeno je dvadeset i šest naših rudara, većinom članova Narodne

Hrvatski rudar u Pennsylvaniji

hrvatske zajednice. Trojica od njih, Roko Haler, L. Juraić i Ilija Dujmović, svi članovi Narodne hrvatske zajednice i Hrvatske zajednice Illinois osuđeni su na doživotnu robiju, a ostali na kaznu od jedne do šest godina. Narodna hrvatska zajednica odmah je organizirala pomoć stradalim radnicima. Angažirala je naše odvjetnike Franju Bogadeka i Kostu Unkovića da provedu istragu i ustanove u kakvim su okolnostima radnici osuđeni. Nakon detaljnog proučavanja procesa pokazalo se da su naši radnici nevini.

O stradanju naših ljudi za vrijeme štrajka u Zapadnoj Virginiji nalazimo zabilješke u zapisniku dvanaeste konvencije Narodne hrvatske zajednice, u kojima piše da je na sjednici Glavnog odbora 15. travnja 1915. pročitana molba odsjeka 303, 448. i 531. iz Farmingtona i Barrackvillea, West Virginia, za pomoć zajedničarima koji su s ostalim Hrvatima optuženi da su u vrijeme štrajka 29. veljače ubili šerifova pomoćnika. Glavni odbor Zajednice udovoljio je molbi optuženih i osigurao novac za odvjetnika Burka, koji je branio optužene. Hrvatski je savez optuženima također poslao hrvatskog odvjetnika F. Bogadeka, koji je uvelike zaslužan da optuženi nisu dobili teže kazne.[21]

Godine 1917, neposredno nakon ulaska SAD u rat, izbio je veliki štrajk u područjima bakra u Arizoni. Cijene bakra naglo su porasle, a radničke su nadnice ostale na istoj razini. Zato su tzv. Wobblies, pristaše Industrial Workers of the World, pokrenuli veliku štrajkašku akciju.

Podržali su ih Mine, Mill and Smelter Workers Union i nekoliko unija American Federation of Labora. Kompanije su odbile zahtjeve rudara i počele sakupljati oružje i streljivo, organizirati čuvare, tzv. vigilante, te upošljavati sve više stražara i puškara. Štrajk radnika u rudnicima bakra bio je proglašen "njemačkom zavjerom" i u svim su rudarskim naseljima organizirane udruge Loyalty Leagues. Na nagovor kompanija šerif je u mjestu Bisbeu u pola noći napao štrajkaše, uhitio više od dvije tisuće ljudi, od kojih je tisuću i dvjesto strpao u vagone i odvezao u pustinju preko granice New Mexica. U mjestu Jerome i Globe šerif je uhapsio 60 članova Industrial Workers of the World (IWW) i u stočnim ih vagonima prevezao u Kaliforniju. Te su metode izazvale prosvjed javnosti, pa je osnovana velika federalna porota (Grand Jury), koja je podigla optužbu protiv Loyalty League, ali nitko nije proglašen krivim niti je kažnjen. Jedna je komisija, koju je imenovao predsjednik Wilson radi istraživanja uzroka štrajka i deportiranja rudara, ustanovia da je među deportiranima bilo 179 Hrvata i 82 Crnogorca.[22]

Učestali štrajkovi i sudjelovanje hrvatskih radnika u njima izazvali su zabrinutost ne samo u NHZ-u, nego i u iseljeničkom tisku i hrvatskoj iseljeničkoj javnosti. "Hrvatska zastava" iz Chicaga jetko je primijetila kako Amerika očekuje strane radnike i od njih zahtijeva da rade. Ipak, zakonodavstva nekih država i odredbe lokalnih vlasti diskriminiraju pridošlice zabranjujući im da objavljuju neke poslove. Tako u devet američkih država stranci ne smiju sudjelovati u nekim javnim radovima. A u sedam država u mnogim poslovima domaći radnici imaju prednost pred stranima. "Je li onda čudo, ako takav stranac, kojemu država krati pravo da se prehrani radom svojih ruku, konačno padne na teret javnoj dobrotvornosti."[23] List "Evening Post" iz New Yorka u članku s naslovom "Pravica za strance" objavio je tekst S.L. Hoffmana, u kojemu piše: "Ja, koji ovo pišem, vlasnik sam od više tvornica. U nekojima od ovih zaposleni su sami stranci, u drugim sami Amerikanci, i na temelju mojeg iskustva mogu da kažem ovo: U tvornicama u kojim su zaposleni sami stranci, izrađuje se, sa istim brojem radnika, četrdeset posto više, nego li u onima gdje su zaposleni sami Amerikanci. Oni, koji najviše viču proti stranim radnicima jesu oni isti, koji vole imati u svojim tvornicama i radnjama strance, nego li Amerikance. Zašto sada najednom dizati viku na te strance, ako hoće i oni da imaju bolji život? U najviše slučajeva stranci su tlačeni od svojih poslodavaca, pak je sasvim naravski da se baš ovi proti tome najače bune. Istina je, da mi moramo amerikanizirati ove strance, ali mi moramo amerikanizirati i mnoge naše Amerikance.

Dajmo strancu i uopće radniku ono na što je ovlašten i mi nećemo imati ni štrajkova, ni drugih industrijalnih neprilika. Ja dolazim osobno u dodir sa radnicima koji rade u mojim tvornicama, i ja sam potpuno uvjeren da bismo mi uživali potpuni industrijalni mir, kad bi poslodavci u svakom pogledu postupali s radnicima onako, kako je pravo."[24]

"Hrvatski glasnik" iz Pittsburgha, kojemu je vlasnik i urednik bio J. Marohnić, osobito se brinuo o hrvatskim radnicima za vrijeme štrajka.

Osvrćući se na štrajk u Westinghouseu Co u svibnju 1916, list je izvijestio kako se radnici nisu vratili na posao, osim onih koji su bili najbolje plaćeni, tj. koji su zarađivali 10 dolara na dan. Ti radnici, većinom Nijemci, već godinama rade u tim tvornicama i svi imaju svoje kuće. "Oni su uvijek bili protežirani u tvornicama, te se je Nijemce držalo kulturnijim radnicima, a naše Slavene se je uvijek zapostavljalo. Dapače, i Madžare su predpostavljali nama, te su eno na kolodvoru u East Pittsburghu madžarski nadpisi i objave." Većina tih radnika je uoči posljednjeg štrajka huškala naše radnike na štrajk, a zatim su se vraćali u tvornice kako bi pred predstavnicima poslodavaca mogli optužiti Slavene za nepouzdanost. Ipak, u tom su štrajku sudjelovali i radnici s plaćom većom od 10 dolara, ali s odlučnim zahtjevima za osamsatni radni dan. "Iz ovih događaja kod Westinghouse Co neka naša braća crpe poduku, da se neće više dati svađati od bezdušnih agitatora, koji tobože provode organizaciju radnika, a onda kompaniji javljaju one koji su se upisali u organizaciju. Težaci (laborers) po svim tvornicama neka se udruže zasebno od organizacije gospode-radnika, pak neka nastoje dobiti povišicu plaće mirnim putem, što će im koristiti mnogo više nego li ovakovi politički štrajkovi."[25]

Iseljenički prvaci i hrvatski iseljenički tisak trudili su se uvjeriti naše radnike da se pridržavaju svih pravila dobrog ponašanja za vrijeme štrajka. Tako je don Niko Gršković u "Hrvatskom svijetu" u povodu štrajka u tvornicama United States Steel Co u Garyju, Indiana, napisao: "Po vijestima koje iz raznih mjesta dobivamo od naših prijatelja, neki se štrajkujući radnici drže muški i dostojno ljudi, koji napokon razumiju da uz dužnost imadu i prava, koja im ne može nitko da oduzme. Ovakvima ne treba da posebno preporučujemo da se drže i naputaka i pravila koja vrijede za radnička udruženja, osobito za vrijeme štrajka, jer u ovom je prvi uvjet da izvojuju ono za što su borbu započeli i radi česa imadu da već sada dosta žrtva doprinašaju i štetu trpe. (...) Na izazivanje treba odgovarati mirom i hladnoćom, od nasilja tražiti zaštitu kod zakonitih oblasti. Zato će se, po svojimi odvjetnicima, pobrinuti oni, koji štrajkom upravljaju."[26]

Briga Narodne hrvatske zajednice bila je da pouči i uvjeri hrvatske radnike kako se trebaju učlanjivati u američke radničke organizacije. Zato je list "Zajedničar" sa zadovoljstvom ustvrdio da su brojni Hrvati učlanjeni u American Federation of Labor. Stoga je, stoji u listu čudno što je među štrajkolomcima popriličan broj Hrvata. Zato list upućuje Hrvate da se organiziraju u američkim radničkim organizacijama, kojima je cilj poboljšanje položaja radnika. Skreće im pozornost da uvijek s naklonošću prime organizatore iz American Federation of Labora ili World Federation of Minersa i druge radničke organizatore jer je njihov rad koristan za sve dobronamjerne radnike.[27]

* * *

U teškim životnim i radnim uvjetima američkog radništva, a napose doseljenika krajem XIX i početkom XX stoljeća počeo se razvijati snažan radnički pokret. Mnogi su Hrvati u njemu aktivno sudjelovali. Mahom su to bili obrtnici, koji su još iz starog kraja donijeli socijalističke ideje i ponešto iskustva o radničkim organizacijama. Spomenut ćemo najaktivnije. Josip Ječmenjak je u Zagrebu 1893. na strukovnom kongresu postolara i čizmara bio izabran za predsjednika. Tomo Bešenić bio je u Hrvatskoj aktivan u sindikatu krojačkih radnika. Milan Glumac bio je tajnik posebnog tajništva Socijal-demokratske stranke za Slavoniju i Srijem. Juraj Mamek je u Zagrebu izučio krojački zanat, postao članom nekoliko radničkih društava i suradnikom "Radničkog glasnika". Utemeljio je Strukovnu udrugu krojačkih radnika. Bio je jedan od prvih pokretača radničkog pokreta u Hrvatskoj. Svi su se oni nakon dolaska u SAD uključili u radnički pokret SAD, a osobito su aktivno sudjelovali u radničkom pokretu naših iseljenika.

Prvo hrvatsko socijalističko udruženje u SAD osnovano je 1903. u Pittsburghu, a nazvano je Jugoslavenski politički klub. Neposredni povod osnivanju kluba bila je nastojanje socijalista da američkim Hrvatima iznesu svoj stav o borbi koja se 1903. vodila u Hrvatskoj protiv režima bana Khuena-Hedervaryja. Klub nije imao svoje glasilo nego se služio lecima, priređivanjem skupština, sastanaka itd. Jugoslavenski politički klub raspao se 1905, a godinu dana kasnije ponovno je počeo raditi okupivši 32 aktivna člana. Za obnovu Kluba iznimno je zaslužan bio Tomo Bešenić. Na njegov prijedlog Klub je u ljetu 1907, u jeku žestoke ekonomske krize u Sjedinjenim Američkim Državama, odlučio pokrenuti radničke novine na hrvatskom jeziku. Godine 1907. osniva se još jedna hrvatska socijalistička organizacija u Southside Pittsburghu, ali zbog ekonomske krize propala je godinu dana kasnije. Potkraj 1907. počinje vrlo živa socijalistička agitacija Hrvata u Chicagu, stvara se mnoštvo organizacija, počinje izlaziti glasilo "Radnička straža", ispočetka kao polumjesečnik, a kasnije kao tjednik. Iste godine, nakon nekoliko neuspjelih pokušaja u New Yorku, počela je konačno u Clevelandu izlaziti "Radnička borba", oko koje se također okupljao dio hrvatskih socijalista. Jačanjem "Radničke straže" i "Radničke borbe" počinju nicati mnoga hrvatska socijalistička društva u Milwaukeeju, Kenoshi, St. Louisu, East Pittsburghu itd. Do 1909. osnovano je 14 socijalističkih klubova američkih Hrvata.[28]

Socijaldemokrati su u južnoslavenskim zemljama imali svoje nacionalne stranke, ali su bili organizirani i u strankama s južnoslavenskom, pa čak i s balkanskom osnovom. Takvu su organizaciju prenijeli i u Ameriku, pa su 3. i 4. prosinca 1910. u Chicagu održali Južnoslavenski socijalistički kongres u Americi. Najvažnija zadaća toga kongresa bila je osnivanje Jugoslavenskoga socijalističkog saveza. Prema pravilima prihvaćenim na kongresu, Jugoslavenski socijalistički savez temeljio se na

načelima međunarodnog socijalizma a priznavao je program i ustav Socijalističke stranke u Americi. Djelokrug saveza obuhvaćao je Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Meksiko, sa sjedištem u Chicagu, Illinois. Zadaća i cilj saveza bio je organiziranje američkih Južnih Slavena u socijalističke skupine i udruženja te njihovo sustavno prosvjećivanje u smislu shvaćanja socijalizma.

Članom saveza mogla je biti svaka osoba sa navršenih 18 godina ako je prihvaćala socijalistička načela. Mjesne su se organizacije mogle osnivati svuda gdje je bilo najmanje pet članova. Svaka se mjesna organizacija zvala Jugoslavensko socijalističko udruženje. Sve vanjske i unutrašnje poslove saveza vodio je Glavni odbor u Chicagu, koji je imao dvanaest članova. U Glavni odbor svaka je narodnosna skupina (Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari) birala po tri člana. Uže tijelo u sastavu Glavnog odbora bio je Narodnosni središnji odbor, sastavljen od tri člana Glavnog odbora iste nacije i po dva člana koja su birale chicaške socijalističke organizacije iste nacije. Narodnosni središnji odbor vodio je samostalno i u dogovoru s Glavnim odborom agitacijski i organizatorski rad. Pod nadzorom Glavnog odbora upravljao je tiskom.

Osnivanje i početak rada Jugoslavenskoga socijalističkog saveza značio je prekretnicu u djelovanju hrvatskih i ostalih južnoslavenskih socijalista u SAD. Preko saveza mogli su pokrenuti djelotvorniju akciju za širenje socijalističkih ideja među iseljenicima. Međutim, već su tada hrvatski iseljenici bili organizirani u brojnim organizacijama, društvima i klubovima koji su u programe svoga rada uključivali i borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje svoga naroda u starom kraju. Prema toj činjenici socijalisti su trebali odrediti svoje stajalište.

Hrvatski su se iseljenici, tvrde socijalisti, nakon dolaska u novu, američku sredinu morali pokoriti novim uvjetima. Kako se u staroj domovini nisu mogli uspješno boriti protiv političkog sustava, u Americi su nastavili borbu protiv "starokrajskog" ropstva, uvjereni da je u SAD sasvim drukčije, da vlada puna sloboda. Svoj podređeni položaj u Americi shvaćali su posve drukčije, uvjeravajući sebe da to i nije podređeni položaj te da se ne smiju buniti protiv njega jer ne pripadaju toj zemlji i ne znaju njezin jezik. Zbog takvog gledanja iseljenici su se vrlo malo brinuli o svom političkom položaju , a više su razmišljali o svojoj staroj domovini i njezinu spasavanju. Ti ljudi, koji su od seljaka postali najamni radnici više su se zanimali za neke beznačajne političke prilike u Austriji nego za ono što je američki proletarijat činio da bi poboljšao svoj položaj. "I tako, ne živeći ni ovdje ni tamo, naši ljudi su skroz pasivni. (...) Sloboda koja je s obzirom na misli i govor ovdje veća ne koristi, nego samo šteti po naše nemisleće radnike."[29] Osim toga, hrvatskoj radničkoj klasi socijalisti suprotstavljaju hrvatsku buržoaziju u Americi, analizirajući uzroke njezina nastanka i razvoja. Do vremena prije prvoga svjetskog rata, smatrali su socijalisti, nije se uopće moglo govoriti o hrvatskoj buržoaziji u Americi. Bilo je pojedinaca koji su živjeli u hrvatskim naseobinama i pokušali sebi stvoriti povoljniji materijalni

položaj "među našim svijetom". To su bili bogatiji trgovci, gostioničari, *salooneri*, bankari, *šifkartaši*, a kasnije i prevoditelji na engleski jezik, knjižničari, svećenici i pokoji odvjetnik ili liječnik.

Ljudi koji su trebali narod kao kupce i klijente surađivali su u hrvatskim novinama ili su pristupali novinarskim udrugama, odnosno, ovisno o novčanim mogućnostima, i sami su pokretali novine na hrvatskome.

Do prvoga svjetskog rata u hrvatskim su naseobinama bili poznati pojedini ugledni ljudi, bankari ili svećenici, ali uoči rata osjetila se potreba udruživanja i zajedničkog rada tih ljudi za "dobrobit" svog naroda.

Smjestiviši tako hrvatske iseljenike u specifične uvjete američkog života te razlikujući među njima vladajuću i iskorištavanu klasu, socijalisti i u smislu hrvatskoga nacionalnog programa djeluju sa stajališta partije radničke klase. Izostanak bilo kakve suradnje s hrvatskom buržoazijom u Americi socijalisti obrazlažu ovako: "Međutim, sasvim je naravno da se i mi socijalisti moramo uhvatiti u koštac s domaćim izrabljivačima jer su nam oni prvi na putu. Mi živimo među svojim ljudima, govorimo prvo svojim jezikom i radimo za svoj narod, odnosno za sve potlačene radne slojeve u svojoj domovini. Ovdje pak u Americi gdje su prilike sasvim drugačije nego u starom kraju, prisiljeni smo na isti način obračunavati sa svojim izrabljivačima i boriti se na prvom mjestu zajedno sa svojim radnicima. Mi nastojimo da njih uzdržimo i osvijestimo. Mi hoćemo da oni postanu socijalisti i da se bore poslije u zajednici s ostalim narodima protiv svemoćnog kapitalizma i protiv sveopće nepravde. Onaj tko nas zove na suradnju s 'patriotima' taj ne poznaje načela međunarodnog socijalizma. Svaki je poziv na suradnju s patriotima radi toga užasna besmislica."[30]

Antagonizam između socijalista i drugih političkih struktura među američkim Hrvatima osobito se očitovao 1912, nakon osnivanja Hrvatskog saveza, što je, prema mišljenju socijalista, bio prvi pokušaj organiziranja iseljeničkoga građanstva u vođenju politike.[31]

Socijalisti su tvrdili da se borba za socijalno i ona za nacionalno oslobođenje međusobno ne isključuju, dapače, da se ne mogu zamisliti odvojene jedna od druge. Boreći se za potpunu slobodu svakog pojedinca, socijalisti se bore za slobodu svih naroda i za njihov nesmetan razvoj. Borba za ekonomsko oslobođenje radničke klase nije moguća ako se radnici prosvjetno i kulturno ne uzdignu, a to se ne može postići u narodu koji nije nacionalno slobodan. Zato ideja socijalizma obuhvaća i načelo slobode i neovisnosti svakog naroda. Prema tome, socijalisti hrvatske nacionalnosti u Americi mogli bi stupiti u Hrvatski savez ili obratno, članovi Hrvatskog saveza mogli su ući u redove Jugoslavenskoga socijalističkog saveza. Međutim, prema stajalištu socijalista u SAD, u tome je i bio problem. Priznavajući nužnost nacionalne slobode socijalisti su išli korak dalje i nisu se zadovoljavali samo "slobodnom" domovinom, nego

su željeli i domovinu u kojoj narod ne bi bio slobodan samo od tuđinske vlasti nego i od vlastodržaca iz redova svog naroda.[32]

Jedna od važnih, ali i vrlo izazovnih zadaća za hrvatske socijaliste bio je način određenja prema bratskim organizacijama, napose prema NHZ-u kao najbrojnijoj i najutjecajnijoj hrvatskoj organizaciji u SAD. Već u prvoj godini svoga izlaženja "Radnička straža" se ozbiljno pozabavila tim pitanjem : "Mi smatramo, da bi država trebala da se brine za radničko osiguranje u slučaju bolesti, nesreće, starosti ili smrti. A to osiguranje trebali bi da plaćaju kapitalisti, jer sve nesreće, koje zadese radnika, zadese ga na radu za kapitaliste. I zato ćemo se mi ruku u ruku boriti sa onim radnicima - sa socijalistima - koji zahtijevaju državno radničko osiguranje. A socijalisti zahtijevaju u ovome programu: da država izdržava bolesne radnike i da se dade penzija unesrećenim i ostarjelim radnicima, a sve to neka plaćaju bogataši, kapitalisti, koji su se obogatili na radničkim leđima. No dok toga ne bude, hrvatski radnici trebaju u svoju vlastitu korist da budu članovi Narodne hrvatske zajednice ili kojeg drugog hrvatskog radničkog potpornog društva. A podporna društva treba da budu samo podporna društva. U takova društva ne treba unositi politiku - bude li se unosila politika, unijeti će se i razdor! U podpornom se društvu nema pitati je li neko naprednjak, starčevićanac ili socijalista. Zato Narodna hrvatska zajednica ne može i ne smije biti nikakva politička organizacija. Zato su nam potrebna posebna prosvjetna i politička društva i zato svjesni radnici rade na osnivanju (već su osnovali) Hrvatski Radnički Prosvjetni i Politički Savez. Naše je stanovište dalje, da u Narodnoj hrvatskoj zajednici imade mnogo truleža, mnogo toga što ne valja i što je na ogromnu štetu Zajednici i njenim članovima. A taj trulež biti će tek onda očišćen, kada radnici sami uzmu u svoje šake veliku metlu i pobacaju sve van, koji su na ruglo i štetu Zajednici. Taj posao ne mogu izvršiti gospoda neka, koji bi se htjeli dočepati zlatnih jasala Zajednice (i koji su već na tim jaslama) - taj posao izvršiti će sami radnici. A izvršiti će ga u najbližem vremenu, kada hrvatski radnici sasvim progledaju i kada svjesno izaberu u odbor Zajednice svoje svjesne drugove radnike."[33]

"Radnička straža" je povremeno na svojim stupcima kritizirala rad NHZ-a upozoravajući na nepravilnosti i nedosljednosti u radu, ali je uvijek naglašavala da se njezine kritike ne smiju uspoređivati s nedobronamjernima u "Narodnom listu". Pravo je čudo kako mnogi sumnjaju u dobre namjere socijalista. No njih to neće smesti da u skladu sa svojom socijalističkom dužnosti unose svjetlo u mrak i pripremaju ljude za bolju sutrašnjicu.[34] List je osobito intenzivirao svoje kritičke natpise uoči desete konvencije NHZ-a 1909. u Calumetu: "Jedan potok crnila potrošit će se 'za dobrobit radnika' povodom bližeće se konvencije Nar. hrvatske zajednice. Svi se brinu za nas. Već sa svih strana padaju savjeti i prijedlozi i pojavljuju se 'rodoljubi', 'savjetnici' i 'spasitelji', kojima je na srcu samo 'napredak i procvat' Zajednice - dobro naroda i ništa više. Odsjeci se uskomešali - drže se govori, kortešira, pije - izbor je delegata.

I sastat će se konvencija, i potrošit će se nekoliko tisuća dolara i ostati će uglavnom sve - pri starom."[35]

U redakciju "Radničke straže" stizali su mnogi dopisi i pisma u kojima su članovi iznosili svoja opažanja o radu Zajednice i zahtijevali da list svojim pisanjem utječe na smjer rada buduće konvencije. List je na to odgovorio kako socijalisti nemaju ravnodušan odnos prema tom pitanju: "Danas je sporedna stvar, da li je Zajednica radništvu učinila više štete, nego li koristi. Zajednica je tu i zato je ona jedno pitanje, i to važno pitanje"[36] U tome socijalisti nisu izmijenili svoje stajalište, a prije konvencije valjalo je samo utvrditi li je ono ispravno ili ne. Međutim, u listu su smatrali da to nije problem redakcije niti odbora Jugoslavenskoga socijalističkog saveza. Zato je to pitanje izneseno na skupštini Hrvatskoga radničkog prosvjetnog društva u Chicagu i na skupštini socijalista u Alleghenyju. Obje skupštine usvojile su jednak zaključak: "Uzev u obzir žalosnu istinu da radnici članovi Nar. hrvatske zajednice u većini svojoj nisu svjesni radničkih klasnih (razrednih) interesa, te nema izgleda da bi mogla pobijediti samostalna socijalistička odborska lista, a s razloga jer se je u najviše slučajeva ukazalo štetnim za socijalistički pokret da socijalisti sjede u odborima ovakovih ustanova zajedno sa ljudima oprečnih nazora i interesa, jer je za rad i nerad takovih ljudi padala odgovornost i na socijalističke predstavnike, stavlja se u dužnost svima jednomišljenicima da ne primaju odborničko mjesto u kojem odboru N.H.Z."[37]

Negativan odnos socijalista prema hrvatskim dobrotvornim organizacijama ipak je bio više načelne naravi, a mnogi su socijalisti u svakidašnjem životu i te kako aktivno sudjelovali u radu dobrotvornih organizacija. I sama je "Radnička straža" uoči treće konvencije Hrvatske zajednice Illinois, koja se održavala 21. ožujka 1910. u Chicagu pisala kako među delegatima ima najviše radnika kojima treba poželjeti mnogo uspjeha. Doduše, među delegatima bio je samo neznatan broj socijalista, a većinom su to bili oni "koje ne zagrijava svijetli nauk socijalizma".

Nesocijalistički listovi hrvatskih iseljenika polemizirali su s "Radničkom stražom" napadajući njezin negativan odnos prema hrvatskim bratskim organizacijama. Tako je "Hrvatska zastava" iz Chicaga pisala: "Dozvoljavamo da je N.H.Z. danas osiguravajuća ustanova, ali ne dozvoljavamo niti ćemo ikada dozvoliti da je N.H.Z. suvišno osiguravajuće društvo, naprotiv ona je u prvom redu prosvjetno društvo te ima prema svome charteru ustrojiti hrvatske škole i brinuti se za izobrazbu i prosvjetu svojih članova i svih ostalih Hrvata u Americi. (...) Nećemo im dozvoliti da sruše naše najblagotvornije djelo naše Zajednice i naša potporna društva te da se tako lako dočepaju naše muke i krvavog znoja, naše blagajne Narodne hrvatske zajednice."[38]

No te polemike nisu uzele maha, a nisu bile ni potrebne jer su se s vremenom socijalisti sve više uključivali u rad NHZ-a, ali i drugih hrvatskih dobrotvornih organizacija. U mnogim odsjecima socijalisti su preuzeli vodeća mjesta, a na dvanaestoj konvenciji NHZ-a 1915. u Clevelandu njihovi su delegati bili već vrlo utjecajna skupina. Konvenciji

su nametnuli svoje proturatne stavove i u paragraf 19, točka 7. uspjeli ugraditi ovakvu odredbu: "Baštinici člana koji kao dobrovoljac pogine u ratu gube svako pravo na posmrtninu."

Hrvatski su socijalisti kao zasebna sekcija djelovali u Socijajlističkoj stranci Amerike i u svemu dijelili sudbinu stranke. Kada je 7. travnja 1917. Socijalistička stranka na svome kongresu u St. Louisu zauzela proturatni stav, te su odluke prihvatili i hrvatski socijalisti.[39] Međutim, u NHZ-u, tj. u Glavnom odboru osjetili su da bi Zajednica nakon ulaska Amerike u rat zbog takvog stava mogla imati poteškoća. Stoga se Glavni odbor u lipnju 1917. obratio članstvu s prijedlogom da se do iduće konvencije ukine članak 19. i točka 7, a da se baštinicima u ratu poginulih dobrovoljaca u međuvremenu isplaćuje osmrtnina. Taj prijedlog nije prošao jer je 6 131 član glasao protiv, a 4 728 članova za.[40] Doduše, u glasanju je sudjelovala samo trećina ukupnog članstva, ali je to bio jasan odraz raspoloženja Zajednice prema ratu.

* * *

Jedanaestoga studenog 1918. godine završen je prvi svjetski rat, koji je osiromašio gotovo sve zemlje osim Sjedinjenih Američkih Država. One su, obogaćene akumulacijom ratnih profita, isplatile Europi predratni dug, a poslјeratnom pomoći u obliku kredita zadužile pojedine europske države za sedam milijardi dolara. Međutim, materijalno obogaćenje SAD nije riješilo unutrašnje socijalne nemire koji su klijali još od prije rata. Naprotiv, još su se više produbila socijalne razlike među stanovništvom.

Hrvatsko dorbotvorno društvo "Hrvatski sinovi", odsjek br. 15. Hrvatske zajednice Illinois, 20 listopada 1912.

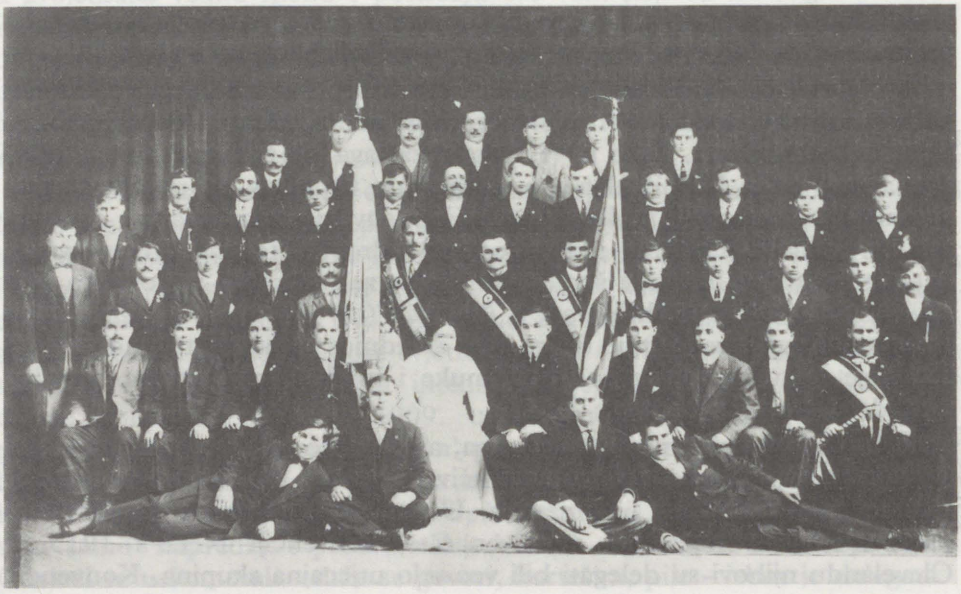

Nakon završetka rata položaj radnika bio je teži nego u vrijeme kad je Amerika stupila u rat. Zbog ratne inflacije cijene životnih troškova naglo su rasle, a realne su se radničke nadnice snizile za oko 14%, što je izazvalo ogorčenje radništva. Počeli su brojni štrajkovi u kojima su radnici zahtijevali ostvarenje svojih prava. Širila se psihoza nezadovoljstva i oko četiri milijuna radnika u svim industrijskim središtima širom SAD započeli su borbu za veće plaće, kraće radno vrijeme, bolje uvjete rada i pravo na slobodno organiziranje svojih sindikata.[41]

Dana 22. rujna 1919. proglašen je veliki štrajk u čeličnoj industriji SAD, u kojemu je sudjelovalo oko 350 000 radnika. Štrajk je trajao tri i pol mjeseca. Prateći nezadovoljstvo radnika, vlasnici čeličana unaprijed su se pripremili za suzbijanje štrajka mobiliziranjem tisuća policajaca i privatnih agenata. O sudjelovanju naših ljudi u tom štrajku Ivan Beck je u listu "Zajedničar" napisao: "Za vrijeme štrajka naši su ljudi stajali u prvim redovima u borbi za pobjedu. Zapisnik iz toga doba govori da od cjelokupnog članstva nije bilo nijednog Hrvata štrajkolomca. Dalje se napominje da je računovođa brisao 5 članova koji rade kao 'scabs', a od njih nijedan nije naše narodnosti. U zapisniku se također spominje da su neki članovi dospjeli na crnu listu kod ovdašnje korporacije radi svoje aktivnosti za vrijeme štrajka. Posljedice tog štrajka osjećale su se dugo godina. Kod ovdašnje Pittsburgh Steel Corporation Co bili su uposleni u većem broju naši hrvatski radnici. Za vrijeme tadašnjeg štrajka su svi naprosto bili istjerani iz kompanijskih kuća u kojima su živjeli i u njih su smješteni dopremljeni štrajkolomci, dobrim dijelom neupućeni Crnci i Meksikanci. Ne mislim time reći da je tako bilo samo ovdje u Monessenu. Tako je bilo svugdje gdje su kompanije posjedovale svoje kuće. Pored izrabljivanja u tvornicama, one su dobro zarađivale i na iznajmljivanju stanova svojim radnicima ubiranjem dosta velike stanarine i vrlo malom trošnjom na popravke. U takvim okolnostima živio je tada naš narod. Kako se taj štrajk završio manje više je svima poznato. Posljedice nisu bile ružičaste. Poznato je da je jedan dio radnika izgubio radnju radi sudjelovanja u tom štrajku. Jedni su se vratili u staru domovinu, dok su drugi morali tražiti posao u drugim mjestima."[42]

U travnju 1920. željezničarski su radnici započeli štrajk kojim su blokirali teretni i putnički promet. Štrajk se proširio na željezničke okruge Pennsylvanije, Illinoisa, Ohija, u Jersey i Staten Island, Brooklyn i New York. Državna je policija, po naredbi Odsjeka pravde, zatvarala štrajkaše kako bi razbila organiziranost štrajka. Predsjednika udruženja željezničarskih radnika u Chicagu, Johna Grunau, koji je bio glavni organizator štrajka, uhitili su uz napomenu da će biti pušten uz jamčevinu od deset tisuća dolara. Grunau je odbio da se za nj plati jamčevina ako se to istodobno ne učini i za ostale uhićene željezničarske radnike. Potpuno je odbacio optužbu prema kojoj su štrajkom povrijedili zakon o zaštiti prijevoza životnih namirnica, kao i svako povezivanje štrajkaškog pokreta s radikalnim i komunističkim pokretom. Međutim, iz njegove je izjave izbijao i njegov negativan stav prema radnicima doseljenicima jer je po-

najprije govorio u ime Amerikanaca. Izjavio je: "Preko 90% naših ljudi su Amerikanci i nitko ne može pristupiti u našu organizaciju, a da prije ne postane američki građanin. Oko 30% naših mladića služilo je preko Oceana i zato jer mi vjerujemo u američke institucije i u američke sloboštine, uskraćujemo da se pokorimo ljudima koji nas drže u ropstvu. Budu li vođe stavljene u zatvor, drugi će se pojaviti na njihovu mjestu, dokle god ne pobijedi pokret za dostojan način života u željezničkoj industriji."[43]

Štrajk je trajao dvadesetak dana i štrajkaši su bili uporni u traženju većih nadnica, ne osvrćući se na pritisak policije i vlasti. Ipak, štrajk je pokazao da organiziranje radnika i njihov položaj u borbi za njihova prava u mnogočemu nisu bili jedinstveni. Hrvatski su se radnici tada našli u velikim poteškoćama. U siječnju 1920. provedena su masovna uhićenja u cijeloj zemlji, i to po naredbi ministra pravde Palmera. Takva su uhićenja istodobno provedena u sedamdesetak gradova širom Amerike, a uhićeno je oko 10 000 domaćih i doseljenih radnika. Dok su domaći radnici ubrzo pušteni, u zatvorima je zadržano oko 3 500 doseljenih radnika s namjerom da ih se deportira u matične zemlje otkuda su doselili. Najviše je hrvatskih radnika bilo uhićeno u Detroitu. Ondje je policija u radničkom domu uhitila 26 radnika koji su u zatvoru zlostavljani. Postupke policije osudio je i sam načelnik Detroita James Couzens. Na njegov zahtjev zatvorenici su premješteni u vojničku kasarnu Fort Wayne. Osam naših radnika kasnije je deportirano u Jugoslaviju, a jedan je u zatvoru umro.[44]

U mjesecu travnju 1922. započeli su teški i iscrpljujući štrajkovi u ugljenokopima nekoliko američkih država. Kako je upravo rudarsko zanimanje bilo najčešće zanimanje hrvatskih doseljenika, u tom su štrajku sudjelovali mnogi hrvatski rudari. Narodna hrvatska zajednica, u skladu sa svojom tradicijom, aktivno se angažirala u pomoći rudarima. List "Zajedničar" postao je u lipnju, srpnju i kolovozu prava tribina različitih vijesti o prilikama među štrajkašima, ali i o pomoći koju su odsjeci Zajednice upućivali svojim drugovima u štrajku, a objavljena su i mnoga pisma zahvale odsjeka Zajednice i raznih odjela rudarske unije, u kojima je iskazivana zahvalnost za pruženu pomoć.[45]

Američki socijalistički pokret i hrvatski socijalistički pokret kao dio američkoga, potkraj prvoga svjetskog rata prošli su kroz tešku krizu i rasap. Međutim, u poslijeratnim godinama, u doba učestalih socijalnih nemira, socijalistički je pokret Amerike reorganiziran. Tada je osnovana i Radnička stranka SAD, u kojoj je vrlo jaka bila jugoslavenska sekcija, a njezino je glasilo bio list "Znanje". Jedan dio članova jugoslavenske sekcije nije prihvaćao radikalnu politiku Radničke stranke SAD. Tako su urednici lista "Znanje" Todor Cvetkov i Đuro Kutuzović dali ostavku i napustili stranku, priklanjajući se reformističkim idejama u radničkom pokretu. Oni su 1. kolovoza 1923. pokrenuli list "Novi svijet". Malo kasnije, 27. studenog 1924, njih dvojica su sa svojim pristašama osnovali Jugoslavenski prosvjetni savez. Cilj Saveza bio je da preko svojih

udruženja, novina i knjiga prosvjećuje i odgoja naše radnike. Rad Saveza trebao se provoditi u obliku poučnih i znanstvenih predavanja te tečajeva o suvremenim pitanjima radničkog pokreta, istinitim prikazom radničke borbe, poticanjem radnika na učlanjenje u sindikate, na osnivanje pjevačkih i dramskih zborova te na unapređenje društvenog života u radničkim naseljima. Savez je trebao djelovati među radnicima i poticati ih da što aktivnije sudjeluju u rješavanju problema političkoga, ekonomskog i kulturnog značenja.[46] U siječnju 1925. "Novi svijet" postaje službeno glasilo Jugoslavenskoga prosvjetnog saveza. Sam Savez nikad nije postao masovna organizacija, ali su neke poznate osobe iz Narodne hrvatske zajednice, poput Tome Bešenića, predsjednika Zajednice te Vinka Šolića i mnogih drugih bili aktivni članovi Saveza.

Velik utjecaj tzv. prosvjetaša na Narodnu hrvatsku zajednicu izazvao je pozornost hrvatskih pristaša Radničke stranke Amerike, pa su oni ponovno obnovili rasprave o ulozi dobrotvornih organizacija u životu iseljenika. List "Radnik" već je 1924. mnogo pisao o tome, prigovarajući onima koji su mislili da je pitanje potpornih organizacija sporedan probem i da mu ne treba pridavati važnost. To je, tvrdio je list, pogrešno i oportunistički zato što svaka revolucionarna radnička partija mora imati određeno stajalište o svim pitanjima ekonomske ili političke naravi. Već bi zbog toga, prema pisanju lista, bilo pogrešno misliti kako pitanje potpornih organizacija ne zaslužuju pozornost, posebno sa stajališta uloge potpornih organizacija u kapitalističkom društvu, kao ni pitanje koliko su potporne organizacije u svojoj biti revolucionarne organizacije. "Radnik" ne prihvaća tvrdnju da su one neka vrsta bolesničke blagajne jer njihova osiguravajuća namjena jest svrsishodna, što pokazuje činjenica da je više od 50 000 naših iseljenika organizirano u njima. List "Radnik" složio se i s činjenicom da potporne organizacije zapravo nisu revolucionarna društva. Dapače, kao udruge za dodjelu potpore one odvajaju radničku klasu od revolucionarne borbe. Prema pisanju "Radnika", trebale bi izmijeniti svoju ulogu te svoje članstvo odgajati u duhu klasne borbe, upozoravati ga na nužnost ulaska u sindikate i političke radničke partije te, što je najvažnije, kao cjelina sudjelovati u klasnoj političkoj borbi. Na taj bi način prisilile kapitalističku državu da donese socijalne zakone o osiguranju radnika, a ujedno bi dokazale da u kapitalizmu nema trajnih rješenja za radničku klasu. Sve su to argumenti na osnovi kojih je "Radnik" zaključio da je zadaća Radničke stranke borba za utjecaj u potpornim organizacijama, kako bi mogle djelovati u korist radničkog pokreta.[47]

Stjepan Lojen, član uredništva lista "Radnik", uspoređivao je ulogu potpornih organizacija i unija. Lojen kaže da se u potpornim organizacijama okupljaju svi oni koji smatraju da im je zbog bolesti, ozljeda ili smrti u obitelji nužna uzajamna pomoć. Dok su unije borbene organizacije, potporne su udruge dobrotvorne i humanitarne. Ali one svojim utjecajem i djelatnošću trebaju podupirati unije. Potporne organizacije ne vode klasnu borbu, ali njezini članovi ipak moraju sudjelovati u borbi,

moraju se učlanjivati u ekonomske klasno-političke organizacije. To je ono što treba vezati unije i potporne organizacije. Prema tome, odnosi između potpornih organizacija i radničkog pokreta moraju biti prijateljski, bratski, one se moraju uzajamno podupirati. I unije i potporne udruge moraju se zauzimati za interese radničke klase.[48]

Prosvjetaši nisu olako povjerovali napisima u "Radniku" nazvavši ih neiskrenim. Tvrdili su da jugoslavenska sekcija Radničke stranke želi novac potpornih organizacija za pomoć Rusiji i radnicima uhićenim u Michiganu, te da je to pravi razlog njihova, tobože, pozitivnog odnosa prema radu tih organizacija.[49] Prosvjetaši su, naime, izradili cijeli program suradnje i pomoći dobrotvornim organizacijama, pa u jednom proglasu Jugoslavenskoga prosvjetnog saveza stoji: "Gdje je to moguće u svako vrijeme surađivati i pomagati rad prosvjetnih odbora Narodne hrvatske zajednice i Hrvatske zajednice Illinois, dakle prosvjetni rad naših organizacija."[50] Prosvjetaši su zauzeli i ovakvo stajalište prema Narodnoj hrvatskoj zajednici: "Kad je pak bila riječ o našoj Zajednici, u kojoj smo mi bili i ostajemo samo zajedničari, nipošto lijevi ili desni strančari (...), mi ćemo i nadalje u Narodnoj hrvatskoj zajednici kao vjerni zajedničari djelom i riječju raditi za njen napredak. U njenim ćemo redovima suzbijati svako strančarstvo i fanatizam, na sjednicama odsjeka i na budućim konvencijama još glasnije isticati lozinku 'Zajednica zajedničarima' i klicati: 'Dolje sa strančarstvom'!".[51]

U prvim poslјeratnim godinama usporedno sa stvaranjem svoga programa prosvjetaši su svojim "reformističkim" idejama postajali sve popularniji, ne toliko među iseljeničkim masama, koliko među lijevo i napredno orijentiranim obrazovanim hrvatskim iseljenicima. Uz njihovu podršku prosvjetaši su već na četrnaestoj konvenciji 1921. godine u Pittsburghu preuzeli vodstvo Narodne hrvatske zajednice. Prosvjetne aktivnosti Zajednice i njezinih prosvjetnih odbora svojim su sadržajem bile istovjetne onima iz programa Jugoslavenskoga prosvjetnog saveza.

Bilješke

1. *Kratki pregled povijesti HBZ*, Pittsburgh, 1949. str. 92.
2. Ibid., str. 93.
3. Ibid., str. 94
   Dana10. srpnja 1902. dogodila se u Cambria Steel Company teška tragedija u kojoj je poginulo više od stotinu ljudi, među njima i deset Hrvata. Činjenica je da su predstavnici kompanije poslali svoga tajnika hrvatskom župniku Kaiću,da bi im on pomogao pri slanju novca rodbini stradalih rudara u Hrvatsku.("Narodni list", 3. velejače 1920.)
4. *Kratki pregled povijesti HBZ*, str. 95.
5. Zapisnik desete konvencije NHZ-a, Calumet, 1909, str. 43.
6. "Radnička straža", Chicago, 30. prosinca 1910.
7. Ibid., 30. rujna 1910.
8. Ibid., 24. veljače 1911.
9. Ustav i pravila NHZ, Pittsburgh, 1912, str. 60.
10. Pravila i uredbe NHZ, Pittsburgh, 1915, str. 62.

11. "Radnička straža", 17. rujna 1913.
12. Ibid., 5. rujna 1913.
13. Ibid., 20. kolovoza 1913.
14. "Zajedničar", 26. rujna 1913.
15. Ibid., 10. rujna 1913.
16. "Narodni list", 17. kolovoza 1913.
17. "Zajedničar", 30. kolovoza 1916.
18. *Kratki pregled povijesti HBZ*, Pittsburgh, str. 99.
19. "Zajedničar", 8. siječnja 1914.
20. *Kratki pregled povijesti HBZ*, str. 98.
21. Ibid., str. 96.
22. J. Strižić, *Uspomene iz rudarskog štrajka 1917. u Arizoni*, "Zajedničar", br. 17, 25. travnja 1979.
23. "Hrvatska zastava", Chicago, 16. prosinca 1914.
24. "Hrvatski svijet", New York, 16. studenog 1915.
25. "Hrvatski glasnik", Pittsburgh, 20. svibnja 1916.
26. "Jugoslavenski svijet", 17. travnja 1920.
27. "Zajedničar", 14. siječnja 1914.
28. "Znanje", Chicago, 11. studenog 1939.
29. "Radnička straža", 5. siječnja 1916.
30. Ibid., 21. listopad 1914. "Narodni list" iz New Yorka oštro je odgovorio hrvatskim socijalistima zato što su hrvatske iseljeničke prvake nazvali buržoazijom. Autor teksta primijetio je kako bi socijalisti i njihova "Radnička straža" trebali znati da su upravo ti iseljenički prvaci potaknuli izgradnju hrvatskih crkava, podigli hrvatske škole i ustrojili mnoga hrvatska kulturna, prosvjetna i politička društva. Staroj domovini pomagali su na gospodarskome i političkom području. "Narodni list" komentira da bi im svatko pošten za to odao priznanje. ("Narodni list", 6. veljače 1907.)
31. O Hrvatskom savezu vidjeti u sljedećem poglavlju.
32. "Radnička straža", 3. travnja 1913.
33. Ibid., 30. listopada 1908.
34. Ibid., 4. rujna 1908.
35. Ibid., 9. srpnja 1909.
36. Ibid.
37. Ibid.
38. "Hrvatska zastava", 3. siječnja 1908.
39. O radu hrvatskih socijalista u Americi vidjeti Ivan Čizmić, *Hrvati u životu SAD*, poglavlje o Hrvatima u radničkom pokretu Amerike.
40. "Hrvatski svijet", 1. kolovoza i 30. listopada 1917.
41. O posljeratnim prilikama u SAD i stanju u radničkom pokretu usporedi: Foster. R. Dulles, *Labor in America*, A History, Northbrook, Illinois,1966; G. Hunnius-G. Garson-J. Case, *Workers' Control, A Reader on Labor and Social Change*, New York,1973; Edvin J. Perkins, *Men and Organization, The American Economy in Twentieth Century*, 1977; Thomas C. Cochran and William Miller, *The Age of Enterprise, A Social History of Industrial America*, 1961; Gerald Rosenblum, *Immigrant Workers, Their Impact on American Labor Radicalism*, New York,1973.
42. "Zajedničar", 7. lipnja 1972.
43. *Vlasti posreduju u velikom štrajku željezničara*, "Jugoslavenski svijet", New York, 17. travnja 1920.
44. Stjepan Lojen, *Uspomene jednog iseljenika*, Zagreb, 1963, str. 101.

45. O sudjelovanju hrvatskih radnika u štrajku u rudnicima ugljena vidjeti Mato Vrkljan, *Naše članstvo prema štrajkovima i unijama*, Zajednički kalendar, Pittsburgh, 1923.
46. "Znanje", 7. siječnja i 11. studenog 1939.
47. "Radnik", Chicago, 26. siječnja 1924.
48. Stjepan Lojen, *Potporne organizacije i radnički pokret*, "Crveni kalendar", Chicago, 1925, str. 68.

    List "Zajedničar" je oponirao pisanju lista "Radnik" iznoseći svoja vlastita stajališta o ulozi dobrotvornih organizacija: "Opravdana je tvrdnja, da organizacije kao što su naša NHZ, neće biti instrumenat, koji će radnicima donijeti oslobođenje. Po svom ustroju, one to ni ne mogu biti i kad bi htjele, jer kad bi NHZ bila organizacija hrvatskih radnika na ekonomskom ili političkom polju u ovoj zemlji, njezina snaga, kako brojna tako i materijalna, bila bi tek jedan mali dio od onog što je danas. Baš zato, što se u njoj kupe ljudi raznih političkih, ekonomskih i društvenih nazora, i što svi u našoj organizaciji imaju zajedničke interese u sadašnjosti, mogla je ona oko sebe okupiti tako vidljiv broj naših iseljenika. Kako stoji sa NHZ, tako stoji i sa ostalim, sličnim organizacijama jugoslavenskih radnika u ovoj zemlji. Naprotiv, političke organizacije nisu mogle postići tako veliki napredak, brojni i materijalni, a to samo zato što se u njima kupe ljudi jednakih političkih mišljenja" ("Zajedničar", 28. prosinca 1923.).
49. "Novi svijet", Chicago, 1. rujna 1923.
50. Ibid., 8. kolovoza 1924.
51. Ibid., 11. studenog 1938.

Šesto poglavlje

NARODNA HRVATSKA ZAJEDNICA U POLITIČKOM ŽIVOTU HRVATSKE I AMERIKE

Iako su hrvatski iseljenici bili mala iseljeničku skupina, bili su stalno nazočni u hrvatskome političkom životu, ali i u politici svoje nove domovine. Njihovi su politički prvaci i prije dolaska u SAD politički djelovali, tj. bili su pozati po tome još u Austro-Ugarskoj. Spomenut ćemo neke istaknute osobe. Zdravko Mužina i Nikola Polić bili su aktivni u Stranci prava, Niko Gršković, ozlojeđen općim političkim sta-

Zgrada Hrvatskog sabora na Radićevu trgu u Zagrebu

njem u Hrvatskoj, iselio je 1901.[1] Još se jedan istaknuti iseljenik - Davorin Krmpotić zbog svoje pravaške aktivnosti sukobio s vlašću, pa je zbog toga iselio u SAD.[2] Poslije skupštinskog pokreta 1903. u SAD je došao Hinko Sirovatka, namjeravajući politički djelovati među američkim Hrvatima. Sirovatka je u Hrvatskoj bio aktivan u socijalno-kršćanskom pokretu.[3] Dr. Matija Pavelić, pravnik i novinar, bio je prije dolaska u SAD zastupnik u Hrvatskom saboru.[4] Proganjan u režimu Khuena-Hedervaryja, na početku stoljeća u SAD je iselio svećenik dr. Mato Matina, koji je u Zagrebu bio tajnik biskupa Mihalovića. Osim svojim svećeničkim obvezama u iseljeništvu se bvio i zapaženim publicističkim radom.[5] Zbog neslaganja s Khuenovim režimom u SAD su iselili i svećenik Oskar Šuster te novinar Franjo Akačić.[6] Novinar Ivan Krešić također je prije dolaska u SAD 1906, politički djelovao u Stranci prava.[7]

Političkim emigrantima iz Austro-Ugarske pridružili su se mnogi, većinom mlađi, iseljenici (*salooneri*, *šifkartaši* i drugi), koji su se tek u Americi počeli zanimati za politiku. Tako se među iseljenicima stvorila posebna skupina ljudi koji su već potkraj XIX. stoljeća počeli određivati politički smjer Hrvata u Americi i nuditi politički program našim iseljenicima. Iako su to većinom bili pravaši, u iseljeništvu nisu djelovali stranački. Ni oni pojedinci koji su u Hrvatskoj djelovali u nekoj drugoj stranci nisu u iseljeništvu promicali program svoje stranke. O tome u "Hrvatskom glasniku" piše: "Mi ovdje u Americi moramo biti samo Hrvati, a ne pravaši ili koalicionaši. Kod nas ovdje ne smiju naći stranačke razmirice iz starog kraja odjeka. Mi svi ovdje moramo da budemo samo jedna stranka, hrvatska stranka. Mi se, dapače, ne smijemo niti obazirati na ono što rade danas naši političari u Hrvatskoj. Mi to moramo znati, ali ne smije u nama ostaviti traga, jer imademo i moramo imati pred očima samo misao o posve slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj. Mi moramo narod podučavati da smo narod, da kao takovi imademo prava na svoju vlastitu državu, u kojoj ćemo jedino mi biti gospodari."[8] Među našim ljudima u Americi tada je prevladalo mišljenje da je nesređeni višestranački život u Hrvatskoj osnovni razlog slabosti i neuspjeha hrvatske politike. Iseljenici su već na početku stoljeća počeli upotrebljavati izraz *starokrajska politika*. Na konvenciji Narodne hrvatske zajednice 1900. u Wheelingu delegat P. Pavlinac predložio je da se opoziciji u Hrvatskoj financijski pomogne. Odgovorio mu je J. Leskovac "da on nije proti tomu, te da je predlog del. Pavlinca hvalevriedan, ali da je njemu poznato da su u domovini više oporbenih stranaka, te da bi on predlog podupirao, nu da nije moguć svima tim strankama udovoljiti, te neka se ponajprije oporbene stranke u domovini slože i rade zajedno za dobrobit Hrvatske, onda istom da bi mogle računati na financijsku pomoć od nas Hrvata ovdje nastanjenih". Nakon dulje rasprave o tome zaključeno je "da sve stranke opozicije u domovini složne nisu, pa se ne bi mogla za sada toj svrsi udovoljit, te se prijedlog odgađa za buduću konvenciju".[9]

U iseljeništvu su ostali dosljedni tom stavu, pa je i na jedanaestoj konvenciji Narodne hrvatske zajednice u Kansas Cityju 1912. rečeno

kako konvencija "pozivlje najodlučnije sve oporbene stranke u Hrvatskoj da se slože u borbi proti tome sistemu, koji nam siše životne sile narodne! U toj slozi nazire konvencija jedini uvjet pod kojim će američki Hrvati najizdašnije podupirati oporbene stranke".[10] Franjo Akačić u svojim je uspomenama u "Zajedničaru" o tome napisao: "Što se tiče starokrajske politike (...), hrvatske novine bile su samo hrvatske, ne pravačke, obzoraške, seljačke (osim tada jedinog socijalističkog lista 'Radnička straža')."[11] Budući da nisu prihvatili politički program nijedne političke stranke u Hrvatskoj, iseljenici su imali vlastito političko stajalište, koje je, zapravo, bilo oporbeno prema svim režimima što su se u razdoblju do prvoga svjetskog rata smjenjivali u Hrvatskoj. Ante Radić, koji je pažljivo pratio prilike među iseljenicima u Americi, o tome je 1903. u "Domu" napisao: "Svi ovi ljudi osjećaju da se našem narodu u domovini čini krivo - tj. svi su oni tamo 'opozicijonalci'."[12]

Američki Hrvati do prvoga svjetskog rata nisu imali službeni ni do kraja razrađen politički program. Međutim, prigodice su iskazivali svoje političke zahtjeve glede političkih prilika u Hrvatskoj. Tako su u Memorandumu donesenom na Sveslavenskom kongresu u St. Louisu 1904, koji je sadržavao težnje pojedinih slavenskih naroda, u svom dijelu tražili: "Državnu slobodu i samostalnost Hrvata, sjedinjenje onih zemalja koje pripadaju Hrvatskoj po historičkom i narodnom pravu, nadalje u sadašnjim odnošajima ustavno pravo, a napose uvođenje porote za tiskovne i političke delikte."[13]

Američki Hrvati bili su nezadovoljni političkim položajem svojih sunarodnjaka u Hrvatskoj i to su pokazivali u svakoj prilici. Hrvatske dobrotvorne organizacije na svojim su se konvencijama i ostalim skupovima nedvosmisleno izjašnjavale za punu slobodu hrvatskog naroda u Austro-Ugarskoj. Tako je Josip Marohnić u poruci desetoj konvenciji u Calumetu doslovce kazao: "A danas, kad se u Hrvatskoj vodi borba na život i smrt, danas, kad Mađari idu otvoreno za time da Hrvatsku učine svojom pokrajinom, da ju napuče mađarskim elementom, koji se bahato širi po hrvatskim zemljama, danas, gdje se u Hrvatskoj na vrat na nos otvaraju mađarske škole, danas, gdje uz pripomoć narodnih propalica upotrebljuju Mađari svakovrsna sredstva da utuku, unište i posve oslabe onu šaku čeličnih, požrtvovnih i svojoj rođenoj grudi odanih i vjernih sinova, danas je ta pomoć neophodno nužna. U ovom odlučnom času deseta konvencija Narodne hrvatske zajednice znati će učiniti svoju dužnost, te u ime svojih članova, u ime američkih Hrvata, doviknuti Mađarom i Švabom: Hands off! Hrvatska Hrvatom!"[14]

Iako nisu sustavno održavani osobiti politički odnosi između iseljenika i pojedinih političkih stranaka u Hrvatskoj, iseljenici su od samog početka nastojali surađivati s pojedinim istaknutim osobama u Hrvatskoj. Nažalost, te veze do danas nisu proučene, ali prema dosad raspoloživim podacima vidi se da su bile dosta česte. Datiraju još s kraja XIX. stoljeća, kada je, kako smo već spomenuli, Z. Mužina zatražio od biskupa Strossmayera svećenika za američke Hrvate. Iz Strossmayerova odgovora

iseljenicima bilo je očito da nije riječ samo o vjerskoj, nego i o političkoj suradnji.

Početkom 1903. iseljenici su prikupili novčanu pomoć i poslali je Stjepanu Radiću. Tom je prilikom urednik "Narodnog lista" iz New Yorka S. Brozović uputio Radiću pismo, u kojemu, uz ostalo ističe: "Tim smo postignuli dvoje: prvo, da narod uzdržimo uvijek misliti na domovinu i na svoje sinove, koji se žrtvuju za njeg (...), a drugo: da i vama olakšamo (...) bol i nepravdu koju vam psine nanašaju."[15] Radić je preko uredništva "Narodnog lista" zahvalio na pomoći, napisavši i ovo: "Vaš mi je dar, hrvatska braćo u Americi, osobito ugodio (...). Vi mi dakle ne poklanjate milostinju iz sažaljenja, ni nagrade iz oduševljenja, nego bratsku pomoć iz jakog uvjerenja da valja borbu za Hrvatsku nastaviti još odlučnije, još ustrajnije."[16]

U Hrvatskoj je potkraj stoljeća pa sve do prvoga svjetskog rata iseljeničkom pitanju pridavana znatna pozornost. Međutim, to se prije svega odnosilo na proces iseljavanja kao iznimno štetnu pojavu. U javnosti su se tražila i predlagala rješenja kako spriječiti odlazak Hrvata iz domovine. Manje se brinulo o životu naših iseljenika u zemljama njihova useljenja. Tek je nakon skupštinskog pokreta 1903. i reakcije iseljenika na te događaje u Hrvatskoj bilo je jasno da su iseljenici postali politički čimbenik s kojim će ubuduće trebati računati. Ante Radić je u "Domu" napisao: "Ali ovih dana čitam u hrvatskim američkim novinama kako su naši ljudi tamo oduševljeni za domovinu, kako drže skupštine i sabiru novce. Ali se pitam: Nisu li to samo riječi? Ako ti naši ljudi imadu zbilja srca za dom i braću svoju - onda bi to mogla biti velika snaga, to bi mogao biti spas cielog naroda i domovine Hrvatske."[17]

Godine 1906. među američkim je Hrvatima šest mjeseci boravio A. Tresić Pavičić, književnik i političar. Obišao je gotovo sve iseljeničke kolonije. Nakon povratka u domovinu objavio je 1907. knjigu *Preko Atlantika do Pacifika - život Hrvata u Sjevernoj Americi*, koja je bila najbolji prikaz društvenih, ekonomskih i političkih prilika u kojima su tada živjeli američki Hrvati. Knjiga je imala bitnu ulogu u upoznavanju naše javnosti sa iseljeničkim životom. Stjepan Radić namjeravao je 1910. posjetiti iseljenike u SAD i održati im politička predavanja. Davorin Krmpotić je bio spreman u tome pomoći i surađivati s njim.[18] Međutim, Radić nije otišao u SAD, ali je unatoč tome u godinama prije prvoga svjetskog rata snažno utjecao na iseljenike. Ivan Lupis, zastupnik u Dalmatinskom saboru, iznimno je zaslužan za upoznavanje naše javnosti sa životom iseljenika i našim iseljeničkim pitanjem uopće. Lupis je kao dopisnik iseljeničkih listova obavještavao iseljenike o prilikama u Hrvatskoj. I sam je neko vrijeme bio iseljenik u SAD, i to od 1891. do 1898. te od 1921. do 1928. godine.

Austrougarsku vlast zanimala su politička zbivanja među iseljenicima. Naime ta je vlast nastojala utjecati na iseljeničke prvake da prestanu s protuaustrijskim djelovanjem. Čini se da su u tome djelomično uspjeli. "Narodni list" i "Hrvatski rodoljub", za razliku od ostalih listova, počeli

su tijekom drugoga balkanskog rata napadati Srbiju zbog imperijalističke politike. I nekoliko svećenika, s Davorinom Krmptićem na čelu, postajlo je sve sklonije ideji da se Austro-Ugarska uredi na trijalističkom načelu, što je značilo da bi i Hrvatska, uz Austriju i Ugarsku, dobila status zasebne političke jedinice.[19]

Iako su hrvatski iseljenici kao zasebna narodna zajednica poduzimali određene političke pothvate i u tome uspijevali, ipak valja naglasiti da su u sklopu šire slavenske političke akcije mogli lakše ostvariti svoj cilj. O tome jasno govori slučaj s popisom stanovništva 1910. i afera s mađarskim grofom Apponyijem.

Prema odredbama za popis stanovništva u SAD 1910. slavenski su doseljenici trebali biti upisani u popisne liste kao Austrijanci ili Mađari. Kao znak neslaganja s takvom odlukom održana je 7. ožujka prosvjedna skupština Slavena u Pittsburghu, u dvorani Morehead, na kojoj su bili predstavnici 14 slavenskih organizacija i 13 slavenskih novina. Hrvate je zastupao Josip Marohnić, a bili su nazočni urednici "Zajedničara", "Hrvatskoga glasnika" i "Hrvatskog svijeta". Na skupštini u Pittsburghu izabrana je delegacija koja je dobila zadaću da u Washingtonu od predsjednika Sjedinjenih Država zatraži ispravak te nepravde nanesene Slavenima. Hrvate je u izaslanstvu zastupao Josip Marohnić. U "Hrvatskom glasniku" o radu tog poslanstva čitamo: "Nakon što je deputacija Slavena preslušana po predsjedniku Taftu, državnicima, senatorima i kongresmanima iznešen je prešni predlog za dopunu zakona o popisu stanovnika. U Senatu je prešni predlog iznio senator Oliver iz Pittsburgha, a u zastupničkoj kući kongresman Sabbat iz Chicaga. Senat je, kako senator Oliver javlja, 14. o.mj. prešni predlog jednoglasno usvojio: nitko se nije predlogu protivio osim senatora Lodge, koji na prvi mah nije potpuno shvatio, što je na stvari; no kasnije, kad je razumio o čemu se radi, glasovao je i sam za predlog."[20] "Hrvatski glasnik" upozorio je svoje čitatelje da će se u travnju te godine provesti popis stanovništva te da je dužnost svakog Hrvata da na pitanje o nacionalnosti odgovori " da smo ne 'Austrians' ili 'Hungarians' već - Hrvati (Croatians)."[21] Hrvatski su listovi otada iz tjedna u tjedan objavljivali proglas, kojemu je u naslovu pisalo: "Ne tajite svoga imena - kod popisa pučanstva upisujte se samo pod svojim narodnim hrvatskim imenom." Proglas je završavao riječima: "Odgovarajte na pitanja, jer pitanja koja će se stavljati propisana su. Ali u prvom redu nikako ne zaboravite da na pitanje koje ste narodnosti odvratite onako kako vam je gore rečeno. I s kim god u doticaj dođete, recite mu neka se upiše pod svojim narodnim imenom."[22]

U brojnim zajedničkim istupim slavenskih iseljenika u SAD protiv teškog političkog položaja Slavena u Austro-Ugarskoj važnu je zadaću imala i prosvjedna akcija protiv službenog dolaska mađarskog grofa Alberta Apponyija u Ameriku 1911. Njega su američki Slaveni poznavali kao pobornika zakona i dekreta u Ugarskom parlamentu kojima su se zatvarale škole nemađarskog stanovništva te kao čovjeka koji je najviše

onemogućio rad Matice slovačke i bio najodgovorniji za pokolj slovačkih seljaka u Černovi.[23]

Grof Apponyi najavio je svoj posjet Americi kao pobornik mira. Pravi cilj njegova posjeta bio je propagandni. Naime, održavanjem predavanja u većim američkim gradovima želio je uvjeriti američke političare i javnost u tobožnji visoki stupanj demokratskog života u Ugarskoj. U Ameriku je došao kao prijatelj bivšeg predsjednika Theodora Roosevelta i američkog milijunaša Carnegiea. Uz njihovu pomoć Apponyiju je omogućen govor pred američkim Kongresom i Senatom. To je bio najveći, ali i jedini uspjeh njegove misije. Njegov pokušaj da održi predavanja u američkim gradovima naišao je na vrlo energično protivljenje Slavena u SAD. Njihovoj općoj prosvjednoj akciji veliku su podršku dali hrvatski iseljenici. Na skupštini slavenskih iseljenika u Clevelandu 16. veljače, koju je organizirala "Slovačka liga", u ime Hrvata govorio je Niko Gršković, rekavši i ovo: "Kad se čuju glasovi potlačenih, prevarenih, izrabljivanih i prognanih, onda se mora pridružiti i čuti glas i Hrvata."

Drugu skupštinu, onu u Kansas Cityju, organizirao je hrvatski svećenik Davorin Krmpotić. Za tu je priliku na engleskom jeziku napisao "Spomenicu", upućenu američkoj javnost, u kojoj američkim vlastima predbacuje što su s toliko dobrohotnosti primili Apponyija, koji ni u svojoj zemlji nije nikakav predstavnik mira i slobode. Upoznavajući američku javnost s povijesti Mađara i njihovom asimilatorskom politikom prema Slavenima, Apponyija ocrtava kao člana mađarske vlade i pobornika zakona i dekreta kojima su se zatvarale škole nemađarskog stanovništva. U dijelu "Spomenice", u kojem govori o Hrvatskoj Krmpotić objašnjava, među ostalim, i pitanja željezničarske pragmatike kao dijela mađarske politike u Hrvatskoj.

Neki su američki političari pokušali uvjeriti Apponyija u nužnost mijenjanja mađarske politike prema Slavenima. Sam je T. Roosevelt upozorio Apponyija da su SAD protiv plemenskih borbi i da je na tlu SAD svakome zajamčeno pravo na jezik i vjeru. Ističući da u sukobu između državnoga i narodnog prava treba stati uz narodno pravo, Roosevelt je doslovce rekao: "Nijedan narod ne smije ili ne može živjeti misleći samo o svojem pravu." Untoč tome, SAD su dugo pružale podršku Austro-Ugarskoj, čemu je svakako uvelike pridonio Apponyijev utjecaj na neke političare. Roosevelt se tek 1917. izjasnio u prilog stvaranju nezavisnih slavenskih država.

Apponyijeva afera izazvala je živo zanimanje u javnosti Austro-Ugarske. Sav je tisak izvještavao o Apponyijevim nezgodama, a oporbeni su listovi isticali neprikriveno zadovoljstvo. Primjerice, "Narodni list" iz Zadra pisao je: "Mađarska misao nije nikada zadobila pred tuđim svijetom jačeg udarca od ovog puta, a za prvi put se je sukobila otvoreno misao slavenska i misao mađarska i dobila je ova borba internacionalno značenje, izvan granica Europe, a na neutralnom zemljištu.[24]

Ujedinjeni hrvatski tamburaški zborovi "Sloga", "Bratstvo", "Loher", na velikom tamburaškom koncertu u Chicagu, 11. prosinca 1915. čiji je prihod bio namijenjen borbi za nacionalno oslobođenje hrvatskog naroda u domovini

Problemi koje su američki Hrvati imali pri popisu stanovništva i Apponyijevu posjetu jasno su ih upozorili i na nužnost stvaranja jake političke organizacije. Ona bi u takvim prilikama mogla organizacijski i autoritativno predstavljati njihove interese u Americi i u domovini koja je upravo u to vrijeme opet proživljavala političku krizu. Već smo napomenuli da je nužnost za takvom političkom organizacijom postojala i u prvim godinama XX. stoljeća, tada to nije bilo provedivo. A. Tresić Pavičić je tijekom boravka u SAD upozorio američke Hrvate: "Glavno je što vam fali, politička organizacija. Bez te organizacije vi niste ovdje narod, nego nesvjesna masa (...) koju će uvijek i svatko politički i ekonomski izrabljivati. Bez takve organizacije domovini od vas ne može biti nikakve koristi, a ni vama samima, jer nećete nikada imati tko bi vas štitio, tko bi vam našao unosnijeg rada (...). Putujući Amerikom, osvjedočio sam se da mnoge vaše nevolje proističu baš iz toga što nemate organizaciju, što nemate vođa (...). Raspršeni ste po svim državama, rudnicima, šumama, tvornicama, gradovima i selima, a nemate među sobom sveze (...). Zbog toga će vas biti teško sačuvati kao narodnost, da se ne izgubite kao šaka pržine bačene u more amerikanstva."[25] Međutim, najvažniji neposredni razlozi za osnivanje Hrvatskog saveza bili su ukidanje Ustava, raspuštanje Sabora i zavođenje komesarijata u Hrvatskoj. Američki su Hrvati vrlo oštro na to reagirali . Na jedanaestoj konvenciji u Kansas Cityju predsjednik Pavao Hajdić u svojoj je poslanici istaknuo

Hrvatski savez - politička organizacija američkih Hrvata - ogranak Ban Jelačić

zabrinutost zbog političkih prilika u Hrvatskoj i upoznao delegate s njima. Nakon toga Glavni je odbor u svojoj raspravi o tome odlučio oporbenim strankama poslati 3 000 dolara te tako simbolično pokazati kako u članstvu NHZ-a nije ugasnula iskra domoljublja, a ujedno ohrabriti oporbene političare da ustraju u borbi za hrvatska nacionalna prava. Konvencija u Kansas Cityju donijela je rezoluciju u kojoj se ističe kako ona u ime 30 000 članova Zajednica prosvjeduje protiv neustavnog stanja u Hrvatskoj, za koje je najviše kriva vlada u Beču i Budimpešti, ali i domaći oportunistički političari. Korijen svega zla u Hrvatskoj konvencija vidi u težnji Mađarske i Austrije da ekonomski iskorištavaju Hrvatsku. U rezoluciji jedanaeste konvencije nadalje se zahtijeva jednako, opće i tajno pravo glasa kako bi svaki hrvatski čovjek mogao odlučivati o svojoj sudbini. Istodobno konvencija preporučuje Hrvatima i Srbima da budu složni, upućujući na nužnost suradnje svih rodoljuba "koji se bore za oslobođenje Hrvatske od tiranije i nasilja, pozivajući ih odrešito da odlučno nastave borbom dok Hrvatskoj ne izvojšte sva ona prava koja joj idu kao narodu koji se može i mora sam razvijati i sam sobom odlučivati".[26] I Hrvatska zajednica Illinois na svojoj se četvrtoj konvenciji u Chicagu 1912. također solidarizirala s borbom hrvatskog naroda za slobodu. Uputili su rezoluciju don Jurju Biankiniju, dalmatinskom zastupniku u Carevinskom vijeću u Beču, ali i na adresu Hrvatsko-srpske koalicije u Zagreb, u kojoj su napisali i ovo: "Stoga Vas mi sakupljeni

delegati 'Hrvat. Zajednice od Illinoisa.' molimo i zaklinjemo, da izdržite u borbi tih teških kušnja i da ne smalakšete u njoj te da složnim radom sviju oporbenih stranaka u Hrvatskoj uzradite oko oslobođenja Hrvatske ispod tuđinskog mača."[27]

Hrvatske političke stranke - Hrvatsko-srpska koalicija, Hrvatska stranka prava i Socijalno-demokratska stranka izravno su se u travnju 1912. obratile američim Hrvatima za političku i materijalnu podršku. U njihovoj poruci stoji: "Zato apeliramo na Vas, prekomorska braćo, da nam, kao i godine 1903. priskočite u ovom sudbonosnom času u pomoć, da dokažete jedinstvo naroda koje se ne da prekinuti ni državnim granicama ni oceanom. I vi, koji ostajete u slobodnoj Americi, pomognite svojoj potištenoj braći do slobode, i Vi, koji se vraćate u domovinu, pomognite sada, da se uzmognete vratiti u jaku, slobodnu i sretnu domovinu!"[28]

Najveća politička organizacija američkih Hrvata - Hrvatski savez, osnovan je 15. rujna 1912. u Kansas Cityju, dan nakon zasjedanja jedanaeste konvencije NHZ-a. Vrijeme konvencije odabrano je upravo zato što su tada bili na okupu delegati Zajednice kao zastupnici velikog dijela hrvatskih kolonija. Osnivačku skupštinu Saveza otvorio je Niko Gršković. Bilo je nazočno 500 predstavnika američkih Hrvata iz svih krajeva SAD.

Pravila Hrvatskog saveza, prihvaćena na skupštini, posve jasno određuju njegovu zadaću. U njima se razabire da Hrvatski savez svoj cilj postiže potpomaganjem hrvatskih narodnih pothvata u hrvatskim zemljama i u Americi. U članku 2. stoji da je cilj Hrvatskog saveza "duševno, moralno, politički i društveno uzgajanje i pridizanje hrvatskog naroda, kako ne bi podlegao u borbi za samoodržanje, već bi stajao u redu s drugim naprednim narodima kao ravan s ravnima."

Velike hrvatske organizacije u SAD, primjerice Narodna hrvatska zajednica, Hrvatska zajednica Illinois i Hrvatska sveza na Pacifiku, mahom su bile dobrotvorne organizacije. Prije osnivanja Hrvatskog saveza, a zbog nedostatka odgovarajuće organizacije, one su obavljale mnoge nacionalne i političke zadaće. Ali zaokupljene svojom osnovnom namjenom, nisu mogle uspješno djelovati i u tom području. Za ostvarenje političkih ciljeva, za narodno osvješćivanje, trajnu potporu borbi u domovini, za kulturno, moralno i političko uzdizanje hrvatskog naroda u Americi - za sve je to, kako smo vidjeli, bilo nužno osnovati posebnu organizaciju. No danas možemo posve sigurno ustvrditi da Savez ne bi nikada bio osnovan bez pomoći hrvatskih potpornih organizacija, posebno Narodne hrvatske zajednice. Zato je list "Zajedničar" s pravom napisao kako je Hrvatski savez čedo NHZ-a. Svi njegovi začetnici i osnivači bili su članovi Zajednice, pa je upravo zato Savez i počeo raditi pod okriljem konvencije NHZ-a. "Kao što je nekad Zajednica i njezin poziv našao odziv u svakom srcu Hrvata, tako ga i danas nalazi Hrvatski savez."[29]

Osnivanje Hrvatskog saveza imalo je velik odjek. U gotovo svim hrvatskim naseobinama počele su se osnivati grane Saveza. Među američkim se Hrvatima znalo da će osnivanje Saveza snažno odjeknuti i u domovini. Organizacija zamišljena na tako masovnom radu svakako je trebala postati aktivan čimbenik tadašnjih političkih prilika u Hrvatskoj. Stoga je putem Saveza trebalo učinkovito djelovati na to da stotine tisuća hrvatskih iseljenika postanu jak oslonac u borbi hrvatskog naroda za slobodu. To je i bio razlog što su ondašnji domovinski tisak i neke političke stranke oduševljeno pozdravile osnivanje Saveza. Hrvatski se savez odmah nakon utemeljenja 1912. izravno uključio u politička zbivanja u Hrvatskoj. Iste je godine u Zagrebu đak Luka Jukić pokušao atentat na bana Slavka Cuvaja. Jukićev je čin naišao na odobravanje Hrvata u Americi, koji su odmah započeli agitirati i prosvjedovati protiv mađarskog nasilja u Hrvatskoj. Prikupljani su novčani prilozi i slani u Hrvatsku. Jukićev je atentat iskorišten za stvaranje borbenog raspoloženja među iseljenicima. List "Hrvatski svijet", glavno glasilo Hrvatskog saveza, uputio je poziv za sakupljanje priloga za Jukićevu majku, kojoj je poslano 1 200 dolara, za ono vrijeme prilično velika svota. Savez je slao novčanu pomoć i pjesniku Tinu Ujeviću, koji je u to vrijeme bio uhapšen u Splitu. Istodobno su se u zatvoru u Zagrebu našli S. Radić i L. Jukić. Njihove je članke iz zatvora preuzimala Radićeva supruga i slala ih u New York radi tiskanja u "Hrvatskom svijetu".

Godinu dana nakon Jukićeva atentata Stjepan Dojčić je u kolovozu 1913. pokušao ubiti kraljevskog komesara u Hrvatskoj Ivana Skerlecza. Zbog toga je Dojčić doputovao iz Amerike, iz mjesta Kenosha, gdje je bio član Odsjeka 276. NHZ-a. Pripreme za atentat obavljene su u Americi, u dogovoru s Ivanom Krešićem, tajnikom Hrvatskog saveza, i Franjom Akačićem, urednikom lista "Jadran" u San Franciscu. Ta su dvojica uputili Dojčića na Stjepana Radića, Lupisa Vukića, Franu Supila i neke druge, koji su mu trebali pomoći u izvođenju atentata.[30]

Dojčićev pokušaj atentata snažno je odjeknuo u hrvatskoj javnosti u Americi. Njegov je čin bio samo odraz raspoloženja među najvećim dijelom hrvatskih iseljenika koji su osjećajem i željom bili uz Dojčića. On je na suđenju u Zagrebu izjavio kako je javno mnijenje među Hrvatima u

Delegati 4. konvencije Hrvatske saveze na Pacifiku, 1916. Sacramento, CA

Americi neprijateljsko prema Monarhiji i kako su iseljenici žalili što Jukićev atentat nije uspio.

Hrvatski iseljenički tisak pridao je veliku pozornost i Jukićevu i Dojčićevu atentatu. "Hrvatski svijet" je pisao: "Neka nas proganjaju, neka otvaraju tamnice, ali ih nemaju toliko da u njih zatvore sve one koji misle kao Luka i Stjepan, jer im mi poručujemo da su svi pošteni Hrvati u Americi onakovi urotnici i zločinci, kakav je Jukić i Dojčić."[31]

List "Zajedničar" također je izvijestio svoje čitatelje o Dojčićevu atentatu i pozvao Hrvatski savez da pokrene akciju za skupljanje sredstava potrebnih Dojčićevoj obrani i njegovoj majci. Savez se doista angažirao u financiranju njegove obrane. Predsjednik Saveza Niko Gršković obratio se novinaru Ivanu Lupisu Vukiću u Hrvatskoj zamolivši ga da pronađe odvjetnike optuženom Dojčiću, a sve će troškove podmiriti Hrvatski savez. Lupis Vukić je angažirao dr. Stjepana Španića.

Na zboru Hrvatskog saveza 20. listopada 1913. u Pittsburghu prihvaćena je rezolucija kojom se osuđuje protuzakoniti postupak zagrebačkog suda kojim je Dojčić osuđen na šesnaest godina robije.

Treba naglasiti da se političko djelovanje američkih Hrvata nakon Dojčićeva atentata snažno osjećalo u političkom životu Hrvatske pa se o tome počelo ozbiljno razmišljati u Hrvatskoj. Ban Skerlecz zatražio je od ugarske vlade posebna financijska sredstva za potkupljivanje iseljeničkih listova i onemogućavanje političkog pokreta američkih Hrvata. Osim toga, vlast u Hrvatskoj donijela je više zabrana o unosu rodoljubne iseljeničke štampe u domovinu. Takvu je sudbinu u svibnju 1913. doživio i list "Zajedničar". List je to komentirao ovako: "Mi smo već prije s pouzdane strane čuli da ovdašnji austro-ugarski konzuli sve hrvatske novine imadu oštro na oku, da njihovo pisanje o Austriji prevađaju i šalju u domovinu. (...) Boji se vlada u Austriji da traci istine ne prodru u tamu u kojoj potlačenu našu braću na silu drže."[32]

Atentate je kao sredstvo političke borbe posve iskreno osudio Stjepan Radić. Obraćajući se našoj javnosti, a napose hrvatskim iseljenicima, on piše: "Danas je za nas Hrvate glavna stvar znati i odlučiti hoćemo li se i u buduće boriti samo javno i otvoreno, zakonitim putem, ili ćemo se boriti potajno iz zasjede, atentatima ili revolucijom. Ovo su pitanje postavile naročito naše hrvatske novine koje izlaze u Americi ili, da točnije kažem, naši ljudi u Americi, naročito naši novinari, tu su prevažnu stvar odmah na prečac riješili tako da se mi Hrvati ubuduće imamo kaniti tobože dječinskoga zakonitog puta, pa da već jednom i mi moramo poći tobože jednim muževnim putem atentata i revolucije."[33] Dakako, Radićevo se mišljenje razlikovalo od mišljenja pripadnika Hrvatskog saveza, ali samo po metodama borbe, ali ne i po ciljevima.

Završavajući izlaganje o Hrvatskom savezu, valja reći da je on sa svojim Narodnim odborom kao središnjim organom i svojim predsjednikom Nikom Gršković bio najveća politička organizacija hrvatskih iseljenika s više od deset tisuća aktivnih članova i znatnim financijskim

sredstvima. Tijekom prvoga svjetskog rata Savez je vodio političku akciju hrvatskih iseljenika za stvaranje jugoslavenske države.

* * *

Atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu kao neposredni povod prvome svjetskom ratu uvelike je skrenuo pozornost američke javnosti na balkanske prilike. Ta je okolnost znatno olakšala nastojanja hrvatskih iseljenika da iznesu hrvatsko pitanje pred američku javnost. Valja naglasiti da je veći dio američki Hrvati tada započeo zajedničku akciju sa slovenskim i srpskim iseljenicima u sklopu jugoslavenskog pokreta za rušenje Austro-Ugarske i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena.[34]

Vijesti o atentatu na austrijskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda ispunile su stupce iseljeničkog tiska i izazvale različite komentare iseljenika. "Zajedničar" je pisao: "Ovih će se dana među našim zemljacima mnogo raspravljati o događaju u Sarajevu i o odnošajima koji nastupiše u domovini uslijed tih događaja. Među našim zemljacima imade različitih političkih uvjerenja, pak će nedvojbeno biti i raznih mnijenja u prosuđivanju tih događaja. Kako je običaj naših ljudi

Delegati 5. konvecije Hrvatske zajednice Illinois, 1915, Chicago

da se o svakom važnijem događaju raspravlja u *saloonima* ili drugdje uz piće, želimo braću zajedničare i sve zemljake uopće na jednu stvar upozoriti (...) Američki Hrvati i Srbi ne smiju dozvoliti da radi događaja u Sarajevu i u drugim mjestima dođe do sličnih neprijateljstava između njih."[35]

Ali odmah su počeli javno istupati i proaustrijski orijentirani iseljenici. Tako je F. Dujić, hrvatski župnik u Alleghenyju, objavio ovakvu okružnicu: "Onaj, u koga je slavenski, a napose hrvatski narod još jedino polagao nadu, onaj od kog je hrvatski narod Uskrsnuće svoje domovine iščekivao, dan slobode i života, ubijen je."[36]

Među prve akcije austrougarskih diplomatskih predstavnika u SAD ubraja se poziv iseljenicima da se vrate natrag u vojnu službu. Austrougarski ambasador Konstantin Dumba uputio je 24. srpnja 1914. obavijest svim konzulatima da upozore austrougarske podanike kako su se obvezni prijaviti konzulatima u roku 24 sata i biti pripravni za odlazak pod vojnu zastavu.[37]

Neposredno zatim uredništvima naših iseljeničkih lisitova u SAD počeli su stizati zahtjevi za objavljivanjem poziva iseljenicima na vojnu službu. Hugo Silvestri, konzul u Chicagu, poslao je svim hrvatskim, srpskim i slovenskim listovima u Chicagu *Obznanu*, u kojoj se pozivaju "sve osobe od 37 godina mlađe (...) da se jave generalnom konzulu i da budu spremni otići u Austro-Ugarsku". Konzulat je obećao novac onima koji ne mogu sami platiti put, nudeći vojnim bjeguncima oprost predviđene kazne ako pođu "braniti domovinu".[38]

Pozivi austrougarskih konzulata imali su zajedničko obilježje: obećanja, nagrade, naknade putnih troškova, ali i prijetnje onima koji se ne odazovu zapljenom imanja i proganjanjem obitelji kod kuće. Konzulati su se služili i drugim metodama. Tako su među iseljenicima širili glasine da će austrougarska vlast angažirati šerife Sjedinjenih Država, koji će silom privesti vojne obveznike u New York i odatle ih uputiti kući u vojnu službu.[39]

Austrougarska akcija skupljanja iseljenika u vojnu službu imala je u početku uspjeha. O tome "Zajedničar" izvještava: "U četvrtak na Batter parku u New Yorku kod austro-ugarskog konzulata stajala je bujica ljudi, najviše Nijemaca, Mađara, Poljaka i Slovaka. Dakako, bilo je i Hrvata. Svi su htjeli u domovinu da se bore za dinastiju."[40] U nekim su se kolonijama osnivali i odbori za skupljanje dobrovoljaca. Eleonor E. Ledbetter u svojoj knjizi o Jugoslavenima u Clevelandu piše da su u tom gradu austrougarski agenti razvili vrlo jaku agitaciju među iseljenicima, tražeći od njih da idu u vojsku. Pritom su im prijetili austrijskim zakonima i drugim kaznenim postupcima protiv obitelji i imanja u domovini.[41]

Akcija austrougarskih diplomatskih predstavništva usmjerena na organiziranje njezinih podanika u SAD i njihovo slanje kući, u vojsku, izazvala je zabrinutost i reakciju slavenske političke emigracije, koja je već mnogo godina protuaustrijski djelovala u SAD. Smatrali su potrebnim

odmah poduzeti protuakciju, i to usporedno sa zajedničkim istupima i u sklopu nacionalnih, političkih i humanitarnih organizacija i tiska. Stoga su se već 27. srpnja 1914. sastali predstavnici slavenskih listova[42] radi dogovora o zajedničkom djelovanju. Na tom je sastanku donesena rezolucija u kojoj se među ostalim kaže: "Pozivamo svu braću Slavene iz Austro-Ugarske Monarhije da se ne odazivaju austrougarskim konzulima i da ne idu u pomoć našim vjekovnim tiranima".[43]

I južnoslavenski listovi "Zajedničar", "Hrvatski svijet", "Srbobran" i drugi upozoravali su iz broja u broj naše iseljenike da se ne odazivaju pozivima austrijskih agenata. Hrvatskim su se iseljenicima predočivale povijesne činjenice o zaslugama Hrvata za Monarhiju, koja ih je uvijek nagrađivala ugnjetavanjem i dijeljenjem hrvatskih zemalja. "Hrvatski svijet" je pisao: "Nećete se odazvati, braćo, ni na najslađe pozive austrougarskih konzula, ni na nagovaranja plaćenika njihovih, koji se prikazuju Hrvatima i koji vas zastrašuju svakojakim strahom. Moramo pokazati da barem, ovdje na slobodi, nismo panduri, vazda pripravni dizati oružje na obranu onoga, koji je vazda težio za narodnom smrću našom".[44]

Vrlo jak dojam na iseljeničku javnost ostavio je i uvodnik iz "Zajedničara", što ga je napisao Josip Marohnić, predsjednik Narodne hrvatske zajednice. Ističući kako se velik dio austrougarskih vojnih obveznika našao u Americi, kamo je narod doselio jer se u Austriji nije dalo živjeti, kaže Marohnić, austrougarski konzuli latinicom i ćirilicom pozivaju "mile i drage Hrvate" pod austrijsko oružje, da napuste slobodnu Ameriku i bore se protiv svoje braće Slavena. Marohnić upozorava da Hrvati u Americi, u slobodnoj zemlji Washingtona, dobro znaju da Nijemac radi za Nijemca, Mađar za Mađara, a obojica protiv Slavena. Zato u tom sudbonosnom času članstvo Narodne hrvatske zajednice, svjesni Hrvati i Slaveni u Americi, stoje čvrsto uz svoju braću Slavene, "želeći u duši i srcu pobjedu slavenskom oružju".[45]

Hrvatski socijalisti u SAD načelno su bili protiv rata, pa, dosljedno tome, i protiv odlaska iseljenika u vojsku. Stoga je Izvršni odbor Jugoslavenskoga socijalističkog saveza u Americi 1. kolovoza izdao proglas iseljenicima, u kojem im savjetuje da ne idu u stari kraj kao vojnici i da ne postanu žrtve kapitalističkih interesa.[46]

Akcija austrougarskih diplomatskih i konzularnih predstavništava radi skupljanja iseljenika za rat povrijedila je neutralnost SAD. Prvi je reagirao američki tisak. Tako je "Pittsburgh Telegraph" istakao: "Ne samo da nitko ne može prisiliti austro-ugarske podanike da sada idu u rat, već svaki doseljenik radnik iz bilo koje države može biti sasvim siguran da nema te sile koja bi ga nagnala da se vrati u domovinu svoju i da ide u rat za volju ludih državnika (...) Dok je doseljenik u ovoj zemlji, on je slobodan čovjek i podvrgnut samo zakonima ove zemlje".[47]

U američkim se službenim krugovima istodobno uvelike raspravljalo o tome mogu li austrijski službenici provoditi svoje akcije, a da ne povrijede načelo američke neutralnosti. Pritom se naglašavalo da je

prema pozitivnim zakonima skupljanje u vojsku izričito zabranjeno. Spominjao se i presedan iz američke povijesti, kada je u vrijeme krimskog rata državni tajnik prognao iz SAD engleskog poslanika Champtona jer je skupljao vojnike za englesku vojsku. Međutim, prevladalo je mišljenje da sami doseljenici odluče hoće li otići iz zemlje ili neće. Tome se usprotivio kongresmen Harisson i u kolovozu 1914. podnio Kongresu prijedlog zakona prema kojemu bi svim strancima koji se odazovu pozivima stranih vlasti u rat bio zabranjen ponovni ulazak u SAD. Napokon je državni tajnik W. S. Brayen u ime vlade SAD izjavio kako nitko nema pravo ni moć prisiliti ljude čije su države u ratu na povratak pod oružje.

Stav službenih organ u SAD, akcija slavenske političke emigracije i činjenica koju je iseljenički tisak znao dobro iskoristiti - da je put u Europu bio pod kontrolom engleske i francuske flote pridonijeli su tome da su stotine tisuća austrougarskih vojnih obveznika cijelo vrijeme rata ostali u SAD.

Austro-Ugarska je još od početka stoljeća preko svojih konzularnih predstavništava kontrolirala život i rad naših iseljenika. Poslije Jukićeva, a pogotovu Dojčićeva atentata, ta se praksa osobito pojačala. Odmah na početku rata vlast u Zagrebu obaviještena je o akcijama iseljenika. Ban J. Skerlecz uputio je 9. prosinca 1914. pismo grofu Tiszi, obavještavajući ga o prilikama među iseljenicima u SAD. Ban napominje da on to već dugo zna i da ga politička djelatnost iseljenika uvelike zabrinjava, pa je preko iseljeničkih listova pokušao to izmijeniti, napominjući da "Narodni list" piše u korist Monarhije. Skerlecz je još od 1913, i to na poticaj austrijskog ministra vanjskih poslova, pokušavao utjecati na iseljeničke prvake u Americi da prestanu s protuaustrijskim radom.[48]

Već 1914. austrougarski su konzuli dijelili iseljenicima ili lijepili po kućama letke ovog sadržaja: "Cesarsko i kraljevsko austro-ugarsko poklisarstvo glasom višeg naloga svim podanicima Austro-Ugarske Monarhije, te pripadnicima Bosne i Hercegovine stavlja do znanja, da u slučaju, ako su uposleni u tvornicama, koje izgrađuju strijeljivo i ubojito oružje za neprijatelja naše domovine, ogrešuju se protiv paragrafu 327. austro-ugarskog vojnog zakona, te počinjaju zločin protiv obrambenoj sili domovine, koji zločin imade se glasom gornjeg zakona kazniti sa tamnicom od 10 do 20 godina, a u otežavajućim okolnostima i sa kaznom smrti. Prekršitelji gornjeg zakona imati će prigodom njihovog povratka u domovinu podnašati svu strogost istog."[49]

Činjenica da su mnogi iseljenici iz Austro-Ugarske radili u tvornicama oružja, potaknula je austrijskog ambasadora Konstantina Dumbu još u početku 1915. da svojoj vladi predloži opoziv austrougarskih podanika iz svih tvornica za proizvodnju streljiva i uspostavu posebnog ureda u Americi koji bi tim ljudima osiguravao posao na drugome mjestu. Za tu namjenu Dumba je zatražio posebna novčana sredstva i odobrenje vlade iz Beča. U svom prijedlogu Dumba je napisao: "Ima na tisuće radnika u velikim tvornicama oružja i municije, koji su rodom iz Češke, Moravske, Kranjske, Galicije, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i

mnogih drugih narodnosti u Austro-Ugarskoj koji su neodgojeni i koji ne razumiju da su zaposleni u ratu protiv svoje vlastite zemlje. Da bih ih upozorio, ja sam podupirao novčano mnogo novina koje se izdaju u jezicima i narječjima spomenutih naroda, nastojeći na taj način svratiti njihovu pozornost na zločinačko zanimanje".[50]

Zbog tog prijedloga Dumba se sukobio s američkim vlastima jer je njime povrijedio neutralnost SAD miješajući se u unutrašnje poslove zemlje. Američki poslanik u Beču Penfield primio je nalog svoje vlade da austrijskoj vladi preda notu u kojoj se navodi Dumbino priznanje da je svojoj vladi predložio plan o izazivanju štrajkova u američkim tvornicama oružja. Zbog svega toga Dumba više nije bio poželjan u Americi te je poslanik Penfield u ime predsjednika Wilsona zatražio njegov opoziv.[51]

Zanimljiv je bio i pokušaj da se iseljenici privole na sabotaže u tvornicama oružja koje su svoje proizvode izvozile saveznicima. Akciju je započeo Louis Hamerlin, vlasnik nekoliko listova, koji je imao velike posjede u Austro-Ugarskoj. On je 5. travnja 1915, kao predsjednik American Association of Foreign Language Newspapera uputio *"An Appeal to the American People"*, što su ga potpisali mnogi inojezični novinari, zalažući se za zabranu slanja streljiva u Europu, kako bi, navodno, rat što prije završio. Potpisnici apela naizgled su željeli pomoći onima koji su načelno bili protiv rata, a stvarni cilj Hamerlinove akcije bilo je sprečavanje slanja streljiva saveznicima. Ne shvaćajući prave Hamerlinove namjere, čak je i nekoliko hrvatskih novinara potpisalo taj apel.

Među američkim Hrvatima sve su očitija bivala razmišljanja o potrebi rušenja Austro-Ugatrske i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena. U listu "Zajedničar" razmišljali su ovako: "Ide se za tim da se sve jugoslavenske zemlje i narodi, poimence Hrvati, Srbi, Slovenci te eventualno i Bugari (kad se riješe svojih vladara njemačkog porijekla), slože u međusobnu svezu. Svaka od tih zemalja imala bi svoju zemaljsku, posebnu upravu i nezavisnost, a sve bi zemlje i narodi sačinjavali jednu cjelinu prema vanjskom neprijatelju. Ukratko, to bi u neku ruku imale biti Sjedinjene Države Južnih Slavena. U toj bi Jugoslaviji imali Slovenci svoju upravu, Hrvati svoju, Srbi svoju. Ni jedan narod ne bi izgubio svoju potpunu slobodu, narodna obilježja i osobine, vjeru ili običaje, svaki bi ostao u svojoj zemlji neodvisan u svojem narodnom razvitku od drugih bratskih narodnosti. Misao Jugoslavije nipošto ne sadržaje u sebi to da se ikoji jugoslavenski narod, koji bi bio jedan član te sveze, podvrgne drugome, ili mu prepusti koji dio zemlje. Ne bi tu Hrvati 'postali Srbi' niti bi koje hrvatske zemlje 'postale srpske', kako nekoji neupućeni viču na one koji zagovaraju slogu Južnih Slavena, da žele Hrvate prodati Srbiji, niti bi Slovenci bili siljeni da budu nešto drugo nego što jesu. Svaka će narodnost biti zaštićena, svakoj će biti zajamčen slobodan razvitak."[52]

Ali bilo je i suprotnih razmišljanja. Tako se 19. kolovoza 1914.god. u "Zajedničaru" pojavio članak s naslovom *Hrvatsko stanovište*. Članak je iznimno važan zbog dva razloga: 1. imao je snažan odjek među ise-

ljenicima, i 2. stvorio je temelje pokreta dijela hrvatskih iseljenika koji su se cijelo vrijeme rata borili za zasebnu hrvatsku državu.

U članku piše: "Zar da se nadamo da će nam bilo tko nakon ovog strašnog rata darovati, pokloniti našu slobodu? Zar da vjerujemo nekim našim nadrinovinarima, koji u svojoj bezglavosti pišu da se Europa bori za slobodu Hrvatske i ostalih slavenskih zemalja u Austriji? Zar da vjerujemo da ćemo pod ičijom nehrvatskom vrhovnom upravom biti slobodni i gospodari svoga na svome? (...) Pa da u svojoj naivnosti ipak pomislimo da bi nam pod kojom, na primjer slavenskom, a ne hrvatskom upravom moglo biti nešto bolje, no što nam je sad, zar bismo se mi time mogli zadovoljiti? Zar bi time bile ispunjene tisućljetne sanje svakog pravog Hrvata?" Pisac u članku odacuje bilo kakvu kombinaciju za Hrvatsku u kojoj bi ona dobila povlastice ili samostalnost a morala prihvatiti kakvu vlast izvan Hrvatske. Tada bi Hrvatska, smatra autor članka, ostala samo pokrajina neke druge države, a to Hrvati ne smiju dopustiti. To Hrvatima nije ni potrebno jer se oni mogu brinuti sami za sebe. Hrvatski je narod potpuno zreo za svoju samostalnost, na koju ima i prirodno pravo "da kao zreo i kulturan narod, potpun, a ne polovičan narod, sami sobom ravnamo i upravljamo! Nećemo zato jer se nikad smirili ne bi bud pod čijom a ne hrvatskom upravom. Što, dakle, hoćemo? Hoćemo svoje! Hoćemo pravdu! Hoćemo, ukratko, ali posve odrešito i jedinstveno, Ujedinjenu Kraljevinu Hrvatsku, pod svijetlom hrvatskom krunom, pod žezlom hrvatskog kralja (...) Hrvati trebaju težiti za sjedinjenjem s ostalim Slavenima, ali pri tome trebaju očuvati svoje čisto hrvatsko ime i narodnost". Pisac kritizira pogrešno shvaćeno jedinstvo Hrvata i Srba i ideju Jugoslavije: "Nitko ne dvoji da su Hrvati i Srbi braća, da su sinovi majke Slavije, kao i Slovenci, Bugari i ostali, ali su Hrvati i Srbi ipak dva brata (...), makar su i blizanci. Svaki od njih imade svoju kuću (...), pak ćemo rušiti tisućljetne stare i solidne građevine (...) i umjesto njih podizati jedinstvenu daščaru na pjeskovitom tlu, u kojoj će im obojici biti tijesno."[53]

Dana 27. rujna 1914. održana je u Pittsburghu skupština hrvatskih iseljenika nastanjenih u tom gradu i okolici. Na skupštini je prihvaćena rezolucija u kojoj je istaknuto kako Hrvati iz Pittsburgha i okolice složno i jednodušno iskazuju želju za ujedinjenjem, slobodom i neovisnošću hrvatskih zemalja koje čine dio Austro-Ugarske. Hrvati Pittsburgha obvezuju se da će moralno i materijalno nastojati "da iz ovoga rata domovina naša Hrvatska ne padne iz jednog ropstva u drugo, nego da iz njeg iziđe ujedinjena, slobodna i nezavisna Hrvatska". Stoga su Hrvati iz Pittsburgha odlučili apelirati na jedinstvo Hrvata u SAD i na hrvatsko novinstvo izvan domovine da pomogne ostvarenju navedenih ciljeva.

Ratni događaji zatekli su Hrvatski savez, najveću političku organizaciju iseljenika, u iznimno osjetljivom položaju. Bez ikakvih vijesti i veza s Hrvatskom, u uvjetima vrlo šarolikih političkih odnosa iseljenika i neutralnih SAD, vodstvo Hrvatskog saveza nije se usudilo poduzeti odlučnije akcije, unatoč pozivima iseljenika. Njegov prvi proglas iseljenicima od 6.

kolovoza 1914, upućen da bi ih odvratio od odlaska u austrougarsku vojsku, imao je više deklarativno, odredbeno obilježje. U proglasu je, među ostalim, navedeno da će:

1. rad uprave i članova Hrvatskog saveza biti ponajprije usmjeren na duhovni, moralni, politički i društveni odgoj hrvatskog naroda kako bi on mogao imati, jednak položaj kao i ostali napredni i slobodni narodi. Savez će prema svojoj snazi i mogućnostima nastojati zaštititi hrvatski narod od svakog pokušaja i nastojanja, s bilo koje strane, koji bi mogli ugroziti ili onemogućiti navedene ciljeve;

2. na temelju narodnog načela Savez će raditi za jedinstvo Hrvata i Srba te za ujedinjenje i slobodu zemalja hrvatskoga i srpskog naroda. Tom se jedinstvu ne smije i ne može žrtvovati osobitost hrvatskog naroda, nijekati ili zatirati narodno ime hrvatsko. To valja naglasiti radi onemogućavanja onih koji su sumnjičavi prema narodnom jedinstvu;

3. od trenutka kad su se Hrvati prije četiri stotine godina povezali s Habsburškom Monarhijom, pri čemu su obje strane preuzele određene obveze, od tada pa do danas Habsburgovci su u svakoj prigodi gazili danu riječ hrvatskom narodu. Zato je hrvatski narod odavno oslobođen svih svojih obveza prema toj dinastiji. Sve su to razlozi da Hrvati, pogotovo oni koji se nalaze na slobodi, otkažu bilo kakvu podaničku vjernost Austro-Ugarskoj.[54]

U drugom proglasu, što ga je Hrvatski savez uputio iseljenicima potkraj 1914, mnogo se određenije navodi da je konačni cilj američkih Hrvata sloboda Hrvatske, to jest mogućnost da hrvatski narod sam određuje svoj narodni život, da sam stvara zakone i pravila života te da ih sam mijenja ovisno o potrebama naroda. Mali narodi ne mogu steći ni očuvati slobodu bez pomoći nekog drugog naroda. No Hrvati to ne mogu očekivati od Austro-Ugarske. Potporu slobodi, prema mišljenju Hrvatskog saveza, treba tražiti negdje drugdje. Obećanje ruske vlade o borbi za slobodu svih Slavena, izjave francuske i engleske vlade da se rat vodi protiv sile - za pravdu i slobodu potlačenih naroda, sve su to moralne obveze saveznika na koje hrvatski narod treba računati.

O konačnom položaju hrvatskog naroda poslije rata nisu odlučili samo američki Hrvati nego i zahtjevi što ih je poslije rata iznio hrvatski narod u domovini. Unatoč tome, američki su Hrvati imali važnu zadaću: iznijeti prave težnje hrvatskog naroda, koji to u danom trenutku nije mogao slobodno sam učiniti. Te su težnje obuhvaćale život u zajednici sa susjednim slavenskim narodima. "Samo ispunjenje rečene narodne težnje može bez narodnih gubitaka i prirodnim razvitkom i nužnim odgojem dovesti do posvema izrazitog, jakog i čvrstog narodnog jedinstva."

Radi ostvarenja navedenih ciljeva američki su Hrvati trebali početi djelovati u to vrijeme najprikladnijim oblikom rada - održavanjem skupština u svim iseljeničkim kolonijama. Na tim su skupštinama trebali odrediti stajališta koja će slobodni Hrvati usvojiti u ratnim prilikama, raspraviti o stavovima hrvatskog novinstva, dati podršku svima onima

koji se bore za svoju slobodu i slobodu malih naroda, osuditi Njemačku i Austriju kao neprijatelje Slavena. Ali i taj je skupštinski pokret trebao biti organiziran, vođen iz određenog središta unutar Hrvatskog saveza.[55]

Prvih mjeseci rata među iseljeničkim organizacijama nije poduzeta znatnija akcija radi upoznavanja saveznika, ili američkih političkih krugova s hrvatskim pitanjem. U Narodnom vijeću Hrvatskog saveza predsjednik Gršković predložio je da se izradi spomenica koja bi se u ime Saveza uputila savezničkim diplomatskim predstavništvima i američkoj vladi. Ali akciju je spriječio Davorin Krmpotić, predsjednik Nadzornog odbora NHZ-a i utjecajna osoba među Hrvatima u Kansas Cityju. Krmpotić je izvijestio Gršковića da je on već zamolio američkog senatora W. Stona, svog dobrog znanca, da se kod savezničkih poslanstava založi za Hrvate. Nakon razgovora s engleskim poslanikom Ston je uputio Krmpotiću ovo pismo: "Govoreći s poslanikom Velike Britanije o ratnim stvarima i došavši na razgovor o Balkanu, spomenuo sam vaš dragi narod u tom obliku što sam iznesao pitanje kako bi bilo da se Hrvatsku oslobodi? On mi je ravno rekao gdje se Hrvati sada nalaze; onaj koji ih poznaje sada, kada imade tisuću prilika da se ganu i da zaokrenu ključ čitavog položaja u srednjoj Europi, pa vidi njihove vojnike kako se bore protiv nas, spoznaje da oni nisu dosta patriotični, pa neka služe svome neprijatelju. U slučaju da Austrija ostane u tom ili u drugom kojem obliku, mi nemamo prava miješati se u unutarnji stav Monarhije koje je Hrvatska sastavni dio. Mir nakon rata zaključio bi se u kojoj zemlji samo na općenitim osnovama, ali granice zemalja i teritorija određuju kasnije posebna povjereništva susjednih stranaka. Hrvatska neće biti zastupana u mirovnom povjerenstvu. Mi vidimo sada da je njezin narod zadovoljan sa svojom sudbinom."[56]

Međutim, druga akcija, koju je poduzela Narodna hrvatska zajednica, naišla je na razumijevnje engleskih vlasti u Kanadi. Nakon izbijanja rata Kanada je radi sigurnosti počela izdvajati doseljenike iz Njemačke i Austro-Ugarske te ih upućivati u posebne kampove, gdje su trebali ostati sve do kraja rata. Narodna hrvatska zajednica imala je u Kanadi četiri odsjeka, čiji su članovi obavijestili Glavni odbor Zajednice u Pittsburghu da je u kanadskim kampovima zatvoreno 8 000 Hrvata i drugih slavenskih doseljenika. Nakon te vijesti Glavni odbor Zajednice donio je na sjednici od 15. siječnja 1915. odluku da predsjednik J. Marohnić i član odbora K. Unković otputuju u Kanadu i ustanove što se može učiniti za konfinirane Hrvate. Neposredno prije odlaska u Kanadu M. Pupin i K. Unković otišli su engleskom poslaniku u Washington i objasnili mu kako Hrvati i drugi Slaveni nisu neprijatelji Engleske, već se samo žele osloboditi austrougarskog ropstva. Pupin je bio i osobni poslanikov prijatelj, pa su njegova i Unkovićeva nastojanja i zbog toga bila uspješna.

Dana 7. lipnja Marohnić i Unković stigli su u Ottawu i posjetili generala Ottera, zapovjednika svih spomenutih kampova u Kanadi. Otter je pristao na posjet kampovima i ispitivanje zatvorenika da bi se ustanovilo koji od njih zaslužuju slobodu. Kako je u kampovima bilo

mnogo zatvorenih, Otteru su predložili tiskanje formulara koje su zatočenici trebali ispuniti, a onda se na temelju njihovih odgovora odlučivalo o oslobađanju. Otter je ispunjene formulare slao u ured Zajednice u Pittsburghu, odakle je dobivao preporuke za oslobođenje iz kanadskih kampova. Na taj su način oslobođeni mnogi naši ljudi.

Već prvih mjeseci rata politički su se emigranti iz južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske najprije okupili u Parizu, a zatim u Londonu, te osnovali Jugoslavenski odbor. Članovi Odbora bili su uglavnom Hrvati, oporbeni političari koji su i dotada održavali veze s iseljenim Hrvatima. Neki su od njih bili vrlo ugledni među iseljenicima, primjerice predsjednik Odbora Ante Trumbić, zatim Frano Supilo, Franko Potočnjak i drugi.

U Jugoslavenskom odboru odmah su počeli razmišljati o uspostavi veza s iseljenicima. Tražio se način skupljanja dobrovoljaca među njima i dobivanja novčane pomoći za rad Odbora. U veljači 1915. odlučio je Odbor, koji je sve troškove svoga rada do tada podmirivao novcem svojih članova i prijatelja, obratiti se iseljenicima proglasom u kojem ih poziva da daju svoj prilog Narodnom fondu Odbora kako bi se na taj način omogućio opsežniji rad Odbora. U proglasu Odbora govori se o strahotama što ih hrvatski narod doživljava od početka rata te o dubokom uvjerenju Odbora da će završetak rata značiti slobodu za sve južnoslavenske narode.

Odbor je obavijestio iseljenike kako su mnogi Srbi, Hrvati i Slovenci umakli njemačko-mađarskom progonstvu otputovavši u Petrograd, London, Pariz, Rim ili u švicarske gradove, gdje se bore za oslobođenje svih Južnih Slavena od tuđinskog jarma te da su radi bolje učinkovitosti osnovali Jugoslavenski odbor, koji radi za budućnost zajedničke domovine. Odbor se brine o svemu što je vezno za taj cilj, o pomoći zatočenima, njihovim obiteljima i onima koji su pobjegli bez sredstava za život, a za sve to Odboru je potrebna novčna pomoć.

U Jugoslavenskom odboru ubrzo su uspostavili veze s Hrvatima u SAD. S tom zadaćom u Ameriku je doputovao Franko Potočnjak, koji je prije rata kao odvjetnik zastupao mnoge američke Hrvate u njihovim pravnim sporovima u Hrvatskoj. Potočnjak je 26. siječnja stigao u Pittsburgh i u uredu Narodne hrvatske zajednice sastao se s njezinim predsjednikom Marohnićem i skupinom članova Nadzornog odbora, koji su toga dana doputovali na sastanak iz svih krajeva SAD. Potočnjak im je objasnio svrhu i cilj svoga dolaska. Povjerljive razgovore imao je s Marohnićem, kojega je upoznao s nekim problemima što ih nije bilo uputno iznositi pred više osoba. O tome Potočnjak kaže: "Predsjednik Hrvatske zajednice, vođa jedne ogromne vojske treba da bude informiran o nekim stvarima koje će izvađati vojska, ali ne treba da ona o tome rezonira. Sve onako na skoru ruku mogao sam opaziti kod nekih neko zagonetno, nipošto otkriveno i iskreno držanje, a primjedbe su im uvijek nekako u stranu udarale. Osobito se u tom odlikovao jedan 'fiškal i bilježnik', Dalmatinac, pa kada sam taj zamjet povjerljivo saopćio

Marohniću, kazao mi je da sam dobro zapazio i da je to vječni i stari smutljivac u svakoj stvari, ma o čemu se radilo. Doda, neka mi to ne zadaje brige, jer će već biti paralizovan ako bi eventualno što htio da poduzme."[57]

Potočnjak se 27. siječnja u Clevelandu sastao s Grškovićem i s njim raspravio sva pitanja o kojima je ovisio uspjeh njegove misije. Potočnjak je izjvio kako su mu Grškovićeve upute i obavijesti neizrecivo mnogo koristile te da je on nesumnjivo najjača ličnost među našim ljudima u Americi, izvrstan poznavalac prilika i osoba u svim krajevima, a znao je svaku i najmanju sitnicu koja je bila važna. Potočnjak je posebno naglasio da je Grković predsjednik Hrvatskog saveza, vlasnik i glavni urednik dnevnika "Hrvatski svijet", u kojemu je svaki dan pisao uvodne i vrlo važne članke, a u tančine je poznavao prilike među američkim Hrvatima.

Potočnjak je 29. siječnja doputovao u Chicago gdje je održao nekoliko većih sastanaka na kojima su sudionici iskazali oduševljenje njegovom misijom. Organizaciju nužnih poslova za Chicago i okolicu preuzeli su dr. Ante Biankini i svećenik Maksim Relić. U Kansas Cityju Potočnjak se sastao sa svojim starim prijateljem D. Krmpotićem, s kojim je još u Hrvatskoj politički surađivao. Krmpotić mu je obećao podršku u radu. I u hrvatskoj naseobini u St. Louisu Potočnjak je također naišao na odobravanje i priznanja za svoj rad.

Nakon uspješno završene turneje po važnijim iseljeničkim naseobinama u kojima je prikupio potrebne podatke, upoznao prilike i obavio dogovore s istaknutim iseljenicima, Potočnjak se vratio u New York gdje se sastao s M. Pupinom i poznatim slovenskim iseljenikom i bankarom Frankom Sakserom, kojega je također pridobio za svoju misiju.

Nakon svih sastanaka i dogovora Potočnjak je putem iseljeničkog tiska uputio poziv svim južnoslavenskim iseljenicima da sudjeluju na Jugoslavenskom saboru u Chicagu. Taj je poziv podržala i Narodna hrvatska zajednica, koja se svome članstvu obratila proglasom istaknuvši da je Zajednica uvijek i na svakome mjestu bila spremna učiniti sve što može za napredak hrvatskog naroda i za proširenje bratske slavenske uzajamnosti. Stoga i ovaj put ispunjava svoju obvezu i poziva sve odsjeke kojima prilike to dopuštaju da pošalju svoje izaslanike na Sabor u Chicagu.

Prvi narodni sabor južnoslavenskih iseljenika održan je u Chicagu 10. i 11. ožujka 1915. u nazočnosti 468 delegata različitih organizacija te iz mnogih naseobina SAD i Kanade, koji su predali uredne punomoći. Osim delegata, na Saboru je bilo i stotinjak uglednih iseljenika, što je ukupno činilo 563 sudionika. Polovica svih sudionika bili su Hrvati, a ostatak su činili Srbi i Slovenci. Zbor je otvorio predsjednik Narodne hrvatske zajednice Marohnić, a za predsjednika zbora izabran je Niko Grković. Zbor je bio prvi veliki zajednički narodni sabor iseljenika iz južnoslavenskih krajeva. Na njemu je prvi put objavljen program narod-

nog oslobođenja od Austro-Ugarske i sjedinjenja u zajedničku državu sa Srbijom i Crnom Gorom.

Zanimljivo je spomenuti da su sudionici sabora zamišljali kako će buduća država nastati i postojati na jednakim političkim zasadama kao i Sjedinjene Američke Države. U skladu s tim, D. Krmpotić je prihvaćajući ideju o stvaranju zajedničke države, naglasio: "U Americi sam naučio da smo svi ljudi stvoreni jednaki, da imamo jednako pravo na slobodu i sreću. Ako ta buduća Jugoslavija nosi slobodu, u njoj će se Hrvatska osjetiti u svojoj slobodi, Srbija u svojoj, a Slovenija u svojoj. Nosi li carizam, ne treba je".[58] Potočnjak je, govoreći o razlozima raskida s Austro-Ugarskom, naveo iste razloge kojima je i Thomas Jefferson obrazložio prekid veza SAD i Engleske 4. srpnja 1776: "U toku ljudskih događaja postane za narod nužno da razvrgne političke veze s drugim narodom, pa da među vlastima zemlje zauzme posebno i jednako mjesto, na koje ga ovlašćuju zakoni prirode i Bog prirode." Američko federalističko uređenje bila je osnova na kojoj je Krmpotić zamišljao buduću Jugoslaviju, što jasno proizlazi iz njegove izjave što ju je 1927. dao "Hrvatskom listu i Danici hrvatskoj": "Ja sam s Potočnjakom najviše razgovarao o federalističkom uređenju na Balkanu, a pred očima nam je bilo uređenje sudbeno i upravno Sjedinjenih Država."[59] I sami zastupnici na saboru bili su svjesni velikog utjecaja što ga je na njih imao politički sustav SAD, pa je i Potočnjak u tom smislu izjavio: "Može biti nije puki slučaj da mi ovaj Narodni sabor održavamo i manifestiramo za ostvarenje naših narodnih ideala u ovoj zemlji slobode posvećenoj i slobodom osveštanoj. Kao što je ova zemlja visoko podigla zastavu slobode i tako je

Delegati kongresa Južnih Slavena u Americi, 10. i 11. ožujak 1915. Chichago Ill.

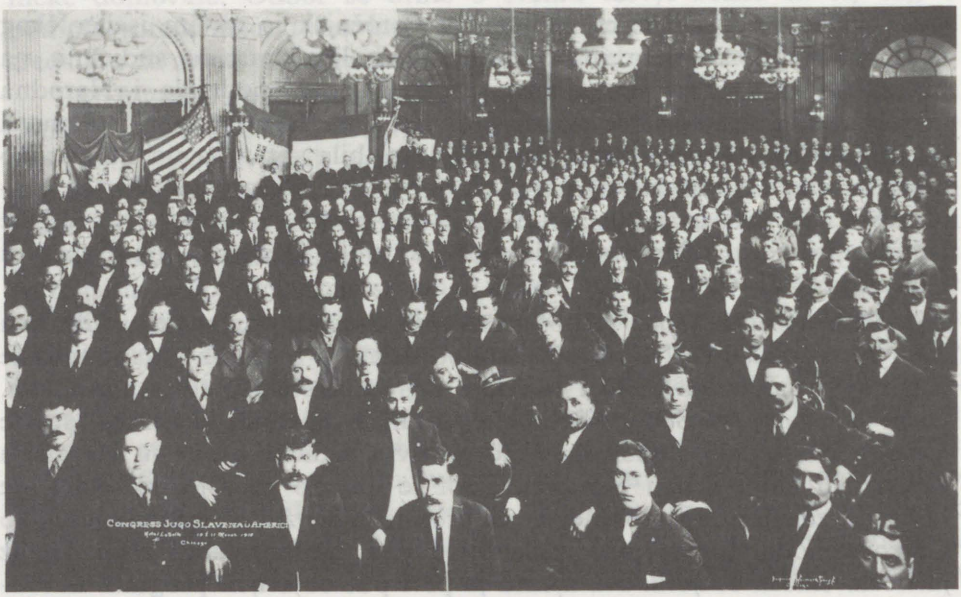

do danas neoskvrnjenu sačuvala, uživajući pod njome sve njene blagoslovljene darove, priušćujući ih i drugima, slobode žednima i gladnima, tako će, može biti, a daj Bože bilo tako, i ovaj naš čin biti ovjenčan jednakim uspjehom, te će i naši potomci isto tako znati čuvati slobodu kojoj mi danas temelje osnivamo."[60]

Poslije sabora u Chicagu velik dio američkih Hrvata prihvatio je ideju o južnoslavenskom jedinstvu i stvaranju zajedničke države Južnih Slavena. Međutim, ipak je bilo onih koji su se opirali tom političkom programu. Oni su, dakako, nailazili na sve veću podršku austrougarskih konzula, koji su pak osjetili kako treba učiniti nešto da bi se smijenila projugoslavenska uprava u Narodnoj hrvatskoj zajednici. I kampanja je pokrenuta. Neki su se članovi Zajednice počeli pozivati na pravila koja su zabranjivala svaku političku djelatnost u Zajednici. Osobito su se okomili na pisanje lista "Zajedničar". Upozorili su kako članak 9. pravila govori da list "Zajedničar" treba držati budnom narodnu svijest među Hrvatima u SAD i posvećivati im važnost i značenje slavenske uzajamnosti, naravno, samo ako se time diže čast imenu hrvatskome i ako je to za dobrobit domovine Hrvatske.

Nekoliko odsjeka Zajednice poslalo je još potkraj 1914. prosvjede Glavnom odboru tražeći da "Zajedničar" izmijeni projugoslavenski smjer pisanja. Ti su prosvjedi izazvali reakciju projugoslavenskih odsjeka, pa je tada Zajednici zaprijetila ozbiljna kriza jedinstva. "Zajedničar" je ustvrdio da ta kriza može biti opasna za opstanak Zajednice, pa je apelirao na odsjeke da na svojim sjednicama ne vode političke rasprave i da rješavaju samo organizacijska pitanja. U to je vrijeme napose bio napadnut predsjednik Zajednice Marohnić, kojemu su predbacivali da je u Zajednici dopustio političke raspre, da se službeno glasilo zlorabi u političke i za hrvatski narod izdajničke svrhe te da je pozivao članstvo Zajednice na chicaški sabor. Marohniću su također prigovarali da se kao američki građanin, usprkos neutralnosti SAD, učlanio u Jugoslavenski odbor, čiji rad narušava američku neutralnost, a uperen je protiv postojanja Kraljevine Hrvatske.

Iza cijele povike protiv NHZ-a stajao je austrougarski konzul u Pittsburghu, koji se i izravno umiješao u pokušaje izmjene vodstva Zajednice. Na tu opasnost prvi je upozorio list "Novi Hrvat" iz New Yorka u broju od 17. kolovoza 1915, u kojemu je objavio sljedeće pismo:

"Cesarski i Kraljevski Konzulat, Pittsburgh, Pa.

Ambasadoru u Washingtonu:

Da bi se jednom za uvijek već dokrajčila propaganda među američkim Hrvatima, orgijama u našoj monarhiji neprijateljskoj Narodnoj hrvatskoj zajednici, uzeo je ovaj c. i k. ured za zadaću da razbije ponovni izbor sadašnje glavne uprave. 'Narodni list' u New Yorku i ovdješnji lojalni hrvatski list, vode već dulje vremena grozan boj protiv Marohniću i njegovim drugovima. Narodna hrvatska zajednica jest ugledno udruženje u Americi i bilo bi po nazoru toga c. i k. ureda jako

važno, kada bi se posrećilo sadanju upravu razbit i na njezino mjesto bar djelomično lojalnu upravu izabrati. Zahvaliti se je samom djelovanju c. i k. ureda da se je već sada opažati počelo u mnogim hrvatskim krugovima nezadovoljstvo protiv Marohniću i njegovu radu, pa da bude pomoću daljnje propagande u novinama i još jače objačano. Taj ured je već pokušao to da bi pojedine delegate za tu svoju stvar pridobio. Jer je ovo udruženje raširenо po cijeloj Americi, bilo bi jako važno, da bi svi c. i k. uredi u Sjedinjenim Državama sa svim svojim silama i svim pri ruci stojećim sredstvima pomagali nastojanje ovog ureda i ovu propagandu širili. Ponovni izbor križem označenih delegata (Josip Marohnić, Franjo Božić, Kosto Unković i Franjo A. Bogadek) kao sadanje uprave morao bi se pod svaku cijenu osujetit. Objačana agitacija mora biti posebno proti Marohniću i Unkoviću.

Hauser m.p."[61]

Tom organiziranom pokušaju austrougarskog konzulata da uoči konvencije izmijeni rukovodstvo NHZ-a suprotstavili su se gotovo svi hrvatski, slovenski i srpski listovi. U mnogim člancima Hauserovo je pismo prikazano kao atentat na Zajednicu koja nije samo najveća organizacija Hrvata u Americi nego i u cijelom svijetu. "Hrvatski svijet" je pisao: "Naša je Narodna hrvatska zajednica ustanova nikla iz naroda za narod, ona je po svojim pravilima i duhu slavenska i hrvatska, te svaki

Članovi Hrvatskog saveza, grane Tresić Pavičić, 1914. u Philadelphiji, PA

pokušaj da se ova tvrđava pretvori u podružnicu austro-mađarskih špijuna razbio bi se o slavensku i hrvatsku svijest boljeg dijela naroda našeg."[62]

Dana 12. rujna 1915. u Clevelandu su se sastali delegati dvanaeste konvencije NHZ-a u vrlo dramatičnim i za daljnju sudbinu Zajednice neizvjesnim prilikama. Prije same konvencije "Zajedničar" je napisao kako se mnogo toga neprijatelj Zajednice radi "čuje", a još je više onoga o čemu se ništa ne "čuje". Međutim, već prvog dana konvencije strahovanja su nestala. U pozdravnom govoru predsjednik Marohnić obratio se delegatima riječima: "Naročito sestre i braćo, nemojmo nikada dozvoliti, pa bilo samo jednim časom, da se itko upliće u naše poslove, tko nije naš brat tko nije član i tko nema ništa zajedničkog s nama kao Hrvatima i Slavenima. Mi nećemo nikada dozvoliti da se tuđinci i njihovi plaćenici miješaju u naše poslove, da nam zapovijedaju u našem radu oni koji su unesrećili naš narod." Marohnićev govor delegati su pozdravili burnim odobravanjem, a delegat Gršković predložio je konvenciji ovu rezoluciju: "Delegati dvanaeste konvencije NHZ-a, obdržane u gradu Clevelandu, države Ohio, 12. i sljedećih dana mjeseca rujna 1915, saslušav rodoljubnu poslanicu gl. predsjednika brata Josipa Marohnića, izjavljuju i zaključuju: U ovim velikim sudbonosnim časovima, u kojima se odlučuje o budućnosti i sudbini naroda i domovine naše Hrvatske, osjećamo kao članovi ove hrvatske i slavenske organizacije da je i naša sveta dužnost da izjavimo ne samo simpatije nego i potpunu solidarnost s onom braćom našom koja se bore i za oslobođenje naše, s onim mučenicima našim koji za ljubav prema otadžbini u tamnicama pate, i onim patnicima našim,koji kao prognanici i bjegunci u tuđem svijetu sve rade i žrtvuju da narod naš u kolo slobodnih naroda dovedu. Istodobno dijeleći ogorčenje ove zemlje, koja je i nama kruha i utočište dala, a koje ogorčenje je izazvalo nezakonito, preuzetno i kažnjivo umješavanje austro-mađarskog poslanika Dumbe, njegovih agenata i od njegove vlade plaćene štampe, ovim se pridružujemo izjavama naših američkih građana, boljeg dijela njihove štampe i javnog mnijenja, te najstrože osuđujemo taj nečuveni postupak austro-mađarskih agenata i od sveg srca i osvjedočenja odobravamo muževno, slobodarsko, narodu korisno držanje i rad američke vlade, naročito predsjednika Wilsona, koji je vrijednim predstavnikom ove velike i slobodne zemlje kao i odvažnim braniteljem (...) napretka ove zemlje - za koju smo i mi pripravni žrtvovati sve."[63] Rezolucija je jednoglasno prihvaćena, a konvencija je vrlo uspješno završila rad i ponovno izabrala Josipa Marohnića za predsjednika.

Poslije chicaškog sabora 1915. Davorin Krmpotić je prešao u oporbu jugoslavenskom pokretu. U listopadu 1915. izdao je na engleskom jeziku brošuru: *Are Italy's Claims in Istria, Dalmatia and Islands justified.* Iako je brošuru namijenio američkoj javnosti, s osnovnim ciljem da ospori talijanska posezanja za Jadranom, ipak je brošura imala i protujugoslavensko obilježje. Nakon kratkog pregleda povijesti Hrvatske i Slavonije, Krmpotić se osvrnuo na ideje o velikoj Srbiji i velikoj

Hrvatskoj te o položaju Jugoslavena u Austriji. Nakon statističkih podataka o broju stanovnika, napose onih uz jadransku obalu, Krmpotić brani hrvatska prava na Jadranu. Brošuru je završio tvrdnjama kako će buduća Jugoslavija biti isto što i velika Srbija i da je jedinstvo između Srba, Hrvata i Slovenaca nemoguće. Hrvati ne smiju postati žrtve svesrpskih iluzija, kaže on, nego svoj položaj trebaju osigurati unutar Austro-Ugarske provedbom trijalističke koncepcije države.

Godine 1916. pokazalo se da tako ne misli samo Krmpotić, nego da ima podršku nekolicine hrvatskih i slovenskih svećenika. Na početku veljače iste godine objavljena je *Naša izjava*, koju je potpisalo 15 hrvatskih i slovenskih svećenika, te komentar "K našoj izjavi".[64]

U uvodu se kaže da od početka rata hrvatsko svećenstvo u Americi nije iskazalo svoj stav prema jugoslavenskoj propagandi, koja je u toj zemlji bila vrlo jaka i koja je nastojala pokazati kako su se Hrvati spremni odreći hrvatskog imena i svoje povijesti te postati Jugoslaveni, zapravo Srbi i podanici dinastije Karađorđevića. Bilo je pokušaja, stoji u *Izjavi*, napose Grškovićevih, da se hrvatsko svećenstvo prikaže solidarnim s jugoslavenskim programom, a neki su ga pokušavali prikazati sklonim Nijemcima i Mađarima. To su razlozi zbog kojih su hrvatski i slovenski svećenici u Americi objavili *Našu izjavu*, ističući: "Na prvom mjestu kano Hrvati i sinovi domovine Hrvatske i bratskih slovenačkih zemalja naglašujemo i ovim utvrđujemo ovdje naše političko stanovište prema našoj domovini u ova ratna vremena, koja nose u sebi vidljive i nevidljive jošte posljedice."

Polazeći od narodnih, državnih i povijesnih prava države Hrvatske i njezina naroda, te na osnovi programa Stranke prava iz 1894, što su ga na Trsatskoj skupštini prihvatili i Slovenci, treba graditi slobodu i neovisnost Hrvatske.[65] Hrvati i Slovenci, povezani vjerom, kulturom i poviješću, te suvremenim narodnim osjećajem čine cjelovitu skupinu naroda na jugu Europe i imaju sve uvjete za samostalanost. Hrvatska država od Triglava do Drine, od Dunava do Jadrana, koja je od svog postanka neprekidno egzistiriala kao država, treba i u budućnosti ostati takva.

Austrija i Mađarska te Turska i Italija, kojima je pomagala i Engleska, uvijek su nastojale okrnjiti prava i slobodu hrvatskog naroda, koji stoga ne očekuje slobodu izvana nego je mora sam ostvariti. "Oni koji dvoje o sposobnosti naroda da bi se sam oslobodio, niječu njegov opstanak. Narodi kojima drugi dadu slobodu, postaju njihovi malodobnici."

Glede slavenstva i jugoslavenstva, stoji u *Izjavi*, treba slijediti misli hrvatskih političara Kvaternika i Starčevića te loša iskustva Strossmayera, kojemu je srpska vlada stvarno uskratila posjet Srbiji. "Mi ne idemo ni u Srbe ni u Jugoslavene, ni u Srbo-Hrvate, nego ostajemo Hrvati, braća ostalim Slavenima, ali svaki u svojoj kući, i na svojoj zemlji i u opsegu svojih prava, jer smo se tako razvijali i povijest svoju stvarali od početka naseljenja pradjedova naših u sadanju domovinu našu."

Nakon najoštrije osude talijanskih posezanja za Jadranom, potpisnici *Izjave* oborili su se i na chicašku rezoluciju zato što hrvatskom narodu nije zajamčila nikakav samostalni razvoj. Na kraju *Izjave* ističe se da je hrvatski narod prenio svoje suvereno pravo na habsburšku dinastiju, ali usprkos tome, Hrvati će poslije rata zahtijevati samostalnu hrvatsku državu, sa svim pravima koja suverenom narodu pripadaju.

Iseljeničke crkve i župe bile su mjesta okupljanja naših iseljenika, pa je i utjecaj svećenika bio velik. Potpisnici *Naše izjave* nisu bili samo svećenici nego i istaknuti društveni djelatnici. Zato je njihov utjecaj na iseljenike bio osobito velik. To je razlog što je *Naša izjava* postala jako sredstvo borbe protiv jugoslavenskog pokreta među iseljenicima. Njezine pristaše nazvane su *izjavašima*, a činili su posebnu političku skupinu među iseljenicima.

Iako su se američki Hrvati od samog početka rata znatno angažirali u političkim zbivanjima, ipak je američka vlada sve do kraja 1916. bila pasivna prema njihovim političkim težnjama. Prema mišljenju nekih američkih povjesničara, takva je politika proizlazila iz negativnog stava što ga je Wilson imao prema političkim zahtjevima imigrantskih skupina. Usto treba istaknuti da jugoslavensko pitanje sve do polovice rata nije ulazilo u kontekst američke politike, a ni aktivnost jugoslavenskog pokreta u inozemstvu nije bila dovoljno poznata američkoj politici. Dok su u SAD stizale brojne informacije o gledištima službene austrougarske politike, činjenice o težnjama naroda u Austro-Ugarskoj u početku nisu bile dovoljno zapažene. O osnivanju Jugoslavenskog odbora u Londonu i Čehoslovačkoga nacionalnog vijeća američki službeni krugovi nisu ništa znali.

Najveći dio hrvatskih iseljenika bio je u vrijeme izborne kampanje 1916. na strani predsjednika Wilsona. Gršković u "Hrvatskom svijetu" 18. lipnja piše: "(...) zato će i kod budućih izbora uz njega biti i za njega glasati svi oni koji žele da ova zemlja i nadalje uživa sve blagodati mira, a da uz to bude čuvarica narodnih i međunarodnih prava, a kad dođe vrijeme da se nakon rata povede riječ o uvjetima mira, da se odavde čuje slobodna i jaka riječ za slobodu malih i potlačenih naroda, kako je to sam predsjednik Wilson svečano navijestio i obećao."[66]

Naši su iseljenici uglavnom glasali za Wilsona. O njegovoj pobjedi odlučeno je u Kaliforniji, gdje je upravo nekoliko tisuća naših birača odlučilo o konačnoj pobjedi. Da su ti birači glasali drukčije, Wilsonov izbor ne bi bio siguran. Stoga su tada pripadnici Demokratske stranke i te kako cijenili stav naših iseljenika. Ta je činjenica veoma koristila onim hrvatskim iseljenicima koji su svakako željeli što više zainteresirati američke političke čimbenike za hrvatsko pitanje. Sudionici južnoslavenskog zbora održanoga u Pittsburghu uputili su 30. studenog 1916. Wilsonu telegram u kojemu su istaknuli potpunu odanost njegovoj politici i Sjedinjenim Američkim Državama ističući: " (...) pozdravljamo s najvećim pietetom predsjednika Sjedinjenih Država Amerike, iskazujući njemu i ustanovama ove slobodne zemlje bezuslovnu lojalnost. Mi to

Jugoslavensko narodno vijeće, uži odbor u SAD

činimo iz dubokog uvjerenja da veliki principi američke demokracije treba da budu čuvani i razvijani od sviju slobodnih ljudi, bili oni američki građani ili ne, živjeli u Americi ili gdje mu drago. U obranu tih sloboda i principa, kada bi zbog njih bila Amerika napadnuta, ili kada bi ih morala štititi, ma gdje u svijetu, spremni smo u svako doba staviti joj na raspoloženje svoje snage i živote. A već danas želimo podupirati svaku spremnost Amerike, koja joj je potrebna da uvijek i prema svakome vanjskom ili unutrašnjem neprijatelju te principe brani, pak ćemo nastaviti da suzbijamo sve elemente nelojalne tim principima (...) Ohrabreni historijskim izjavama Vašim, učinjenim 27. maja o.g. prema kojima se Amerike tiču i interesi ostalih naroda, i da Amerika želi da po nepristranoj pravednosti brani načela da svaki narod ima pravo birati suverenstvo pod kojim želi živjeti, da i mali narodi svijeta imadu pravo na slobodu i integritet kao i veliki, i da svijet ima pravo biti zaštićen od svakog gazioca prava naroda, odano pozdravljamo Vas, branioca tih principa (...)."[67]

Wilsonovu izjavu od 27. svibnja, prema kojoj Amerika priznaje interese ostalih naroda i zastupa načelo da svaki narod ima pravo odabrati svoju suverenost te da i mali narodi svijeta imaju pravo na slobodu i neovisnost, sudionici zbora u Pittsburghu primili su s velikim oduševljenjem.[68]

Wilson je pred Ligom za stalni mir 27. svibnja 1916. u Washingtonu održao govor o osnovama za stalni mir u Europi, u kojemu

je istaknuo da neutralnost Amerike ne znači nebrigu za sve što se u Europi događa. On se suglasio s načelima zaštite malih država, slobode i prava na samoodređenje svih, pa i malih naroda. Tada je doslovice rekao kako "(...) svaki narod ima pravo izabrati suverenitet pod kojim će živjeti".[69]

U proglasu objavljenome u "Hrvatskom svijetu" od 1. lipnja 1916. A. Biankini, M. Marjanović, N. Županič i N. Grškovič potpuno prihvaćaju Wilsonove misli ističući da se gledišta američkih Hrvata sasvim podudaraju s duhom, metodama i povijesnom zadaćom Amerike koju je naglasio i objasnio Wilson. U proglasu se ističe: "Ne samo što time ne radimo protiv neutraliteta ove zemlje, nego radimo po svemu u skladu s njenim duhom i njenim političkim programom (...) da upremo sve sile da prikažemo javnosti i predstavništvu ove zemlje stanje i želje našeg naroda ovdje i u Europi na takav način da svi uvide opravdanost naše borbe i da ju u zgodnom času podupru."[70] Istodobno su Marjanović i Županič, članovi Jugoslavenskog odbora u Londonu, preko iseljeničkog tiska zatražili od naših iseljenika da se javnim izjavama i telegramima izjasne za politiku koju u ime čovječnosti i narodnih prava nagoviješta predsjednik Wilson.

U svibnju 1916. u SAD se priređuju *preparedness*, parade na kojima su Amerikanci trebali očitovati svoju odanost i spremnost za obranu domovine. Te su parade trebale pokazati da je američki narod spreman za naoružanje i rat. One su pružile priliku našim iseljenicima da javno pred Amerikancima iskažu svoje težnje. Hrvatski je tisak upozoravao iseljenike da se Hrvati na paradama moraju pokazati kao narod "o kome se treba znati".

SAD su 6. travnja 1917. objavile rat Njemačkoj. U Wilsonovoj objavi rata stoji: "Borit ćemo se za ono što sadrži u najintimnijim dubinama naša duša, za demokratizam, da svi koji su potlačeni uzmognu iznijeti svoj glas i izabrati svoju vladu koju žele; za slobodu malih naroda, za sveopće gospodstvo prava, da savez slobodnih naroda osigura mir i opstanak narodima, i učini da sloboda vlada svijetom u obliku općem i apsolutnom."[71]

Nakon ulaska SAD u rat, na sjednici od 19. travnja 1917. Jugoslavensko narodno vijeće, politički predstavnik američkih Južnih Slavena, uputilo je upozorenje iseljenicima da svoju lojalnost Sjedinjenim Američkim Državama ne iskazuju samo pasivnim pokoravanjem zakonima, nego što aktivnijim sudjelovanjem u pripremi i vođenju borbe u koju Amerika ulazi. Budući da su naši iseljenici tada mahom bili građani Austro-Ugarske, a neki su bili i pod jakim utjecajem austrougarske propagande, bilo je nužno pred američkom javnošću s našeg iseljeništva skinuti moguću sumnju o nelojalnosti ili pristajanju uz države s kojima su SAD bile u neprijateljstvu. Zato su naša iseljenička društva, kolonije i pojedinci u svakoj zgodi nastojali pred američkom vlasti, javnošću i u tisku dati iskaze i izjave o pravim težnjama Južnih Slavena.

Tek nakon ulaska SAD u rat protiv Austro-Ugarske američka je vlast službeno zajamčila sigurnost našim iseljenicima. Wilson je 11. prosinca 1917. izdao proglas za doseljenike iz Austro-Ugarske koji nisu postali američki građani. Prema toj objavi, sve osobe koje se korektno odnose prema Sjedinjenim Američkim Državama i ne ugrožavaju javnu sigurnost, ne krše zakone, ne odaju važne podatke, ne pružaju pomoć ili zaštitu neprijateljima SAD te se doslovno pokoravaju stalnim propisima ili onima koje povremeno objavljuje predsjednik, ne smiju biti uznemiravani u privatnom životu niti na njihovu radnome mjestu. Svi građani SAD trebaju se prema tim osobama prijateljski odnositi .[72]

Zahvaljujući takvom stavu predsjednika Wilsona, ali i nastojanjima Jugoslavenskoga narodnog vijeća, položaj naših ljudi postao je vrlo povoljan, iako su oni formalno bili građani države protiv koje su SAD rato-

Delegati 13. konvencije Narodne hrvatske zajednice 1918. u Chicagu, Ill.

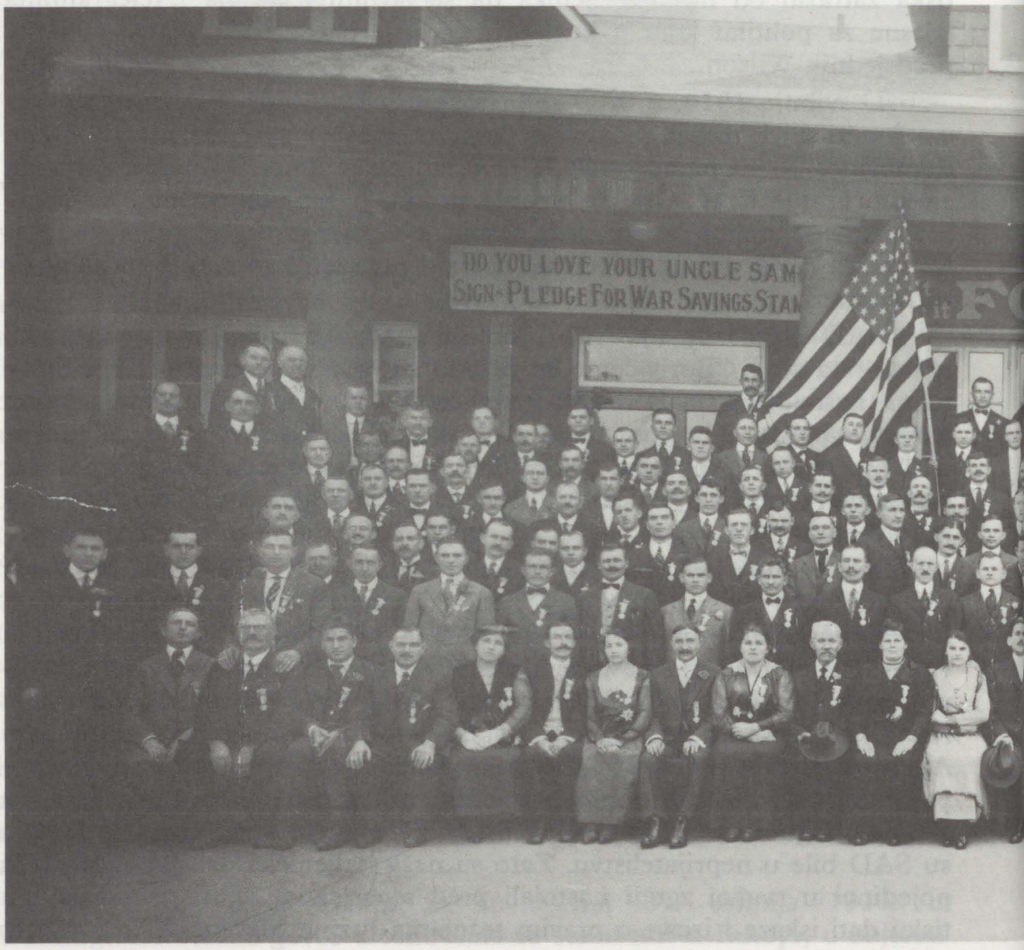

vale. Koliko se u tom smislu nastojalo pomoći našim iseljenicima, vidi se i po govoru američkog senatora Alberta Thompsona (država Washington), koji je 16. travnja 1917. u Kongresu izjavio: "Mi imamo brojne dokaze da su Južni Slaveni, među koje ubrajamo Slovence i Hrvate, lojalni Sjedinjenim Američkim Državama. Svaki član Kongresa vidi koliko je brojnih brzojava došlo od tih ljudi."[73]

Tijekom 1917. hrvatskim se iseljenicima pružila povoljna prilika da svoj problem približe Amerikancima i posredstvom akcije za skupljanje *zajma slobode*. Sav iseljenički tisak uključio se u tu akciju. O tom je radu Jugoslavenska kancelarija iz Washingtona izvijestila Treasury Department i dostavila mu popis novina i izvode iz članaka o kampanji za zajam te tako upozorila na sudjelovanje naših iseljenika u tom pokretu, što je ostavilo vrlo dobar dojam na američku vladu. Za četiri ratna zajma, koliko su ih SAD raspisale do kraja rata, naši su iseljenici upisali 12 milijuna dolara.[74] O sudjelovanju naših iseljenika u skupljanju *zajma slobode*

raspravljalo je Jugoslavensko narodno vijeće na sjednici od 10. listopada 1917. Budući da se američka vlast obratila izravno Vijeću radi skupljanja drugog zajma, Vijeće je odlučilo pozvati sve organizacije i pojedince radi nabave što više ratnih bondova, čime su pridonijeli uspjehu tog pothvata.

* * *

Ulazak SAD u rat postavio je pred bratske organizacije načelno pitanje njihova odnosa prema ratu. Za Narodnu hrvatsku zajednicu i njezino glasilo "Zajedničar" to je bio velik izazov, na koji nisu željeli prvi odgovoriti. Zato je "Zajedničar" prenio uvodnik iz "Fraternal Monitora" pod naslovom *Fraternal Interests and the War*, u kojemu stoji: "Zajedničari su u prvom redu ljubitelji mira, no njihova ljubav prema domu i obitelji dolazi na prvo mjesto. Cilj dobrotvornih organizacija i njihovo poslovanje ide u prvom redu da zaštiti dom i obitelj i dobrotvorne organizacije isplaćuju pomoć da sačuvaju obitelj, da ih štite od nevolje, da hrane i odijevaju potrebne. Rat je protivština svega za čim zajedničari idu, ali ako pogibelj prijeti domovini i ako je u pogibelji slobodni razvitak u zemlji, vojska zajedničara poći će na obranu svom silom." "Fraternal Monitor" upozorava da su SAD mogle ući u rat neposredno nakon potapanja broda "Luzitanija". Međutim, one to nisu učinile jer se za rat trebalo pripremiti, ali i odrediti njegove stvarne ciljeve. Čim je savezнički program jasno određen te nakon pada despotskoga carskog režima u Rusiji, Sjedinjenim Američkim Državama postalo je jasno da će sudjelovati u pravednome ratu. Zato, prema "Monitoru", dobrotvorne organizacije trebaju svim silama podupirati i pomagati svoju domovinu i svoju vladu. One to mogu napraviti poticanjem svojih članova da se odazovu vojnom pozivu te da budu što uspješniji u proizvodnji za ratne potrebe. Osim toga, ratni će događaji sigurno izazvati promjenu poslovanja dobrotvornih organizacija. Broj smrtnih slučajeva članova bit će mnogo veći. Zato je dužnost dobrotvornih organizacija kao domoljubnih udruga da potpomažu svojim članovima koji su u ratu i osiguraju isplate pomoći nasljednicima poginulih članova. Nikada nije bila potrebna veća solidarnost u dobrotvornim organizacijama nego u vrijeme rata. "Dobrotvorne organizacije morat će plaćati mjesečne uplate za takve članove, a za to će trebati novaca. Drugi članovi bit će pozvani da za tu svrhu doprinašaju i zato pravila dobrotvornih organizacija trebaju naći način da se toj potrebi doskoči i da se takove uplate mogu zakonito ubirat. U ustanovama dobrotvornih organizacija postoje odredbe po kojima se daje pravo organizacijama da raspišu izvanredne uplate u izvanrednim slučajevima. Ovim pravom mogu se organizacije poslužiti za prikupljanje potrebnih iznosa za potrebe u ratno vrijeme." Dobrotvornim je ganizacijama to trebala biti obveza jer je rat za njih bio prilika da učine nešto za slobodu Amerike.[75]

List "Zajedničar" solidarizirao se sa stajalištem "Fraternal Monitora" i u mnoštvu članaka podržavao američku politiku u ratu. Na

svojim stupcima "Zajedničar" je uvjeravao sve članove NHZ-a koji su ušli u vojsku kako neće trebati uplaćivati svoju članarinu dok su u vojnoj službi i kako njihovo članstvo ničim neće postati upitno. "Zajedničar" je također tvrdio da je rat protiv Njemačke u interesu Hrvata i da im je dužnost boriti se za interese svoje nove domovine, to više što se istodobno bore i za slobodu Hrvatske. Sa stajalištima "Zajedničara" slagali su se i mnogi drugi hrvatski listovi. Tako je "Hrvatska zastava" donijela obavijest o velikom broju Hrvata dobrovoljaca u američkoj vojsci. List navodi kako bi bilo uputno hrvatskoj javnosti priopćiti njihova imena jer njihov čin služi na čast hrvatskome narodu.[76]

Narodna hrvatska zajednica u svojim je pravilima usvojenim na četrnaestoj konvenciji 1918. zahtijevala od svojih članova punu lojalnost i ispunjavanje obveza prema novoj domovini Americi. Tako u članku 22. stoji da članom Zajednice ne može biti onaj:

"a) Kome se dokaže da ne poštuje ustav i ne vrši zakone SAD te je osuđen i kažnjen radi nelojalnosti protiv SAD;

b) Vojni obveznik koji protuzakonito nastoji izbjeći vojnoj dužnosti Amerike;

c) Onaj, koji je članom udruženja koje niječe narodnost i koje je za vrijeme rata po vladi SAD označeno kao nelojalno i štetno za ratnu spremu i konačno postignuće ratnih ciljeva Amerike i njezinih saveznika."[77]

Narodna hrvatska zajednica bila je jedna od najaktivnijih bratskih organizacija u kupovanju *Liberty Bonds*. Hrvatski iseljenički tisak provodio je jaku agitaciju među iseljenicima, upozoravajući ih kako će ratni napori Amerike koštati američki narod dvije tisuće milijuna dolara. Te dvije tisuće milijuna dolara jesu *zajam slobode*, koji treba biti upisan do 15. lipnja 1917. Američki će se narod odazvati toj domoljubnoj obvezi, a to trebju učiniti i Hrvati. Don Niko Grškovć tada je napisao: "Mi, Hrvati po krvi i rodu, američki građani po slobodnom izboru i prisegi, a nadasve po ljubavi i odanosti ovoj našoj novoj domovini, ne smijemo da za drugima zaostanemo, mi moramo da prama našem broju i silama među prvima budemo, da tako pred svijetom i pred našim sugrađanima pokažemo koliko mrzimo silu i sužanjstvo, a koliko ljubimo i cijenimo Pravicu i Slobodu koju smo spoznali, kada smo amo došli."[78] Grškovć je i u "Hrvatskom svijetu" upozorio kako se upravo NHZ mora iskazati i upisati što više novca za *zajam slobode*. Ali to trebaju učiniti i druge dobrotvorne hrvatske organizacije, "tako da svaki naš bolji čovjek kroz te organizacije kao njihov član pomogne Americi u najplemenitijim nastojanjima očuvanja njezine slobode i u radu za oslobođenje drugih naroda".[79] Valja istaknuti da je Narodna hrvatska zajednica tada uplatila 100 000 dolara za *zajam slobode*, a Hrvatska zajednica Illinois 25 000 dolara.

NHZ-a i Hrvatska zajednica Illinois stalno su uplaćivale za drugi, treći i četvrti *zajam slobode*, pa je list "Zajedničar" o tome napisao: "Vašim učešćem pri upisivanju četvrtog Zajma Slobode najbolje dajete dokaza kolika je vaša ljubav i odanost prema novoj otačbini i moćnoj

zaštitnici našeg narodnog života. Svaki od vas dužan je učiniti sve, što može. Koliko prama svojim materijalnim sredstvima bude uložio u Bondove Četvrtog Zajma Slobode, toliko će dati dokaza o ljubavi prema ovoj zemlji, toliko će biti njegovo učešće u oslobodilačkom ratu."[80]

Američka je vlada cijenila napore naših bratskih organizacija da pomognu pri upisu *zajma slobode*. O tome više saznajemo iz izvješća što ga je J. Marohnić podnio Glavnom odboru NHZ-a na sjednici od 23. siječnja 1918. Marohnić navodi kako je državni blagajnik u prosincu 1917. pozvao u Washington zastupnike dobrotvornih organizacija udruženih u Fraternal Congress of America. Sve ih je primio predsjednik Wilson i zahvalio im na pomoći u ratnim naporima Amerike. Wilson ih je potaknuo da i dalje rade za *zajam slobode* i akciju *War Saving Stamps*, te ih zamolio da svome članstvu objasne kako je to prilika da svoju uštedevinu ulože korisno za sebe i za Ameriku. Marohnić također kaže: "Mi Hrvati koji smo na ovoj konferenciji bili samo kaplja u velikom moru američkih zastupnika raznih organizacija izjavili smo lojalnost i vjernost našega naroda ovoj zvjezdanoj zastavi i uvjeravali smo i ovom zgodom predstavnike vlade da smo narod koji ljubi slobodu i prema tome da stojimo nepokolebljivo uz ovu veliku republiku u njezinoj borbi za potlačene narode i ljudska prava. Uistinu mi Hrvati uživamo vrlo lijepo ime i glas kod vladinih krugova, pak je za željeti da naše dobro ime sačuvamo."[81]

U teškim i izazovnim godinama prvoga svjetskog rata Narodna hrvatska zajednica nije se angažirala samo u doprinosu ratnim naporima nove domovine Amerike, već je pružala stalnu političku podršku, kao i znatnu novčanu podršku svojim sunarodnjacima u Hrvatskoj. Od dvanaeste konvencije 1915. u Clevelandu taj je rad bio sustavan. Na samoj konvenciji predsjednik Marohnić je upozorio delegate kako u Hrvatskoj već ima tisuću djece kojima su očevi izginuli na ratištima boreći se za tuđe interese. Mnogi su muškrci ostali invalidi. Hrvatska je, napomenuo je Marohnić, u vrlo teškoj situaciji i nema nikoga tko bi joj pomogao osim američkih Hrvata. Zato je Marohnić predložio delegatima da NHZ-a iz svoga Narodnog fonda odvoji 15 000 dolara za ime pomoći djeci poginulih hrvatskih vojnika, te da svaki odsjek Zajednice iz svoje blagajne izdvoji što veći iznos, a svaki član Zajednice dade barem jedan dolar. Svaki bi odsjek trebao izabrati odbor od 3-5 osoba koje bi u određenome mjestu i među američkim sugrađanima skupljali novčane priloge. Marohnić je planirao da Zajednica prikupi sto tisuća dolara za tu namjenu. Konvencija je jednoglasno prihvatila njegove prijedloge, a neposredno poslije konvencije iseljenički je tisak započeo jaku agitaciju. Tako je "Hrvatski svijet" pisao: " Pošto u vašem mjestu i okolici imade lijepi broj Hrvata, kao i ostale naše slavenske braće, to je potrebito da na prvoj odsječnoj sjednici izaberete odbor od tri lica, koji će u slobodno vrijeme posjetiti našu braću, koja će također dragovoljno svoj dio doprinijeti i pružiti pomoć krvi svojoj, siročadi našoj, koja nema ništa do Božjeg neba nad sobom. Također neka taj odbor posjeti Vaše prijatelje i

Hrvatsko društvo "Rodoljub" iz Chicaga, odsjek 229. Narodne hrvatske zajednice, 2. 2. 1918.

znance Amerikance, koji će se Vašem pozivu kao ljudi odazvati i veće poštovanje napram Vama gajiti videći da činite čovječansko djelo, da se brinete za hrvatsku siročad, za braću svoju, koja su čila i zdrava morala otići na nesretnu vojnu, a vratiše se kljasti i nesposobni za ikakovu privredu sebi i svojima."[82]

Nažalost, akcija nije dala željene rezultate. Austrougarski diplomatski predstavnici istodobno su hotimice pokrenuli akciju prikupljanja pomoći Crvenom križu u Hrvatskoj. Uvjerili su iseljenike kako će novac odmah i izravno biti upućen onima kojima je namijenjen, i u tome su imali uspjeha. Osim toga, neki su listovi pisali kako uopće ne treba pomagati postradalima u Hrvatskoj jer su oni žrtve austrougarske vlasti pa se upravo ona treba brinuti o njima i njihovoj djeci. U Narodnoj hrvatskoj zajednici bili su nezadovoljni time, pa je Marohnić na sjednici Glavnog odbora 26. svibnja 1917. predložio da se 500 dobrovoljaca - članova Zajednice bavi isključivo skupljanjem pomoći za Hrvatsku, a iz ureda Zajednice dostavit će im posebne kutije za to. Tako je na trinaestoj konvenciji 1918. ukupna svota za pomoć stradalima u Hrvatskoj iznosila 27 000 dolara. Između dvije konvencije prikupljeno je samo 9 000 dolara. Međutim delegati trinaeste konvencije nisu posustali. Odlučili su raspisati rasporez od jednog dolara po svakom članu Zajednice. Također

je zaključeno da se i dalje nastave provoditi zaključci dvanaeste konvencije. Ovaj put Zajednica je bila mnogo uspješnija jer je, prema izvješćima s četrnaeste konvencije 1921, za postradale u Hrvatskoj prikupljeno 78 000 dolara.

Godine 1918, na trinaestoj konvenciji u Chicagu, također je odlučeno da se raspiše poseban rasporez za Crveni križ, i to: za američki Crveni križ 20 000 dolara, za jugoslavenski Crveni križ 5 000 dolara, za čehoslovački Crveni križ 1 000 dolara, za poljski Crveni križ 1 000 dolara i za ruski Crveni križ 1 000 dolara. Konvencija je također odobrila iznos od 10 000 dolara za rad Jugoslavenskog odbora u Londonu. Međutim, u to su vrijeme u Ameriku već počele stizati vijesti o velikosrpskim težnjama i politici stvaranja velike Srbije, pa je Glavni odbor NHZ-a naknadno odlučio taj iznos od 10 000 dolara staviti u fond za postradale u Hrvatskoj.[83]

Glavni je odbor Zajednice na sjednici 5. prosinca 1918. odlučio da se njegovi članovi povežu s upravom američkog Crvenog križa te da se pridonese boljoj suradnji američkih Hrvata s tom institucijom. Od tada je i Narodna hrvatska zajednica preko američkoga Crvenog križa surađivala s njegovim odjeljenjem American Yugoslav Relief. Preko te podružnice Zajednica je 1919. uputila u Hrvatsku 30 000 dolara i ta je pomoć podijeljena posredstvom podružnica u Zagrebu, Sarajevu i Dubrovniku.

Iako po broju članova mala organizacija, Hrvatska zajednica Illinois iz Chicaga ipak je znatno pomagala postradalima u Hrvatskoj. U lipnju 1917. postala je članicom američkog Crvenog križa. Istodobno je uputila poziv svim svojim članovima da pomoć u Hrvatsku šalju preko te organizacije. U travnju 1919. raspisala je među svojim članstvom poseban rasporez od jednog dolara za pomoć Hrvatskoj. Visoki službenik Ministarstva financija H. Rieg u svibnju 1919. uputio je javno priznanje Hrvatskoj zajednici Illinois i za njezino sudjelovanje u skupljanju *zajma slobode*.

* * *

Upravo u vrijeme kada su se američki Hrvati najviše angažirali u pružanju političke i materijalne pomoći sunarodnjacima u Hrvatskoj, u Ameriku su počele stizati vijesti o nastojanjima Srbije da sebi osigura političku prevlast u budućoj zajedničkoj državi Južnih Slavena. Te su vijesti u Americi izazvale veliko nezadovoljstvo ne samo naših iseljenika, nego i američkih službenih krugova. J. Simić, srpski poslanik u Washingtonu, izvijestio je 22. listopada 1918. vladu na Krfu da službeni američki krugovi smatraju kako su parlamentarne prilike u Srbiji nesređene. Iako se Amerikanci nisu željeli miješati u unutrašnje poslove savezničkih zemalja, unutrašnje su prilike određene zemlje ipak utjecale na njihovu politiku prema toj zemlji. Oni su, kaže Simić, u skladu sa svojim pogledima i obrazovanjem, vrlo osjetljivi kad je riječ o parlamen-

tarnoj vladavini i nepovoljno mišljenje o tome može štetiti cijeloj zemlji koja ovisi o Americi. Iako je Srbija imala velik ugled u Americi, on bi, smatra Simić, mogao biti mnogo veći kad bi se Amerikanci uvjerili u sređenost parlamentarnih prilika. Ako se to ne dogodi, Srbija bi mogla pretrpjeti veliku štetu. Zato je Simić naglasio kako bi u američkim službenim krugovima i među našim iseljenicima bila vrlo dobro primljena vijest o udruživanju svih političkih snaga koje vode nacionalnu politiku.[84]

O nezadovoljstvu Amerikanaca načinom rješavanja jugoslavenskog pitanja izvijestio je J. Simić svoju vladu i 6. studenog 1918, navodeći da mu je pomoćnik državnog sekretara Lansinga rekao kako će zbog različitih političkih struja nastati velike poteškoće za ciljeve Jugoslavena. Simić napominje da nije propustio iznijeti stajalište srpske vlade i sve žrtve koje je Srbija podnijela za oslobođenje i ujedinjenje Jugoslavena.[85]

Simić je obavijestio svoju vladu i o odjeku proglasa od 1. prosinca 1918. o ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca. O njemu je odmah izvijestio američko Ministarstvo vanjskih poslova, američki tisak te naše iseljeničke organizacije i ugledne iseljenike.

Simić kaže da je američko ministarstvo vanjskih poslova, koje je uvijek bilo naklonjeno ujedinjenju Jugoslavena, primilo proklamaciju s izvjesnom rezervom. Američki tisak je, doduše, donio vijest o proklamaciji i izvode iz nje, ali bez komentara i štaviše nije joj uopće pridavao veću važnost.

Gotovo su svi Srbi primili proglas sa zadovoljstvom, kao i dio Hrvata i Slovenaca. Međutim, veći dio Hrvata i Slovenaca, kaže Simić, loše ga je prihvatio, a neki su ga oštro kritizirali. Tražeći uzroke takvim reakcijama na proglas, Simić navodi: "Što ovaj, po naš narod veliki istorijski čin nije naišao na najtopliji prijem u američkim zvaničnim krugovima i štampi, ne treba misliti da su mu Sjedinjene Američke Države protivne. Uopšte, gotovo ceo ovdašnji politički svet, kao i vladini krugovi, naklonjeni su ujedinjenju našeg naroda. Ali i pored te naklonosti i svih simpatija, naročito prema srpskom narodu, postoji izvesno nepoverenje (...) Uverenje da se kod nas ne poštuje ni parlamentarni režim uhvatilo je ovamo još više korena, i to štetno utiče na sve narodne poslove, pa čak i one koji se odnose na ekonomsko obnavljanje zemlje."[86]

Iz Simićeva izvješća i cjelokupnog odnosa američke vlade prema jugoslavenskom pitanju može se zaključiti da su odgovorni američki političari sasvim dobro upoznali sve probleme pred kojima se našlo jugoslavensko ujedinjenje. Dapače, službena je američka politika bila protiv načina na koji se stvarala nova jugoslavenska država. Takav stav američke vlade sigurno je bio posljedica napora što su ih hrvatski iseljenici uložili da bi obavijestili američku javnost i političare o istinskim težnjama južnoslavenskih naroda.

Nezadovoljstvo američkih Hrvata i ostalih južnoslavenskih iseljenika, načinom na koji se stvarala jugoslavenska država, kao i sve češće vijesti o

nepovoljnom razvoju političkih prilika u novostvorenoj državi predodredile su političke poteze američkih Hrvata u razdoblju između dva rata.

Već u travnju 1921. održan je u Clevelandu vrlo reprezentativan skup iseljenika na kojemu su, preko svojih delegata, bile zastupljene gotovo sve iseljeničke naseobine iz 31 savezne države SAD. Na tom je zboru osnovana Hrvatska republikanska liga u Americi, čiji je politički program bio jednak programu Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke. Na spomenutom je sastanku donesena i rezolucija, u kojoj je uz ostalo istaknuto kako je tadašnja jugoslavenska stvarnost potpuno oprečna načelu samoodređenja naroda za koje se zalagao predsjednik Wilson. Rezolucija je upućena tadašnjemu američkom predsjedniku Hardingu.

Na osnivačkom sastanku Lige izabran je odbor kojem je zadaća bila da u Americi i Europi prikaže hrvatsko pitanje kao potpuno neriješeno. Taj je odbor poslao izaslanstvo predsjedniku Hardingu, nadajući se da on odobrava osnivanje pacifističke hrvatske republike. Harding je, navodno, izaslanstvu ovako odgovorio: "Meni leži na srcu jednako irsko i hrvatsko pitanje. Da ja dobro poznajem Hrvatsku, vidite iz toga što nisam dopustio da se Rijeka priključi Italiji, jer Rijeka spada Hrvatskoj. Ja ću zadržati na umu hrvatsko pitanje."[87]

Napredne organizacije južnoslavenskih iseljenika i njihova glasila počela su postupno, ali sve otvorenije osuđivati nedemokratski režim u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Međutim, najdosljedniji i najozbiljniji u tome bio je list "Zajedničar". Mnoštvom članaka upoznao je čitatelje s brutalnim obračunom predstavnika režima, napose žandarmerije, s hrvatskim seljaštvom. I ne samo to, "Zajedničar" je potkraj 1921. i u 1922. u serijama članaka analizirao politički režim u novoj državi. U napisima sa zajedničkim naslovom - *Neka činjenice govore, a ne fraze i laži* analizirao je novousvojeni Vidovdanski ustav iz 1921, kojemu je "Zajedničar" osporio svaku demokratsku vrijednost. List je u nizu članaka dokazao kako je taj ustav instrument kojim će dinastija Karađorđevića i velikosrpski financijski krugovi nametnuti svoju vlast građanima cijele Kraljevine. Kada su te članke počeli prenositi listovi u Državi Srba, Hrvata i Slovenaca, i to ne samo hrvatski nego i listovi drugih naroda, sve je postalo mnogo ozbiljnije. Zato je beogradska vlada u svibnju 1922. donijela odluku o zabrani unošenja i raspačavanja lista "Zajedničar" u državi SHS. U NHZ-u i uredništvu lista vrlo su oštro reagirali: "Iako smo došli do zaključka da u našim zemljama postoji vlada kojoj na čelu stoji tek nekoliko starčića i njihovih lakeja i koji sa puškama i bajunetama ugušuju svaku iskrenu i otvorenu, ali ujedno i posve opravdanu riječ, nismo očekivali da će se tako daleko drznuti i da će našem 'Zajedničaru', tom najproširenijem predstavniku iseljenog jugoslavenskog radništva u Americi, zabraniti ulaz u naše zemlje. Time je eshaeška vlada prekinula svake veze sa većim dijelom našeg iseljenog naroda u Americi. Ona je onemogućila da naš 'Zajedničar' primaju članovi NHZ, kojih se dobar

broj tamo nalazi. Od sada unaprijed ti članovi neće imati prilike da prate rad svoje organizacije i da time podržavaju čvrstu vezu sa svojom braćom koju su ovdje ostavili."[88] Uredništvo "Zajedničara" uputilo je otvoreno pismo poslaniku Kraljevine SHS u Washingtonu S. Grujiću javno ga upitavši za razlog navedene zabrane, navodeći kako nitko nije demantirao ni jedan navod iz "Zajedničara": "Ovo nije ništa drugo nego navještaj rata svim jugoslavenskim, odnosno hrvatskim iseljenicima u Americi. Zabraniše ulaz glasilu najveće hrvatske organizacije na svijetu, a koje se tiska u više primjeraka nego skoro sve ostale hrvatske, srpske i slovenačke novine u Americi. On zalazi u sve kuteve ove prostrane zemlje i tako dolazi do ruku svakom našem čovjeku koji se ovdje nalazi."[89] U srpnju 1921. i Glavni odbor NHZ-a donio je prosvjednu rezoluciju zbog zabrane "Zajedničara" u Kraljevini SHS. U njoj je, između ostaloga, naglašeno kako će "Zajedničar" i nadalje budnim okom pratiti političke prilike u svojoj staroj domovini i ubuduće će u pravom svjetlu svim južnoslavenskim i drugim iseljenicima u SAD prikazivati razvoj prilika u novoj državi.

Narodna hrvatska zajednica još je od prije prvoga svjetskog rata, a u ratu napose, zagovarala ujedinjenje svih južnoslavenskih naroda u zajedničku državu. Zato je razočaranje članstva Zajednice bilo još veće. Nije čudno što su delegati na četrnaestoj konvenciji donijeli vrlo jasnu rezoluciju: "Obzirom na to da su sve dosadašnje vlade, koje su se nametnule ili bile nametnute našem narodu u starom kraju (to jest državi SHS) izvađale naredbe, po svojim mamelucima oglašivale zakone, a po svojim plaćenicima izvršavale nasilja kojim su se gazila i danas se gaze prirodna prava čovjeka na dostojan život, oduzimlje radnom narodu pravo slobode savjesti, štampe i sastajanja, kao i plodove njegova rada, tako da mu se onemogućuje nastojanje, rad i borba za oslobođenje od izrabljivanja i nasilja raznih kapitalističkih i bankarskih klika, koje danas u takozvanom kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca sve povlastice, prirodna bogatstva zemlje i plodove rada u svojim rukama drže i u svoje sebične i osobne svrhe izrabljuju.

Radi toga četrnaesta konvencija N.H. zajednice, kao predstavnica i glas iseljenog jugoslavenskog radnog naroda zaključuje:

Da se zapisnički izrazi, u 'Zajedničaru' i u najširoj javnosti proširi ovaj zaključak, kojim se najoštrije osuđuje način vladanja i izražava duboki prezir onima koji radni narod prevarom i silom u tmini i sužanjstvu drže i izrabljuju.

Istodobno predstavnici radnog naroda sakupljeni na četrnaestoj konvenciji NHZ, zaključuju da će riječju i djelom podupirati borbu svoje braće u staroj domovini, kojoj je konačna svrha oslobođenje danas bespravnog i izrabljivanog dijela našeg naroda, te njegovo ujedinjenje u takovom društvenom uređenju, po kojem će zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast imati vršiti radni narod po svojim zakonito izabranim predstavnicima."[90]

Bilješke

1. Ivan Čizmić, *Prilog za životopis Nika Gršković*a, Krčki zbornik, sv. 1, Krk, 1970.
2. "Naša nada", kalendar za 1932, Cleveland, 1932, str. 57.
3. Tresić Pavičić, n.dj., str. 146.
   Ivan Čizmić, *The First Period in the Activities of South Slavic Socialists in the United States of America (1894-1919), In the European Grain*, American Studies from Central and Eastern Europe, VU University Press, Amsterdam, 1990, str. 104.
4. G. J. Prpić, n.dj., str. 199.
5. "Naša nada", kalendar za 1926, Cleveland, 1926, str. 139.
6. "Zajedničar", 12. rujna 1956.
7. "Hrvatski glas", Winnipeg, 3. svibnja 1954.
8. "Hrvatski glasnik", 7. siječnja 1914.
9. Zapisnik šeste konvencije NHZ-a, Allegheny, Pa., 1900, str. 15.
10. Zapisnik jedanaeste konvencije NHZ-a, Kansas City, Kansas, 1912, str. 18.
11. "Zajedničar", 12. rujna 1956.
12. "Dom", Zagreb, 15. siječnja 1903.
13. "Narodni list", Zadar, 19. listopada 1904.
14. *Kratki pregled povijesti HBZ-a*, str. 14; "Zajedničar", 1912. br. 56., godište VIII
15. Bogdan Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, I, Zagreb, 1972, str. 398.
16. "Narodni list", New York, 24. ožujka 1920.
17. "Dom", 18. lipnja 1903.
18. Bogdan Krizman, n.dj., str. 492.
19. G. J. Prpić, n.dj., str. 181.
20. "Hrvatski glasnik", 19. ožujka 1910.
21. Ibid.
22. Ibid., 2. travnja 1910.
23. Matica slovenska zabranjena je 1875. Pokolj u Černovi dogodio se 27. listopada 1907, kada je mađarska žandarmerija ubila petnaest seljaka zbog otpora sela da primi mađarskog župnika umjesto suspendiranoga A. Hlinke. O tome opširnije vidjeti: Jaroslav Šidak, *Razvoj slovačkog nacionalnog pitanja od 1860. do 1914. godine*, Historijski pregled, br 4, Zagreb, 1963, str. 258-266.
24. "Narodni list", Zadar, 1. travnja 1911.
25. Tresić-Pavičić, n.dj., str. 238.
26. *Kratk pregled povijesti HBZ-a*, str. 40.
27. "Zajedničar", 29. svibnja 1912.
28. "Narodni list", New York, 11. svibnja 1912.
29. "Zajedničar", 27. studeni 1912.
30. Ivan Čizmić, *O atentatu Stjepana Dojčića na komesara Ivana bana. Skerlecza 1913*, Historijski zbornik, Zagreb, god. XIX-XX, 1966-1967, str. 339.
31. Pretiskano u listu "Hrvatski pokret", Zagreb, 25. listopada 1913.
32. "Zajedničar", 7. svibnja 1913.
33. Stjepan Radić, *Javna politička poruka probuđenoj seljačkoj braći, naročito u Americi i po ostaloj tuđini*, Zagreb, 1913, str. 8.
34. Vidjeti, Ivan Čizmić, *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1974.
35. "Zajedničar", 8. srpnja 1914.
36. Ibid., 15. srpnja 1914.
37. "Glas svobode", 28. srpnja 1914.
38. "Radnička straža", 12. kolovoza 1914.
39. "Hrvatski svijet", 1. kolovoza 1914.
40. "Zajedničar", 12. kolovoza 1914.
41. Eleonor E. Ledbetter, *The Yugoslavs of Cleveland*, Cleveland, 1918, str. 5.

42. New-Yorški listy, New Yorški dennik, Hrvatski svijet, Ruskoje slovo, Hlas-ludu, Srbobran, Srpski dnevnik, Slovensky sokol, Slovensky pokrok, Denik, Slovak v Ameriki.
43. "Zajedničar", 5. kolovoza 1914.
44. "Hrvatski svijet", 28. srpnja 1914.
45. "Zajedničar", 5. kolovoza 1914.
46. "Radnička straža", 5. kolovoza 1914.
47. Citat iz lista "Zajedničar", 5. kolovoza 1914.
48. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, Arhiv Iseljeničkog komesarijata, br. 45494.
49. "Hrvatski svijet", 15. ožujka 1917.
50. Arthur S. Link, Wilson, *The Struggle for Neutrality 1914-1915*, Princeton, New Jersey, 1960, str. 647.
51. Matijaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, Založba Obzorja, Maribor, 1987, str. 90.
52. "Zajedničar", 19. kolovoza 1914.
53. Ibid.
54. Ibid.
55. Ibid., 19. siječnja 1915.
56. F. Potočnjak, *Iz emigracije*, III, Zagreb, 1927, str. 149.
57. F. Potočnjak, n.dj., str. 43.
58. F. Potočnjak, *Jugoslaveni za svoju slobodu*, Chicago, 1915, str. 15.
59. *Neka se oglasi i drugo zvono iz Amerike...*, New York, 1927, str. 21.
    U knjižici su pretiskani brojni članci objavljeni u "Hrvatskom listu i Danici hrvatskoj" iz New Yorka, u kojima se polemiziralo s nekim navodima iz Potočnjakove knjige *Iz emigracije*, III, objavljene u Zagrebu 1927.
60. F. Potočnjak, *Jugoslaveni za svoju slobodu*, Chicago, 1915, str. 15.
61. "Hrvatski glasnik", 21. kolovoz 1915; "Zajedničar", 15. rujna 1915.
62. "Hrvatski svijet", 2. kolovoz 1915.
63. Zapisnik dvanaeste konvencije NHZ-a, Cleveland, Ohio, 1915, str. 31.
    Na dvanaestoj konvenciji 138 delegata zastupalo je 408 odsjeka i 35 112 članova Zajednice. Imovina je iznosila 581 074 dolara u 80 centi. Na ovoj konvenciji bio je manji broj delegata i to prema odredbama dvanaeste konvencije prema kojima je svaki delegat zastupao 200 članova zajednice.
64. *"Naša izjava" i "K našoj izjavi", stanovište hrvatskog i slovenskog svećenstva u Americi gledom na jugoslavensku, bolje veliko-srpsku propagandu u Americi*, tisak "Narodnog lista", New York, 1916.
65. Programom je zahtijevano sjedinjenje hrvatskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji, Rijeci, Međimurju, Bosni i Hercegovini te u Istri "u okviru Habsburške Monarhije, a eventualno i slovenskih zemalja. Program je priznavao zajedničke poslove cijele Monarhije, koje bi kraljevina Hrvatska, ravnopravno s kraljevinom Ugarskom, rješavala zajedno s ostalim zemljama "Njegova Veličanstva".
    (O tome vidjeti: Šidak, Gross, Karaman, Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968, str. 146.)
66. Citat preuzet iz "Radničke straže" od 28. lipnja 1916.
67. Arhiv Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike, Zagreb, 1934-1935, str. 326.
68. Ibid.
69. *The Messages and Papers of Woodrov Wilson* I, sv. 2, 1924, str. 274.
70. "Jugoslavenska država", Antofagasta, 12. studenog 1916.
71. Arhiv Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike, 1934-1935, str. 324.
72. Savezni sekretarijat inostranih poslova, Beograd, Arhiv Srpskog poslanstva u Washingtonu
73. Congressional Record, Washington, 17. travnja 1917, str. 744.
74. "Jugoslavenski svijet", New York, 11. kolovoza 1918.
75. "Zajedničar", 23. svibnja 1917.

76. "Hrvatska zastava", 2. lipnja 1917.
77. *Zakoni i pravila NHZ-a*, Pittsburgh, 1918, str. 55.
78. "Zajedničar", 13. lipnja 1917.
79. "Hrvatski svijet", 20. svibnja 1917.
80. "Zajedničar", 2. listopada 1918.
81. Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a, 23. siječnja 1918.
82. "Hrvatski svijet", 19. listopada 1915.
83. Zapisnik Glavnog odbora NHZ-a, 5. prosinca 1918; Zapisnik četrnaeste konvencije NHZ, 1921.
84. Dr. Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju Jugoslavenske države*, sv. II, Beograd, 1964, str. 379.
85. Ibid., str. 489.
86. Ibid., str. 725.
87. "Hrvatski glasnik", Chicago-Pittsburgh, 21. srpnja 1925.
88. "Zajedničar", 21. lipnja 1922.
89. Ibid., 28. lipnja 1922.
90. Zajednički kalendar 1923, Prosvjetni odbor NHZ-a, Pittsburgh, 1923, str.49.

Sedmo poglavlje

SVI HRVATI - JEDNA ZAJEDNICA: HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA

U burnim godinama i događajima prvoga svjetskog rata hrvatski su se fraternalisti osobito trudili pomoći svojoj novoj domovini u ratnim naporima, ne zaboravljajući pri tome ni svoje sunarodnjake u Hrvatskoj. Istodobno su ispunjavali i sve svoje obveze prema radu i razvoju svojih bratskih organizacija. Zahvaljujući domoljublju zajedničara i njihovu radu u promicanju fraternalističkog programa, hrvatske su bratske udruge i u ratnim godinama lijepo napredovale. Stoga je Josip Marohnić u svojoj poslanici na trinaestoj konvenciji Zajednice u Chicagu napomenuo kako postoji 65 zajednica u Americi koje imaju imovinu od jedan do trideset milijuna dolara. Narodna hrvatska zajednica, naglasio je, upravo je na pragu uključivanja u dobrotvorne organizacije "milijunašice". Međutim, Marohnić ističe kako se bogatstvo i položaj neke organizacije ne smiju procjenjivati samo po njezinoj imovini, već i po njezinim obvezama, po broju članova i njihovoj starosnoj strukturi te po svoti cjelokupnog iznosa osiguranja članova. Neke zajednice koje raspolažu s više milijuna dolara, a u stvarnosti su dosta slabe s obzirom, na broj i starost svojih članova te njihove iznose osiguranja. Marohnić ističe kako je to sve potrebno naglasiti zato što ima dosta zajedničara koji, premda bez loše namjere, govore kako organizacija ima previše novca i kako joj toliko bogatstvo nije potrebno. Međutim, pritom zaboravljaju da ukupna svota osiguranja članova Zajednice iznosi malo manje od 30 milijuna dolara. Zajednica je novčano dosta jaka i dobro stoji, ali prema zakonima nekih država još nije dostignula svotu potrebnu za poslovanje dobrotvornih organizacija u tim državama. Uskoro će vladati tim iznosom, pa će se tek onda moći članstvu oprostiti poneki godišnji rasporez. Marohnić je upozorio delegate da je Narodna hrvatska zajednica među solidnim bratskim organizacijama zahvaljujući ponajprije onim javnim djelatnicima u vodstvu Zajednice koji su neumorno nastojali na primjeni ljestvice osiguranja u Zajednici. Podsjetio je delegate kako je on još prije dvanaest godina na newyorškoj konvenciji predložio uvođenje ljestvice uplata, ali je njegov prijedlog propao. Tek je na jedanaestoj konvenciji u Kansas Cityju uspio

uvjeriti delegate da se barem donekle prihvati uplata po ljestvici. Da tu odluku konvencija nije prihvatila, "bili bi odavno došli u sukob sa zakonima raznih država, pa radi malene imovine i nedovoljne novčane zalihe spali bi pod stečaj - što znači raspad Zajednice. (...) Sve ovo, upozoruje nas, braćo i sestre, da budemo oprezni kod stvaranja pravila i vodstva Zajednice, jer ništa ne ide tako lahko i kod pojedinaca i kod organizacije, kao nazadak. Lasno je nešto uništiti i rastepsti, ali je vrlo teško podignuti i stvoriti. Naša zadaća i dužnost mora biti, da vazda gradimo, a ne rušimo. Mi Hrvati, od kad se za nas na svijetu znade, nijesmo nikada stvorili a niti imali veće ni bogatije organizacije od Narodne hrvatske zajednice". Marohnić je naglasio kako su Hrvati sve to postigli u relativno kratkom vremenu i u slobodnoj Americi. Također je spomenuo kako još prije dvadeset dvije godine, kad je kao računovođa došao u Zajednicu, u blagajni nije bilo ni centa, pa je ipak radom i upornošću zajedničara u Americi podignuta Narodna zajednica, koja pred ostalim narodima jasno potvrđuje da su Hrvati narod vrijedan i dostojan slobode u Americi i u Hrvatskoj.[1]

Delegati trinaeste konvencije zadovoljni uspjesima svoje organizacije, s ponosom su uputili predsjedniku Woodrowu Wilsonu sljedeći telegram: "42.000 članova NHZ (...), ponosnih i vjernih građana i stanovnika Amerike, po svojim zastupnicima sakupljenim na 13. konvenciji u Chicagu, Ill. osjećaju prvom svojom dužnosti da Vam isporuče smjerni pozdrav a istodobno izražaj nepokolebive vjernosti i odanosti ide-

Delegati 14. konvencije Narodne hrvatske zajednice, 1921. Pittsburgh, PA

alima i načelima slobode i čovječnosti, kojih ste Vi danas prvim apostolom i braniteljem. (...) Kao građani i stanovnici ove zemlje mi se dušom i desnicom pridružujemo našim Saveznicima u ovoj gigantskoj borbi u svrhu da pravica, sloboda, jednakost i demokracija politička i industrijalna bude baština svega čovječanstva. Nadahnuti patriotičkom odanošću načelima demokracije, vjerni idealima naših otaca, u obrani čovječjih prava i sloboština, mi zavjetujemo naše živote, naš imetak, našu svetu čast Americi i nepobjedivoj zvjezdanoj zastavi, koja je danas predvodnica borbe za pravo i slobodu do sada potlačenih i izrabljivanih naroda." Na taj je telegram predsjednik Wilson odgovorio: "Vaša poruka od jučer u ime članova Narodne hrvatske zajednice u Sjedinjenim Državama pruža mi osobito zadovoljstvo, i ja se nadam svim srcem da će se pravedne težnje hrvatskog naroda ostvariti!"[2]

Na trinaestoj konvenciji 1918. u Chicagu 169 delegata predstavljalo je 414 odsjeka i 37 685 članova. Ukupna imovina Zajednice iznosila je 948 635 dolara i 54 centa. Za umrle, osakaćene i oboljele Zajednica je u protekle tri godine isplatila 1 231 771 dolar i 94 centa. Zajednica je stalno novčano napredovala, što pokazuje da je godine 1912. imovina Zajednice iznosila 277 276 dolara i 73 centa. Od jedanaeste do dvanaeste konvencije imetak Zajednice povećao se za 303 807 dolara i 7 centi, a od dvanaeste do trinaeste konvencije za 367 560 dolara i 74 centa. Dakle, za samo šest godina financije Zajednice porasle su za 671 367 dolara i 81 cent, što za šest godina čini povećanje od dva i pol puta. Imovina odsjeka također je bila stabilna i 1. siječnja 1918. iznosila

je 414 095 dolara. Pribrojena imovini Zajednice, dala bi ukupnu svotu od gotovo milijun i pol dolara.[3]

Uspješnost poslovanja i povećanje broja članova nametnuli su delegatima trinaeste konvencije važno pitanje daljnjeg usavršavanja rada Zajednice. U tom kontekstu najvažnije je bilo riješiti odnos prema centralizaciji bolesničke potpore. Tim su se pitanjem bavile i dotadašnje konvencije, ali se ono prvi put sustavno i problematski raspravljalo upravo na toj trinaestoj konvenciji u Chicagu.

Centralizacija je značila ustanovljenje središnje blagajne za isplatu bolesničke potpore. Prema tom sustavu svi bi članovi u zasebnu blagajnu uplaćivali doprinose za bolesničku potporu umjesto plaćanja mjesečnih pristojba za tu potporu u odsjecima. Blagajna bi se nalazila u glavnom uredu u Pittsburghu. Kada bi član obolio, na temelju liječničkih svjedodžba i potvrde odsječnog odbora primao bi potporu iz središnje blagajne. Uplaćivanje u tu blagajnu ne bi ovisilo o uplaćivanju pristojba za osmrtninu prema ljestvici, tj. svi bi članovi u svim odsjecima uplaćivali jednaku svotu bolesničke potpore u zajedničku blagajnu.

Taj prijedlog o centralizaciji bolesničke potpore izazvao je oprečna mišljenja. Neki su delegati isticali nužnost centralizacije jer bi se njome popravio nepovoljan položaj malih i slabih odsjeka. Uvođenjem centralizacije svaki bi član bio siguran da će dobiti potporu, što bi motiviralo ostale da se učlane čak i u male odsjeke, u koje dotad nisu željeli, jer je svakome bilo bitno financijsko stanje odsjeka. Neki su delegati napominjali kako je bilo sumnji i pri uvođenju ljestvice, ali se članstvo na nju naviknulo i sada su svi njome zadovoljni. Centralizaciju također treba prihvatiti jer mnoge organizacije koje su je uvele imaju pozitivna iskustva i dobre rezultate. Osobito važan argument u prilog centralizacije bila su iskustva iz vremena štrajkova, kada su mnogi odsjeci vrlo loše stajali i bili na rubu propasti, pa je takve odsjeke bilo moguće spasiti samo u organizacijama u kojima je bila uvedena centralizacija.

Nažalost, mnogi su delegati bili protiv centralizacije. Tvrdili su kako su u centraliziranim organizacijama mnogi članovi izigravali propise jer ih je bilo teško nadgledati zato što su odsjeci postali, nemarni u vođenju evidencije kad više nisu bili obvezni isplaćivati potporu. Prema tvrdnjama nekih delegata, članstvo Zajednice još nije bilo spremno ni svjesno prednosti centralizacije. Čula su se i negativna iskustva nekih udruga koje su uvele centralizaciju i nakon toga gotovo svaka dva mjeseca raspisivali rasporeze. Također su spomenuta i tehnička pitanja isplate potpore. Članovi odsjeka udaljeni od središnje uprave teže bi ostvarivali svoja prava od onih koji žive na području Pittsburgha.

Delegati su se podijelili, a da bi smirio situaciju, predsjednik Marohnić je istaknuo kako pitanje centralizacije treba odgoditi na neko vrijeme. Međutim delegat Niko Gršković, čovjek velikog autoriteta, postavio je problem sasvim drukčije. Upozorio je delegate da mnogi još ne shvaćaju važnost tog poteza za razvoj Zajednice. Prema njegovu

mišljenju, delegati nisu bili dovoljno obaviješteni niti su imali dovoljno podataka na osnovi kojih bi mogli utemeljenije raspravljati na konvenciji. Pitanje još nije bilo zrelo za raspravu jer je i list "Zajedničar" zakazao premalo pišući o važnosti centralizacije. Gršković je raspravi o centralizaciji dao socijalno i političko značenje kazavši: "Naš je narod po odgoju, po prošlosti i po svojoj ćudi takav da traži da manja tijela i skupine imadu čim veću slobodu. Centralizaciju treba prispodobiti demokratskom uređenju buduće naše narodne države. Potrebno je da se zdrave jedinice u jednoj velikoj skupini što više jačaju. Ne smijemo se obazirati na male i slabe, koji se ne mogu održati. Ja poštujem narodnu volju u izborima, ali bojim se da bi ljudi, koji nijesu nikada nepogrešivi, dobivši veliku moć u ruke, istu zlorabili. Mišljenja sam da se konačni zaključak u tome pitanju sada ne može stvarati. Vremena su takova. Rat će mnogo toga preokrenuti i uništiti sve ono staro i trulo, što se je kroz stoljeća pod raznim sistemima nagomilalo na uštrb naroda i radnika. Rat ima da skrši moć kapitalizma, promijenit će se radnički i socijalni odnošaji, a naša će organizacija najviše osjetiti posljedice rata. Veliki dio najboljeg članstva vratiti će se u oslobođenu domovinu i sve će nastupiti novo. Bolje je da počekamo kako će se rat svršiti i da pomažemo, da se za našu narodnu stvar što povoljnije svrši."

Gršković je smirio žustre rasprave na konvenciji i u biti predložio odgodu odluke o centralizaciji za sljedeću konvenciju. Njemu se pridružio i Marohnić, napominjući da je o centralizaciji trebalo ozbiljno raspravljati, ali da je rasprava pokazala kako mnogi odsjeci još ne djeluju tako da bi se centralizacija mogla valjano provesti. Predložio je da se zadrži dosadašnja praksa: odsjeci će podupirati bolesne članove tri mjeseca, a Zajednica dvije godine i tri mjeseca. O centralizaciji se ipak glasalo, ali je 110 delegata bilo protiv, a 26 za.[4] Tako je pitanje centralizacije odgođeno za sljedeću konvenciju.

Narodna hrvatska zajednica - "milijunašica"

Četrnaesta konvencija održana je 1921. u Pittsburghu, a njezin je početak imao tužnu konotaciju jer je predsjednik Vinko Vuk upozorio delegate da među njima više nema istaknutoga hrvatskog fraternalista i domoljuba, nedavno preminuloga Josipa Marohnića. Nakon što su mu iskazali počast, konvencija je na prijedlog Nike Gršković usvojila rezoluciju o podizanju spomenika Josipu Marohniću u Pittsburghu. Rezolucija glasi: "Taj spomenik neka bude znak priznanja njemu, koji je savjesno i požrtvovno kroz dugi niz godina radio za dobrobit NHZ i njezina članstva, koji je uložio sve svoje lijepe sposobnosti i veliku energiju posvetio veličini i napretku NHZ."[5]

Na četrnaestoj konvenciji 159 delegata predstavljalo je 406 odsjeka i 38 517 članova. Među 73 zajednice u Americi koje su imale od milijun do 46 milijuna dolara našla se i Narodna hrvatska zajednica s imovinom od 1 126 979 dolara i 34 centa. Cjelokupni primitak bio je 2 544 468

Vinko Vuk, predsjednik Narodne hrvatske zajednice, veljača 1921–listopad 1921.

dolara i 88 centi, a izdatak 2 337 369 dolara i 13 centi, pa je u blagajni Zajednice ostala svota od 207 099 dolara i 75 centi, što je s prijašnjom njezinom gotovinom činilo spomenuti iznos.[6] U tim ratnim godinama u neprijateljsku se Austro-Ugarsku nije mogao slati novac. Zato je *Alien Property Custodian*, Washington, D.C. zatražio da se sva sredstva polože na posebne račune, što je Narodna hrvatska zajednica i napravila otvorivši National Croatian Society, Foreign Account, na koji je uplaćivala osmrtnine baštinika u Hrvatskoj s namjerom da se one isplate nakon rata. Na tom se računu u vrijeme konvencije našla svota od 494 801 dolara i 79 centi, od koje je baštinicima u domovini i Americi isplaćeno 483 027 dolara i 41 cent.[7]

Delegati četrnaeste konvencije dobro su znali kakve je teške posljedice rat ostavio u Hrvatskoj, pa su i na toj konvenciji tražili načina kako pomoći svojim sunarodnjacima. Od već uplaćenog rasporeza od jedan dolar po članu i drugih priloga na računu Zajednice našla se svota od 48 381 dolar i 56 centi. Od tog je novca, prema odluci konvencije, isplaćeno 25 000 dolara *Hrvatskom radiši* u Zagrebu, za pomoć majkama i djeci, preko *Narodne zaštite* isplaćeno je 6 187 dolara i 50 centi, a jednaka je svota isplaćena i organizaciji *Ratni invalidi*. Zanimljivo je spomenuti da je konvencija dodijelila znatnu sumu - 11 000 dolara, stradalima od gladi u Rusiji. Dvije tisuće dolara konvencija je uputila i postradalima od vremenskih nepogoda u Pueblu, Colorado.[8]

Zaslugom Josipa Marohnića znatno je poboljšan rad Glavnoga odbora NHZ. U to je vrijeme unutar Glavnog odbora počeo djelovati i Izvršni odbor Zajednice, koji su činili glavni predsjednik, prvi i drugi glavni potpredsjednik, glavni računovođa, glavni tajnik i glavni blagajnik. U administraciji ureda Zajednice provedene su kadrovske promjene zapošljavanjem stručnijih ljudi. Međutim, jedna takva promjena izazvala je i nepovjerenje članova Zajednice kada je početkom listopada 1920. urednika "Zajedničara" Franju Kolandera zamijenio Juraj Ubojčić, bivši istaknuti socijalist.[9] To je bio početak ozbiljnih političkih raslojavanja u Zajednici koja su se očitovala i na četrnaestoj konvenciji, kada se počelo ponovno raspravljati o centralizaciji. Tom prilikom delegati socijalisti upozoravali su kako zbog neriješenog pitanja centralizacije bolesničke

potpore stradaju mnogi brojčano mali odsjeci, osobito oni u naseljima rudarske i čelične industrije, članstvo kojih zbog česte nezaposlenosti nije moglo redovito plaćati svoje pristojbe pa je zapadalo u teške prilike. Ti su delegati upozoravali da takvih odsjeka ima mnogo, pa se ni Zajednica neće moći uspješno razvijati.

Broj članova u odsjecima NHZ 1915. i 1924. godine

Broj članova	1915.	1924.
do 50	177(44%)	144(38%)
od 51 - 100	126(2%)	118(31%)
od 101 - 200	77(19%)	80(21%)
od 201 - 300	18(5 %)	26(7 %)
od 301 - 400	/	10(3 %)
od 401 i više	/	8(2 %)
	398(100%)	376(100%)

Međutim, kao i na protekloj, i na ovoj je konvenciji veliki dio delegata bio protiv centralizacije bolesničke potpore, i to najviše zato što bi njezinim uvođenjem trebalo raspisati nove rasporeze, odnosno uvesti dodatna plaćanja. Za prijedlog je bilo samo 30 delegata, a protiv njega 139. Tako je to važno pitanje ponovno odgođeno za sljedeću, petnaestu, konvenciju kada je centralizacija konačno prihvaćena.[10]

Političko raslojavanje među delegatima na konvenciji zamijećeno je i u svezi s poslovanjem glavnog računovođe Gjurovića. Njemu su na konvenciji neki delegati dokazivali neurednosti i netočnosti u vođenju knjiga Zajednice i optuživali ga za korupciju. Gjurović je na mjesto glavnog računovođe izabran umjesto Josipa Marohnića na konvenciji 1909. u Calumetu. Njegov je izbor, zapravo, bio kompromis s delegatima pristašama pisanja "Narodnog lista" iz New Yorka te napose, istupa nekih svećenika. I na ovoj su ga konvenciji podržali delegati jednakog opredjeljenja, ali bez uspjeha. Neposredno nakon konvencije u listopadu 1918. Gjurović je podnio ostavku na svoj položaj, navodno zbog bolesti. U međuvremenu je Glavni odbor podnio prijavu Glavnoj poroti zbog neurednog vođenja poslovanja Zajednice.[11]

Većina delegata četrnaeste konvencije bila je lijevo orijentirana, što jasno govori i izbor nove uprave, u koju su mahom ušli bivši socijalisti i aktivisti iz Socijalističke partije Amerike. Za predsjednika je izabran Tomo Bešenić, za potpredsjednika Milan Kirin, za tajnika Franjo Mavrić, za računovođu Vinko Šolić, za blagajnika Vinko Vuk, a za glavnog urednika "Zajedničara" Juraj Ubojčić. Svi ti novi članovi uprave bili su aktivni u pokretu hrvatskih prosvjetaša i nastojali su ideje tog pokreta širiti putem NHZ-a.[12] Zato su osobitu pozornost pridali listu "Zajedničar" te na konvenciji odlučili da se on tiska na osam stranica tjedno i plaća 10 centi mjesečno. Na konvenciji je donesena i posebna rezolucija o potrebi ujedinjenja svih bratskih hrvatskih udruga u Americi,

Tomo Bešenić, predsjednik Narodne hrvatske zajednice, 1924-1926.

s tim da poticaj za ujedinjenje daju Hrvatska zajednica Illinois i Narodna hrvatska zajednica.

Svoje ideje o prosvjetiteljskom radu nova uprava Narodne hrvatske zajednice nije shvatila kao teorijsko pitanje nego ga je nastojala provesti u praksi. Stoga je na konvenciji u pravila unesen poseban članak o prosvjetnom radu, koji je desetljećima ostao u svim kasnijim pravilima Zajednice. Taj članak glasi: "Točka 1. Svaki odsjek dužan je na svojoj godišnjoj sjednici izabrati tri člana u Prosvjetni odbor. Dužnosti ovoga odbora jesu:

A) da pronađe put i način kojim će se članstvo umno podizati i odgajati da postanu korisni članovi odsjeka i NH zajednice i iseljenog hrvatskog naroda uopće.

B) U mjestu gdje imade više odsjeka imaju se svi izabrani članovi Prosvjetnog odbora sastati na zajedničku sjednicu, te između sebe izabrati uži odbor za predhodni rad.

C) Da izvješćuje kroz zajedničko glasilo 'Zajedničar' o napretku odsjeka, donosi važnije događaje iz kolonije, radničke okolnosti i sve ostalo što bi zanimalo članstvo i koristilo odsjecima NHZ.

Točka 2. Dužnost je Prosvjetnog odbora da se brine i pomaže one članove, koji ne znaju pisati i čitati. Barem jednom na tjedan mogao bi koji odbornik ili član odsjeka takove podučavati u čitanju i pisanju.

Točka 3. Odsjecima kojima je moguće, dužnost je ustrojiti za svoje članstvo knjižnicu, te istu obskrbljivati sa najboljim i najpoučnijim knjigama."[13]

Konvencija je usvojila i rezoluciju o prosvjetnom radu, u kojoj je dana zadaća "Zajedničaru" da se osobito pozabavi programom prosvjećivanja, a svi odsjeci trebaju osnivati prosvjetne odbore i otvoriti tečajeve za nepismene članove: "Sa naobrazbom našeg članstva i ostalih radnika pojačati će se poštovanje i ljubav prema NHZ i uvećati njeni redovi." U skladu s tom rezolucijom i odlukama četrnaeste konvencije pri glavnom uredu Zajednice imenovan je uži Prosvjetni odbor kao koordinacijsko tijelo.[14]

Iako je prosvjetni program što ga je ponudila četrnaesta konvencija i Glavni odbor Zajednice sadržajno bio dobar i članstvu prihvatljiv, izazvao je nepovjerenje dijela zajedničara. Iskazana je sumnja da bi bivši

28
2294

23.

Molbenica za pristup u

Hrvatsku Zajednicu od Illinois,

Sjedinjenih Državah Sjeverne Amerike.

APPLICATION FOR MEMBERSHIP

IN THE

Croatian League of the State of Illinois,

UNITED STATES OF AMERICA.

Broj / No. ~

U / at Chicago Ill 8 Listopad 1911

Častnikom i članovom od H. D. D. / To the Officers and members of Uz Bl. Djev. Marije — Odsjek broj / Sub-Assembly No. 23

Hrvatske Zajednice u Illinoisu / Croatian League of Illinois — Ja se time molim za članstvo u Vaš odsjek / I hereby apply for membership in your Sub-Assembly. — Osiguraciju želim / Insurance wanted $ 800

Rodjen sam dne / I was born on the 24 dana od / day of June 1889 u / at Praputniku

Kotaru / County Sušak — Državi / State Hrvatska — Zadnja pošta / Post Office Meja

Ja sam (oženjen) (ledičan) ime žene jest / I am (married) (single) the name of my wife is Milan Silović

koja je sada u starosti / whose present age is 29 godine. / year. — Moj zanat jest / My occupation is Kuće Domacica

Ja sam sada izmedju / I am now between 22 i / and 23 godina star / years of age — Moja supruga je izmedju / My wife is between 29 i / and 30 godina stara. / years of age.

U slučaju moje smrti, platite osmrtninu / In case of my decease, pay all benefits to Mojem Suprugu

Ako djeci, imade se dati točna imena i starost / If to the children name each and give age ~ ~ ~

~ ~ ~

Za sprovodne troškove / For funeral expenses $ Po zadnoj oporuci

Ako je molitelj spadao ovoj Zajednici, mora da kaže u kojem odsjeku i zašto je ostavio Zajednicu / If applicant has been a member of this order, he must state in which sub-assembly and why he has left the order ~

~ ~ ~

Ime molitelja u podpuno: / Applicant's name in full Ivana Jenne Silović

Točna adresa / Address

Predložen po / Recommended by Jelena Ruzić — Član od / Member of Uz Bl. Djev. — Broj / No. 23.

Vrhovnom Odsjeku Hrvatske Zajednice u Illinois, S. D. S. A. / To the Supreme Assembly of the Croatian League of Illinois, U. S. A.

Gornji molitelj / The above Applicant Ivana Silović — bio je primit dne / has been obligated on the 8

dana od / day of Listopad 1911 — kao član od Hrvatske Zajednice u Illinoisu u Odsjek Broj. / as member of the Croatian League of Illinois in the Sub-Assembly No. 23

Dano ispod naše ruke i službenog pečata tog / Given under our hands and the official seal this 8 Listopad dana od / day of Listopad 1911

Maria Schubert — Predsjednik / President

(Pečat) Luba Bandić — Družtveni tajnik / Recording Secretary.

Tisak Pucke Tiskare 2247 Wentworth Ave. Chicago, Illinois.

Molbenica za pristup u Hrvatsku zajednicu Illinois

socijalisti posredstvom prosvjetnih odbora Zajednice mogli širiti svoje ideje i poglede. Neki odsjeci i dio hrvatskog tiska počeli su otvoreno napadati upravu Zajednice, a napose pisanje lista "Zajedničar", koji se, tobože, potpuno priklonio ljevičarima u radničkom pokretu Amerike. "Hrvatski list" i njegov urednik Stjepko Brozović[15], stari i neumorni kritičar Narodne hrvatske zajednice, nastojao je u brojnim člancima dokazati vezu članova Glavnog odbora Zajednice s američkim radikalima. On je tvrdio da su u kritičnom razdoblju kontroverza u radničkom pokretu Amerike godine 1919, neki ljudi iz Ureda Zajednice, poput potpredsjednika Kirina, urednika "Zajedničara" Ubojčića, Franka Mavrića, tajnika i Danice Rački, bili aktivni među američkim komunistima. Analizirajući prosvjetni program Zajednice, "Hrvatski list" je pisao: "Prosvjetni odbori, o kojima toliko 'Zajedničar' i komunisti oko njega viču, isto su tako krinka za širenje komunističke prosvjete, kao što je Fosterova Liga za prosvjetu radničkih unija. (...) Proti tome smo mi i proti tome ćemo biti, proti tome ćemo pisati dok članstvo NHZ ne upozna pogibelj koja mu prijeti, dok imade na čelu svoje organizacije komuniste Kirina i Mavrića, dok im u 'Zajedničaru' ovaj isti Stanković piše članke pod imenom 'N. Borislav' i dok 'Zajedničar' preštampava članke iz 'Radnika', jedne komunističke novine, koju je vlada jednom prije, dok je izlazila kao 'Znanje', obustavila."[16]

"Hrvatski list" se pitao kako to da su se neki hrvatski iseljenici priklonili američkim radikalima i to je objasnio na sljedeći način: Hrvati u SAD, podijeljeni za vrijeme rata različitim jugoslavenskim, velikohrvatskim i socijalističkim političkim programima, ostali su poslije rata i poraza u staroj domovini razočarani i ozlovoljeni nepovoljnim vijestima koje su stizale iz Hrvatske, zbog čega su se također osjećali prevarenima od raznih političkih izaslanika koji su im tijekom rata dolazili iz Europe. Bili su siti svega i počeli su razmišljati samo o tome kako što više pristedjeti svojim teškim radom za povratak kući ili za poboljšanje svog položaja u novoj domovini. Prestali su mariti o svemu što se oko njih događalo i iskazivali su odbojnost prema svim političkim udrugama koje su djelovale poslije rata. Uz takvu ravnodušnost među američkim Hrvatima maloj skupini bivših socijalista nije bilo teško voditi glavnu riječ, čak i u Narodnoj hrvatskoj zajednici.

Nije samo "Hrvatski list" proučavao svijest naših ljudi u poslijeratnim godinama. Ivan Lupis, urednik "Hrvatskog glasa", također se bavio tim pitanjem. Prema Lupisu, doseljenici, uglavnom neuki ljudi, radeći i živeći u Americi, nisu se stopili s novom američkom sredinom i osjećali su sve poteškoće svoga položaja, pa su olako povjerovali kako mogu provesti društvenu revoluciju, i to silom, te tako poboljšati svoj društveni položaj.[17] Zanimljiva je i tvrdnja Josipa Kraje, nekad aktivnog člana Socijalističke radničke stranke Amerike, koji je rekao: "Doseljenici žive pod dojmom starokrajskih prilika, prate starokrajske novine, pa onda prema tome upravljaju svoje stanovište i umjesto da viču 'Spasimo

Rusiju, Poljsku, Jugoslaviju, Italiju', oni se zareknu pa viču: 'Spasimo Ameriku'."[18]

"Hrvatski list" oštro je polemizirao sa "Zajedničarom" prigovarajući mu zbog napisa u kojima se tvrdilo da se "gospodskoj politici" ne smije dopustiti ulazak u Zajednicu: "Kad se toliko ističe radništvo, a psuje gospodu, da vidimo tko su i tko su bila ta gospoda protiv koje komunisti na gl. upravi Zajednice viču. Koliko je nama poznat život i rad NH zajednice, hrvatski radnici uz pomoć nekojih školovanih ljudi, koji su u najviše slučajeva bili siromašniji od najobičnijih radnika, osnovali su Zajednicu, i vodili ju do njezinog napredka. U raznim odborima bili su pojedini naši ljudi, koji su se možda više ili manje istaknuli ili radi svoje trgovine ili položaja u koloniji gdje su živjeli. Svi od reda bili su seljačkog roda i svaki od njih je došavši u Ameriku uhvatio pik i lopatu ili kakovu drugu radnju. S vremenom i uz marljivost, štednju i učenje stekli su mnogi ili lijep imetak ili poštenjem svojim ugled i dobar glas među nama. Jesu li time ti ljudi postali gospodom i odbacili svoje ime, zanijekali svoje porijeklo? Nijesu, jer su bili i ostali su pravi Hrvati, narodni ljudi, sinovi svojega naroda. Ovo što smo naveli jednako se odnosi na Ljubića, Gvozdanovića, Marohnića, Vrbosa, Badovinca, Šepića, Pavlinca, Krstovića, Božića, Hajdića, Lackovića, Pavelu, Rebrovića, Budrovića i mnoge druge, koji su od vremena do vremena bili u glavnom odboru NH zajednice. Ono nekoliko ljudi, koji su u kraju ili ovdje polazili škole i koji su bili uz spomenute u glavnom odboru, slabo bi prošli uz svoje gospodstvo da nijesu poput svih drugih prisukali rukave i dali se na posao, svaki prema svojih sposobnostima, a koliko nam je poznato i ako sudimo gospodstvo po žepu, onda su svakako veća gospoda naši saluneri ili trgovci, koji su možda svršili samo nekoliko pučkih škola, a broje na desetke hiljada, dok ima ljudi i sa sveučilištnom naobrazbom ovdje, koji jedva kraj s krajem sastavljaju. Ukratko, o kakovoj gospodi u smislu kako se to govori u domovini, ne može u Zajednici biti ni govora."[19]

U Glavnom odboru Zajednice napose su se zabrinuli kada su prigovori na njihov rad počeli dolaziti i iz nekih odsjeka. Tako je Odsjek br. 435 iz Youngstowna optužio glavnog predsjednika i urednika "Zajedničara" zatraživši od Glavnog odbora da oduzme uredništvo "Zajedničara" J. Ubojčiću i da glavnog predsjednika Tomu Bešenića, sudionika pogubnog pisanja "Zajedničara", kazni prema zasluzi i pravilima NHZ-a, čl. 30, toč. 6, u kojoj stoji: "Za sve pisanje u službenom glasilu odgovoran je glavni predsjednik i urednik." U optužbi odsjeka iz Youngstowna tvrdi se da je list "Zajedničar" naprosto prijepis "Znanja", koje zagovara program Radničke stranke Amerike i njezina internacionalistička načela, pa prema tome urednik krši čl. 30, toč. 4. h), u kojoj piše: "Budnom držati narodnu svijest među Hrvatima u Sjedinjenim Državama, prikazujući im ujedno važnost i značenje slavenske uzajamnosti, te tumačiti Ustav Sjedinjenih Država Amerike." Zajedničari iz Youngstowna također prigovaraju "Zajedničaru" što na svojim stupacima napada političke prilike u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ali pri

tome zaboravlja da je u novoj državi hrvatski narod i nacionalno ugnjetavan. Prema mišljenju članova Odsjeka 435, urednik "Zajedničara" ponaša se samovoljno, ne objavljuje dopise iz odsjeka koji mu ne odgovaraju, a pušta u list dopise svojih političkih istomišljenika, čak i nečlanova Zajednice. Na taj način urednik krši pravila, čl. 30, toč. 4. f), u kojoj je navedeno: "Upućivati odsjeke u redovito vođenje poslova te priopćavati njihove dopise i dopise pojedinih članova, ukoliko su važni po društvo i zajedništvo." Što je još gore, urednik uvrštava u list pojedine članke iz lista "Znanje" u kojima se napadaju cijeli odsjeci ili pojedini njihovi članovi samo zato što ne slijede politička stajališta spomenutog lista. Urednik "Zajedničara" i time krši pravila, čl. 30, toč. 4. g), u kojoj stoji: "Odgajati članstvo društveno i umno, te u tu svrhu priopćavati članke o potrebi sklada između pojedinaca i Zajednice"; te toč. 5, u kojoj se zabranjuju "zadjevice i osobni napadaji".

List "Zajedničar" u cjelini je objavio optužbu Odsjeka 435, pobijajući njezine navode kako su činjenice i podaci netočni, a interpretacije posve pogrešne. Upozorio je tužitelje da "Zajedničar" zaista drži budnom svijest Hrvata i tumači im slavensku uzajamnost već time što upire prstom na svakoga tko hrvatstvo i slavensku uzajamnost iskorištava za osobnu korist. I Glavni je odbor na svojoj sjednici od 29. srpnja 1921. posebnom rezolucijom reagirao na najnovije napadaje dijela hrvatskog tiska i nekih odsjeka na Zajednicu, a list "Zajedničar" o cijeloj toj političkoj raspravi donio ovakav zaključak: "I kad sve ovo imamo pred sobom, onda postaje jasno svakom zdravo mislećem čovjeku da se sve ove 'optužbe' udešavaju tako da se u našu Zajednicu unaša vječni razdor i mržnja, pa da 'urednici' Tolićeva i Krajina kova, i razni pretendanti za predsjednika NHZ, opet u mutnom love. Kako dugo će svjesno članstvo NHZ dozvoljavati da se njegovom dobrotvornom ustanovom poigravaju ovakovi neodgovorni ljudi, koji ne mare kakovim bi posljedicama moglo uroditi ovakovo njihovo rovarenje?"[20]

Taj su put hrvatski zajedničari u Americi ipak dobro shvatili kako nije poželjno produbljivati međusobno različita politička i ideološka uvjerenja, jer se hrvatskom fraternalizmu upravo tada nametnulo neusporedivo važnije pitanje - ujedinjenja svih hrvatskih dobrotvornih udruga u jedinstvenu i snažnu zajednicu.

Ujedinjenje hrvatskih bratskih organizacija

Nakon velike krize u Narodnoj hrvatskoj zajednici i odcjepljenja nekih odsjeka u zasebne organizacije, brzo se počelo razmišljati o negativnim posljedicama tog čina i potrebi ponovnog ujedinjenja. List "Zajedničar" povremeno je u svojim člancima počeo zagovarati ideju jedinstva i u tome nailazio na sve veću podršku drugih hrvatskih listova. Tako je 1911. "Slobodna štampa", list i glasilo kalifornijskih Hrvata, prihvatila prijedlog "Zajedničara" da glavni odbor svake od tih zajednica imenuje po tri člana koji će napraviti zajednički prijedlog, oblikovati

Broj. 3314

HRVATSKA-SVEZA-NA-PACIFIKU

INKORP. U KOTARU SAN FRANCISCO CALIFORNIA

Ovaj certifikat, izdan po glavnom odboru HRVATSKE SVEZE na PACIFIKU, dokazuje da je Ivan Ljubić primljen — kao član ove organizacije, dne 10 Ist 1915 te je ovlašten na osmrtninu od biljadu dolara ($1000.00) i ine pogodnosti, koje uživaju članovi ove organizacije uz uvjet, da su nje govi navodi prigodom pristupa u ovu organizaciju istiniti, te da se pokorava njezinim ustanovama i pravilima, koja su danas u krijeposti i u buduće u krijepost stupe, kako se to od vremena do vremena zaključi na konvencijama. Gore označena osmrtnina imade se, nakon smrti gore spomenutog člana, isplatiti kako slijedi:

Ženi Ani i svojoj zadonitoj djeci na jednaki dijelove

U svjedočanstvo toga, a u ime Hrvatske Sveze na Pacifiku, podpisuje ovaj certifikat glavni predsjednik i glavni tajnik; uz podpise udara se pečat Hrvatske Sveze na Pacifiku,

U SAN FRANCISKU, CAL., 6 Lipnja 1925

Petar Knego
Glavni predsjednik

Glavni tajnik

Polica osiguranja, Hrvatska sveza na Pacifiku, 1925.

zajednička pravila i podastrijeti ih konvencijama zajednica, a nakon njihova prihvaćanja, zajednice bi se ujedinile. Međutim, "Slobodna štampa" je otvoreno pisala kako je članstvo zajednica za ujedinjenje, ali glavni odbornici, kojima je sasvim ugodno sjediti u glavnim odborima i primati visoke plaće, ne prihvaćaju ujedinjenje jer bi time mnogi izgubili svoje položaje. "Slobodna štampa" je dobro uočila da će se zajednice ujediniti kad se o tome slože njihove uprave.[21]

Još je jedan list iz Kalifornije, "Jadran" iz San Francisca, također zagovarao ujedinjenje hrvatskih zajednica, i o tome donio sljedeći tekst: "Ne marimo istraživati koji su uzroci vodili poštovani 'Zajedničar' kad je u par navrata predložio sjedinjenje svih hrvatskih zajednica u Americi. Glavno je da je ideja sama po sebi zdrava i dobra, i da je ostvariva. Nu mi se na taj prijedlog nismo htjeli osvrtati, čekajući što će odlučiti prva konvencija Hrvatske sveze na Pacifiku. I, kao što smo u prošlom broju 'Jadrana' javili, pitanje o tom sjedinjenju povjereno je glav. odboru Hrvatske sveze, da on stupi u dogovor sa reprezentantima ostalih dviju zajednica."[22]

Bilo je dobro što su povoljne vijesti o ujedinjenju stizale od Hrvata iz udaljene Kalifornije. Međutim, prava je odluka mogla biti donesena među zajedničarima onih američkih država u kojima je živjelo najviše Hrvata i gdje su djelovale brojčano najjače organizacije. To se ponajprije odnosilo na Narodnu hrvatsku zajednicu i Hrvatsku zajednicu Illinois.

Deset američkih država s brojem članova NHZ 1912. i 1921. godine

Država	Broj aktivnih članova 1912.	Država	Broj aktivnih članova 1921
Pennsylvania	8 210	Pennsylvania	12 626
Illinois	2 741	Illinois	4 061
Ohio	1 785	Ohio	3 484
Michigan	1 301	Michigan	1 371
Colorado	1 184	Montana	1 085
California	987	California	1 081
Montana	950	Indiana	1 047
Washington	776	Colorado	983
Missouri	747	Minnesota	929
Minnesota	708	Missouri	757
Ukupno	19 389		27 444

Hrvatska zajednica Illinois uspješno se razvijala. Na petoj konvenciji 3. svibnja 1915. delegati su ustanovili kako Zajednica okuplja 7 000 članova organiziranih u 99 odsjeka. Od početka djelovanja, tj. od 1905, pa do 1. siječnja 1915. ta je zajednica za ozljede na poslu svojim članovima i rodbini umrlih članova isplatila 183 879 dolara i 50 centi.

Stara netrpeljivost članova te zajednice prema pittsburškim zajedničarima postupeno je nestajala, a dvije su zajednice, napose u ratnim godinama, surađivale u mnogim političkim i humanitarnim programima. Stoga je Niko Gršković u "Hrvatskom svijetu" s pravom napisao: "Koliko je nama poznato, veliki dio članstva Hrvatske zajednice od Illinoisa jest u isto doba i članom NH zajednice, što je najboljim dokazom da su u posljednje doba izglađene one opreke što su dijelile ove naše dvije narodne organizacije i da se članovi istih osjećaju kao prava braća, koja shvaćaju da promičući interese jedne rade istodobno i za dobro članstva druge, jer smo svi sinovi jednog patničkog naroda, koji je najviše upućen na samoga sebe i svoje sile. Da je došlo do ovakog razumijevanja u radu između jedne i druge naše narodne organizacije, naime Hrvatske zajednice od Ill. i NH zajednice, veliki dio zasluge jest u radu delegata zadnjih konvencija, koji je išao za tim da i u pravila unese temelje i duh zajedničkog rada, da iz njih odstrani sve ono što bi moglo dati povoda međusobnom trvenju i slabljenju."[23] Pozitivno raspoloženje prema ujedinjenju i dalje se povećavalo među članovima Hrvatske zajednice Illinois, pa je zajednica na svojoj sedmoj konvenciji u lipnju 1921. u

Milwaukeeju donijela i službenu odluku kako treba poraditi na ujedinjenju svih hrvatskih zajednica u Americi. Jednaku odluku u posebnoj je rezoluciji donijela i Narodna hrvatska zajednica na četrnaestoj konvenciji, pa je put prema ujedinjenju hrvatskih zajednica bio otvoren.

Ujedinjenje fraternalističkih udruga načelno nije bilo samo pitanje želje ili dobre volje. To je ponajprije bio proces kojim je trebalo riješiti mnoga složena pitanja poslovanja dobrotvornih organizacija. Zato je iseljenički tisak tome pridavao sve veću pozornost, nudeći najprihvatljivija rješenja. Prije svega, trebalo je analizirati uzroke i potrebu ujedinjenja, a ona je bila osobito povezana s tzv. imigrantskom prinovom, tj. s dolaskom novih doseljenika. Poznato je da su Hrvati od kraja XIX. i tijekom prvog desetljeća XX. stoljeća u velikom broju dolazili u SAD. Zato su u tom razdoblju stvarane mnoge veće ili manje zajednice i brojna društva. Naime uvijek se računalo na dolazak većeg broja doseljenika koji su se učlanjivali u te udruge i društava. Međutim, prvi je svjetski rat izmijenio prilike. Doseljavanje je prekinuto, a mnoge su europske zemlje pozvale svoje građane da se vrate pod oružje. Time se broj doseljenika u Americi znatno smanjio. Očekivalo se da će poslije rata veliki broj ljudi iz pobijeđenih država doseliti u Ameriku, te da će se državljani zemalja pobjednica vratiti iz Amerike u svoju domovinu. Iako se u prvim poslijeratnim godinama proces povratka neznatno pojačao, nije se moglo govoriti o masovnijem povratku doseljenika. Usto, Sjedinjene Američke Države uvele su restrikcijske mjere glede doseljavanja, pa nije bilo očekivanog priljeva novih doseljenika.[24] To se neposredno odrazilo na stanje i poslovanje bratskih organizacija. U njima više nije bilo novih članova koji su svake godine dolazili iz starog kraja. Stariji se članovi više nisu vraćali u stari kraj kao nekad da bi ostatak života proveli sa svojom obitelji. Sve se to nepovoljno odrazilo na poslovanje zajednica, pa se postotak isplaćenih osmrtnina znatno povećao.

Sasvim je jasno da je proces dolaska i povratka imigranata u Ameriku bio usko vezan za opstanak i razvoj potpornih organizacija. Te su organizacije morale uvijek paziti da članstvo raste jer je o tome ovisio njihov napredak. Zato su u novonastalim okolnostima vodstva mnogih potpornih organizacija tražila najbolja rješenja. Postojala su, zapravo, tri izvora povećanja članstva: prvo, članstvo se moglo povećati sjedinjenjem postojećih zajednica. Drugi je izvor bila stalna kampanja za učlanjivanjem pojedinaca koji su u Americi živjeli već više godina, a nisu bili članovi nijedne zajednice. Treći, i dosta važan izvor bio je podmladak bratskih organizacija. U hrvatskim se dobrotvornim organizacijama smatralo da prije svega treba sjediniti hrvatske bratske ustanove, koje su u prvim poslijeratnim godinama zajedno imale oko 50 000 članova. List "Zajedničar" bio je u pravu kada je pisao: "U interesu je sviju postojećih naših organizacija, sveg njihovog članstva i sveg našeg naroda u ovoj zemlji da se sjedinjene čim prije provede. Za to, neka se među našim članstvom ne nađe ni jedan brat ili sestra koji bi ovu veliku stvar sprječavao, jer bi time samo škodio sebi osobno i narodnoj potrebi kao

Antun Gazdić, predsjednik Hrvatske zajednice Illinois, 1915-1926. i Hrvatske bratske zajednice, 1926-1932.

cjelini. Radimo svi složno, bratski i zajednički da se čim prije nađemo svi zajedno u ojačanoj, ujedinjenoj - hrvatskoj bratskoj zajednici."[25] "Zajedničar" je upozoravao sve hrvatske fraternaliste kako više nema nikakva razloga za djelovanje više dobrotvornih udruga, kako je došlo vrijeme koje zahtijeva što tješnje veze među hrvatskim zajedničarima te kako je u interesu hrvatskih iseljenika i njihova opstanka da se hrvatske organizacije ujedine u jaku zajednicu. To je bilo jedno od najvitalnijih pitanja u društvenom životu američkih Hrvata, a ne samo želja i potreba hrvatskih iseljenika, na to su upućivali i američki zakoni, koji su od dobrotvornih udruga tražili uspješno poslovanje i solventnost, što znači da su sve dobrotvorne udruge morale imati odobrenje za rad (*valuation*). Međutim, ne treba zaboraviti da je ujedinjenje bilo izraz i nacionalnih potreba, jer su ujedinjeni hrvatski iseljenici mogli bolje razvijati narodnu svijest, znatnije napredovati i svom podmlatku osigurati bolju budućnost.

Hrvatski se fraternalisti nisu kolebali u procesu ujedinjenja. Nastojeći provesti odluke svojih konvencija, zakazali su 20. veljače 1922. sastanak u Chicagu, u uredu Hrvatske zajednice Illinois. Sastanak je vodio predsjednik Anton Gazdić, a prisustvovale su mu delegacije gotovo svih bratskih organizacija, njihovi predsjednici i članovi glavnih odbora. Na sastanku su bili delegati Hrvatske zajednice Illinois, Narodne hrvatske zajednice, Hrvatskog potpornog društva "Sv. Josip" iz Kansas Cityja, Mlade hrvatske zajednice iz Whitinga, Indiana. Nije bilo predstavnika Hrvatske sveze na Pacifiku, Hrvatskog bratstva iz Montane i Hrvatsko-slovenske sveze iz Calumeta. Međutim, izjavili su da ideju ujedinjenja prihvaćaju, ali delegate nisu poslali zog visokih troškova. No kad ideja i osnovna načela budu prihvaćena, predstavnici tih organizacija poslat će svoje zastupnike na sljedeći sastanak.

Sastanku u uredu Hrvatske zajednice Illinois prisustvovali su odvjetnik NHZ-a Anthony L. Lucas i glavni liječnik Josip Grahek. Važno je spomenuti da su na tom sastanku bili nazočni i Amerikanci, stručnjaci za poslovanje dobrotvornih udruga. Stručno se raspravljalo o tome kako najlakše i najuspješnije provesti ujedinjenje. Utvrđen je broj članova,

imovina i ukupna vrijednost pojedinih organizacija. Analizirani su zakoni pojedinih američkih država u kojima su djelovale dobrotvorne udruge. Iako su ti zakoni uglavnom bili jednaki ili slični, trebalo je utvrditi kako u spomenutim državama dobiti odobrenje za rad. Zaključeno je da se osim odbora za ujedinjenje od njegovih članova izabere i uži odbor, koji će i dalje prikupljati podatke o dobrotvornim udrugama spremnim za ujedinjenje. Na sastanku je utvrđeno da se na temelju svega toga izradi nacrt ili osnova ugovora prema kojemu će se spomenute organizacije ujediniti. Ugovor je trebao napraviti uži odbor i podastrijeti ga članovima cjelokupnog odbora za ujedinjenje, koji će ga odobriti. Američki Insurance Commissioneri ispitat će zakonitost i pravovaljanost ponuđenog ugovora te utvrditi je li on koristan i pravedan za članstvo svih zainteresiranih organizacija, tj. pazit će da članstvo nijedne organizacije ne bude oštećeno. Tek pošto se sve to ispita i ugovor odobri, moći će se dobiti dozvola za ujedinjenje. Na sastanku u Chicagu također je utvrđeno da će obveze pojedinih organizacija koje se ujedinjuju preuzeti ujedinjena organizacija, tj. ako je član osiguran na određenu svotu u više organizacija, i dalje će ostati osiguran na ukupnu svotu u ujedinjenoj organizaciji, ako želi tu svotu i dalje plaćati.

Nakon dobivanja dozvola za ujedinjenje od svojih država svaka će zainteresirana organizacija sazvati izvanrednu konvenciju ili drugo nadležno tijelo, pa ako dvije trećine članova prihvate predloženi ugovor, ujedinjenje će se smatrati prihvaćenim. Odvjetnik NHZ-a A. Lucas predložio je da se radi smanjenja troškova ujedinjenje provede tako da se sve ostale organizacije pridruže Narodnoj hrvatskoj zajedni. Lucasov je prijedlog odbijen s obrazloženjem da je svaka zainteresirana organizacija zaključila kako je riječ o ujedinjenju, a ne o priključenju. Uostalom, novoj bi organizaciji bilo teže dobiti dozvolu za poslovanje u pojedinoj državi ako nije posrijedi ujedinjenje.

Na sastanku u Chicagu izabran je uži odbor za ujedinjenje. U nj su imenovani: Anton Katić, Narodna hrvatska zajednica; Božo Jonić, Hrvatska zajednica Illinois; Josip Renko, Hrvatsko narodno podporno društvo "Sv. Josip"; Marko Smiljanić, Mlada hrvatska zajednica. Uži odbor za ujedinjenje od svojih je članova za predsjednika izabrao Antona Katića, a za tajnika Božu Jonića.[26]

Odbor za ujedinjenje našao se pred vrlo složeno zadaćom. Trebalo je prije ujedinjenja obaviti brojne poslove pazeći na vrlo složeno zakonodavstvo unutar kojega su djelovale hrvatske bratske ustanove u pojedinim državama. Bilo je mnogo organizacijskih i tehničkih poslova što su zahtijevali mnogo vremena. Tako se odbor za ujedinjenje sastao tek nakon godinu dana, 19. veljače 1923, i to ponovno u središtu Hrvatske zajednice Illinois, u Chicagu. Članovi Odbora za ujedinjenje tada su usvojili tekst ugovora što su ga zainteresirane hrvatske zajednice trebale usvojiti i tim se činom ujediniti u zajednicu. Tekst tog ugovora svakako je jedan od najvažnijih dokumenata u povijesti Hrvatske bratske zajednice. Stoga ga navodimo u cijelosti.

Ugovor za ujedinjenje Hrvatskih Zajednica u Americi

Članci ugovora, učinjenog i sklopljenog između Hrvatske zajednice Ill., bratsko i potporno društvo, koje je ustrojeno i opstoji na temelju zakona države Illinois, sa sjedištem u Chicagu, Ill.; Narodne Hrvatske Zajednice u Sjedinjenim Državama Amerike, bratsko i potporno društvo, koje je ustrojeno i opstoji na temelju zakona države Pennsylvanije, sa sjedištem u N. S. Pittsburgh, Pa.; Mlade Hrvatske Zajednice, bratsko i potporno društvo koje je ustrojeno i opstoji na temelju zakona države Indiane, sa sjedištem u Whiting, Ind.; i Sveti Josip, Nar. Hrv. Potp. Dr., bratsko i potporno društvo, koje je ustrojeno i opstoji na temelju zakona države Kansas, sa sjedištem u Kansas City, Kansas.

Svjedoče: da pošto su gore imenovane zajednice ustrojene poglavito za jedan te isti cilj i svrhu kao, između ostalog, za potpomaganje Hrvata i Slavena, i njihovih obitelji, u vrijeme potrebe, te da promiču između sebe dobro građanstvo i vjernost Sjedinjenim Državama; i

Pošto je poželjno da se rečene pojedine zajednice ujedine da tako uzmognu pružiti veću zaštitu i više koristi svojim zemljacima; i

Pošto se uprava i poslovanje pomenutih zajednica može i treba ujediniti, u interesu štednje, kao i radi uspješnijeg djelovanja, u korist članstva ovih pojedinih zajednica, sniženjem izdataka u plaćanju najamnine za uredske prostorije, plaće odbornika i činovnika, kao i drugih potrošaka skopčanih s posebnim vođenjem posla;

S toga, uvaživši gore navedeno, i uzevši u obzir međusobna obećanja jedno drugome ovih pojedinih društava, rečene organizacije sklopiše danas međusobni ugovor, kako slijedi:

1) Da se pomenute organizacije udruže i sjedine u jednu zajednicu, pod imenom Hrvatska Bratska Zajednica u Americi.

2) Ova Hrvatska Bratska Zajednica u Americi imade sva prava, moć i povlastice, dana u čarterima dotičnih organizacija.

3) Rečene organizacije, stranke ovoga ugovora, ovime usvajaju zakone i pravila za Hrvatsku Bratsku Zajednicu u Americi. Članovi stranaka ovog ugovora, i Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, imadu se vladati u suglasju priloženih zakona i pravila, kao i kasnije usvojenih ispravaka ili nadopunjaka istih.

4) Nakon ujedinjenja pomenutih organizacija, dobro stojeći članovi istih postaju članovi ujedinjene zajednice, a oni suspendirani članovi pojedinih društava, koji po pravilima toga društva imadu pravo da se opet uspostave, postaju, nakon uspostavljenja, članovi ujedinjene zajednice.

5) Članstvo svake pojedine zajednice dijeli se u razrede po doseglim godinama starosti, prama skrižaljci doprinosa dostatnih za pokriće sviju obaveza i certifikata, uplate za koje temeljiti će se na ljestvici ne višoj nego što je "American Experience Table of Mortality", sa četiri posto kamata; predviđeno da se te uplate snize na temelju kredita dodijeljenog članstvu, na pravedne dijelove, po imovini dotičnih zajednica, prama pojedinim godišnjim izvješćima, podnešenim Dec. 31, 1922.

6) Članovi rečenih pojedinih zajednica će, od vremena do vremena kada se provede ujedinjenje prama ovome ugovoru, sačinjavati članstvo Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, te će od, i nakon, tog vremena, biti pod jednakom zaštitom, pravima, moći i povlasticama, koje će ova ujedinjena zajednica pružati.

7) Svaki član može da zadrži certifikat izdan po zajednici u koju je prvobitno pristupio, kojemu se priloži spis pokazujući iznos njegovih članskih uplata, kao i to, da je Hrvatska Bratska Zajednica u Americi preuzela sve obaveze; ili, član može izmijeniti stari za novi certifikat Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, bez ikakovog troška ili pristojbe za takovu promjenu.

8) Po usvojenju ovoga ugovora, sva imovina, pokretna i nekretnina, svake vrsti i obilježja, i gdje god se nalazeća, prenosi se i postaje imovina Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, i svaka pojedina organizacija, stranka ovoga ugovora, ima dodijeliti, prenesti, prepisati i dostaviti svu imovinu, knjige i rekorde, u formi zakonom propisanoj, i izvršiti sve što je potrebno da se taj prijepis i prijenos sprovede i stavi u krjepost, a Hrvatska Bratska Zajednica u Americi po tome preuzima na se sve obaveze za isplatu osmrtnina i odšteta tih pojedinih zajednica, kao i sve druge obveze, svake vrsti, za pokriće kojih kao za valjane i zakonite tražbine, su do tada bila odgovorna ova pojedina društva.

9) Odbornici pomenutih zajednica, koje se ovime ujedinjuju, uložit će sve moguće sile da se provede duh ovoga ugovora, i pružiti će ujedinjenoj zajednici svaku pomoć od svoje strane.

10) Odbornici raznih odsjeka pojedinih zajednica vršiti će i nadalje svoju službu i dužnost, dok se na njihova mjesta ne izaberu i potvrde njihovi nasljednici, u suglasju zakona i pravila Hrvatske Bratske Zajednice u Americi.

11) Organizacije, stranke ovoga ugovora, usvajaju da sve liječničke svjedočbe, jamstva, molbenice, uspostave u članstvo, jesu i ostaju i krjeposti, i vežu članstvo i njihove baštinike u svakom pogledu, kao da su prvobitno bile učinjene za ili sa Hrvatskom Bratskom Zajednicom u Americi.

12) Hrvatska Bratska Zajednica u Americi ovlaštena je i primati će sve mjesečne pristojbe i razporeze, do sada neplaćene, a uplative kojoj od gore imenovanih zajednica, i sve pristojbe i razporeze kasnije uberive od članstva, i Hrvatska Bratska Zajednica u Americi postaje odgovorna za sve ispalte osmrtnina, odšteta i tražbina, do tada ili kasnije se desećih isplativih u suglasju ovoga ugovora.

13) Sav imetak i imovina pripadajuća odsjecima pojedinih zajednica, stranaka ovoga ugovora, ostaje imovina dotičnih odsjeka.

14) Glavni odbor Hrvatske Bratske Zajednice u Americi se sastoji od dvanajstorice osoba imenovanih kako slijedi:

Mato L. Matanović, Božo Jonić, M. Depedar, Tomo Bešenić, Vinko Solić, Vinko Vuk, Stj. Bernardić, Vincent Piskulić, Tomo Vlašić, Marko Smiljanić, Dragutin Sambol, Michael J. Tomašić.

Oni će upravljati sa svim poslovanjem Hrvatske Bratske Zajednice te imati one odbornike, odbore i namještenike koji su potrebni za izvršenje ovoga

ugovora, kao i za vođenje posla Hrvatske Bratske Zajednice na temelju ustava i pravila, koja su priložena ovome ugovoru.

U roku od šest mjeseci od kada ovaj ugovor bude uvažen i stupi u krjepost, držati će se konvencija Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, koja konvencija sastojati će se kako slijedi: Od delegata, izabranih u suglasju zakona i pravila Hrvatske Bratske Zajednice u Americi, i sadašnjih odbornika pojedinih zajednica, koji po postojećim pravilima dotičnih organizacija, i na temelju svoje časti, imaju pravo zastupstva na konvencijama svojih zajednica, te članova odbora za ujedinjenje.

Da se ovaj uvjet provede, dužnost je glavnog odbora Hrvatske Bratske Zajednice u Americi da raspiše izbore za delegate prve konvencije i da odredi mjesto gdje će se ista obdržati.

15) Glavni odbor Hrvatske Bratske Zajednice u Americi podržavati će i nadalje urede središnjica dotičnih zajednica tako dugo dok se bude pokazivala potreba za to, da se što uspješnije provede sjedinjenje članstva kao i poslovanja ujedinjenih zajednica. U slučaju kakove izvanredne pojave koja bi se desila u vođenju posla Hrvatske Bratske Zajednice u Americi prije usvojenja zakona i pravila iste i prije držanja prve konvencije, glavni odbor je ovlašten poslužiti se i obratiti na časnike i činovnike pojedinih zajednica, kako to bude potreba iziskivala, da se što uspješnije provede duh i smisao ovog ugovora.

16) Hrvatska Bratska Zajednica u Americi podržavati će svoju privremenu središnjicu u Pittsburghu, Pa., i voditi svoje poslovanje na temelju zakona države Pennsylvanije, i čartera izdanog Narodnoj Hrvatskoj Zajednici u Sjedinjenim Državama Amerike, do vremena kada se održi prva konvencija, kako je to prije ovdje navedeno. Konvencija imade odrediti stalnu središnjicu i glavni ured, kao i podružnice u mjestima gdje će to iziskivati potreba.

17) Nikakova nagrada, komisija, naplata, dar, poklon ni odšteta bilo koje vrsti, nije obećana niti će biti plaćena u vezi sa ovime, nijednome odborniku ni članu, ili bilo kojoj osobi, u svrhu da poradi, potpomogne i pospješi predloženo ujedinjenje rečenih zajednica, stranaka ovoga ugovora.

18) Ovaj ugovor stupa u krjepost nakon usvojenja istog po upravnom i zakonodavnom tijelu ili tijelima dotičnih stranaka istog, i nakon odobrenja po "Insurance Departmentu" onih država gdje se dotične organizacije nalaze. Dužnost je predsjednika i tajnika da, nakon usvojenja ovog ugovora po zakonodavnom ili upravnom tijelu organizacije, isti potpišu i potvrde pečatom dotičnih organizacija. Predvideno ali, da se ovaj ugovor ne podastre na odobrenje "Superintendentu of Insurance" tako dugo dok sve stranke istog, koje to žele, isti poprimu i uvaže, a ovaj ugovor stupa u krjepost onim danom, kada ga potvrdi zadnji "Superintendent of Insurance" dotičnih država, čije odobrenje se iziskuje za valjanost istoga.[27]

Ugovor je objavio iseljenički tisak i tako upoznao javnost s njegovim sadržajem. Sljedeći korak bilo je nalaženje načela na koji će pojedine zainteresirane organizacije prihvatiti ugovor. Članstvo Narodne hrvatske zajednice o tome je raspravljalo na sastanku Odbora za ujedinjenje i

Glavnog odbora Zajednice 30. travnja 1923. u Pittsburghu. Na sastanku je trebalo odrediti kako uspješno i zakonito obaviti glasovanje kojim će ugovor o ujedinjenju biti prihvaćen. Nakon mnogo prijedloga zaključeno je da glasovanje treba obaviti sazivom izvanredne konvencije koja bi se prema pravilima Zajednice, trebala održati u samom Pittsburghu, čime bi se izbjegao svaki rizik. Odluka o tome donesena je jednoglasno.[28]

Narodno hrvatsko potporno društvo "Sv. Josip" iz Kansas Cityja raspravljalo je o ujedinjenju i ugovoru na sjednicama Glavnog odbora 30. siječnja i 14. veljače 1923. Jednoglasno je zaključeno da se ugovor "odobrava i prima u krjepost".[29]

Iako je Hrvatska zajednica Illinois iz Chicaga poticala i pospješivala ujedinjenje zajednica, ipak se među njezinim članstvom očitovalo protivljenje ujedinjenju. U lipnju 1923. pojavila se tiskana okružnica Odsjeka 15, u kojoj se članstvo pozivalo da glasuje protiv ujedinjenja zajednica. Pritom je citirana izjava glavnog predjsednika NHZ-a Bešenića, koji je, navodno izjavio da će članstvo zajednica nakon ujedinjenja biti prisiljeno plaćati mnogo veće rasporeze. Potpisnici okružnice smatrali su da je trebalo o tome unaprijed upozoriti članstvo.[30] Slične okružnice, koje su se povremeno pojavljivale, nedvojbeno su obeshrabrivale članstvo glede ujedinjenja. Osim toga, Ivan Lupis je u svom listu "Hrvatski glasnik", što je izlazio u Chicagu, poveo pravu kampanju protiv načina na koji se ujedinjenje provodi. Lupis je u brojnim napisima analizirao postupke zajednica, upozoravajući na tobožnje zakonske propuste, pogreške u proceduri, kršenje pravila te na mnoštvo formalnih tobožnjih propusta. Cilj svega toga zapravo je bilo sprečavanje ujedinjenja. Lupisova je upornost u mnogih zajedničara izazvala sumnju, pa se počela javno iskazivati bojazan da njega motivira neki drugi razlog. Lupisa je beogradski režim poslao u Ameriku da djeluje među iseljenicima jer onima u Beogradu nikako nije odgovaralo stvaranje jake hrvatske zajednice.

Neposredno prije negoli je Hrvatska zajednica Illinois trebala donijeti odluku o ujedinjenju list "Zajedničar" je upozoravao kako je pitanje ujedinjenja i ugovora u kojemu su predviđene nove ljestvice za sve organizacije koje se namjeravaju ujediniti, u iseljeničkom tisku bilo dostatno dobro objašnjeno i kako je svakome jasno o čemu je riječ i što je interes zajedničara. Toga trebaju biti svjesni i članovi Hrvatske zajednice Illinois, koji će odlučivati o onome čime su se hrvatske dobrotvorne organizacije bavile dvije i pol godine. Društvo "Sv. Josip" taj je ugovor već bilo prihvatilo, a slično je postupila i Mlada hrvatska zajednica u Whitingu. I članstvo Narodne hrvatske zajednice usvojilo je ugovor, a Glavni odbor raspisao je za 14. travnja 1924. izvanrednu konvenciju. Ako bi članovi Hrvatske zajednice Illinois, tvrdio je "Zajedničar", odbili ujedinjenje, cijeli bi dotadanji posao bio uzaludan, a bilo bi besmisleno i sazivati izvanrednu konvenciju NHZ-a. List je, očito, svojim tekstovima utjecao na članstvo Hrvatske zajednice Illinois kako bi se ono suprotstavilo oporbi u svojim redovima, koja se protivila ujedinjenju.[31]

Prema zakonima države Illinois, odluku o ujedinjenju nije mogla donijeti konvencija Zajednice nego je trebalo sazvati skupštinu članova, kako to rade dionička poduzeća. Skupštini nije morao prisustvovati svaki član, ali je morao biti pozvan. Član koji nije mogao doći na skupštinu mogao je imenovati svoga opunomoćenika. Glavni odbor sazvao je skupštinu za 13. siječnja 1924. Skupštinu je vodio posebni odbor, sastavljen od jednakog broja članova koji su bili za ujedinjenje i protivnika ujedinjenja. Razvila se vrlo žučljiva rasprava, u kojoj su mnogi članovi tvrdili da ujedinjenjem nestaju stare organizacije, a stvaraju se nove udruge nesigurne budućnosti. Toj novoj zajednici trebalo je plaćati veće pristojbe, na što većina članstva neće pristati. Zapravo, glavna meta napada bila je visoka ljestvica uplata. Mnogi su članovi prigovarali američkom odvjetniku Landisu da je sastavio i preporučio takvu ljestvicu kao da Hrvati obavljaju najopasnije poslove uz vrlo velike rizike. Međutim, u Zajednicu su se učlanili mnogi mladi ljudi koji više ne rade teške i opasne poslove, pa takva ljestvica nije primjerena socijalnoj strukturi članstva. Neki su delegati upozorili da bi takva ljestvica mogla otjerati iz Zajednice mnoge starije članove i njihove obitelji, iako su oni osnovali Zajednicu i godinama uplaćivali novac u njezinu blagajnu.[32] Članovi Odsjeka 15. tužili su se na nedemokratski način provedbe ujedinjenja i na kampanju koja je vođena protiv njih zbog okružnice koju su objavili.

Većina delegata ipak je bila za ujedinjenje prigovarajući svojim protivnicima da su im tvrdnje općenite te da ne iznose činjenice ni brojke kojima bi potkrijepili svoja stajališta. Sve bratske udruge koje misle na

Delegati izvanredne konvencije Narodne hrvatske zajednice, 14. 4. 1924. u Pittsburghu, PA

budućnost prihvatit će uobičajene ljestvice uplata, ako one i ne budu prihvaćene odmah, Zajednica će ih prihvatiti u skoroj budućnosti. Nakon glasovanja ustanovljeno je da su za ujedinjenje glasovala 2 833 člana, a protiv njega 1 301 član.[33] U to vrijeme Hrvatska zajednica Illinois brojila je zajedno s podmlatkom 14 660 članova, okupljenih u 149 odsjeka i 100 gnijezda. Imovina joj je iznosila 597 887 dolara. Iako je manji dio članstva prisustvovao skupštini odluka je bila punovažna, jer su mnogi prisutni zastupali i druge članove. Tom je odlukom Hrvatska zajednica Illinois zapravo prihvatila ugovor o ujedinjenju zajednica. Međutim, članovi Odsjeka 15. bili su neumorni i obratili su se sudu u Chicagu, tvrdeći kako prema zakonima države Illinois Insurance Department ne može odobriti ujedinjenje illinoiške zajednice sa zajednicama koje ne djelujuju u državi Illinois. To se odnosilo na Društvo "Sv. Josip" i Mladu hrvatsku zajednicu.

Glavni odbor Hrvatske zajednice Illinois bio je obeshrabren tim sudskim procesom, koji je ipak završio odlukom suda u prilog ujedinjenju. Stoga je Centralni prosvjetni odbor hrvatskih društava u Chicagu uputio pismo Glavnom odboru Zajednice Illinois zahtijevajući provedbu skupštinske odluke o ujedinjenju.[34]

Iako je Glavni odbor Društva "Sv. Josip" jednoglasno prihvatio sve odluke o ujedinjenju, ni u tom društvu sve nije teklo glatko. Prema propisima države Kansas, Društvo je trebalo odlučiti o ujedinjenju sazivom izvanredne konvencije ili glasovanjem delegata prošle konvencije i članova Glavnog odbora. Glavni odbor odlučio se za drugu varijantu i putem pisama obavio glasovanje. Prema rezultatima, 20 članova bilo je za ujedinjenje, a 10 protiv ujedinjenja. Dakle, ujedinjenje je prihvaćeno,

no članovi Odsjeka 1. također su podnijeli tužbu protiv ujedinjenja, tvrdeći da će za tu odluku glavni odbornici dobiti mnogo novca. Tako je pravovaljanost i te odluke odgođena.[35]

Narodna hrvatska zajednica sazvala je 14. travnja 1924. izvanrednu konvenciju. Konvencija je tekla dobro i nije bilo znatnijeg protivljenja. Doduše, neki su delegati izjavli kako imaju upute svojih odsjeka da glasaju protiv ujedinjenja, ali su ih argumenti što su ih pojedini delegati iznosili u prilog ujedinjenju potpuno razuvjerili. Glasovanje je pokazalo kako je članstvo Narodne hrvatske zajednice zaista bilo za ideju stvaranja velike hrvatske organizacije. Za to su glasala 184 delegata, a samo je 7 članova bilo protiv.[36]

Pozdravljajući takav rezultat konvencije, list "Zajedničar" je sa zadovoljstvom pisao: "Svi odbori interesiranih zajednica, odbor za ujedinjenje, sretni su i zadovoljni što je njihov rad pao na plodno tlo, na razumijevanje predstavnika sveukupnog članstva. Zaključku konvencije, odvažnost koju pokazaše delegati kod glasovanja, valja da se raduje svaki iskreni član naših organizacija, to jest oni naši ljudi kojima je stalo do zajedničkog rada i napretka svojega naroda, i da pozdrave Hrvatsku bratsku zajednicu. I 'Zajedničar' pozdravlja konačnu odluku delegata i delegatica, osvjedočen da su članci pisani za ujedinjenje donesli željna ploda, usprkos onima koji su sa svojim pisanjem u raznom žutom tisku nastojali obeskrijepiti ujedinjenje dokazujući čak da se konvencija nezakonito saziva, itd. Dvije novine u Americi, štampane na hrvatskom jeziku, dvoglavo newyorško ('Hrvatski list'), i jednoglavo čikaško ('Hrvatski glasnik'), prvo ostaci ostataka zottijevštine, i drugo, čedo poznatog 'pismenjakovića', tog 'iskrenog i odanog prijatelja narodnog jedinstva', donašale su članke 'Ta blažena ljestvica' da se , kako se ono kaže, 'vlasi ne dosjete', dok su u svojoj pokvarenoj duši tražili načine, kako da osujete ujedinjenje hrvatskih zajednica, ili, još jasnije rečeno: ujedinjenje hrvatskog naroda u Americi! Vrlo proračunano su oni donašali članke 'Ta blažena ljestvica' držeći, da je ujedinjenje 'na vrbi svirala', ali kad su pred samu konvenciju opazili u našem organu razne dopise iz naših odsjeka u kojima članstvo izrazuje svoju želju za ujedinjenje, tada su se u zadnji mjesec dana u svakom broju drznuli da kažu ono što je johnstownski smutljivac (Josip Kraja) rekao za NHZ, nakon 14. konvencije, kad je tvrdio da su na upravu zajednice izabrani ljudi koji će 'zavesti zajednicu i članstvo u crvendaćki tor' i da će ju kao takovu 'vlasti raspršiti'. (...) 'Zajedničar' je otvorena knjiga za svakoga. On je u borbi proti sebičnjaka iznio pobjedu na svim linijama. Za posljednju skoro godinu dana bavio se je isključivo pitanjem ujedinjenja zajednica. Razumijevajući potrebu ujedinjenja našega naroda u ovoj zemlji, iznašao je gole činjenice, i to takove da tobožnji narodni prijatelji nisu bili u stanju pobiti ni jednu njegovu riječ, nego su prelazili na grdnje pojedinih osoba koje su na ujedinjenju radile. (...) Naš narod u Americi zna, da mu njegovo hrvatsko ime nitko oduzeti ne može i, prama tomu, da hrvatstvo ne može biti u opasnosti, kako im dnevno trubi newyorški žuti

tisak, jer hrvatstvo nije komad krpe koju se može iznijeti i prodavati na pijaci. I zato ujedinjenjem zajednica hrvatski narod nije od svojega hrvatstva ništa izgubio, već naprotiv, on je zbio svoje bratske redove, tako da će svaku navalu koja se digne proti njemu i njegovoj organizaciji, moći i znati junački suzbiti."[37]

Glavni odbor Narodne hrvatske zajednice raspravljao je o problemima i pitanjima ujedinjenja na dvije sjednice: 4. lipnja i 1. kolovoza 1924. Odbornici su prihvatili ponudu Mlade hrvatske zajednice iz Whitinga da se s cjelokupnim članstvom i imovinom priključi Narodnoj hrvatskoj zajednici. Ta je zajednica imala 180 članova, a sa podmlatkom 400 članova i imovinu od 12 000 dolara. Međutim, ugovor o priključenju potpisan je tek 9. listopada 1925.

Glavni su odbornici isticali veliko nezadovoljstvo oporbom koja se pojavila u vrijeme ujedinjavanja hrvatskih zajednica i razmišljali su na koji se način suprotstaviti tim, u biti, malobrojnim nezadovoljnicima.[38] Istim se pitanjem bavila i sljedeća petnaesta, tj. posljedna konvencija Narodne hrvatske zajednice u Detroitu u rujnu 1924. U svojoj poslanici predsjednik Bešenić rekao je delegatima: "Pred ničim nisu prezali neprijatelji uprave, nikakovih čina nisu se žacali poduzeti da postignu cilj i uklone radničku upravu i zasjednu za vrat članstvu Narodne hrvatske zajednice. Tužbe pred sudom, prijave kod vlasti, klevete pred Insurence Comissionnerima i podvale svake vrste bile su tako reći na dnevnome redu."[39]

Petnaestoj konvenciji prisustvovala su 184 delegata, koji su zastupali 405 odsjeka i 44 081 člana, dakle 6 451 člana više nego na prošloj konvenciji. I imovina Zajednice također se znatno povećala. Na konvenciji 1921. iznosila je 1 119 545 dolara i 78 centi, a na, petnaestoj konvenciji dosegnula je 1 681 909 dolara i 36 centi.

Najveći dio vremena na sjednicama konvencije raspravljalo se o rezultatima prosvjetnog rada. Predsjednik je u svojoj poslanici opširno izvijestio o radu Centralnoga prosvjetnog odbora u samom uredu. Istaknuo je kako je Odbor izdao knjigu *Abecedarka*, u 7 500 primjeraka, koja je poslužila mladom naraštaju Zajednice za učenje hrvatskog jezika. Istodobno je Odbor naručio iz Zagreba 8 000 primjeraka poučnih i zabavnih knjiga poznatih hrvatskih i drugih slavenskih pisaca. Malo kasnije objavljena je i *Čitanka*, u 7500 primjeraka, za učenje hrvatskog jezika. Zanimljive su i dvije knjižice što ih je Centralni odbor također tiskao u nekoliko tisuća primjeraka. Prva je bila namijenjena iseljenicima, a sadržavala je upute za stjecanje američkoga građanstva. Iz druge su knjige iseljenici mogli naučiti kako voditi sjednice i kako na njima raspravljati da bi njihovi rezultati ispunili očekivanja. Centralni je odbor prodao deset tisuća spomenutih knjiga, i to oblikujući komplete uz popularne cijene i šaljući ih u naseobine, u kojima su se onda osnivale knjižnice. Rezultat te akcije bile su 44 hrvatske knjižnice otvorene u to vrijeme

Dragan Sambol, predsjednik Društva "Sv. Josip" iz Kansas Cityja

Usporedno s radom Centralnoga prosvjetnog odbora po naseljima i u odsjecima Zajednice i drugih bratskih organizacija djelovali s prosvjetni odbori, šireći rad Centralnog odbora.

Delegati konvencije bili su veoma zadovoljni uspjehom prosvjetnog rada u Zajednici, pa su o tome donijeli i rezoluciju, u kojoj su dali punu potporu dotadašnjemu prosvjetnom radu i zadužili prosvjetne odbore da još intenzivnije i uspješnije nastave raditi. Ipak je ta vrlo korisna aktivnost s vremenom slabila zato što su članovi prosvjetnih odbora sve češće započinjali političke rasprave, i to vrlo često s oprečnih stajališta. Članstvo koje je izbjegavalo ta politička sučeljavanja počelo se polako povlačiti iz prosvjetnih odbora, pa su oni postajali sve manji. Čak su i kulturne djelatnosti u prosvjetnim odborima zbog istog razloga zapadale u krize.[40]

Ni delegati petnaeste konvencije nisu zaboravili svoje sunarodnjake u starom kraju. Kad su stigle vijesti o stradanjima pučanstva zbog suše u Hrvatskoj, Glavni odbor prikupio je 13 000 dolara, kojima je dodao 10 000 dolara iz Narodnog fonda te sav novac uputio u Hrvatsku. Novac je uplaćen u posebnu zakladu u Zagrebu i bio je namijenjen obiteljima iseljenika koji su stradali ili nestali u Americi. O tom je novcu brinula Narodna zaštita u Zagrebu.

Na petnaestoj konvenciji jednoglasno su prihvaćene odluke s prošle, izvanredne konvencije o ujedinjenju održane u Pittsburghu. Time je prestala djelovati Narodna hrvatska zajednica, dotada najuspješnija dobrotvorna udruga hrvatskih iseljenika u Americi.

Ujedinjenje potpornih organizacija privodilo se kraju, i to, nasreću, uspješno. Dana 26. siječnja 1925. konačno je riješeno na sudu u Chicagu pitanje ujedinjenja Hrvatske zajednice Illinois. Sud je odbio tužbu članova koji su zahtijevali zabranu ujedinjenja. Nakon te sudske odluke Department of Trade and Commerce uputio je 6. studenog 1925. uredu NHZ-a u Pittsburghu sljedeći dopis: "Iz razloga izloženih u mišljenju glavnog odvjetnika i po odluci direktora ovog departmenta, ujedinjenje hrvatskih zajednica, naime: Hrvatske zajednice Illinois sa Narodnom hrvatskom zajednicom u Sjed. Državama Amerike, Pittsburgh, Pennsylvania, i Sveti Josip, Narodnog hrvatskog potpornog

društva, Kansas City, Kansas, je odobreno i certifikati odobrenja su upućeni vašim respektivnim departmentima."[41]

I iz Kansas Cityja stigle su dobre vijesti. Viši sud odbacio je tužbu protivnika ujedinjenja i poništio postupak koji su poveli. Tom je odlukom i formalno potvrđeno ujedinjenje Društva "Sv. Josip" s ostale dvije zajednice. Ali ipak valja napomenuti da su ti sporovi nepovoljno djelovali na samo Društvo. Ono je, naime, potkraj 1922. imalo 1 200, a pri ujedinjenju samo 366 članova te imovinu od 98 825 dolara i 53 centa. Društvo je imalo i dug od 2 600 dolara. Međutim, uzme li se u obzir ukupni uspjeh hrvatskih fraternalista u vrijeme ujedinjenja, to se može i zanemariti, jer je nova ujedinjena zajednica 31. prosinca 1925. godine imala 55 646 članova te imovinu od 3 032 914 dolara i 50 centi.

Glavni odbor nove organizacije, Hrvatske bratske zajednice, sastao se na svojoj prvoj sjednici 30. studenog 1925. Prema ugovoru o ujedinjenju, njegovi su članovi bili: Mato L. Matanović, Božo Jonić, Mato Depeder, Tomo Bešenić, Vinko Šolić, Vinko Vuk, Stjepan Bernardić, Vincent Piškulić, Tomo Vlašić, Dragutin Sambol i Michael J. Tomašić. Odbor je imao privremeni karakter i trebao je ponajprije pripremiti prvu konvenciju Hrvatske bratske zajednice, ali i riješiti mnoga nova tehnička pitanja. Prije svega odabrano je čelništvo nove organizacije. Predsjednikom je postao Tomo Bešenić, potpredsjednikom Dragutin Sambol, tajnikom Mato Matanović, a blagajnikom Božo Jonić.

Odbor se trebao dogovoriti o prijenosu imovine prijašnjih zajednica na ime Hrvatske bratske zajednice. Odabrao je banke u koje će poslovnice HBZ-a ulagati novac i odredio način ulaganja novca. Dogovoren je izgled i forma certifikata, njihovo potpisivanje i izdavanje novim članovima. Odbor je također uskladio pravila nove organizacije s poslovanjem ujedinjenih organizacija. Raspravljena su i pravila odsjeka, stanje podmlatka i sirotišta Zajednice te analiziran prosvjetni rad bivših zajednica. Dogovoreno je mjesto i vrijeme prve konvencije. Određeno je da se ona održi 3. svibnja 1926. u Clevelandu.

Budući da je ugovor o ujedinjenju zbog brojnih sudskih postupaka i drugih razloga odgađan gotovo tri godine, mnogo je članova otišlo iz dotadašnjih zajednica. Zato je Glavni odbor zaključio da se svaka osoba kojoj je članstvo prestalo zbog neplaćanja članarine i rasporeza tijekom 1925. može ponovno učlaniti u Hrvatsku bratsku zajednicu, uz dokaze o dobrom zdravlju i uplati redovitoga mjesečnog rasporeza. Ista je odredba vrijedila i za suspendirane članove. Također je zaključeno da list "Glasnik" koji je izdavala Hrvatska zajednica Illinois, i "Izvjestnik", što ga je uređivalo Društvo "Sv. Josip", prestanu izlaziti, a da se nastavi izdavanje lista "Zajedničar", u kojemu će se iznositi izvješća nove organizacije, o čemu treba obavijestiti i članstvo. Donesena je i odluka o novom znaku Hrvatske bratske zajednice. Predsjednik Bešenić ponudio je nekoliko nacrta, pa su članovi Odbora nakon rasprave većinom glasova zaključili da znak Hrvatske bratske zajednice bude okrugao, na bijeloj podlozi s plavim okvirom. U sredini je bio hrvatski grb s američkim

orlom, a uokolo natpis Croatian Fraternal Union of America. Odbor je raspravljao i o nekim pravilima ponašanja članova nove organizacije. Između ostaloga, dogovoreno je da u pokopu člana Zajednice moraju prisustvovati svi članovi ako tako zaključi odsjek. Svi koji se tome ne odazovu, moraju platiti jedan dolar globe. Ako odsjek zaključi da sprovodu prisustvuje samo odbor od nekoliko osoba, a oni ne dođu, odsjek ih može kazniti globom od jedanoga do pet dolara. I pitanje putovnica članova također je bilo važno. Ako je neki član HBZ-a putovao u inozemstvo, trebao je imati putni list, koji je vrijedio tako dugo dok za tog člana ne budu plaćene određene pristojbe prema pravilima, a član je odsjeku trebao platiti propisane pristojbe za šest mjeseci unaprijed.

Pitanje sjedišta buduće organizacije izazvalo je žučljive rasprave u Odboru. Predložena su četiri grada, tri sjedišta bivših zajednica (Pittsburgh, Chicago i Kansas City) te Cleveland kao mjesto u kojemu će se održati prva konvencija. Članovi Odbora znali su da će pitanje sjedišta biti teško riješiti, pa su zaključili da se o tome raspravlja u "Zajedničaru", "ali na način kako će to članstvu dati najmanje povoda da se upušta u strastvene rasprave i dijeljenja sada kada bi ovakve rasprave i cijepanja najviše štetile budućoj konvenciji".[42]

Ujedinjenje hrvatskih bratskih zajednica bilo je, uza sve kontroverze i poteškoće što su ga pratile, veliki uspjeh hrvatskih fraternalista i uopće američkih Hrvata. Oni su time očitovali sposobnost praćenja osnovnih razvojnih procesa američkog fraternalizma, razumijevanje društvenih promjena u svojoj novoj domovini i prihvatili način na koji će najbolje moći pomoći svojoj staroj domovini Hrvatskoj. Osnivanje Hrvatske bratske zajednice značilo je novo razdoblje među hrvatskim fraternalistima i Hrvatima u Americi uopće.

Bilješke

1. Zapisnik trinaeste konvencije NHZ-a, 1918, Chicago, izvješće glavnog predsjednika konvenciji.
2. "Hrvatski glasnik", Pittsburgh, 25. rujna 1918.
3. Zapisnik trinaeste konvencije NHZ-a, 1918, Chicago, izvješće glavnog predsjednika konvenciji.
4. "Zajedničar", 27. srpnja 1920.
5. Zapisnik četrnaeste konvencije NHZ-a, Pittsburgh, 1921, str. 79.
6. Ibid.; izvješće glavnog predsjednika konvenciji.

   "Od osnutka Narodne hrvatske zajednice pa do 1. kolovoza 1922. umro je 6 251 član i 1 396 bračnih drugova, čije osmrtnine iznašaju svotu od 5 734 718 dolara i 75 centi. U istom razdoblju bila su 5 182 člana, kojima je prema prvilima NHZ-a isplaćena odšteta za izgubljena uda, oči i razne operacije u svoti od 816 920 dolara. Bolesnička potpora počela se je od strane NHZ plaćati članstvu mjeseca rujna 1902. te je od tog doba do 1. kolovoza 1922. bio na potpori 3 281 član, a isplaćena bolesnička potpora iznaša 1 175 388 dolara i 84 centa. Kad bi se ovdje moglo navesti koliko su pojedini odsjeci isplatili članstvu u ovih 28 godina u ime milodara i

bolesničke potpore, dobila bi se svota od blizu 9 000 000 dolara" (*Kratki pregled povijesti HBZ*, str. 36).

7. Zapisnik četrnaeste konvencije NHZ-a, izvješće glavnog predsjednika, str. 9.
8. Zajednički kalendar 1923, izdanje Prosvjetnog odbora NHZ-a, Pittsburgh, str.76.
9. Franjo Kolander zamijenio je na mjestu urednika "Zajedničara" don Niku Grškovića 1912. godine.
10. "Hrvatski glasnik", Chicago-Pittsburgh, 8. rujna 1921.
11. "Jugoslavenski svijet", New York, 5. prosinca 1919.
12. Vidi, V. poglavlje *NHZ u radničkom pokretu Amerike*, str. 174.
13. *Kratki pregled povijesti HBZ*, str. 13.
14. Ibid., str. 152.
15. Godine 1921. urednik "Narodnog lista" Stjepko Brozović prekinuo je dugogodišnju suradnju s Franjom Zottijem. "Narodni list" prestaje izlaziti, a Stjepko Brozović pokreće "Hrvatski list".
16. "Hrvatski list", New York, 26. rujna 1922.
17. "Hrvatski glasnik", Chicago, 20. travnja 1921.
18. Ibid., 23. ožujka 1922.
19. "Hrvatski list", 19. rujna 1922.
20. "Zajedničar", 5. srpnja 1922.
21. Ibid., 6. rujna 1911.
22. Ibid., 27. rujna 1911.
23. "Hrvatski svijet", New York, 1. veljače 1915.
24. Za istočnoeuropske i južnoeuropske države useljeničke su kvote bile minimalne. Zakon o imigraciji u SAD donesen godine 1921, ograničio je broj useljenika u SAD, i to za svaku državu na 3% broja pripadnika te zemlje nastanjenih u SAD i upisanih pri popisu pučanstva 1910. Prema spomenutom zakonu, kvota za useljenje iz Jugoslavije obuhvaćala je 6 426 osoba godišnje. Međutim, godine 1924. donesen je novi restrikcijski zakon prema kojemu su se kvote određivale na osnovi 2% broja useljenika dotične države, i to prema popisu iz 1890. Prema tom zakonu, useljenička kvota za Jugoslaviju bila je mnogo niža - 671 osoba godišnje.

    Unatoč tome što je dopušteni broj doseljenika iz Jugoslavije bio minimalan, s Ellis Islanda stizale su vijesti o čestom zlostavljanju pojedinaca. Stoga je na četrnaestoj konvenciji NHZ-a zaključeno da Glavni se odbor dogovori s predstavnicima ostalih južnoslavenskih dobrotvornih udruga o tome da se u imigracijskom uredu na Ellis Islandu, uz pristanak američkih vlasti, zaposli plaćeni činovnik koji bi brinuo o našim ljudima. ("Hrvatski glasnik", Chicago, 21. listopada 1921.)
25. "Zajedničar", 7. ožujka 1923.
26. Ibid., 8. ožujka 1922.
27. Ibid., 14. ožujka 1923. Ugovor je naknadno objavio list "Svijet" iz New Yorka, i to 29. studenog 1925. i u njemu naveo imena glavnih odbornika koja su tada bila poznata. Zanimljivo je i obrazloženje zbog kojega je "Svijet" naknadno objavio tekst ovog ugovora: "Opazili smo da vrlo velikom broju članstva hrvatskih zajednica koje su se ujedinile u Hrvatsku bratsku zajednicu nije dovoljno poznat ugovor ujedinjenja odobren glasovanjem članstva i potvrdom državnih oblasti. Taj je Ugovor (ujedno sa privremenim pravilima) bio doduše odštampan početkom prošle godine, ali su mnogi, koji su ga i pročitali zaboravili već mnogo toga što je u tome ugovoru, a

mnogi ga i nemaju, da ga opet pročitaju. Radi ovoga držimo da će biti dobro i korisno za članstvo hrvatskih zajednica, odnosno Hrvatske bratske zajednice ako taj ugovor u cijelosti priopćimo, a našim prijateljima preporučamo da za svaki slučaj sačuvaju."

28. "Zajedničar", 23. svibnja 1923.

29. Hrvatsko narodno potporno društvo "Sv. Josip" osnovano je 1892. godine. U početku su u Društvu bili i Slovenci. Kasnije je nastao nesporazum s njima jer su oni zahtijevali da nijedan Hrvat ne smije biti službenik Društva dok bude u njemu sedam Slovenaca, niti se smije govoriti na sjednicama hrvatski. Hrvati su bili za to da se govori i hrvatski i slovenski, a da se službenici biraju od svih članova. Nakon toga Slovenci su napustili Društvo, no ono je i dalje dobro radilo i razvijalo se. (Davorin Krmpotić, *Povijestne crtice hrvatske župe svetoga Ivana Krstitelja*, Kansas City, Kansas, 1900-1925, str. 10)

30. "Zajedničar", 20. lipnja 1923.

31. Ibid., 2. i 9. siječnja 1924.

32. Problem visokih i nepovoljnih ljestvica bio je stalno prisutan među članstvom zajednica i često izazivao nezadovoljstvo. Tako je "Hrvatski list" zapisao: "Nepravda je počinjena nama, starim članovima. Mi stariji, koji smo ustrojili toliko i toliko odsjeka, koji smo priveli na stotine i tisuće članova, braće naše u zajedničke redove, koji smo udarili Zajednici čvrste temelje, sagradili i učvrstili kuću, doživili smo evo danas - u ime nagrade za svoj mučni, požrtvovni rad - da nas se iz naše kuće tjera... Od nove godine ostaje nam na odabir: ili da postanemo novi članovi i plaćamo prema današnjoj našoj starosti ili nam je čistiti se iz kuće, koju smo toliko godina teškom mukom gradili i sagradili! Za nas, stare članove, bit će najbolje da se primirimo pa i nadalje ostanemo u Narodnoj hrvatskoj zajednici" ("Hrvatski list", 3. siječnja 1925).

Uoči ujedinjenja zajednica dobna struktura članstva NHZ-a bila je vrlo povoljna: Životna dob članova NHZ-a 1918. godine prema visini životnog osiguranja

Životna dob		*Visina životnog osiguranja*					
Ukupno članova		200	400	600	800	1000	*bračni supružnici*
16-25 god.	31	222	94	4853	1062	43	6305(15%)
26-35 "	76	490	173	14410	1413	1291	17853(42%)
36-45 "	39	292	126	9360	699	1715	12231(29%)
46-55 "	14	141	37	3807	90	1088	5177(13%)
56-65 "	1	6	/	850	/	351	1208(/2%)
		0%	3%	1%	78%	8%	10%
Ukupno	162	1151	430	33280	3264	4488	42774(100%)

Od ukupno 53 945 članova Hrvatske bratske zajednice u svibnju 1926, u dobi od 50 do 60 godina, bilo je 5 139, a od 60 do 83 godine 1 880 osoba, ili ukupno 7 019.

33. Zapisnik izvanredne skupštine Hrvatske zajednice Illinois, Chicago, 13. siječnja 1924.

34. Ibid.

35. Zapisnik Glavnog odbora Društva "Sv. Josip", Kansas City, 21. travnja 1924; "Zajedničar", 9. travnja 1924.

36. "Zajedničar", 23. travnja 1924.

37. Ibid.

38. Zapisnik sjednice Izvršnog odbora NHZ-a, Pittsburgh, 4. lipnja 1924.

39. "Zajedničar", 24. rujna 1924.

40. Slabosti u radu prosvjetnih odbora kao posljedicu unošenja politike u njihov rad pokazat ćemo kroz iskustva hrvatske zajednice u Clevelandu. Tamo su se hrvatski radikali također trudili da postignu što veći utjecaj među odsjecima hrvatskih bratskih organizacija. Prosvjetni odbori u Clevelandu inicirali su 1921. rad na održavanju tečajeva za opismenjavanje, pomagali su djelovanje pjevačkog zbora "Sloboda" i zbora crkve sv. Pavla, tamburaškog zbora "Balkan" i drugih. Odbori su se zalagali za izgradnju "Hrvatskog doma", pa se rad prosvjetnih odbora tako uspješno razvijao da je 1925. došlo do osnivanja Središnjeg prosvjetnog odbora, koji je objedinjavao rad svih prosvjetnih odbora na području Clevelanda. Članovi Jugoslavenske sekcije Radničke stranke dobro su osjetili da bi ovaj zamah kulturno-prosvjetnih aktivnosti kroz prosvjetne odbore mogao biti dobro sredstvo u ostvarivanju plana da "kultura bude podvrgnuta interesima radničke klase". Dakako zbog toga su naišli na otpor kod dviju hrvatskih katoličkih župa, ali još više kod pristaša "Jugoslavenskog prosvjetnog saveza" (...) Ovaj sukob u cjelini će oslabiti rad prosvjetnih odbora, a neuspjeh pripadnika Jugoslavenske sekcije Radničke stranke da ostvare svoj plan pokazao je kako oni i nisu imali nekog većeg utjecaja u hrvatskoj etničkoj zajednici u Clevelandu. (I. Čizmić, *Povijest hrvatske naseobine u Clevelandu, Ohio, 1880-1930*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1990, str. 129)

41. Ibid., 18. studenog 1925.

42. Ibid., 9. prosinca 1925.

Osmo poglavlje

DJELATNOST HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE U TRIDESETIM I ČETRDESETIM GODINAMA

Novo političko raslojavanje među hrvatskim doseljenicima u SAD zbilo se 1920-ih godina, a bilo je uvjetovano povremenim gospodarskim krizama i nezaposlenošću. Nezadovoljstvo među doseljenim radnicima bilo je dodatno pojačano restrikcijskim mjerama američke vlade o doseljavanju i pokušaju registracije nedržavljana, što je u biti značilo diskriminaciju. Stoga je među doseljenim radnicima, kao i među Hrvatima, uvelike raslo ljevičarsko raspoloženje, čak i radikalizam. To su iskoristili hrvatski komunisti koji su se okupljali u Jugoslavenskoj sekciji Radničke, a kasnije Komunističke stranke Amerike i bili neusporedivo najbrojniji u njoj.[1] Od 1922. oni pokazuju sve veće zanimanje za hrvatske bratske organizacije i u svom glasilu "Radnik" neprestano kritiziraju tobože proturadničku politiku u njima. Međutim, treba istaknuti da su hrvatski komunisti preko lista "Radnik", ali i promidžbenim djelovanjem među članstvom, zagovarali ujedinjenje bratskih organizacija, namjeravajući preuzeti vodstvo u ujedinjenoj zajednici. Tako je "Radnik" u broju od 1. listopada 1922. o programu komunista napisao: "Njihova namjera nije da od NHZ učine komunističku stranku već da svojim uplivom, kao predstavnici NHZ, mogu uspješno agitirati i širiti komunističku književnost i pridobijati članove NHZ u Radničku stranku Amerike." Komunisti su među članstvom Zajednice osnovali Napredni radnički blok, u čijem je programu, između ostaloga, pisalo kako nije istina da oni žele razoriti Hrvatsku bratsku zajednicu već oni, naprotiv, stoje na njezinoj strani. Nije točno, tvrde oni, da od Zajednice žele napraviti političku stranku, što im neki hrvatski listovi predbacuju. Zadaća je hrvatskih komunista da se suprotstave "ujedinjenoj jugoslavenskoj reakciji koja želi upregnuti Hrvatsku bratsku zajednicu u politička kola američke i jugoslavenske birokracije".[2]

Među zajedničarima je zavladala zabrinutost zbog planova komunista. Neki su hrvatski listovi tvrdili da je otpor dijela zajedničara ujedinjenju bio upravo rezultat straha da ujedinjena zajednica ne potpadne pod utjecaj komunista.

Oživljavanje brojnih političkih aktivnosti među Hrvatima u SAD bilo je i rezultat stalnih vijesti koje su stizale iz Hrvatske o nacionalnom ugnjetavanju hrvatskog naroda što ga je provodio velikosrpski režim iz Beograda. Hrvati različitih političkih uvjerenja, među njima i komunisti, bili su jedinstveni u političkoj podršci svojim sunarodnjacima u Hrvatskoj. Tako je među američkim Hrvatima stvorena osnova za novi hrvatski nacionalni program, a njegove pristaše iz redova zajedničara okupljali su se u tzv. Narodnom bloku što su ga osnovali zajedničari iz Chicaga.

Zabrinutost zbog nastojanja komunista da steknu prevlast u hrvatskim bratskim organizacijama prvi su pokazali "prosvjetaši", koji su se okupljali oko lista "Znanje" i u Jugoslavenskome prosvjetnom savezu. Oni su još od konvencije 1918. stekli utjecaj u NHZ-u i preuzeli upravu Zajednice. Svojim prosvjetnim programom i organizacijom prosvjetnih odbora u sklopu NHZ ponudili su američkim Hrvatima u osnovi plemenit program prosvjećivanja, opismenjavanja i kulturnog uzdizanja. Ali za negdašnje stranačke drugove "prosvjetaša" još iz Socijalističke stranke Amerike, a sada članova Radničke stranke, prosvjetaški je program značio "reformizam, revizionizam i oportunizam u radničkim redovima".[3] Stoga su počele žestoke polemike između "prosvjetaša" u NHZ-u, i to na stranicama lista "Zajedničar", i komunista, posredstvom lista "Radnik", koji je pazio i na najmanje pogreške uprave, poput tiskanja "Zajedničara" u neunijskoj tiskari. Bilo je i ozbiljnijih zamjerki "Zajedničaru", koji je tobože otvoreno napadao djelovanje radničkih udruga. Urednik Petrak oštro je uzvraćao. Upozoravao je kako je "Zajedničar" glasilo članstva Zajednice, a ne bilo koje stranke. List svojim pisanjem obavlja svoju dužnost braneći čast Zajednice i zajedničara. Petrak tvrdi da je potpuno u pravu glede svoje osude djelovanja komunista Zinića, koji nije član Zajednice, a u Detroitu je utjecao na izbor delegata za konvenciju. Nije u redu, kaže M.Petrak, da interesi jedne male političke sekte budu iznad interesa cijele Zajednice.[4]

"Prosvjetaši" su, međutim, s vremenom počeli gubiti utjecaj među zajedničarima, i to zbog svog "političkog idealizma" u vrijeme kada su se američki Hrvati sve više priklanjali radničkim i političkim organizacijama koje su zagovarale odlučnije rješavanje socijalnih pitanja u Americi i veću pomoć narodu u Hrvatskoj. Sve više zajedničara i mnogo "prosvjetaša" prilazilo je Narodnom bloku, među njima i urednik "Zajedničara" Milan Petrak. Osim toga, komunisti su dobili podršku istaknutoga i dugogodišnjega javnog radnika i zajedničara Nike Grškovića, koji je u međuvremenu napustio svoje svećeničko zvanje. Gršković nije nikada formalno prešao komunistima, ali je, očito impresioniran promjenama u svijetu nakon rata, počeo iskazivati simpatije prema revolucionarnim zbivanjima iz tog razdoblja. Narodnjaci su mu zbog toga oštro prigovarali. Njihov

vođa Ivan Butković napao je "crvene bezdomovinaše" zbog njihovih prijetnji kako će na idućoj konvenciji preuzeti vodstvo Zajednice, upozoravajući ih da će Hrvatska bratska zajednica ostati hrvatska narodna potporna organizacija u punom smislu te riječi. "Mi nećemo više dozvoliti da američki službenici provaljuju u ured naše Zajednice, koja je uvijek slovila kao vjerni predstavnik američkog hrvatstva. Mi nećemo dozvoliti rad urotničke grupe zbog koje bi HBZ mogla izgubiti svoj *charter*. Na djelu je opet Niko Gršković, koji bi htio upravljati javnim radom Hrvata u Americi." Butković predbacuje Gršković̀u što svoje sposobnosti nije stavio u službu hrvatskog naroda. Prigovara mu zbog promjene političkih uvjerenja još u Hrvatskoj, gdje je počeo kao starčevićevac i nacionalist, da bi u Americi postao Jugoslaven, monarhist, republikanac i, konačno, pristaša Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića. Gršković bi, prema Butkovićevu mišljenju, trebao već jednom podnijeti račun hrvatskoj javnosti u Americi i zauzeti čestit stav prema Hrvatskoj bratskoj zajednici.[5]

Narodnjaci su bili zabrinuti za ishod prve konvencije Hrvatske bratske zajednice, pa su razvili vrlo jaku promidžbu među članstvom. Tako su u ožujku 1926. uputili okružno pismo američkim Hrvatima, u kojemu je stajalo: "Nalazimo se evo pred važnim momentom, moguće najvažnijim u povijesti Hrvata u Americi. Tri najveće naše zajednice u Americi ujedinjene su u veliku Hrvatsku bratsku zajednicu, a to je svakako najveća i najvažnija pojava u povijesti nas iseljenih Hrvata." Potpisnici pisma naglašavaju kako je konvencija velike i ujedinjene Zajednice "pred vratima", pa im je dužnost upozoriti sve čelnike odsjeka da budućnost, ugled i dobrobit iseljenih Hrvata ovisi o rezultatu izbora na njoj. Podsjećaju ih da su im već slali letke, pisma i obavijesti s točnim uputama kako će birati delegate, a sada ih upozoravaju da oko sebe okupe sve narodnjake, bez obzira na njihova politička shvaćanja, i da za delegate biraju samo narodnjake. Potpisnici pisma upozoravaju čelnike odsjeka kako Hrvati žive u demokratskoj Americi, čija je javnost protivnik radikalizma i boljševizma, pa Hrvatskoj bratskoj zajednici ne bi koristilo da u njezinu vodstvu budu ljudi koji nisu dobrodošli u slobodnoj Americi. "Da održimo ugled Zajednice, a dosljedno i svih nas iseljenih Hrvata u ovoj zemlji, apeliramo na Vas, kao Hrvata-rodoljuba i časnika odsjeka, da svim silama poradite, sav svoj ugled u društvu i upliv na pojedine članove uložite da budu izabrani samo takovi delegati koji su narodnjaci, a koji sa komunizmom uopće nemaju ništa zajedničkog. Jedino ako delegati na konvenciji budu pošteni i karakterni narodni ljudi, onda će i odbor Zajednice biti na mjestu i narodan."[6] Bilo je, međutim, novina koje su zagovarale depolitizaciju članstva Zajednice. Tako je "Hrvatski list i Danica hrvatska" pisao kako dobri zajedničari, radnici po zvanju a Hrvati po osjećaju, trebaju nastojati da Hrvatska bratska zajednica bude veća, čvršća i učinkovitija te da ne bude agencija ni jedne stranke. U njoj ne smije biti nikakvih stranačkih ni vjerskih svađa kako bi bolje, pravednije i svrsishodnije djelovala za dobrobit svoga članstva.[7]

Prva konvencija Hrvatske bratske zajednice održana je od 3. do 22. svibnja 1926. u Slovenskom domu u Clevelandu, Ohio. To je bio najreprezentativniji hrvatski parlament dotada održan izvan Hrvatske, ali i najdugotrajnija konvencija Hrvatske bratske zajednice. Tri ujedinjene organizacije predstavljalo je 310 delegata i 54 bivša odbornika, također s pravom glasa. Oni su zastupali 467 odsjeka i 53 945 članova, čija je imovina iznosila 3 628 932 dolara i 8 centi. Ivan Butković je vodio sve sjednice od početka do kraja konvencije.

Prva konvencija HBZ-a izazvala je veliku pozornost sredstava javnog priopćavanja. Pratili su je novinari chicaškog "Novog svijeta" i "Radnika", clevelandske "Enakopravnosti" i "Radničke borbe", zatim "Naše nade", "Prosvete" i newyorškog "Svijeta". Za američki tisak pisali su novinari iz Foreign language Information Servicea. Konvencija je uputila pozdrav predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država Calvinu Coolidgeu: "Delegati Hrvatske bratske zajednice u Americi, predstavljajući osamdeset tisuća američkih Hrvata, sakupljenih na konvenciji, šalju Vam, kao Predsjedniku Sjedinjenih Država svoje srdačne pozdrave i dobre želje." Telegram istog sadržaja upućen je također guverneru države Ohio D. Donaheyju. U ime grada Clevelanda konvenciju je pozdravio *chief justice* John P. Dempsey, koji je čestitao Hrvatima na postignutom jedinstvu. Delegate je izvijestio kako osobno dobro poznaje hrvatski narod jer je kao američki vojnik neposredno poslije prvoga svjetskog rata boravio na jadranskoj obali.

Konvencija je najprije trebala riješiti pitanje sjedišta Zajednice. Bila su predložena četiri mjesta: Pittsburgh, Chicago, Kansas City i Cleveland, u kojima su se trebale održavati i konvencije. Pri prvom glasovanju nijedno mjesto nije dobilo potrebnu natpolovičnu većinu: Pittsburgh je dobio 153, Chicago 117, Kansas City 53 i Cleveland 35 glasova. U drugom glasovanju Pittsburgh je dobio 203 glasa, a Chicago 155 glasova, pa je Pittsburgh postao sjedištem Hrvatske bratske zajednice. U tom času Tomo Bešenić je podsjetio delegate: "Četiri petine članstva sačinjavala je jednoć država Pennsylvania, i sve što danas imamo i čime se ponosimo, poteklo je iz Pittsburgha, Pa. On je bio temeljni kamen, na kojem se je budućnost naše organizacije gradila, i baš radi toga da je Pittsburgh poznat diljem Amerike, gdje se naš narod nalazi. Nema opravdanih razloga da se sjedište naše najveće organizacije mijenja. Centar Amerike nije važan, koliko je važan centar našeg naroda u Americi, a to je Pittsburgh. Tamo je sve u redu, imamo *charter* i nećemo imati nikakovih poteškoća."[8] Izbor Pittsburgha naišao je na odobravanje svih delegata, a predsjednik dotadašnje Hrvatske zajednice Illinois A. Gazdić naglasio je kako nije potrebno zbog odabira Pittsburgha osjećati nikakvu zavist već treba složno poraditi dalje za što bolju budućnost ojačane HBZ.

Na konvenciji je postalo aktualno i pitanje ureda Zajednice. I Narodna hrvatska zajednica i Zajednica Illinois imale su svoje zgrade u Pittsburghu i Chicagu. Međutim, uredske prostorije u Pittsburghu više

ne bi bile prikladne za rad tako velike organizacije, pa su delegati zaključili da se prostorije u Pittsburghu i Chicagu prodaju te da se izgradi nova zgrada. U tom je smislu donesen ovakav zaključak: "S razloga što prva konvencija HBZ uviđa da postojeće zgrade za urede HBZ ne odgovaraju svojoj svrsi, zaključuje se i ovlašćuje budući Glavni odbor HBZ da poduzme sve potrebite korake da postojeće zgrade proda uz najbolju cijenu, i dalje, zaključuje se, da isti odbor u što skorijoj

Delegati 1. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1926. u Clevelandu, Ohio

budućnosti sagradi ili kupi zgradu koja će odgovarati najboljim interesima HBZ u njezinoj budućnosti."[9] Odluka je ostvarena i izgrađena je nova zgrada Hrvatske bratske zajednice na 3433 Forbes Street.

Prema predloženim pravilima, sljedeća je konvencija trebala biti za četiri godine, ali su delegati taj prijedlog izmijenili i predložili da sljedeća, druga konvencija Zajednice bude 1929. u St. Louisu, Mo.

Na prvoj konvenciji doneseno je nekoliko ključnih rezolucija iz kojih jasno proizlazi kako je Hrvatska bratska zajednica radnička, domoljubna

Polaganje temelja za novu zgradu Zajednice, na 3433 Forbes Street, Pittsburgh, PA

organizacija. U rezoluciji o pomoći obiteljima postradalih radnika upozorava se da mnogi Hrvati stradaju na poslu. Državni zakoni osiguravaju obiteljima poginulih pravo na odštetu. Međutim, obitelj unesrećenih često ne saznaju za nesreću ili pak ne znaju prava koja joj pripadaju, pa zbog neznanja ili pomanjkanja svjedoka ne dobiju odštetu. Često ona izostane i zbog iskrivljenoga slavenskog prezimena poginulog kod američkog poslodavca. Stoga je s prve konvencije HBZ-a upućen poziv upravama svih odsjeka da jave Glavnoj upravi ime svakoga hrvatskog radnika stradaloga na poslu, njegovo rodno mjesto i podatke o njegovoj obitelji.

Važna rezolucija usvojena na prvoj konvenciji odnosi se i na zakonski prijedlog koji se našao pred američkim kongresom, prema kojemu bi se svi stranci trebali registrirati i fotografski snimiti otiske prstiju. Prema predloženom zakonu, ministar rada trebao je dobiti veće ovlasti u odlučivanju o deportaciji stranaca. Prema mišljenju delegata konencije, to je značilo diskriminaciju, ograničenje prava i sloboda stranih radnika. Prihvaćanjem takvoga zakonskog prijedloga oslabio bi utjecaj radničkih organizacija, a poslodavci bi mogli, uz vladinu pomoć, nadzirati položaj doseljenih radnika. Zato rezolucija zahtjeva: "Neka je zaključeno po de-

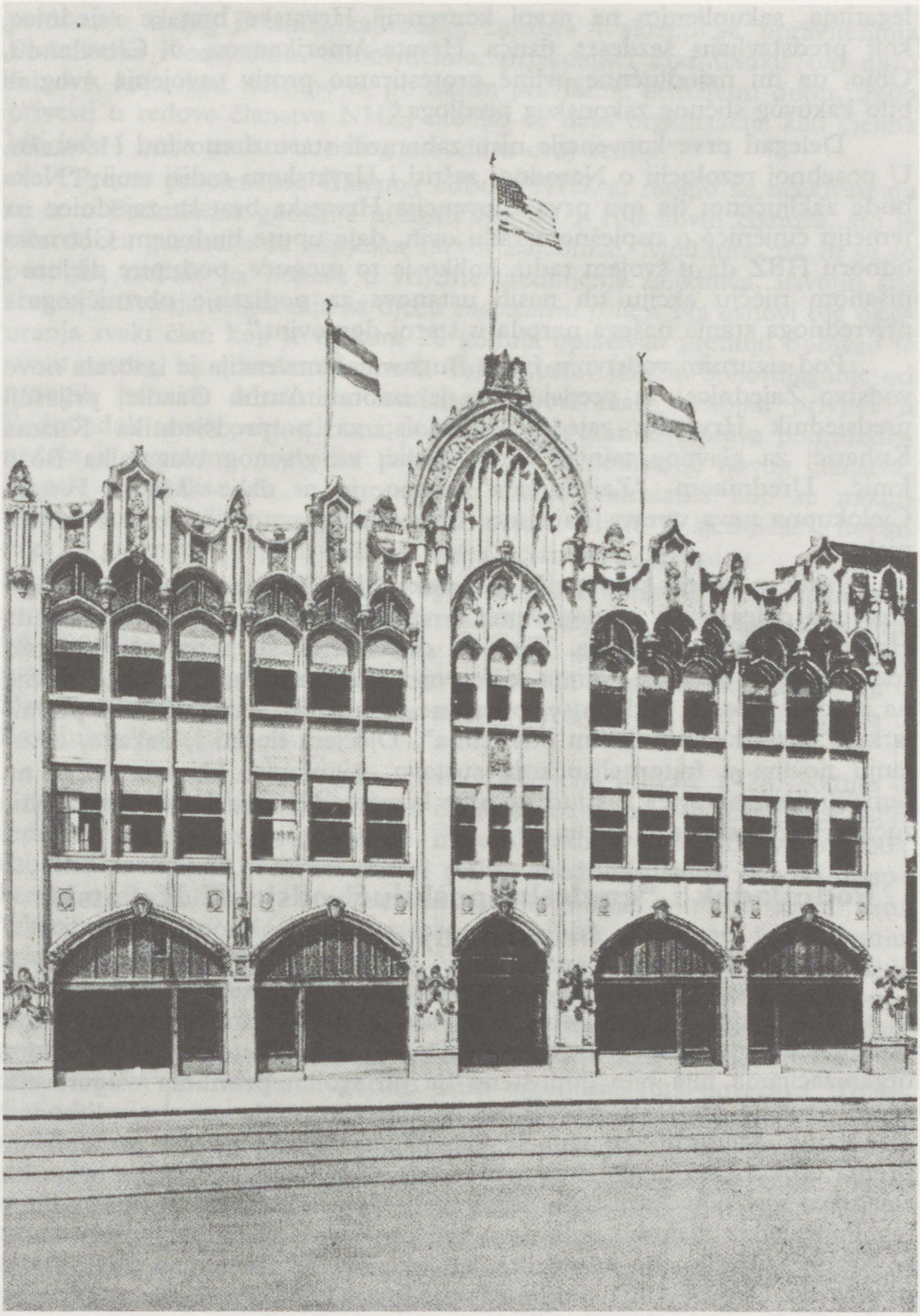

Glavni ured HBZ-a, 3441 Forbes Street, Pittsburgh, PA

legatima, sakupljenim na prvoj konvenciji Hrvatske bratske zajednice, koji predstavljaju šezdeset tisuća Hrvata-Amerikanaca, u Clevelandu, Ohio, da mi najodlučnije ovime protestiramo protiv usvojenja ovog ili bilo kakovog sličnog zakonskog predloga."

Delegati prve konvencije nisu zaboravili staru domovinu Hrvatsku. U posebnoj rezoluciji o Narodnoj zaštiti i Hrvatskom radiši stoji: "Neka bude zaključeno: da ova prva konvencija Hrvatske bratske zajednice na temelju činjenica o uspješnom radu ovih, daje upute budućem Glavnom odboru HBZ da u svojem radu, koliko je to moguće, podupire djelom i pisanom riječju akciju tih naših ustanova za podizanje obrtničkoga i privrednoga stanja našega naroda u staroj domovini."

Pod sigurnim vodstvom Ivana Butkovića konvencija je izabrala novo vodstvo Zajednice: za predsjednika je izabran Antun Gazdić, prijašnji predsjednik Hrvatske zajednice Illinois; za potpredsjednika Kuzma Kuharić; za glavnog tajnika Vinko Šolić; za glavnog blagajnika Božo Jonić. Urednikom "Zajedničara" ostao je i dalje Milan Petrak. Cjelokupna nova uprava Zajednice birana je uglavnom iz redova narodnjaka.

Iako su se na konvenciji čule neke političke rasprave, najveći dio vremena delegati su se dogovarali o važnim pitanjima iz života i rada Hrvatske bratske zajednice. Time su dokazali da su ponajprije hrvatski fraternalisti u Americi kojima je razvoj i budućnost njihove organizacije na prvome mjestu. Vidjelo se to napose iz rasprava i zaključaka o podmlatku, "englesko poslujućim odsjecima", Dječjem domu i, dakako, usvajanju novina u fraternalističkom sustavu osiguranja. Upravo su se na temelju tih rasprava i zaključaka prve konvencije razvijale te važne institucije HBZ-a sljedećih godina.

Podmladak i "englesko-poslujući odsjeci" Hrvatske bratske zajednice

Organizacija podmlatka na konvenciji u Clevelandu 1915. osnovana je s velikim pretenzijama, što se pokazalo opravdanim. Međutim, tada podmladak nije djelovao kao ustanova za osiguranje zato što bratskim organizacijama nije bilo dopušteno da po svojim pravilima osiguravaju djecu. Tek je trinaesta konvencija u Chicagu uvela posebnu ljestvicu osiguranja. Međutim, ni tada je nije bilo moguće potpuno provesti jer prema odredbama nekih država u kojima je djelovala Narodna hrvatska zajednica nije bilo dopušteno osiguravati djecu. Zato je u prvim godinama Podmladak djelovao uglavnom kao prosvjetna organizacija. No kako se kasnije uvodilo dječje osiguranje, tako se i broj članova Podmlatka povećavao. Godine 1922. Podmladak je imao 12 000 članova u 200 gnijezda. Godinu dana kasnije bilo ih je već 13 000. Stoga je "Zajedničar" sa zadovoljstvom donio ovakav napis: "Ovim pojačanjem našeg podmladka u raznim kolonijama dobiva on jači temelj na kojem će se učvršćivati naša NHZ. I ukoliko više naše članstvo bude na jačanju i moralnom

pridizanju našeg Podmladka radilo, zajedno i složno sa upraviteljima Podmladka i odsječnim odbornicima, privađajući Podmladku svu našu mladež, koja, kad nastupe u, po našim pravilima, određenu dobu, treba privesti u redove članstva NHZ, utoliko će naša organizacija kao cjelina biti jača i bolja uzdanica našeg naroda u ovoj zemlji."[10]

Prema procjenama Glavnog odbora NHZ-a, moglo se očekivati da će se u Podmladak godišnje učlaniti više od 1 100 novih članova, što je bila dobra garancija za uspješan razvoj Zajednice. Međutim, da bi se to postiglo, trebalo je, napose u vrijeme ujedinjenja zajednica, usvojiti sustav uplaćivanja osiguranja za djecu *endowment policy*. Na osnovi tog osiguranja svaki član koji je tijekom 20 godina uplaćivao premiju dobivao je svotu natrag, uz određene kamate. Taj je sustav jamčio bolje ulaganje od mnogih banaka. Međutim, novi se članovi nisu nastojali privući u Podmladak samo povlasticama povoljnog osiguranja. Uprava podmladka počela je sustavno provoditi promičbu za pridobivanje novog članstva. Postala je praksa da se ime svakog člana Podmlatka koji se nakon navršene 18. godine ne upiše u NHZ objavi u listu "Zajedničar", nakon čega bi ga znanci uvjerili kako se treba učlaniti u Zajednicu.

Na prvoj konvenciji HBZ-a upraviteljica Podmlatka Danica Rački u svom je izvješću navela kako Podmladak, okupljen u 250 gnijezda, ima 19 000 članova, a u blagajni ima 135 000 dolara. Također je iznijela podatak da se nakon usvojenja ljestvice kredita na petnaestoj konvenciji u Detroitu 90% članova Podmlatka nakon navršene 18. godine učlanilo u Zajednicu.[11]

Činjenica da se u vrijeme prve konvencije HBZ-a 1926. godine u redovima Podmlatka našlo 19 000 članova pokazala je da Zajednica osim redovitih akcija za pridobivanje mladih ljudi u svoje članstvo treba ozbiljno analizirati program rada i prilike među tisućama mladih okupljenih u Podmlatku. Početkom tridesetih godina o tome su u listu "Zajedničar" započele brojne rasprave. Osobitu pozornost tom pitanju pridao je urednik engleskog dijela "Zajedničara" Michael J. Horvat, koji je kao dijete u Ameriku došao s roditeljima i tu stekao obrazovanje. Horvat upozorava kako su brojne bratske organizacije iznimno veliku pozornost usmjerile na svoj podmladak, osobito kad je uočeno kako se broj članova podmlatka u gotovo svim organizacijama povećava. To se nije odnosilo samo na organizacije pogođene restrikcijom imigracije. Čak su i bratske ustanove koje su pripadale etničkim skupinama na koje se nije odnosilo ograničenje ulaska u SAD preko svojih glasila povele pravu kampanju za učanjenje u organizaciju podmlatka. Dolazak mladih ljudi u organizaciju, prema Horvatovom mišljenju, ne znači samo pomlađivanje organizacije, nego buđenje općeg zanimanja cjelokupnog članstva, napose roditelja, za rad i napredak zajednica.

U Hrvatskoj bratskoj zajednici broj članova Podmlatka stalno se povećavao. Promjene koje su pratile organizaciju Podmlatka u obogaćivanju programa rada s mladima, uvođenju vrlo pogodnog osiguranja, osmrtnina i sustava kredita bili su važni činitelji u razvoju

Podmlatka. A i jedna od najvažnijih zadaća Podmlatka - prijelaz u stalno članstvo Zajednice, također je postala uobičajena.

Shvaćajući iznimno veliko značenje podmlatka za razvoj Zajednice, mnogi su suradnici "Zajedničara" počeli sve više pisati i o nekim nedostacima u životu i radu Podmlatka. Tako je "Zajedničar" vrlo kritički pisao o radu gnijezda: "Mjesečne sjednice danas u najviše slučajeva i nisu sjednice u punom smislu te riječi. Tamo se tek postavi nekoliko činovnika koji ubiru uplatu, a da mnogo naše mladeži nikad ne nauče bilo što dobroga o našoj Zajednici. Ovo naše mlađe članstvo morati ćemo, prije ili kasnije, odgajati u pravom društvenom duhu, pripravljati ga nekim priređenim planom za onaj čas kada će preći u odraslo članstvo, inače ne činimo ono što bi morali da zauvijek očuvamo Hrvatsku bratsku zajednicu."[12]

Urednik "Zajedničara" M.J. Horvat tvrdio je, međutim, da nema nikakva razloga za pasivnost u gnijezdima. Engleski dio "Zajedničara" dobivao je mnoštvo pisama članova Podmlatka u kojima su oni iskazivali zanimanje za rad u gnijezdima i za veću aktivnost. O aktivnijem radu u gnijezdima raspravljalo se i na drugoj konvenciji HBZ-a u St. Louisu. A. Gazdić je izjavio kako je u nekim gnijezdima uočio, a i drugi su ga na to upozoravali, da dužnosti upravitelja obavljajuji članovi koji teško nalaze zajednički jezik s mladim ljudima, pa se njihov rad uglavnom svodi na skupljanje članarine. Ni uz najbolju volju tih upravitelja njihove im godine nisu dopuštale da obavljaju taj posao kako valja. Stoga je Gazdić preporučio da se za taj posao angažiraju mladi ljudi, koji će uspješnije surađivati s mladeži u društvenim, odgojnim i zabavnim aktivnostima. Ako se to ne učini, smatrao je on, članstvo će Podmlatka napuštati gnijezda i tako će propustiti mogućnost da stekne pozitivne poglede na život koji im pruža američki fraternalistički program. Osim toga, izostat će prijelaz mladih u redovito članstvo ili, što je još gore, bit će sasvim izgubljeni za hrvatsku zajednicu.

Na drugoj se konvenciji raspravljalo o pokretanju posebnog lista za mlade kako bi se poboljšao rad u Podmlatku. Pritom je napomenuto kako je bila pogreška ukidanje prvog glasila. Kolika je bila važnost lista za mlade pokazuje i rezolucija usvojena na toj konvenciji. U njoj se upozoravalo na sve veći broj članova Podmlatka i "englesko-poslujućih odsjeka" te na sve više aktivnosti kojima se oni bave. Stoga je predloženo da se list "Zajedničar" proširi dvijema stranicama koje bi se tiskale na engleskom jeziku, za starije članove Podmlatka i za članove "englesko-poslujućih odsjeka". Usto je predloženo da svakog mjeseca jedna do dvije stranice u listu budu posvećene najmlađim članovima i da se nazovu "Children Page". Prema potrebi, te bi se dvije stranice upotpunile odgovarajućim slikama. Također je predloženo da se nekoliko puta u godini tiska poseban prilog "Zajedničara" samo za mladež, sa štivom za djecu. Prema toj rezoluciji, konvencija je trebala izabrati posebnog urednika koji bi djelovao u upravi Podmlatka i koji bi uređivao sve spomenute priloge u "Zajedničaru".

Prema zaključku druge konvencije, upravitelj Podmlatka bio bi stalno namješten u uredu Zajednice kao pročelnik odjeljenja Podmlatka. Na toj konvenciji za pročelnika je izabran John J. Lončar, koji je tu dužnot obavljao do 1933. godine kada, ga je zamijenio Božo Jonić. Godine 1934. Jonića je zamijenio John Badovinac.

Nažalost, u jeku razvoja Podmlatka i obogaćivanja njegova programa započelo je razdoblje velike gospodarske krize u SAD, koja se tragično odrazila na razvoj i rad bratskih organizacija, pa i njihovih podmladaka. Zajednice su gubile članstvo, a ni podmlaci se nisu znatnije povećavali. Tako je na drugoj konvenciji Podmladak HBZ-a imao 29 187 članova, a potkraj 1931. samo 30 477 članova. Zanimljivo je također spomenuti da je iz redova mladeži svakog mjeseca u redovno članstvo prelazilo prosječno 115 članova.[13] Kako je Hrvatska bratska zajednica uspijevala održavati kakav-takav rast podmlatka, vidi se iz zapisnika Izvršnog odbora HBZ-a: "Ne vjerujem da imade i jedne druge bratske organizacije, a posebno među našim slavenskim organizcijama, koja čini što više da sa svojom izdašnom pomoći zadrži koliko dulje i što više svoga članstva u svojim redovima. Uza sve pogodnosti koje zajednica daje svome članstvu i uza sva sredstva koja su nam bila na raspolaganju, otpao je stanoviti broj članstva iz redova Zajednice, o kojem ćete biti izviješćeni po bratu glavnom tajniku Soliću, a o stanju članstva u podmlatku po upravitelju istoga, bratu Joniću. Situacija u kojoj se je nalazio i nalazi veliki broj našega članstva doprinesla je ovome opadanju članstva, koju situaciju nije bilo moguće promijeniti. Učinilo se je sve što se je dalo, a ono što nije bilo moguće ne može nitko, niti očekuje. Kako i na koji način da se povede jedna uspješna kampanja koja će privesti natrag veliki broj otpaloga i novoga članstva u redove Zajednice i pomladka, biti će stalna briga naše Zajednice."[14]

Podmladak HBZ-a uspješno je prebrodio sve nedaće i krize, pa su na petoj konvenciji 1939. delegati mogli sa zadovoljstvom ustanovili kako se posljednjih sedam godina Podmladak povećao za 10 000 članova i ocijenili da je to uspjeh Podmlatka i cijele Zajednice. Te je godine, povodom 25. godišnjice, provedena kamapanja za pridobivanje novoga članstva za Podmladak. Također je zaključeno da se iste godine održi i prva konvencija Podmlatka. Delegat za konvenciju mogao je biti onaj tko upiše 25 novih članova. Prva konvencija Podmlatka održana je 13–15. kolovoza 1939. u Des Plainesu, Ill., u zgradi Dječjeg doma. Konferenciji je prisustvovalo 210 mladih zajedničara iz svih krajeva Amerike i Kanade. Ta je konvencija svakako bila nov poticaj daljnjem radu mladeži Zajednice. Time su se ostvarila predviđanja iz prethodnih godina kako će Podmladak biti osnovni izvor članstva Hrvatske bratske zajednice. Osim toga, Podmladak je novčano vrlo dobro stajao, pa je postala praksa da Glavni odbor godišnje otpisuje pet-šest mjesečnih rasporeza. Postalo je jasno da su roditeljima uvjeti osiguranja u Podmlatku bili mnogo pogodniji negoli uvjeti bilo kojega osiguravajućeg društva.[15]

Prema odluci Glavnog odbora Zajednice, u ožujku 1940. ponovno se pojavio zasebni list za mlade "The Junior Magazine", tiskan isključivo engleskim jezikom. List je postao najpoznatija revija za mladež druge i treće generacije hrvatskih iseljenika u SAD i Kanadi. Sadržaj joj je vrlo raznolik, bogat vijestima o kulturnim i športskim aktivnostima u pojedinim gnijezdima te poučnim štivom za djecu i mladež. Godine 1941. održana je druga konvencija Podmlatka, koja je bila toliko uspješna da se neposredno poslije nje u Podmladak učlanilo nekoliko tisuća mladih. Ipak tih su godina zabilježene oscilacije u porastu odnosno padu broja članova u Podmlatku. Prema zaključku Glavnog odbora Zajednice, to je bio prije svega rezultat činjenice što je velik broj članova Podmlatka navršavao osamnaestu godinu i gotovo su svi prelazili u redovito članstvo Zajednice. Mjesečno se taj broj penjao i do 200 članova.

U prosincu 1948. godine, 32 godine nakon osnutka Podmlatka, organizacija je imala 507 gnijezda sa 29 480 članova i imovinom od 731 697 dolara i 94 centi.Broj članova i imovina Podmladka dani su u sljedećem pregledu:[16]

Godina	Broj članova	Imovina
1916.	3 398	($) 327,07
1926.	23 004	176 175,25
1936.	27 229	468 192,31
1946.	28 599	648 588,17
1948.	29 480	731 697,94

U pedesetogodišnjem razvoju Hrvatske bratske zajednice Podmladak je imao pozitivnu i složenu ulogu. Roditeljima je omogućavao osiguranje djece uz vrlo povoljne uvjete, a Zajednici je pružao priliku da odgaja članstvo od najranije dobi. Rezultati nisu izostali jer je od osnutka Podmlatka do kraja 1948. u Zajednicu prešlo 41 010 članova ili više od polovice tadašnjega cjelokupnog članstva Zajednice.[17]

Osim Podmlatka, dvadesetih se godina u redovima Hrvatske bratske zajednice počeo razvijati još jedan oblik okupljanja mladog članstva u "englesko-poslujućim odsjecima". Poticaj su dali odsjeci 99, 47, 22 i 21 iz Clevelanda, koji su 30. studenog 1925. uputili dopis Glavnom odboru HBZ-a u Pittsburgh, u kojemu su zamolili da se mlađim članovima Zajednice dopusti okupljanje u posebne odsjeke u kojima bi mogli voditi poslovanje na engleskom jeziku. Glavni odbor raspravljao je o tom pitanju i zaključio kako su još neke slavenske dobrotvorne organizacije slično postupile, te je i njima dužnost da učine isto kako bi mladež, koja se većinom služi engleskim jezikom, zadržali unutar Zajednice. Glavni odbor pozitivno je odgovorio na dopis iz Clevelanda i obavijestio druge odsjeke da trebaju dati sve potrebne dokumente članovima koji žele osnovati "englesko-poslujuće odsjeke".[18]

O "englesko-poslujućim odsjecima" raspravljala je i prva konvencija HBZ-a u Clevelandu, 1926. Prema njezinim odlukama, članovi koji su završili škole na engleskome i ne poznaju dobro hrvatski jezik mogu slo-

bodno osnovati svoje odsjeke i u njima poslovati na engleskom jeziku. Konvencija je također zaključila da ti članovi mogu istupiti iz bivših odsjeka i organizirati nove. Neposredno nakon konvencije počeli su djelovati "englesko-poslujući odsjeci" u Bessemeru, Pa.; Clevelandu, Ohio; Los Angelesu, Calif; i Kenoshi, Wis.

Na drugoj konvenciji u St. Louisu tijekom zasjednja predsjedavajući Vjekoslav Mandić pozvao je one delegate koji su zastupali "englesko-poslujuće odsjeke", "ako radi nepoznavanja hrvatskog jezika ne mogu izraziti svoje želje na hrvatskom jeziku da to mogu učiniti na engleskom".[19]

"Englesko-poslujući odsjeci" razvijali su se dosta brzo, pa je na petoj konvenciji Zajednice 1939. utvrđeno kako ih ima više od stotinu, s nekoliko tisuća članova. Konvencija je podržala razvoj takvih odsjeka i njihova članstva jer su mladi željeli i nastojali slijediti put svojih roditelja u Zajednici i davati svoj udio podizanju i jačanju Hrvatske bratske zajednice. Predsjednik Zajednice Ivan Butković istaknuo je njihov primjer starijim članovima, naglasivši kako je uvjeren da će mladi članovi Zajednice očuvati ono što su im stariji izgradili. Butković je naglasio: "Ovakovih odsjeka imade lijepi broj, a nalaze se u mnogoj našoj većoj i manjoj koloniji. Naravno, čim dalje u život, tim će ovakovih odsjeka biti više, jer starije članstvo odlazi jedan za drugim, i mlađa generacija zauzima mjesto starijih, te dolazi vrijeme koje nije daleko, kada će jednoga dana i uprave naših odsjeka i naše Zajednice pasti u ruke i na odgovornost našeg članstva rođenog ovdje, na tlu Amerike. Ovaj proces života nas i naše organizacije ne može nitko produljiti niti zaustaviti, jer on dolazi sam od sebe i po prirodi koja donaša i sve druge promjene u životu čovjeka i organizacije."[20]

I "englesko-poslujući odsjeci" imali su krizu u svom razvoju, a izazvali su je objektivni razlozi u vrijeme drugoga svjetskog rata. Tisuće mladih Hrvata u američkoj je vojsci služilo svojoj novoj domovini, pa se njihova odsustnost sa sjednica odsjeka, zabava i iz kampanja uvelike osjećala. Međutim, bilo je jasno da će ta kriza imati samo privremeno značenje, pa su u Hrvatskoj bratskoj zajednici i dalje računali na svoje članstvo u "englesko-poslujućim odsjecima".

Najveći dio sadržaja rada i aktivnosti Podmlatka i "englesko-poslujućih odsjeka" činile su športske djelatnosti. To je i razumljivo jer su mladi ljudi u svojim društvima od samog početka nastojali osnivati športske klubove. Još 1930. godine u Clevelandu su mladi Hrvati osnivali *softball*-klubove, koji su imali podršku njihovih odsjeka. Isti su klubovi osnovani u Pennsylvaniji i New Yorku, pa su tako počela i međuodsječna natjecanja. Mladi Hrvati zajedničari počeli su osnivati i košarkaške klubove u području nalazišta bakra - Calumetu gdje je i niknuo poznati "National C.F.U. Basketball Tournament".

Vrlo popularna športska aktivnost u redovima HBZ-a bilo je kuglanje, a međuodsječna natjecanja u tom športu bila su popularna

među zajedničarima u raznim krajevima SAD. Rezultat toga bilo je osnivanje međuodsječne kuglaške lige Hrvatske bratske zajednice u Chicagu, Clevelandu i Pittsburghu. Tridesetih godina razvijaju se športske aktivnosti u sklopu *tenpin*-turnira i *duckpin*-turnira. Mladi članovi HBZ-a u Kanadi razvijali su i njegovali *fivepin*-kulganje.

Bilo je jasno da se športske aktivnosti u odsjecima Zajednice neće moći razvijati bez podrške Glavne uprave Zajednice u Pittsburghu. Međutim, u Glavnom uredu nije postojao nikakav fond za pomoć športskih aktivnosti. Taj je nedostatak ispravljen na šestoj konvenciji u Chicagu, na kojoj je zaključeno da se osnuje športski fond u koji je svaki član HBZ-a uplaćivao dva centa mjesečno.[21] Za donošenje te odluke veliku su zaslugu imali članci Stephena F. Brkića, urednika engleskog dijela "Zajedničara", u kojima je popularizirao športske aktivnosti u odsjecima Zajednice. Spomenuti športski fond počeo je djelovati tek 1947. godine kad je nastala prekretnica u športskom životu mladih zajedničara. Tome je uvelike pridonio i list "Zajedničar", koji je redovito donosio opširne članke o mladim Amerikancima hrvatskog podrijetla koji su postizali velike uspjehe u različitim športskim disciplinama širom SAD.

Dječji dom Hrvatske bratske zajednice

Malo je koje pitanje u Hrvatskoj bratskoj zajednici izazvalo toliko rasprava i suprotstavljenih mišljenja kao pitanje hrvatskog sirotišta, odnosno Dječjeg doma. Uoči ujedinjenja Glavna uprava Narodne hrvatske zajednice zaključila je da se sirotište za hrvatsku djecu u Des Plainesu zatvori i da se ondje osnuje dom za stare i nemoćne članove. Djecu iz doma, prema toj odluci, trebali su preuzeti preživjeli roditelji ili prijatelji, kojima bi Zajednica iz posebnog fonda davala pomoć. Kada je ta odluka priopćena delegatima prve konvencije Hrvatske bratske zajednice, oni je nisu prihvatili, pa je na konvenciji donesen ovakav zaključak: "Da hrvatsko sirotiše ostaje onako, kako je do sada zasnovano i izgrađeno, time da se proslijedi s radom, pa da hrvatska siročad u Americi, potrebita zaštite i zakrilja, što prije i jedno i drugo nađe u hrvatskom sirotištu u Des Plainesu. Uprava, međutim, imade u buduće, biti u rukama Hrvatske bratske zajednice, koja će jedina biti i odgovorna za rad i poslovanje hrvatskog sirotišta."[22]

Iako je odluka konvencije bila jasna, i dalje su nastavljene rasprave o Dječjem domu, najviše preko stupaca "Zajedničara", te kasnije - na drugoj konvenciji Zajednice. Tako je predsjednik Gazdić u uvodnoj riječi naglasio: "Jedno pitanje, međutim, koje traži ozbiljnu i svestranu raspravu, bez obzira, ako ona uzme više vremena nego li rasprava o kojem drugom pitanju Zajednice, jest pitanje Dječjeg doma i njegove budućnosti."[23] Gazdić je upoznao delegate s nekoliko različitih prijedloga: jedan dio članstva predlagao je da se Dječji dom proda jer su troškovi njegova održavanja bili nesrazmjerno visoki. Ako se ne bi pro-

dao, Dom treba dati sestrama milosrdnicama i tako znatno smanjiti troškove. Drugi su pak obnovili stari prijedlog da se Dom pretvori u ustanovu za stare i nemoćne članove, jer je među članovima Zajednice već bilo mnogo starijih osoba. Osim toga, u postojećoj krizi uvjeti života radništva bili su vrlo teški i mnogi su stariji članovi, koji su u Zajednici bili više od 25 godina, zapali u bezizlaznu situaciju.[24] Međutim, veći dio članstva, pa i delegata na konvenciji, ipak je predlagao da se Dječji dom ne zatvori, ali da se rad u njemu reorganizira i uklone mnogi nedostaci za koje se u javnosti znalo. U tom smislu druga je konvencija donijela i posebnu rezoluciju o Dječjem domu, u kojoj je istaknuto da je Dom vlasništvo cjelokupnog članstva Zajednice, koje će i dalje uplaćivati pet centi mjesečno za njegovo izdržavanje. Međutim, u rezoluciji se ističe da mnoga djeca umrlih članova Zajednice nisu mogla biti smještena u Dječjem domu zbog prevelike udaljenosti, pa su smještena u druge ustanove širom Amerike. Odlučeno je da će tim ustanovama Zajednica plaćati 15 dolara mjesečno. Konvencija je također zaključila da se uspostavi potpuni nadzor nad radom Doma i izabrala je posebni odbor od pet osoba koji se trebao, zajedno s upravom Doma, brinuti o njegovu radu. Taj je odbor bio odgovoran Glavnom odboru HBZ-a.

U vrijeme druge konvencije u Domu je bilo 46 djece, a tri godine kasnije bilo ih je već 118. U Domu je djelovalo gnijezdo Podmlatka, u koje su bila učlanjena sva djeca. Ona su upoznavala program i ciljeve fraternalizma, da bi jednog dana postali dobri članovi Zajednice. Dakako, u Domu su razvijane i kulturno-zabavne djelatnosti, osnovan je pjevački, a

Prvi pitomci Dječjeg doma HBZ-a

kasnije i tamburaški zbor. Ti su zborovi nastupali po hrvatskim naseobinama širom Amerike.

Dječji dom HBZ-a bio je humanitarna ustanova ograničenog značenja, ali vrlo važna za ugled Hrvatske bratske zajednice. Brigu Zajednice za siročad svojih članova nije cijenilo samo njezino članstvo nego i mnoge karitativne organizacije. Stoga je na četvrtoj konvenciji Zajednice odlučeno da se potpomognu aktivnosti Dječjeg doma, a odobrena je i svota od 50 000 dolara za novu zgradu.[25]

Kroz Dječji dom HBZ-a do 1949. prošlo je 424 djece, iz Doma je izišlo 355 djece, a u spomenutom vremenu u Domu se nalazilo 69 djece. Od 424 djece koja su bila u Domu 80 ih je završilo višu školu. Osamdeset pet mladića i tri djevojke bili su za vrijeme rata u vojnoj službi. Trojica su poginula: Mike Vučetić, Tom Svast i John Krpan.

Broj djece u Dječjem domu počeo se znatno smanjivati 1940-ih godina. To se primijetilo i u svim zavodima u kojima je prijem djece bio ograničen samo na djecu članova zajednica. Prema pravilima HBZ-a, u Dječji dom mogla su biti primljena samo djeca članova, a njih je bilo sve manje jer su se prilike u mnogim obiteljima promijenile nabolje, pa su roditelji ili rođaci uzimali djecu iz Doma. Osim toga, u Americi su počele djelovati velike humanitarne organizacije Aid to Dependent Children, Social Work i Case Work, koje su nastojale što više djece smjestiti u obitelji umjesto u domove. U Dječjem domu HBZ-a napose se osjetio pad broja djece u ratnim godinama. U to je vrijeme svatko tko je želio raditi, čak i osobe mlađe od 16 godina, mogao dobiti dobro plaćen posao. Mnoga su se djeca iz Doma zaposlila uz dobre plaće. Zbog svega toga tih se godina prvi put počelo razmišljati o ukidanju Dječjeg doma i prodaji zgrada i zemljišta.

Razvoj osiguranja u Hrvatskoj bratskoj zajednici

Opća karakteristika osiguranja u Hrvatskoj bratskoj zajednici bila je stalno proširivanje prava članova na povoljnije uvjete isplate osiguranja, uz zadržavanje razine uplata u fond osiguranja.[26] Takva se politika osobito očitovala na prvoj konvenciji u Clevelandu, na kojoj su prava na osiguranje proširena za 50%, a istodobno su uplate povišene za samo 25%. Delegati druge konvencije nisu uvidjeli niti su pretpostavili da će isplate bez pokrića znatno porasti te nisu učinili ništa da to spriječe. Dapače, na drugoj je konvenciji zaključeno da se članovi mogu osigurati samo na osmrtninu te da oni koji su bili osigurani na odštete mogu odustati od tog osiguranja. Da problem bude još veći, počelo je razdoblje poznate velike gospodarske krize, koja je dodatno otežala poslovanje osiguranja. Tijekom tri godine, tj. do kraja 1931, isplate za invalidnost povećale su se na 422 825 dolara, pa je taj fond imao manjak od 25 000 dolara. Taj se manjak do konvencije 1932. udvostručio. Ni ta konvencija nije učinila ništa da se stanje popravi, pa su isplate samo za godinu 1932. dosegnule svotu od 173 000 dolara. Zato je Glavni odbor bio

prisiljen dati na glasovanje prijedlog o smanjenju isplate za 50%. Članstvo je taj prijedlog prihvatilo, jer drugog izlaza nije bilo. Tako je od 1. svibnja 1933. do kraja 1934. Zajednica plaćala samo polovicu propisane svote za invalidnost i operacije. Bio je raspisan i izvanredni rasporez za pokriće manjka od 10 centi mjesečno. Zahvaljujući tome, novčano se stanje toga fonda popravilo, pa se potkraj 1934. pojavio čak i mali višak od 2 462 dolara. Međutim, teška gospodarska kriza, smanjenje iznosa odštete članstvu i odluka da članovi mogu odustati od osiguranja za tu odštetu uzrokovali su gubitak gotovo polovice članova osiguranih u tome fondu. Koliko je bilo loše stanje spomenutog fonda vidi se i po tome što je 1934. za odštetu isplaćeno samo 44 000 dolara, a dvije godine prije toga te su isplate iznosile više od 173 000 dolara. Nasreću, nekoliko godina poslije gospodarske krize konvencija 1939. godine vratila je isplate na razinu iz godine 1932. Međutim, zaključci konvencije bili su preuranjeni, pa se fond za invalidnost i operacije počeo opet naglo smanjivati. Na konvenciji tada nisu shvatili da je Zajednica od 1929. do 1939. izgubila gotovo 30 000 osiguranika iz tog fonda, niti su imali na umu da su ti članovi uglavnom bili mladi ljudi, koji su mnogo više uplaćivali u fond negoli iz njega u obliku odšteta dobivali.

Od 1940. do 1942. godišnje isplate odšteta bile su 20 000 dolara veće od primitaka. Kako bi se zaustavio taj nagli financijski pad i spriječila kriza od prije deset godina, kad je trebalo sniziti odštetu članovima za 50%, Glavni odbor usvojio je u rujnu 1942. odluku o raspisu izvanrednog rasporeza od 5 centi mjesečno, te o pripremi prijedlog pravila za sljedeću konvenciju 1943. kojima bi se na neki način ograničile isplate odšteta. Konvencija je usvojila taj prijedlog, s time da se uplate u fond povise za pet centi mjesečno, što je ukupno iznosilo 25 centi na mjesec, ali je zaključeno da se ograniče i odštete za teže operacije, i to novim članovima, te da se u određenom postotku smanje odštete za invalidnost, pogotovo ako se ne mogu točno utvrditi njezini uzroci. Konvencija iz 1943. usvojila je još jednu vrlo važnu novinu: svaki član imat će pravo osiguranja na dvostruki iznos propisane odštete. To pravo u Zajednici nije nikad postojalo, osim za članove koji su prije ujedinjenja pripadali dvjema organizacijama, pa su na osnovi toga imali pravo osiguranja u obje organizacije. Zahvaljujući takvoj odluci, godine 1947. prvi je put u povijesti Zajednice fond za invalidnost i operacije bio solventan. Dapače, od 27 000 članova iz doba krize taj je broj u lipnju 1949. porastao na 46 242 člana. To bi povećanje broja članova bilo mnogo veće da Zajednica u ratnim godinama nije izgubila gotovo 5 000 članova, koji su bili u vojsci i stoga se nisu osiguravali za slučaj invalidnosti. Gubitak je bio i stoga jer se za vrijeme rata mladi nisu osiguravali za spomenutu odštetu.

Uza sve poteškoće koje su pratile fond za invalidnost i operacije, ipak je Zajednica iz tog fonda od svog osnutka, tijekom 55 godina, isplatila članstvu više od šest milijuna dolara.

Važan oblik osiguranja što ga je Zajednica nudila svojim članovima bila je bolesnička potpora. I to su osiguranje pratile mnoge objektivne i subjektivne poteškoće i bilo je nužno mnogo truda i znanja da se to poslovanje stručno utemelji. Primjerice, bilo je mnogo lakše ustanoviti visinu uplate za osmrtninsko osiguranje jer su u Zajednici već imali iskustva i znali prilično točno ustanoviti kolika je prosječna duljina ljudskog života, pa su sa sigurnošću mogli izračunati koliko je potrebno uplaćivati da bi te uplate bile dostatne za isplatu osmrtnina. Međutim, za bolesničku potporu to nije bilo moguće ni približno ustanoviti jer je bilo teško predvidjeti broj oboljelih, vrstu i trajanje bolesti, a time i visinu uplata za tu vrstu osiguranja. Stoga je trebalo obaviti sustavne procjene.

Na prvoj konvenciji Zajednice u Clevelandu zaključeno je da se za bolesničku potporu plaća jedan dolara na dan tijekom godine dana, a nakon toga po pet dolara tjedno članovima klase A, deset dolara tjedno članovima klase B, a petnaest dolara tjedno članovima klase C. Bila su, naime, ustanovljena tri razreda za potporu, a uplate su bile ovako određene: 75 centi mjesečno za klasu A, jedan dolar i 65 centi za klasu B te dva dolara i 65 centi za klasu C. Međutim, ubrzo nakon konvencije pokazalo se da te uplate neće biti dostatne, pa je iste godine Glavni odbor dao članstvu na glasovanje prijedlog da se uplate povise na jedan dolar za članove klase A, na 2 dolara i 25 centi za klasu B te na 3 dolara i 50 centi za klasu C. Članstvo je to odobrilo i ti su iznosi uplata ostali takvi do konvencije 1932. To su bile samo redovite uplate prema pravilima, ali su zapravo nekoliko puta povisivane izvanrednim rasporezima.

U trogodišnjem razdoblju od 1926. do kraja 1928, za bolesničku potporu i porodiljske naknade isplaćeno je članovima svih triju razreda 2 012 000 dolara. U fondovima svih triju klasa bilo je potkraj 1928. samo 30 000 dolara uštede ili 50 centi po članu.

Delegati druge konvencije bili su svjesni teških prilika, a predsjednik Gazdić ih je usto upozorio da je vrlo malo bratskih organizacija koje tako dugo i tolikom svotom podupiru svoje članstvo u slučaju bolesti kako to čini Hrvatska bratska zajednica. Mnoge bratske organizacije uglavnom plaćaju osmrtinu baštinicima umrlih članova, a njihovi odsjeci samo neko vrijeme podupiru svoje bolesne članove. Gazdić je podsjetio delegate i na to da se od prve konvencije za bolesničku potporu prijavilo 28 445 članova, kojima je bila isplaćeno 1 893 569 dolara i 62 centa. Osim toga, iz fonda bolesničke potpore isplaćeno je za porodiljske naknade 70 875 dolara, što je ukupno iznosilo 1 964 444 dolara i 62 centa.[27]

Jedan dio delegata na drugoj konvenciji mislio je problem riješiti starim prijedlozima o ukidanju centralizacije. Međutim, Gazdić ih je upozorio: "Od kada su raspisani izvanredni rasporezi, jedan dio članstva prigovara i piše protiv centralizacije. Imade ih koji pišu i zagovaraju da se centralizacija ukine i plaćanje bolne potpore vrati odsjecima. Vjerujem da ih imade i među Vama koji tako osjećate ili ste od svojeg odsjeka dobili nalog da se centralizaciji protivite i njezino dokinuće zagovarate. Toga radi,

braćo i sestre, preporučam Vam da to pod nikakovu cijenu ne dozvolite, već da poradite na tome da centralizacija uz neke izmjene i nadalje ostane, ako želimo da nam razni odsjeci u manjim našim naseobinama ne propanu, već da ih se uz ostale sa centralizacijom usčuva."[28]

Gospodarska kriza donijela je Zajednici gotovo nepremostive poteškoće u isplatama osiguranja. Mnogi bolesni članovi, koji su usto bili i bez posla, uzimali su potporu mnogo dulje nego u normalnim prilikama. Drugi, koji ne bi ni ostavljali posao, javljali su se za potporu i također je mnogo dulje dobivali. Redovite uplate Zajednice iz fonda potpore jedva su bile dostatne i u normalnim prilikama, pa je razumljivo da se jednakim iznosima nisu mogli pokriti tako povećani izdaci. Stoga je Glavni odbor već 1930. raspisao izvanredni rasporez od 50 centi mjesečno za članove klase A, jedan dolar za klasu B te 5 dolara mjesečno za klasu C. Ali iznosi potpore sve su više rasli, pa ni taj rasporez, koji je produljen i tijekom 1931, nije mogao pokriti sve zahtjeve za potporom.[29] Glavni odbor predložio je članstvu da se ograniče visine isplata potpore što članstvo Zajednice nije prihvatilo, pa su se rasporezi ponovno morali povećati: na dolar i pol mjesečno za klasu B i na sedam i pol dolara za klasu C.

U izvještaju na drugoj konvenciji pokazalo se da je, unatoč velikim rasporezima, potkraj 1931. u fondu klase A bilo svega 4 000 dolara, klasa B bila je u dugu 62 000 dolara, a klasa C, u kojoj su bila samo 133 člana, također je imala manjak veći od 20 000 dolara. U proteklomu trogodišnjem razdoblju za bolesničku je potporu isplaćena golema svota od 2 600 000 dolara članstvu svih triju klasa. To je bilo 600 000 dolara više negoli između prve i druge konvencije. Treba naglasiti i to da je od 1929. do 1931. Zajednica izgubila 7 000 članova fonda bolesničke potpore.

Treća konvencija 1932. godine našla se pred dilemom kako zadržati članstvo u Zajednici i na koji način riješiti pitanje bolesničke potpore. Predsjednik Gazdić u svojoj je poslanici prilično rezignirano upozorio delegate: "Svaki iskreni član Zajednice mora da o ovome ozbiljno misli, a napose delegati ove konvencije, kojima je dužnost da ovu stvar urede, i to tako da se izbjegne bar u buduće izvanrednim rasporezima, koji članstvo do skrajnosti ozlovoljuju. Nema jednog među nama koji bi htjeo mnogo plaćati, a malo dobivati. No imade nas zato lijep broj koji bi htjeli malo plaćati, a mnogo dobivati. Ako smo iskreni članovi organizacije, tada moramo priznati da to nije moguće. U ovako ozbiljnom času ne smijemo članstvo, a niti sebe varati. Moramo biti iskreni sami sebi i svemu članstvu, pa otvoreno reći što se članstvu za ono što plaća može, a što ne može dati."[30]

Članovi Glavnog odbora predosjećali su neposredno prije konvencije da će delegati teško pitanje bolesničke potpore i ovaj put pokušati riješiti prijedlogom o ukidanju centralizacije. Da bi to preduhitrili, u "Zajedničaru" su poveli kampanju u prilog centralizacije. List je pisao kako je pitanje bolesničke potpore nesumnjivo jedno od najvažnijih o

kojemu će se na konvenciji raspravljati. Materijalne poteškoće članstva u godinama krize iznijele su na površinu sve manjkavosti djelovanja bolesničke potpore, koje svakako treba ukloniti. Dio članstva sve te manjkavosti pripisuje centralizaciji bolesničke potpore misleći da će se njezinim uklanjanjem naći izlaz iz teškoća s kojima se fond bolesničke potpore suočio. Drugi dio članstva i dalje zagovara centralizaciju, koju, doduše, treba usavršiti kako bi se onemogućila zloupraba centralnoga bolesničkog fonda. Prema mišljenju tog dijela članstva, jedan od načina da se to postigne jest uvođenje ljestvice osiguranja od bolesti jednake onoj za uplatu osmrtnina.

"Zajedničar" je zagovarao centralizaciju kao korak naprijed u razvoju osiguravajućeg sustava Zajednice na koji se članstvo nije odlučilo tek tako, već silom prilika, slijedeći iskustva mnogih drugih bratskih organizacija. Istina, centralizacija je donijela neke manjkavosti, piše "Zajedničar", koje u normalnim vremenima ne bi imale takve teške posljedice za članstvo, ali prije odluke o tom načinu isplate bolesničke potpore treba vidjeti kakve će sve posljedice imati odluka o eventualnom ukidanju centralizacije: "Naše je pako uvjerenje da ćemo, tražeći lijeka tim manjkavostima i ispravljajući slabe strane centralizacije, tako da ona u budućnosti ukloni svaku mogućnost zloporaba, koje sobom nose teret za članstvo, bolje odgovoriti težnjama našega članstva i potrebama Zajednice, nego li rušeći nešto što smo jednom izgradili."[31] "Zajedničar" je bio u pravu jer se na trećoj konvenciji vodila dosta žustra rasprava o centralizaciji. Međutim, delegati su shvatili važnost njezina uvođenja, pa je za prijedlog glasovao 201 delegat, a protiv centralizacije 63 delegata.[32]

Jedini konkretan zaključak treće konvencije glede bolesničke potpore, koji je proveden u praksi jest ukidanje klase C, s time da se članstvo i dug te klase priključio klasi B, čiji se dug time povećao za 80 000 dolara.

U mjesecima poslije treće konvencije poslovanje bolesničke potpore bilježilo je sve veći manjak. Zaduženje klase B, kojemu je priključena klasa C, povećalo se sa 80 000 na 144 000 dolara. Glavni odbor bio je prisiljen poduzeti drastične mjere kako bi spriječio potpuna propast tog osiguranja u Zajednici. Odlučio je da se iznosi bolesničke potpore članovima klase A smanje za polovicu, a članovima klase B na samo jednu četvrtinu redovitog iznosa. Osim toga, Glavni odbor tražio je način postavljanja bolesničke potpore na sigurniju osnovu. Preuzeto je iskustvo nekih bratskih organizacija koje su iznos bolesničke potpore određivale ovisno o vrsti bolesti, a pravo člana na potporu vezale za godine plaćanja osiguranja, pri čemu se ljestvica uplata temeljila na godinama starosti člana pri upisu. Zaključeno je da se taj sustav primijeni unatrag, od vremena kada je usvojena centralizacija, tj. od 1924. godine. Članstvo je prihvatilo taj prijedlog jer u doba krize nije bilo drugog izlaza, pa se početkom 1933. počelo poslovati na taj način. Međutim, u ožujku 1933. Glavni odbor ponovno je članstvu dao na glasovanje prijedlog da se potpuno ukine klasa B jer je njezin dug unatoč tome što je potpora snižena

na samo jednu četvrtinu, do kraja 1932 narastao na 159 501 dolar i 23 centa. Članstvo je pristalo da se i ta klasa ukine.

Usprkos činjenici da je Zajednica u 1932. izgubila 8 000 članova sa fonda bolesničke potpore, isplate su dosegnule najveću svotu u povijesti Zajednice: u toj je godini isplaćeno 966 399 dolara. Tijekom godina, od početka 1926. do kraja 1932, članovima je isplaćeno 5 560 000 dolara bolesničke potpore i 973 000 dolara odštete. Prema tome, Zajednica je za sedam godina isplatila svom članstvu više od 6,5 milijuna dolara pomoći.

Poteškoće kroz koje je Hrvatska bratska zajednica prolazila u doba gospodarske krize, izvanredni rasporezi, snižavanje potpore te odluka da članovi mogu napustiti Zajednicu, rezultirali su time da se broj članova fonda bolesničke potpore i odšteta sa 57 528 iz godine 1929. smanjio na samo 26 932 člana 1934. Tijekom pet godina gospodarske krize Hrvatska je bratska zajednica izgubila više od 30 000 članova te ostala na 27 000 članova, što je bilo manje negoli godine 1909.

Novi način isplata bolesničke potpore iz godine 1933. pokazao se uspješnim, pa je sljedeće, 1934. godine sav dug što je ostao nakon ukidanja klase B isplaćen, a u fondu klase A pojavio se višak od 22 000 dolara. Međutim, valja naglasiti da su se isplate bolesničke potpore članstvu, koje su 1932. iznosile gotovo milijun dolara, 1933. smanjile na 367 000 dolara, a 1934. na samo 195 000 dolara. Taj razmjerno velik pad bolesničke potpore, a još više činjenica da se to ograničenje protegnulo osam godina unatrag, zbog čega mnogi članovi koji su dobivali potporu od 1925. do 1933. nisu imali više pravo na nju, pridonijelo je daljnjem gubitku članstva i mnogim komplikacijama kao što su sudski sporovi i pritužbe bolesničkoj potpori Zajednice.

Na to teško razdoblje osvrnuo se glavni predsjednik Ivan Butković u svom izvješću na četvrtoj konvenciji 1935. riječima: "Još za vrijeme treće konvencije nalazila se je rečena zaklada u vrlo lošem stanju. Bila je i ona sama kao kakav bolesnik, da je trebalo izvesti važnu operaciju, jer manji ljekovi nisu ništa pomagali. Svi izvanredni rasporezi, koji su uslijedili još tamo od prve konvencije, nisu bili u stanju da rečenu zakladu postave na sigurnu i poslovnu bazu i dug se je sve više množio. Umjesto da je i u rečenom pitanju treća konvencija učinila pa i drastične mjere ako je bilo potrebno, ona je jednostavno učinila nekoje manje preinake i očekivala da će budući Glavni odbor već naći načina da to važno pitanje riješi. I jest, Glavni odbor našao se je pred jednom neugodnom situacijom, i znao je da će, što bilo da poduzme, nailaziti na negodovanje kod stanovitog dijela članstva. A sa razloga što smo bili obaviješteni da će stupiti u krijepost novi zakon u državi gdje imademo svoju dozvolu, koji zahtijeva da sve bratske organizacije moraju da budu solventne u svojim zakladama, ako žele i nadalje imati dozvolu za poslovanje, nije Glavnome odboru preostalo ništa drugo, već da učini ono što mora da učini. Da se ne dozvoli daljnje gomilanje duga u rečenoj zakladi, zaključeno je da se početkom 6. rujna iste godine skine bolna potpora na polovicu, i da se

dade članstvu na glasovanje novi način plaćanja bolne potpore, koji bi način, ako ga članstvo usvoji, stupio u krijepost početkom godine 1933. Članstvo je uvidjelo prijeku potrebu ove preinake i glasovalo je za prijedloge Glavnoga odbora i s time je bila svaka opasnost bar privremeno uklonjena. U isto vrijeme bilo je zaključeno da se povisi uplate u zakladu odšteta i operacija, da se može predusresti daljnje zaduživanje iste zaklade. Kada nije niti to pomoglo, zaključio je Glavni odbor na svojem zasjedanju mjeseca ožujka godine 1933. da se članstvu dade na glasovanje da se počam od 1. svibnja rečene godine snize sve isplate za odštete i operacije na polovicu. Članstvo je slijedilo savjete i prijedloge Glavnog odbora, iako se je time odreklo svojih prava, koje su drugi članovi već prije imali. Sa svojim vlastitim žrtvama, oni su postavili sigurnije temelje organizaciji, i danas se rečene zaklade nalaze na dobrom stupnju, i četvrta konvencija moći će da donekle isplate za bolnu potporu, odštete i operacije članstvu povisi."[33]

Na izmaku gospodarske krize i početkom gospodarskog oporavka osiguravajuće poslovanje Zajednice počelo se popravljati, pa su delegati na četvrtoj konvenciji, nakon izvješća o tome da se fond bolesničke potpore počeo brzo oporavljati, zaključili da se uplata u fond snizi za 10 centi mjesečno. Ta odluka nije bila svrsishodna, što se ubrzo potvrdilo. Godine 1937. ponovno je uspostavljena klasa B, a za članove klase A ukinuta su neka ograničenja isplata, pa je i to izazvalo negativne posljedice. Umjesto viška od približno 5 000 dolara mjesečno, koji je fond iskazivao u 1935. godine, godinu dana kasnije smanjio se više od 50% i taj je trend nastavljen u 1937. i 1938. godini. Tih je godina višak iznosio samo 8 000 dolara, umjesto predviđenih 60 000. Godine 1939. zabilježen je manjak od 17 000 dolara. Delegati pete konvencije nisu o tome brinuli, čak su i proširili prava na isplatu bolesničke potpore. Odlučili su da se ona počne plaćati nakon trećeg dana bolesti, umjesto nakon sedmoga, a vrijeme dobivanja potpore za mnoge je bolesti produljeno sa 60 na 90 dana. Takvim se poslovanjem ponovno poremetilo stanje u fondu bolesničke potpore. Delegati su zaboravili na gorko iskustvo i gubitak više od polovice članstva, a bolesnička je potpora ponovno zapala u vrlo teške prilike. Čak su i državni nadzornici upozorili Glavni odbor da poslovanje fonda njihove bolesničke potpore nije na sigurnoj osnovi, a neke su države uskratile tim fondovima dozvolu poslovanja jer nisu bili solventni. Kada se konačno 1941. pokazao manjak od 40 000 dolara, Glavni je odbor shvatio da ponovno treba uvesti radikalne odredbe. U rujnu 1942. zaključeno je da se raspiše stalni mjesečni raspored od 10 centi po članu za klasu A i 50 centi mjesečno za članove klase B, koja je bila u mnogo nepovoljnijem položaju.

Na šestoj konvenciji 1943. raspravljalo se o pitanju bolesničke potpore mnogo temeljitije negoli ikada prije na bilo kojoj konvenciji. Glavni predsjednik Butković obratio se delegatima ovim riječima: "A sve da smo i ostali kod uplata od godine 1933, naše poslovanje išlo bi svejedno polagano unatrag. Godine 1936. 1937. i 1938. to jasno pokazuju ana-

liziramo li brojke o našem članstvu, o broju oboljelih i o svotama isplata. Proučavanje tih brojaka pokazuje da smo mi postepeno išli natrag za više nego su snižene uplate odgovorne. Znači bio je još jedan čimbenik koji je uzrokovao nazadak i trebalo ga je ukloniti da bismo naše poslovanje mogli staviti na jedan zdrav temelj. Znači, trebali smo ljestvicu uplata i isplata od godine 1933. poznavati i usavršavati. Taj čimbenik jeste da naše članstvo postaje starije svaku godinu i da mi nismo dobivali dovoljan broj mlađeg članstva, koji bi bio zadržao prosječnu starost našeg članstva na onoj visini na kojoj je ljestvica od godine 1933. moguće zasnovana. Moram naglasiti, na žalost, da mi u našoj Zajednici ni ne znamo na čemu se zasniva naš sistem poslovanja za potporu, koji smo usvojili godine 1932. ne poznamo točno ni jedan od čimbenika koji su ulazili u proračun sastavljanja istog. Nemamo to nigdje zapisano i nije ni čudo da se to nije razumijevalo i da su onakove pogreške, kakove su učinjene na našim konvencijama bile moguće."[34]

Promjene u poslovanju bolesničke potpore usvojene na konvnenciji 1943, ali i one što ih je donio u rujnu 1942. Glavni odbor, dale su pozitivne rezultate. Poslovanje se znatno popravilo. Umjesto stalnih godišnjih manjkova zabilježenih još 1935. godine, koji su bili osobito veliki 1939, u godini 1944. ostvaren je višak od 52 000 dolara. Godine 1947. taj se višak popeo na 366 000 dolara.

Unatoč tim uspjesima, državni službenici koji su pratili poslovanje Zajednice ipak su savjetovali Zajednici da uvede čvršća jamstva za solventnost fondova iz osiguranja. Tako su 1947. prihvaćena nova pravila, prema kojima je snižena potpora svim članovima. Odlučeno je također da se za prvih sedam dana bolesti potpora ne isplaćuje i da član može dobiti najviše 270 dolara potpore u jednoj godini. Puna potpora plaćala se najviše 60 dana u jednoj godini, a članovi koji su navršili 65 godina mogli su samo jedanput dobiti punu potporu za 60 dana, a nakon toga samo polovicu iznosa. Tim je ograničenjima znatno smanjena bolesnička potpora svim članovima, osobito starijima od 66 godina. Drugog rješenja nije bilo jer su državni nadzornici inzistirali na solventnosti tog poslovanja i zahtijevali da se osiguraju potrebne uštede kao jamstvo solventnosti. Uz takva ograničenja isplata bolesničke potpore znatno je smanjena kao i potreba većih rezervi, pa je Hrvatska bratska zajednica prvi puta nakon 55 godina svoga opstanka i teških iskušenja (koja su bila neizbježna jer je poslovanje bolesničke potpore najsloženiji dio djelatnosti dobrotvornih organizacija) ipak dobila definitivno priznanje državnih organa o sigurnosti te grane svog poslovanja.

Zanimljivo je spomenuti neke podatke iz prošlosti. Neposredno prije ujedinjenja i uvođenja centralizacije, dok su odsjeci još plaćali bolesničku potporu za prva tri mjeseca, Uprava Zajednice isplatila je više od pola milijuna dolara bolesničke potpore. Tri godine nakon prihvaćanja centralizacije isplata je iznosila više od dva milijuna dolara. U doba gospodarske krize, tijekom četiri godine, članstvo Zajednice dobilo je više od tri i pol milijuna dolara bolesničke potpore i više od

pola milijuna dolara drugih odšteta. Čak i nakon posljednjih ograničenja, koja su se uvela radi sigurnosti organizacije, članstvu je tijekom proteklih osam godina isplaćeno više od tri i pol milijuna dolara iako je u tom razdoblju broj članova osiguranih na bolesničku potporu i odštete bio mnogo manji negoli u doba ujedinjenja.

Ukupna svota bolesničke potpore koju je Zajednica isplatila nakon uvođenja centralizacije 1925. pa do 1949. iznosila je 10 283 402 dolara i 82 centa. Valja spomenuti i to da je prije centralizacije, tijekom tridesetogodišnjeg postojanja Zajednice, dok su bolesničku potporu vodili odsjeci, isplaćeno 9 milijuna dolara. Dakle, Hrvatska bratska zajednica svom je članstvu do 1949. godine ukupno isplatila 25 milijuna dolara potpore.

Osiguranje za slučaj smrti zbog spomenutih razloga nije stvaralo posebne probleme u radu HBZ-a. Na petnaestoj konvenciji u Detroitu 1924. usvojena je ljestvica American Experience Table of Mortality sa 4% dividenda na osnovni ulog. Od početka 1938. godine ponovno je uvedena nova ljestvica American Experience Table of Mortality, sa 3,5 % dividenda na osnovni ulog. Od početka godine 1947. počela je vrijediti još jedna nova ljestvica uplata na osnovi 3% dividenda.

Zajednica je sve do 1927. godine imala samo doživotno osiguranje za osmrtninu, a od 1927. članovi su se mogli osigurati uplaćivanjem za 20 godina (Twenty Payment Life) i uplaćivanjem do navršene 70. godine (Endowment at age of 70). Od godine 1936. bilo se moguće osigurati na osmrtninu isplativu nakon 20 godina članstva u organizaciji (Twenty Year Endowment). Na konvenciji 1947. usvojen je zaključak da se članovi mogu osiguravati od 5 000 dolara na više, ali do određene životne dobi.

Od osnutka Zajednice do kraja 1948. godine umrla su 24 752 člana, a članstvo je otkazalo 46 175 članova. Isplatu certifikata u gotovini primilo je 5 838 članova. U zakladu osmrtnine uplaćeno je 29 800 212 dolara i 55 centi, a isplaćeno 22 080 662 dolara i 21 cent.

"Zajedničar" - glasilo svih zajedničara

Bratske organizacije, čak i one brojčano male, obično su imale svoje službeno glasilo. Glavna zadaća glasila bilo je promicanje interesa svoje organizacije, čuvanje njezina ugleda i dostojansva cjelokupnog članstva. Tisak bratskih organizacija trebao je razvijati rodoljublje i odanost članstva novoj domovini Americi te razvijati ljubav prema narodu iz kojega je poteklo, čuvajući i njegujući njegovu kulturnu baštinu.

Fraternalistički listovi imali su i praktični cilj - pomno pratiti razvoj svakidašnjih zbivanja, socijalnih, radničkih, političkih i državnih. Njihova važna zadaća bio je i prikaz rada bratskih organizacija, njihovih ciljeva i uspjeha, i to tako da glasila bratskih organizacija postanu osnovna spona između glavnog ureda udruge, odsjeka i članstva. Listovi su trebali pridati odgovarajuću pozornost svakoj većoj kampanji za pridobivanje novog članstva, važnim promjenama u radu organizacije te svim složenim pita-

njima koja su pratila rad bratskih organizacija. Glasila bratskih zajednica trebala su pratiti sve društvene promjene i iznositi stajališta urednika, glavnih odbornika, čelnika odsjeka i članstva.

Djelovanje svakog glasila trebalo je biti odraz aktivnosti dotične organizacije. List je, zapravo, bio zrcalo u kojemu su se odražavali svi mnogostruki procesi i događji u zajednici. U njemu se moralo vidjeti koliko je organizacija uspješna i aktivna te prepoznati duhovna strujanja kojima je ona prožeta. Sve krize i dileme u životu pojedine organizacije očitovale su se i u sadržajima njezina lista. Međutim, list nije smio samo pasivno zrcaliti život i rad zajednice nego biti djelatni sudionik u njezinu svekolikom napretku. U tom smislu list je bio predstraža protiv svega što bi moglo negativno utjecati na život i rad zajednice te je tako ispunjavao odredbe iz pravila organizacije.

List "Zajedničar" je kao fraternalistička novina od samog početka imao važnu ulogu u životu Hrvatske bratske zajednice. Napose se našao pred složenom zadaćom u doba ujedinjavanja hrvatskih bratskih zajednica, kada su američki Hrvati počeli pokazivati sve veće zanimanje za društveni život u pojedinim naseljima, ali i u samoj organizaciji. S obzirom na povećanje broja čitatelja i proširenje sadržaja štiva u listu, pokazala se potreba ispomoći glavnom uredniku Ubojčiću. Prema odluci Glavnog odbora iz 1923. godine, on je za pomoćnika dobio službenika Zajednice Matu Vrkljana. Međutim, nakon petnaeste konvencije 1924. i raspisanog natječaja Glavnog odbora za novog urednika izabran je Milan Petrak i od tada počinje novo, i vrlo složeno razdoblje u povijesti lista.

Prema pravilima Zajednice usvojenima na prvoj konvenciji, određena su tri važna smjera u radu lista: prije svega, promicanje interesa Zajednice kao bratske ustanove i jačanje njezinih redova, promicanje ostalih bratskih zajednica te, napokon, upoznavanje članstva sa svim važnim pojavama, događajima i promjenama u svijetu. Suradnja u "Zajedničaru" bila je podijeljena na poslove uredništva te na suradnju glavnih odbornika s čelnicima odsjeka i cjelokupnog članstva. Na stupcima lista, u gotovo svakom broju, u člancima, bilješkama, dopisima objašnjavane su sve pogodnosti i prednosti što ih Zajednica pruža svome članstvu. Također su objavljivana izvješća o radu odbora Zajednice, raznih poslovnih odjela Zajednice i pojedinih odbornika. U predviđenim rokovima tiskan je adresar odsječnih odbora i izvještaji o radu odsjeka i naselja. Sa stupaca "Zajedničara" upućivani su odsjecima i članovima savjeti o načinu i potrebi skladnoga i učinkovitog rada.

Uvodnike u listu po pravilu je pisao urednik. Ako je bilo potrebno pisao je i druge članke te brinuo o razvijanju široke mreže suradnika i dopisnika lista. U uvodnicima i člancima objavljivani su komentari i ostale vijesti o događajima u Americi i svijetu. U posebnoj rubrici "Iz svijeta rada i kapitala" tiskane su vijesti o položaju i problemima radnika. Dok je u rubrici s naslovom "Iz stare domovine" ili "Iz hrvatskih zemalja" list pisao o događanjima u Hrvatskoj. Ta je rubrika bila neobično važna za list, pa se o njoj raspravljalo na drugoj konvenciji u St. Louisu.

Tada je zaključeno da se "Zajedničaru", s obzirom na veze američkih Hrvata i "Zajedničara" s domovinom, omogući stalna suradnja kako bi čitatelji lista bili objektivno izvještavani o svim bitnim političkim, gospodarskim i kulturnim događajima i pojavama u Hrvatskoj. Prema mišljenju mnogih delegata, takva bi suradnja povećala zanimanje čitatelja za "Zajedničar" i omogućila ispravnije tumačenje brojnih važnih, napose političkih zbivanja u staroj domovini.[35]

Uredništvo lista "Zajedničar" trudilo se da uspostavi što neposredniju suradnju sa svojim čitateljima, i u tome je bilo uspješno. Tijekom tri godine, između prve i druge konvencije, list je objavio 1 682 dopisa svojih čitatelja i jednako toliko dopisa iz redova Podmlatka. Osim toga, list je donosio vijesti o umrlim članovima Zajednice, pozive na sjednice, zabave, društvene vijesti i druge poruke.

Suradnja članstva s listom bila je sve opsežnija. Tako je u "Zajedničaru" bio objavljen broj i specifikacija ukupne suradnje s članstvom u razdoblju između dviju konvencije, one 1929. i one 1932. godine: "Dopisa članova i odsjeka o općim pitanjima i prilikama u kolonijama i društvima - 1 000. Dopisa o kretanju rada u gnijezdima Podmlatka - 306. Izvještaja o preminuloj braći i sestrama, članovima Zajednice, svega - 875. Društvenih objava o zabavama, proslavama, piknicima i sličnim priredbama - 1 127. Društvenih objava o društvenim sjednicama i sastancima - 3 876. Općenitih objava o društvenim aktivnostima po naseljima - 876. Što čini svega 8 090."[36]

Odnosi lista "Zajedničar" s čitateljima bili su tako dobri i razgranati da je urednik Petrak na drugoj konvenciji ustvrdio kako listu stiže više dopisa i vijesti iz hrvatskih naseobina u Americi negoli svim ostalim hrvatskim listovima zajedno.[37]

Drugi naraštaj američkih Hrvata, djelujući u Podmlatku i "engleskiposlujućim odsjecima", s vremenom je postajao sve prisutniji i aktivniji u redovima Hrvatske bratske zajednice. Njihov jezik komunikacije bio je engleski. Stoga se "Zajedničar" našao pred pitanjem proširenja opsega lista i uvođenja novih stranica na engleskom jeziku. Druga se konvencija pozabavila i tim pitanjem te zaključila da se uvedu dvije stranice na engleskome i zaposli urednik za taj dio "Zajedničara". Tu je dužnost preuzeo Michael J. Horvat. Konvencija je također prihvatila prijedlog urednika Petraka da i on bude član delegacije Zajednice koja sudjeluje na godišnjim zasjedanjima National Fraternal Congress of America. Svoju nazočnost urednik je iskoristio za promicanje mnogih članaka o hrvatskom narodu, o američkim Hrvatima i o Hrvatskoj bratskoj zajednici. Svi ti radovi tiskani su u godišnjacima National Fratrnal Congressa, a mnogi i u časopisu "Fraternal Monitor".

Financiranje "Zajedničara" bilo je pitanje za raspravu na mnogim konvencijama. Za tri godine, između prve i druge konvencije, za list je potrošeno 121 000 dolara. Teško je bilo tako velik iznos namaknuti iz fonda upravnih troškova, u koji je članstvo mjesečno uplaćivalo samo 5

centi za sve upravne poslove, među njima i za uređivanje i izdavanje lista, "Zajedničar", koji je u to vrijeme izlazio u 60 000 primjeraka. Stoga je druga konvencija donijela odluku prema kojoj je članstvo trebalo plaćati 8 centi isključivo za troškove uređivanja i izdavanja "Zajedničara".[38] Kasnije je ta odluka opet izmijenjena, pa je članstvo za upravne troškove uplaćivalo 10 centi, a u tom je iznosu bio dio novca za izdavanje "Zajedničara".

Hrvatska bratska zajednica nije bila organizacija nijedne političke stranke, vjerske ustanove niti isključivo jedne nacionalne skupine. Prema točki 4. njezinih pravila, ona je bila potporna i bratska organizacija i u njoj nije bilo mjesta nikakvoj stranačkoj politici ni vjerskim raspravama. Dosljedno tome, ni njezino glasilo na svojim stupcima nije dopuštalo ništa što bi moglo vrijeđati osjećaje njezinih članova ili sužavati slobodu njihova svjetonazora izvan njihove pripadnosti Zajednici. U pravilima lista također su bili određeni pravci koje je trebalo slijediti i koji su u svojoj osnovi bili istovjetni programu Zajednice kao bratske organizacije. Zato list nije smio slijediti ono što su neke skupine članova ili pojedinci u Zajednici smatrali jedino ispravnim. "Zajedničar" je, prema svome programu, zastupao demokratska kretanja u američkom društvu i zagovarao solidarnost među američkim Slavenima, zastupao interese radnika i borio se protiv svakoga uskogrudnoga, nacionalnog šovinizma. Pritom se ne smije zaboraviti da je "Zajedničar" ponajprije bio glasilo američkih i kanadskih Hrvata koji su u velikom postotku bili američki ili kanadski građani te su morali čuvati ugled i čast svoje organizacije pred javnošću Amerike i Kanade. Članovi Zajednice to su mogli postići samo ako njihovo ponašanje nije bilo u suprotnosti s općim ponašanjem američkih i kanadskih građana, pogotovo zato što im nitko nije zabranjivao da i dalje čuvaju i štuju svoju narodnu tradiciju i ime naroda iz kojega su potekli. "Zajedničar" je bio radnička novina i nije mogao biti ravnodušan prema bilo kojem pitanju što je zasijecalo u život i prava radnika. Međutim, članovi Zajednice kao radnici nisu smjeli dopustiti da budu manipulirani od bilo kojih radikalnih skupina ili sekti koje su Zajednicu mogle odvesti na stranputicu.

Iako su koncepcija i program "Zajedničara" bili jasno određeni pravilima Zajednice, političke rasprave u listu i oko njega bile su stalne. Prvi je put pokrenuta oštra prepirka o listu na drugoj konvenciji u St. Louisu. Rasprava je prividno imala formalni karakter i krenula je u dva smjera. Jedan dio delegata predlagao je da list izlazi jedanput mjesečno i da donosi samo obavijesti o radu organizacije i odsjeka. Obrazlagali su to potrebom štednje, jer, tobože, mnogi stariji članovi nisu imali novca za kupnju lista. Tako uštođeni novac mogao bi se uplaćivati u Narodni fond Zajednice i njime pomagati ostarjelim članovima. Usto su predlagali uvođenje engleskih stranica, a bilo je i oštrih prigovora da je "Zajedničar" postao vlasništvo urednika, koji samovoljno i prema osobnom odabiru uvrštava dopise u list.

Više se delegata zauzimalo za to da "Zajedničar" i dalje izlazi kao tjednik na osam stranica i da dobije još dvije stranice na engleskom jeziku. Bilo je i prijedloga da list izlazi dva puta tjedno, također s dvije dodatne engleske stranice. Sve se više delegata zalagalo za englesko štivo u listu. Potkijrepili su to tvrdnjama kako članovi Podmlatka, napose oni iz "englesko-poslujućih odsjeka" posredstvom engleskog štiva postaju sve aktivniji članovi Zajednice. Ukidanjem "Zajedničara" kao tjednika izgubio bi se utjecaj na taj dio članstva. Nekoliko odsjeka Zajednice uputilo je konvenciji posebne rezolucije zalažući se za uvrštavanje oglasa u list. Tvrdili su, naime, da je "Zajedničar", uz nakladu od 60 000 primjeraka, prisutan u gotovo svim krajevima SAD i Kanade, pa će zanimanje za oglašavanje biti veliko.

Na kraju duge rasprave o listu riječ je zatražio urednik Petrak, uz molbu da mu dopuste govoriti dulje od propisanih pet minuta. Petrak je odmah naglasio kako je pitanje "Zajedničara" vrlo osjetljivo, pa se ne čudi mnogim suprotstavljenim mišljenjima. Međutim, naivna je tvrdnja da na "Zajedničaru" treba štedjeti radi starih članova. Oni su osnovali "Zajedničar", pretvorili ga od mjesečnika u tjednik i proširili ga sa četiri na deset stranica. Stari su zajedničari uočili važnost glasila, pa bi i oni, kad bi ih se pitalo, bili za veći, kvalitetniji "Zajedničar". Oni koji su zagovarali štednju na "Zajedničaru" nisu je provodili nigdje gdje bi imala tako loše posljedice za Zajednicu, a provode je upravo na listu, čija je uloga u koordiniranju rada u Zajednici neprocjenjivo važna. Nije točna tvrdnja, naglasio je M.Petrak, kako mnoge druge organizacije nemaju svojih glasila. Dapače, i one najmanje uzdržavaju svoje listove. Vrlo je čudno, istaknuo je on, da su isti delegati koji zagovaraju ukidanje "Zajedničara" kao tjednika nedavno svoje stranačko glasilo "Radnik", koji je izlazio kao tjednik, pretvorili u dnevnik. Petrak je završio svoje izlaganje riječima: "Zajedničar je izlazio 25 godina, stalno jači i veći, kao čuvar interesa Zajednice, pak ga pustimo, neka nam takav i nadalje ostane." Na kraju je provedeno glasovanje, pa su delegati dali 171 glas za "Zajedničar" kao tjednik, a 71 za list kao mjesečnik.[39] Konačni zaključak druge konvencije bio je da list izlazi kao tjednik, proširen dvijema stranicama na engleskom jeziku te da ubuduće donosi i oglase.

Na sljedećoj, trećoj konvenciji također se vodila oštra rasprava među delegatima o "Zajedničaru". Uzalud je predsjednik Butković vrlo pozitivno ocijenio pisanje lista i istaknuo kako je bila svrsishodna odluka posljednje konvencije o uvođenju engleskih stranica u list: "Vi ste se i sami osvjedočili da je dobar dio članstva u oba dijela surađivao, tako da smo više puta vidili gdje jedni te isti pišu u hrvatskom i engleskom jeziku. Ovakova suradnja starog i mlađeg članstva, iako u ovoj nezapamćenoj krizi nije posvema postigla željeni cilj, ipak je izgradila mnogo toga što se bez suradnje ne bi dalo postići. Pored toga, postavljeni su temelji na kojima će se, kada nas ove slabe radne prilike ostave, moći graditi ono što je članstvu i budućnoti organizacije od potrebe i velike koristi."[40]

Nakon oštrih rasprava provedeni su izbori za novog urednika među dva kandidata - bivšeg urednika J. Ubojčića i Milana Petraka. Za Petraka je glasovao 121 delegat, a za Ubojčića 84. Urednik engleskog dijela "Zajedničara" Horvat izabran je jednoglasno. Konvencija je donijela i posebnu rezoluciju o "Zajedničaru", u kojoj je istaknula važnu ulogu lista u životu Zajednice i činjenicu da je članstvo od prvih dana, bez obzira na troškove, iz konvencije u konvenciju zagovaralo povećanje opsega, naklade i sadržaja lista. Zato nema nikakve potrebe da u vrijeme kada nijedna bratska organizacija, bez obzira na teške gospodarske prilike, nije pokušala ukinuti, čak ni smanjiti opseg, svoga glasila to učini Hrvatska bratska zajednica, pogotovo zato što takvu odluku zagovaraju delegati iz poznatih političkih razloga.[41]

Neprestane rasprave o političkom profilu i obojenosti pisanja "Zajedničara" nisu prestale sve do početka drugoga svjetskog rata. Tragična zbivanja u svijetu, napose u Hrvatskoj, vjernost novoj domovini i pripomoć u ratnim naporima Amerike privremeno su stišali razmimoilaženja oko lista "Zajedničar". Osvrćući se na početak ratnih zbivanja, urednik Petrak je u svom izvještaju šestoj konvenciji naglasio: "Ovo naše razdoblje od posljednje konvencije stavilo nas je i pred neobične i velike događaje, u kakovima se kušaju ne samo pojedinci, nego i čitavi narodi, pa tako i sve ono što pojedini narod u svojoj sredini broji. Ti veliki događaji redaju se sve tamo od tri godine natrag, kada je kroz Europu počeo plamsati plamen rata, koji je u sebi nosio sve klice jednog općeg požara, koji neće poštedjeti ni našu novu Domovinu, Ameriku (kao ni susjednu Kanadu). (...) Kao urednik službenoga glasila nastojao sam stalno, pak i prije nego je ova naša Domovina povučena u rat, svoj rad staviti u suglasje sa radom same organizacije, kako bi se kroz proglase Glavnog odbora, kao i kroz pisanje uredništva glasila, i američki Hrvati pravovremeno našli na svome mjestu i na svojim dužnostima, koje Amerika pravom i njima dodjeljuje i koje su oni obavezni da vrše kao savjesni građani i kao lojalni doseljenici. To mjesto je - uz Ameriku i njezine Saveznike, a dužnost pako su - rad i žrtve za što bržu i punu pobjedu Amerike i njezinih Saveznika."[42]

Na šestoj konvenciji Petrak više nije izabran za urednika. Hrvatski su ljevičari bili nezadovoljni njegovim radom u Zajednici, napose pisanjem lista. Predložili su svoga kandidata Filipa Vukelića, koji je vrlo tijesno, sa samo dva glasa više, pobijedio Petraka. Nakon Vukelićeva dolaska uloga "Zajedničara" nije oslabila niti se bitno izmijenila, samo je list primjerenije pratio i zastupao politička kretanja među američkim Hrvatima, koji su se sve više angažirali u antifašističkom pokretu američkih Slavena i pružali podršku partizanskom pokretu u Jugoslaviji.

Za uspješno djelovanje lista "Zajedničar", poglavito za njegovu tehničku i grafičku opremu, važno je bilo otvaranje vlastite tiskare. O tome je Petrak prvi put govorio na konvenciji 1932, upozoravajući delegate na potrebu osnivanja vlastite tiskare koju, s obzirom na gospodarsku krizu, u to vrijeme nije bilo moguće imati. Međutim, konvencija 1935.

Filip Vukelić, urednik "Zajedničara"

donijela je odluku o uspostavi tiskare, koja je počela djelovati tek 1938. godine. Prema zaključku konvencije iz 1939. godine, tiskaru su vodila dva urednika, uz suradnju glavnog predsjednika Zajednice. Tiskara je imala vrlo važnu ulogu jer su se osim "Zajedničara" u njoj tiskala i druga izdanja Zajednice te sav ostali potrebni tiskovni materijal.

Hrvatska bratska zajednica i članstvo u Kanadi

Do prvoga svjetskog rata u Kanadu je doselilo relativno malo Hrvata, samo oko 3 000. Dolazili su uglavnom iz Sjedinjenim Američkih Država, gdje su dotad proveli nekoliko godina. Hrvatski su se doseljenici nadali da će u Kanadi, pretežito u British Columbiji, u rudnicima ugljena ili pak u ribarskoj industriji, više zaraditi. Veći broj Hrvata doselio je u Kanadu tek poslije 1924. kada su SAD ograničile useljavanje. Naime, Hrvati su zbog toga doseljavali izravno u Kanadu, koja je u to vrijeme gospodarski napredovala. Do 1930. onamo je doselilo oko 11 000 Hrvata.[43]

Hrvati koji su doseljavali iz SAD u Kanadu donosili su stečena iskustva o društvenom okupljanju. Hrvatske političke i radničke organizacije u Kanadi potjecale su od istovjetnih udruga u SAD. Isto je bilo s osnivanjem bratskih organizacija koje su od početka djelovale kao odsjeci Narodne hrvatske zajednice, kasnije Hrvatske bratske zajednice. Prvi odsjek osnovali su hrvatski rudari u British Columbiji, u mjestu Ladysmithu blizu Nanaima, 1903. godine. Nosio je broj 268, a dali su mu ime "Sv. Nikola". Godine 1907. osnovali su u mjestancu Trail Odsjek 281 - "Sv. Ćiril i Metod". U mjestu Grand Forks utemeljen je još jedan odsjek, nazivom "Anđeo čuvar", a godine 1909. u mjestu Thorold utemeljen je odsjek "Sv. Petar i Pavao". Godine 1923. u gradiću Schumacher počeo je djelovati odsjek "Radnička grana". I u hrvatskoj naseobini u Wellandu od 1924. djeluje odsjek "Hrvatski sinovi", a u Hamiltonu odsjek "Matija Gubec". Godine 1930. u Kanadi je djelovalo 27 odsjeka Hrvatske bratske zajednice s oko 2 000 članova.[44]

Hrvatska bratska zajednica stalno je brinula o svom članstvu u Kanadi. Na prvoj konvenciji delegati su zadužili Glavni odbor da što prije dobije dozvolu kanadskih vlasti za zakonito osnivanje i poslovanje

odsjeka HBZ-a. Na konvenciji je usvojena relativno visoka ljestvica Manchester Unity Experiencea i u pravila je uvrštena posebna točka o poslovanju u Kanadi, jer je to bio uvjet za dobivanje dozvole. Prva je konvencija u posebnoj rezoluciji o organizacijskom jačanju HBZ-a u Kanadi također istaknula podatak o razmjerno malom broju odsjeka i činjenicu da je u Kanadu počelo stizati sve više hrvatskih doseljenika, uglavnom mladih i zdravih ljudi. Stoga se u rezoluciji predlaže da svake godine jedan član Glavnog odbora obiđe hrvatske naseobine i odsjeke u Kanadi te poradi na proširenju i jačanju postojećih i osnivanju novih odsjeka.[45]

Iako je Glavni odbor proveo zaključke konvencije, ipak je u 1931. godini nastao nesporazum između članstva u Kanadi i uprave Zajednice u Pittsburghu. Neki su kanadski članovi započeli pravu kampanju za odcjepljenje od Hrvatske bratske zajednice i zagovarali priključenje samostalnom društvu Hrvatskoj slozi sa sjedištem u Winnipegu, u državi Manitobi. U tom je mjestu izlazio list "Kanadski glasnik", u kojemu se promicala ideja o odcjepljenju članstva Kanade. Oni su, navodno, previše novca uplaćivali u zajedničku blagajnu, a nisu imali dozvolu za poslovanje, zbog čega su kanadske vlasti mogle zabraniti rad Zajednice. Neposredni razlog pokušaju odcjepljenja bili su rasporezi koje je Glavna uprava raspisivala radi pokrića manjkova u fondovima bolesničke potpore.

Hrvatsko radničko potporno društvo "Matija Gubec", odsjek 644. iz Hamiltona, uputio je pismo i rezoluciju članstvu Zajednice u Kanadi, u kojemu je prigovorio kako Glavni i Izvršni odbor HBZ-a ne brinu dovoljno o očuvanju kanadskog članstva unutar Zajednice. Zato se u rezoluciji od Glavne uprave zahtijeva da što prije sredi poslovanje Zajednice u Kanadi tako da u toj državi osnuje poseban ured koji bi poslovao prema kanadskim zakonima i s kanadskiom novcem. Ako Glavna uprava tako ne postupi, kanadsko će članstvo, stajalo je u rezoluciji, zatražiti pomoć i zaštitu kanadskih vlasti.[46]

Taj je nesporazum bio samo kratkotrajna epizoda jer je već na trećoj konvenciji 1932. glavni predsjednik izvijestio delegate kako je zbog pada vrijednosti kanadskog dolara, a prema želji i zahtjevu kanadskog članstva, uz suglasnost Insurance Commissionera, zaključeno da se poslovanje u Kanadi vodi u kanadskoj valuti. I ta je odluka počela vrijediti od 1. veljače 1932. godine. To je Glavnom odboru donijelo mnogo dodatnih poslova, ali je on to bez prigovora prihvatio da bi udovoljio željama kanadskih članova. Trebalo je to i razumjeti zbog teških gospodarskih prilika, kada je vrijednost kanadskog dolara bila 20 do 30% niža od vrijednosti američkoga. Predsjednik je upoznao delegate i s tim da dozvola još nije dobivena, ali Insurance Commissioner nije zbog toga Zajednici pravio nikakve poteškoće.[47]

Bilo je mnogo razloga za stalnu suradnju Glavne uprave sa svojim kanadskim članstvom, to više što je društveni položaj hrvatskih doseljenika u toj zemlji bio nesiguran. Stoga su delegati četvrte konvencije

donijeli odluku da glavni predsjednik i pravni savjetnik Zajednice otputuju u Kanadu i posjete sve hrvatske naseobine i odsjeke Zajednice, da se sastanu s kanadskim vlastima i zatraže od njih zaštitu hrvatskih radnika na njihovim radnim mjestima.[48]

Godine 1938, na sjednici od 20. rujna, Glavni je odbor donio odluku o provođenju posebne kampanje za pridobivanje novog članstva u Kanadi. Istodobno je odao puno priznanje kanadskim članovima za požrtvovni rad. Pozvao je "sveukupno članstvo Kanade da još tokom ove godine preko svojih odsječnih sjednica raspravi i usvoji odgovarajuće planove za učešće u jubilarnoj kampanji za novo članstvo odsjeka i gnijezda podmlatka Zajednice, tako da konac te jubilarne kampanje, koja će se održati počam od mjeseca veljače do konca mjeseca srpnja 1939. u proslavu 45 obljetnice rada Zajednice i povodom pete konvencije Zajednice u Pittsburghu, njezini predstavnici na toj konvenciji uzmognu donesti poruku, da je u Kanadi ostvarena lozinka Zajednice, naime da su svi Hrvati u Kanadi ujedno i članovi Hrvatske bratske zajednice".[49]

Čini se da je kanadska kampanja dala dobre rezultate jer je na petoj konvenciji 1939. predsjednik izvijestio delegate kako mogu biti zadovoljni znatnim napretkom Zajednice među Hrvatima u Kanadi. Na konvenciji prije te kanadsko su članstvo zastupala četiri delegata, a toj, petoj konvenciji prisustvovalo je 13 delegata iz Kanade. Predsjednik je upozorio kako je došlo vrijeme i da jedan kanadski delegata bude izabran u Glavnu upravu. To je i učinjeno, pa je delegat Canjar postao članom Glavne porote.

Broj članova HBZ-a u Kanadi stalno se povećavao, pa je šestoj konvenciji prisustvovalo 18 kanadskih delegata. Tada je odlučeno da kanadsko članstvo u Glavnom odboru ubuduće zastupa jedan njihov predstavnik.

Tijekom drugoga svjetskog rata znatno se povećao broj članova u Kanadi, pa je list "Novosti" iz Toronta procijenio da je od 12 000 kanadskih Hrvata gotovo 5 000 učlanjeno u Zajednicu.[50]

Neposredno nakon drugoga svjetskog rata među kanadskim se Hrvatima pojavio jak pokret za povratak u Jugoslaviju. O toj se pojavi raspravljalo na sedmoj konvenciji 1947. Zaključeno je kako im nitko zbog toga ne može zamjeriti, ali će odlazak nekoliko tisuća Hrvata iz Kanade svakako brojčano oslabiti Zajednicu. Na konvenciji je dogovoreno da se utječe na povratnike da i dalje ostanu članovi Zajednice te da budu osigurani na osmrtninu, jer inače, prema pravilima Zajednice, gube pravo na bolesničku potporu i odštetu za invalidnost. Međutim, zabrinutost delegata zbog vraćanja Hrvata u domovinu nije bila sasvim opravdana jer se nije vratio predviđeni broj njih, a jedan se dio povratnika u Jugoslaviju ponovno vratio u Kanadu. Tako je Hrvatska bratska zajednica i dalje uspješno djelovala u Kanadi.

Hrvatska bratska zajednica - radnička organizacija Hrvata u SAD i Kanadi

Gospodarska kriza u SAD koja je ugrožavala egzistenciju širokih slojeva stanovništva, još se u razdoblju od 1929. do 1932. toliko produbila da je uz gospodarsko rasulo državi prijetio i politički slom. Izbori za predsjednika države trebali su donijeti neko rješenje. Republikanska stranka kandidirala je Herberta Hoovera i nije pokazivala odgovarajuće razumijevanje za prilike u kojima se nalazila Amerika. Za njih je opasnost bila "negdje daleko". Demokrati su gledali stvarnost mnogo realnije. Njihov je kandidat bio Franklin Delano Roosevelt, guverner države New York. Roosevelt je dobro uočio posljedice krize u zemlji i otvoreno govorio kako nije isključena pobuna, tj. revolucija. Njegov je pristup problemima bio mnogo prihvatljiviji stanovništvu zahvaćenom panikom zbog novih teškoća, pa je na izborima dobio sedam milijuna glasova više od Hoovera. Naši doseljenici koji su bili u iznimno teškoj situaciji jer se kriza najjače osjetila među doseljenicima, većinom su glasovali za Roosevelta.

Izbor Roosevelta za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država otvorio je nove putove u vanjskoj politici države. Roosevelt se odmah nakon izbora izjasnio za politiku mira i suradnje sa svim narodima, protiv rata. Pozornost je usredotočio na rješavanje domaćih problema. Američki je novčani sustav doživio potpuni slom. Poduzeća koja su još ponešto radila nisu imala čime isplaćivati radnike. Većina saveznih država zatvorila je banke, uz obrazloženje da su bez novca. Roosevelt je od Kongresa zatražio da prihvati zakon kojim će sve banke u SAD biti pod državnom kontrolom. Kongres je na njegov zahtjev usvojio i nekoliko zakona o većim javnim radovima u državi, da bi se mogao uposliti barem dio od nekoliko milijuna nezaposlenih radnika.[51] Jedan od zakona bio je *Zakon o industrijskoj obnovi zemlje*, koji je imao povijesno značenje za američke radnike. Tim su zakonom američki radnici prvi put dobili pravo organiziranja u sindikatima koje sami odaberu, bez straha da će zbog sindikalne aktivnosti biti otpušteni s posla. Cijelom se Amerikom u to vrijeme širio pokret za osnivanje novih, naprednijih industrijskih sindikata - *Kongres industrijskih organizacija* (CIO), kojemu su velik doprinos dali hrvatski iseljenici. Oni su činili i brojčano velik dio njegova članstva. Hrvatska bratska zajednica sa svojim odsjecim širom SAD, mnoge druge iseljeničke organizacije i društva, iseljenički domovi i klubovi aktivno su surađivali s nacionalnim sindikalnim odborom CIO-a, koji je vodio organizacijsku kampanju. Pojedini su članovi Hrvatske bratske zajednice u sindikat upisali više od tisuću radnika.

Angažiranje Hrvata u unijskom pokretu SAD potkraj 20-ih i u 30-im godinama bilo je zaista veliko. Treba spomenuti zanimljivu pojavu Milke Sabljić. U državi Colorado izbio je 1927. štrajk u ugljenokopima. Neki su rudari bili članovi *Industrial Workers of the Worlda* (IWW), a neki *United Mine Workersa*, ali su zajednički istupili protiv teških radnih uvjeta

u rudnicima. U Walsenburgu, u blizini starih ludlowskih rudnika, policijski je teror bio osobito oštar. Devet je rudara ubijeno u rudniku Columbina. U Trinidadu je živjela kćerka hrvatskog rudara Milka Sabljić, koja je radila u praonici rublja. Nezadovoljna činjenicom da je neke štrajkaše trebalo nagovarati na štrajkašku stražu, dobrovoljno je počela čuvati rudnike. Otada se gotovo redovito pojavljivala na rudarskim skupštinama i stražama. Prema iskazima doseljenika, imala je crvenozlatnu kosu i bila vatrena govornica, pa su je nazvali Flaming Milka - Vatrena Milka. Jednom su je napali državni policajci i vukli zavezanu za konje. Uhićena je i zatvorena, ali se nastavila boriti. O njoj se pročulo širom SAD te je pozvana na istok zemlje radi sakupljanja novca za štrajkaše. Milka je govorila na mnogim skupštinama i u to vrijeme postala jedna od najpopularnijih žena u SAD.[52]

U rujnu 1928. u Pittsburghu je u Jugoslavenskome radničkom domu osnovana nacionalna unija rudara. Pri njezinu osnivanju odlučujuću su ulogu imali Toni Minerich, Frank Borich, Vinko Kamenovich i Mike Stanovich. Svi su oni sudjelovali u mnogim sukobima rudara s kompanijama, uključivši i štrajkove u Harlan Countyju, u državi Kentucky, gdje su se rudari uporno borili za ostvarenje svojih prava. Borich je izabran za tajnika nove unije.

Hrvatska bratska zajednica svesrdno se angažirala u pomaganju unionističkog pokreta u 30-im godinama, napose učlanjivanjem radnika u industrijske i unionističke udruge. U Zajednici su znali da će dobro organizirani radnici u sklopu svojih unija moći bolje štititi svoje interese, osigurati sebi bolje plaće, poboljšati radne uvjete i postići potpuniju zaštitu na poslu. Na taj bi način radnici, članovi Zajednice, mogli redovito uplaćivati svoje pristojbe, manje biti na bolovanju, a smanjio bi se i broj ozljeda na poslu, te bi isplate iz fondova Zajednice bile manje. Zato su delegati na drugoj konvenciji u St. Louisu 1929. usvojili rezoluciju u kojoj osuđuju američke poslodavce zbog sve većeg pritiska na nekvalificirane radnike "štednjom" i sustavom "speed-up", što je uzrokovalo veliku nezaposlenost, smanjenje plaća i pogoršanje radnih uvjeta. Cilj uvođenja "kompanijskih unija", stoji u rezoluciji, bio je zavođenje radnika; obrtnički unionizam bio je nesuvremen i neprihvatljiv golemoj većini radnika, među kojima je bio velik broj članova Hrvatske bratske zajednice. Osim toga, američki se unionistički pokret počeo razvijati u suvremeni industrijski unionizam, bez obzira na struku, narodnost i rasu, pa je tako obuhvatio i nekvalificirane radnike, što znači i mnoge članove Hrvatske bratske zajednice koji su radili u tvornicama i rudnicima. "Sve njih industrijski unionizam vodi prema humanijem načinu života pa zbog toga konvencija Hrvatske bratske zajednice pozdravlja novi duh industrijalnog unionizma i izražava mu svoje simpatije, pružajući mu svoju moralnu potporu u njegovom uzvišenom radu, vjerujući da će nove unije poboljšati radne uvjete i život i mnogim članovima Hrvatske bratske zajednice i na taj način olakšati njihove terete i obveze prema Hrvatskoj bratskoj zajednici. "[53]

Hrvatska bratska zajednica je u jeku gospodarske krize, kada se njezino članstvo smanjilo sa 61 208 na 52 547 članova, održala svoju treću konvenciju 1932. u Garyju, Indiana. Tada je usvojena rezolucija kojom se osuđivala nezaposlenost radnika, smanjenje radničkih plaća i produženje radnog vremena. U rezoluciji je istaknuto kako se tim postupcima ugrožavaju već postignuta prava radnika. Stoga radnici preko sindikata i političkih stranaka trebaju očuvati već postignute stečevine i prisiliti poslodavce na održavanje boljih radnih uvjeta i plaća, odnosno državu da se pobrine za socijalnu zaštitu nezaposlenih radnika. U rezoluciji se pozivaju iseljeni Hrvati i svi ostali Slaveni da podrže programe radničkih unija i stranaka koje se bore za radnička prava.[54]

Rezolucija treće konvencije bila je vrlo radikalna, pozdravljala je i podupirala "svaki radnički pokret i svaku radničku organizaciju, industrijsku i političku" te zahtijevala od radnika da iskoriste svaku priliku za osiguranje svojih prava. U toj je rezoluciji Zajednica prvi put potaknula pitanje socijalne zaštite nezaposlenih radnika. Takav radikalizam u rezoluciji može se objasniti velikim utjecajem delegata Naprednoga radničkog bloka na rad konvencije. Od 1930. pripadnici Naprednoga radničkog bloka promijenili su naziv svoje organizacije u Lijevo krilo. Ono je djelovalo unutar Hrvatske bratske zajednice, a njegovi su članovi sustavno napadali rad Glavne uprave. Tako su u listu "Radnik" od 13. travnja 1933. objavili proglas upućen odsjecima i članstvu Zajednice, na početku kojega već stoji: "Hrvatska bratska zajednica nalazi se u neposrednoj opasnosti. Glavni odbor pokazao se nesposoban da suzbija uništavajuće učinke ekonomske krize, koja podgriza životne korijenje Zajednice. Članstvo mora poduzeti neposredne korake da spasi svoju organizaciju." U proglasu se navodi kako je solventnost Zajednice ugrožena jer je vrijednost *bondova* pala za 770 000 dolara. Mnogi su *bondovi* proglašeni bezvrijednima, a dugovi za neplaćene kamate iznosili su više od 88 000 dolara. U propalim su se bankama nalazila 132 000 dolara. U svim fondovima Zajednice povećavao se manjak jer su primici Zajednice stalno padali, a izdaci rasli. U proglasu se tvrdi kako je posebno kritično stanje u fondu bolesničke potpore koji je na rubu bankrota, a isto je i s fondom odšteta. Broj članova se smanjuje, napose mladih, pa prijeti opasnost da će Zajednicu napustiti oni najpotrebniji, a u njoj će ostati šačica bogatijih pojedinaca-"trgovaca, špekulanata, popova i drugih".

U proglasu se navodi da Glavni odbor Zajednice nema nikakav program za sređivanje stanja u organizaciji i da nije donio ni jedan zaključak kojim bi se riješile teške prilike u Zajednici. Zato autori proglasa, tj. Glavni odbor Lijevog krila predlaže održavanje nacionalne konferencije predstavnika svih odsjeka i grupa Zajednice, na kojoj bi se raspravljalo o sljedećim pitanjima:

"- Kako suzbiti gomilajuće manjke u svim fondovima;

- Kako srediti poslovanje bolesničke potpore u suglasnosti sadašnjih prilika i prema mogućnosti plaćanja članstva;

- Kako održati solventnost u Zajednici; ulagati novac i likvidirati dug odsjeka;
- Kako srediti nutarnje poslovanje Zajednice da se smanje troškovi;
- Kako očuvati članstvo u Zajednici i, konačno,
- Kako da Zajednica najuspješnije podupre borbu za federalnu državnu zaštitu za besposlene i iznemogle."[55]

List "Zajedničar" vrlo je oštro reagirao na tvrdnje i navode "ljevokrilaša" ističući kako nitko i ne pokušava tvrditi da Zajednica nije osjetila posljedice teške gospodarske krize u Americi. Međutim, treba znati da su financijski i iskustveno jače zajednice izrazito teško, čak i teže prolazile kroz krizu, doživljavajući poslovnu stagnaciju i financijske lomove. Nitko nije osporavao ni činjenicu da Zajednica nije gubila na vrijednosti *bondova* ni na kamatama od njih, kao ni to da nije gubila uloge u propalim bankama. Ti su gubici posljednjih godina pogađali sve ustanove koje su radile s većim ili manjim svotama novca, a jednako su pogađali one s najskromnijim ulozima i one koji su poslovali s milijunima dolara. Istina, u nekim su fondovima Zajednice zabilježeni manjci koji su pogodili cjelokupno članstvo. Međutim, netočno je da svi fondovi imaju goleme manjkove. Stradali su fondovi koji su silom prilika imali velike isplate. Zato nije korektno tvrditi da je pala vrijednost mnogih *bondova*, a pritom ne navesti njihova imena i vrijednosti tih *bondova*. Nije točno ni to da Glavni odbor nije ništa poduzeo i niti donio nijedan zaključak o saniranju prilika u Zajednici, pisao je list. Dapače, na posljednjem zasjedanju dogovoren je način sređivanja poslovanja bolesničke potpore te održavanja solventnosti Zajednice te određen način ulaganja novca i sređivanja unutrašnjeg poslovanja Zajednice. "Zajedničar" je na kraju upozorio članstvo riječima: "Konačno ovime savjetujemo odsjecima i članstvu Zajednice da u pitanjima Zajednice i interesa toga članstva u organizaciji slijede jedino put koji mu davaju pravila same organizacije, koja pravila ne priznavaju nikakovih krila ni posebnih glavnih odbora, van odbora, kojemu je konvencija povjerila zadaću vodstva poslova organizacije i koji je za taj rad odgovara tom istome članstvu putem konvencije."[56]

Međutim, "ljevokrilaši" nisu prestali kritizirati rad Glavnog odbora. To nisu činili samo na stupcima lista "Radnik", nego su u Clevelandu pokrenuli i posebni list "Borbeni zajedničar". Zbog svega toga odbornici Glavne uprave postajali su sve zabrinutiji. Na polugodišnjoj sjednici Glavnog odbora 16. ožujka 1934. glavni predsjednik Ivan Butković opisao je oporbu ovim riječima: "Komunistička partija Amerike, jedna čisto politička partija, pod plaštem lijevoga krila, stavlja svoje prste u unutrašnji rad i poslovanje naše organizacije. Iako naša organizacija imade svoja pravila, svoj charter, svoj cilj i zadaću, iako je to čisto bratsko potporno i humanitarno društvo koje je kroz četrdeset godina nosilo naše narodno hrvatsko obilježje, uza sve to, ti nepozvani gosti preko jednoga dijela našega članstva rade na tomu da potkapaju zdrave

temelje naše Zajednice. Poznata je činjenica svemu članstvu, što su sve ti elementi u zadnjih nekoliko godina poduzimali da dođu do kontrole u Zajednici i njezine blagajne, njezina glasila i njezinih odsjeka. U tom nastojanju njima nije bilo ništa sveto. I kada im to nije uspjelo, dali su se na još gadniji posao, da šire među članstvom vijesti sa kojima bi im uspjelo da unište ovo što je naš iseljenik kroz četrdeset godina sticao. Njihovo je geslo: - Ili sa Zajednicom zavladati i odvesti je u vode u koje oni žele, da bi služila njihovoj razornoj politici, ili ju uništiti. Taj njihov odbor lijevoga krila, kao i pojedini odbori lijevokrilaša u našim nekojim odsjecima posvećuju svoje vrijeme, svoje novinstvo, svoje odsječne sjednice, jednoj svrsi a ta je da se što više blata nabaci na rad Glavnoga odbora, da se ne pokorava njegovim zaključcima, da se u članstvu stvori zbrka i da ga se ozlovolji, i da mu se dnevno pripovijeda kako je Zajednica na rubu propasti. Svaka aktivnost među nekim takvim odsjecima prestala je, sve što je na dnevnom redu jesu rezolucije, koje su uvijek ugledale svjetlo u komunističkoj glavnoj kuhinji. Njihovo tajno i javno šaputanje da je Zajednica na rubu propasti djelovalo je na mnogoga člana da je napustio redove organizacije, jer je takovim komunističko lijevokrilaškim trikovima povjerovao."[57] Glavni odbor prihvatio je Butkovićevo izlaganje, a neki su odbornici izjavili kako aktivisti Lijevog krila na svojim skupštinama pozivaju članstvo Zajednice da se ne pokorava odlukama i odredbama Glavnoga odbora. Neki su odbornici pak naglasili kako takve političke skupine kao što su "ljevokrilaši" mogu djelovati u političkim strankama, unijama ili sličnim organizacijama, ali ne u bratskim organizacijama koje brinu o socijalnim potrebama svoga članstva. Naveli su i primjere nekih bratskih zajednica koje su prestale djelovati zbog takvih ili sličnih političkih skupina. Na kraju je Glavni odbor jednoglasno zaključio da se najistaknutiji vođe "ljevokrilaša" S. Lojen, N. Bušić i N. Muselin predaju Glavnoj poroti, a da tužbu protiv njih podnese Izvršni odbor Zajednice.

Sukob u Hrvatskoj bratskoj zajednici bio je prije svega rezultat teške gospodarske krize, pa su njegove posljedice na rad i razvoj organizacije bile to teže. Nažalost, nijedna skupina nije bila sasvim u pravu. Pristaše Narodnog bloka nisu bile u pravu kad su tvrdili da je cilj "ljevokrilaša" zauzeti određene položaje u Zajednici ili je uništiti. "Ljevokrilaši" su bili dobri hrvatski fraternalisti i željeli su jaku Hrvatsku bratsku zajednicu. Međutim, živjeli su u lažnom uvjerenju da to mogu postići političkim programom Komunističke stranke Amerike. Nije bila točna ni tvrdnja da sljedbenici politike Narodnog bloka, koji su bili u upravi Zajednice, nisu dovoljno radili za probitak organizacije u doba teške krize. Primjerice, navest ćemo podatak da je Glavni odbor 14. ožujka 1931. raspravljao kako pomoći nezaposlenim članovima Zajednice, a bilo ih je tisuće. Oni nisu mogli podmirivati ni svoje obveze prema Zajednici. Glavni odbor je pri tome nastojao naći najsvrsishodnija rješenja da zaštiti interese organizacije, ali i da pomogne članovima koji su zapali u poteškoće. Zato je donesena odluka da se obveze neza-

poslenih članova, koji su ostali bez sredstava, podmire iz njihove rezerve dok ona traje, čime se zadržavalo pravo ne samo na osmrtninu već i na sve ostale pogodnosti tih članova. Nezaposleni su članovi potpisivali izjave o pozajmnici na certifikat, uz obvezu da će dugovanje vratiti kada počnu raditi. Glavni odbor donio je i odluku da se sva raspoloživa svota od 8 000 dolara iz Narodno-prosvjetne i pomoćne zaklade upotrijebi za naplatu pristojba nezaposlenih članova koji su bili u Zajednici najmanje 15 godina i njihovih obitelji. U Glavnom odboru također je zaključeno da se od Insurance Comissionera zatraži dozvola za prebacivanje 50 000 dolara iz Surplus Fonda u Narodno-prosvjetni fond, iz kojega bi se isplaćivala pomoć nezaposlenim članovima.[58]

Pitanje socijalne zaštite nezaposlenih radnika bilo je najaktualnije pitanje u godinama krize u Americi. Ono se našlo i pred američkim Kongresom kao zakonski prijedlog poznat pod nazivom *Lundeenov Bill H. R. 2827.* Taj je zakonski prijedlog podržala četvrta konvencija u Milwaukeeju 1935. te zadužila Izvršni odbor da uputi zahtjev svim senatorima i kongresmenima da se predloženi zakonski prijedlog prihvati. Međutim, Kongres nije ni raspravljao o prijedlogu, nego ga je vratio zakonodavnom odboru. To je izazvalo burnu reakciju američke javnosti. Zbog toga je senator Frazier iz North Dakote podnio novi zakonski prijedlog nazvan *Workers Social Insurance Bill, S. 3475.* Glavni odbor HBZ-a na svojoj sjednici od 12. ožujka 1936. podržao je Frazierov prijedlog, i to "s razloga, što Frazierov *Bill* propisuje zaštitu za sve besposlene radnike, za farmere, za male trgovce, za profesionalce, za djelomično uposlene, mirovinu za ostarjele, kompenzaciju za materinstvo, sve na račun države, bez ikakovog direktnog ili indirektnog oporezivanja onih koji će primati kompenzacije, i bez da se bilo koga isključi od pomoći radi narodnosti, vjere, rase, građanstva, politike, roka bivanja u mjestu ili državi".[59]

Hrvatska bratska zajednica sustavno je podržavala organiziranje američkih radnika u unijama. U ožujku 1937. u jednoj rezoluciji upućenoj predsjedniku Rooseveltu daju mu punu podršku u njegovim naporima da izmiri podijeljene američke radničke organizacije udružene u Američkoj federaciji rada i u Kongresu industrijskih organizacija. Ipak, Zajednica je najveću podršku davala unijama koje su se okupljale u Kongresu industrijskih organizacija jer se u njima okupljao njaveći dio radnika iz čelične industrije, a članovi Zajednici bili su pretežito zaposleni upravo u toj industrijskoj grani. U svojim rezolucijama od 18. rujna 1936. i ožujka 1937. Glavni odbor podržao je pokret radnika u čeličnoj industriji za stvaranjem velike i sveobuhvatne industrijske unije riječima: "Tim u svezi sa iskrenim simpatijama pozdravlja i ovom prilikom veliki organizacioni pokret radnika čelične industrije, te njihove dosadanje uspjehe u pravcu industrijalnog organiziranja istih, kao odlučni korak američkog radništva uopće za organiziranje u velike industrijalne unije. Glavni odbor HBZ-a vjeruje da u industrijalnom organiziranju američkih radnika leži zalog njihove bolje budućnosti i osigu-

ranja prava, koja ih pripadaju kao ljude i stvaraoce svega blagostanja i napretka zemlje, pak ovime apelira na hrvatsko radništvo u Americi, u prvom redu na članstvo Hrvatske bratske zajednice, da u svakoj prilici i svim svojim raspoloživim silama pruže tom pokretu svoju moralnu, a po mogućnosti i materijalnu pomoć i suradnju. Kao izabrani predstavnik velike organizacije iseljenih hrvatskih radnika, istovremeno obriče, da će i sa svoje strane doprinesti u svakoj prilici sve što će biti u njegovoj moći i pravu da pokret radnika čelične industrije, kao i industrijalni pokret američkih radnika, pomogne privesti konačnoj pobjedi."[60]

U Hrvatskoj bratskoj zajednici dobro su znali da su mnoge nevolje što su pratile nezaposlene hrvatske radnike proizlazile iz činjenice što mnogi od njih nisu bili američki građani. Zajednica ih je preko svoga glasila stalno upozoravala na to, a 1939. donijela je o tome i posebnu rezoluciju u kojoj piše: "Budući je Zajednica sebi u samom početku postavila u zadatak, između ostaloga, da u svojim članovima odgaja i dobre američke građane, Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice, okupljen na svom polugodišnjem zasjedanju, apelira ovime, koliko na sveukupno svoje članstvo, toliko i napose na svoje odsjeke diljem Sjedinjenih Država, da vode računa o tome, pa da ukoliko sami još nisu građani Sjedinjenih Država, bezodvlačno poduzmu korake da steknu pravo američkoga građanina, a ukoliko jesu da pojedinačno koliko i kroz svoje odsjeke, porade na tome, pak da hrvatski iseljenici, negrađani, poduzmu potrebite korake da američko građanstvo steknu."[61]

Polovicom 1936. godine među američkim Hrvatima počeo je djelovati Antifašistički front američkih Hrvata. U njemu su sudjelovali članovi gotovo svih hrvatskih iseljeničkih organizacija: Hrvatske bratske zajednice, Hrvatske katoličke zajednice, Hrvatskog kola, Saveza hrvatskih radničkih klubova, Hrvatske seljačke stranke te ostalih nezavisnih dobrotvornih, kulturnih i prosvjetnih društava. Antifašistički front američkih Hrvata potpomagao je demokratske pokrete u Americi u borbi protiv rata i fašizma i organiziranje radnika u industrijske sindikate Kongresa industrijskih organizacija, program kojega je obuhvaćao veće nadnice, socijalnu zaštitu i pomoć nezaposlenima te obranu i ravnopravnost doseljenih radnika. U sklopu Antifašističkog fronta osnovani su središnji odbori odsjeka Hrvatske bratske zajednice, koji su u nekim mjestima okupili ne samo odsjeke Zajednice, već i druge mjesne, potporne, kulturne i prosvjetne organizacije što su zajednički organizirale održavanje *Hrvatskog dana* kao izraza jedinstva američkih Hrvata. List "Radnički glasnik" u to je vrijeme pisao: "Pitanje jedinstva hrvatskih iseljenika u Americi je jedno od važnih pitanja koje je pred nama - ovo pitanje se mora još odlučnije postaviti pred cijeli hrvatski iseljeni narod. Tako će hrvatski radnici u Americi, organizirani u razne organizacije i društva, povesti pokret jedinstva iseljenih Hrvata - jedinstveni istup za pomoć u borbi hrvatskog naroda u starom kraju, jedinstveni istup u borbi za bolji i sigurniji život ovdje u Americi. To su osnovne ideje na kojima se može ujediniti iseljene Hrvate."[62]

U gradovima u kojima su bili nastanjeni deseci tisuća hrvatskih iseljenika - Pittsburghu, Chicagu, Clevelandu, Detroitu, Youngstownu, New Yorku, St. Louisu i drugdje, osnivani su odbori ujedinjenih odsjeka Hrvatske bratske zajednice i drugih iseljeničkih organizacija. U Pittsburghu je organiziran prvi takav ujedinjeni odbor od 40 odsjeka Hrvatske bratske zajednice iz okruga Alleghenyja, a na poticaj središnjeg odbora iz Chicaga u Pittsburghu je u rujnu 1936. održana prva zajednička konferencija 15 središnjih odbora na kojoj su bile zastupljene 243 iseljeničke organizacije s približno 27 000 članova.

U godinama prije drugoga svjetskog rata Hrvatska bratska zajednica je preko stupaca lista "Zajedničar", ali i u rezolucijama Glavnog odbora, sve više upozorvala na potrebu jedinstva hrvatskih radnika i drugih hrvatskih iseljenika u Americi i Kanadi. Tako se u rezoluciji Glavnog odbora iz rujna 1938. navodi kako je Hrvatska bratska zajednica tijekom posljednjih nekoliko godina postigla lijepe rezultate s obzirom na porast članstva, konsolidiranju svoje imovine, pa joj je ugled među Hrvatima i drugim Amerikancima znatno porastao. To se moglo postići samoprijegornim radom Glavnog odbora i svih članova Zajednice. Glavni odbor dosljedno je slijedio demokratske i napredne pokrete u Americi, poglavito one koji su se zalagali za rješavanje socijalnog statusa radnika. Zajednica je stalno davala, ističe se u rezoluciji, moralnu i materijalnu pomoć u organiziranju unija, podržavala predsjednika Roosevelta u njegovim nastojanjima da se usvoji socijalno zakonodavstvo u prilog većine stanovništva. Zajednica se suprotstavljala osvajačkoj politici fašističkih država koje su započele ugrožavati mir u svijetu i podjarmljivati druge narode. Takvim radom u redovima HBZ-a stvoreno je bolje razumijevanje i postignuta suradnja u mnogim hrvatskim organizacijama. Ta predratna rezolucija završava riječima: "Napredak HBZ-a zahtijeva da ona i

Delegati 2. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1929. u St. Luisu, MO

nadalje proslijedi ovim putem. Držeći se strogo svog vanstranačkog stanovišta i ne podvrgavajući se bilo kojoj političkoj stranci, HBZ će zajamčiti svome članstvu punu političku i vjersku slobodu. Stojeći na principima demokracije i znajući da članstvo Zajednice nesumnjivo stoji na strani slobode, mira i demokracije, HBZ će i nadalje podupirati radnike u organiziranju svojih unija, zagovarati će jedinstvo između ALF i CIO na programu koji će odgovarati potrebama radnika, podupirati će borbu nezaposlenih da dobiju dostojnu pomoć i posao na javnim radnjama, stajati će na strani svih demokratskih i progresivnih sila koje nastoje da zaustave reakciju i očuvaju američke demokratske tradicije i ustanove. Ona će podupirati borbu za svjetski mir i daljnji progres čovječanstva."[63]

Povećanje broja članova i imovine te poslovanje Hrvatske bratske zajednice

Ujedinjenjem hrvatskih bratskih organizacija u Hrvatsku bratsku zajednicu nastala je nova, šira i kvalitetnija osnova za djelovanje hrvatskog fraternalizma u Americi. Zahvaljujući raznovrsnim oblicima djelovanja unutar Glavne uprave, odsjeka, brojnog podmlatka, "engleskoposlujućih odsjeka" te u sklopu lista "Zajedničar", Zajednica se gotovo neprestano razvijala povećavajući svoje članstvo i imovinu. Tako je Zajednica 1. siječnja 1926. godine imala 55 646 odraslih članova i 22 366 članova Podmlatka. Istodobno je imovina ujedinjene Zajednice dosegla 3 628 932 dolara i 8 centi.

Na drugoj konvenciji u St. Louisu 232 delegata i 20 odbornika s pravom glasa predstavljali su 513 odsjeka i 57 528 članova. Imovina Zajednice iznosila je 4 665 415 dolar i 68 centi.

Analiza porasta ukupnog broja članova i imovine Zajednice od kraja 1925. do kraja 1931. pokazuje ovakav trend: nakon 1925. imovina HBZ-a bila je 2 994 968 dolara i 78 centi, a potkraj 1928. godine 4 083 617 dolara i 79 centi, što znači da je trogodišnje povećanje iznosilo 1 088

649 dolara i jedan cent. Imovina Podmlatka potkraj 1925. bila je 141 870 dolara i 79 centi, a krajem 1928. godine 254 178 dolara i 24 centa, dakle za tri godine povećana je 112 207 dolara i 45 centi. Pregled cjelokupne imovine HBZ-a na kraju 1928. godine izgledao je ovako:

imovina Članstva	$ 4 083 617,79
imovina Podmlatka	254 078,24
imovina Dječjeg doma	325 605,28
Ukupno:	4 663 301,31

U HBZ-u je potkraj travnja 1929. godine bilo 57 286 aktivnih i 283 pasivna člana u 513 odsjeka. U Podmlatku je istodobno djelovalo 29 187 članova u 400 gnijezda. Krajem prosinca 1931. članstvo je brojilo 61 208 u 574 odsjeka, a Podmladak je imao 30 477 članova okupljenih u 404 gnijezda. Imovina redovitog članstva na kraju 1931. iznosila je 5 582 410 dolara i 56 centi. Od posljednje konvencije imovina redovitih članova povećala se za 1 498 792 dolara i 77 centi. Imovina Podmlatka u isto je vrijeme iznosila 363 189 dolara i 54 centa. Povećanje prema 1928. godini iznosilo je 109 111 dolar i 30 centi. Imovina Dječjeg doma iznosila je krajem 1931. godine 352 097 dolara i 72 centa, pa je povećanje u odnosu prema 1928. godini bilo 24 377 dolara i 9 centi. Cjelokupna imovina članstva, Podmlatka i Dječjeg doma krajem 1931. godine iznosila je 6 297 697 dolara i 82 centa, dakle povećala se, u usporedbi s podacima iz 1928. godine, za 1 632 281 dolar i 16 centi.

Na trećoj konvenciji 1932. u Gary, Indiana, 244 delegata i 21 odbornik s pravom glasa zastupali su 574 odsjeka i 61 208 članova.

Delegati 3. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1932. Gary, Indiana

Ukupna imovina Zajednice bila je 5 582 410 dolara i 56 centi. U trogodišnjem razdoblju nakon posljednje konvencije Zajednica je zabilježila povećanje broja članova za 3 922 osobe. Međutim, gospodarska je kriza već bila počela i loši su rezultati bili neizbježni. Od 1930. do 1934. godine broj članova se sa 61 183 smanjio na 51 000. Gospodarska je kriza teško ugrozila i blagajnu Zajednice. Od 4 733 061 dolar zajedničke imovine, uložene u različite komunalne objekte, 43% dionica nisu imale gotovo nikakvu vrijednost. Osim toga, još dva milijuna dolara na različitim računima nisu nosila nikakve kamate. List "Zajedničar" u to je vrijeme sa zabrinutošću pisao: "Za članstvo Zajednice te su kušnje utoliko teže jer je ono skoro mahom u prvim redovima onih koji su tom besposlicom najteže pogođeni, a to je radništvo teških industrija. U ovakovim prilikama hiljade članova Zajednice bilo je posljednjih godina prisiljeno da traži pomoć svojih odsjeka u podmirivanju članskih pristojba. Danas, sa iscrpljenim blagajnama većine odsjeka, to je članstvo prisiljeno, koliko se tiče uplata, zaštititi svoja članska prava, iza kojih su godine i godine uplaćivanja, sa rezervom, koju je steklo na svoje certifikate ili opet izravnom pomoći od same organizacije, ukoliko tu pomoć može da crpi iz jedne inače ograničene zaklade kakova je narodno prosvjetna i pomoćna zaklada."[64]

Na četvrtoj konvenciji Zajednice 1935. u Milwaukeeju, Wisc., 207 delegata predstavljalo je 557 odsjeka i 51 179 članova. Imovina Zajednice iznosila je 7 719 926 dolara. Broj članova je smanjen zbog gospodarske krize, a visoki troškovi utjecali su na odluku da se konvencije održavaju svake četvrte godine.[65]

Nakon gospodarskog oporavka SAD prva je zadaća uprave Zajednice bila povećanje broja članova. Na sjednici Glavnog odbora 19.

rujna 1936. sa zadovoljstvom je istaknuta činjenica da je kampanja iz prve polovice godine bila vrlo uspješna i da je članstvo Zajednice povećano čak za 10 000. Glavni je odbor pohvalio cjelokupno članstvo u SAD i Kanadi za požrtvovan rad tijekom kampanje. Istodobno je utvrđeno da su još deseci tisuća hrvatskih doseljenika izvan svake organizacije, a posljednja je kampanja pokazala kako bi se upornim nastojanjem mnogi od njih mogli učlaniti u Zajednicu. Zato je Glavni odbor zadužio Izvršni odbor Zajednice da organizira novu kampanju, i to s velikom zadaćom: da se u Hrvatskoj bratskoj zajednici što prije okupi 100 000 članova.[66]

Glavni odbor Zajednice zasjedao je u Pittsburghu 22. rujna 1938. godine, a tema je bila organiziranje proslave 45. obljetnice njezina djelovanja. Odbor je zaključio da se pokrene još jedna, ovaj put svečana jubilarna kampanja za novo članstvo odsjeka Zajednice i gnijezda Podmlatka. U izjavi Glavnog odbora piše: "Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice došao je do ovog zaključka u vjeri da će se na taj način odati dužna počast pionirima Zajednice, koji su svojim žrtvama i radom u najtežim vremenima, natrag četrdeset i pet godina, udarili temelje organizaciji, koja se danas nalazi u prvim redovima ne samo hrvatskih i slavenskih nego i bratskih organizacija u Americi i Kanadi uopće."[67]

Glavni odbor HBZ-a sastao se 16. ožujka 1939. godine na svečanoj sjednici u povodu proslave 45. obljetnice Zajednice i tada je, u posebnoj rezoluciji, uputio priznanje svim članovima HBZ-a koji su od prvih dana neprekidno radili na proširenju i jačanju organizacije. Također je pozvao cjelokupno članstvo Hrvatske bratske zajednice u odsjecima i naseljima

Delegati 4. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1935. u Milwaukeeju, WI

da, ovisno o svojim prilikama i mogućnostima, održi prigodne svečanosti i okupi "ovdje rođene sinove i kćeri hrvatskih iseljenika, kao i našu još uvijek neorganiziranu braću, pa da kroz njih Hrvatskoj bratskoj zajednici poda novu životnu snagu i uslove za daljnji razvitak i napredak".

Pri ujedinjenju 1926. godine Hrvatskoj su bratskoj zajednici pristupile tri najbrojnije hrvatske bratske organizacije. Međutim, u brojnim hrvatskim naseljima bilo je dosta manjih, samostalnih društava koja su se također bavila bolesničkim potporama i osmrtninama. Američke ih vlasti nisu gledale s naklonošću zbog malog broja članova i nesigurnosti njihova rada. Tim je društvima osobito velika opasnost zaprijetila u doba gospodarske krize. Stoga su se glavni odbornici HBZ-a povezali s upravama tih društava, natojeći ih nagovoriti da se priključe Hrvatskoj bratskoj zajednici. Rezultati su bili pozitivni, pa je u siječnju 1931. Dalmatinska sloga iz South Chicaga, sa 134 člana, prihvatila ujedinjenje. U listopadu 1931. Samostalno društvo iz West Allisa, Wisc., sa 67 članova, također se pridružilo Zajednici. U siječnju 1932. Zajednici je prišlo i Hrvatsko potporno društvo Milwaukee,Wisc., sa 163 člana.

Dvije veće potporne organizacije također su počele pokazivati želju za ujedinjenjem s HBZ-om - Slovensko-hrvatska zveza iz Calumeta i Hrvatska sveza na Pacifiku iz San Francisca. Posljednja se željela priključiti HBZ-u još u početku ujedinjavanja, ali je dio članstva na konvencijama nekoliko puta to odbio. Međutim, u srpnju 1937. Glavni odbor HBZ-a iz Pittsburgha uputio je poseban proglas svim samostalnim hrvatskim društvima i bratskim organizacijama da se priklone ujedinjenju s Hrvatskom bratskom zajednicom. U proglasu je osobita pozornost pridana upravo Hrvatskoj svezi na Pacifiku i Slovensko-hrvatskoj zvezi u Calumetu. Uprava Zajednice, naime, obaviještena je kako su se te dvije

Plaketa Hrvatske sveze na Pacifiku

organizacije voljne ujediniti. Zato je Glavni odbor uputio svoje predstavnike na konvencije spomenutih organizacija, koje su se održavale u srpnju 1937. godine. Na konvencijama su predstavnici HBZ-a raspravili s delegatima sva pitanja ujedinjenja, pa su delegati obiju zajednica donijeli odluke o ujedinjenju. U Glavnom odboru HBZ-a bili su vrlo zadovoljni te su 22. rujna 1938. u ime cjelokupnog članstva Zajednice pozdravili uspješan rad i odluku dviju zajednica o ujedinjenju naglasivši: "U vezanju redova naših bratskih organizacija u jedno jako i nepodijeljeno bratsko društvo on vidi najbolji zalog bolje i još plodnije budućnosti rada na polju međusobne zaštite i društvenog razvitka iseljenih hrvatskih radnika u Americi i Kanadi."

Ivan D. Butković, predsjednik Hrvatske bratske zajednice 1932–1947

Hrvatska sveza na Pacifiku imala je 1935. godine više od 800 članova i 200 članova Podmlatka. Ukupna imovina Sveze iznosila je 153 282 dolara i 52 centa. Od 1910, tijekom 25 godina, Sveza je isplatila 230 000 dolara osmrtnina, a za operacije i odštete više od 81 000 dolara. Isplate bolesničkih potpora iznosile su 138 000 dolara, tj. ukupno oko pola milijuna dolara.[68] Iako je organizacija novčano uspješno poslovala, počeo se osjećati stalni pad broja članova. Zato su oni koji su bili za ujedinjenje s HBZ-om poveli pravu kampanju protiv oporbe tom ujedinjenju. U skladu s tim Josip Krpan je u "Zajedničaru" napisao: "Godine 1927. za vrijeme konvencije u Portlandu, Sveza je prema tadanjem izvješću imala 1 010 odraslih članova u dobrom stanju. Četiri godine kasnije, na devetoj konvenciji u Watsonvillu, imali smo 907 članova, a za vrijeme prošle konvencije bilo je odraslih članova u dobrom stanju svega 776. Dakle, za samih deset godina izgubili smo 234 člana, ili blizu jednu četvrtinu. To pokazuje u kojem pravcu putujemo. Mi se možemo hvaliti stanjem naše blagajne koliko hoćemo, ali jedno je jasno kao dan: kad smo ostali bez članstva, mi smo ostali bez Sveze."[69]

Izvršni odbor Hrvatske sveze na Pacifiku na sjednici od 24. siječnja 1938. donio je zaključak kako što prije treba provesti odluku desete konvencije Sveze o tome da članstvo glasuje o ujedinjenju. Odbor je također zaključio da se prihvati predloženi tekst ugovora o ujedinjenju te da glasovanje završi do 1. srpnja 1938. godine.[70]

U glavnoj odredbi ugovora o ujedinjenju stajalo je: "Za uzvrat što će Hrvatska sveza na Pacifiku prenijeti i izručiti Hrvatskoj bratskoj zajed-

nici u Americi svu svoju imovinu, bankovne pologe, sigurnosne papire, novac, svu dužnu imovinu, te svu ostalu imovinu, koja istoj pripada ili se na nju odnosi, Hrvatska bratska zajednica u Americi će bez oklijevanja primiti u svoje članstvo sve članove Hrvatske sveze na Pacifiku i izdati im članske certifikate u skladu sa svojim pravilima."[71] Ugovorom su bila određena sva pitanja osiguranja za osmrtnine, odštete i bolesničku potporu. Ugovorom je dogovoren udio u organizaciji Podmlatka, uporaba Dječjeg doma, sudjelovanje u radu uprave i zaklada. Sve je riješeno tako da članovi Hrvatske sveze na Pacifiku postanu punopravni članovi Hrvatske bratske zajednice. Članstvo Sveze je u srpnju 1938. golemim brojem glasova odlučilo o ujedinjenju.

Slovensko-hrvatska zveza osnovana je u siječnju 1903. godine u Calumetu, u državi Michigan. Djelovala je u Michiganu, Minnesoti, Wisconsinu i Kanadi. Glavno glasilo Zveze bio je list "Hrvatska" iz Chicaga. Godine 1929. Zveza je imala 1 400 članova u 30 odsjeka. Članstvo se sastojalo od približno jednakog broja Slovenaca i Hrvata. Međutim, godine 1933. broj članova pao je na 1 053 člana te 389 članova Podmlatka. Te je godine imovina Zveze iznosila 258 491 dolar i 16 centi.

Članovi Slovensko-hrvatske zveze u kolovozu 1937. velikom su većinom glasova prihvatili ujedinjenje s Hrvatskom bratskom zajednicom. Međutim, konačnu je odluku, prema zakonima države Michigan, mogla

Delegati 5. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1939. u Pittsburghu, PA

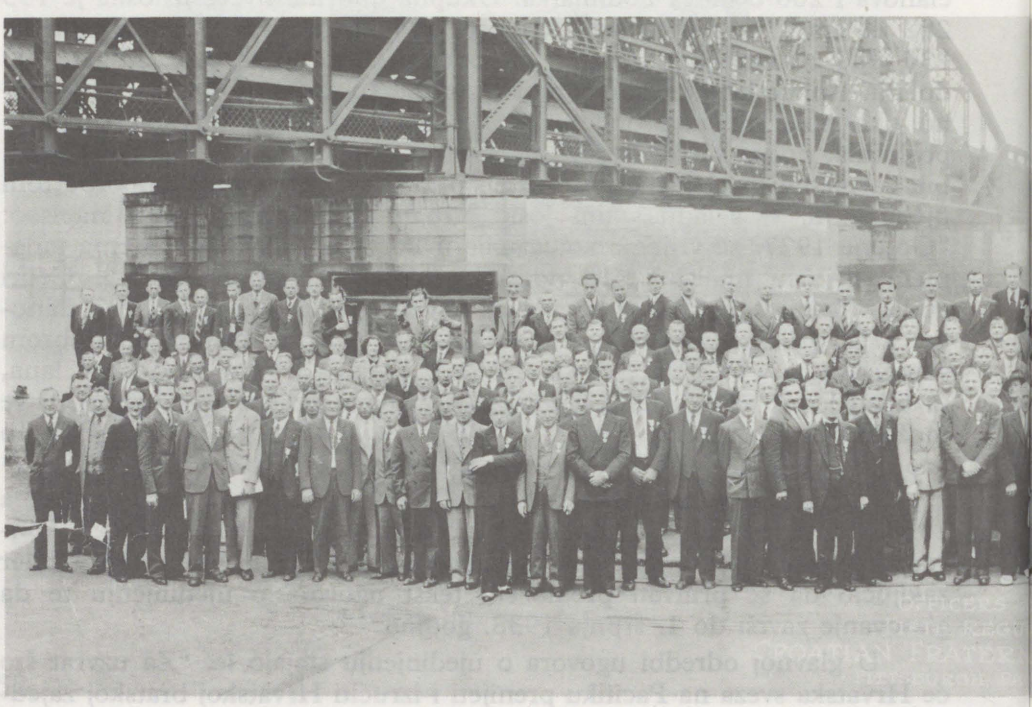

donijeti samo izvanredna konvencija, koja se sastala iste godine i prihvatila ugovor o ujedinjenju i istovjetnu odluku članstva.[72]

Ujedinjenjem spomenutih dviju organizacija uglavnom je završio proces ujedinjavanja s Hrvatskom bratskom zajednicom. Izvan njezinih redova ostalo je još samo nekoliko društava s vrlo malim brojem članova.

U vrijeme kad se proces ujedinjavanja hrvatskih bratskih organizacija uspješno provodio, javila se ideja o ujedinjenju na široj osnovi svih južnoslavenskih bratskih organizacija u SAD. Ideju je dala Slovenska narodna potporna jednota, što je u Hrvatskoj bratskoj zajednici primljeno sa simpatijama. Tako je prva konvencija Zajednice u Clevelandu 1926. preporučila Glavnom odboru da poradi na ujedinjenju južnoslavenskih potpornih organizacija u Jugoslavensku federativnu zajednicu. Druga konvencija u St. Louisu također je donijela zaključak da se provede ideja i prijedlog Slovenske narodne potporne jednote.

Na poticaj Slovenske jednote 8. travnja 1930. u Clevelandu je održan sastanak kojemu su prisustvovali predstavnici Hrvatske bratske zajednice, Slovenske potporne jednote, Slovenske svobodomislene zveze, Jugoslavenske potporne zajednice "Sloga" i Srpskoga narodnog saveza. Na sastanku je utvrđeno kako južnoslavenske potporne organizacije često ne mogu udovoljiti svim potrebama svoga članstva, ali bi to mogla učiniti velika ujedinjena organizacija. Međutim, gotovo svi delegati koji su zagovarali ujedinjenje istaknuli su kako bi to trebao biti samo savez organizacija, a ne jedinstvena udruga. Delegati su na sastanku razgovarali i o

osnovnim djelatnostima buduće federativne organizacije, i to na kulturno-prosvjetnome i gospodarskom području, zajedničkom programu odgoja mladeži i članstva uopće. Istaknuta je i potreba zajedničkog istupa pred američkom javnošću i praćenja složenoga američkog zakonodavstva o bratskim organizacijama.

Iako je ideja jugoslavenske bratske federacije bila dobra i korisna, ipak se nije ostvarila. Najveći dio bratskih organizacija nije pokazao oso-

Delegati 6. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1943. u Chicagu, Ill.

bito zanimanje za to, a za vrijeme gospodarske krize svaka je organizacija ponajprije brinula o vlastitom preživljavanju. Na ujedinjenje su nepovoljno utjecale i vijesti iz Kraljevine Jugoslavije u kojoj je velikosrpski režim ugnjetavao pojedine narode, pa je zato i sama ideja ujedinjenja na jugoslavenskoj osnovi izgubila vrijednost.

Na petoj konvenciji HBZ-a 1939. godine u Pittsburghu 247 delegata predstavljalo je 634 odsjeka i 55 896 članova. Imovina Zajednice iznosila je 9 316 645 dolara. Na konvenciji je predsjednik Butković naglasio kako je organizacija 1932. godine imala ukupno 84 812 članova,

1935. godine 75 721 člana, ali na spomenutoj konvenciji 1939. u njoj je bilo, zajedno sa Podmlatkom, više od 91 000 članova. Butković je istakao kako su za to najzaslužnije dobro organizirane i česte kampanje u kojima članstvo Zajednice samoprijegorno radi za interese svoje organizacije. Butković je napose naglasio kampanju iz 1936. godine, u povodu 20.

Delegati 7. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1947. u Pittsburghu, PA

obljetnice djelovanja Podmlatka, rekavši: "Sama kampanja, kao i proslave, bile su uspješne posvuda, a kruna svega bila je proslava u sjedištu Zajednice, kod koje je prigode otkrivena spomen-ploča čovjeku, zajedničaru i bivšem glavnom predsjedniku, a sada blagopokojnom bratu Josipu Marohniću, koji je ideju organiziranja Podmlatka iznesao pred konvenciju godine 1915. I ta njegova zamisao i savjet naišla je na sveopći

odaziv kod našeg članstva, i danas nam naš Podmladak dnevno daje novih sila, novoga članstva, u redove odraslih članova."[73]

Novčano oporavljena, Hrvatska bratska zajednica nastavila je, kao i uvijek, pružati humanitarnu pomoć, osobito u vrijeme elementarnih nepogoda. Tako je 1936. godine dodijelila 10 000 dolara stradalima od poplava u državi Pennsylvaniji. Godine 1938, u vrijeme teških suša u Hrvatskoj, Zajednica je uputila 7 000 dolara pomoći stradalima i povela kampanju za dodatno prikupljanje sredstava za istu namjenu.

Na šestoj konvenciji 1943. u Chicagu 282 delegata zastupala su 643 odsjeka i 64 403 člana. Ukupna imovina Zajednice iznosila je 11 632 206 dolara i jedan cent. Tijekom posljednje četiri godine imovina Zajednice povećala se za 2 536 000 dolara. U istom razdoblju članstvu je iz rasporeza vraćeno 800 060 dolara, a Podmlatku 111 000 dolara. Zanimljivo je spomenuti da je članstvu od 1928. godine iz "oprošćenih" rasporeza isplaćena svota od 2 400 000 dolara.

Na spomenutoj konvenciji predsjednik je osobito naglasio kampanju u povodu 25. obljetnice Podmlatka te drugu konvenciju Podmlatka u Kansas Cityju, gradu u kojemu je osnovano prvo gnijezdo Podmlatka. Istom je prigodom u Kansas Cityju održana i prva konferencija starijih članova Zajednice koji su, prema zaključku Glavnog odbora, bili zaduženi za upis određenog broja novih članova.

Glavnoj upravi Zajednice očito je bilo stalo do pridobivanja što većeg broja članova u Hrvatsku bratsku zajednicu, pa su kampanje za novo članstvo tih godina postale jedna od najvažnijih aktivnosti u radu Zajednice.

Sedma konvencija održana je 1947. u Pittsburghu. Na njoj je 310 delegata predstavljalo 71 043 člana. Zajedno s članstvom Podmlatka ostvaren je davni san Hrvatske bratske zajednice - dosegnut je broj od 100 000 članova. Naime, od prošle konvencije broj članova povećao se za 6 640. Potkraj lipnja 1949. godine Zajednica je imala 613 odsjeka sa 71 576 članova, a u Podmlatku imala je 507 gnijezda sa 29 484 člana ili, ukupno, 101 060 članova. To je bio najveći broj članova u dotadašnjoj povijesti Hrvatske bratske zajednice. Cjelokupna imovina Zajednice potkraj 1948. godine iznosila je 16,5 milijuna dolara.

Porastu broja članova HBZ-a pridonijela je i činjenica da se u nekoliko proteklih godina završio proces ujedinjavanja manjih hrvatskih društava u Zajednicu i to sljedećim redom: "Banovina Hrvatska", Schumacher, Ont., Canada - ujedinjena 1. lipnja 1940.; "Hrvatsko more", Joilet, III. - 1. prosinca 1942.; "Sloga Hrvata i Slavena", Eureka, CA - 1. veljače 1942.; Hercegovačko hrvatsko pogrebno društvo "Sveti Ante", South Chicago, III. - 6. siječnja 1943. Nešto kasnije, tj. 1955. Hrvatskoj bratskoj zajednici pridružilo se i "Hrvatsko bratstvo" iz države Montana s 500 članova i imovinom od 167 716 dolara i 78 centi.

Bilješke

1. Vidjeti: I. Čizmić, *Hrvati u životu SAD*, poglavlje *Hrvati u radničkom pokretu Amerike.*
2. "Hrvatski list i Danica hrvatska", Chicago, 25. svibnja 1926.
3. Vidjeti: I. Čizmić, *Hrvati u životu SAD*, poglavlje *Hrvati u radničkom pokretu Amerike.*
4. "Zajedničar", 16. lipnja 1926.
5. "Hrvatski list i Danica hrvatska", 13. ožujka 1926.
6. Ibid.
7. Ibid., 25. svibnja 1926.
8. "Zajedničar", 16. lipnja 1926.

   Tomo Bešenić rođen je u kolovozu 1877. u Petkovcu kraj Varaždina. Izučio je krojački zanat i bio vrlo aktivan u socijaldemokratskom pokretu Hrvatske. Godine 1906. doselio je u Ameriku i sljedeće, 1907. učlanio se u Odsjek 1. Narodne hrvatske zajednice u Pittsburghu. Bio je delegat na jedanaestoj konvenciji NHZ-a 1912. Na sljedećoj konvenciji 1915. u Clevelandu izabran je za tajnika Glavne porote, a na četrnaestoj konvenciji u Pittsburghu 1921. izabran je za glavnog predsjednika NHZ-a. Vrlo je zaslužan za ujedinjenje hrvatskih bratskih organizacija u Hrvatsku bratsku zajednicu, čiji je prvi predsjednik. Kasnije je izabran za doživotnog počasnog presjednika Zajednice.
9. Ibid., 16. siječnja 1926.
10. Ibid., 28. ožujka 1923.
11. Zapisnik prve konvencije Hrvatske bratske zajednice, Cleveland, 1926. Najpogodniji oblik osiguranja u Podmlatku bio je *Term* Certifikat, a plaćao se do 18. godine. Prema tom certifikatu, osim osmrtnine nisu se isplaćivale nikakve dividende nego se članovima svake godine opraštala članarina za onoliko mjeseci koliko bi odlučio Glavni odbor.

    Kad bi član napunio 18 godina, morao se upisati u članstvo odraslih i dobiti odgovarajući kredit. Ako to ne bi učinio u roku 60 dana, certifikat se poništavao, a član nije dobivao nikakav kredit i gubio je sva prava. Obvezno osiguranje prema certifikatu iznosilo je 600 dolara, a osmrtnina se isplaćivala ovisno o datumu pristupa i o tome koliko je dugo bio član Podmlatka.
12. "Zajedničar", 20. travnja 1932.
13. Zapisnik treće konvencije HBZ-a, Gary, Indiana, 1932; "Zajedničar", 22. lipnja 1932.
14. Zapisnik Izvršnog odbora HBZ-a, Pittsburgh, 16. ožujka 1934.
15. Zapisnik šeste konvencije HBZ-a, Chicago, 1943, str. 37.
16. *Kratki pregled povijesti HBZ*, str. 228. Postupno je uvedeno nekoliko mogućnosti osiguranja u Podmlatku Tako je *20 Year Endowment* uveden u rujnu 1943. godine. Njegove su rate određene prema American Experience 3%, Illinois Standard Table, a razumijevao je puno osiguranje članova starijih od 10 godina. Nakon dvije godine članstva dobivale su se dividende. Pri upisu u članstvo odraslih članu se vraćalo 12 centi mjesečno za svaki mjesec članstva u Podmlatku. Kad bi certifikat istekao član je mogao, ako je to želio, dobiti punu isplatu, ali više nije bio osiguran. Najveći iznos osiguranja iznosio je 2 000 dolara. U siječnju 1949. godine uveden je *20 Payment Life Certifikat.* Temeljio se na American Men 21/2%, Illinois Standard-Bowerman's

Extension i omogućivao je sve naplate nakon što je član navršio pet godina života. Dividende su se isplaćivale nakon dvogodišnjeg članstva. Pri upisu u članstvo odraslih, članu se vraćalo 12 centi za svaki mjesec članstva u Podmlatku. *Payor Benefits* bio je najjeftiniji oblik zaštite koja se davala članovima i roditeljima. Uveden je u lipnju 1949, a obuhvaćao je uplatu određene mjesečne članarine koju je plaćao roditelj ili skrbnik djeteta osiguranoga na *20 Year Payment Life Certifikat*. Tako je roditelj ili skrbnik osiguravao i sebe na djetetov certifikat. Ako bi roditelj ili skrbnik koji plaća članarinu umro prije isteka djetetova certifikata, Podmladak nije uplaćivao članarinu na djetetov certifikat sve dok ono ne bi navršilo 21 godinu. Nakon toga dijete bi dalje samo uplaćivalo članarinu dok certifikat ne bi dospio na naplatu.

17. Ibid., str. 231.
18. Zapisnik prve sjednice Glavnog odbora HBZ-a, Pittsburgh, 30. rujna 1925.
19. "Zajedničar", 9. srpnja 1932.
20. Izvješće glavnih odbornika, Odbora i časnika HBZ-a na šestoj konvenciji HBZ-a, Chicago, 1943, str. 14.
21. Izvješće Glavnog odbora sedmoj konvenciji HBZ-a, 1947, str. 8.
22. "Zajedničar", 19. svibnja 1926.
23. Ibid., 12. lipnja 1929.
24. Ibid.
25. Izvještaj Glavnog odbora HBZ-a četvrtoj konvenciji, Milwaukee, 1935, str. 193.
26. *Kratki pregled povijesti HBZ-a*, str. 183.
27. Zapisnik druge konvencije HBZ-a, St. Louis, 1929, str. 36.
28. Ibid.
29. Izvještaj glavnog predsjednika trećoj konvenciji HBZ-a, Gary, Indiana, 1932, str. 187.
30. Ibid., str. 188.
31. "Zajedničar", 13. lipnja 1932.
32. Ibid., 3. kolovoza 1932.
33. Izvještaj glavnog predsjednika četvrtoj konvenciji HBZ-a, Milwaukee, 1935, str. 6.
34. Izvještaj glavnog predsjednika šestoj konvenciji HBZ-a, Chicago, 1943, str. 214.
35. "Zajedničar", 12. lipnja 1929.
36. Zapisnik treće konvencije HBZ-a, Gary, Indiana, 1932.
37. Ibid.
38. Zapisnik druge konvencije HBZ-a, St. Louis, 1929; "Zajedničar", 19. lipnja 1929.
39. "Zajedničar", 27. lipnja i 29. lipnja 1932.
40. Zapisnik treće konvencije HBZ-a, Gary, Indiana, 1932; "Zajedničar", 22. srpnja 1932.
41. "Zajedničar", 10. srpnja 1932.

Milan Petrak rođen je 1889. godine u Srijemskoj Mitrovici. U Zagrebu je završio klasičnu gimnaziju i upisao se na Pravni fakultet. Godine 1913. doselio je u SAD i ubrzo se zaposlio se kao činovnik u uredu Narodne hrvatske zajednice. Surađivao je u nekoliko hrvatskih iseljeničkih listova, kalendara i časopisa. Od 1914. radi u uredništvu "Hrvatskog svijeta" u New Yorku. Nakon smrti glavnog urednika Gabre Račkoga, Petrak je postao urednikom lista, i tu je dužnost obavljao sve do 1924, kada je izabran za urednika "Zajedničara". Michael Horvat rođen je u rujnu 1891.

godine u Karlovcu. Kao dječak otputovao je s majkom ocu u Philadelphiju. Prvo obrazovanje dobio je u američkoj školi i nastavio učiti tiskarski obrt, koji je i završio. Godine 1914. otvorio je svoju tiskaru, koju je vodio sve do 1927. godine. U Narodnoj hrvatskoj zajednici aktivan je od 1909, u Odsjeku 13. u Steeltonu. Prvi put je delegat na izvanrednoj konvenciji 1925. u Pittsburghu. Na prvoj konvenciji 1926. izabran je za tajnika Glavnoga nadzornog odbora. Na toj je dužnosti ostao do 1929, kada je izabran za urednika engleskog dijela "Zajedničara".

42. Zapisnik šeste konvencije HBZ-a, Chicago, 1943, str. 75.

43. Vidjeti: Anthony W. Rasporich, *For a Better Life - A History of the Croats in Canada*, Toronto, 1982.

44. Odsjeci Hrvatske bratske zajednice u Kanadi, država Ontario: Odsjek 608. - Schumacher; Odsjek 618. - Creighton Mine; Odsjek 617. - Welland; Odsjek 628. - St. Marie; Odsjek 638. "U slozi je spas" - Ford City; Odsjek 644. "Matija Gubec" - Hamilton; Odsjek 648. - Kirkland Lake; Odsjek 650. "Slavensko bratstvo" - Toronto; Odsjek 651. - Levack; Odsjek 657. - Timmins; Odsjek 672. - Bracebridge; Odsjek 679. - Port Arthur; Odsjek 685. - Hunstville; Odsjek 689. - Sudbury. Država British Columbija: odsjek "Lovinac-Bratstvo"- Princeton; Odsjek 681. - Britannia Beach; Odsjek 683. - Blakeburn; Osjek 268. - Ladysmith; Odsjek 281. "Sv. Ćiril i Metod"; Odsjek 627. - Copper Mountain; Osjek 694. - Vancouver. Država New Scotland: Odsjek 682. - Springhills. Država Alberta: Odsjek 686. - Raymond; Odsjek 688. - Calgary Država Quebeck: Odsjek 666. - Arvida; Odsjek 678. - Noranda Aktivno je bilo i samostalno društvo "Hrvatska sloga" u Winnipegu, Manitoba.

45. Zapisnik druge konvencije HBZ-a, St. Louis, 1929; "Zajedničar", 26. lipnja 1929.

46. "Svijet", New York, 8. studenog 1931.

47. Izvještaj glavnog predsjednika trećoj konvenciji HBZ-a, Gary, Indiana, 1932, str. 11.

48. "Zajedničar", 10. srpnja 1935.

49. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, Pittsburgh, 22. rujna 1938.

50. "Novosti", Toronto, 7. rujna 1946.

51. Prema nekim autorima u SAD je 1933. bilo trinaest milijuna nezaposlenih radnika. (Theodor Rosenof, *Dogma, Depresion and the New Deal*, Port Washington, NY, 1975, str. 3).

52. Usp. *We are many, An Autobiography by Ella Reeve Bloor*, International Publishers Co. Inc. Copyright 1940, str. 219; *Rabbel Voices, An I. W. W. Anthology*, Edited with introductions, by Joyce L. Kornbluh, Ann Arbor, 1964, str. 353.

53. *Kratki pregled povijesti HBZ-a*, str. 47.

54. Ibid., str. 107.

55. "Radnik", Chicago, 13. travnja 1933.

56. "Zajedničar", 26. travnja 1933.

57. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, Pittsburgh, 16. ožujka 1934.

58. "Zajedničar", 25. ožujka 1931.

59. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, 21. ožujka 1936.

60. Ibid., 9. ožujka 1937.

61. Ibid., 16. lipnja 1939.

62. "Radnički glasnik", Chicago, 20. lipnja 1936.

63. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, 22. rujna 1938.

64. "Zajedničar", 13. lipnja 1932.

65. Kao informaciju donosimo podatke o troškovima održavanja četvrte konvencije. Troškovi prijevoza delegata iznosili su 8 323 dolara i 99 centi. Za dnevnice je isplaćeno 40 228 dolara. Uz neke dodatne troškove, ukupni rashodi za konvenciju iznosili su 52 664 dolara i 67 centi.

66. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, Pittsburgh, 19. rujna 1936.

67. Ibid., 22. rujna 1938.

68. "Zajedničar", 10. studenog 1935.

69. Ibid., 2. ožujka 1938.

70. Zapisnik Izvršnog odbora Hrvatske sveze na Pacifiku, San Francisco, 24. siječnja 1938.

71. "Zajedničar", 2. veljače 1938.

72. Ugovor je bio istovjetan onome što ga je potpisala Hrvatska sveza na Pacifiku, a objavljen je u "Zajedničaru" 28. rujna 1938.

73. Zapisnik pete konvencije HBZ-a, Pittsburgh, 1939, str. 236.

Deveto poglavlje

HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA U VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Nepovoljan razvoj političkih prilika u Kraljevini Jugoslaviji sve je više utjecao na političke aktivnosti američkih Hrvata u razdoblju između dva rata. Informacije o prilikama kod kuće dobivali su preko pisama rodbine i putem tiska koji je stizao iz starog kraja. Američke su novine, kao i hrvatski iseljenički tisak, nepovoljno pisale o političkim prilikama u Kraljevini Jugoslaviji. Tako je u reviji "Our World" Herman Bernstein objavio kako je otišao u Jugoslaviju da bi se upoznao sa zabludom što ju je ondje stvorila mirovna konferencija. Prema njegovu mišljenju, pogreške su vrlo ozbiljne, narod je nespokojan i svaki čas mogu izbiti nemiri ako se ne uklone nesporazumi u zemlji u kojoj je rat već počeo. "Neprilike u Jugoslaviji dolaze od činjenice što je jedan dio naroda za militarističku državu, a drugi za republiku. Srbi nastoje da ustanove jednu jaku vojničku Srbiju pod imenom Jugoslavije, dok Hrvati i Slovenci za svoj mirni narodni opstanak traže republiku."[1]

Američke Hrvate teško su pogodile vijesti o atentatu na poslanike Hrvatske seljačke stranke u Narodnoj skupštini u Beogradu. Srpski ekstremni nacionalist poslanik Puniša Račić za vrijeme skupštinskog zasjedanja 20. lipnja 1928, ubio je dvojicu poslanika, a nekoliko njih ranio, među njima i Stjepana Radića koji je nakon nekoliko dana u Zagrebu umro. Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice cijelu je svoju sjednicu od 26. srpnja 1928. posvetio prilikama u Hrvatskoj i ocijenio kako se hrvatski narod nalazi u nepodnošljivom položaju i kako Hrvatska bratska zajednica treba pružiti punu pomoć hrvatskome političkom vodstvu u Hrvatskoj da ostvari promjene državnog uređenja u prilog hrvatskom narodu. Glavni odbor pozvao je sve Hrvate u SAD i Kanadi da se solidariziraju s političkim otporom naroda u domovini. U tom smislu uputio je rezoluciju potpore političkim prvacima u Hrvatskoj i obiteljima poginulih zastupnika. Od redakcija domovinskih i iseljeničkih novina zatražio

je da objave tekst rezolucije, a engleski je tekst upućen redakcijama američkih novina.[2]

Na drugoj konvenciji 1929. u St. Louisu delegati su posebnom rezolucijom prosvjedovali protiv diktature koju je u Jugoslaviji uveo kralj Aleksandar Karađorđević 1929. godine. Pritom su istaknuli: "Izjavljujemo naše simpatije sa radnim narodom grada i sela, apelirmo na njih da zbiju svoje redove u borbi protiv brutalne vojne diktature, da nastave borbom do konačne pobjede za potpuno nacionalno i klasno oslobođenje." Koliko su američki Hrvati pozorno pratili političke prilike u staroj domovini vidjelo se iz rasprava na toj konvenciji, na kojoj je nekoliko delegata zahtijevalo da se konvencija založi za osnivanje tzv. balkanske federacije. Takvu je ideju u to vrijeme podržao određen broj naprednih političara u nekolicini balkanskih država, a prema tom političkom konceptu, u balkanskoj bi federativnoj zajednici svaki narod imao punu slobodu.[3]

Upravo u to vrijeme oštrih političkih prosvjeda protiv stanja kod kuće Hrvatsku bratsku zajednicu ozbiljno je potresla tzv. ordenska afera. Naime, početkom 1930. neke su se narodnosne zajednice s područja Pittsburgha zalagale da se u glavnoj zgradi Pittsburškog sveučilišta urede etničke sobe, smatrajući da bi na taj način mogli bolje upoznati svoju kulturnu baštinu. Jugoslavenski poslanik K. Fotić ponudio je Glavnom odboru HBZ-a pomoć i nabavio potreban namještaj iz Jugoslavije. Pozvao je glavnog predsjednika Antuna Gazdića i blagajnika Božu Jonića u Washington da preuzmu predmete za jugoslavensku entičku sobu. Nakon određenog ustručavanja njih su dvojica ipak otišli u Washington i preuzeli namještaj. Tijekom primopredaje poslanik Fotić odlikovao je Gazdića i Jonića ordenom sv. Save, a oni su ih omdah nakon izlaska iz poslanstva skinuli. Međutim, u javnosti se o tome saznalo i cijeli je problem objavljen u "Radniku" iz Chicaga. Odsjek 99. uputio je rezoluciju Glavnom odboru i u njoj zatražio da obojica budu suspendirani i predani Glavnoj poroti, te da ih se isključi iz Zajednice. Rezoluciju je podržalo 300 odsjeka Zajednice, tj. najveći dio članstva. Međutim, bilo je jasno da ni Gazdić ni Jonić nisu simpatizeri beogradskog režima i da su, zapravo, izigrani. Prema mišljenju nekih odbornika, trebalo ih je samo ukoriti. Ali "ljevokrilaši" su to htjeli iskoristiti da naškode Glavnoj upravi. Zato se na taj problem list "Zajedničar" osvrnuo ovim riječima: "Izdani su ti ordeni njima kao članovima Jugoslavenskog odbora za uređenje jugoslavenske sobe u novoj zgradi sveučilišta u Pittsburghu, sada u izgradnji. Jer su oni, međutim, u isto vrijeme i članovi vrhovnog vodstva jedne imenito hrvatske, radničke organizacije, taj čin primanja odlikovanja od beogradske vlade, dao je jednom dobrom dijelu članstva naše organizacije opravdani razlog istinskog i iskrenog ogorčenja, dok je opet jednom dijelu njih pružio vanrednu zgodu za političke manevre, koji su oni do mahnitosti provađali i provode još i danas."[4]

Na trećoj konvenciji Antun Gazdić nije se više niti kandidirao, a Božo Jonić nije izabran. I ta je konvencija najoštrije osudila režim dik-

tature kralja Aleksandra u Jugoslaviji i njegovu vojnu kliku te pozvala sve napredne Hrvate, Srbe i Slovence u Americi na zajedničku borbu protiv nedemokratskoga jugoslavenskog režima.[5]

Doprinos američkih Hrvata upoznavanju američke javnosti s pravim stanjem u Jugoslaviji bio je i pokušaj izdavanja "Croatian Reviewa" na engleskom jeziku. Nažalost, ta revija nije bila duga vijeka. Međutim, jedan događaj iz Jugoslavije privukao je pozornost svjetske i američke javnosti. Bilo je to ubojstvo povjesničara Milana Šufflaya. Taj su čin među mnogima osudili i Albert Einstein te Herman Mann, koji su Ligi za ljudska prava u Berlinu uputili prosvjed zbog toga mučkog ubojstva, sa željom da se protest proslijedi Međunarodnoj ligi za ljudska prava u Parizu, koja je pred cijelim civiliziranim svijetom trebala prosvjedovati "protiv diktatorske strahovlade u Beogradu". U Einsteinovu i Mannovu pismu detaljno je opisano Šufflayevo umorstvo i pokušaji vlasti da zataškaju okolnosti tog ubojstva te zaštite ubojice i organizaciju Mladu Jugoslaviju, koja je bila umiješana u to ubojstvo. U pismu stoji: "S obzirom na ovo strašno stanje, mi vas molimo da Međunarodna liga za ljudska prava poduzme sve da se ovoj beskrajnoj nasilnoj vladavini stane na kraj (...) da se protiv strahovlade koja gospoduje u Hrvatskoj digne najsvečaniji protest."[6]

U kolovozu 1931. Međunarodni odbor za političke zatočenike (International Committee for Political Prisoners) iz New Yorka uputio je jugoslavenskom poslaniku u Washingtonu prosvjed protiv smrtne presude izrečene Marku Hraniloviću i Matiji Soldinu te desetorici drugih hrvatskih rodoljuba osuđenih na višegodišnje kazne. Odbor je ustvrdio da su svi oni nevino osuđeni i da je poznato kako su ubojice novinara Shlegela u inozemstvu.

Potkraj studenoga 1933. jedna je skupina (41 osoba) najistaknutijih američkih književnika, političara, izdavača i znanstvenih djelatnika uputila prosvjed jugoslavenskom poslaniku u Wshingtonu za jugoslavensku vladu u Beogradu. U njemu su istaknuli kako svjetski tisak već godinama piše o teroru u Jugoslaviji. Stoga potpisnici prosvjeduju protiv diktature i terora, uhićenja i mučenja u zatvorima. Od američkih književnika protest su potpisali Theodor Dreiser, John Dos Passos, Upton Sinclair i drugi.[7]

Ti su prosvjedi bili povod da se "New York Times" i "St. Louis Star" opširno osvrnu na diktaturu u Jugoslaviji. List "Christian Science Monitor" nastavio je godinama povremeno izvješćivati o teškim političkim prilikama u tadašnjoj Jugoslaviji. List je u kolovozu 1932. objavio seriju članaka o Jugoslaviji u kojima se naglašavalo kako je osnovni uzrok političke krize u zemlji težnja Hrvata za federativnim umjesto hegemonističkim uređenjem države. Newyorška revija "The Editor and Publisher" političke je prilike u Jugoslaviji nazvala Slavic Darkness (slavenska tama). "New York Times" je u članku *Jugoslavija, zemlja nacionalnih raznolikosti* pisao o Hrvatskoj: "To je Irska u kraljevstvu gdje je opozicija vladi u Beogradu najjača. Ogorčenje protiv srpske uprave našlo je izraza u konstantnim građanskim nemirima,

ponekad blažim, a ponekad tako otvorenim kao što je bilo ubojstvo Kralja u Marseillesu."[8]

Američki su Hrvati bili uporni u upoznavanju javnosti s prilikama u Jugoslaviji. Na festivalima, koncertima, piknicima i drugim proslavama koje su se održavale u mnogim američkim gradovima oni su donosili prosvjedne rezolucije i slali ih američkom tisku, senatorima, kongresmenima i američkoj vladi. Iako je taj rad bio vrlo uspješan, ponekad je bio popraćen i nedoumicama. Tako je početkom 1934. godine u SAD stigao Branko Jelić, jedan od suradnika Ante Pavelića, koji je tada živio u emigraciji u Italiji. Jelićev dolazak među američke Hrvate izazvao je mnoge neodumice i rascjep u političkoj organizaciji Hrvatsko kolo. Jedan dio članova te organizacije priključio se Jeliću i njegovoj organizaciji Domobran. Međutim, Jelićevo djelovanje u SAD izazvalo je sumnjičavost kod američkih vlasti. Urednik "Hrvatskog lista i Danice hrvatske" Ivan Krešić obaviješten je da State Department nije zadovoljan Jelićevim boravkom i radom u SAD. Odgovorni u State Departmentu imali su prijevode članaka iz lista "Nezavisna Država Hrvatska" što ih je Jelić objavljivao u Pittsburghu. Predstavnici američkih vlasti također su istražili je li Jelić novac prikupljen od iseljenika poslao Paveliću i je li organizirao američke Hrvate u ustaški pokret. Konačno je odbijen Jelićev zahtjev za produženjem boravka u SAD, pa se on, prema Krešićevim navodima, izgubio iz vida američkim vlastima.[9]

Četvrta konvencija 1935. u Milwaukeeju ponovno je usvojila vrlo oštru rezoluciju protiv diktature u Jugoslaviji naglasivši: "Konvencija dalje traži da režim nasilja i diktature odmah povuče iz Hrvatske i svih hrvatskih krajeva svu vojsku, žandarmeriju, policiju i druge organe nasilja, tako da hrvatski narod može sam, slobodno po svojoj volji, bez ičijeg prisiljavanja, odlučivati o svojoj sudbini." Međutim, ta je rezolucija jednako odlučno osudila ustaški pokret u Europi i oštro predbacila Paveliću što hrvatsku politiku pokušava vezati za Mussolinijev i Hitlerov fašizam. "Težnja i junačka borba hrvatskog naroda nema za cilj da jedan jaram zamijeni za drugi, nego da zbaci svaki jaram i svako robovanje, bilo to Beogradu ili Rimu."[10]

Hrvatska bratska zajednica od samog se početka svoga djelovanja, a napose od početka stoljeća, vezala za politiku i političare koji su bili oporba nenarodnim režimima. To se osobito odnosi na Stjepana Radića, osnivača i vođu Hrvatske seljačke stranke. Te veze potječu još iz 1903. godine. Kasnije, 1930-ih godina, vodstvo i članstvo Hrvatske bratske zajednice gotovo potpuno prihvaća politički program te stranke, navlastito u razdoblju kada je Hrvatska seljačka stranka postala općenrodni pokret hrvatskog naroda za samostalnost. U članstvu stranke tada su se našli predstavnici različitih političkih struktura iz Hrvatske i iz iseljeništva. Glavni odbor Zajednice u brojnim je rezolucijama, a list "Zajedničar" mnoštvom uvodnika i drugih članaka, davao bezrezervnu podršku Hrvatskoj seljačkoj stranci i njezinom vođi dr. Vladku Mačeku.

Glavni odbor Zajednice zahvalio je na sjednici u rujnu 1936. dr. V. Mačeku što je financijska pomoć upućena stradalima od suše u Hrvatskoj uspješno i pravedno podijeljena. U pozdravu upućenome dr. V. Mačeku stoji: "U isto vrijeme šalje preko njega tople pozdrave sveukupnom narodu hrvatskom, izrazujući mu i ovom prilikom, kao predstavnik osamdeset hiljada članova Hrvatske bratske zajednice, iskrene simpatije u njegovoj borbi protiv nepravde i nasilja koje režim sile vrši nad narodom i njegovim pravima u staroj domovini, voljan da ga i unaprijed kao i do sada u toj borbi u svakoj prigodi pomogne svim onim sredstvima i načinima koji su mu na raspolaganju, kako bi se u što skorijoj budućnosti hrvatski narod zaista našao potpuni gospodar u svojoj kući i suvereni upravljač svih narodnih posala."[11]

U rezoluciji Glavnog odbora Hrvatske bratske zajednice iz ožujka 1937. naglašava se kako su američki Hrvati pružali pomoć narodu u domovini protiv Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, slomom te monarhije hrvatski narod nije postigao slobodu jer mu nije dopušteno da demokratskim metodama ostvari svoja nacionalna prava. Zato Hrvatska bratska zajednica iskazuje svoje pune simpatije dr. V. Mačeku kao priznatom vođi hrvatskog naroda i poziva svoje sunarodnjake da ustraju u ostvarenju programa Hrvatske seljačke stranke.[12]

Godine 1939. politički prvaci Hrvatske seljačke stranke postigli su sporazum s predstavnicima srpske demokratske oporbe, pa je u kolovozu te godine potpisan sporazum Cvetković-Maček o Banovini Hrvatskoj, uz suglasnost princa regenta Pavla Karađorđevića. U povodu potpisivanja sporazuma Glavni odbor Zajednice uputio je predsjedniku Mačeku sljedeću poruku: "Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice na svojem polugodišnjem zasjedanju, pozdravlja sporazum kojega je hrvatski narodni pokret pod Vašim vodstvom sklopio sa srpskom demokratskom udruženom opozicijom sa svrhom da bi se što sigurnije izvojštila sloboda hrvatskog naroda. Mi sa najvećom pažnjom pratimo Vaša nastojanja u velikoj i teškoj borbi hrvatskog naroda za svoju slobodu i spremni smo da tu borbu svim silama pomognemo. Iako sporazum ne uključuje sve zahtjeve hrvatskog naroda, mi smatramo da će izvojšćenje zahtjeva iznešenih u sporazumu značiti veliki dobitak za hrvatski narod i jednu od velikih pobjeda u njegovoj borbi za potpunu slobodu. Mi znamo da će beogradski tlačitelji i svi neprijatelji hrvatskog naroda činiti sve da onemoguće ostvarenje tih zahtjeva i radi toga potrebna je još odlučnija i oštrija borba, koja će ih prisiliti na uzmak. Ta će borba biti još uspješnija ukoliko će u njoj uzeti većeg učešće i srpski narod, koji također pati pod jarmom beogradskih silnika. Mi Vas pozdravljamo i pozivamo da u toj borbi hrvatskog naroda ne klonete, nego da je povedete još s većom odlučnošću dok se ne izvojšti potpuno pravo hrvatskog naroda. U to ime kličemo: Živjela borba hrvatskog naroda za ravnopravnost i slobodu! Živio hrvatski narod!"[13]

Vodstvo Hrvatske seljačke stranke nastojalo se izravno povezati s Hrvatskom bratskom zajednicom preko svojih predstavnika i predstavni-

Ivan Butković i kardinal Alozije Stepinac, 1938. god., za vrijeme prvoga organiziranog posjeta hrvatskih iseljenika Hrvatskoj

ka Hrvatskog radiše koji su posjećivali Pittsburgh i ured Zajednice. Maček je uputio sljedeću osobnu poruku petoj konvenciji HBZ-a: "Pozdravljam petu konvenciju Hrvatske bratske zajednice, najstarije, najveće i najzaslužnije naše narodne organizacije u novom svijetu. Istodobno u ime hrvatskog naroda izričem zahvalnost i za materijalnu pomoć koju je Hrvatska bratska zajednica prema svojim mogućnostima obilno davala kad je do Vas došao glas o stradanjima naše braće od nevolja svake vrste."[14]

Polovicom 1938. veća skupina američkih Hrvata, koju je vodio predsjednik Zajednice Ivan Butković, posjetila je Hrvatsku. Cilj posjeta bila je osobna podrška američkih Hrvata narodu u domovini. Posjetitelji su svečano dočekani u Zagrebu, a predsjednika Zajednice Butkovića i njegove suradnike osobno su primili dr. Vladko Maček, nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac, vodstvo Hrvatskog radiše i mnogi drugi ugledni-ci. Tom prilikom predsjednik Butković posjetio je nekoliko mjesta u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini, a na narodnim skupovima upoznavao je prisutne s radom američkih Hrvata. Na skupštini u Mostaru oštro je osudio politiku beogradskog režima, zbog čega je policijski priveden i s cijelom pratnjom protjeran iz Jugoslavije.

Bezrezervna i snažna politička podrška narodu u domovinu u kasnim 30-im godinama bila je rezultat spoznaje članova Zajednice da se svjetski događaji nepovoljno razvijaju i vode velikom ratu koji, predos-

Doček hrvatskih iseljenika, 1938 na Zagrebačkom glavnom kolodvoru

jećali su, neće mimoići ni njihovu staru domovinu. Međutim, zajedničari su dobro znali da je njihova organizacija jednako toliko i američka te da će sudbina Zajednice u sljedećim burnim događajima biti tijesno povezana sa sudbinom njihove nove domovine Amerike. Zato se vodstvo

Ivan Butković i dr. Vladko Maček, 1938 prilikom posjete Zagrebu

Zajednice i cjelokupno članstvo opredjelilo za onu američku politiku koja im je u to vrijeme osiguravala puna demokratska prava i sigurnu budućnost. To je bila politika predsjednika Roosevelta, kojemu je Zajednica brojnim rezolucijama davala punu potporu u odsudnim danima američke povijesti. Još prije toga u rezoluciji potpore predsjedniku Rooseveltu iz ožujka 1937. Glavni ga odbor moli da se založi za to da se američki ustav i zakoni u praksi interpretiraju u korist najširih slojeva američkog naroda. U predvečerje drugoga svjetskog rata, u ožujku 1938, Glavni odbor uputio je još jednu rezoluciju predsjedniku Rooseveltu u kojoj ga u ime 80 000 Amerikanaca hrvatskog podrijetla moli da čvrsto ustraje u odluci da se američko oružje ne prodaje agresorima te da se oštro razluče zemlje koje su žrtve agresije. Nakon što je Franklin Delano Roosevelt treći put izabran za predsjednika, Glavni mu je odbor u čestitci iskazao punu potporu naglasivši da je više od 90% američkih Hrvata glasovalo za njega.

Zahvaljujući pravilnoj procjeni političkih prilika u svijetu, Hrvatskoj i u Americi, vodstvo i članstvo Hrvatske bratske zajednice ponovno je u burnim vremenima drugoga svjetskog rata odabralo pravi put kojim je Zajednica krenula u ratnim godinama.

Drugi svjetski rat - vrijeme velikih izazova

Neposredno nakon pristupa Jugoslavije Trojnom paktu vijesti o tome stigle su i u SAD. Dana 27. ožujka američki je tisak pod krupnim naslovima donio vijesti da je narod u Beogradu izišao na ulice demonstrirajući protiv Trojnog pakta. Šestog travnja njemačke i talijanske trupe upale su u Jugoslaviju. Desetak dana kasnije u Ameriku su stigle vijesti o osnivanju Nezavisne Države Hrvatske.

Neposredno nakon napada na Jugoslaviju predsjednik Roosevelt i državni sekretar Cordell Hull osudili su agresiju i odlučili Jugoslaviji pružiti moralnu i materijalnu pomoć. Američka je vlada objavila sljedeće priopćenje: "Barbarski upad u Jugoslaviju i pokušaj da se uništi ova država grubom silom jedno je poglavlje više u zasnovanom pohodu za svjetskim gospodstvom i osvajanjem. Još jedan mali narod je stradao od napada osvajača, što još jednom dokazuje da nema geografskih granica ili zapreka bilo koje vrste u njihovom pohodu za svjetskim gospodstvom. Američki narod iskazuje svoje simpatije narodu koji je na tako grub način napadnut i mi stalno pratimo hrabru borbu jugoslavenskog naroda da zaštiti svoje domove i očuva svoju slobodu. Ova vlada, slijedeći svoju politiku pomoći onima koji se brane protiv osvajača, sada će po mogućnosti što brže slati svoju vojnu i drugu pomoć Jugoslaviji."[15] State Department je 11. travnja donio uredbu kojom je odobrio prikupljanje pomoći za Jugoslaviju. Početkom lipnja predstavnici vlade SAD javno su obznanili da ne priznaju cijepanje Jugoslavije ni marionetske osovinske tvorbe. Za njih je legitimnom ostala vlada Kraljevine Jugoslavije, koja je izbjegla iz zemlje.

Napad nacističke Njemačke na Jugoslaviju izazvao je ogorčenje i oštre prosvjede u iseljeništvu. Sve su demokratske organizacije i skupine iseljenika, osuđujući fašističku invaziju, isticale potrebu organiziranja akcije za pomoć narodu u staroj domovini. Prvi poticaj dala je Hrvatska bratska zajednica. Glavni odbor je sa sjednice 8. travnja 1941. uputio ovakav proglas članstvu HBZ-a i hrvatskom narodu u Americi: "Nad našom rodnom grudom - nad tisućljetnom domovinom otaca i djedova naših, nad našom Hrvatskom - kao i nad zajedničkom nam širom domovinom Jugoslavijom hara bura uništavanja i razaranja i razvila je svoja krila crna avet mraka i ropstva. Vjekoviti neprijatelji, tlačitelji i zavađivači našeg i svih slavenskih naroda, Rim i Berlin, čiju sadašnju porobljivačku i krvožednu politiku provode i utjelovljuju Hitler i Mussolini, ti zakleti neprijatelji svakog pojma slobode, demokracije i čovječnosti, provalili su u našu zemlju bez ikakvih opravdanih uzroka. Na stranicama buduće povijesti čovječanstva bit će posebnim slovima zapisano da narodi Jugoslavije nisu željeli, nisu tražili, niti ma ikojim činom prouzročili ili izazvali nametnuti im pokolj (...). Bit će također u knjigama buduće povijesti zabilježeno posebnim slovima da su narodi Jugoslavije željeli (...) radije možda i siguran i neizbježiv poraz na bojnom polju protiv brojno kud i kamo nadmoćnije, a oružanom spremom stotinu puta jačeg neprijatelja, radije nego da postanu dobrovoljni saveznici predstavnika najcrnijeg mraka u povijesti ljudskog roda."[16]

Na istoj je sjednici Glavni odbor donio zaključke o organiziranju pomoći stradaloj domovini. Odbor je uputio poziv svim iseljenicima, svim potpornim, kulturnim i drugim organizacijama da odmah počnu prikupljati pomoć žrtvama rata. Radi što djelotvornijeg rada, odsjecima Hrvatske bratske zajednice preporučeno je da se udruže sa svim iseljeničkim društvima i ustanovama. Predložena je najtješnja suradnja s odgovarajućim odborima drugih južnoslavenskih iseljenika kad god su to prilike omogućivale.

Osnovna zadaća bila je postizanje jedinstva iseljenika. I na spomenutoj sjednici od 8. travnja Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice najvažnijom je zadaćom, osim prikupljanja pomoći smatrao, promicanje i iskazivanje sloge južnoslavenskih naroda na sve načine i svim sredstvima.

Odbor je upozoravao članove Zajednice i druge iseljenike da se ne daju zavesti djelima izdajica u domovini, a posebno im je skrenuo pozornost na nužnost osujećivanja svakog pokušaja razdvajanja našeg naroda u Americi. U tom smislu Glavni je odbor istaknuo: "Neka, dakle, sav naš rad, sva naša nastojanja idu za tim da svim silama podupremo i vodimo rat i borbu kako bi se našem nesretnom narodu u domovini omogućio povratak njegove slobode, prema idealima čovječnosti, demokracije i slobode izražene u spisima i djelima najvećih sinova ove zemlje (...), a najveličanstvenije izraženih u proglasu neovisnosti američke republike."[17]

Uspješna akcija pomoći nije se mogla provesti bez koordinacije rada svih velikih iseljeničkih organizacija Hrvata, Srba i Slovenaca. Stoga je Glavni odbor na istoj sjednici odlučio pozvati sve hrvatske, srpske i slovenske udruge u Americi da izaberu svoje predstavnike i zajedno osnuju središnji odbor južnoslavenskih organizacija. Taj bi odbor služio kao predstavništvo pred američkom javnošću. Istodobno su se organizirali i srpski iseljenici, koji su preko Srpskoga narodnog saveza pozvali sve srpske ustanove na suradnju i pomoć porušenoj domovini. Isto su učinili i slovenski iseljenici, koji su putem tiska pozvali sve slovenske organizacije na sastanak u Chicago, gdje su osnovali slovenski odbor, koji je trebao organizirati američke Slovence radi prikupljanja pomoći.

Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice izabrao je i ovlastio posebni odbor da radi prikupljanja pomoći narodu u staroj domovini potakne sastanak sa srpskim i slovenskim odborom. Sastanak je održan 10. svibnja 1941. u Clevelandu, kada je osnovan Jugoslavenski pomoćni odbor. Jednodušnost predstavnika iseljeničkih organizacija na tom sastanku najbolje se očitovala u izjavi predsjednika Slovenske potporne jednote Vincenta Cainkara, koji je sa zadovoljstvom ustvrdio kako zajedništvo hrvatskih, srpskih i slovenskih organizacija dokazuje da su južnoslavenski iseljenici u Americi shvatili važnost svjetskih zbivanja za sudbinu svog naroda te su, odbacujući sve razmirice, pokazali jedinstvenost i privrženost svojoj novoj domovini. Samo će tako, naglasio je Cainkar, američki Južni Slaveni moći pružiti moralnu i materijalnu pomoć svom narodu u staroj domovini.

Sa sastanka Hrvatskog kola u Youngstownu upućen je proglas svim Hrvatima u SAD. U njemu se naglašava kako su složene ratne prilike pune iskušenja kako za Hrvate u domovini, tako i za Hrvate u SAD. U Hrvatskoj je jedna tiranija zamijenila drugu, a u SAD su pokrenute teške optužbe protiv Hrvata. U takvim prilikama američki Hrvati trebaju slijediti politiku predsjednika Roosevelta i SAD, što će i hrvatskom narodu pomoći da dočeka bolje dane mira i slobode, pravde i demokracije.[18]

Nakon kapitulacije Jugoslavije hrvatski su iseljenici morali voditi dvostruku borbu. Ponajprije, riječ je o borbi protiv desničarske organizacije "domobranaca" koji su po svojim shvaćanjima bili vrlo bliski ustaškom pokretu u Hrvatskoj. Međutim, rad te organizacije kao profašističke onemogućile su američke vlasti na samom početku rata.[19] Mnogo težu borbu i s neusporedivo težim posljedicama hrvatski iseljenici su trebali voditi protiv desničarske srpske organizacije Srpske narodne obrane i njezina glasila "Američki srbobran". Ta organizacije i njezin list optužili su sav hrvatski narod za zločine Pavelićevih ustaša i za propast monarhističke Jugoslavije. Osvrćući se na antihrvatsku propagandu, list "Zajedničar" pisao je kako su nakon sloma Jugoslavije neprijatelji hrvatskog naroda pokušali preko svjetskog novinstva cijeli hrvatski narod prikazati fašističkim. U SAD su željeli izazvati zabunu i nepovjerenje američkih Hrvata optužujući ih za petokolonaštvo, a hrvatske prvake za pristajanje uz Hitlera i Mussolinija, sve zato da bi se američki Hrvati

odrekli svoga nacionalnog imena i svojih narodnih ideala. "Neprijatelji hrvatskog naroda išli su tako daleko da su pokušali baciti odgovornost na hrvatski narod radi sloma Jugoslavije."[20]

Kad je Pavelićeva vlada objavila rat SAD, položaj američkih Hrvata još se više pogoršao. "Zajedničar" je ustvrdio da su se upravo zbog toga američki Hrvati našli u nepovoljnom položaju. Razumljivo je da objava rata nije bilo djelo hrvatskog naroda ni u domovini ni u Americi, jer za to nije bilo nikakva razloga.[21]

Vodstvo Hrvatske bratske zajednice ulagalo je velike napore da bi izgladilo sve nesuglasice između američkih Hrvata i Srba. S tim ciljem uprava Zajednice uputila je Srpskome narodnom savezu poruku: "Nema nikakvih opravdanih razloga da se mi američki Hrvati i Srbi međusobno mrzimo i svađamo. Jedan te isti neprijatelj ugrožava slobodu našu i naše djece ovdje i hoće da uništi naš narod od kojeg potječemo u staroj domovini."[22]

Neposredno nakon primitka poruke, 7. travnja 1942, uprava Srpskoga narodnog saveza posjetila je ured Hrvatske bratske zajednice i u razgovoru s čelnicima Zajednice izrazila želju da američki Srbi i Hrvati, zajedno sa Slovencima, surađuju u prikupljanju pomoći žrtvama rata te da zauzmu zajednički stav prema agresorima i njihovim planovima o cijepanju Jugoslavije. U tim su razgovorima predstavnici Srpskoga narodnog saveza istaknuli kako su "Savez i njegova uprava, članstvo i američki Srbi uopšte, spremni da rade i sarađuju sa svim lojalnim američkim građanima koji tu lojalnost potkrepe delom, sa svakim onim koji se zalaže i radi za obranu demokratskih principa za koje se bori Amerika i njeni saveznici."[23]

Američki su se Hrvati suprotstavljali Fotićevoj propagandi, koja ih je teško pogađala. U pismu Ivana Krešića stoji: "Fotić na sve četiri radi da nas Hrvate oblati. Znam pozitivno. A naš položaj je strašan. Ima on i mjesto i upliv, a što je glavno - milijuna." U drugom pismu Krešić navodi: "Fotić vodi glavnu riječ, a para ima obilno, kupuje lijevo i desno. Ocrnjuje nas gdje god dođe, a Pavelić mu je sjajno oružje."[24]

Hrvatska bratska zajednica uputila je preko "Zajedničara" K. Fotiću sljedeću poruku: "Gospodin Fotić, kao predstavnik i zastupnik države Jugoslavije, može davati naloge onima nad kojima ima moć, ali ne može davati naloge Hrvatskoj bratskoj zajednici. On može i ima pravo vršiti svoju diplomatsku dužnost kao zastupnik svoje države pred američkim vlastima, ali ne može davati naloge nama, to jest Hrvatskoj bratskoj zajednici, što ona ima činiti."[25] Dvadeset hrvatskih društava iz Detroita zahtijevalo je od jugoslavenske vlade u Londonu da razriješe Fotića dužnosti poslanika. Dinko Tomašić, profesor Sveučilišta u Bloomingtonu, predložio je da se osnuje odbor sastavljen od javnih radnika, američkih Hrvata, koji bi se sustavno suprotstavljao Fotićevoj velikosrpskoj propagandi. Tomašić je tijekom 1941. i 1942. u hrvatskom

iseljeničkom tisku objavio mnoge članke o položaju Hrvata i njihovim dužnostima tijekom rata.

U međuvremenu je A. Smith-Pavelić u New Yorku napisao knjižicu *The Truth About the Croats* (Istina o Hrvatima). Knjižica je podijeljena brojnim američkim uglednim osobama. Sadržaj je trebao uvjeriti Amerikance da je Pavelićev režim u Hrvatskoj suprotan volji naroda jer je većina Hrvata na strani dr. Vladka Mačeka i odlučno se odupire silama Osovine. Uz knjižicu je dijeljen i tekst memoranduma o generalu Nediću i njegovu režimu, kako bi se Amerikanci uvjerili da nema razlika između dva spomenuta režima.

Međutim, nastojanja južnoslavenskih iseljenika da se međusobno približe ozbiljno je narušavala velikosrpska propaganda u SAD. U listopadu 1941. u SAD je pokrenuta javna protujugoslavenska kampanja u listu "Srbobran" i unutar organizacije Srpske narodne obrane iz Chicaga. Cilj im je bio dokazati kako su Srbi protiv Jugoslavije. Služeći se oštrom šovinističkom argumentacijom, napadali su sve što je hrvatsko, slovensko ili jugoslavensko. List "Srbobran" i Srpska narodna obrana pokušali su se predstaviti kao zastupnici javnog mišljenja Srba. Isti su ljudi bili aktivni u vodstvu Srpske narodne obrane iz Chicaga i Srpskoga narodnog saveza iz Pittsburgha. Mnoge osobe povezane s jugoslavenskom ambasadom u Washingtonu aktivno su sudjelovale u tom radu. Poslanik Konstantin Fotić do kraja je stajao iza te akcije. Vladika Dionisije i Ruth Michell bili su počasni predsjednici Srpske narodne obrane. Pukovnik Savić, voditelj jugoslavenske vojne misije, i jugoslavenski konzul Mirković također su predano sudjelovali u tom radu.

Dakako, američki su se Hrvati odmah na početku rata distancirali od zbivanja u Jugoslaviji. Hrvatska bratska zajednica uputila je 16. srpnja 1941. poruku predsjedniku Rooseveltu, u kojoj je istaknula da su:

- Hrvati lojalni građani Amerike;
- da podržavaju politiku SAD i njezinih saveznika, uvjereni da će pobjeda Saveznika biti pobjeda njihove stare domovine;
- da ne priznaju Nezavisnu Državu Hrvatsku;
- da će surađivati s ostalim južnoslavenskim iseljenicima u ostvarivanju ratnog programa SAD.[26]

"Zajedničar" je u jednom napisu objavio kako će američki Hrvati do kraja potpomagati svoju novu domovinu i američku vladu u borbi protiv neprijatelja hrvatskoga i svih ostalih slavenskih naroda, a Izvršni je odbor Zajednice odmah nakon početka rata s Japanom uputio predsjedniku Rooseveltu sljedeću poruku: "U ovom odsudnom času, kad je neprijatelj, Japan, u očitom sporazumu sa svojim po zlu saveznicima, naci-Njemačkom i fašističkom Italijom, podmuklo, izdajnički i razbojnički napao Sjedinjene Države Amerike, ugrožavajući slobodu naroda i slobodne ustanove ove zemlje, te kada se njemu proglasom rata Americi priključila naci-Njemačka, te fašistička Italija, Izvršni odbor Hrvatske bratske zajednice u Americi, američke bratske organizacije, u zastupstvu

od blizu stotinu hiljada članova, američkih Hrvata i američkih građana, hiti da Vama, Gospodine Predsjedniče, a preko Vas Sjedinjenim Državama izrazi svoje neograničeno povjerenje, a zemlji nepokolebivu lojalnost. U ovom ozbiljnom i sudbonosnom času Hrvatska bratska zajednica, njezin odbor i njezino članstvo stoje spremni svim svojim silama - moralno, materijalno kao i vlastitim životima služiti borbi, koju Vi kao Predsjednik zemlje i kao vrhovni zapovjednik njezine oružane obrambene sile, dostojno predvodite. Uvjeravamo Vas, Gospodine Predsjedniče, da za nas u ovom času nikakova zadaća neće biti preteška, nikakova žrtva prevelika, a da kao američki Hrvati i američki građani na dostojan način doprinesemo svoj dio u borbi, koja mora da završi odlučnom pobjedom za Sjedinjene Države i njezine saveznike, odlučnom pobjedom nad barbarskim silama Japana, naci-Njemačke i fašističke Italije, te njihovih saveznika i pomagača, a kroz takovu pobjedu da osigura najuzvišeniju baštinu svih demokratskih naroda svijeta - punu narodnu slobodu i trajan mir."[27]

Na sjednici od 12. prosinca 1941. Izvršni odbor Zajednice donio je odluku o prvoj ratnoj pomoći, tj. o 5 000 dolara namijenjenih američkome Crvenom križu. Odbor je također pozvao sve odsjeke da prema mogućnostima pomognu američkome Crvenom križu.

Politiku prema djelovanju pojedinih doseljeničkih skupina američka je vlada temeljila na postizanju punog jedinstva američke nacije. Zato je već nekoliko dana nakon napada na Pearl Harbor, 10. prosinca 1941, State Department objavio proglas u kojemu su doseljeničke skupine pozvane da se suzdrže od političkih aktivnosti u SAD čiji bi ciljevi bili vezani za njihovu staru domovinu. Tim je zahtjevom vlada SAD preporučila doseljenicima da obuzdaju i zatome svoju zabrinutost za budućnost rodne zemlje i brigu o tome prepuste vladi u Washingtonu. Jedan od najvažnijih razloga objave tog proglasa, koji je odredio ponašanje velikog broja doseljenika, bilo je, nesumnjivo, postizanje nacionalnog jedinstva.[28]

U drugom dokumentu američke vlade, također iz 1941, stoji kako "američka vlada priznaje da, s obzirom na istu rasnu pozadinu, američki građani nastupajući kao američki građani, i uz punu lojalnost prema SAD, mogu ipak simpatizirati s narodnim težnjama zemlje njihova rasnog i nacionalnog podrijetla i da se mogu organizirati u znak simpatije i prijateljske pomoći takvim težnjama".[29]

Državni tajnik Cordell Hull izjavio je prilikom održavanja Slavenskog kongresa u Detroitu 1942. sljedeće: "Puna potpora našim ratnim naporima od američkih građana slavenskog podrijetla, koji su tako veliki faktor u našim proizvodnim programima, naročito je važna. Svi napori, međutim, trebaju imati cilj minimiziranje razlika rasne pozadine i trebaju naglašavati fundamentalno jedinstvo ove zemlje."[30]

Nastojeći postići jedinstvo radi uspješnog vođenja rata, američka je vlada nastojala posredovati u nekim razmiricama i problemima koji su se tada pojavili među južnoslavenskim iseljenicima. Tako su M. Elmer

Davis, direktor Ureda za ratne informacije, Mr. Berle, državni podtajnik i Allan Cranston, direktor stranojezičnog ureda, 18. rujna 1942. sazvali predstavnike američkih Južnih Slavena u State Department. E. Davis je tada naglasio kako je američkoj vladi poznato da postoje svađe i trzavice među američkim Južnim Slavenima, a to šteti provođenju ratnog programa Amerike. Davis je izrijekom rekao: "Američkim vlastima je poznato da postoje unutrašnje borbe među američkim Hrvtima, a još u većoj mjeri među američkim Srbima, oko pitanja unutarnjeg uređenja Jugoslavije. Ove borbe su dosegle vrlo nepoželjan stupanj u napadima Srbobrana na sve Hrvate u starom kraju, kao i na one koji su ovdje i američki su građani. Ovakvi napadi su neosnovani, jer prema provjerenim informacijama američkog State Departmenta postoje dokazi da se pretežna većina Hrvata u starom kraju ne slaže s vladom Pavelića i odupire se i bori protiv uljeza Hitlera i Mussolinija. Ogromna većina pak Hrvata u Americi, koji su građani ili stanovnici ovdje, lojalna je ovoj vladi, iako je bilo u početku takvih koji su simpatizirali s Pavelićem i širili mržnju među Hrvatima i Srbima. Prema tome, svaki napad američkih Srba na sve Hrvate radi Pavelićevog izdajstva, kao i napad američkih Hrvata na Srbe kao cjelinu radi Nedićeve nevjere savezničkoj stvari, nije osnovan na činjenicama i takvi napadi služe jedino slabljenju ratnih napora Amerike i time slabe našu stvar, a idu u prilog Hitlera i fašizma."[31]

U Washingtonu je na spomenutom sastanku 18. rujna 1942. jednoglasno prihvaćena rezolucija ovog sadržaja: "Svi ćemo nastojati slijediti američku vladu u njenom nastojanju na jedinstvu Amerikanaca, bez obzira na nacionalno ili rasno podrijetlo, u zajedničkom životnom interesu da se pobijedi u ovom ratu za slobodu. Suprotstavit ćemo se svim pokušajima koji bi tjerali Amerikance južnoslavenskog podrijetla na međusobne sukobe."

Važnu ulogu u upoznavanju američke javnosti i američkih političara s radom američkih Hrvata i stvarnim prilikama u Jugoslaviji imali su Slavenski kongres i Kongres američkih Hrvata. Slavenski je kongres održan 25. i 26. travnja 1942. u Detroitu, uz pristanak i podršku američkih vlasti. Predsjednik Roosevelt uputio je Kongresu sljedeću poruku: "Vama, čija je stara domovina porobljena, nije potrebno govoriti kakav je to neprijatelj i kakve su mu paklene namjere. Vama koji ste obilno pridonijeli njezinoj nacionalnoj kulturi, nije potrebno govoriti o značaju i blagodati Amerike. I vama koji ste poslali svoje sinove na bojna polja i koji proizvodite ratno oružje što će donijeti pobjedu, nisu potrebne riječi ohrabrenja da bi se uzdigla vaša moralna snaga i vaše pouzdanje. Jer mi ćemo zajedničkim snagama slomiti tirane, očistiti od njih vašu staru domovinu i donijeti slobodu i mir svim ljudima."[32] Cordell Hull, ministar vanjskih poslova, izjasnio se za održavanje tog kongresa, koji je prema njegovu mišljenju trebao pridonijeti američkom jedinstvu.

Teško je i vrlo osjetljivo bilo odrediti precizan program Kongresa, a to je najbolje učinio Slovak Štefan Zeman, svakako jedan od

najzaslušnijih ljudi za održavanje Kongresa. Prema njegovu mišljenju, Kongres američkih Slavena trebao je kao glavni organ ujediniti i pridobiti 15 milijuna Amerikanaca slavenskog podrijetla za vanjsku politiku predsjednika Roosevelta i što veću pomoć državama i narodima koji su se borili za svoju nacionalnu neovisnost a protiv nacističke agresije. Vodstvo Kongresa uzelo je u obzir činjenicu da više od 50% Slavena u SAD rade u ratnoj industriji i zato je apeliralo na tvorničare i radnike da izbjegnu sve što bi moglo izazvati obustavu rada u ratnoj industriji sve dok demokracija ne pobijedi u ratu. Važna zadaća Kongresa, prema Zemanu, bilo je davanje moralne i materijalne pomoći slavenskoj braći u Europi u borbi protiv nacizma. Kongres je trebao izglasati načelo da će svaki slavenski narod dobiti ravnoprvno mjesto u zajednici naroda kad rat završi. Zanimljivo je da je tada postavljen i zahtjev za pokretanjem akcije buđenja što većeg zanimanja javnosti za slavensku kulturu te zahtjev za što temeljitijim proučavanjem slavenskih jezika i kulture u SAD.[33]

Prvom kongresu američkih Slavena u Detroitu prisustvovalo je više od 2 000 delegata i 1 000 gostiju iz svih krajeva SAD. Najbrojniju delegaciju poslali su američki Hrvati - više od 500 poslanika. Kongres je usvojio dvije rezolucije: jedna se odnosila na Amerikance slavenskog podrijetla, i u njoj je između ostaloga, stajalo da oni trebaju učiniti sve što mogu da bi osigurali pobjedu SAD i njihovih saveznika nad fašističkom Osovinom. U drugoj rezoluciji, upućenoj slavenskim narodima u Europi, stoji: "Mi smo s vama! Dok vi vodite svoju borbu, mi ćemo vršiti svoju dužnost, kako u tvornicama i na farmama Amerike, tako i na udaljenim frontovima ove velike svjetske bitke." Kongres je izabrao odbor sastavljen od predstavnika svih slavenskih organizacija, a imao je zadaću organizirati američke Slavene za što uspješnije provođenje kongresnih zaključaka. Za predsjednika Kongresa izabran je Poljak Leo Krzycky, a za potpredsjednika Slovak Štefan Zeman. Od Hrvata su izabrani Ivan Butković za potpredsjednika te Vinko Vuk za blagajnika.

U veljači 1943. u Chicagu je održan Kongres američkih Hrvata koji je ujedinio, organizirao i pokrenuo stotine tisuća Amerikanaca hrvatskog podrijetla radi pomoći Sjedinjenim Američkim Državama u ratu protiv fašističke Osovine te za moralnu i materijalnu potporu oslobodilačkom ratu što su ga jugoslavenski narodi vodili protiv fašizma. Bio je to jedan od najvećih pokreta u povijesti hrvatskih iseljenika.

Još u ljetu 1942. održan je sastanak vodećih ličnosti američkih Hrvata u New Yorku, kojemu je osim Izvršnog odbora Hrvatske bratske zajednice prisustvovao i Ivan Šubašić, ban Hrvatske. Na sastanku je zaključeno da se sazove kongres američkih Hrvata i da svi sudionici sastanka čine Inicijativni odbor za organizaciju kongresa. U proglasu Inicijativnog odbora uz ostalo piše: "Vruća ljubav prema domovini Americi i duboki osjećaji za svoj hrvatski narod nalažu nam da okupimo i ujedinimo sve naše snage i da zajednički doprinesemo sve što možemo pobjedi Ujedinjenih naroda nad zvjerskim silama njemačkog nacizma, talijanskog fašizma i japanskog militarizma. Nikakve žrtve ne smiju biti

prevelike za našu Ameriku i za spas našeg hrvatskog i ostalih slobodoljubivih naroda."[34]

Na kongresu američkih Hrvata sudjelovalo je 716 hrvatsko-američkih organizacija iz svih krajeva Sjedinjenih Američkih Država i Kanade. Prisustvovalo mu je 927 delegata, koji su s velikim oduševljenjem prihvatili program borbe protiv fašizma i program moralne i materijalne potpore borbi Hrvata u Jugoslaviji. Kongres nije aktivirao samo javnost američkih Hrvata za program, već je snažno utjecao i na javno mnijenje Sjedinjenih Američkih Država. Mnogi američki senatori, zastupnici, guverneri, gradonačelnici i visoki državni čelnici iz Washingtona poslali su pozdrave kongresu i podržali oslobodilačku borbu naroda Jugoslavije. Guverner države New Mexico John J. Dempsey u svom je pozdravu između ostalog rekao: "Hrvatski narod u svojoj domovini vodi veličanstvenu borbu protiv despotskih uljeza, a ta borba je nadahnuće ne samo američkim Hrvatima nego i svim narodima koji ljube slobodu."[35]

Kongresu je prisustvovalo i nekoliko uglednih američkih političara. Član senatskog odbora za vanjske poslove i bliski suradnik predsjednika Roosevelta senator Claude Peper iz države Floride pozdravio je kongres izjavivši da "(...) će ljubljena Hrvatska opet biti slobodna i zauzeti svoje mjesto među slobodnim nacijama novoga svijeta".[36] Kongresu su prisustvovali i gradonačelnik Chicaga Edward J. Kelly, Leo Krzycki, predsjednik Sveslavenskog kongresa, te mnogi drugi.

Taj kongres, kako je kasnije napisao jedan sudionik događaja, "bio je najveći i najreprezentativniji skup američkih Hrvata u povijesti našeg iseljeništva". Opravdano je reći da je prvi kongres američkih Hrvata bio važan za usmjeravanje političkog opredjeljenja i djelovanja velike većine naših sunarodnjaka u SAD, ali i za promjenu stava američke javnosti prema hrvatskim doseljenicima i Hrvatima uopće.

Kongres američkih Hrvata izjasnio se za teritorijalnu cjelovitost svih hrvatskih krajeva. Na kongresu je zaključeno: "U krajevima okupiranim od Italije hrvatski je narod izložen najstrašnijem zločinačkom istrebljivanju, pa (...) Kongres protestira protiv svih aneksija na štetu Jugoslavije, protiv ranije aneksije Dalmacije i Hrvatskog primorja Italiji (...)."[37]

Jedan od najznačajnijih neposrednih rezultata kongresa američkih Hrvata jest osnivanje stalnog odbora koji je dobio popularni naziv Vijeće američkih Hrvata. To je vijeće preuzelo zadaću provođenja i izvršavanja kongresnih zaključaka, te tako postalo stalni koordinator svih akcija hrvatskih iseljenika u davanju moralne, političke i materijalne podrške staroj domovini.

Najvažnije zadaće Vijeća američkih Hrvata bile su:

1. uklanjanje nesuglasica i okupljanje američkih Hrvata;

2. uspostava prijateljskih, kulturnih i gospodarskih veza između Amerike i hrvatskog naroda u Jugoslaviji posredstvom američkih Hrvata;

3. borba za zahtjeve i prava hrvatskog naroda na zemlje koje nastanjuju te za prava ostalih Južnih Slavena na njihove zemlje pod tuđom

okupacijom (pritom se misli na talijanske i mađarske okupatore, što je navedeno i u rezoluciji američkih Hrvata).

Na kongresu američkih Hrvata dan je poticaj za osnivanje šireg odbora u kojem bi bili i predstavnici drugih južnoslavenskih naroda. U kongresnoj je rezoluciji predloženo da se osnuje zajednički odbor Amerikanaca južnoslavenskog podrijetla, sastavljen od predstavnika središnjih organizacija svih američkih Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara. Vijeće američkih Hrvata preuzelo je zadaću da odmah pozove na suradnju i razgovore američke južnoslavenske središnje organizacije. Na zajedničkom sastanku zastupnika Kongresa američkih Hrvata, Srpskoga vidovdanskog kongresa, Kongresa američkih Slovenaca i zastupnika Saveza američkih Makedonaca, 7. kolovoza 1943. osnovan je Ujedinjeni odbor Amerikanaca jugoslavenskog podrijetla, za čijeg je predsjednika izabran književnik Luj Adamič, a za potpredsjednika violinist Zlatko Baloković. Glavna zadaća Ujedinjenog odbora bio je rad na ujedinjavanju nacionalnih skupina i organizacija iseljenika te neprekidno nastojanje da se američka javnost upozna s istinskim stanjem u staroj domovini. Izbor Adamiča za predsjednika i Balokovića za potpredsjednika Ujedinjenog odbora bio je osobito razuman jer su oni imali mnoge veze u američkim političkim i kulturnim sredinama.

U rujnu 1943. održavala se šesta konvencija Hrvatske bratske zajednice. Kao i sve dotadašnje konvencije, i ta je rješavala mnoštvo važnih problema vezanih za opstanak i uspješno poslovanje HBZ-a. Ali s obzirom na to da se konvencija održavala u jeku drugoga svjetskog rata, kada su nova i stara domovina iseljenih Hrvata vodile odlučnu bitku, pred konvencijom su se našla iznimno važna pitanja. Šesta konvencija bila je smotra dotada postignutih uspjeha, ali i sastanak na kojemu je trebalo odrediti i daljnji politički smjer Zajednice. Konvencija je pružila punu potporu ratnim naporima SAD i ostalih saveznika, te moralnu, političku i materijalnu podršku oslobodilačkoj borbi hrvatskog naroda u staroj domovini, a oštro je osudila Pavelića i njegove suradnike. Pozvala je svoje članstvo i sve Amerikance da predano rade u proizvodnji ratnog materijala za američke i savezničke oružane snage, kako bi se što prije izvojevala pobjeda nad silama Osovine.

Na šestoj konvenciji usvojena je rezolucija o teritorijalnoj cjelovitosti Jugoslavije. Rezolucija je osudila nepravedno rješenje jadranskog pitanja nakon prvoga svjetskog rata te aneksiju hrvatskih i slovenskih područja koju je provela Italija i kojom je pod talijansku vlast potpalo 300 000 Hrvata i 400 000 Slovenaca. Konvencija je usvojila načela Atlantske povelje i podržala veliku antihitlerovsku koaliciju. Upućeni su osobiti izrazi potpore predsjedniku Rooseveltu, britanskom premijeru Churchillu i sovjetskom premijeru Staljinu. Konvencija je uputila i pozdrav dr. Vladku Mačeku, dr. Ivanu Ribaru, predsjedniku Antifašističkog vijeća Jugoslavije, te Vladimiru Nazoru, predsjedniku Zemaljskoga antifašističkog vijeća Hrvatske. Konvencija je iskazala punu podršku radu Zlatka Balokovića, predsjednika Narodnog vijeća američkih Hrvata, i

Luju Adamiču, predsjedniku Ujedinjenog odbora jugoslavenskih Amerikanaca. Šesta se konvencija solidalizirala s radom Kongresa američkih Hrvata i istaknula: "Konvencija HBZ-a podupire odluke Kongresa američkih Hrvata i poziva sve svoje odsjeke i članstvo da bratski surađuje sa svim ostalim američko-hrvatskim organizacijama za provođenje tih odluka u djelo. Konvencija dalje zaključuje da budući Glavni odbor i službeno glasilo Hrvatske bratske zajednice promiču bratsku slogu među članstvom naše Zajednice u duhu ove rezolucije."

Osim moralne i političke potpore, hrvatski su iseljenici pružali i nesebičnu materijalnu i drugu pomoć Sjedinjenim Američkim Državama u ratu. Dobrovoljno su se javljali u američku vojsku, kupovali obveznice američkog ratnog zajma te požrtvovno radili u industriji ratnog materijala za američke i savezničke snage. Odmah na početku rata američka je vlada osnovala President's War Relief Control Board za prikupljanje pomoći državama antihitlerovske koalicije. War Relief Board trebao je za svaku zemlju osnovati poseban odbor koji bi za tu zemlju dobivao određenu svotu pomoći iz općeg fonda. Koristeći se svojim poznanstvima u Washingtonu, K. Fotić je za Jugoslaviju uspio osnovati United Yugoslav War Relief Fund. U odbor su ušli mnogi istaknuti Amerikanci. O svojim aktivnostima odbor je izvještavao preko "News Bulletin United Yugoslav Relief Fund", koji je izlazio u New Yorku. Hrvatski su iseljenici jednodušno odbili suradnju s tim odborom, pa on nije imao nikakva utjecaja među Hrvatima.

Glavni odbor Hrvatske bratske zajednice izabrao je i ovlastio poseban odbor za pomoć narodu u Jugoslaviji, koji se trebao sastati sa srpskim i slovenskim odborom. Sastanak je održan 10. svibnja 1941. u Clevelandu i na njemu je osnovan Jugoslavenski pomoćni odbor. Nažalost, nakon političkih nesporazuma među južnoslavenskim iseljenicima nastao je i rascjep u Jugoslavenskome pomoćnom društvu. Uz suglasnost američkih vlasti stvorena su tri odbora - hrvatski, srpski i slovenski.

Tek u drugoj polovici 1944. prijedloženo je stvaranje jedinstvenog odbora za pomoć, koji je utemeljen 14. prosinca s nazivom The War Relief Fund of Americans of South Slavic Descent. Odbor je vodio Zlatko Balokovič, koji je kasnije napisao kako nikada ni u jednom odboru što su ga stvorili američki Slaveni nije bilo toliko uglednih Amerikanaca kao u tom. Počasna predsjednica bila je Eleonora Roosevelt. Odbor su pomagali i na njegove priredbe dolazili senatori, članovi Kongresa, gradonačelnici, guverneri država, umjetnici, znanstvenici i pisci. U crkvama, sinagogama i školama prikupljan je novac za obuću, lijekove, hranu, ambulante i dr., za spas života stradalih u Jugoslaviji. Do 1949, kada je prestao raditi, Odbor za pomoć Jugoslaviji prikupio je ukupno 3 264 649 dolara robe i novca.[38]

Sama Hrvatska bratska zajednica uložila je u ratni zajam šest milijuna dolara, gotovo polovicu svoje imovine. Osim toga, osnovala je poseban odbor koji je među hrvatskim iseljenicima vodio kampanju za kupo-

vinu obveznica ratnog zajma. Taj je odbor među hrvatskim iseljenicima prodao više od četiri milijuna dolara obveznica, premda je gotovo svaki hrvatski radnik kupio ratne obveznice i na radnome mjestu. Članovi Odbora dobili su za svoj požrtvovni rad visoka odlikovanja američke vlade.

I odsjeci Hrvatske bratske zajednice te druge hrvatske organizacije i ustanove uložili su odmah na početku napada na Ameriku gotovo svu svoju imovinu u ratne *bondove* i pomoć američkome Crvenome križu. Gotovo svi naknadni prihodi odsjeka ulagani su u te *bondove*. Teško bi se mogao naći ijedan član Hrvatske bratske zajednice ili Amerikanac hrvatskog podrijetla koji je imao i najmanju uštedu a da velik dio te uštede nije uložio u ratne *bondove*. Iako nije bilo moguće točno znati koliko su ratnog zajma preuzeli naši iseljenici u SAD, podaci koje je prikupilo Vijeće američkih Hrvata bili su impresivni. Pokazalo se da su američki Hrvati od svih nacionalnih skupina koje su organizirano provodile kampanju za ratni zajam bili među prvima. Za njihov su novac kupljena dva američka bombardera koja su nosili natpis *Spirit of American Croatian* i *Croatian Fraternal Union*. Vijeće američkih Hrvata u

HBZ kampanja za ratni zajam

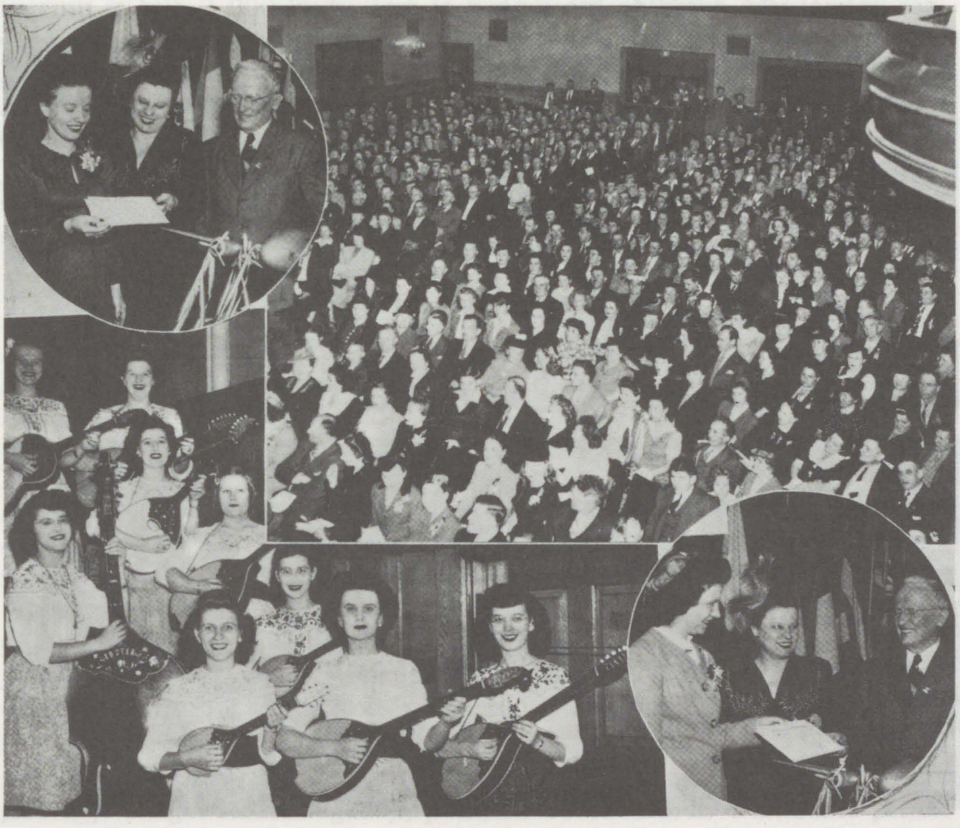

Detroitu kupilo je još jedan ratni bombarder, a malo hrvatsko naselje u Monessenu, u državi Pennsylvaniji, kupilo je opremu za američku vojnu bolnicu. Novcem koji je Hrvatska bratska zajednica uložila u ratni zajam podignuta je i potpuno opremljena cijela američka bolnica. Na ulazu u tu bolnicu postavljena je bakrena ploča na kojoj je pisalo: "Sagrađena i namještena novcem američkih Hrvata." Taj rad naših iseljenika i njihova podrška te direktno učešće u borbi Amerike, izazvali su veliku pažnju američke javnosti.

Nisu poznati točni podaci o tome koliko se naših iseljenika i njihovih sinova borilo u američkim oružanim snagama u drugome svjetskom ratu. Zna se, međutim, da ih je bilo više desetaka tisuća i da su se hrabro borili. Mnogi su za svoje junaštvo dobili visoka odlikovanja. Samo je Hrvatska bratska zajednica američkoj vojsci dala više od 15 000 svojih članova, što je 23% cjelokupnog članstva. Na bojnom je polju ostalo 308 njih. Amerikanci hrvatskog podrijetla bili su, naravno, pozivani u vojsku, ali se javio i velik broj dobrovoljaca.

Postotak članova Hrvatske bratske zajednice u vojsci i mornarici Kanade bio je razmjerno veći nego u SAD. Članstvo Zajednice u Kanadi uložilo je jednako toliko novca u ratne bondove Kanade, kao i članstvo u SAD. Pomoć Hrvata Crvenom križu Kanade također je bila velika.

Za ratni zajam sakupljeno je prvih milion dolara

Udio Hrvatske bratske zajednice u ratnim naporima Amerike dokazuju i povlastice koje su imali njezini članovi za sudjelovanje u ratu. Naime, mnoge su bratske organizacije i osiguravajuća društva odlučili baštinicima svojih članova koji poginu u ratu vratiti samo ono što su članovi uplatili organizaciji, ili pak njihovu prikupljenu rezervu, a članstvo Hrvatske bratske zajednice, na preporuku Glavnog odbora, referendumom je izglasalo da se svim baštinicima njezinih poginulih članova isplati puna osmrtnina odnosno odšteta osakaćenima u ratu.

Kako se rat primicao kraju, tako su i aktivnosti američkih Hrvata bivale sve veće. Na Drugom slavenskom kongresu 1944. u Pittsburghu tisuću je delegata predstavljalo brojne slavenske organizacije. Na tom su kongresu Hrvati bili najbrojniji i dobili su priznanje za svoj odani rad. Drugom kongresu američkih Hrvata, održanome u travnju 1947, prisustvovalo je 600 delegata. Kongres je otvorio budući predsjednik Hrvatske bratske zajednice Vjekoslav Mandić, a glavni referat o radu američkih Hrvata podnio je urednik "Zajedničara" Filip Vukelić. Taj je kongres pozvao američke Hrvate da se solidariziraju s demokratskim pokretima u Americi te zahtijevaju povratak Rooseveltovu programu mira u svijetu i boljeg života u Americi.

Drugi kongres američkih Hrvata završio je narodnim zborom na kojemu je bilo 2 000 ljudi. Tim je kongresom obilježen kraj jednog razdoblja političke povijesti američkih Hrvata, koje je počelo još potkraj XIX. stoljeća, kada su prvi hrvatski doseljenici nastojali upoznati Amerikance s hrvatskim narodom i njegovom borbom za slobodu. Boreći se protiv Austro-Ugarske, a kasnije protiv nenarodnih režima u Kraljevini Jugoslaviji, američki su Hrvati stekli velike zasluge za upoznavanje svjetske i američke javnosti s položajem Hrvata u Hrvatskoj i Americi u drugome svjetskom ratu.

Politička raslojavanja nakon drugoga svjetskog rata

Odmah nakon šeste konvencije 1943. godine glavni predsjednik Ivan Butković i njegovi istomišljenici istupili su iz Vijeća američkih Hrvata. Taj su postupak osudili njegovi politički protivnici u Zajednici, a najoštriji je bio glavni urednik "Zajedničara" Filip Vukelić. Prigovorio je Butkoviću kako je time prekršio zaključke šeste konvencije, koja se solidarizirala s odlukama Kongresa američkih Hrvata i zaključila da Glavni odbor treba surađivati s Vijećem. Međutim, Butković je tvrdio da njega i njegove istomišljenike ne može obvezivati program političke stranke (komunističke) koji je nametnut Vijeću, te da kao američki građanin ima pravo na osobno političko opredjeljenje.[39] Sukob se 1946. godine sve više produbljivao, a urednik "Zajedničara" Vukelić počeo je otvoreno dijeliti članove Glavnog odbora na "pozitivne" i "negativne", i to tako da je pristaše negdašnjega narodnog bloka svrstao u negativce.

Sedma konvencija u Pittsburghu 1947. bila je prava prilika za odmjeravanje snaga. Ratni događaji, političke borbe u SAD i aktualne prilike

u novoj Jugoslaviji izravno su se odrazile na raspoloženje članstva HBZ-a. Pristaše narodnog bloka nisu više bile u većini, a "ljevokrilaši" su dobili potporu velikog dijela članstva i vodećih ljudi Zajednice koji nisu bili komunisti, ali su simpatizirali s tadašnjim političkim zbivanjima u SAD, u Jugoslaviji i svijetu uopće. Stoga je pokušaj "narodnjaka" da na sedmoj konvenciji zadobiju prevlast u Glavnom odboru i odsjecima bio unaprijed osuđen na neuspjeh. Butković je, doduše, na samom početku konvencije u svojoj poslanici oštro napao svoga glavnog oponenta urednika Vukelića, nadajući se da će tako utjecati na stav delegata. Naglasio je kako je urednik hrvatskog dijela "Zajedničara" pretvorio službeno glasilo jedne bratske organizacije u stranačko objavljujući mnoge članke s čijim se sadržajem većina članstva ne slaže. Glavne je odbornike podijelio na pozitivne i negativne ne prema njihovu radu, već prema njihovim političkim uvjerenjima. Butković je naglasio: "'Zajedničar' je glasilo sveukupnog članstva i dužnost je urednika da službeno glasilo uređuje onako kako će odgovarati duhu i smislu pravila i na zadovoljstvo članstva organizacije. Ne bude li toga, budite uvjereni da će organizacija osjetiti strančarski rad kojeg provađa naše službeno glasilo, a koje strančastvo donašati će samo štetu organizaciji."[40]

Butković je delegatima ponudio osnovna načela kojih se trebaju držati pri izboru nove uprave Zajednice: "Zajednica je američka ustanova iseljenih Hrvata, danas skoro sto posto američkih građana, i kao takova predana i posvećena idealima i principima američke demokracije. Zajednica je bratska organizacija iseljenih Hrvata namijenjena naročito međusobnoj pomoći i društvenom napretku svojih članova u duhu društvenog života ove naše nove domovine, Amerike. Zajednica nije politička organizacija i u interesu svog napretka ne može i ne smije da slijedi političko vjerovanje bilo koje političke stranke, pa ni onda kada se to vjerovanje vješto sakriva za tobožnje progresivno hrvatstvo ili Rooseveltov amerikanizam."[41]

Butkovićeva načela daljnjeg rada u HBZ-u nisu bila nikakva novina. Još od prvih godina Narodne hrvatske zajednice to su bile temeljne zasade što su ih zajedničari trebali provoditi, ali su ih različite grupacije u redovima Narodne hrvatske zajednice, a kasnije Hrvatske bratske zajednice, uvijek interpretirale na način koji je odgovarao njihovim gledištima.

O radu urednika sedma je konvencija raspravljala dan i pol, uz vrlo oštre polemike. Ipak, 161 delegat podržao je Vukelićevu uređivačku politiku, a 107 delegata joj se usprotivilo. I pri izboru novog urednika, iako se za to mjesto kandidirao i negdašnji urednik Milan Petrak, ponovno je izabran Filip Vukelić. [42]

"Narodnjaci" su shvatili da su manjina na konvenciji. Odlučno su napali prilike u Zajednici i uz oštre prosvjede 114 njihovih delegata napustilo je konvenciju. Međutim, većina od 192 delegata, koliko ih je ostalo, bila je dovoljna da konvencija nastavi rad, donese program djelovanja za sljedeće konvencijsko razdoblje i izabere novu upravu. Ivan

Butković nije izabran za predsjednika. Na njegovo je mjesto došao Vjekoslav Mandić.[43]

Delegati koji su napustili konvenciju dali su posebnu izjavu u kojoj su svoj postupak obrazložili ovim navodima:

- konvencija nije prihvatila prijedlog da u zapisnik uđe tvrdnja kako u Glavnom odboru ima istaknutih komunista
- nedopustivo je da je konvencija odobrila izvješće i načela rada glavnog urednika
- konvencija nije željela prihvatiti prijedlog o provedbi istrage kako bi se dokazalo da jugoslavenski diplomatski predstavnici djeluju u Zajednici preko nekih glavnih odbornika
- konvencija je uputila pozdrav novoj Jugoslaviji.

"Izjavom" oporbe sukob nije završen. Nova uprava trebala je, prema pravilima Zajednice, 17. studenog 1947. preuzeti vođenje poslova, ali to nije mogla napraviti jer su neki članovi oporbe neposredno prije toga isposlovali privremenu sudsku zabranu (*injuction*) njezina djelovanja. Tek je potkraj prosinca sud ukinuo zabranu, pa je 5. siječnja 1948. nova uprava preuzela vodstvo Zajednice.[44]

Oporba se nije pomirila s porazom. Potkraj 1948. ponovno su pred pittsburškim sudom zatražili obnovu postupka protiv rada i stanja u HBZ-u. Međutim, urednik Vukelić upozoravao je oporbu kako mora shvatiti da američki Hrvati - zajedničari nisu više ono što su bili dvadeset ili više godina prije toga - doseljenici i stranci. Dugim življenjem u Americi postali su ne samo američki građani stranog podrijetla, nego su srasli sa svojom novom domovinom u kojoj su odrasla njihova djeca, od kojih su se deseci tisuća borili u američkoj vojsci za slobodu. A u svezi sa Zajednicom Vukelić je naglasio: "Hrvatska bratska zajednica zapravo je matica hrvatstva u Americi. Ona je srž, ili bolje rekuć, osovina oko koje se okreće narodno-američki naš život. Ona je druga najmoćnija slavenska bratska organizacija u Americi i zato je došla na dobar glas u američkoj štampi."[45]

I Glavni se odbor odredio prema stalnim napadima oporbe i zauzeo se za sljedeća načela:

- za jedinstvo, bratstvo i slogu u Hrvatskoj bratskoj zajednici, u skladu s njezinom dugom tradicijom i putem što su ga odredili njezini osnivači
- za stalno jačanje Hrvatske bratske zajednice upisivanjem novog članstva i razvijanjem zajedničarskog športa radi okupljanja desetaka tisuća mladih i odraslih članova, jačanja Zajednice i razvijanja bratstva u njoj
- za potporu svim nastojanjima radništva da očuva i proširi svoja teško izvojevana prava, osobito ona dobivena za vrijeme predsjednikovanja velikoga Franklina D. Roosevelta

- za promicanje boljeg razumijevanja i prijateljskih odnosa između nove domovine Amerike i domovine njihovih otaca - Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Glavni odbor upoznao je i neke političare s radom i stanjem u Hrvatskoj bratskoj zajednici te dobio njihovu potporu. Tako je Louis E. Graham, zastupnik države Pennsylvanije, u govoru pred Kongresom u Washingtonu izrekao mnogo pohvalnih riječi o radu Zajednice te se izborio da rezolucija što ju je Izvršni odbor uputio Kongresu i njegov govor uđu u zapisnik Kongresa. Rezolucijom Izvršnog odbora Kongres je upoznat s činjenicom da je Hrvatska bratska zajednica američka dobrotvorna organizacija koja ne sudjeluje u političkim nadmetanjima, ali istodobno ne ometa svoje članove da se politički opredijele. Zajednica gaji svoju kulturnu i nacionalnu baštinu, ali je ponajprije američka organizacija.[46]

Vijesti koje su još tijekom 1946. godine počele stizati iz Jugoslavije u Ameriku o uspostavi komunitičkog poretka, zabrani višestranačkoga političkog sustava i stradanjima stanovništva teško su se doimale američkih Hrvata, koji su o tome najviše saznavali sa stranica "Zajedničara". Dakako, hrvatski su radikali u Americi zbog takvog pisanja počeli oštro kritizirati "Zajedničar", i to preko svoga glasila "Narodni glasnik". Vukelić im nije ostajao dužan: " 'Narodni glasnik' iskrivljuje istinu kad veli da smo mi tobože protiv 'Rusije i Rusa'. Mi se ne slažemo sa vlastodržcima Sovjetske Unije i njihovom komunističkom politikom, raspirivanjem revolucija i građanskog rata u drugim zemljama za dominaciju i gospodstvo čitavog čovječanstva. Mi se ne slažemo s Titom radi komunizma, jer u komunizam naprosto - ne vjerujemo. Mi ne znamo i ne možemo znati što se zapravo u Jugoslaviji događa i stvara, ali smo dubokog uvjerenja da sistem koji negira pojedinca i obitelj ne može nego trajno unesrećivati ljudstvo."[47]

"Zajedničar" je redovito pratio sudski proces zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu 1946. godine i u seriji članaka oštro osuđivao nepravedan postupak prema njemu.[48] Kada je Stepinac pušten iz zatvora u Lepoglavi, "Zajedničar" je prosvjedovao zbog Stepinčeva zatočenja u njegovu rodnome Krašiću čime, zapravo, nije pušten na slobodu. Godine 1957. Izvršni odbor Zajednice uputio je u ime članstva posebnu rezoluciju američkoj vladi. U njoj stoji: "S razloga što je Hrvatska bratska zajednica u Americi, čije se članstvo sastoji skoro isključivo od građana rimokatoličke vjere hrvatskog podrijetla, odana principima vjerske slobode za sve narode svijeta; i s razloga što Hrvatska bratska zajednica u Americi, govoreći u ime slobodoljubivog naroda, osjeća duboko da neprekidna ograničenja njegovoj uzoritosti kardinalu Alojziju Stepincu iz Zagreba, Hrvatska, Jugoslavija, uživanja prava i privilegija njegovog visokog položaja u Rimokatoličkoj crkvi, povređuju principe vjerske slobode u koje mi čvrsto vjerujemo; stoga razloga zaključuje se po Izvršnom odboru Hrvatske bratske zajednice u Americi da državni tajnik i ured Državnog tajništva Sjedinjenih Država Amerike izvijesti vladu i narode Jugoslavije o zahtjevu i želji članstva Hrvatske bratske zajednice u

Americi da se priznaju prava i privilegije visokog položaja njegove uzoritosti kardinala Stepinca kao Primasa Rimokatoličke crkve i da njegovoj uzoritosti bude dozvoljeno vršenje dužnosti i preuzimanje odgovornoti nadbiskupa Rimokatoličke crkve u Jugoslaviji."[49]

Razmimoilaženja u HBZ-u poslije sedme konvencije 1947. bila bi se vrlo brzo smirila, kako je to inače bivalo u prošlosti, da u prvim poslјeratnim godinama u SAD nisu počeli dolaziti novi hrvatski doseljenici, koji su napuštali Hrvatsku uglavnom zbog političkih razloga.[50] Oni su činili posebnu kategoriju američkih Hrvata koja se nije bez problema uklopila u hrvatsku etničku zajednicu. Politički su se vezali za "narodnjake" i podržavali njihovo protivljenje novoj upravi HBZ-a. Stoga se iz redova Zajednice moglo čuti kako kritike stanja i rada HBZ-a ne dolaze toliko od članova Zajednice koliko iz redova "starokrajske gospode" i onih koji su udaljeni iz Zajednice i kojima su se, nažalost, priključilii neki članovi Zajednice. Među novodošljacima napose je bio kritiziran Giunio Zorkin, čelnik Hrvatske seljačke stranke, koji se odmah nakon dolaska u SAD učlanio u Zajednicu i neposredno nakon toga u Washingtonu pred Un-American Activities Committee optuživao Zajednicu kao leglo ljevičara.

List "Zajedničar" upozoravao je na to kako nije prvi put da novodošljaci žele razoriti ono što su Hrvati - zajedničari desetljećima mukom i upornošću gradili. Ne poznavajući prilike među američkim Hrvatima, novodošljaci su im nastojali nametnuti europski mentalitet, prenoseći ujedno svoje osobne nesporazume u Ameriku te tako svojom politikom razarajući jedinstvo američkih Hrvata i postignute uspjehe u Americi. Zato je Vukelić u "Zajedničaru" napisao: "Tko pozna, pa makar i površno, ne iz životnog iskustva kao radnik već iz pripovijedanja, prve početke našeg useljavanja, taj zna da su prvi useljenici bili oni koji su krčili put, zalagali se za ono što danas američki radnik uživa i za sve što Hrvati u Americi imaju. Sjetimo se onih mnogobrojnih štrajkova u povijesti američkih radnika kojima je protkana najkrvavija stranica u povijesti Amerike. Taj je naš čovjek uz sve poteškoće gorkog života gradio crkve. Osnovao je i sagradio današnju Hrvatsku bratsku zajednicu. Sačuvao je svoj hrvatski jezik i popijevku, jednom riječju sačuvao je svoje hrvatske običaje i obilježje. Sve je to taj mali čovjek promicao sa toliko ljubavi i oduševljenja. (...) Jest naš je seljak, radnik, radom u tvornicama dolazio u bliži doticaj s radnikom, upoznavao se s njegovim životom i nevoljama; podizao se svojim radom i voljom dok nije došao u prvi red američkog radništva. Na tom putu sačuvao je sebe i svoju dušu i nije se utopio u moru amerikanizacije, iako je doprinio podizanju svoje nove domovine Amerike. Sve što smo stekli i što imamo, svoje novine, hrvatska društva, organizacije, sve je ovo djelo nesebične i nesavladive volje našeg starog useljenika, hrvatskog seljaka, američkog radnika."[51]

U želji da zadobije njihovo razumijevanje,Vukelić je upozoravao novodošljake kako neopravdano potcjenjuju postignuća američkih Hrvta. Međutim, bilo je i oštrijih reakcija. Tako je Nick Šarić u "Zajedničaru" napisao: "Postradali su teško i mi im želimo sreću i svako dobro. Neka

slobodno vode i svoju politiku, samo jedno, neka stare doseljenike i njihove tekovine puste na miru. Bez njih su se stariji dizali, gradili i izgradili svoja društva i organizacije, svoj narodni život u doseljeništvu i sve što žele jest da im noviji doseljenici sa svojom zagrižljivom strančarskom politikom ne zagorčuju život. Neka drugima ne sole pamet i neka budu toliko uljudni da poštuju u slobodnoj zemlji slobodu drugima na njihove nazore, kao što ovi daju njima slobodu za njihovu starokrajansku politiku."[52]

Hrvatskoj bratskoj zajednici je odgovaralo da novodošljaci uđu u njezin sastav i time povećaju broj članova, no oni su to odbijali tvrdeći da Zajednicu vode komunisti. List "Zajedničar" zajedljivo im je odgovorio: "Glupost je od onih koji kažu: bacite komuniste van i ja ću pristupiti u HBZ. Na taj način nije takovi smio doći ni u Ameriku, jer ima komunista i u Americi bez Hrvata, pak je mogao reći useljeničkom komesaru: 'E, ja u Ameriku neću dok ne bacite sve komuniste van.' I ne samo to, već bi takovi trebao dokazati, a gdje su komunisti? Komunista Hrvata imade vrlo malo danas u Hrvatskoj, gdje se isti forsira, a u Americi su neznatni. Mi smo u Zajednici, jer je ona naša narodna i rodoljubna udruga i za svoju korist."[53]

Novodošljaci su prigovarali da Hrvatska bratska zajednica nije dovoljno hrvatska i da u njezinoj upravi ima čelnika koji nisu hrvatske narodnosti. Te je tvrdnje Zajednica odbacila, odgovorivši u "Zajedničaru" ovako: "Ljudi u upravi Hrvatske bratske zajednice osjećaju se Hrvati. Mi u upravi imamo lijepih i časnih primjera ljudi koji nisu hrvatske narodnosti, ali su uvijek dostojno i pošteno stajali na stanovištu da je naša Zajednica hrvatska i takova treba da nosi svoje narodno obilježje. Tako je do danas, a tako će ostati i u buduće. Iza minule desete konvencije u izvjesnoj strančarskoj štampi u iseljeništvu počelo se isticati da sama ta konvencija nije vođena u hrvatskom narodnom duhu i to iz razloga što su vođe konvencije bili naši članovi rođeni u Sjedinjenim Državama i Kanadi. Starokrajski političari nastojali su da krivo prikažu radi svojih težnji kao da bi oni trebali doći na upravu Hrvtske bratske zajednice. Mnogo puta smo rekli i sada ponavljamo da je Hrvatska bratska zajednica matica hrvatstva u Americi. Promiče stalno hrvatsku narodnu glazbenu i uopće hrvatsku kulturu u najširem opsegu. Ona više radi na jačanju hrvatske narodne svijesti među našim mlađim naraštajem nego sve strančarske organizacije zajedno sa svojim publikacijama. Zajednica preko svoga glasila propagira i stalno promiče hrvatstvo na društvenom i kulturnom polju. Nova uprava Zajednice, u kojoj se upravi nalaze i naši rođeni i odgojeni Amerikanci, u samom početku su pokazali da je i njima Hrvatska bratska zajednica kao takova draga i mila baš zato što je naša hrvatska i narodna organizacija. To je ono što nam daje jamčevinu da će takova ostati i kad starih doseljenika ne bude na životu."[54]

Ipak su godine činile svoje, a zajednički nacionalni interesi američkih Hrvata pridonijeli su razrješenju nesuglasica. Glavni odbor Zajednice počeo je sve češće pozivati američke Hrvate na jedinstvo, a

"Zajedničar" je pisao: "U stvari, ne bi se smjeli dijeliti, jer smo svi potekli iz jednog naroda, pak je posve pogriješno da se dijelimo usuprot međusobne razlike. Trebamo i moramo doći do razboritog razumijevanja da smo potomci jednog hrvatskog naroda. Stari doseljenici kroz godine više su se amerikanizirali. Imadu u zemlji bogatije životno iskustvo. Uživiše se u Ameriku s njom u jednom progresu postali su progresivniji, izobraženiji i napredniji. Dosta su izgubili od onog što su donijeli iz stare domovine. I u tome u mnogo čemu su moguće zaostali, pak su svoj život u novoj domovini uskladili sa življenjem i standardom života Amerike. Drukčije nisu ni mogli. Koji su se više uživljavali u američki život, bolje su prolazili. Naša braća noviji dosljenici manje su amerikanizirani. Oni imaju jače i osjetljivije osjećaje za život u staroj domovini. Njima je na umu i na misli stari kraj. U tome ih treba razumiti i biti prema njima obazriv. Na njih treba da gledamo i da ih pomažemo kao svoju braću. Vrijeme će i kod njih učiniti promjenu. Mlađi pak moraju nastojati da starije ipak poštuju kao svoje starije i da ih nastoje razumjeti i s njima surađivati. Ukoliko jedni i drugi budu dolazili do boljeg međusobnog poznavanja i razumijevanja, toliko će se više voljeti i bolje razumjeti. To je važno, a drugo je sporedno i prolazno."[55]

I novodošljaci su počeli sve češće valorizirati pozitivnu ulogu Hrvatske bratske zajednice u životu američkih Hrvata. S vremenom se sve više novodošljaka učlanjivalo u Zajednicu, a nicali su i novi odsjeci sastavljeni isključivo od novopridošlih Hrvata. I hrvatski su intelektualci sa sve većim štovanjem počeli govoriti o radu Zajednice. Tako je na sastanku Hrvatske akademije u Americi 1959. godine, između ostaloga, naglašeno: "Mi, naravno, ne možemo mimoići ovdje Hrvatsku bratsku zajednicu, koja je učinila vrlo mnogo za razvoj kulturnog života među hrvatskim useljenicima tokom posljednjeg pola stoljeća."[56]

Činjenica je da hrvatski doseljenici koji su dolazili u Ameriku poslije drugoga svjetskog rata dugo nisu surađivali sa starim doseljenicima, niti su se miješali s Hrvatima rođenim u Americi. Sa starim naraštajima iseljenika novodošljake je najviše vezao hrvatski jezik, svijest o pripadnosti istom narodu i uspomene iz starog kraja. Dijelile su ih, međutim, razlike u školovanosti i životnom iskustvu te različita gledanja na zbivanja u starom kraju u vrijeme rata. Osim toga, novodošljake je od mladih naraštaja rođenih u Americi dosta razdvajao jezik, različiti životni interesi, a djelomično i odgoj. No bilo je i onoga što ih je međusobno zbližavalo, primjerice bliskost zvanja i naobrazbe. Kako su novodošljaci brže i lakše svladavali engleski jezik, njihove su veze s mladom naraštajem postajale čvršće i bolje. Tijekom vremena sve su više nestajale suprotnosti koje su dijelile novodošljake od ostalih američkih Hrvata i novodošli su američki Hrvati počeli preuzimati ulogu posrednika između hrvatskih starosjedilaca i njihovih sinova rođenih u Americi. Karlo Mirth, i sam novodošljak i intelektualac, o tome piše: "Našim 'starim' useljenicima drago je da može njihovim sinovima netko mnogo više reći o Hrvatskoj, nego što su oni bili u stanju da kažu, a tim mladim Amerikancima drago je kad mogu čuti da domo-

vina njihovih otaca nije neka bijedna zemlja, uvijek nezasitna paketa i dolara, nego da im narod iz kog vuku korijen može biti na ponos. Sigurno je da će proces prilagođivanja najnovijeg sloja američkih Hrvata potrajati duže vremena (...) u toku kojeg će uz odgojni i intelektualni prtljag donesen iz Europe, empiričke metode i američki pragmatizam udariti snažan pečat tom razvoju. Nadograđena dosadašnja iskustva su sigurno najkorisnija kombinacija koja se može poželjeti u formiranju američkih Hrvata u sadašnjosti i budućnoti."[57]

Bilješke

1. "Hrvatski glasnik " Chicago ,12.10. 1922.
2. Zapisnik sjednice Glavnog odbora HBZ-a, 26. kolovoza 1928.
3. "Zajedničar", 26. lipnja 1929.
4. Ibid., 11. lipnja 1930.
5. Zapisnik treće konvencije HBZ-a, Gary, Ind., 1932, str. 55.
6. "Zajedničar", 27. svibnja 1931.
7. Ibid., 6. prosinca 1933.
8. "The New York Times Magazin", 21. listopada 1934.
9. Vidi *Immigration History Research Center*, St. Paul, zbirka Josipa Kraje. U zbirci se nalazi prepiska između Ivana Krešića, urednika "Hrvatskog lista i Danice hrvatske" i Josipa Kraje, predsjednika Hrvatskog kola. Podatak je preuzet iz pisma Krešića Kraji, 25. listopada 1934.
10. Zapisnik četvrte konvencije HBZ-a, Milwaukee, Wisc., 1935, str. 60.
11. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, 19. rujna 1936.
12. Ibid., 19. ožujka 1937.
13. Ibid., 11. rujna 1939.
14. "Zajedničar", 8. rujna 1939.
15. Ibid., 9. travnja 1941.
16. Ibid., 16. travnja 1941.
17. Ibid.
18. "Hrvatski list i Danica hrvatska", New York, 30. listopada 1941.
19. *Federal Bureau of Investigation* zaplijenio je po nalogu Atorney Generala Francisa Biddlea svu dokumentaciju "Domobrana" zbog sumnje da rade za Njemačku. (Usp. "Hrvatski list i Danica hrvatska", br. 18, 10. veljače 1942,)
20. "Zajedničar", 22. listopada 1941.
21. Ibid., 7. siječnja 1942.
22. Ibid., 8. srpnja 1942.
23. Ibid.
24. Imigration History Research Center , St. Paul, zbirka Josipa Kraje, pismo Ivana Krešića Josipu Kraji, 23. lipnja 1941.
25. "Zajedničar", 14. svibnja 1941.
26. Ibid., 16. srpnja 1941.
27. Zapisnik Izvršnog odbora HBZ-a, 12. prosinca 1941.
28. *1944. ... Crucial Year, The Need of Dynamic Unity in the Immigrant Groups*, Two Addresses by Louis Adamic, *The United Committee of South-Slavic Americans*, New York, N.Y.
29. "Zajedničar", 21. siječnja 1942.
30. "Hrvatski narodni kalendar", Pittsburgh, 1947, str. 17.
31. "Zajedničar", 30. rujna 1942.
32. "Hrvatski narodni kalendar", Pittsburgh, 1947, str. 17.
33. Ibid.
34. "Kalendar Matica", Zagreb, 1958, str. 97.
35. *Spomen knjiga Američko-hrvatskog kongresa*, Pittsburgh, 1943, str. 34.
36. Ibid.

37. Vojimir Kljaković, *Jugoslavenska vlada u emigraciji i Saveznici prema pitanju Hrvatske 1941-1944*, "Časopis za suvremenu povijest", br. 1, Zagreb, 1973, str. 73.
38. *Final Report the American Committee for Yugoslav Relief*, New York, 1949, str. 11.
39. Izvještaj glavnog predsjednika sedmoj konvenciji HBZ-a, 1947, str. 12.
40. Ibid.
41. Ibid., str. 15.
42. Filip Vukelić rođen je 1892. godine u selu Cerovcu u Hrvatskoj. U rodnome mjestu završio je četiri razreda osnovne škole. Prije prvoga svjetskog rata doselio je u Pennsylvaniju i zaposlio se u čeličani u gradiću Aliquippi. Kao mladi radnik pozorno je čitao djela braće Ante i Stjepana Radića, osnivača Hrvatske seljačke stranke, čiji je politički program i prihvatio. Iz Aliquippe je redovito slao dopise u Chicago listu "Hrvatski glasnik".

    U taj se grad Vukelić i preselio i u njemu živio sve do 1943, kada je izabran za glavnog urednika "Zajedničara". Vukelić je bio američki fraternalist iz uvjerenja. U rješavanju kontroverznih političkih i socijalnih odnosa među američkim Hrvatima uvijek je primjenjivao program i ideje američkog fraternalizma.
43. Ivan Butković rođen je 29. rujna 1890. u Bilaju kod Gospića. U SAD je došao 1906. godine i do 1912. radio kao radnik u željezari. Nakon toga zaposlio se u trgovini. Bio je član Narodne hrvatske zajednice od 1909. godine. U Pueblu, u Coloradu, organizirao je 1909. godine Odsjek 402, "Sv. Jakov". Kao delegat sudjelovao je na prvoj konvenciji HBZ-a u Clevelandu 1926. i tada je izabran za predsjednika Nadzornog odbora. Od 1932. do 1947. predsjednik je Hrvatske bratske zajednice. To je bilo razdoblje najteže gospodarske i političke krize u Americi. Godine 1967. dobio je počasni naziv doživotnog predsjednika HBZ-a.

    Vjekoslav Mandić rođen je 1897. u selu Radetićima u Istri. Trgovačku školu završio je u Sušaku. Početkom prvoga svjetskog rata mobiliziran je u austrijsku vojsku i na Karpatima se predao Rusima. U Odesi je ušao u Jugoslavensku dobrovoljačku diviziju. U borbi protiv Bugara na Dobrudži bio je ranjen. Godine 1917. došao je u Ameriku kao član dobrovoljačke misije Milana Pribičevića. Od samog početka bio je vrlo aktivan u Narodnoj hrvatskoj zajednici i kasnije u Hrvatskoj bratskoj zajednici. Delegat je i čelnik na mnogim konvencijama, sve do izbora za glavnog predsjednika 1947. godine. Vjekoslav Mandić je imenovan doživotnim počasnim predsjednikom HBZ-a.
44. Zapisnik Glavnog odbora HBZ-a, 5. siječnja 1948.
45. "Zajedničar", 17. prosinca 1947.
46. Ibid., 16. studenog 1949.
47. Ibid. Tijekom 1949. godine u uredništvo "Zajedničara" počela su sve češće stizati pisma pretplatnika iz Hrvatske s molbom da im se list više ne šalje jer svojim pisanjem izaziva sumnju vlasti.
48. O tome opširnije vidjeti u "Zajedničaru" od 10. rujna 1956.
49. "Hrvatska revija", Buenos Aires, 1. veljače 1957, god. VII, sv. I, str. 100.
50. Hrvatski iseljenici koji su potkraj rata ili u prvim poslijeratnim godinama, uglavnom ilegalno, napuštali Jugoslaviju nakon nekog vremena provedenoga u pojedinim europskim državama upućivani su u prekomorske zemlje kao raseljene osobe i izbjeglice. Prema američkom zakonu o raseljenim osobama iz 1948, u tu je zemlju uselilo 17 238 osoba iz Jugoslavije. Na osnovi zakonskog akta o izbjeglicama iz 1953, u SAD je doselilo 17 425 osoba, a prema zakonskoj odredbi o izbjeglicama iz 1957, 1958, 1959. i 1960, u SAD je uselilo 9 599 osoba. Na osnovi zakona iz 1965. i 1966. godine, uselilo je 29 328 osoba. U poslijeratnom razdoblju, od 1945. do 1976. godine, u SAD su ukupno uselile 84 022 raseljene osobe rođene u Jugoslaviji. Mnogi su doseljavali i po "kvotnom načelu", koje je za njih, prema zakonu iz 1952, predviđalo 933 osobe u godini. Prema tome, ukupan broj jugoslavenskih doseljenika u SAD u razdoblju 1946-1968. iznosio je 99 152, a u sljedećem razdoblju, od 1969-1976. uselila je 49 171 osoba. O doseljavanju Hrvata u SAD u poslijeratnom razdoblju Jure Prpić piše: "Bilo je oko 5 000 'nesmiještenih' Hrvata koji su došli godine 1953. (Refugee Relief Act). Približno 8 000 došlo je po odredbi iz 1953. Između 1945. i 1956. bilo je 5 000 hrvatskih doselje-nika iz domovine (ne izbjeglica). Oko 25 000 Hrvata je došlo između 1956. i 1965. (svih kategorija). Konačan broj svih hrvatskih doseljenika nakon 1945. iznosi približno 43 000" (v. George J. Prpić, *The Croatian Immigration to America After 1945*, Cleveland, Ohio, 1976, str. 9).

51. "Zajedničar", 25. srpnja 1951.
52. Ibid., 10. kolovoza 1960.
53. Ibid., 21. listopada 1954.
54. Ibid., 9. ožujka 1960.
55. Ibid., 19. listopada 1960.
56. Ibid., 18. ožujka 1959.
57. Karlo Mirth, *O Hrvatima "Unclea Sama"*, "Hrvatska revija", Buenos Aires, prosinac 1960, god. X, sv. 4, str. 769.

Deseto poglavlje

HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA - ČUVAR I PROMICATELJ HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE

Govoriti o kulturnome i prosvjetnom doprinosu Hrvata u SAD znači ponajprije govoriti o povijesti iseljeništva u toj zemlji jer je već među prvim hrvatskim iseljenicima potkraj prošlog stoljeća bilo onih koji su kulturni i prosvjetni rad smatrali svojom potrebom. Sav je taj rad od samog početka imao dublje značenje za naše ljude u Americi - držanje na okupu i razvijanje osjećaja uzajamnosti među članovima pojedine naseobine te borbu za afirmaciju hrvatske narodnosne skupine među ostalim doseljenicima i starosjediocima. Iz različitih novina koje su izlazile i od kojih neke i danas izlaze na hrvatskom jeziku, iz mnogih američkih novina pisanih engleskim jezikom ili drugim, najčešće slavenskima jezicima, iz različitih programa, obljetničkih i drugih spomenspisa, iz zapisnika i iz društvene korespondencije mogu se crpsti podaci o bogatome kulturnom i prosvjetnom radu Hrvatske bratske zajednice i američkih Hrvata uopće. Taj doprinos ujedno je i doprinos povijesti kulture Hrvata.

Pioniri kulturnoga i prosvjetnog djelovanja u SAD bili su najčešće skromni i nepoznati ljudi, uglavnom seljaci i radnici. Rad u rudnicima i tvornicama uvelike je izmijenio ritam i sadržaj njihova dnevnog života, ali su se nastojanja za kulturnim uzdizanjem ostvarivala na način donesen iz stare domovine.

Naši su iseljenici u Ameriku donijeli svoje kulturne tradicije i nastavili ih održavati u novim prilikama, prema svojim željama, sposobnostima i mogućnostima. Začuđuju rezultati postignuti radom i upornošću, bez dovoljnoga stručnog i teorijskog predznanja, što ga je nadomještala iskrena ljubav prema svojoj narodnoj kulturi.

Među američkim Hrvatima vodeću su zadaću na kulturnom području imala pjevačka društva. U toj se činjenici uočava analogija između rada i prvobitne uloge naših pjevačkih društava u domovini i

Pjevačko društvo "Zora" iz Chicaga, osnovano 1902. godine

onih u Americi, kojima je osnovna pokretačka snaga također bilo razvijanje društvenosti. Nekim je društvima i danas to glavni cilj, a druga su, u povoljnijim uvjetima prerasla u opće rasadnike kulture i bilježe znatna umjetnička ostvarenja u području vokalne glazbe.

Pjevačka tradicija među iseljenim Hrvatima u Americi vrlo je velika i bogata. Osim potpornih, prva društva koja su se osnivala među hrvatskim iseljenicima na američkom kontinentu bila su upravo pjevačka. U njima su se okupljali i mladi i stari doseljenici. Pjesma ih je povezivala i u mislima prenosila u rodni kraj, budila u njima slike mladosti, vraćala ih u rodna sela, među braću i prijatelje, te ispunjavala zanosom prema domovini. Pribjegavali su pjesmi u tuzi i u radosti, njegovali je i uzdizali i upravo im je pjesma pomogla da u tuđini čuvaju i očuvaju svoj jezik, običaje i narodnu kulturu.

Razvoju hrvatskih pjevačkih društava u Sjedinjenim Američkim Državama umnogome je pomogao i "pjevački pokret" u domovini. Upravo na prijelazu u XX. stoljeće, kad je oko pola milijuna Hrvata došlo u Ameriku, u Hrvatskoj se razmahao "pjevački pokret" i nije bilo

Pjevačko društvo "Preradović" iz Garyja, Indiana, osnovano 1914. godine

većeg mjesta koje nije imalo svoje pjevačko društvo. Tada je jedna od najjačih prosvjetnih institucija u Hrvata bio Hrvatski pjevački savez, osnovan u Zagrebu 1874. godine. Savez je okupio 263 pjevačka društva s više od 12 tisuća pjevača i 30 tisuća potpornih članova. Sve je to našlo odjeka među našim ljudima u tuđini. Ubrzo su među hrvatskim doseljenicima u Sjedinjenim Američkim Državama nikla pjevačka društva kao daleka jeka onih u starom kraju. Doseljenici iz Karlovca i okolice osnovali su 1902. u Chicagu pjevačko društvo "Zora" da bi ih podsjećalo na njihovu "Zoru" u Karlovcu. Hrvatsko pjevačko društvo "Zora" iz Chicaga poznato je kao jedno od najstarijih i najutjecajnijih pjevačkih društva hrvatskih iseljenika u Americi. Godine 1907. chicaška je "Zora" već član Hrvatskoga pjevačkog saveza u Zagrebu, a ističe se u nastojanjima za osnivanjem sličnog saveza u Americi. S geslom "Rad i pjesma nek nas vode do prosvjete i slobode", koje je ispisano na njezinu barjaku, Hrvatsko pjevačko društvo "Zora" iz Chicaga neumorno je djelovalo među hrvatskim iseljenicima u Americi. I. Lupis Vukić napisao je o "Zori" u povodu njezina gostovanja u Zagrebu i ovo: "Chicaška Zora već tri i pol decenije djeluje kulturno i narodno među chicaškim Hrvatima. (...) Zora je kroz sve vrijeme svoga dugog i plemenitog rada rado i spremno sudjelovala u svakoj prilici kad su to tražile humane potrebe ili čast i prestiž našeg iseljeništva." Prije "Zorina" povratka u Sjedinjene Američke Države u Zagrebu su se sastali predstavnici Hrvatskoga pjevačkog saveza u domovini i usvojili rezoluciju u kojoj se naglašava potreba njegovanja hrvatske kulturne baštine, a potpisali su je Walter Kazich, potpredsjednik Župe "Mihanović", Zlatko Kerhin, organizator Župe "Mihanović", Ivan Jakupić, blagajnik, i Rudolf Matz, u ime Hrvatskoga pjevačkog saveza.[1]

Društvo "Preradović" iz Garyja u Indiani, osnovano je još 1914. i svojim je djelovanjem mnogo pridonijelo širenju i njegovanju hrvatske pjesme i riječi među našim iseljenicima. Poslije drugoga svjetskog rata u sklopu društva djeluje Dječja tamburaška škola. Važno je istaknuti da u toj školi djeca hrvatskih iseljenika nisu učila samo svirati i pjevati nego su i na posebnim tečajevima učila hrvatski jezik.

U Chicagu se svojim radom isticalo i mlado pjevačko društvo "Croatian Glee Club Harmony", koje je okupljalo veći broj pjevača i pjevačica, djece naših iseljenika.

U Pittsburghu, gdje je radio prvih godina XX. stoljeća, I. Kerhin je dao poticaj za osnivanje Hrvatskoga pjevačkog društva "Javor", nazvanoga prema istoimenom društvu iz Jastrebarskog. Bilo je to jedno od prvih društava hrvatskih iseljenika u Sjedinjenim Američkim Državama. Još 1906. "Javor" je održao svoj prvi koncert.

Gdje god bi se naseljavali doseljenici iz Petrinje i okolice, donosili su u mislima svoga "Slavuja" iz domovine, pa su osnivali pjevačka društva istog imena.

Doseljenici Hrvati donosili su sobom bogatu baštinu kulturnih vrijednosti i nisu zaboravljali starinske pjesme, plesove, bogate i raznolike narodne nošnje, narodnu poeziju i običaje. Iako bez pravih glazbenih stručnjaka i osobite potpore, hrvatski su pjevači u Americi razvili zapaženu djelatnost. Broj pjevačkih društava neprekidno je rastao, pa su

Pjevačko društvo "Javor" iz Pittsburgha, PA

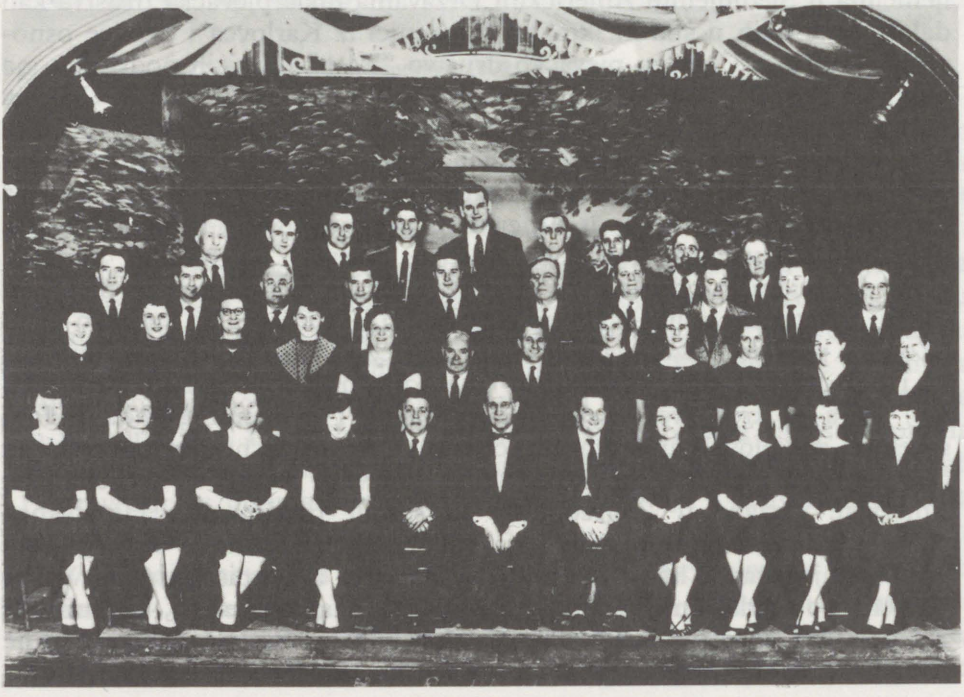

između dva rata osnovane posebne župe, sa zadaćom usklađivanja rada društava u pojedinim krajevima američkog kontinenta. Župa "Faller" iz Pittsburgha okupila je šest pjevačkih zborova iseljenika, Župa "Mihanović" iz Garyja u Indiani isto toliko itd.

Nakon drugoga svjetskog rata pokazala se potreba da se pjevačka društva hrvatskih iseljenika u Sjedinjenim Američkim Državama još šire organiziraju, odnosno da se okupe u jedinstveni savez. Tako je osnovan Američko-hrvatski pjevački savez, vrlo važna organizacija u životu hrvatskih iseljenika s druge strane oceana.

Američko-hrvatski pjevački savez utemeljen je 6. ožujka 1949. godine u Clevelandu, na konferenciji predstavnika svih župa hrvatskih pjevačkih zborova u Sjedinjenim Američkim Državama. Na toj je konferenciji usvojen prijedlog o osnivanju saveza, sastavljena su i prihvaćena pravila buduće organizacije. Odlučeno je da se hrvatski zborovi u Americi organiziraju na načelima Američko-hrvatskoga pjevačkog saveza te je istaknuto i ovo: "Svrha je saveza da promiče našu narodnu pjesmu i glazbenu kulturu među hrvatskim doseljenicima i njihovim potomcima u Sjedinjenim Američkim Državama, da priređuje pjevačke festivale i natječaje, da raspisuje natječaje za skladbe ne samo o staroj nego i o novoj domovini, da na ovaj način kod naše američke generacije podiže duh i ponos za hrvatsku kulturu i glazbu uopće, da naši mladi glazbenici i umjetnici unose motive naše narodne pjesme u američku glazbu kao naš kulturni doprinos Americi, te da ujedno podupire i podiže naše ovdje rođene umjetnike i talentirane glazbenike."[2]

Konferenciji u Clevelandu prisustvovali su i predstavnici Hrvatske bratske zajednice, koja je od samog početka pružala svesrdnu pomoć Savezu shvaćajući njegovo veliko značenje za američke Hrvate. Na polugodišnjem sastanku Glavnog odbora u travnju 1949. zaključeno je da će Zajednica svim načinima pomagati Američko-hrvatski pjevački savez. Tu odluku Glavnog odbora "Zajedničar" je popratio riječima: "Hrvatska bratska zajednica, kao narodna i kulturna udruga, po svojoj slavnoj tradiciji uvijek je širila prosvjetu među svojim narodom, pak tako i po svojim pravilima ima dužnost da promiče prosvjetu među narodom i da pomaže ona naša društva koja su baš u tu svrhu osnovana. Tako moralno i materijalno pomaže hrvatske pjevačke zborove organizirane u svoj Pjevački savez. Ovo ističemo, da naši odsjeci i naše cjelokupno članstvo, poput svoje Zajednice, moralno su obvezni i dužni da pomažu, također moralno i materijalno, svoje pjevačke zborove ili društva."[3]

Pri osnivanju Saveza Zajednica je dala prilog od 500 dolara, a kasnijim odlukama konvencija nekoliko je puta uputila po 1000 dolara. Nije zanemariva ni pomoć Zajednice ostvarena tiskanjem notnog materijala za potrebe Saveza.

U Garyju, Indiana, 30. svibnja 1949. godine održana je prva godišnja skupština novog Saveza, na kojoj je za predsjednika izabran Zlatko I. Kerhin, doživotni počasni predsjednik Pjevačkog društva

"Preradović". Taj neumorni kulturni djelatnik bio je jedan od najgorljivijih pobornika zamisli o osnivanju saveza pjevačkih društva, a ostvarenje te ideje uvelike je i njegovo djelo. Prožet prosvjetnim duhom i aktivan još u starom kraju (rođen je 1881. u Sisku), nakon dolaska u Ameriku nastojao je uputiti naše doseljenike u prosvjetni rad. Bio je jedan od osnivača "Zore" u Chicagu, "Javora" u Pittsburghu, "Preradovića" u Garyju, "Hrvatske vile" u Pueblu, u Coloradu, i mnogih drugih pjevačkih društava, od kojih su mnoga nakon njegova odlaska prestala djelovati. Pola je stoljeća Zlatko I. Kerhin održavao vezu s hrvatskim skladateljima i brojnim institucijama u starom kraju te neumorno širio pjevačku kulturu i uopće kulturu među Hrvatima u Americi. Stoga i nije čudno što mu je pripala čast da bude prvi predsjednik Američko-hrvatskoga pjevačkog saveza.

Prvo znatnije priznanje Američko-hrvatski pjevački savez zabilježio je 4. i 5. rujna 1949, i to u povodu 55. obljetnice Hrvatske bratske zajednice. Tada je dvanaest hrvatskih pjevačkih družina sa 500 pjevača nastupilo u Carnegie Music Hallu. Osim hrvatske publike, priredbama je prisustvovalo mnoštvo Amerikanaca, među njima i neki istaknuti političari i umjetnici.[4]

Američko-hrvatski pjevački savez održavao je redovite godišnje konvencije na kojima su predstavnici pjevačkih zborova raspravljali o svome radu i zajedničkom programu te izmjenjivali iskustva. Na te je konvencije Hrvatska bratska zajednica redovito upućivala i svoje predstavnike. Čelnici saveza znali su cijeniti podršku HBZ-a, pa u tom smislu ističemo izjavu što su je 10. studenog 1953. dali na konvenciji u Clevelandu. U njoj stoji: "Jedna od najvažnijih točaka što smo na ovoj skupštini imali jest bila: - da smo odali najveće priznanje i hvalu Hrvatskoj bratskoj zajednici, koja nam je do sada jako mnogo pomogla sa novcem i sa pisanjem u 'Zajedničaru', a da smo za to mogli dostići do ovolikog uspjeha sa širenjem naše pjesme. Za to je ova skupština zaključila da se izrazi najveću hvalu Glavnom odboru, kao i obim urednicima, Filipu Vukeliću i Steve Brkiću, te upravitelju športa i prosvjete, Franku Braidicu - jer smo mi uvjereni da će oni i u buduće isto tako nastaviti da potpomažu Američki hrvatski pjevački savez."[5]

Festival Američko-hrvatskoga pjevačkog saveza, održan 26. i 27. svibnja 1956. u Chicagu, bio je jedna od njegovih najuspješnijih priredaba. Osim pojedinačnih nastupa zborova, članova Saveza, težište priredbe bilo je na nastupu zajedničkoga saveznog zbora, koji je pokazao domet umjetničkih ostvarenja naših američkih pjevača na području vokalne glazbe. Bio je to velik događaj za naše ljude i značajna smotra hrvatske kulture u Orchestar Hallu, reprezentativnoj chicaškoj dvorani.

Uspjeh festivala bio je rezultat zajedničke kulturne suradnje hrvatskih iseljenika u SAD, jer su se za tu priliku na pozornici i u gledalištu okupili svi oni kojima je njegovanje i potvrda hrvatskih kulturnih vrednota u Americi mnogo značilo. Na glavnoj festivalskoj priredbi nastupila su društva "Hrvatska" iz South Chicaga, "Sloga" iz East

Chicaga, "Slavuj" iz Detroita, "Zora" iz Chicaga, "Preradović" iz Garyja, "Abrašević" iz Clevelanda, "Javor" iz Pittsburgha i "Jadran" iz Aliquippe. Kao gosti nastupila je plesna skupina "Kolo-Aces" iz Clevelanda, omladinska pjevačka grupa te plesna skupina Hrvatske bratske zajednice iz Garyja, a izvedena su djela najpoznatijih hrvatskih skladatelja.

Tamburica je oduvijek bila vjerna i neodvojiva pratilja hrvatskih iseljenika u tuđini. Od prvih početaka iseljavanja sve do danas taj je prastari narodni glazbeni instrument imao, i još ima, prvorazrednu ulogu u životu iseljeničkih naseobina naših sunarodnjaka širom svijeta. To glazbalo u iseljeništvu nije samo poprimilo obilježja svojevrsne inkarnacije rodne grude, već je tamburica najčešće bila spona koja je narodnom melodijom i svirkom povezivala iseljenike u tuđini sa zavičajnim tlom, njegovim običajima i ljudima.

Još od kraja prošlog stoljeća tamburica je u američkoj javnosti bila simbol hrvatske kulturne baštine. Pojedini su tamburaši s vremenom počeli osnivati tamburaške zborove i društva. U početku su to bili mali zborovi, ali su ubrzo privukli pozornost američke javnosti. Nakon nekog vremena tamburaški su zborovi pozivani na različite priredbe pa se glas o tamburici ubrzo pročuo po cijeloj Americi. Već je 1900. Hrvatski tamburaški orkestar vrlo uspješno nastupio u Carnegie Hallu u New Yorku. Iste je godine tamburaški orkestar "Živila Hrvatska" pozvan u Bijelu kuću, gdje je svirao predsjedniku Rooseveltu. Tijekom mnogih desetljeća,

Tamburaški sastav, "Živila Hrvatska"

Ansambl "Sv. Nikola" iz Ambridge, PA

sve do našeg vremena, u SAD je djelovalo stotine tamburaških orkestara. Većina ih je bila kratka vijeka, ali su se neki održali sve do danas. Na stotinama gramofonskih ploča snimljena je glazba naših tamburaša, često su nastupali na mnogim američkim radio- postajama. Mnogi su pioniri toga glazbala zaslužni za njegovu popularnost među Amerikancima. Valja spomenuti da je Ilija Spiletak iz Dubrovnika osnovao Savez hrvatskih tamburaških orkestara u Kaliforniji, a sam je osnovao više od dvanaest orkestara.

Na američkim sveučilištima postoji tradicija da se uz nastavni i znanstveni rad uvodi i neka društvena djelatnost kojom se može steći popularnost. Neka sveučilišta imaju glazbena društva, atletske i nogometne klubove. Duquesne University u Pittsburghu postao je poznat po svome tamburaškom ansamblu "Duquesne University Tamburitzans", čije su priredbe revijskog tipa postale poznate ne samo u SAD nego i u svijetu. Velik dio programa tog ansambla činile su obrade pjesama i plesova svih slavenskih naroda, osobito Hrvata. Brojni nastupi tog ansambla pozitivno su djelovali na osnivanje tamburaških skupina u hrvatskim naseobinama.

Preteča "Duquesne University Tamburitzans" jest "Tamburitza Trio", osnovan na St. Thomas Collegu, St. Paul, Mi., 1932. godine, čiji je utemeljitelj i menedžer bio dr. A. Lester Pierce. Prvi članovi toga zbora bili su: Matt L. Gouse, Frank Gouse i Anthony Antoncic.[6] Nakon gostovanja i djelovanja na američkim sveučilištima ta grupa godine 1931. dolazi na područje Pittsburgha. Uz pomoć glavnih odbornika HBZ-a dr.

Ansambl "St. George", Cokeburg, PA

A. Lester Piercea uspješno završava pregovore s prdstavnicima Duquesne University i na tom sveučilištu godine 1937. osniva grupu "The Slavonic Tamburitza Orchestra". Godine 1939. dr. A Lester Pierce napušta orkestar, a Matt Gouse postaje njegov umjetnički direktor i menedžer, orkestar dobiva ime "Duquesne University Tamburitza Orchestra", a od 1946. godine djeluje pod današnjim imenom "Duquesne University Tamburitzans". Godine 1952. Matt L. Gouse napušta Duquesne University, a direktor orkestra postaje Walter W. Kolar.[7] Društvo "Duquesne University Tamburitzans" gostovalo je dva puta u Jugoslaviji, i to 1950. i 1952. godine.

Kao što je potpomagala Američko-hrvatski pjevački savez, Hrvatska bratska zajednica davala je moralnu i materijalnu potporu i "Duquesne University Tamburitzansu". Dugo je Zajednica bila jedan od malobrojnih sponzora "Duquesne Tamburitzansa", sve dok uprava ansambla nije promijenila njegovu koncepciju i program.

U Hrvatskoj bratskoj zajednici razvio se masovni tamburaški pokret. Deseci tamburaških zborova sastojali su se od članova Podmlatka Zajednice. Nepisano je pravilo bilo da pojedini tamburaški zborovi ne primaju osobe koji nisu članovi Podmlatka Zajednice. Nisu ih odbijali već su ih upozorili da se trebaju prije učlaniti u Podmladak, a zatim u odgovarajući tamburaški zbor. Stoga su takvi zborovi imali zajednički naziv - "Junior Tamburitzans", i to ne samo zato što su njihovi članovi bili mladi nego i zato što su istodobno bili članovi Podmlatka Zajednice. Treba napomenuti da su ti tamburaški zborovi podjednako njegovali hrvatsku pjesmu i narodna kola. Tamburaški zborovi Hrvatske bratske

Ansambl "Jelica", Clairton, PA

zajednice po pravilu su imali 15-80 tamburaša u dobi od 7 do 18 godina.

U Hrvatskoj bratskoj zajednici dobro su shvatili važnost tamburaškog pokreta za očuvanje hrvatske kulturne baštine, ali su ujedno uvidjeli da je taj pokret dosta neorganiziran, zbog čega ni rezultati njegova rada često nisu bili zadovoljavajući. Zato su neki pojedinci u Zajednici počeli razmišljati o učinkovitijem načinu organiziranja hrvatskih tamburaša. U svibnju 1966, na poticaj Ujedinjenih odsjeka zapadne Pennsylvanije, Bernard Luketich, tada glavni blagajnik Hrvatske bratske zajednice, i Milan Vraneš, potpredsjednik Zajednice, poslali su pozive svim omladinskim tamburaškim zborovima u Pennsylvaniji, Virginiji i Ohiju, u kojima su zamolili predstavnike tamburaških zborova da se okupe na zajedničkom sastanku i dogovore o osnivanju jedinstvene ustanove unutar koje bi se dogovarali o radu i suradnji tamburaških zborova te održavanju zajedničkih festivala i međusobnih natjecanja. Prijedlog je bio prihvaćen i na nekoliko sastanaka u uredu Hrvatske bratske zajednice izrađeni su planovi budućeg rada Omladinske kulturne federacije Hrvatske bratske zajednice. Izabran je odbor Federacije, u koji su ušli Edward Stoken iz Rankina, Henry Giammario, Bernard M. Luketich i Frank Brletich iz Cokeburga. Prva zadaća tog odbora bila je izrada nacrta pravila Federacije, koja su predložena za usvajanje predstavnicima tamburaških zborova. U pravilima Federacije je istaknuto: "Glavna svrha ove Federacije je okupiti i ujediniti sve naše omladinske tamburice i kolo grupe, kao i pjevačke zborove, omogućiti im zajedničke

Ansambl "Detroit tamburitza orchestra", Detroit, MI

priredbe i sastanke za izmjenu misli i planova rada, što bolje međusobno upoznavanje i održavanje godišnjih festivala, na kojima će doći do što boljeg izražaja umjetnički talenti naše omladine."[8]

Bernard Luketich je nastojao dobiti širu i stručniju podršku za rad Federacije. Zato se sastao s Johnom Gregurićem i Josephom Osselbornom, koji su vodili "Pittsburgh Junior Tamburitzans". Oni su prihvatili ideju Federacije i obećali da će se njihov zbor priključiti Federaciji. Luketich je razgovarao i s direktorom "Duquesne University Tamburitzansa" Walterom Kolarom, koji mu je također iskazao punu potporu i pristao na suradnju.

Poziv na zajedništvo i suradnju svih hrvatskih tamburaških društava i grupa u SAD i Kanadi bio je uvršten i u poruku mladih tamburaša okupljenih na prvom festivalu tamburaških zborova Omladinske kulturne federacije prvih dana srpnja 1967. godine u Des Plainesu. Od 19 društava, koliko ih je već tada bilo učlanjeno u Omladinsku kulturnu federaciju, na toj prvoj godišnjoj smotri nastupilo ih je 11, i to: "Zagreb Jr. Tammies" iz Collinwooda, Ohio; "St. George Jr." iz Cokeburga, Pa.; "Junior Croatian Tammies" iz St. Louisa, Mo.; "Versailles Jr." iz Versaillesa, Pa.; "Sloga Jr." iz Farrella, Pa.; "Cleveland Jr." iz Clevelanda, Ohio; "Happy Hearts" iz Youngstowna, Ohio; "Golden Triangle" iz Pittsburgha, Pa.; Omladinski zbor gnijezda 221. iz East Chicaga, Indiana; Omladinski zbor gnijezda 10. iz Garyja te Omladinski tamburaški zbor Hrvatske bratske zajednice iz Chicaga. Na prvome

Omladinski ansambl "Happy Hearts", Youngstown, OH

tamburaškom festivalu Omladinske kulturne federacije nastupilo je oko 400 mladih svirača, što do tada nije zabilježeno u ljetopisu naših iseljeničkih naseobina na američkom kontinentu.

Zbog unapređivanja i promicanja hrvatskog folklora u Americi, B. Luketich je prilikom svoga posjeta Hrvatskoj, 1966. godine, dogovorio gostovanje Hrvatskoga folklornog ansambla "Lado" u SAD i Kanadi.[9]

Drugi festival tamburaških zborova Omladinske kulturne federacije održan je također u Des Plainesu (1968), a zatim je ta velika tamburaška smotra svake sljedeće godine mijenjala sjedište. Podaci o broju sudionika na pojedinim festivalima dovoljno govori o razvoju Omladinske kulturne federacije, koja danas okuplja 44 tamburaška zbora i sastava iz Sjedinjenih Američkih Država i Kanade.

Rad Omladinske kulturne federacije usko je vezan za djelovanje Podmlatka Zajednice. Tako je sedmoj konvenciji Podmlatka 1970. u Pueblu Colorado, prisustvovalo više od 100 mladih delegata. Tih je dana održan i Četvrti omladinski tamburaški festival OKF-a, na kojemu je sudjelovalo više od 600 izvođača. Godišnji su se festivali održavali i sljedećih godina, i to: 1971. u Clevelandu, Ohio; 1972. u Detroitu, Michigan; 1973. u Hamiltonu, Ontario, Kanada; 1974. u Pittsburghu, Pa.; 1975. u Chicagu, Ill; 1976. u Zagrebu, Hrvatska; 1977. u St. Louisu, Mo.; 1978. u Hollywoodu, Florida; 1979. u Clevelandu, Ohio; 1980. u Pueblu, Colorado; 1981. u Zagrebu, Hrvatska; 1982. u

Harrisburgu, Pa.; 1983. u Clevelandu, Ohio; 1984. u Torontu, Ontario, Kanada; 1985. u Chicagu, Ill; 1986. u Zagrebu, Hrvatska; 1987. u Pittsburghu, Pa.; 1988. u Milwaukeeju, Wisconsin; 1989. u Clevelandu, Ohio; 1990. u Seattleu, Washington; 1991. u Orlandu, Florida; 1992. u Chicagu, Ill; 1993. u Nashvilleu, Tennessee.

Omladinska kulturna federacije HBZ-a ima svoj odbor u kojemu su predstavnici različitih ansambala, a sastaje se tri do četiri puta na godinu u pojedinim gradovima SAD i Kanade u kojima djeluju omladinski ansambli. Ti delegati između sebe biraju predsjednika OKF-a i sve ostale čelnike.

Na sjednicama OKF-a raspravlja se o svim važnim pitanjima omladinskih ansambala: nabavi narodnih nošnji, instrumenata, notnog materijala, o međusobnim gostovanjima, kalendaru godišnjih koncerata, a određuje se i mjesto održavanja godišnjeg festivala.

Odbor Omladinske kulturne federacije svake godine bira počasnog dirigenta, koji se ističe posebnim talentom i marljivošću, a iskazuje se počast i starim zaslužnim dirigentima. Na početnoj priredbi godišnjeg festivala odabrani dirigent dirigira svim sudionicima festivala.

Naraštaji mladih tamburaša, članova OKF-a, nakon navršene dvadest i prve godine prestaju biti aktivni članovi svojih tamburaških sastava. Ipak većina njih nakon upisa na studij ili zaposlenja, njeguje i podržava tamburašku glazbu kao zabavu u slobodno vrijeme. Zato su

Omladinski ansambl "Croatian junior tamburitzans", St. Louis, MO

Omladinski ansambl "St. George", Cokeburg, PA

zajedničari odlučili odrasle tamburaše i dalje zadržati kao aktivne članove u tamburaškim zborovima. Na poticaj glavnog predsjednika Bernarda Luketića u siječnju 1987. u glavnom uredu Zajednice održan je sastanak predstavnika odraslih tamburaša, na kojemu je zaključeno da pod pokroviteljstvom Zajednice treba osnovati tamburašku federaciju za odrasle. Ona bi trebala dati priliku starijim tamburašima da i dalje budu aktivni i razvijaju svoj glazbeni talent. Većina sudionika sastanka smatrala je kako će godišnji koncerti odraslih tamburaša u pojedinim gradovima biti prilika da se tamburaši međusobno bolje upoznaju i djelotvornije promiču hrvatsku kulturnu baštinu. Odrasli tamburaši dosad su održali šest vrlo uspješnih festivala.

Njegovanje tamburaške glazbe u sklopu rada kulturne federacije Hrvatske bratske zajednice svakako je osnova još jednoga snažnog tamburaškog pokreta. Programska načela upravo takve akcije možda je najbolje sažeo list "Zajedničar" napisavši: "Tamburica je svojim kulturnim radom podigla čitav jedan umjetnički kadar hrvatskog radnog naroda, a također i drugih slavenskih naroda Amerike. Ovaj naš odgoj i spremanje za život novih generacija privukao je pozornost na naš narod, osigurao dostojanstvo i poštovanje prema našoj kulturnoj baštini, koja je zaista toliko lijepa da joj je vrijedno posvećivati pažnju, gajiti je, prenositi na mlade i pokazivati čitavome svijetu. (...) Tamburica nastoji sačuvati u što je moguće vjernijem i ljepšem obliku tu kulturnu baštinu hrvatskih sela putem pjesama, plesova i instrumentalne glazbe. Ona nastoji kod

svih slušatelja proizvesti što bolje razumijevanje i što šire upoznavanje ovoga velikog bogatstva kulturne baštine naših pređa. (...) Mi ovo ne činimo iz ma kakve sentimentalnosti ili notalgije za 'starim krajem' (...), mi smo rođeni ovdje. Odgojeni smo ovdje. Ovo je naša domovina. Mi to činimo zbog toga što kulturna baština naših predaka, ove pjesme, kola i glazba imaju svoju vlastitu, veliku i neovisnu vrijednost. Njih je vrijedno gledati, slušati, učiti, proučavati i izvoditi iz jednostavnog razloga jer su lijepe i jedinstvene. One su umjetnost u svome najčišćem obliku."[10]

Premda te riječi iz "Zajedničara" nisu uzročno ni posljedično povezane s počecima i kasnijim djelovanjem Omladinske kulturne federacije Hrvatske bratske zajednice, čini nam se da se one umnogome podudaraju s onim što je tamburaški pokret te nove organizacije nastojao i uspio ostvariti. Tamburica nije više samo sredstvo zabave, ona je i svjedok postojanja jedne bogate narodne baštine i instrument autohtone glazbe.

Potvrdu toga najbolje ćemo osjetiti u ovim riječima Filipa Vukelića: "Ovi mladi rođeni Amerikanci od hrvatske krvi u centrima čelične industrije, pennsylvanijskom gorju i malim naseljima ugljene industrije uživaju i razvijaju hrvatsku narodnu kulturu, kao i njihovi sunarodnjaci u Posavini, Pokuplju, Slavoniji, Zagorju i drugim krajevima naše mile Hrvatske. Svjesno ili nesvjesno između ovih u Americi i onih u Hrvatskoj

Učesnici 15. festivala Omladinske kulturne federacije u Zagrebu, 1981. godine

postoji jedna jaka duševna veza, koja je u krvi, u srcu i u duši sviju protkana na brdu ili na osnovi starovječne naše narodne kulture."[11]

Velik doprinos populariziranju hrvatske narodne glazbe, pjesama i plesova dali su radio satovi na hrvatskome širom SAD i Kanade. Prenošenje glazbenih priredaba američkih Hrvata preko radija ima dugu tradiciju. Još je davne 1935. u Chicagu djelovao Hrvatsko-američki radio klub. Međutim, pionir hrvatskih radijskih programa bio je John Birek, član društva "Sv. Nikola", Odsjeka 47. HBZ-a iz Clevelanda. On je još 1945. osjetio potrebu za hrvatskim radio satom, ali kako ga nije mogao dobiti unutar programa clevelandskog radija, do 1948. emitirao je svoj program iz Akrona, Ohio. Od te je godine imao svoje redovite emisije u Clevelandu i u njima su Hrvati Clevelanda i okolice imali priliku slušati hrvatsku glazbu i pjesme, ali i sve potrebne obavijesti o radu Hrvatske bratske zajednice. Birek je organizirao koncerte i nastupe mnogih pjevača iz Hrvatske u Clevelandu. Godine 1983. otišao je u mirovinu i tada je "Zajedničar" napisao: "Mi smo mu mnogo zahvalni na uslugama u korist naših odsjeka Hrvatske bratske zajednice u Clevelandu i okolici. Uvijek je rado objavljivao naše zabave, piknike i druge bratske aktivnosti. Posebno trebamo naglasiti kada je 1976. godine naša organizacija Ujedinjenih odsjeka HBZ grada Clevelanda sakupila više od 7 000 dolara za fond Školarinske zaklade naše Zajednice, a brat Birek je u tome igrao važnu ulogu. To su samo nekoje dobre stvari brata Bireka koje će nam ostati u dugom sjećanju."[12] S vremenom su u SAD i Kanadi

Omladinski ansambl "Seattle", Seattle, WA

Omladinski ansambl "Sv. Juraj" iz Hamiltona, Ontario, Kanada

uvedeni mnogi hrvatski radio-satovi, od kojih treba izdvojiti hrvatski radio-sat Marka Vinskoga u Etni i *Balkan Gaieties*, što ga je vodila Charlene Vukela. Gotovo su svi radio-satovi u svojim programima izvještavali o aktivnostima Hrvatske bratske zajednice i njezinih odsjeka, ali nijedan od njih nije bio usko vezan za Hrvatsku bratsku zajednicu ili izrazito zainteresiran za njezin rad. Tek su 1954. godine osnivani Ujedinjeni odsjeci HBZ-a četiriju kotareva zapadne Pennsylvanije i uveden njihov radio-sat. Vodio ga je Bernard Luketić i njegovi su programi bili neposredno vezani za Hrvatsku bratsku zajednicu. O tome je u "Zajedničaru" izišao ovakav tekst: "Iznimku u ovome pogledu čini radio emisija brata Bernarda Luketića iz Cokeburga, Penna. Radio emisija brata Bernarda Luketića je prvi i jedini radio sat u Americi, posvećen isključivo interesima, širenju i jačanju Hrvatske bratske zajednice. To je jedini naš radio Zajednice."[13] S vremenom su se osnivali i drugi radio-programi Hrvatske bratske zajednice poput "Glasa HBZ-a", organizacije Ujedinjenih odsjeka zapadne Pennsylvanije, koji vodi Ruth E. Zofchak; "Glas hrvatske baštine", pod vodstvom Johna Plesha i Waltera Kolara; "Tamburaški sat" Edwarda Sabolića; "Internacionalni sat" Johnnyja Krizančića; "Zlatni tamburaški sat" Mike Hegola. Nezaobilaznu je aktivnost razvio i radio-sat "Glas HBZ-a", organizacije Ujedinjenih odsjeka u Mahoning Valleyju kod Youngstowna, Ohio.

Radio-satovi Hrvatske bratske zajednice bili su vrlo uspješni, ali pojedinačnim djelovanjem često nisu zadovoljavali potrebe hrvatskog slušateljstva. Zato su 1981. godine neki voditelja radio-programa iz Pittsburgha predložili održavanje godišnjih festivala hrvatske pjesme i

glazbe. Prijedlog su prihvatili slušatelji hrvatskih radio-programa i taj je festival smatran važnom odrednicom djelovanja Hrvatske bratske zajednice. Pod nazivom "Croatian Jubilee", u White Swan Parku u blizini Pittsburgha svake su se godine održavali glazbeni festivali na kojima su redovito nastupali pjevači iz Hrvatske i više od 20 tamburaških ansambala iz SAD i Kanade. Festivali su svake godine snimani na gramofonske ploče u velikim nakladama namijejenim članstvu Zajednice. Nažalost, 1989. uprava pittsburške zrakoplovne luke otkupila je zemljište u White Swan Parku, nakon čega su te zanimljive kulturne priredbe prestale.

Hrvatski su domovi još od kraja prošlog stoljeća imali važnu ulogu u kulturno-prosvjetnom životu hrvatskih naseobina. U novije vrijeme Hrvati su počeli preseljavati iz svojih negdašnjih prebivališta u bogatije dijelove grada ili u druga mjesta. Mnogi su domovi ostali bez članstva i prestali su djelovati. U novim hrvatskim naseljima nicali su veći i moderniji hrvatski domovi. U onim hrvatskim naseobinama u kojima nije bilo disperzije hrvatski su domovi i nadalje imali svoju bitnu ulogu. Međutim, među Hrvatima je jačala težnja za masovnijim društvenim okupljanjem, pa domovi zbog skučenosti prostora nisu mogli udovoljiti tim potrebama. Zato su se počeli osnivati i izgrađivati hrvatski centari, mjesta u blizini većih gradova, na otvorenom prostoru, gdje su zajed-

Ansambl "Od srca" Youngstown, OH

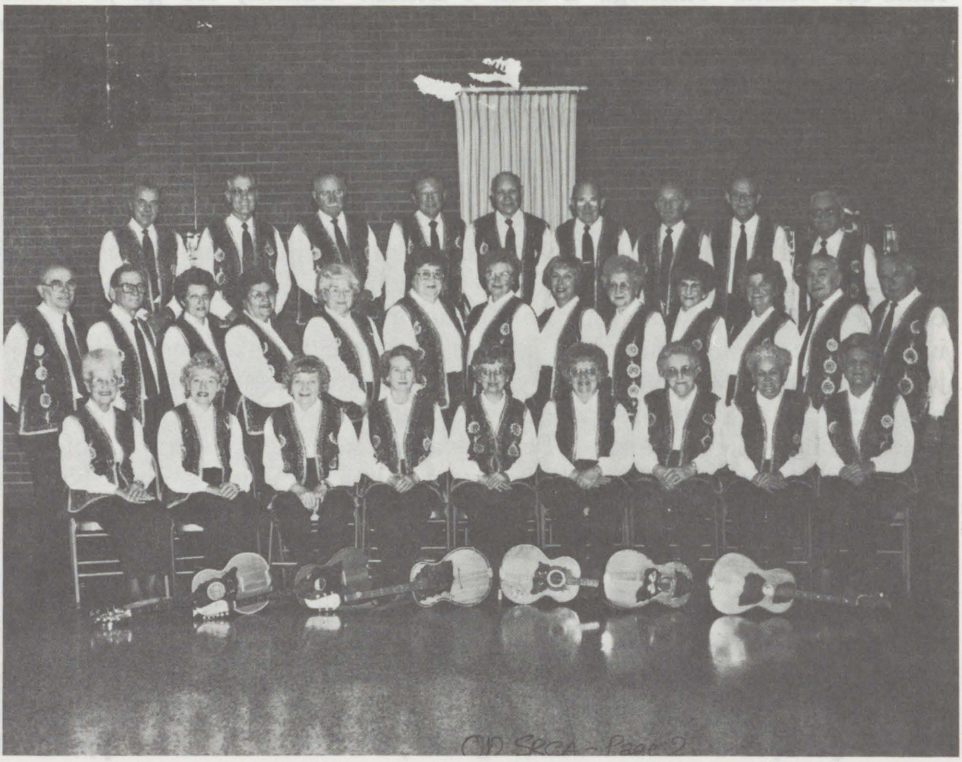

Ansambl "Lado", Hamilton, ONT, Kanada

ničari podizali pozornicu, potrebne prostorije za organiziranje nastupa kulturno-umjetničkih sastava, gradili športska igrališta, parkirališta i sve potrebne sadržaje za održavanje kulturnih i športskih priredaba te za piknike nekoliko tisuća ljudi. Osobito aktivni hrvatski centri Ujedinjenih odsjeka Hrvatske bratske zajednice jesu Hrvatski centar Ujedinjenih odsjeka zapadne Pennsylvanije blizu Millvalea, Pa.; Hrvatski centar Ujedinjenih odsjeka Mahoning Valley kod Youngstowna, Ohio; Hrvatski centar Ujedinjenih odsjeka grada Clevelanda, Ohio; Hrvatsko-američki centar u Detroitu, Mich.; Hrvatski centar, odsjek 644, Stoney Creek, Ont., Kanada.

Održavanje priredaba u hrvatskim centrima ne bi bilo moguće u organizaciji pojedinih odsjeka. Zato je uspostavljena koordinacija rada više odsjeka u zasebnim organizacijama Ujedinjenih odsjeka, federacija i središnjih odbora odsjeka, osobito u pojedinim državama ili područjima u kojima je Hrvatska bratska zajednica bila aktivnija.

Priredbe u hrvatskim centrima imale su iznimno veliku važnost za društveno okupljanje američkih Hrvata, o čemu je "Zajedničar" pisao: "Ove priredbe daju priliku našim članovima iz pojedinih krajeva Amerike i Kanade da se jednom godišnje sastanu, obnove prijateljstvo, dobro zabave slušajući našu divnu glazbu, uživajući naše hrvatske specijalitete i u isto vrijeme promiču našu hrvatsku baštinu. To su sve velike proslave na koje dolaze naši članovi i prijatelji iz udaljenih mjesta, pa čak i iz drugih država. Glavna svrha tih okupljanja jest da na njima svi jedno-

Omladinski ansambl "Sloga", Farell, PA

glasno istaknemo: 'Mi smo zajedničari, mi smo Hrvati i time se ponosimo'."[14]

Važna kulturna manifestacija je i "Hrvatski dan". Onaj što se održava u parku Kennywood kod Pittsburgha ima izrazito dugu tradiciju. Naime, još je 1932. godine M. J. Horvath sa skupinom članova "englesko-poslujućih odsjeka" u spomenutom parku organizirao bogate programe hrvatskih pjesama, glazbe i drugih kulturnih priredaba. Ova priredba održava se svake godine do današnjih dana.

Hrvatska bratska zajednica nije športska organizacija, ali šport ima izrazito veliku važnost za Zajednicu. Organiziranjem različitih športskih aktivnosti Zajednica privlači sve više mladih ljudi, koji pokazuju sve veće zanimanje i za rad Zajednice. Zato je podrška športu bila stalna tema konvencija Zajednice još od 1943., kada je osnovano Prosvjetno i športsko odjeljenje, za koje su članovi uplaćivali po dva centa mjesečno. Na osmoj konvenciji 1951. godine taj je iznos povećan na četiri centa mjesečno, a na dvanaestoj konvenciji 1967. na pet centi mjesečno. Na idućim konvencijama delegati su stalno raspravljali o tome koliko treba uplaćivati u Prosvjetno i športsko odjeljenje, na čelu kojega je bio upravitelj.

Športske aktivnosti kojima su se mladi zajedničari počeli baviti još 1930-ih godina postupno su bilježile sve veći uspon. Tako su negdašnja međuodsječna natjecanja u softballu između klubova iz Clevelanda, Pittsburgha i New Yorka prerasla u vrlo uspješan turnir održan 1975. u Akronu, Ohio. Na njemu je sudjelovalo devet klubova. Košarka koju su

mladi zajedničari počeli igrati u Calumetu također 1930-ih godina, u sklopu National C.F.U. Basketball Tournamenta, iznimno se snažno razvila na desecima održanih turnira. Godine 1982. u Youngstownu, Ohio, na velikome košarkaškom turniru Hrvatske bratske zajednice sudjelovala su 62 kluba, koja su za tri dana u pet športskih dvorana odigrala 57 utakmica.

Kuglanje je najpopularniji šport članova Hrvatske bratske zajednice, uveden također već od 1930-ih godina. U to su vrijeme zajedničari osnovali međuodsječne kuglaške lige u Chicagu, Clevelandu i Pittsburghu. Razvijali su sve inačice kuglaškog športa poput *tenpina*, *duckpina* i *fivepina*. Najuspješniji i najmasovniji kuglaški turnir održan je 1970. u Clevelandu. Na njemu je sudjelovalo 314 kuglaških ekipa sa 2 000 kuglaša. U Clevelandu je 1982. održan i vrlo uspješan kuglaški turnir na kojemu je sudjelovalo 180 ekipa - 90 muških, 70 ženskih i 20 juniorskih.

Mnogi su zajedničari zavoljeli golf, pa se i u ovoj vrsti športa održavaju turniri, čak i više njih u godini. Najpoznatiji je turnir "Joe Rady Memorial".

O značenju športa u životu Zajednice "Zajedničar" je napisao: "U ovim športskim aktivnostima uzima učešća jedan veliki broj našeg članstva. I onda, ovo su tek nacionalni natječaji, a koliko opet imade raznih lokalnih sličnih priredaba, a također i u Kanadi. U ovoj športskoj aktivnosti uzimaju učešća ne samo mlađi, nego i dobar broj našeg starijeg članstva. Na kuglačkom tournamentu u Detroitu bilo je mnogo našeg starijeg članstva sa svih dijelova Amerike."[15]

Omladinski ansambl "American Zagreb", Cleveland, OH

Omladinski ansambl "St. Lawrence", Steelton, PA

U novije vrijeme, tj. od 1971. godine, zajedničari organizirano odlaze na skijaške izlete koji su postali prava tradicija. Ti su skijaški izleti vrlo pogodan oblik okupljanja velikog broja zajedničara svake godine.

S obzirom na to da je šport u Hrvatskoj bratskoj zajednici poprimio obilježja masovnosti, Športski i kulturni odbor usvojio je potkraj 1990. posebna pravila za zajedničare koji sudjeluju u športskim natjecanjima. Prema tim pravilima, prijavljeni športaš ima pravo sudjelovati na svakom športskom natjecanju Zajednice ako je njezin član od 1. siječnja tekuće godine. Sudionici košarkaških i *softball* turnira moraju nastupati u posebnoj uniformi i s oznakom odsjeka ili gnijezda koje zastupaju. Nikakve druge reklame nisu dopuštene. Nastup svakog športaša mora odobriti predsjednik ili tajnik dotičnog odsjeka, a sve molbe za sudjelovanje u natjecanjima moraju biti podnesene 21 dan prije natjecanja. Pravila predviđaju suspenziju ili zabranu natjecanja onima koji se nekorektno ponašaju, a počinitelji eventualnih šteta moraju nadoknaditi istu.[16]

Hrvatska bratska zajednica razvila je iznimno brojne i opsežne aktivnosti u području kulture i športa, ponajviše zbog svoga mladog članstva. Među ostalim, svake se godine određuje Mjesec mladeži Hrvatske bratske zajednice, u kojemu se sumiraju uspjesi mladih zajedničara na svim područjima. O značenju mladih u Zajednici glavni je predsjednik Luketich napisao: "Današnja mladež HBZ-a je sutrašnja HBZ. Bez njihovog zanimanja mi nismo ništa drugo nego jedno osiguravajuće društvo. Na njima je da nose ponosnu tradiciju naših pređa na slijedeću generaciju HBZ-a. Oni su ti koji će predvoditi naše odsjeke na mjesnoj i nacionalnoj razini. Ali oni moraju biti sada podučavani da se ponose sa svojom Zajednicom, 'Zajednicom koja mari'."[17]

Bogati program raznovrsnih kulturnih, prosvjetnih i športskih aktivnosti te čuvanje i razvijanje hrvatske kulturne baštine među zajed-

ničarima činilo je Hrvatsku bratsku zajednicu jednom od najuspješnijih bratskih organizacija u SAD i Kanadi. Međutim, u Zajednici su dobro znali da će pravi uspjeh postići tek nakon uspostave trajne kulturne, prosvjetne i športske veze sa svojim matičnim narodom u Hrvatskoj. Već na drugoj konvenciji 1895. i na nekoliko sljedećih delegati su donosili odluke o skupnom posjetu Hrvatskoj. U to vrijeme oni to, nažalost, nisu ostvarili. Tek su 1938. zajedničari prvi puta organizirano posjetili Hrvatsku. Poslije drugoga svjetskog rata u Zajednici se počelo ozbiljno razmišljati o uspostavi veza sa starom domovinom. Međutim, političke prilike u svijetu i Jugoslaviji za vrijeme "hladnog rata" nisu im išle u prilog. Doduše, u Zagrebu je 1951. godine osnovana Matica iseljenika Hrvatske, organizacija kojoj je zadaća bila uspostava kulturno-prosvjetnih i drugih veza s iseljenicima iz Hrvatske. U Hrvatskoj bratskoj zajednici nisu, međutim, u početku imali povjerenja u tu instituciju smatrajući da je ona pod kontrolom tadašnje državne vlasti. Politički emigranti koji su u to doba dolazili u SAD i Kanadu bili su protiv svake suradnje iseljenih Hrvata s Hrvatskom i Jugoslavijom zato što nisu odobravali tamošnji politički poredak.

U Hrvatskoj bratskoj zajednici ipak su prevladala mišljenja da treba početi posjećivati rodni kraj, pa je 1956. godine organizirana kampanja pod geslom "Posjetimo svoju staru domovinu". Tu je akciju "Zajedničar" obrazložio sljedećim riječima: "Za podlogu uzete su činjenice da naš svijet voli da posjećuje svoj stari kraj i to općenito bez obzira na nazore i gledišta pojedinaca na režim Jugoslavije. Jedno je režim, a drugo je narod i domovina. (...) Na svijetu sve se mijenja. Mijenjaju se sistemi, poreci država, mijenjaju se vlade i diktatori odlaze u prošlost. Sjetimo se moći Mussolinija, Hitlera i drugih gromovnika, danas su tek sjena puka. Mi smo proživjeli Austro-Ugarsku. Proživismo Kraljevinu Jugoslaviju i kraljeve Karađorđeviće, pak Nedića, Mihajlovića i Pavelića. Preživjet ćemo, to je sigurno, maršala Tita i današnji režim Jugoslavije, ali nećemo preživjeti hrvatskog naroda. Čvrsto idemo stazom pionira Hrvatske bratske zajednice, pa smo i mi, današnja uprava Zajednice - stalno za svoj narod i s narodom, a nikada protiv naroda."[18]

Rezultat kampanje bio je posjet 150 zajedničara Zagrebu u kolovozu 1956. Srdačno su primljeni, a njima u čast u Salonu likovnih umjetnosti u Zagrebu priređena je iseljenička izložba o Hrvatskoj bratskoj zajednici i njezinim odsjecima. I sljedećih su godina dolazile organizirane skupine zajedničara u posjet Hrvatskoj, pa je 1959. godine Zagreb-film snimio dokumentarni film o dolasku članova Hrvatske bratske zajednice u Hrvatsku. Iste je godine jedna od važnijih ulica u Zagrebu, u blizini Doma Matice iseljenika Hrvatske, otvorenoga 1964. godine, nazvana imenom Hrvatske bratske zajednice.

U to vrijeme Zajednica je nastavila slati humanitarnu pomoć, među ostalim 6 000 dolara za instrumente u zagrebačkoj Bolnici "Sestare milosrdnice" i 15 000 dolara za vrijeme velike poplave u Zagrebu 1964. godine.

Važnije akcije koje su povezivale Hrvatsku bratsku zajednicu s Hrvatskom započele su, zapravo, 1969. godine, prilikom proslave 75. obljetnice Zajednice. Obilježavanje proslave započelo je u zgradi hrvatskog Sabora, a zatim je nastavljeno u mnogim krajevima Hrvatske. Proslavi je prisustvovalo 200 članova Zajednice i Omladinski tamburaški zbor "St. George" iz Cokeburga, koji je tada održao 15 koncerata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

I u godini proslave 400. obljetnice seljačke bune Matije Gupca - 1973. zajedničari su došli u Hrvatsku na svečano otkrivanje velikog spomenika vođi bune Matiji Gupcu u Stubici pokraj Zagreba. Proslavi je prisustvovao Izvršni odbor Hrvatske bratske zajednice te glavni predsjednik John Badovinac, a doputovao je i tamburaški orkestar "Happy Hearts" iz Youngstowna te više od 400 članova Zajednice. Tada je predsjednik Badovinac predstavnicima Hrvatske predao ček na 16 000 dolara, koliko su članovi Zajednice prikupili za spomenik Matiji Gupcu.

Zajednica je razvijala dobru suradnju s Hrvatskom razmjenom folklornih i glazbenih ansambala. Tako je 1974, u povodu proslave 80. godišnjice Zajednice u SAD i Kanadi gostovala "Muzička škola" iz Varaždina. Godine 1980. Kvartet "Studio" i pjevačica Tatjana Mršić te tamburaški sastav Radio- televizije Zagreb održali su u SAD i Kanadi 18 cjelovečernjih koncerata i još nekoliko zabava u iseljeničkim domovima, a prisustvovalo im je više od 20 tisuća posjetitelja.

Kao gosti Hrvatske bratske zajednice u SAD i Kanadi su 1982. boravili "Slavonski bećari" sa solistima Krunoslavom Slabincem i Mirjanom Primorac. Održali su 18 koncerata u mnogim gradovima SAD i Kanade, i to u prepunim dvoranama. Taj je sastav nastupio i na tradicionalnoj priredbi "Mjesec kulture naroda i narodnosti Jugoslavije" u Pittsburghu te na "Jadranskim susretima" u New Yorku.

Na proslavi 90. obljetnice HBZ-a 1984. sudjelovao je folklorni ansambl "Jože Vlahović" iz Zagreba. Pod umjetničkim vodstvom dr. Ivana Ivančana ansambl je održao 18 cjelovečernjih koncerata i osam društvenih zabava. Koncerti su održani u vrlo aktivnim hrvatskim naseobinama Steeltonu, Detroitu, Pittsburghu, Youngstownu, Columbusu, St. Louisu, Kansas Cityju, Milwaukyju, Chicagu, Clevelandu, Washingtonu, Buffalu, Wellandu, Torontu i Hamiltonu. Turneja ansambla "Jože Vlahović" imala je golemo kulturno značenje, te je na najbolji način afirmirala hrvatsku kulturnu baštinu i bila poticaj mnogim iseljeničkim sastavima za daljnji rad. Ansambl je 2. rujna 1984. nastupio na glavnoj proslavi obljetnice osnivanja Hrvatske bratske zajednice u hotelu "Hilton" u Pittsburghu. Na toj je priredbi bilo više od 2 000 zajedničara iz SAD i Kanade.

Osim spomenutih estradnih umjetnika kao gosti Hrvatske bratske zajednice na koncertnim turnejama po Americi i Kanadi bili su Vice Vukov, Đuka Čaić, Duško Lokin, Dušan Dančuo, Vera Svoboda, Tereza Kesovija, Marina Tomašević, Maja Županović, Mirjana Bajzec te tambu-

raški sastavi "Ex Panonia", "Slavonski bećari", "Dike", "Gazde", "Zagrebački muzikaši", a od folklornih ansambala "Lado", "Jože Vlahović", "Milica Križan" iz Osijeka te "Lazina" iz Draganića.

Turneje glazbenih sastava iz Hrvatske imale su, između ostaloga, i zadaću stručne pomoći brojnim iseljeničkim sastavima, što je pridonijelo povećanju kvalitete njihova muziciranja i obogaćivanju njihova repertoara.

Muzička kuća "Jugoton" iz Zagreba, u suradnji sa Zajednicom, izdala je u nakladi od 10 000 primjeraka gramofonsku ploču s naslovom "Splet pjesama iz domovine", namijenjenu brojnom članstvu HBZ-a. Na njoj su bile snimljene skladbe svih ansambala i solista koji su u proteklom razdoblju u organizaciji Hrvatske bratske zajednice gostovali u SAD i Kanadi. Tom su pločom umjetnici iz Hrvatske čestitali Zajednici njezinu 90. obljetnicu.

Folklornim ansamblima Zajednice bila je potrebna stručna pomoć iz Hrvatske. Zato je koreograf prof. Stjepan Sremac gostovao na 14. festivalu Omladinske kulturne federacije u Denveru, gdje je u toku priprema za festival stručno pomagao ansamblima. I Ivan Šulina, dugogodišnji koreograf kulturno-mjetničkog društva "Lado", nekoliko je puta po nekoliko mjeseci boravio u Pittsburghu, gdje je podučavao ansamble Zajednice, pripremajući ih za godišnje festivale Omladinske kulturne federacije.

Nezaobilazne su i druge kulturne aktivnosti Zajednice ostvarene suradnjom s odgovarajućim kulturnim ustanovama u Hrvatskoj. Tako je u Muzeju Zajednice u Pittsburghu otvorena stalna izložba narodnih nošnji, koju je postavio Etnografski muzej Hrvatske iz Zagreba. To je najveći i najkvalitetniji postav te vrste u SAD i Kanadi. Nekoliko institucija iz Hrvatske pomoglo je u kompletiranju biblioteke Hrvatske bratske zajednice, a prvu veću pošiljku knjiga Zajednici je uputila Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Biblioteka svojim sadržajem služi potrebama studenata i znanstvenih radnika koji se bave hrvatskom povijesti i drugim znanstvenim područjima.

Hrvatski slikar Ivan Lacković Croata boravio je 1983. mjesec dana u Pittsburghu kao gost Zajednice. Za to vrijeme izradio je 18 umjetničkih slika za Zajednicu. Lackovićev boravak u Pittsburghu Zajednica je iskoristila za njegovo predstavljanje američkoj javnosti posredstvom nekoliko uglednih pittsburških novina i televizije. Tada je organizirana i izložba njegovih radova. Lacković je nastavio suradnju sa Zajednicom, pa je prilikom proslave 90. obljetnice u Zagrebu na središnjoj proslavi u dvorani "Lisinski" darovao predsjedniku Luketiću 32 slike i 9 skulptura najpoznatijih hrvatskih slikara naivaca. Ti su radovi izloženi u Muzeju Hrvatske bratske zajednice u Pittsburghu.

Osim Ivanu Lackoviću, Hrvatska je bratska zajednica bila domaćin i organizator izložaba i drugih poznatih hrvatskih slikara poput Joke Kneževića, koji je restaurirao Vankine slike u crkvi sv. Nikole u

Pittsburghu, Josipa Generalića, prof. Mladena Veže, koji i danas ilustrira božićni, novogodišnji i uskrsni "Zajedničar" i "Junior Magazine", Ivici Fišteru i Josipu Cugovčanu.

Hrvatska bratska zajednica je u suradnji s hrvatskom televizijom organizirala u Zagrebu 1982. godine snimanje dokumentarnog filma "Tajna djedove tamburice", autora Branka Lentića. Film je snimljen u Americi i priča je o povijesti hrvatskog iseljeništva u SAD, o Hrvatskoj bratskoj zajednici i posebno obrađuje problem etničkih zajednica i potomaka hrvatskih iseljenika. Film je prikazan na televiziji u Americi i Hrvatskoj te na australskoj televiziji.

Hrvatska bratska zajednica surađivala je s Hrvatskom i na području športske djelatnosti. Tako je košarkaški klub "Cibona" iz Zagreba tijekom gostovanja 1979. godine u SAD uspostavio veze i suradnju sa HBZ-om te odigrao nekoliko utakmica s ekipama Hrvatske bratske zajednice. Košarkaški savez Hrvatske bio je, pak, domaćin momčadi "All Stars", klubu Hrvatske bratske zajednice koji je odigrao utakmice u Vukovaru, Osijeku, Slavonskoj Požegi, Splitu, Dubrovniku i Zagrebu.

U Hrvatskoj bratskoj zajednici uvijek su iskazivali zanimanje za znanstveno istraživanje iseljavanja i života hrvatskih iseljenika. Zahvaljujući tome, u povodu proslave 90. obljetnice Zajednice 1984. održan je znanstveni skup o istaknutom zajedničaru Niki Grškoviću u Vrbniku na Krku, njegovu rodnome mjestu. Na središnjoj proslavi 90. obljetnice Zajednice u dvorani "Vatroslav Lisinski" u Zagrebu kao sastavni dio proslave otvorena je izložba "90 godina HBZ-a". Izložba je slikovno i tekstualno pokazala bogatu povijest Zajednice. Nakon toga postavljena je u nekoliko gradova Hrvatske, te konačno prenesena u Ameriku i postavljena u Frick Gallery u Pittsburghu. U toj je prilici na Pittsburškom sveučilištu održana panel-diskusija o značenju Hrvatske bratske zajednice.

Godine 1979, u povodu 85. godišnjice Zajednice, Pittsburgh je posjetio predsjednik Skupštine grada Zagreba Ivo Latin, i tada je prihvaćena deklaracija o bratimljenju Pittsburgha i Zagreba. Godinu dana kasnije u Zagreb je doputovao gradonačelnik Pittsburgha Richard Caliguieri i tom je prilikom potpisana povelja o bratimljenju. U njezinu se tekstu navodi kako je jedan od važnih razloga bratimljenja činjenica da na području Pittsburgha živi više od 250 000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka, te je poticaj za bratimljenje potekao upravo od Hrvatske bratske zajednice.

Godine 1982. u Pittsburghu je organiziran "Tjedan Zagreba" u hotelu "Marriott", a na njemu su nastupili zagrebački privrednici predstavivši neke svoje proizvode.

Godine 1984. u organizaciji Hrvatske bratske zajednice i Generalturista iz Zagreba organizirana je turneja zajedničara nazvana "Tragom Ivana Meštrovića", a u povodu 100. godišnjice umjetnikova rođenja. Za tu priliku Matica iseljenika Hrvatske priredila je izložbu

Slikar Ivan Lacković Croata

fotografija Meštrovićevih radova. Izlošci su darovani Hrvatskoj bratskoj zajednici i čine stalan postav u sobi nazvanoj Meštrovićeva soba. Iste, 1984. godine u organizaciji Matice iseljenika Hrvatske u Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu napravljen je odljev Meštrovićeve skulpture "Povijest Hrvata", koja je također darovana Hrvatskoj bratskoj zajednici i danas resi njezin glavni ured.

Matica iseljenika Hrvatske i Hrvatska bratska zajednica prvi puta su 1980. godine u Hrvatskoj organizirali Ljetnu školu hrvatskog jezika i folklora za potomke iseljenika. Organizaciju škole u SAD preuzeo je Lawrence University iz Kansas Cityja i Hrvatska bratska zajednica. Školu su dosad polazili potomci Hrvata sa svih kontinenata, a ona uspješno djeluje i danas.

Hrvatska bratska zajednica i Matica iseljenika Hrvatske rješavali su i probleme nedostatka odgovarajućih udžbenika za učenje hrvatskog jezika. Njihovim nastojanjem objavljeno je pet izdanja knjige "Hrvatski u razgovoru", tiskane u 50 000 primjeraka. U Centru za učenje stranih jezika objavljen je i udžbenik s naslovom "Učimo hrvatski". I za taj je udžbenik članstvo HBZ-a iskazalo veliko zanimanje.

U bogatoj suradnji Hrvatske bratske zajednice s Hrvatskom svakako treba istaknuti da je 1974. godine Omladinska kulturna federacija odlučila svoj 10. festival (1976. godine) prvi put održati u glavnom

gradu Hrvatske Zagrebu. Zbog iznimno velikog uspjeha festivala u Zagrebu odlučeno je da se svake pete godine festival OKF-a održi u Zagrebu. Tako je u hrvatskome glavnom gradu dosad održan festival 1981, a na njemu je sudjelovalo 14 ansambala, te 1986. godine, na kojemu su bila 24 sastava OKF-a iz SAD i Kanade. Hrvatski iseljenički tisak, kao i američki, pozorno je pratio nastupe mladih zajedničara u Zagrebu, pa je američka novinarka Eleanor Prech u listu "Cleveland Press" napisala: "Čestitamo Hrvatskoj bratskoj zajednici na izgradnji takove odlične aktivnosti putem koje se naši mladi Amerikanci bolje upoznavaju sa bogatstvom i važnošću stare domovine! Kada bi barem bilo više takovih organizacija."[19]

Bogatu i stalnu suradnju HBZ-a s Hrvatskom dobro je prihvatila službena vlast bivše Jugoslavije, ali i američki državni organi. Obje su vlasti na tu suradnju gledale kao na sastavni dio unapređivanja dobrih međudržavnih odnosa. Međutim, sudionici tih višegodišnjih bogatih kulturno-prosvjetnih i športskih programa, stotine, uglavnom mladih zajedničara i stotine hrvatskih kulturnih i športskih djelatnika tu su suradnju doživljavali kao međusobno upoznavanje i druženje Hrvata iz Hrvatske s američkim Hrvatima. Za sve njih suradnja Hrvatske sa HBZ-om bila je ponajprije oblik čuvanja i unapređenja hrvatske kulturne baštine i

Richard Caliguieri, gradonačelnik Pittsburgha potpisuje povelju o bratimljenju gradova Pittsburgha i Zagreba, 1980. godine u Zagrebu

pomoći Hrvatskoj bratskoj zajednici da svoje hrvatsko kulturno nasljeđe što uspješnije afirmira i ugradi u kulturni i etnički mozaik Amerike.

Bilješke

1. "Novi iseljenik", Zagreb, 1. srpnja 1938.
2. "Matica" - list iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1966, str. 264.
3. "Zajedničar", 16. travnja 1949.
4. Ibid., 24. kolovoza 1949.
5. Ibid., 28. listopada 1953.
6. Walter W. Kolar, *A History of the Tamburiza,* vol. II, Pittsburgh, 1975.
7. Ibid.
8. "Zajedničar", 20. srpnja 1966.
9. Prvi put je "Lado" nastupao u SAD i Kanadi 1967. godine, za vrijeme svjetske izložbe u Montrealu. Tada je po osam dana gostovao u New Yorku i u Los Angelesu. Drugo gostovanje folklorni je ansambl "Lado" u Sjedinjenim Američkim Državama imao od 15. listopada do 18. studenoga 1970. godine. To je bila turneja po Americi na kojoj je "Lado" u 13 saveznih država održao 21 koncert. Osim u velikim gradovima kao što su Washington, Pittsburgh, New York, Detroit, Chicago, Cincinnati i drugi, "Lado" je nastupio na sedam američkih sveučilišta i na Floridi, gdje je to bilo prvo gostovanje nekoga folklornog ansambla iz Hrvatske. Predstave "Lada" neposredno je pratilo više od 60 tisuća gledalaca. Izvanrednu počast ansambl je doživio ponovnim nastupom u najpoznatijemu televizijskom "Ed Sullivan Showu", posvećenome 25-godišnjici Organizacije ujedinjenih naroda. Pretpostavlja se da je taj show, koji su prenosile gotovo sve američke televizijske mreže, gledalo više od 60 milijuna gledatelja.
10. Ibid., 19. travnja 1967.
11. Ibid., 5. prosinca 1951.
12. Ibid., 15. srpnja 1983.
13. Ibid., 6. svibnja 1964.
14. Ibid., 19. srpnja 1989.
15. Ibid., 12. svibnja 1954.
16. Ibid., 21. studenog 1990.
17. Ibid., 20. veljače 1980.
18. Ibid., 14. ožujka 1956.
19. Ibid., 16. srpnja 1981.

Jedanaesto poglavlje

HRVATSKA BRATSKA ZAJEDNICA - SUVREMENA FRATERNALISTIČKA ORGANIZACIJA

Američki fraternalizam, koji je imao iznimno bitnu ulogu u američkom društvu, osobito među doseljenicima, očuvao je svoju važnost sve do najnovijeg doba. Danas u Americi djeluju 204 bratske potporne organizacije. U Nacionalni bratski kongres učlanjeno ih je 167, od kojih je 18 ujedno učlanjeno u Kanadsku bratsku udrugu.[1] U 1990. godini 108 bratskih organizacija sklopilo je osiguravajuće poslove u visini

Glavni ured Hrvatske bratske zajednice

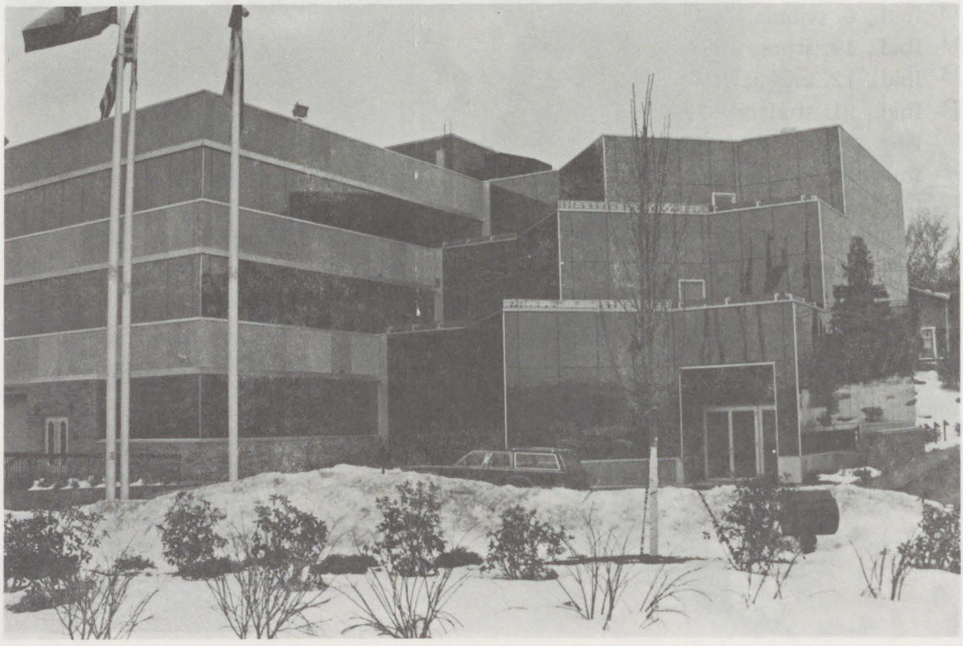

24 648 975 955 dolara. Ukupno osiguranje spomenutih organizacija u godini 1990. iznosilo je 147 714 157 821 dolar.[2]

Tu opsežnu i vrlo složenu djelatnost uglavnom koordinira Nacionalni bratski kongres Amerike. Njegove su osnovne zadaće:

- promicanje i razvijanje svih bratskih aktivnosti od zajedničkog interesa za članice Kongresa
- briga o informiranju javnosti o programima i radu bratskih organizacija
- pružanje svih potrebnih usluga organizacijama članicama Kongresa.

Članicama Nacionalnoga bratskog kongresa mogu postati sve bratske organizacije koje prihvaćaju program i propise Kongresa. To znači da članice ne smiju imati dioničke glavnice niti ostvarivati profit već moraju isključivo raditi u interesu članstva. Bratske organizacije trebaju djelovati preko svojih odsjeka čiji delegati sudjeluju na konvencijama na kojima se bira uprava određene zajednice. Glavna uprava pojedine zajednice vodi poslovanje i uvodi najpovoljnije osiguranje te razvija programe bratskih aktivnosti. Prema tome, Nacionalni bratski kongres propisuje svojim članicama demokratski predstavnički sustav upravljanja.

U Nacionalnome bratskom kongresu djeluju odbori za praćenje tekućeg zakonodavstva, financijskog poslovanja i novčanih ulaganja. Aktivni su i odbori za koordinaciju među bratskim kongresima pojedinih država i bratskih organizacija. U Kongresu djeluju i *ad hoc* odbori, koji rješavaju trenutne probleme što se pojavljuju u njegovu radu. Pri njemu djeluju i stručne komisije i odjeli za vođenje višestrukih poslova u Kongresu i bratskom pokretu. Radom Kongresa upravlja odbor od dvanaest odbornika iz različitih organizacija članica. Glavni ured Kongresa je u Chicagu, Illinois.

Vjekoslav I. Mandich, predsjednik HBZ-a, 1948–1967.

U Kanadi djeluje Kanadska bratska udruga, i to na gotovo jednakim načelima kao i Nacionalni bratski kongres. Nekoliko bratskih organizacija, među njima i Hrvatska bratska zajednica, učlanjene su u obje spomenute organizacije.

Južnoslavenski iseljenici s područja negdašnje Austro-Ugarske osnovali su osam bratskih organizacija, od kojih je u Nacionalnome bratskom kongresu učlanjeno sedam:

- Američka bratska zajednica (American Fraternal Union), slovenska bratska organizacija osnovana 1898. sa središtem u Elyu, Minnesota. Zajednica ima dozvolu poslovanja u sedamnaest saveznih država Amerike, a imovina joj iznosi 17 522 847 dolara

- Američka slovenska katolička zajednica (American Slovenian Catholic Union), osnovana 1894. sa središtem u Jolietu, Ill. Ima dozvolu poslovanja u šesnaest saveznih država, a imovina joj iznosi 27 174 122 dolara

- Hrvatska katolička zajednica Amerike (Croatian Catholic Union of USA), osnovana 1921. u Garyju, Indiana, a Glavni joj je ured u Hobartu, In. Ima dozvolu poslovanja u šesnaest saveznih država Amerike i u Kanadi, a imovina joj je vrijedna 6 189 673 dolara

Delegati 9. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1955. Philadelphia, PA

- Hrvatska bratska zajednica (Croatian Fraternal Union), s dozvolom poslovanja u dvadeset i šest saveznih država Amerike i u Kanadi, s imovinom od 86 812 884 dolara

- Srpski narodni savez (Serbian National Federation), osnovan 1909. u Pittsburghu, ima dozvolu poslovanja u deset saveznih država i u Kanadi, a imovina iznosi 11 581 821 dolar

- Slovenska narodna potporna jednota (Slovenian National Benefit Society), osnovana 1904. godine u Chicagou, Ill., sada ima ured u Imperial, PA. Ima dozvolu poslovanja u dvadeset i jednoj saveznoj državi, a imovina joj iznosi 50 651 844 dolara

- Zapadnoslavensko udruženje (Western Slavonic Association), osnovano 1908. u Denveru, Colorado, ima dozvolu poslovanja u pet saveznih država Amerike i imovinu od 15 797 410 dolara

- Osiguravajuća zajednica "Bratska sloga" (Sloga Fraternal Life Insurance Society), osnovana je 1908. u Milwaukeeju, Wi., a ima dozvolu poslovanja u jednoj saveznoj državi te imovinu od 2 141 489 dolara i nije povezana s Nacionalnim bratskim kongresom Amerike.[3]

Hrvati u SAD i Kanadi, razmjerno svom broju, pripadaju manjim etničkim zajednicama. Međutim, Hrvatska bratska zajednica, s obzirom na broj članova i imovinu, ubraja se u veće bratske organizacije. Primjerice, godine 1950. u Americi je djelovalo 150 bratskih organizacija koje su raspolagale imovinom većom od milijun dolara. Među njima je Hrvatska bratska zajednica bila na 26. mjestu. Godine 1971. već je zauzela 14. mjesto i veličinom bila druga slavenska bratska organizacija, odmah iza Poljskoga nacionalnog saveza. Godine 1983. bila je na 13. mjestu, što je njezin najveći uspon, da bi se 1989. našla na 21. mjestu.[4]

Hrvatska bratska zajednica kao jedna od najuspješnijih bratskih organizacija aktivna je u radu Nacionalnoga bratskog kongresa. Njezini su odbornici shvatili važnost sudjelovanja u radu pojedinih područnih bratskih kongresa, osobito onoga u državi Pennsylvaniji. U tim kongresima obnašaju razne odgovorne dužnosti. Glavni predsjednik Zajednice Bernard Luketich direktor je Nacionalnoga bratskog kongresa u Chicagu.

Važna uloga što je Zajednica ima u američkome bratskom pokretu rezultat je nastojanja širokog kruga zajedničara i njezine uprave da se u Zajednici razviju različite bratske aktivnosti. Stanje i napredak Zajednice može se vjerno predočiti praćenjem rada njezinih konvencija. Tako je na osmoj konvenciji 1951. u Los Angelesu, Ca., 315 delegata predstavljalo 610 odsjeka i 71 523 odrasla člana. Imovina Zajednice iznosila je 19 427

Delegati 10. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1959. Detroit, MI

210 dolara i 19 centi. Na devetoj konvenciji 1955. u Philadelphiji, Pa., 311 delegata zastupalo je 586 odsjeka i članstvo od 71 770 osoba. Ukupna imovina iznosila je 23 203 183 dolara i 11 centi. Na desetoj konvenciji 1959. u Detroitu, Michigan, 309 delegata zastupalo je 577 odsjeka. Ukupni broj članova, odraslih i podmlatka, povećao se na 110 158, a imovina Zajednice iznosila je 26 948 097 dolara i 25 centi.

U radu proteklih konvencija iskristalizirala su se i programska načela prema kojima je Hrvatska bratska zajednica djelovala. To su:

- potreba vođenja uspješne konvencije u duhu zajedničarskog bratstva, svrsishodno i s ograničenim rokom
- odbornike u upravu Zajednice treba birati prema njihovim sposobnostima i zaslugama, a ne prema političkoj pripadnosti
- poslovanje Zajednice treba voditi u duhu preporuka Nacionalnoga bratskog kongresa
- svaku diskriminaciju ili nepotrebne političke rasprave u radu Zajednice treba izbjegavati
- podržavati rodoljubne osjećaje i odnose s hrvatskim narodom u starom kraju
- proširivati djelovanje prosvjetnoga, kulturnoga i športskoga rada
- na što uspješniji način organizirati članske kampanje
- brinuti o Dječjem domu i odgoju djece u njemu
- list "Zajedničar" treba i dalje širiti solidarnost i suradnju u duhu američke demokracije.[5]

U skladu sa spomenutim načelima održana je 1963. u Clevelandu, Ohio, jedanaesta konvencija na kojoj je 296 delegata zastupalo 552 odsjeka. Zajednica je imala 73 067 odraslih članova i imovinu Zajednice

od 31 609 659 dolara i 17 centi. Zajedno s podmlatkom, organiziranim u 460 gnijezda, ukupno članstvo Zajednice obuhvaćalo je 112 000 članova. Zajednica je poslovala u 33 američke države i šest provincija Kanade.

Nadležne državne vlasti, koje nisu tražile izvješće o broju članova nego o broju prodanih certifikata, konvencija je izvijestila o 118 491 certifikatu.

Delegati 13. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1971. San Francisco, CA

Dvanaesta konvencija održana je 1967. u Pittsburghu. Prisustvovala su joj 283 delegata koji su zastupali 527 odsjeka i 67 343 člana. Ukupna imovine Zajednice iznosila je 34 848 711 dolara i 72 centa. Dvanaesta konvencija raspravljala je o nekim aktualnim pitanjima rada Zajednice i zadužila novoizabrani Glavni odbor da se pozabavi pitanjem svrsishodnosti daljnjeg djelovanja Dječjeg doma, pomoći starim članovima te da

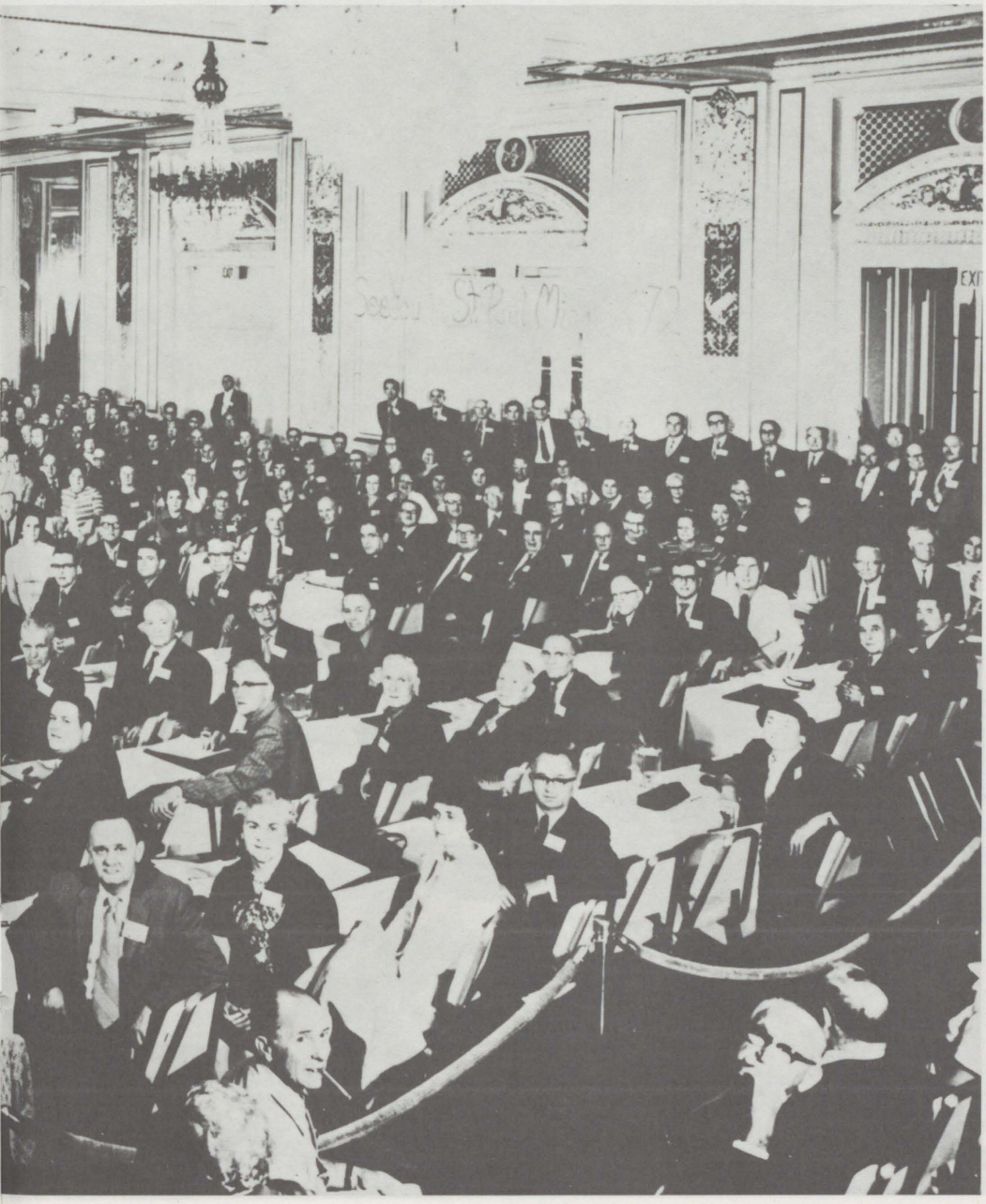

Delegati 18. konvencije Hrvatske bratske zajednice, 1991. Las Vegas, NV

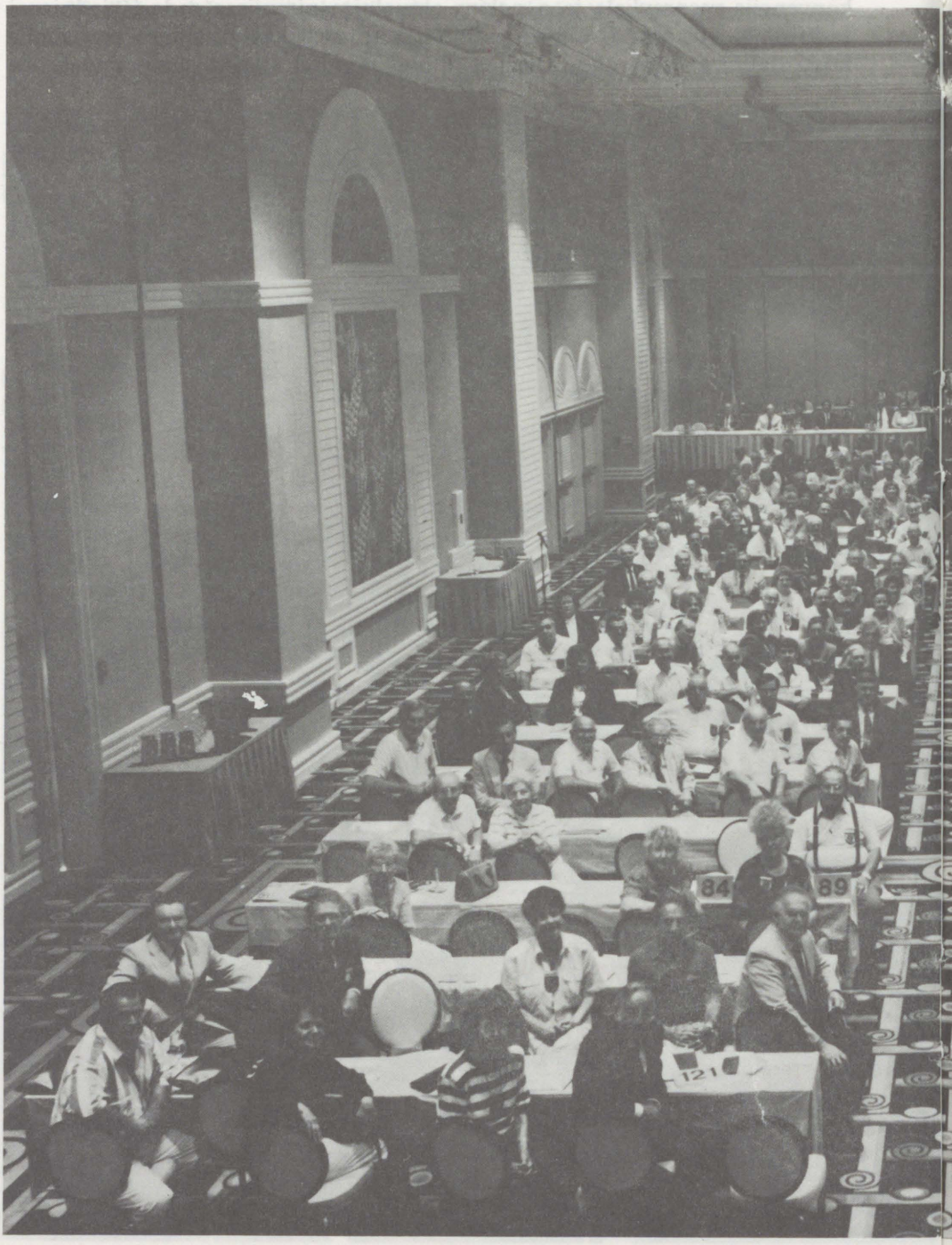

se pozabavi preustrojem poslovanja Glavnog ureda Zajednice. Konvencija je također zadužila Glavni odbor da u 1968. godini započne opsežnu i

Članovi Glavnog odbora, izabrani na 13. konvenciji Hrvatske bratske zajednice

dobro pripremljenu kampanju za pridobivanje novih članova, a u povodu 75. obljetnice Hrvatske bratske zajednice 1969. godine. Na toj je konvenciji za predsjednika umjesto Vjekoslava Mandića izabran John Badovinac, prvi predsjednik rođen u Americi.[6]

Trinaesta konvencija održana je 1971. u San Franciscu, Ca. To je bila do tada najkraća konvencija od samo četiri i pol dana, ali ujedno i najskuplja. Njezini su troškovi, naime, iznosili 299 536 dolara i 91 cent. Konvenciji je prisustvovalo 270 delegata, koji su zastupali 915 odsjeka i ukupno 97 224 članova. Imovina Zajednice iznosila je 39 547 382 dolara i 97 centi.

Na konvenciji je zaključeno da će ubuduće u svim izvješćima Zajednice njezino članstvo biti iskazivano skupno, tj. odrasli i članovi podmlatka zajedno.[7]

Na četrnaestoj konvenciji, održanoj 1975. u Pittsburghu, ustanovljen je vrlo uspješan poslovni napredak Zajednice. Njezino ukupno osiguranje iznosilo je 161 800 129 dolara, imovina 46 101 924 dolara, a broj certifikata popeo se na 111 787. Nažalost, konvencija je prvi puta zabilježila ozbiljan pad broja članova.

Izvješća o poslovanju na petnaestoj konvenciji 1979. u Torontu bila su još pozitivnija od onih na prethodnoj. Ukupna svota osiguranja

porasla je za 13,92 % i iznosila je 175 000 000 dolara, a broj certifikata 106 135. Izborom Bernarda M. Luketicha za predsjednika, petnaesta je konvencija zapravo potvrdila njegovo imenovanje na tu dužnost od 1. lipnja 1978. godine.[8]

Najveći poslovni uspjeh Zajednice zabilježen je na šesnaestoj konvenciji 1983. u St. Paulu, Minnesota. Ukupna svota životnog osiguranja povećala se za 88,6% i iznosila je 331 099 000 dolara, što je bilo dvostruko više nego na prošloj konvenciji. Imovina Zajednice popela se na 57 000 000 dolara, a broj članova na 86 098. I sedamanesta konvencija 1987. na Floridi bila je vrlo uspješna u poslovnom smislu. Ukupna svota osiguranja iznosila je 383 521 956 dolara, ukupna imovina 76 354 000 dolara i 78 centi, a broj članova 82 273.

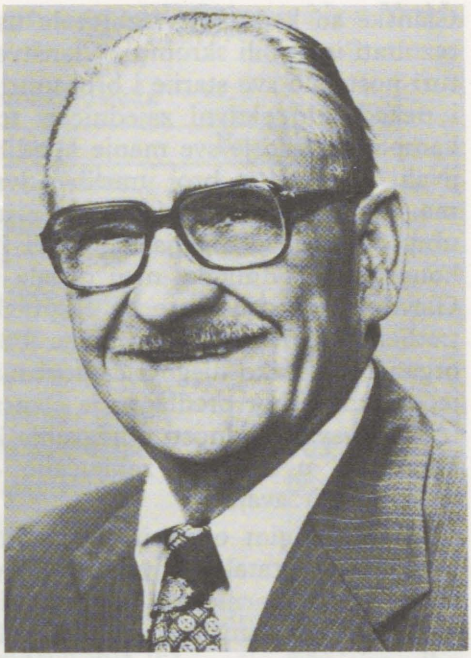

John Badovinac, predsjednik HBZ, 1967–1978.

Iako je Hrvatska bratska zajednica stalno poslovala kao uspješna bratska organizacija povećavajući svoju imovinu, sumu osiguranja i uvodeći najmodernije i najpovoljnije mogućnosti osiguranja, njezino je članstvo od četrnaeste konvencije 1975. bilo u gotovo stalnom padu. Ta je činjenica postala glavna briga svih konvencija i svih uprava Zajednice u dugom razdoblju 70-ih i 80-ih godina. Kako spriječiti osipanje članstva bio je predmet rasprava mnogih sjednica Glavnoga i Izvršnog odbora Zajednice. Tražili su se uzroci te pojave. Međutim, to nije bio samo problem Hrvatske bratske zajednice. već svih bratskih organizacija općenito, pa se, zapravo, može govoriti o krizi članstva u fraternalističkom sustavu SAD i Kanade. Što je bio razlog tome? Bratske organizacije bile su po pravilu organizirane na etničkoj, vjerskoj ili idejno-političkoj osnovi. Je li određena ravnodušnost prema etničkim, vjerskim ili političkim opredjeljenjima američkih građana bila razlog slabijeg odaziva u članstvo bratskih organizacija? Osim toga, praktični motivi povoljnijeg osiguranja u moćnim i dobro organiziranim profesionalnim osiguravajućim društvima počeli su sve više privlačiti ljude. U Kanadi su prilike bile još nepovoljnije jer je kanadska federalna vlada ponudila vrlo povoljne uvjete raznovrsnih osiguranja.

Dakako, u Hrvatskoj bratskoj zajednici nisu se mirili s nepovoljnim tokovima pada članstva i poduzimali su sve da se taj pad zaustavi i članstvo ponovno počne rasti. Novi su članovi pridobivani neprestanim i dobro organiziranim kampanjama vođenim i nekoliko puta godišnje.

Članske su kampanje rezultirale tisućama novih članova, ali su konačni rezultati ipak bili skromni. Članstvo Zajednice po svojoj je dobnoj strukturi postajalo sve starije i broj umrlih neprekidno se povećavao. Umrli su i nekad vrlo aktivni zajedničari te uspješni sudionici mnogih članskih kampanja. Bilo je sve manje mladih koji su ih jednako uspješno zamjenjivali. Ponekad je broj umrlih jedva nadomještan novoupisanim članovima. Mnogi se novi zajedničari nisu znatnije aktivirali u Zajednici ili su ubrzo nakon učlanjenja napuštali Zajednicu. Zapaženo je također da ni konvencije Podmlatka nisu davale rezultate slične onima u prošlosti. U Glavnom odboru često se raspravljalo o tome treba li uopće nastaviti tradiciju održavanja konvencija Podmlatka ako se on ne može dobro organizirati i ako njegovi članovi nisu zainteresirani za njihovo održavanje. Glavni odbor predlagao je članstvu Podmlatka da se u "Zajedničaru" izjasni o svrsishodnosti održavanja konvencija, neovisno o tome što je na konvenciji u Torontu zaključeno da se konvencije Podmlatka i dalje redovito održavaju.

U mnogim odsjecima Zajednice počele su se očitovati slabosti u radu i nedostatak aktivnosti. Glavna uprava Zajednice prigovarala je odsječnim odbornicima kako nije dovoljno naplaćivati pristojbe, obilaziti bolesnike i organizirati sprovode. Istodobno su se ostarjeli i iznemogli odbornici sve više tužili kako mlađi ne prihvaćaju obveze u odsjecima. Mnogi su odsjeci gubili članove jer su pojedinci izbjegavali plaćati mjesečne pristojbe. Dio članova s *20 Year Endowmentom* tražili su nakon isteka tog osiguranja isplatu novčane premije umjesto prihvaćanja jedne od mogućnosti s boljim uvjetima osiguranja i odbijajući daljnje članstvo u Zajednici.

Problem naplate pristojbi u odsjecima postao je učestala pojava. Brojni su tajnici tu dužnost obavljali mnogo godina, pa su se zbog starosti ili bolesti željeli osloboditi te obveze. Obično su sami nalazili zamjenike, ali je bilo slučajeva da nije nitko htio prihvatiti tu dužnost. Osim toga, u odsjecima se nije pridavala dostatna pozornost zadržavanju članstva u odsjecima, zbog čega su mnogi i nehotice prestajali biti članovima Zajednice.

Izvršni i Glavni odbor upozoravali su kako je vrlo važno da vodstva i članstvo odsjeka shvate da ne smiju brinuti isključivo o poslovima osiguranja jer bi time Zajednica ubrzo postala isključivo osiguravajuća ustanova. Stoga je u odsjecima potrebno razvijati raznovrsne kulturne i športske aktivnosti i, nadasve, razvijati ideje fraternalizma, kako bi odsjeci postali pravi *town meetingsi* u hrvatskim naseobinama.

Mnogi su odsjeci bili aktivni i vrlo uspješni u priređivanju dobro posjećenih zabava i proslava i to osobito na području Pennsylvanije, ali i u nekim drugim državama. Određene su sredine bile vrlo pasivne. Činjenica da su neki odsjeci Zajednice imali brojno članstvo i bili vrlo uspješni dokazivala je kako se može dobro raditi ako se članovi potrude. To je potvrdila i činjenica da je tijekom nekoliko posljednjih godina osnovan određen broj novih odsjeka, i to u sredinama u kojima

Zajednica do tada nije bila dovoljno prisutna, primjerice u New Yorku, Kaliforniji i nekim dijelovima Kanade.

Deset najbrojnijih odsjeka

Broj odsjeka	Sjedište odsjeka	Broj članova
146	Versailles, Pennsylvania	1 260
351	Detroit, Michigan	1 207
170	Gary, Indiana	1 142
354	Cokeburg, Pennsylvania	1 075
202	Chicago, Illinois	1 050
5	Johnstown, Pennsylvania	1 048
66	Youngstown, Ohio	1 021
304	Ambridge, Pennsylvania	969
248	Clairton, Pennsylvania	965
856	East Chicago, Indiana	904

Deset najbrojnijih gnijezda

Broj gnijezda	Sjedište gnijezda	Broj članova
27	Versailles, Pennsylvania	484
122	Cokeburg, Pennsylvania	423
39	Clairton, Pennsylvania	377
10	Gary, Indiana	347
309	Youngstown, Ohio	339
4	Johnstown, Pennsylvania	333
318	Detroit, Michigan	295
15	Steelton, Pennsylvania	279
272	Canonsburg, Pennsylvania	266
190	Farrell, Pennsylvania	254

Izvor: "Zajedničar", 10. veljače 1988.

Mnogi odsjeci Zajednice inicirali su ujedinjenje s drugim odsjecima, uglavnom u istome mjestu. To je bio pozitivan proces koji je trebalo podržavati jer su njime jačale društvene aktivnosti u odsjecima. Ta je pozitivna pojava prvi put uzela većeg maha početkom 1960-ih, a samo se u 1962. godini ujedinilo 46 odsjeka. Nekada su postojali razlozi za djelovanje više odsjeka čak i u istom gradu, ali u novije vrijeme, uz toliko javnih i privatnih prijevoznih sredstava, udaljenost više nije bila problem, što je svakako utjecalo na to da se proces ujedinjavanja odsjeka nastavi.

Unatoč teškoćama u pridobivanju novih članova, čelnici HBZ-a nisu postali pesimisti. Članovi Izvršnoga i Glavnog odbora te najveći broj članova čvrsto je vjerovao da Hrvatska bratska zajednica ima budućnost. Zajednici su bile potrebne nove ideje, novi programi i stalna briga o pridobivanju novog članstva. Pritom je bilo nužno surađivati s ostalim

bratskim organizacijama u sklopu programa Nacionalnoga i područnih bratskih kongresa.

U SAD i Kanadi žive stotine tisuća hrvatskih doseljenika i njihovih potomaka, zanimljivih za djelovanje Zajednice. Napose se to odnosi na Hrvate u Kanadi, koji u velikom postotku pripadaju novim doseljenicima čije je zanimanje za bratske programe u Zajednici sigurno veliko. Sve Hrvate u SAD i Kanadi treba uvjeriti da je Hrvatska bratska zajednica najstarija i najveća hrvatska organizacija u svijetu, da u njoj ima mjesta za Hrvate i ostale Slavene različitih političkih i vjerskih shvaćanja, uz uvjet da cijene slobodu, bratstvo i zajedničarstvo. Svim zainteresiranima treba objasniti da Zajednica ima najbolje zdravstveno i životno osiguranje, koje nudi uz najpovoljnije uvjete. Međutim, najveća prednost Zajednice su njezini humanitarni, kulturni, prosvjetni i športski programi. U Zajednici djeluje Omladinska kulturna federacija, Tamburaška federacija za odrasle, športski klubovi za nekoliko športskih disciplina. Putem Školarinske zaklade Zajednica brojnim studentima - svojim članovima osigurava potrebne stipendije. U sklopu Zajednice djeluju mnogi hrvatski domovi, hrvatski centri, organizirane zajednice odsjeka i središnjih odbora, a to su pogodni oblici društvenog okupljanja Hrvata i načini čuvanja hrvatske kulturne baštine. S uspostavom slobodne i neovisne države Hrvatske američki će Hrvati uspostaviti mnogo sadržajniju i uspješniju kulturnu, prosvjetnu i športsku suradnju sa starim krajem, što će omogućiti Hrvatskoj bratskoj zajednici da još više obogati i proširi svoje aktivnosti u SAD, Kanadi i Hrvatskoj.

Položajem Hrvatske bratske zajednice i njezinim izgledima u budućnosti mnogo se bavio list "Zajedničar", koji je o tome pisao: "Gledajući na napredak naše Zajednice u prošlosti i razmišljajući o stvarima koje je promicala i organizirala u svojim redovima, osjećamo da je potrebno da svi vodimo brigu o našoj Zajednici. Naša prva obveza kao članova Hrvatske bratske zajednice i kao Hrvata jest da se brinemo za naše bratske i etničke organizacije. Potrebno je da smo dosta brižni i ponosni sa Zajednicom, da prihvaćamo dužnosti odbornika u našim odsjecima i gnijezdima i da također sudjelujemo u svim priredbama koje se održavaju pod pokroviteljstvom Hrvatske bratske zajednice. (...) I roditelji treba da uliju želju u svoju djecu da ostanu dio Hrvatske bratske zajednice. Ako roditelji potiču svoju djecu da sudjeluju u raznim športskim, kulturnim i društvenim priredbama održavanim po odsjecima i organizacijama, sigurni smo da će ti mladi ljudi cijeniti svoju vezu s Hrvatskom bratskom zajednicom i da će ostati vjerni članovi iste sve do svoje smrti. S druge strane, ako je roditelj nemaran da upiše svoje dijete u jedan od omladinskih tamburaških zborova ili da sudjeluje na športskim turnirima ili ne dovede svoju djecu na društvene priredbe Zajednice, ništa na svijetu neće pomoći da tu djecu zadržimo u redovima Hrvatske bratske zajednice. Naša prva briga je osiguranje, ali mi moramo nuditi mnogo više osim osiguranja ako želimo da budemo moćniji od komercijalnih osiguravajućih kompanija."[9]

O značenju kulturnih i športskih aktivnosti za napredak Hrvatske bratske zajednice "Zajedničar" je pisao: "Športski i kulturni programi u kojima učestvuje na tisuće članova naše Zajednice i dalje privlače nove članove u naše redove, a kroz ove bratske programe članovi se još više međusobno upoznavaju. Svi naši športski programi i aktivnosti su svake godine sve veći. (...) Športske aktivnosti kao što je nacionalni softball, košarka, kuglanje i golf su brojni, a tako isto i skijaški izlet koji svake godine postaje sve veći. Što se tiče kulturnih aktivnosti, naša Omladinska kulturna federacija uspješna je u svojem nastojanju da na stotine naših mladih članova učestvuje u ovom kulturnom programu. Ne samo da su ovi mladići i djevojčice više saznali o svojoj hrvatskoj baštini, oni su također još više upoznali američku i kanadsku javnost o našoj baštini svojim nastupima po gradovima ove zemlje i izvan nje. Oni također predstavljaju znatan broj članstva Hrvatske bratske zajednice. Da bi se dalje razvio naš kulturni interes, Hrvatska bratska zajednica je osnovala Tamburašku federaciju za odrasle.(...) Kao što nam Omladinska kulturna federacija donosi nove članove u Zajednicu, tako će nam i Federacija za odrasle privući nove članove jer je već stekla veliko zanimanje i interes među mnogim zborovima s jedne strane zemlje na drugu."[10]

Činjenica je da američki Hrvati u SAD i Kanadi s velikim zanimanjem istražuju svoje korijene i pokazuju velik interes za očuvanje hrvatske kulturne baštine. To će im sigurno uspjeti ako se učlane u Hrvatsku bratsku zajednicu, koja ima izrazito bogate etničke programe. Zato je potpuno razumljiv poziv predsjednika HBZ-a Luketicha što ga je objavio u "Zajedničaru": "Pozivamo sve naše članove da nam se pridruže u nastojanjima preko kojih ćemo osigurati daljnji napredak i izgradnju naše organizacije. U ovoj novoj deceniji naši odsjeci i gnijezda suočit će se s mnogobrojnim izazovima, od kojih je najveći - kako sprovesti programe za upisivanje novih članova. Bez sumnje, naša Zajednica u ovim 1980-im godinama bit će financijski stabilna i uživati će glas solidne institucije u poslovnom svijetu. Zato radi što boljeg uspjeha u upisivanju novih članova naši odsjeci i gnijezda moraju nuditi privlačne programe kako bi preko njih osigurali na javnim manifestacijama što veći broj učesnika i na taj način potaknuli i nečlanove da se upišu u Hrvatsku bratsku zajednicu. Dobro poslovanje u odsjecima, suradnja i pomoć svakog pojedinog člana donijet će željeni rast članstva i napredak u budućnosti. Naša Zajednica sa 791 odsjekom i gnijezdom i imovinom od preko 52 000 000 dolara i faktorom solventnosti od 117% pokazuje kako ona djeluje na čvrstim temeljima. "Luketich također upozorava kako odsjeci Zajednice trebaju prihvatiti promjene koje im nudi Nacionalni bratski kongres, a one će sigurno imati pozitivan učinak na rad Zajednice. Luketich ujedno upozorava odbornike i članstvo odsjeka da budu aktivniji u društvenom životu svojih sredina te dogovaraju potrebne aktivnosti sa svojim američkim prijateljima, jer je Zajednica američka i kanadska institucija. Na taj će način Amerikanci i Kanađani upoznati rad Hrvatske bratske zajednice. Luketich se ovim riječima obratio i odsjeci-

ma: "Osnovna je činjenica da se porast i napredak naše organizacije mjeri po napretku naših odsjeka. Prema tome, ako naši odsjeci nisu uspješni, onda će teško upisivati novo članstvo u svoje redove. Svjesni smo da bratske zajednice imaju prednost pred poslovnim osiguravajućim društvima zato što većinu svoga poslovanja vrše dobrovoljno. Hrvatska bratska zajednica ima još jednu prednost u tome što su naše društvene i zabavne priredbe u organizaciji odsjeka ekonomične i uspješnije od istih priredbi koje nude druge ustanove. Sve nam to pruža mogućnost da u narednom deceniju poradimo na povećanju članstva u našoj Zajednici."[11]

Zahvaljujući nastojanjima uprave i zalaganjima većine odsječnih odbornika, HBZ je nastavio uspješno poslovati i u godinama uoči svoje stote obljetnice.

Razvoj poslovanja Hrvatske bratske zajednice

Godina	Važeće osiguranje ($)	Br.certif. - životno	Br.certif. -zdrav.	Imovina	Upisano osiguranje	Broj odsjeka
1984.	338 919 877	99 200	35 832	62 164 534	29 505 350	754
1985.	356 772 431	97 733	34 127	67 799 019	42 298 983	749
1986.	383 521 956	96 471	32 664	76 354 678	50 255 640	734
1987.	389 554 532	93 916	30 652	82 281 394	35 682 022	684
1988.	391 478 741	91 369	28 954	86 812 884	35 602 456	683

Izvor: "Zajedničar", 6. travnja 1989.

Posljednjih nekoliko godina imovina Zajednice stalno se povećavala i u prosincu 1989. godine iznosila je 92 780 268 dolara. Svojim članovima Zajednica je iste godine za dividende isplatila 1 864 107 dolara, i to su bile najveće dividende koje je Zajednica ikada isplatila svojim članovima. I rezervni se fond Zajednice povećavao te je tijekom 1989. iznosio 8 487 943 dolara. U rujnu 1991. ukupna svota osiguranja bila je 409 183 222 dolara, a imovina Zajednice bila je veća od 100 milijuna, točnije 103,4 milijuna dolara. O tome je "Zajedničar" sa zadovoljstvom pisao: "Pred par godina smo postavili jedan cilj za kojeg smo mislili da bi bio podesan za proslavu naše stogodišnjice (...) želja da nam Zajednica dosegne imovinu od sto milijuna dolara. U prošlom broju 'Zajedničara' naš glavni tajnik/blagajnik brat John P. Plesh je objavio svoj mjesečni financijski izvještaj i mi sa velikim oduševljenjem izjavljujemo da je Zajednica do 30. travnja ove godine dosegla novi vrhunac u imovini, i to u svoti od 101 133 432 dolara i 51 cent. Dakle, nadmašili smo sto milijuna dolara u imovini i ostvarili smo naš cilj kojeg smo si postavili pred nekoliko godina. Ovo je vrlo vrijedno postignuće naše sadašnje Glavne uprave i zaslužuje svaku pohvalu na odlično izvršenom poslu."[12]

Hrvatska bratska zajednica je i u 1993. zabilježila znatno povećanje imovine, koja je dosegla 137 433 741 dolar, odnosno 12 milijuna dolara više nego 1992. godine. U prosincu 1993. ukupno životno osiguranje iznosilo je 405 649 814 dolara.

Za dobro poslovanje i rad Zajednice nisu bili zaslužni samo zajedničari iz SAD. Kanadsko je članstvo također bilo važan čimbenik razvoja

Zajednice. Problemi koji su se pojavili potkraj 1940-ih godina, kada se iz Kanade u Jugoslaviju vratilo oko 2 500 Hrvata, uglavnom zajedničara, bili su brzo riješeni. Već u vrijeme devete konvencije 1955. broj članova Zajednice u Kanadi iznosio je 8 300, a u doba održavanja desete konvencije 1959. dosegao je 9 585.[13] Zajednica je bila najaktivnija u provinciji Ontario, gdje je djelovalo 38 odsjeka i 33 delegata, a samo u toj provinciji bilo je 5 855 članova. U Wellandu su djelovala dva odsjeka i jedno gnijezdo, a u Hamiltonu također dva odsjeka i dva gnijezda. U Sudburyju i okolici bila su aktivna četiri odsjeka i tri gnijezda.[14]

Najbrojniji odsjeci HBZ-a u Kanadi

Broj odsjeka	Sjedište odsjeka	Broj članova
954	Hamilton, Ontario	404
975	Toronto, Ontrio	350
617	Welland, Ontario	305
644	Hamilton, Ontario	293
919	Sault Ste Marie, Ontario	192

Najbrojnija gnijezda HBZ-a u Kanadi

Broj odsjeka	Sjedište odsjeka	Broj članova
631	Toronto, Ontario	100
274	Welland, Ontario	95
397	Hamilton, Ontario	76
468	Sudbury, Ontario	56
509	Calgary, Alberta	47

Izvor: "Zajedničar", 20. ožujka 1988.

Iako je Zajednica u Kanadi dosta uspješno poslovala njezini su predstavnici često izostavljani iz Glavne uprave, što je izazivalo nezadovoljstvo članstva. Da bi se što bolje organizirali i što uspješnije predstavili upravi Zajednice, kanadski su se odsjeci u srpnju 1973. organizirali u Južno-ontarijsku federaciju odsjeka HBZ-a. Rad Federacije pokazao se vrlo uspješnim i ona je počela redovito organizirati svoje konferencije i zajedničarske dane u hrvatskim središtima Kanade. U tome posebne zasluge ima Marijan Kružić, istaknuti hrvatski fraternalista.

Socijalni i humanitarni rad Hrvatske bratske zajednice

Osiguranje članstva za slučaj bolesti ili smrti bio je jedan od najvažnijih razloga osnivanja Hrvatske bratske zajednice. Tu važnu djelatnost Zajednica je očuvala sve do danas. Međutim, sustav osiguranja u SAD i Kanadi stalno se usavršavao nudeći korisnicima neprestano nove i povoljnije uvjete osiguranja. Hrvatska bratska zajednica slijedila je te novine te uvodila sve vrste osiguranja koje su koristile njezinu članstvu, iako je to izazivalo mnogo truda i napora, napose u dobivanju potrebnih dozvola od vlasti SAD i Kanade. Osim uvođenja novih vrsta osiguranja,

velik posao bio je i obrazovanje odsječnih odbornika i aktivista u kampanjama u sve složenijim osiguravajućim programima. Zato je Zajednica organizirala mnoge tečajeve u svom uredu, ali i na područjima djelovanja odsjeka.

Još potkraj 1959. Zajednica je uvela *Single Premium Payment Plan*, najjeftinije životno osiguranje kakvo su uvodile financijski jače bratske organizacije. Prema uvjetima tog osiguranja, član je mogao odjednom uplatiti cijelu svotu osiguranja, tj. svoj certifikat. Time je njegova financijska obveza postajala znatno manja nego da je osiguranje plaćao u mjesečnim ratama. *Term certifikat* na 18 godina produžen je na 25 godina, a mogao se izmijeniti u *Modified Life certifikat*, koji je također imao određene pogodnosti. Uvedena je i *dvostruka osmrtnina*(*Double Indemnity*), koja je za smrt na poslu predviđala isplatu dvostruke svote naznače u osiguranju. Zajednica je također nudila *oproštaj pristojbi* (*Premium Waiver*) ako je član potpuno ili trajno onesposobljen, uz plaćanje svih obveza iz osiguranja od časa nesreće. Članovi Zajednice mogli su prihvatiti i *ugovorne opcije* (*Settlement Options*) uz svoj certifikat, koji je članu ili njegovu nasljedniku omogućavao dobivanje osigurane svote uz vrlo povoljne uvjete - u ratama. Zajednica je također prihvatila i tzv. obiteljsku zaštitu, tj. osiguranje na temelju jednog ugovora.

U najnovije vrijeme Zajednica je uvela tzv. *IRA programe* i *Pre-Need Insurance Coverage*, koji omogućuju zajedničarima, napose onima u poodmakloj dobi, povrat novca uloženog u osiguranje uz vrlo povoljne uvjete.

Bolesnička je potpora od samog osnivanja Zajednice bila najpopularniji i najvažniji oblik osiguranja. Članovi su bili osigurani na bolesničku potporu cijelog života ili dok im novac nije bio isplaćen prema ugovoru. Međutim, od 1. siječnja 1948. taj je oblik osiguranja ukinut. U prošlosti je bolesnička potpora zadavala mnogo glavobolje upravi Zajednice jer su izdaci uvijek premašivali prihode. Stoga je od 1. siječnja 1948. uveden novi program bolesničke potpore - osiguranje do 65. godine života, nakon čega bi osiguranik gubio prava iz osiguranja. No ni takav program osiguranja nije bio dobar zbog neprestanog rasta troškova bolničkog liječenja, pa je Zajednica s vremenom odustala od tih programa.

Treba istaknuti da je posljednjih godina izmijenjen način plaćanja pristojbi iz osiguranja. Većina velikih bratskih organizacija prešla je na sustav izravnog plaćanja rasporeza, i to tako da su tajnike odsjeka oslobodile naplate pristojbi i poslova osiguravajuće službe i cijeli posao prenijele na razinu odnosa članova i Glavnog ureda. U Hrvatskoj bratskoj zajednici sustav izravnog plaćanja rasporeza uveden je postupno i od siječnja 1991. potpuno je prevladao novi način poslovanja.

Hrvatska bratska zajednica trebala je odlučiti o radu još jedne humanitarne ustanove u svom sklopu - o daljnjem radu Dječjeg doma. Stalnim poboljšavanjem socijalnih prilika u SAD takvi su domovi gubili

značenje i sve manjem broju djece bio je potreban smještaj u takvim ustanovama. Zato je Glavni odbor u travnju 1967. odlučio raspustiti Dječji dom u Des Plainesu, Illinois. U svibnju 1971. završena je prodaja i posljednjeg dijela imanja, a Zajednica je tom prodajom dobila 1 235 000 dolara. Na konvenciji 1971, na prijedlog odbora što su ga za tu priliku imenovali delegati, zaključeno je da se ta svota uz najpovoljnije uvjete uloži u odgovarajuću banku, a prihod usmjeri za: 1. pomoć siročadi, 2. plaće tajnicima i uprviteljima gnijezda, 3. Školarinsku zakladu HBZ-a, 4. športske, prosvjetne i kulturne aktivnosti i 5. pomoć starijim članovima. Ukupna svota od prodaje doma, zajedno s prispjelim kamatama godine 1991. iznosila je 3 607 469 dolara. Treba naglasiti da se najveći dio novca iz tog fonda trošio za pomoć starim članovima Zajednice i za troškove Školarinske zaklade.

Pomoć starim članovima Zajednice bila je tema mnogih konvencija, pa je na trinaestoj konvenciji 1971. zaključeno da se izdvoji 48 000 dolara za 2 600 ostarjelih članova Zajednice. Na četrnaestoj konvenciji 1975. donesene su dvije precizne odluke. Prema prvoj, Zajednica je plaćala pristojbe za osmrtninu do 1 000 dolara i upravne troškove za sve članove starije od 75 godina koji su bili članovi Zajednice dulje od 50 godina. U to nisu bili uključeni troškovi za bolesničku potporu i tjelesne odštete. Prema drugoj preporuci, Zajednica je plaćala sve pristojbe za članove koji su navršili 80 godina, a u Zajednici su bili dulje od 60 godina. Te su preporuke postale pravovaljane 1. siječnja 1976. godine.

Zaključkom devete konvencije 1955. godine i odlukom Glavnog odbora u ožujku 1956. godine u Zajednici je uspostavljena Školarinska zaklada tako da je fondu športa i prosvjete doznačen iznos od 4 000 dolara za pomoć studentima-zajedničarima. Tu su ideju zagovarali Filip Vukelić i Stjepan Brkić, urednici "Zajedničara" koji su predložili članstvu da novac što bi ga utrošili za božićne čestitke rodbini i prijateljima daju Školarinskoj zakladi. "Zajedničar" je zauzvrat objavio imena svih darovatelja i njihove božićne pozdrave prijateljima i rodbini. Naknadno je osnovan poseban odbor od članova Glavne uprave i drugih zajedničara, koji je državnoj vlasti predočio nacrt rada Školarinske zaklade (Scholarship Foundation) i 27. lipnja 1958. godine dobio radnu dozvolu. Prema toj dozvoli, svi su darovatelji od poreza na prihod (Income tax) mogli odbiti svotu doznačenu Zakladi. U međuvremenu je unutar fonda Školarinske zaklade otvoreno pet zasebnih fondova za novčane priloge zajedničara dobrotvora. Novac za Školarinsku zakladu prikupljao se svake godine u sklopu tzv. božićne kampanje za Školarinsku zakladu. Školarinska je zaklada imala važnu humanitarnu zadaću, a od 1958. stipendije su dobila 3 723 studenta, u ukupnom iznos od 514 975 dolara. U Zajednici su bili zadovoljni radom Zaklade, pa je "Zajedničar" o tome napisao: "Kao članovi najveće hrvatske organizacije na američkom kontinentu, možemo se ponositi s našim zajedničkim naporima da pomognemo naobraziti mladež HBZ-a, koja će biti među onima koji će u budućnosti voditi našu Zajednicu. (...) Moramo i dalje raditi na tome da naša

mladež bude sposobna da zauzme svoje mjesto u poduzećima, fakultetima, u industrijama i trgovinama."[15]

Rad Glavnog odbora i Glavnoga ureda Hrvatske bratske zajednice

Prema pravilima prihvaćenim na sedmoj konvenciji 1947. godine, Glavni odbor sastojao se od 13 odbornika, tj. od pet članova Izvršnog odbora i sedam nadzornih odbornika. Glavnom odboru na čelu bio je predsjednik Zajednice. Svaki član odgovarao je za svoj rad Izvršnome, Nadzornome, i Glavnom odboru. Predsjednik je upravljao radom Glavnog odbora i pomoćnog osoblja u Glavnom uredu. S vremenom se Izvršni odbor sveo na četiri odbornika, a na konvenciji 1983. reduciran je na samo tri člana: predsjednika - Bernarda M. Luketicha, potpredsjednika/upravitelja članskih usluga - Jozepha Brigicha[16] i glavnog tajnika/blagajnika - Johna Plesha, nakon čije smrti (1993) je na tu dužnost izabran Edward W. Pazo.

Zaključkom desete konvencije 1959. unutar Glavnog ureda Zajednice osnovan je Odjel za promicanje djelovanja HBZ-a (Promotion Department). Zadaća upravitelja tog odjela bila je da preko "Zajedničara" ili u radu s odsjecima stalno objašnjava pogodnosti osiguranja što ih Zajednica uvodi. Krajnji cilj tog odjela bilo je pridobivanje novih članova u Zajednicu. Veliku zaslugu u razvoju i uspjesima toga odjela imali su, u početku, Milan Vraneš, a nakon toga, Michael Stivorić.

Važan dio poslova u Glavnom uredu odnosio se na neprestane veze s područnim bratskim kongresima i Nacionalnim bratskim kongresom.

Kardinal Franjo Kuharić u posjeti Glavnom uredu HBZ, 1990.

GLAVNI ODBOR HRVATSKE BRATSKE ZAJEDNICE 1994.

IZVRŠNI ODBOR

Bernard M. Luketich, glavni predsjednik HBZ-a

Joseph M. Brigich, potpredsjednik HBZ-a

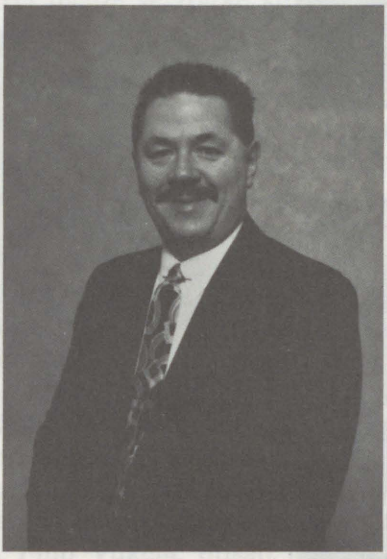

John J. Sicko, drugi potpredsjednik HBZ-a

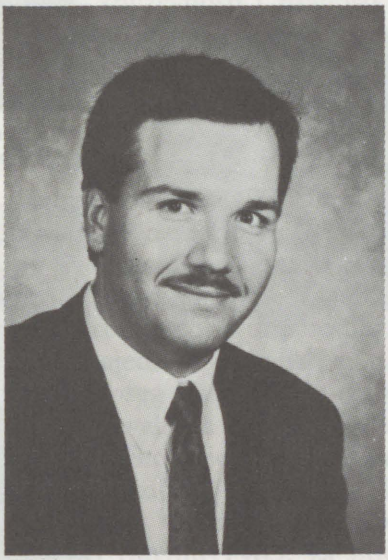

Edward W. Pazo, glavi tajnik-blagajnik HBZ-a

NADZORNI ODBOR

Mary Krilich Joyce, predsjednica Nadzornog odbora

Richard L. Major

Edward C. Rudar

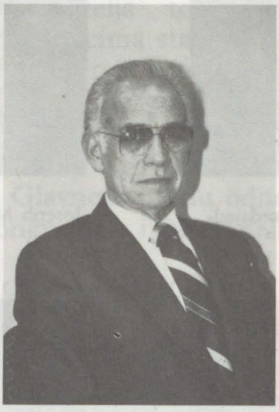

George Vidakovich, tajnik Nadzornog odbora

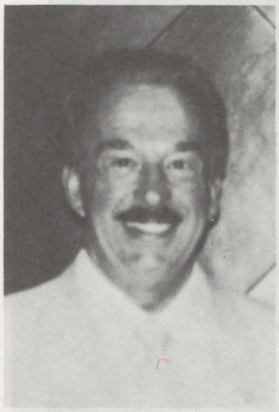

Steve Cvitkovich

Carolyn Kotvasz

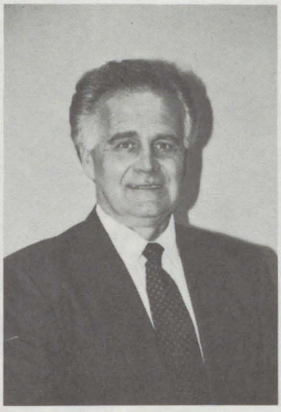

Marko Konjevod

Te veze i kontakti održavani su na obostranu korist. Tako se 1985. pred Kongresom SAD našao zakonski prijedlog o ukidanju povlastica bratskim organizacijama i zahtjev da plaćaju porez kao i ostale poslovne institucije. Nacionalni bratski kongres obavijestio je o tome sve zainteresirane organizacije, a HBZ je preko svojih prijatelja, napose preko guvernera države Minnesote Rudyja Perpicha, (člana HBZ, Odsjek 240), uvelike pridonio da taj zakonski prijedlog ne bude usvojen. Da se dogodilo suprotno, mnoge se kulturno-prosvjetne aktivnosti bratskih organizacija ne bi mogle više provoditi.

Proteklih godina Hrvatska bratska zajednica postupno je, ali vrlo uspješno prelazila na kompjutorsko poslovanje. S vremenom je usvojila nekoliko najmodernijih kompjutorskih programa pomoću kojih vrlo brzo i lako obavlja sve usluge za svoje članstvo.

Da bi mogla udovoljiti svim zahtjevima mnogostrukih programa djelovanja i sve složenijem poslovanju, Zajednica je još 1961. godine preselila u novu, modernu zgradu u 100 Delaney Drive u Pittsburghu,Pa., u kojoj su odbornici i pomoćno osoblje imali sve uvjete za rad. Godine 1981. zgrada Glavnog ureda potpuno je obnovljena i prilagođena novim potrebama rada. Odlukom sedamnaeste konvencije 1987. zaključeno je da se Glavni ured ponovno proširi. Radovi su završeni 1993, a otvorenju je 1. svibnja 1994. prisustvovao đakovački biskup Ćiril Kos te blagoslovio zgradu.

Usto treba istaknuti da je u zgradi HBZ-a već godinama smješten etnički muzej, biblioteka i arhiv. Etnički muzej ima najbogatiju zbirku hrvatskih narodnih nošnji u svijetu. U muzeju se mogu vidjeti i drugi etnički izlošci iz kulturne baštine hrvatskog naroda. U vrlo bogatoj biblioteci nalaze se zbirke knjiga hrvatske povijesti, književnosti i znanosti. U arhivu su pohranjeni zapisnici svih konvencija, zapisnici Glavnoga i Izvršnog odbora, zapisnici drugih hrvatskih bratskih organizacija i mnogih odsjeka. Bitno je spomenuti da uprava Zajednice neprestano upotpunjuje postav muzeja, biblioteke i arhive, a osobito se trudi oko pohrane odsječnih zastva, medalja i drugih znamenja odsjeka i članstva Zajednice.

U uredu HBZ-a je i uredništvo glavnoga glasila "Zajedničara". Zahvaljujući neposrednoj povezanosti s glavnim predsjednikom i članovima Izvršnoga i Glavnog odbora, urednik i njegovi pomoćnici mogu izravno dobivati obavijesti i pratiti rad i zbivanja u Zajednici. "Zajedničar" je uvijek bio najvažniji čimbenik promicanja i unapređivanja rada Zajednice. Međutim, kako se mijenjala Zajednica i prilike u njoj, tako su se mijenjali i sadržaj, koncepcija te opseg lista. Tako su već 1950-ih godina mladi zajedničari športaši zahtijevali da list više piše o športskim aktivnostima, i to na engleskom jeziku. Stoga je na osmoj konvenciji 1951. zaključeno da se list sadržajno i jezično podijeli na šest stranica hrvatskoga i šest stranica engleskog jezika. Godine 1962. urednik Filip Vukelić otišao je u mirovinu, a tek u travnju 1963. za novog urednika "Zajedničara" izabran je franjevac Bosiljko Bekavac, koji je neposredno prije toga doselio u SAD. S vremenom je postavljeno i pitan-

je svrsishodnosti dvaju urednika u listu, pa je na dvanaestoj konvenciji 1967. dogovoreno da će list ubuduće uređivati jedan urednik. Na sljedećoj konvenciji 1971. godine delegati su raspravljali o vrlo visokim troškovima lista, koji su iznosili 200 000 dolara. Nije donesena nikakva odluka, ali je na konvenciji 1975. ponovno raspravljano o troškovima, ali i o drugome, vrlo osjetljivom pitanju. Uočeno je da slabi zanimanje čitatelja "Zajedničara" za njegov hrvatski dio, pa često nije bilo dovoljno hrvatskog štiva ni za tri - četiri stranice u listu. Kada je "Zajedničar"

Uredništvo "Zajedničara" danas: Ivan Begg, Ann Goetz, Edward J. Verlich, urednik, Nancy Clawson, Drago Luketich

počeo izlaziti s većim brojem stranica na engleskom jeziku, čuo se oštar glas oporbe koja je gotovo optužila Glavnu upravu da želi ukinuti hrvatski dio "Zajedničara", što nije bilo točno. Tijekom 1974. i 1975. godine na stupcima "Zajedničara" počele su oštre rasprave o koncepciji i sadržaju lista, nakon čega su se iskristalizirala sljedeća stajališta:

- hrvatske stranice u listu ne trebaju biti istovjetne s engleskima, osim nekoliko iznimaka koje se odnose na obavijesti Izvršnoga i Glavnog odbora, nekih važnih članaka ili predsjedničkih poslanica
- nije potrebno donositi cijele govore pojedinih govornika s banketa, piknika i drugih priredaba, već samo sažetke, i to ne na oba jezika
- ne treba objavljivati fotografije i životopise pobjednika u kampanjama, pogotovo ne na oba jezika,
- obavijesti o sjednicama odsjeka i drugim priredbama mogu se tiskati samo na engleskome, jer će ih svatko razumjeti

Bernard M. Luketich i John Plesh, u posjeti Stipi Mesiću, predsjedniku Sabora Republike Hrvatske 1993. godine

- športskim aktivnostima treba prepustiti određeni prostor, ali ponajprije treba brinuti o godišnjim kampanjama i upisu novih članova

- hrvatski dio "Zajedničara" treba i dalje donositi vijesti i zanimljivosti iz Hrvatske, te objavljivati političke i povijesne studije o hrvatskom narodu

- ne treba provoditi dosljednu podjelu lista na četiri hrvatske i četiri engleske stranice, nego u tome treba biti fleksibilan i objavljivati pristigli materijal.

Ta su načela s vremenom zaživjela u "Zajedničaru" zahvaljujući novom uredniku Edwardu J. Verlichu, profesionalnom novinaru, koji je za glavnog urednika izabran 1. lipnja 1975. godine.[17]

Hrvatska bratska zajednica i stvaranje neovisne hrvatske države

Hrvatska bratska zajednica u svojoj stogodišnjoj povijesti uvijek je davala podršku hrvatskom narodu u borbi za slobodu. I u najnovijim tragičnim zbivanjima na prostorima bivše Jugoslavije Zajednica je moralno, materijalno i politički pomagala Hrvatima u uspostavi slobodne i neovisne hrvatske države. U vrijeme raspada komunističkog sustava u bivšoj Jugoslaviji Zajednica je podržala demokratske procese u Hrvatskoj.[18] Kada su u Ameriku stigle vijesti o osnivanju alternativne političke stranke - Hrvatske demokratske zajednice i vrlo nepovoljne reakcije iz

Beograda o programu te stranke, list "Zajedničar" je pisao: "Kada se Srbi i Srbija za nešto zalažu, onda kažu da to čine u ime demokracije i ravnopravnosti, ali kada to čine druge narodnosti u Jugoslaviji (osobito Hrvati), onda ih se označuje nacionalistima. Izgleda da kada god Hrvati traže ravnopravnost i svoja prava, koja su im prema demokrtskom principu data pri formiranju poslijeratne Jugoslavije, onda ih se okrivljuje da su 'ustaše'. (...) Hrvatska demokratska zajednica je zasnovala svoj program s uvjerenjem da samo kroz stvarnu demokratsku reformu mogu Hrvati, Slovenci i drugi narodi Jugoslavije ući u 21. stoljeće sa ostalim svijetom."[19]

Kada je vlast u Hrvatskoj pokušala zabraniti rad Hrvatske demokratske zajednice, "Zajedničar" je oštro reagirao: "Zar su Hrvati jedini narod na svijetu kome je zabranjeno raspravljati o vlastitoj sudbini? Živimo li mi na prijelazu u 21. stoljeće ili još uvijek u vremenu balkanskih ratova, kad su se uspjesi mjerili okrutnostima i brojem skinutih glava? Tko se to boji demokratske i pluralističke Hrvatske?" List je podsjetio svoje čitatelje na političko progonstvo i zatvaranje dr. Franje Tuđmana i na zabranu objavljivanja njegovih knjiga, te dodao: "Naše opredjeljenje je za iskreni i ljudski razgovor i dogovor među pojedincima, među narodima, iz koga se treba roditi bolje sutra za sve, onakvo kakvo svaki narod sam želi, a ne kako mu ga drugi žele nametnuti."[20] Dakako, "Zajedničar" je kao zrcalo raspoloženja članstva HBZ-a davao podršku svim novim političkim strankama koje su se zalagale za demokratizaciju

Zajedničari prilikom otpreme jednog od 400 kontejnera pomoći Hrvatskoj koja je upućena tijekom domovinskog rata.

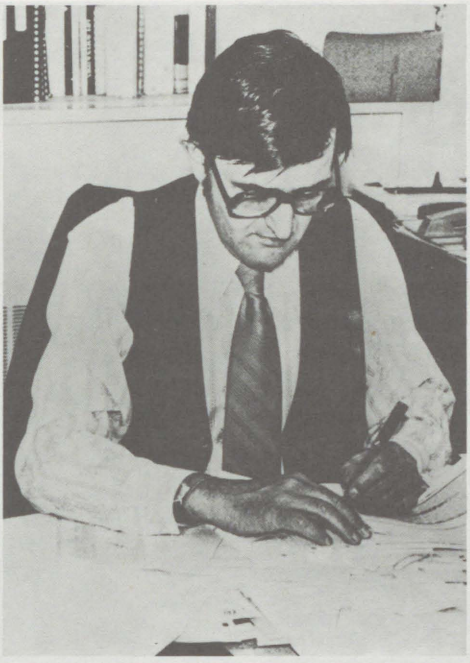

John Plesh, glavni tajnik i blagajnik, 1974–1993.

Hrvatske i o tome pisao: "Posebno su nam poznati demokratski pokreti u Hrvatskoj, domovini naših predaka, kojima, odnosno svim njihovim alternativnim političkim strankama, dajemo našu bezuvjetnu moralnu podršku. Hrvatska bratska zajednica je kroz cijelu svoju slavnu povijest uvijek bila uz svoj hrvatski narod u njegovoj borbi za slobodu čak u vremenima velikih iskušenja, u vremenima kada je bilo nepopularno biti povezan sa tom zemljom. Naš hrvatski narod je dobro znao koliko Zajednica dijeli njegovu sudbinu i da nije sam u borbi za svoju slobodu. Hrvatska bratska zajednica opet stoji uza svoj narod, potičući ga da se dalje bori za svoju slobodu, da govori svoj vlastiti jezik, pjeva svoje pjesme i s ponosom kaže 'Da, ja sam Hrvat'. Mi to isto želimo svim drugim ljudima i narodnostima. Samo kada slobodno možemo reći tko smo, tek onda možemo krenuti putem demokracije."[21]

U danima raspada bivše Jugoslavije u Hrvatskoj bratskoj zajednici nisu odobravali američku politiku prema toj zemlji. Zato je predsjednik B. Luketich u ime Glavnog odbora Zajednice uputio pismo predsjedniku George Bushu, u kojemu je naglasio: "... Vjerujemo da je došlo vrijeme da naš poštovani Predsjednik preispita američki stav, tj. stanovište američkog State Departmenta prema Jugoslaviji i preusmjeri dosadašnju potporu naše zemlje komunističkoj vladi Srbije i komunističkoj Jugoslavenskoj armiji na potporu nastojanjima demokratskih naroda u Jugoslaviji, tj. Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. (...) Stvarno je nerealistično da militantni Srbi zahtijevaju da budu dio Srbije, tobože u istom smislu kao što je Kosovo dio Srbije. Zaista je nevjerojatno ako misle da će vlada Hrvatske jedan dio svoje zemlje dati Srbiji. To bi bilo isto kao kada bi građani West Virginije tražili da budu dio Kanade."[22]

Nakon mučkog ubojstva hrvatskih policajaca početkom svibnja 1991. u Borovu Selu predsjednik Luketich je u ime cjelokupnog članstva Hrvatske bratske zajednice uputio predsjedniku Republike Hrvatske dr. Franji Tuđmanu otvoreno pismo u kojemu je osudio taj zločinački, terorističkih napadaj te, napose, neprijateljsko držanje Jugoslavenske armije. Luketich je osobito naglasio: "Dajemo Vam na znanje da cjelokupno

Predsjednik Hrvatske dr. Franjo Tuđman, prilikom posjete Hrvatskoj bratskoj zajednici, u Pittsburghu, 1993.

članstvo Hrvatske bratske zajednice i svi dobri Hrvati podupiru sva Vaša nastojanja kao i nastojanja nove hrvatske demokratske vlade, da stojite čvrsto i neustrašivo. Molimo se Bogu da se sukobi u Jugoslaviji riješe mirnim putem, za bolji i ljepši život svih naroda, Hrvata i svih koji se bore za slobodu, demokraciju i pravednost."[23]

Zajedničare su teško pogodile vijesti o razaranju Osijeka, grada za koji su ih vezale tolike divne uspomene pri njihovim posjetima Hrvatskoj. Predsjednik Luketich je u pismu gradonačelniku grada Osijeka Zlatku Kramariću izrazio svoju zabrinutost i zabrinutost svih zajedničara riječima: "Mnogo puta je u prošlosti veliki broj članstva Hrvatske bratske zajednice posjetio Osijek. Tu imamo mnogo bliskih prijatelja i poznanika i zato smo jako zabrinuti za sve što se tu događa. Naša je velika nada i želja da se sve mirno riješi. Kako bismo pokazali našu duboku zabrinutost, u Hrvatskoj bratskoj zajednici smo započeli sabirnu akciju među našim članstvom i prijateljima kako bismo osigurali sredstva za lijekove i druge medicinske stvari koje su potrebne našem hrvatskom narodu u trenutnim terorističkim napadima na vaše područje. Mi smo zabrinuti za sav naš hrvatski narod, a posebno naše prijatelje i poznanike u Osijeku. Molimo se da prestane ovaj teroristički rat i da nadvlada demokracija u Hrvatskoj."[24]

U jeku agresije komunističke jugoslavenske armije na Hrvatsku u rujnu 1991. održavala se osamnaesta konvencija Hrvatske bratske zajed-

Bill Clinton, predsjednik SAD i Bernard M. Luketich, predsjednik Hrvatske bratske zajednice

nice u Las Vegasu, u Nevadi. Delegati su u svojim govorima, a konvencija rezolucijom, osudili taj barbarski napad na Hrvatsku. Na konvenciji je inicirano osnivanje Hrvatskoga humanitarnog fonda u koji je konvencija doznačila 50 000 dolara, a delegati su odmah na konvenciji prikupili 6 000 dolara. U teškim danima rata u Hrvatskoj Glavni odbor pozvao je članstvo Zajednice i sve prijatelje da se povežu s predsjednikom Bushom, članovima Kongresa i Senata, državnim guvernerima i zakonodavcima te uredima Ujedinjenih naroda i zatraže od njih da se djelotvornije založe za mir i slobodu na prostorima bivše Jugoslavije. List "Zajedničar" je iz

Predsjednik Bernard M. Luketich kod Svetog Oca Pape Ivana Pavla

broja u broj donosio adrese i telefonske brojeve kongresmena i senatora te vladinih ureda u Washingtonu, potičući članove da ih nazivaju i utječu na njih kako bi se uspostavio mir u Hrvatskoj. Glavni odbor Zajednice uputio je u studenom 1991. pismo predsjedniku Bushu u kojemu ga obavještava da se u uredu Hrvatske bratske zajednice nalazi tisuće pisama američkih i kanadskih Hrvata, ali i mnoštvo pisama iz Hrvatske s molbom da SAD priznaju Hrvatsku kao slobodnu i demokratsku državu te da se u Hrvatsku upute snage Ujedinjenih naroda. U pismu se naglašava: "Pišemo vam ovo pismo, gospodine Predsjedniče, jer smo vrlo razočarani, čak i užasno razočarani vašim stavom i stavom vaše vlade u odnosu na Hrvatsku i hrvatski narod. Mi u našim srcima osjećamo bol, tugu i žalost naše braće i sestara u domovini Hrvatskoj. Vi ste, ignorirajući našu molbu, nanijeli nam još više boli i tuge." U tom pismu članovi Glavnog odbora podsjećaju predsjednika Busha kako su ga i prije upozoravali što će se dogoditi u Hrvatskoj nakon demokratskog odlučivanja, pa je prava šteta što su ga njegovi savjetnici usmjerili na daljnju podršku Jugoslaviji, zbog čega je i došlo do krvavih obračuna, tisuća mrtvih i ranjenih te stotine tisuća prognanih sa svojih ognjišta. "U međuvremenu, vi ste, zajedno sa Europskom zajednicom i Ujedinjenim nacijama, stavili embargo na Hrvatsku. Time ste zapravo Hrvatima svezali njihove ruke

Članovi Glavnog odbora Nacionalne federacije američkih Hrvata na osnivačkoj skupštini 22. siječnja 1994. godine. Sjede s lijeva: Janko Prezgar, Leo Majich, Edward W. Pazo, Joe Cindrich, Ivan Botic, Mary Krilich Joyce, Dr. Martin Hrgovcic, Mary Robert, Father Toni Petrusic i Dr. Nick Bartulica; stoje slijeva: prof. Edward Damich, Dr. Vladimir Goss, Mike Volarich, Anthony Peraica, Frank Brozovich, Josip Kristic, Dr. Zdenka Delalic, Joseph Cupich, John Klaric, Steve Rukavina i Joseph M. Brigich

dok ih tuku tenkovi, granate, bombe i drugo oružje treće najveće armije u Europi. Da, gospodine Predsjedniče, to je oružje koje im je poslala američka vlada i Sovjetski Savez. Dakle, našim novcem se sada uništava sve što je hrvatsko i što nosi hrvatsko ime. Možete naći barem toliko osjećaja da Hrvatskoj pomognete u dobivanju oružja, da se hrvatski narod može braniti. Hrvati ne žele nikoga napadati - oni žele slobodu i demokraciju." U pismu se naglašava da su Hrvati u Americi našli slobodu i demokraciju i to isto traže i za svoju braću i sestre u Hrvatskoj. "Naše boli, tuge i žalosti su tako velike da se još samo jednom možemo obratiti na vas vapajem: molimo vas, gospodine Predsjedniče. Pomozite Hrvatskoj!"[25]

Gradonačelnica Pittsburgha Sophie Masloff početkom prosinca 1991. objavila je proglas u kojemu je iskazala punu podršku demokratizaciji Hrvatske i referendumu na kojemu su se Hrvati izjasnili za svoju neovisnu državu. Osudila je agresiju Jugoslavenske armije i razaranje hrvatskih gradova, crkava i spomenika kulture. Podsjetila je građane

Pittsburgha kako je njihov grad pobratim Zagreba još od 1980. godine i kako u njemu žive deseci tisuća hrvatskih Amerikanaca. U znak suosjećanja sa stradanjima Hrvatske i njezinih stanovnika gradonačelnica Pittsburgha proglasila je 7. prosinac danom Republike Hrvatske u gradu Pittsburghu, zaželjevši Hrvatskoj mir, slobodu i nezavisnost.[26]

U predizbornoj kampanji 1992. godine najveći dio članstva Hrvatske bratske zajednice podržavao je kandidaturu predsjednika Billa Clintona, koji je u predizbornim govorima podržavao neovisnost Hrvatske. U skladu s tim predsjednik Luketich mu je u ožujku 1993. uputio pismo, podsjetivši ga: "Mi smo, gospodine Predsjedniče, cijenili vaše izjave za vrijeme kampanje, kada ste rekli da sukobi moraju prestati i da se granice kako su bile prije rata moraju poštivati." Luketich ga moli da nađe način za zaustavljanje brutalnih sukoba i onemogući osvajački rat u kojemu je najveća žrtva narod Hrvatske te Bosne i Hercegovine.[27]

Hrvatski humanitarni fond osnovan na osamnaestoj konvenciji postao je trajna akcija Hrvatske bratske zajednice za pomoć domovini. U svakom broju "Zajedničara" objavljivana su imena darovatelja, a do 20. travnja 1994. prikupljeno je 900 599 dolara. Međutim, Zajednica je istodobno vodila akciju prikupljanja lijekova, hrane, medicinske opreme, odjeće i drugih potrepština te je do sada uputila u Hrvatsku više od 400 kontejnera vrijednih 40 milijuna dolara. Na svojoj sjednici u ožujku 1994. Glavni odbor je svim darovateljima zahvalio ovim riječima: "Kao uvijek, mnogo smo zahvalni našem odanom članstvu i našim prijateljima koji su svesrdno podupirali i još uvijek podupiru naš Hrvatski humanitarni fond Zajednice. Mi smo našom humanitarnom pomoći pomogli tisućama i tisućama ljudi, žrtvama koje se bore za svoj opstanak u Hrvatskoj i Herceg-Bosni. Sudjelovanje našeg članstva u ovom programu još jednom dokazuje nepromijenjenu opredijeljenost i stogodišnju tradiciju Hrvatske bratske zajednice."[28]

Hrvatska bratska zajednica nije se ograničila samo na humanitarnu pomoć Hrvatskoj. U Zajednici su znali za veliku ulogu što su je u prošlosti imale političke organizacije, Hrvatski savez u prvome i Vijeće američkih Hrvata u drugome svjetskom ratu. Zato je u veljači 1994. godine, uz punu podršku Hrvatske bratske zajednice, osnovana Nacionalna federacija američkih Hrvata, s programom promicanja interesa Hrvata u Sjedinjenim Državama te zadaćom zaštite hrvatskih interesa u Hrvatskoj i cijelome svijetu.

Opredjelivši se za demokratske promjene i svrstavajući se uz svoj hrvatski narod u borbi za neovisnost, Hrvatska bratska zajednica kao američka organizacija pokazala je da je svoj svjetonazor izgradila na načelima američke demokracije i američkim političkim odrednicama o samoodređenju naroda. Štoviše, Hrvatska bratska zajednica time se iskazala kao istinska fraternalistička organizacija zasnovana na programu uzajamne pomoći i humanih odnosa. Kao američko-hrvatska udruga, Zajednica je i ovom prilikom pokazala da u njoj i nakon sto godina živi svijest o pripadnosti njezina članstva hrvatskom narodu. Temeljeći svoje

postojanje i djelovanje na tim zasadama, Hrvatska bratska zajednica s mnogo optimizma može krenuti u drugo stoljeće svoga djelovanja.

Bilješke

1. "Zajedničar", 30. kolovoza 1989.
2. Ibid., 21. rujna 1990.
3. Ibid., 30. kolovoza 1989.
4. Zapisnik trinaeste konvencije HBZ-a, San Francisco, 1971; "Zajedničar", 26. rujna 1983.
5. Zapisnik devete konvencije HBZ-a, Pittsburgh, 1955; "Zajedničar", 18. svibnja 1955.
6. John Badovinac rođen je 10. listopada 1907. u Calumetu, Michigan. Srednju školu pohađao je u Hopedaleu, Ohio. U večernjoj školi Cleveland Collegea pohađao je tečajeve računovodstva i administracije. Zaposlio se kao činovnik u trgovačkoj tvrtki, a nakon toga u uredu automobilske tvornice. Od 1932. radi u uredu Zajednice. Godine 1934. izabran je za upravitelja Podmlatka, a kasnije je obnašao dužnost glavnog tajnika, sve do izbora za glavnog predsjednika.
7. Za uspješno sređivanje i vođenje administracije u uredu Zajednice među ostalima je zaslužan i John P. Plesh, koji je s mjesta predsjednika Glavne porote u svibnju 1974. izabran za glavnog tajnika Zajednice.
   John P. Plesh rođen je 1925. u obitelji zajedničara i od djetinjstva je član Odsjeka 304. u Ambridgeu, Pa. Zaslužan je za mnoge etničke aktivnosti, napose za uspješan rad u Hrvatskom domu u Ambridgeu. Dugo je bio dizajner u poznatoj pittsburškoj tvrtki Penn-Art Inc., koju je napustio nakon izbora na novu dužnost u Zajednici.
8. Bernard M. Luketich rođen je 17. kolovoza 1931. u Cokeburgu, Pa., u obitelji zajedničara Ivana i Eme Luketich, koji su ga kao dijete upisali u Podmladak. Osnovnu školu završio je u rodnom Cokeburgu, a srednju u Ellsworthu, Pa. Neko je vrijeme radio u ugljenokopu Bethlehem Steel. Od 1952. do 1954. bori se kao američki vojnik u Koreji. Od najranije mladosti aktivan je u Odsjeku 354. u Cokeburgu, gdje je bio inicijator kupnje zgrade za mjesni Hrvatski dom. Godine 1949. organizirao je prvu omladinsku kolo-grupu, koja je kasnije prerasla u jedan od najpoznatijih omladinskih tamburaških zborova "St. George Jr. Tamburitzans". Od tog vremena Luketich sudjeluje u svakoj članskoj kampanji Hrvatske bratske zajednice. Pokretač je Federacije odsjeka HBZ-a u četiri kotara: Fayetteu, Greeneu, Washingtonu i Westmorelandu, te voditelj njihova radio-sata. Godine 1959. na konvenciji u Detroitu izabran je u Nadzorni odbor Zajednice, a od 1964. obavlja dužnost glavnog blagajnika. Luketich je prvi potpredsjednik Zajednice 1977., a nakon ostavke Johna Badovinca 1. lipnja 1978. postao je njezin predsjednik.
9. "Zajedničar", 6. lipnja 1979.
10. Ibid., 23. rujna 1987.
11. Ibid., 6. kolovoza 1980.
12. Ibid., 22. lipnja 1991.
13. Ibid., 11. veljače 1959.
14. Iibid., 20. veljače 1957.
15. Ibid., 25. ožujka 1987.
    Na poticaj nekih odbornika Zajednice početkom 1987. osnovano je Hrvatsko poslovno udruženje s ciljem okupljanja poslovnih ljudi i intelektualaca. Njihova važna zadaća trebala je biti pomoć i savjetovanje studenata zajedničara te usmjeravanje mladih ljudi koji bi jednom mogli biti korisni ne samo Zajednici nego i Hrvatima u SAD i Kanadi. Članovi Hrvatskoga poslovnog udruženja povremeno održavaju sastanke na kojima razmjenjuju mišljenja i iskustva važna za Hrvatsku bratsku zajednicu.
16. Joseph Brigich potječe iz obitelji zajedničara koji su ga zarana upisali u Podmladak

Zajednice. Sa 16 godina prešao je u društvo Franklin D. Roosevelt, odsjek 567 u Canonsburgu, PA čiji je dugogodišnji predsjednik. Od 1965. godine član je Nadzornog odbora HBZ-a. Godine 1978. biran je u Izvršni odbor na mjesto potpredsjednika/upravitelja članskih usluga. Bratski kongres Pennsylvanije proglasio ga je 1994. fraternalistom godine.

17. Edward J. Verlich potječe iz obitelji zajedničara učlanjenih u Odsjek 248. u Clairtonu, Pa. U tom je gradu stekao osnovno i srednje obrazovanje. Studirao je žurnalistiku na Duquesne University te diplomirao 1959. godine, nakon čega se dugo bavio novinarskim radom.
18. Uloga hrvatskih iseljenika širom svijeta u stvaranju nezavisne hrvatske države bila je velika. Hrvatska bratska zajednica kao dio iseljene Hrvatske i ovaj put je u podršci svome narodu bila u prvim redovima. Na ovom mjestu dat ćemo o tom njenom radu samo osnovne podatke prepuštajući povjesničarima da sa duže vremenske distance o tome daju mjerodavan sud.
19. "Zajedničar", 12. travnja 1989.
20. Ibid., 19. srpnja 1989.
21. Ibid., 21. ožujka 1990.
22. Ibid., 22. svibnja 1992.
23. Ibid., 8. svibnja 1991.
24. Ibid., 7. kolovoza 1991.
25. Ibid., 27. studeni 1991.
26. Ibid., 18. prosinca 1991.
27. Ibid., 6. ožujka 1993.
28. Ibid., 6. svibnja 1994.

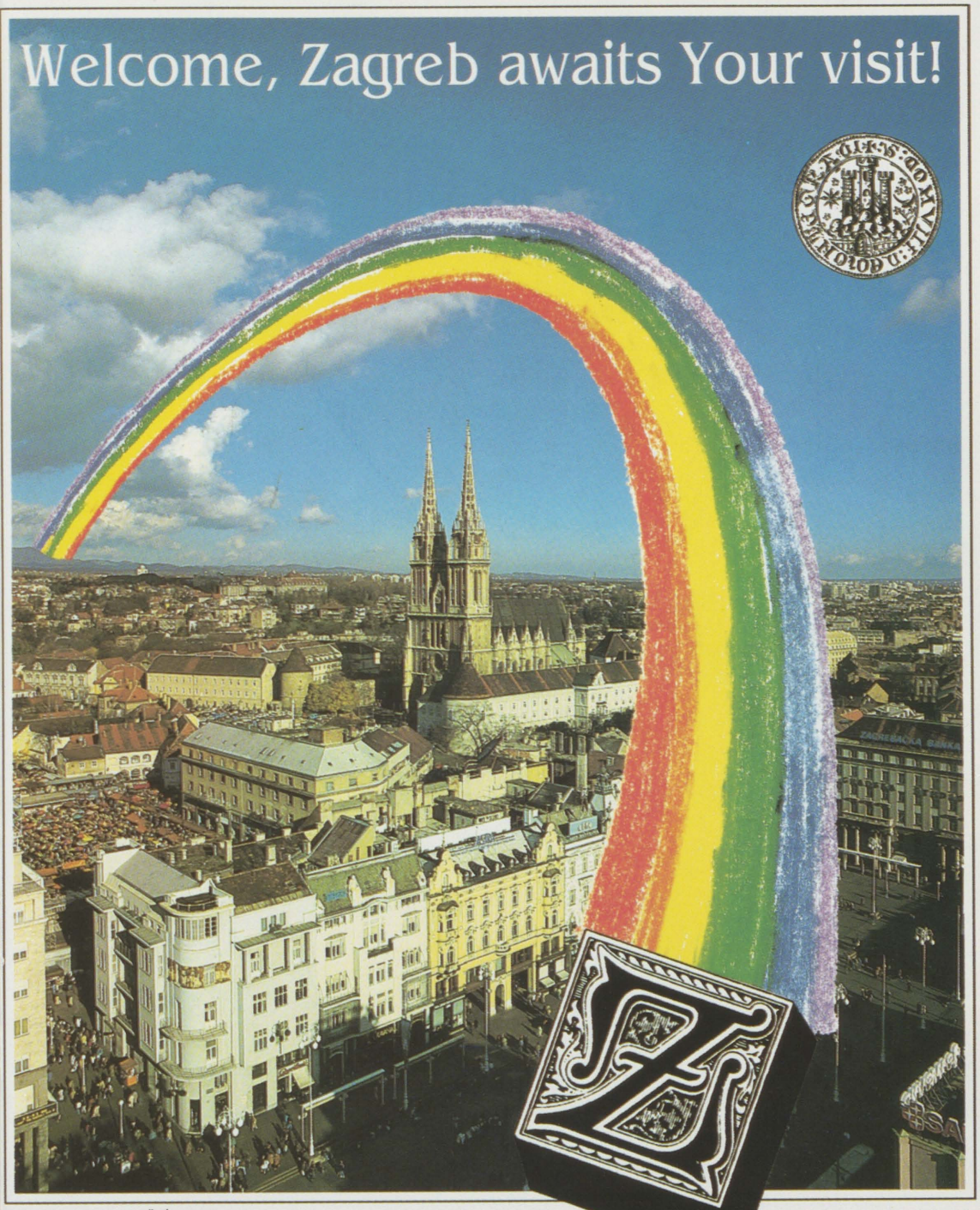

DESIGN: DAMIR BRČIĆ

zagreb
1094 1994

i

TOURIST ASSOCIATION OF THE CITY OF ZAGREB
Kaptol 5
Tel.: 041 - 42 64 11
Fax.: 041 - 27 26 28

TOURIST INFORMATION CENTRE
Trg bana J. Jelačića 11
Tel.: 041 - 27 88 55
Fax.: 041 - 27 40 83

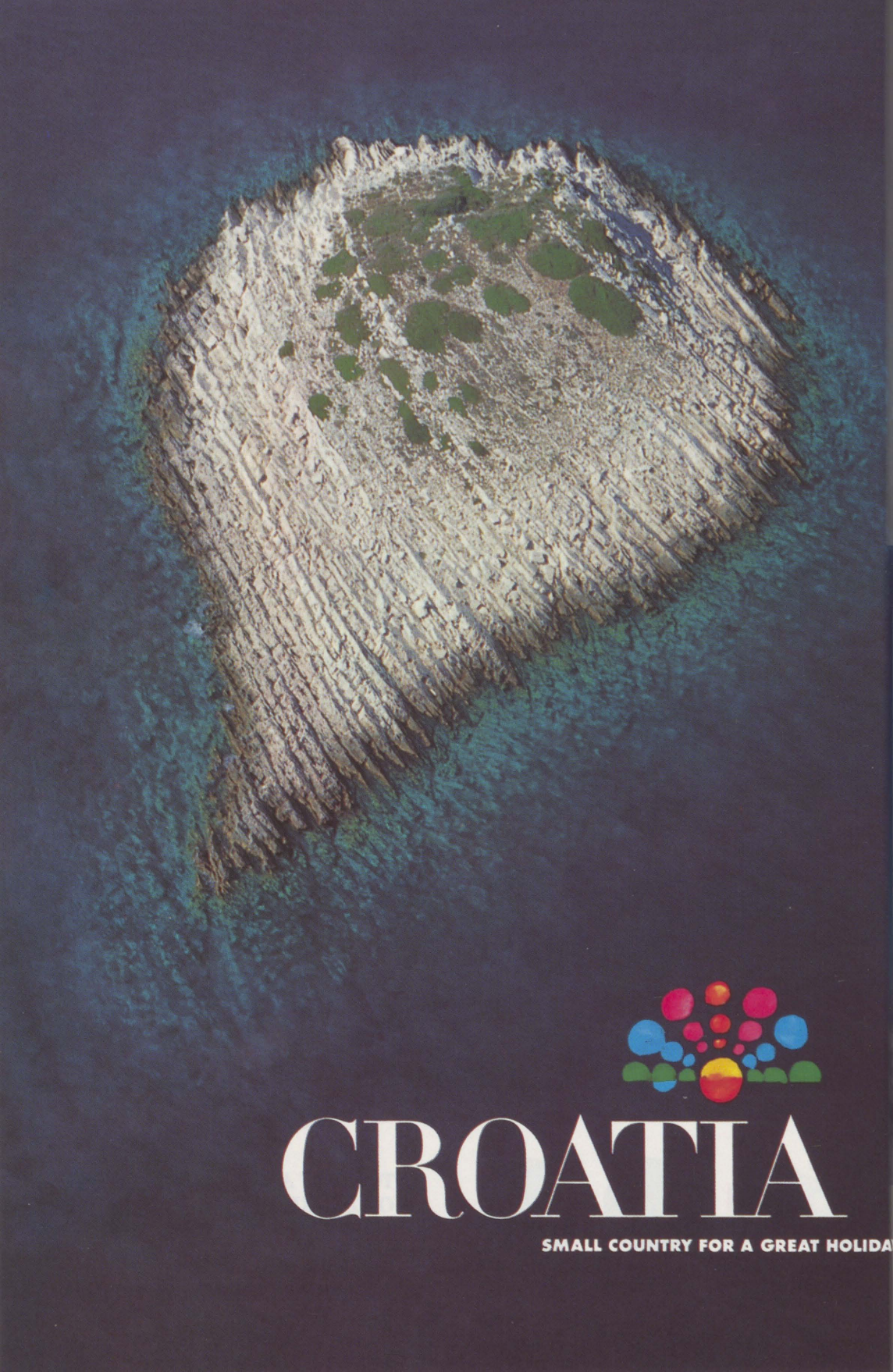
CROATIA
SMALL COUNTRY FOR A GREAT HOLIDA

TAKE CROATIA AIRLINES FOR CROATIA

CROATIA AIRLINES

Hrvatska zrakoplovna tvrtka

CROATIA STYLE

WITH VEGETA® TASTE BETTER

MUSICA CROATICA

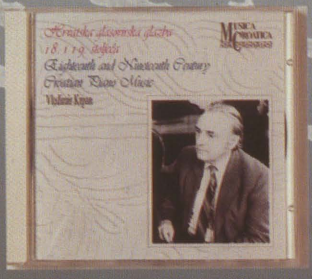

MUZIKA SACRA	CD-D-K 5039679
ZAGREBAČKI MADRIGALISTI	CD-D-K 5039518
DUBROVNIK GALA	CD-D-K 5039501
HRVATSKA GLASOVIRSKA GLAZBA	CD-D-K 5032564
ZAGREBAČKI PUHAČKI TRIO	CD-D-K 5026129
HRVATSKA MISA	CD-D-K 5009702
HRVATSKA ORKESTRALNA GLAZBA	CD-D-K 5039525
HRVATSKA KOMORNA GLAZBA	CD-D-K 5039495
ĐAVO U SELU	2CD-D-K 5011200
NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI	2CD-D-K 5022770

CROATIA RECORDS

Hrvatska naklada zvuka i slike
Zagreb-Made in Croatia

1884-1994

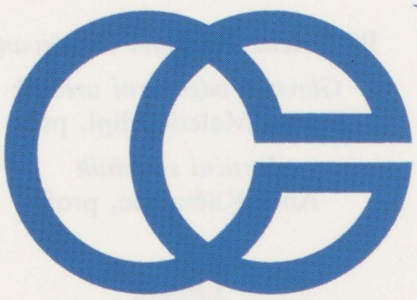

CROATIA
OSIGURANJE d.d.
ZAGREB

110

Godina
s Vama

dr. Ivan Čizmić, Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894-1994.

Nakladnik
Golden marketing, Zagreb

Za nakladnika
Franjo Maletić, dipl. prav.

Biblioteka *Povijesna istraživanja*

Glavni i odgovorni urednik
Franjo Maletić, dipl. prav.

Stručni suradnik
Ante Kličinović, prof.

Lektura
Zlata Babić, prof.

Računalna obrada teksta
Semir Resimović, Gordana Vojvodić

Korice
Tea Kličinović

CM 1212/1994

Tisak i uvez
"TISKARA RIJEKA", Rijeka, 1994.

A O-H 14-07-1994

SA

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
BIBLIOTEKA ZAGREB

990017373

Nac. i sveuč. biblioteka
u Zagrebu a
649993

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA ZAGREB